SCI-CONF.COM.UA

SCIENCE AND INNOVATION OF MODERN WORLD

PROCEEDINGS OF III INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE NOVEMBER 24-26, 2022

LONDON
2022

SCIENCE AND INNOVATION OF MODERN WORLD

Proceedings of III International Scientific and Practical Conference

London, United Kingdom

24-26 November 2022

London, United Kingdom

2022

UDC 001.1

The 3rd International scientific and practical conference "Science and innovation of modern world" (November 24-26, 2022) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2022. 968 p.

ISBN 978-92-9472-194-5

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Science and innovation of modern world. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2022. Pp. 21-27. URL: https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-innovation-of-modern-world-24-26-11-2022-london-velikobritaniya-arhiv/.

Editor
Komarytskyy M.L.
Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring coutries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: london@sci-conf.com.ua

homepage: ***https://sci-conf.com.ua***

©2022 Scientific Publishing Center "Sci-conf.com.ua" ®
©2022 Cognum Publishing House ®
©2022 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. ***Makharoblidze R., Makharoblidze Z., Margvelashvili V., Sharashenidze S.*** 17
DETERMINATION OF THE CRITICAL CUTTING SPEED OF SOILS, TAKING INTO ACCOUNT THEIR RHEOLOGICAL PROPERTIES

VETERINARY SCIENCES

2. ***Ліщук С. Г., Смоляк В. В., Добровольський В. А.*** 23
ПОШИРЕННЯ, ДІАГНОСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЛІКУВАННЯ УРОЛІТІАЗУ КОТІВ

BIOLOGICAL SCIENCES

3. ***Квашук Ю. В., Шамрук М. С.*** 31
ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МЕНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
4. ***Колодяжна Я. С., Палій А. М., Броваренко С. В.*** 35
ДОСЛІДЖЕННЯ ФЛУКТУАЦІЙНОЇ АСИМЕТРІЇ, ОСНОВНИХ ТИПІВ ХВОРОБ, ЕЛЕМЕНТАРНИХ МОРФОЛОГІЧНИХ АНОМАЛІЙ ПАГОНУ ТА ЛИСТКОВОЇ ПЛАСТИНКИ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЛИСТЯНИХ ДЕРЕВ МІСТА ГОРІШНІ ПЛАВНІ ЯК ПОКАЗНИКА ЗАБРУДНЕННЯ ПОВІТРЯ ВОСЕНИ 2022 РОКУ

MEDICAL SCIENCES

5. ***Davydenko O. M., Maleshko K. P., Tsubera M. M.*** 42
MALARIA AS ONE OF THE POSSIBLE CAUSES OF FEVER OF UNKNOWN ORIGIN
6. ***Kiro L. S., Zak M. Yu.*** 49
THE ROLE AND EFFECTIVENESS OF COGNITIVE-BEHAVIOURAL THERAPY IN THE CORRECTION OF EATING DISORDERS AND SOMATIZED DISORDER IN PATIENTS WITH COMORBITAL PATHOLOGY
7. ***Mandryk O. Ye., Oliinyk I. V., Kleshchuk A. A.*** 58
CHANGES IN MARKERS OF CYTOLYSIS AND CHOLESTASIS IN PATIENTS WITH NON-ALCOHOLIC STEATOHEPATITIS AGAINST THE BACKGROUND OF BRONCHIAL ASTHMA AND OBESITY OF THE FIRST DEGREE
8. ***Oros A. V., Tsysar Yu. V., Andriets A. V.*** 60
THE PROBLEM OF PREGNANCY WITH POLYCYSTOSIS OF THE OVARIES: A LITERATURE REVIEW

9. ***Аскарьянц В. П., Расулова Сарвиноз Баходир кизи, Турдиева З. А., Геворгян Г. А.*** 67
АНАЛИЗ РАССТРОЙСТВА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЖЕЛУДОЧНО-КИШЕЧНОГО ТРАКТА И ЦЕНТРАЛЬНОЙ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ
10. ***Жужгіна Є. С., Данченко Є. А.*** 73
ЗМІНИ ГЕМОДИНАМІКИ ПАЦІЄНТІВ В ПРОН-ПОЗИЦІЇ
11. ***Козич І. А., Печеряга С. В.*** 78
СУЧАСНІ МЕТОДИ ЗНЕБОЛЕННЯ ПІД ЧАС ПОЛОГІВ
12. ***Моржова Д. О.*** 86
ІНСУЛЬТ: ЕТІОЛОГІЯ, КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ, БАЗИСНА ТЕРАПІЯ
13. ***Остапчук В. Г., Мельничук С. П., Остапчук М. І., Бернік А. А., Танасеску Д. Д.*** 94
ШЛЯХИ ІНФІКУВАННЯ ГЕЛЬМІНТАМИ ДІТЕЙ, ПРОФІЛАКТИКА ТА БЕЗПЕКА ТРАНСПОРТУВАННЯ БІОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ
14. ***Печеряга С. В., Дутка Д. А.*** 100
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЛІКУВАННЯ ЛЕЙОМІОМИ МАТКИ
15. ***Попенко І. В.*** 109
ОСТЕОАРТРОЗ: ЕТІОЛОГІЯ, КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ, БАЗИСНА ТЕРАПІЯ
16. ***Сливка В. І., Дягель Н. С., Сузанська А. В.*** 118
РОЛЬ ТУБЕРКУЛЬОЗУ ЛЕГЕНЬ В ПОРУШЕННІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ НИРОК
17. ***Совтисік Д. Д., Богуцький А. Б., Фрасенюк В. В.*** 123
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ДЕЯКИХ ЗАХВОРЮВАННЯХ ОЧЕЙ
18. ***Шаргородська Є. Б., Школьник О. С., Корінець Я. М., Самохвалова А. В.*** 129
МЕДИКО-ГЕНЕТИЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЖІНОК ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ, ЩО ПЕРЕХВОРІЛИ COVID-19 ПІД ЧАС ВАГІТНОСТІ
19. ***Ясніковська С. М., Круліковська К. С.*** 137
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРЕЕКЛАМПСІЇ

CHEMICAL SCIENCES

20. ***Klimko Yu. E., Koshchii I. V., Levandovskii I. A., Levandovskii S. I.*** 143
BIGINELLI REACTION WITH REAGENTS CONTAINING A CAGE SUBSTITUTE

TECHNICAL SCIENCES

21. ***Ballo Ya. V.*** 146
JUSTIFICATION OF THE TYPE OF THE FIRE MODEL WITHIN THE FRAMEWORK OF FIRE SPREAD LIMITATION RESEARCH BUILDING FACADES

22. ***Ikramova M., Ishpulatov Z., Eshquvatov Quvonchbek, Juraev Bahrom*** 153
MONITORING AND DIAGNOSTICS OF THE TECHNICAL STATE OF CONCRETE HYDRO STRUCTURES
23. ***Kulbovskyi I., Sintiurova M., Vaskevych R.*** 162
IDENTIFICATION OF MODELS FOR MULTIFACTOR EVALUATION IN DECISION SUPPORT SYSTEMS
24. ***Molchanov O., Hosudarska A.*** 165
METHODS AND MEANS OF ANALYSIS OF DATA FILTERING AND STRUCTURING IN THE FIELD OF BANKING SERVICES
25. ***Slashcheva A., Nykyforov R., Perekrest E., Hutornyuk T., Kubashina A.*** 173
PROSPECTS OF FUNCTIONAL PLANT SEMI-PRODUCTS USAGE IN THE TECHNOLOGIES OF MEAT AND FISH MINCED PRODUCTS
26. ***Zahnii A.*** 178
DETERMINATION OF A POSSIBLE NATIONAL STRATEGY FOR ARTIFICIAL INTELLIGENCE OF UKRAINE BY COMPARING THE STRATEGIES OF SPAIN AND FRANCE
27. ***Вонсул Я.-І. А.*** 182
СТВОРЕННЯ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ ТА МЕТОДИЧНИХ ВКАЗІВОК ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ СЕРЕДОВИЩА ВІЗУАЛЬНОГО ПРОГРАМУВАННЯ ТА СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ У ПРОГРАМНОМУ СЕРЕДОВИЩІ LABVIEW
28. ***Доценко С. М.*** 186
КОНВЕРТАЦІЯ ДИЗЕЛЬНИХ ДВИГУНІВ 6 ЧН 25/34 ДЛЯ РОБОТИ НА АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДАХ ГАЗІВ
29. ***Кіпенський А. В., Куліченко В. В.*** 189
КОНЦЕПЦІЯ АПАРАТНОГО КОМПЛЕКСУ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОЇ ХРОМОТЕРАПІЇ
30. ***Клим Я. Б.*** 199
РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ СТАТИСТИЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ДАНИХ У СЕРЕДОВИЩІ LABVIEW
31. ***Крика Д. Р., Челядин Л. І.*** 203
ЕКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ПОЛІГОНІВ ТПВ ТА ОЧИЩЕННЯ ІНФІЛЬТРАТУ
32. ***Мартинюк А. С., Чернобородюк В. Д., Ходзицький Д. А.*** 209
РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ХВИЛЬ В СЕРЕДОВИЩІ З НЕЛІНІЙНОЮ ХАРАКТЕРИСТИКОЮ НАПІВПРОВІДНИКОВОГО ДІОДУ
33. ***Надригайло Т. Ж., Перемітько М. В.*** 214
ВИКОРИСТАННЯ BLUETOOTH LOW ENERGY ДЛЯ ІНТЕГРАЦІЇ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ ТА РОЗУМНИХ ПРИСТРОЇВ

34. ***Петрова О. І., Зюзько А. В., Шевчук Н. П., Бойко А. В.*** 218
АНАЛІЗ СИСТЕМИ ЯКОСТІ НА ЛІНІЇ ВИРОБНИЦТВА ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ
35. ***Пліс В. П.*** 225
МЕТОДИ ВРАХУВАННЯ НЕЛІНІЙНОСТЕЙ ПАРАМЕТРІВ АСИНХРОННОГО ДВИГУНА
36. ***Стущанський Ю. В., Хебда А. С., Голованов С. Л.*** 233
АНАЛІЗ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АЕРОСТАТІВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІТРЯНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ УСТАНОВОК
37. ***Фиалко Н. М., Навродская Р. А., Шевчук С. И., Гнедаш Г. А.*** 237
КОНСТРУКТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВОЗДУХОГРЕЙНОГО ТЕПЛОУТИЛИЗАЦИОННОГО ОБОРУДОВАНИЯ ДЛЯ СТЕКЛОВАРЕННЫХ ПЕЧЕЙ
38. ***Шаповалов О. В.*** 244
АКУМУЛЯТОРНІ БАТАРЕЇ НА ВАРТІ ПРОТИПОЖЕЖНОГО ЗАХИСТУ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

39. ***Potapova K. R., Stankevych V. V.*** 249
BALANCED STAGED ALGORITHM FOR REAL-TIME INDOOR EMERGENCY EVACUATION MANAGEMENT

GEOGRAPHICAL SCIENCES

40. ***Рибалова О. В., Ільїнський О. В., Чорнс К. Є.*** 254
КОМПОСТУВАННЯ ОРГАНІЧНИХ ВІДХОДІВ

ARCHITECTURE

41. ***Бичковська Л. С., Лустюк М. І.*** 263
ОБЛАШТУВАННЯ СУЧАСНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ДИТЯЧОГО МАЙДАНЧИКА У БІЛОКРИНИЦЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
42. ***Зоря О. П., Рижова І. С., Гондар С. О.*** 271
ВИЗНАЧЕННЯ КОШТОРИСНОЇ ВАРТОСТІ ПРОЕКТНИХ РОБІТ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДСОТКОВИХ ПОКАЗНИКІВ ВАРТОСТІ ПРОЕКТНИХ РОБІТ
43. ***Кравченко І. Л., Щеглов І. М.*** 277
РОЗМЕЖЕННЯ ПОНЯТЬ ГРОМАДСЬКОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ. ВИВЕДЕННЯ ФОРМАЛЬНОГО ТА ПРАКТИЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГРОМАДСЬКОГО ПРОСТОРУ

PEDAGOGICAL SCIENCES

44. ***Berezneva I. M.*** 281
PECULIARITIES OF THE CADETS' CRITICAL THOUGHT FORMATION IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN THE MILITARY INSTITUTION

45. ***Kliunina N.*** 289
MODERN METHODS FOR TEACHING ENGLISH REALIZING THE NUSH CONCEPTION
46. ***Peretiaka N. O., Nikitchyna T. I., Manoli T. A.*** 297
INTEGRATION OF STUDENTS TO THE UNIVERSITY
47. ***Zakordonets N., Obikhod I., Levchyk I.*** 304
INTERCULTURAL DIGITAL DISCOURSE AS AN ONLINE LEARNING TOOL
48. ***Аветісова І. С., Переверзєв А. О.*** 307
АКТУАЛЬНІСТЬ ІНОЗЕМНИХ МОВ В СУЧАСНІЙ МЕДИЦИНІ
49. ***Андрєєва О. Ю.*** 316
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОТЕНЦИАЛА ВИДЕО МЕДИАТЕКСТА ПРИ ФОРМИРОВАНИИ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ
50. ***Дядя Я. О.*** 320
КОРЕКЦІЯ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ПАЛЬЧИКОВОЇ ГІМНАСТИКИ
51. ***Коржавих І. М., Дорошенко В. В.*** 323
ВОКАЛЬНО-ХОРОВІ НАВИЧКИ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
52. ***Кос'янчук Н. І.*** 327
НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ
53. ***Любич Т. Я., Вахненко Н. С., Власова Т. Л.*** 332
РОБОТА З ТЕКСТОМ ЯК ОСНОВА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ
54. ***Малик Т. В., Даниляк А. А., Грицик Г. О., Мацькович М. Р.*** 336
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
55. ***Михнюк О. В.*** 343
СПОРТИВНЕ ОРІЄНТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
56. ***Молчанова М. А., Паньок Т. В.*** 349
РОЛЬ ГРАФІЧНИХ ТЕХНІК ТА МАНЕР В СТАНОВЛЕННІ СТУДЕНТА, ЯК МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ
57. ***Наумець Є. О., Залойло В. В., Бойченко С. В.*** 354
ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУТБОЛІСТІВ ВИСОКОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ
58. ***Наумець Є. О., Залойло В. В., Бойченко С. В.*** 362
КОМУНІКАЦІЇ СПОРТСМЕНІВ У ФУТБОЛІ
59. ***Перхайло Н. А.*** 371
ОСОБЛИВОСТІ ДЕСТРУКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

60. ***Скиба Ю. В.*** 381
ГРАФІЧНИЙ МАЛЮНОК, ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ У ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ НАТУРАЛЬНОГО ЧИСЛА В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
61. ***Снєдкова Л. А., Снєдков А. І., Денисюк В. В.*** 385
ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ЗВО
62. ***Сорочинська О. А., Танська В. В., Ліпіліна Ю. В.*** 394
ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ
63. ***Ульянова В. С., Писаревська В. С., Набока Д. О.*** 401
РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
64. ***Форостян О. І., Бережна К. О.*** 405
КОРЕКЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ ІЗ АУТИЗМОМ
65. ***Швець Т. А.*** 410
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

66. ***Zorya B. G., Kovtun I. I.*** 415
FEATURES OF EMOTIONAL AND PROFESSIONAL BURNOUT OF TEACHERS IN THE CONDITIONS OF WAR
67. ***Азизова Г.*** 420
МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ КОНФЛИКТЫ В КОЛЛЕКТИВЕ ШКОЛЬНИКОВ
68. ***Габибова С.*** 428
ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ ПСИХОЛОГА С НЕПОЛНЫМИ СЕМЬЯМИ
69. ***Гудінова І. Л.*** 434
ЛІТЕРАТУРНА ІНТЕРНЕТ СПОВІДЬ (ПЛІС) СУЧАСНИЙ ВИМІР ДУХОВНОГО ТА КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЮДИНИ
70. ***Кривенко-Камінська О. Ю.*** 442
КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК ОСНОВА РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
71. ***Кузнєцов М. А., Лютий С. М.*** 451
ДОСЛІДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКИХ СТРАХІВ ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
72. ***Курдибаха О. М.*** 457
ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В СТРЕСОГЕННИХ СИТУАЦІЯХ СУБ’ЄКТІВ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

73. ***Максим О. В.*** 461
ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ШКОЛЯРАМИ
74. ***Орленко Н. А., Скидан І. В., Гейченко С. П., Шип Л. О.*** 467
ФОРМУВАННЯ ПСИХОМОТОРНИХ І ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЗБІРНОЇ КОМАНДИ НАУ З ФУТЗАЛА З ВИКОРИСТАННЯМ ОСОБЛИВИХ ВПРАВ
75. ***Поддубна А. О.*** 472
ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВІДРІЗЕНЬ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ОСОБИСТОСТІ
76. ***Репужинська І. В.*** 476
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ “Я - КОНЦЕПЦІЇ”
77. ***Сіліна Н. К., Титова Т. А., Сіліна Т. М.*** 482
СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПСИХО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я ЖІНОК З ВТРАТАМИ ВАГІТНОСТІ
78. ***Справцева К. С.*** 486
САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ КІБЕРПСИХОЛОГІЇ
79. ***Федосова Л. О., Богословська С. С.*** 490
ОБРАЗ Я ЯК ЧИННИК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ
80. ***Філоненко Л. А.*** 495
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

SOCIOLOGICAL SCIENCES

81. ***Копач К. Д., Кащенко В. О.*** 501
КЛАСТЕРНА РЕФОРМА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

JOURNALISM

82. ***Лященко А., Кривогуз А.*** 509
РОЛЬ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ У ФОРМУВАННІ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

ART

83. ***Алексєєнко І. О., Божко Т. О.*** 513
ВАРІАТИВНІ ПРОЯВИ ІНТЕРАКТИВНОЇ РЕКЛАМИ В ІНТЕРНЕТІ
84. ***Кириченко І. О.*** 523
ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВОКАЛЬНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

85. ***Шинкаренко К. Ю.*** 527
ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ МАГМАТИЧНИХ ПОРІД ЖИТОМИРЩИНИ НА ТЕРИТОРІЇ КОРОСТИШІВСЬКОЇ ОТГ

HISTORICAL SCIENCES

86. ***Кисляк М. М.*** 536
БОЛОНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ 1999 Р. ЯК ОСНОВНА ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

CULTUROLOGY

87. ***Корзун Л. Ю.*** 546
ВОКАЛЬНО-ЕСТРАДНЕ ВИКОНАННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

LITERATURE

88. ***Тимчук О. Т., Сало Р. В.*** 550
ЗІТКНЕННЯ ІДЕЙ ГУМАНІЗМУ ТА АНТИГУМАНІЗМУ В РОМАНІ-АНТИУТОПІЇ “451 ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ” ПИСЬМЕННИКА-ФАНТАСТА РЕЯ БРЕДБЕРІ

POLITICAL SCIENCES

89. ***Babashova Sanubar Adishirin gizi*** 559
SOFT BALANCING BY CHINA IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

90. ***Лазоренко М. К., Новак Є. Я., Пастухов А. В.*** 564
ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ ФЕНОМЕНА ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

PHILOLOGICAL SCIENCES

91. ***Kamienieva I. A.*** 571
MAIN APPROACHES OF METAPHORICAL MODELING OF POETIC TEXT

92. ***Soina I. Yu.*** 575
THEORETICAL REASONABLENESS AWARENESS EX POST FACTO

93. ***Vermiglio Valerio*** 586
TRANSLATION AND INTERPRETATION OF THE BIBLICAL TEXT

94. ***Бурковська О. Й., Єщенко Г. Л., Потапова Є. Ю.*** 589
ІНТЕНСИВНІ МЕТОДИ ОВОЛОДІННЯ СПЕЦІАЛЬНОЮ МЕДИЧНОЮ ТЕРМІНОЛОГІЄЮ

95. ***Вигорчук І. М.*** 595
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

96. ***Донцова О. С.*** 598
КОНЦЕПТ "ДРУЖБА" В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕМІЦІ
97. ***Коломієць Н. В., Маковська М. А., Балаба Д. К.*** 604
ПЕРЕКЛАД ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ТРАДИЦІЙНА КИТАЙСЬКА МЕДИЦИНА»
98. ***Куца О. І., Шаблій О. В.*** 607
ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ ДЕРЖАВНО-АДМІНІСТРАТИВНОГО УСТРОЮ ТА СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ У РОМАНІ «ПІСНЯ ЛЬОДУ ТА ПОЛУМ'Я» ДЖ. МАРТІНА
99. ***Левчин І. Д., Дмитренко В. О.*** 611
ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ «ОКО» В ПЕРСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ
100. ***Литвин А. Д.*** 620
СПЕЦИФІКА СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ЕФЕКТУ У ТВОРАХ ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА, ДЖЕРОМА КЛАПКИ, ДЖОНАТАНА СВІФТА ТА ВІЛЬЯМА ТЕКЕРЕЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ
101. ***Савченко К. В.*** 629
ШОУ В СУЧАСНІЙ МАСМЕДІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: СТОРІТЕЛІНГ ЯК МЕТОД КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ПОБУДОВИ ЖАНРУ
102. ***Слаба О. В.*** 634
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ
103. ***Черненко О. В.*** 637
СЕМІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ
104. ***Чимпаяш А. І.*** 641
ВПЛИВ АНГЛІЦИЗМІВ НА СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ МОВУ

PHILOSOPHICAL SCIENCES

105. ***Безродный А. Г.*** 643
ФОРМИРОВАНИЕ И ПОДЕРЖАНИЕ СТАБИЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ СИСТЕМ
106. ***Літус І. І.*** 647
ОБРАЗ «СВІЙ-ЧУЖИЙ»: ЗАГАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА

ECONOMIC SCIENCES

107. ***Melnyk S., Hobela V., Yaremchuk R.*** 653
COMPARATIVE ANALYSIS OF UKRAINE'S FOOD SECURITY IN THE WAR CONDITIONS
108. ***Parasij-Vergunenko I., Toporovska V.*** 657
INTERESTING FEATURES DURING THE ANALYSIS OF THE CURRENT ASSETS OF THE COMPANY

109. ***Абдуллаєва А. Є., Семенчук Л. С.*** 660
АНАЛІЗ І СЕГМЕНТАЦІЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПРОДУКТІВ ТА ПОСЛУГ
110. ***Артюх О. В., Площенко В. В., Пастушенко Е. А.*** 667
ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ
111. ***Барун М. В., Обозна Д. А.*** 672
МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНО-ЦІННИХ КОМПОНЕНТІВ ТПВ У М. ПОЛТАВА
112. ***Безпалько О. В., Тертична Л. І.*** 677
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ РІЗНИХ ПОКОЛІНЬ В УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ ВІДНОСИНАМИ
113. ***Білан А. О.*** 682
РОЛЬ СФЕРИ ОСВІТИ ДЛЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
114. ***Боденчук Л. Б., Сікорська Л. О.*** 686
МІСЦЕ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ
115. ***Бурлака М. О., Крупельницька І. Г.*** 692
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ АУДИТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ
116. ***Васильєва А. А.*** 699
ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
117. ***Горобій Д. А.*** 703
ІНДИВІДУАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЯКІСНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО МАРКЕТИНГУ
118. ***Гусаревич Н. В., Яковенко Д. С.*** 708
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ
119. ***Гуцул Т. А., Карелін С. Ю.*** 713
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОВОЧЕВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ
120. ***Клепанчук О. Ю., Щелконогов О. А.*** 716
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
121. ***Корепанова М. О.*** 720
ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ
122. ***Куля І. Ф., Стойнова М. Г.*** 724
ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
123. ***Кургузенкова Л. А.*** 729
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ КОМАНД У КІБЕРСПОРТІ
124. ***Мацегора М. В.*** 734
СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОБІЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ

125. ***Мося Є. С., Верховод І. С.*** 739
СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРАКТ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ
126. ***Никольский А. А., Пакулина А. С.*** 743
ОБОСНОВАНИЕ СТРАТЕГИЙ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА ДЛЯ ПРОЕКТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫМ РАЗВИТИЕМ СОВРЕМЕННОГО МЕГАПОЛИСА
127. ***Олійник А. В.*** 754
ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ
128. ***Остропольський О. Р.*** 764
СТАН ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ
129. ***Остропольський О. Р.*** 776
РОЗВИТОК ЕКСПОРТУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОДУКЦІЇ - ШЛЯХ ДО ВІДБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ (НА ПРИКЛАДІ М’ЯСНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ)
130. ***Плахотнік О. О., Жордочкін В. В.*** 785
КРЕАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ
131. ***Потетюєва М. В.*** 790
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІКИ У КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ НАТО
132. ***Прушківська Е. В., Ставицький В. Т.*** 796
ВЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ АВТОМОБІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ СТРУКТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ГАЛУЗІ
133. ***Рудевська В. І., Суляєв В. В.*** 803
ВПЛИВ КОРОНАКРИЗИ ТА ВІЙНИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ УКРАЇНИ НА РИНКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ
134. ***Савченко М. В., Вишневський В. Ю.*** 808
ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ
135. ***Славінська О. В.*** 816
УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СКВИРСЬКОЇ РАЙОННОЇ ФІЛІЇ КИЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ЦЕНТРУ ЗАЙНЯТОСТІ)
136. ***Слєсар Т. М., Соляник Д. О.*** 828
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ
137. ***Тарасевич О. В., Градобоєва Є. С.*** 834
ВІДКРИТІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТІЙКОГО (РЕЗІЛЬЄНТНОГО) РОЗВИТКУ МІСТ У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

138. ***Штогрін В. А.*** 842
УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА ТОВ "ДІФЛОН"
139. ***Ярема О. Р., Яковець І. В.*** 851
ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ
140. ***Яцкевич І. В., Алієва Є. О., Гордіюк О. М.*** 857
РОЛЬ КРЮЇНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА МОРСЬКОМУ РИНКУ ПРАЦІ
141. ***Яцкевич І. В., Мартиненко А. Б.*** 863
СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД
142. ***Яцкевич І. В., Медведєва А. О.*** 868
БРЕНДИНГ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПРОТИРІЧЧЯ

LEGAL SCIENCES

143. ***Varava I. P., Gokoyeva A. D.*** 874
THE IDEA OF A REVIVAL OF NATURAL LAW IN THE 20TH CENTURY
144. ***Барабаш А. Г., Костюченко Н. Д.*** 877
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ
145. ***Биконя А. С., Биконя О. П.*** 883
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ
146. ***Варава І. П., Плис Н. В.*** 894
СУДОВІ ПРОЦЕСИ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ
147. ***Варава І. П., Шинкаренко А. О.*** 898
ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК ПРАВОВІ СУБ'ЄКТИ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ
148. ***Іванова О. М., Шмиговський О. І.*** 901
ДЕРЖАВА ЯК УЧАСНИК КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН. СУТНІСТЬ ТА ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ДЕРЖАВИ
149. ***Кисляк Д. М.*** 905
КОРИСНА МОДЕЛЬ ЯК ОБ’ЄКТ ОХОРОНИ ПАТЕНТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ
150. ***Костак С. Я.*** 911
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ОСКАРЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРОРА ЗА КПК УКРАЇНИ
151. ***Кузь В. О.*** 916
ПРАВО ДИТИНИ НА СІМ'Ю В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІНОЗЕМЦЯМИ

152. ***Матющенко В. Б., Пузанова Г. Й.*** 922
ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
153. ***Мусієнко О. Л.*** 928
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ
154. ***Солдатенко О. А., Жовтяк Я. І.*** 934
ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ ПРИ ОБРАННІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ
155. ***Солдатенко О. А., Радельчук К. О.*** 939
ЕКСПЕРТ ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
156. ***Солдатенко О. А., Черкас О. В.*** 942
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЧАСТИНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
157. ***Сторожук І. О., Ведєрніков Ю. А.*** 947
ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗРАЗКОВИХ СПРАВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ В УКРАЇНІ
158. ***Фролов О. О.*** 950
НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ
159. ***Шевчук Р. В.*** 961
ПОНЯТТЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ЗАЗНАЧЕННЯ. ГЕОГРАФІЧНЕ ЗАЗНАЧЕННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНОГО АСПЕКТУ. РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ЗАЗНАЧЕННЯ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ

AGRICULTURAL SCIENCES

UDC 631

DETERMINATION OF THE CRITICAL CUTTING SPEED OF SOILS, TAKING INTO ACCOUNT THEIR RHEOLOGICAL PROPERTIES

Makharoblidze Revaz
Professor of Agriculture Universiti of Georgia,
Tbilisi, Georgia.
Makharoblidze Zaza
Margvelashvili Vladimer
Sharashenidze Sergo
Doktor of Technical Seiences,
Dvali Institute of Machines mechanics.
Tbilisi, Georgia

Annotation In technologies for processing agricultural materials, machines with active working bodies are widely used. An increase in productivity in such machines is achieved by increasing the speed of the working body, but there are agricultural materials (soils) that, after processing, are used in production, and their processing speed is limited within the permissible limits of deformation. With the help of the theory of impact, a calculated expression for the critical cutting speed of agricultural materials was obtained, which takes into account the physical, mechanical and rheological characteristics of the bodies involved in the impact.

Keywords: Deformation, rheology, speed, ground, critical.

The working bodies of agricultural machines mainly work on the principle of impact, so most technological processes are subject to the theory of shock deformation and destruction of materials. The development and improvement of this theory is of great importance in the development of machine technologies for crop care, calculation and design of parameters of agricultural machines. Based on this, it

is important to develop a theory for calculating the parameters of the working body of a machine operating on the impact principle, taking into account the rheological characteristics of the materials (soils) involved in the impact.

In the process of processing agricultural soils, great importance is attached to the methods of mechanical action, their physical and mechanical characteristics, and the forms of surfaces in contact with each other upon impact. In engineering calculations, it is necessary to take into account the rheological models of materials and determine the parameters of the working body of the machine, taking into account the rheological properties of the material (soils). This issue is especially relevant in the case of tillage, where great importance is attached to soil structure, aeration, water regime, biosphere, etc. Machines with active working bodies are widely used in tillage technologies. Such machines are used in land restoration, cutting and chopping of vegetation and basic tillage on almost all types of soil. It should be noted that the soil is a rheological medium and its characteristics vary depending on its type. It is known that increasing the speed of soil-cultivating machines leads to an increase in productivity, but negatively affects the structure of the soil.

Based on the experimental work carried out, it has been established that when the soil is cultivated with rotary working bodies and the cutting speed exceeds the permissible one, soil erosion occurs and the use of restoration technology is additionally required. The results are more negative when working with wet soils. Repeated impact on the soil by active working bodies causes its mechanical erosion. The causes of mechanical erosion of agricultural materials could be as follows: the method of processing the material; dynamic and kinematic parameters of machines; rheological and physical-mechanical characteristics of the material, etc. In the existing theories of power and energy calculation of machines with active working bodies, the energy parameters of the soil cutting process are determined by the resistance and (or) specific work of soil deformation. They themselves are functions of the physical and mechanical properties of the soil, cutting elements and structural, dynamic and kinematic parameters of its drive mechanisms. As one of the possible

options for constant improving the theory of soil grinding, one can consider the methods of impact theory and rheology. The cutting elements of the working bodies of the cutter are not absolutely sharp, therefore, when studying and for a qualitative analysis of the process of local deformation of the soil during milling, the work [1] uses the Hertz formula:

$$P = k \propto^{3/2} \quad (1)$$

Taking into account the assumptions valid for the cutting element and the soil, the K coefficient in the Hertz formula is determined by the simplified formula:

$$K = 1{,}33\mathrm{E}\sqrt{R} \qquad (2)$$

Where - E is the elastic modulus of the material, N/m^2; R is the radius of sharpening of the cutting element, microns.

To determine the cutting impact force, consider the equation of motion of the striking body.

$$\mathrm{M}\frac{d^2\propto}{dt^2} = -k \propto^{3/2} \quad (3)$$

Where - M= $\frac{M_1 M_2}{M_1+M_2}$ is the reduced mass.

In [2], the maximum impact force of an absolutely rigid body on an elastically viscous body is determined by the formula:

$$\rho_{max} = 1{,}576K\left(\frac{Mv_0^2}{K}\right)^{\frac{2}{5}}\left[1 - 0{,}9\frac{1}{\tau}\left(\frac{M}{K}\right)^{\frac{2}{5}} v_0^{-\frac{1}{5}}\right]^{\frac{3}{5}} \qquad (4)$$

where v_o is the initial velocity of the striking body, m/s;

τ is the relaxation time, s.

The calculation formula (4) can be used for the power and energy calculation of the milling process of the soil. To do this, it is necessary to determine the parameters included in the formula, taking into account the process of milling the soil.

It is known that the trajectory of the working body of the horizontal-axial rotor geometrically represents a cycloid, the change in the shape of which is influenced by the kinematic factor, the ratio of rotational speeds and translational

Velocity $\lambda = \frac{\upsilon_r}{\upsilon_a} = \frac{\omega R_r}{V_0}$ where ω is the angular velocity of the drum, R_r is the radius of the drum cutter; υ_a - the total speed of movement.In rotary tillage machines - λ>1.

Reduced mass of the rotor at the point of impact:

$$M_1 = I/R_r^2, (5)$$

Where - I is the moment of inertia of the rotor, R_r is the radius of the cutter, determined from the point of impact.

The mass of soil involved in the impact:

$$M_2 = \rho \mathrm{V}, (6)$$

where ρ - soil density, kg/m^3; V is the volume of cut soil, m^3.

For an approximate calculation, the volume of cut soil can be expressed by the formula

$$V = Sab, (7)$$

where a and b are the depth and thickness of the belt section, m; S - feed to the knife, m.

Accordingly, $S = \upsilon_a t$ where t is the time during which the knife will turn through an angle equal to the angle between adjacent knives. With the number of knives equal to z, the angle between the knives is 2π/z, then the time t=2π/z_ω and the feed:

$$S = \frac{2\pi\upsilon_a}{z\omega} = \frac{2\pi R_r}{\lambda z} (8)$$

Substituting (7) and (8) into formula (6), we obtain that the mass of the cut soil layer participating in the impact is equal to:

$$M_2 = \frac{2\pi R_r}{\lambda z}\rho ab, kg. (9)$$

Then the total reduced mass is determined by the expression:

$$M = \frac{M_1 M_2}{M_1 + M_2} = \frac{2\pi I R_r \rho ab}{I\lambda Z + 2\pi R_r^3 ab\rho}, kg. (10)$$

If we substitute the values of the parameters into the output formula (4), then we obtain the formula for calculating impact cutting in the following form:

$$P_{max} =$$

$$2{,}096E\sqrt{R}\left[\frac{2\pi IR_r\rho ab\upsilon_a^2(\lambda^2+1)}{(I\lambda Z+2\pi R_r^3\rho ab)\cdot 1{,}33E\sqrt{R}}\right]^{\frac{3}{5}}\cdot$$

$$\left\{10{,}09\frac{1}{2}\left[\frac{2\pi IR_r\rho ab}{(I\lambda Z+2\pi R_r^3\rho ab)\cdot 1{,}33E\sqrt{R}}\right]^{\frac{2}{5}}\frac{1}{\left(\upsilon_a\sqrt{\lambda^2+1}\right)^{1/5}}\right\}^{\frac{3}{5}} \quad (11)$$

If we discard the second term of the formula due to its small value and take into account the number of simultaneously working knives, we get:

$$P_{max} = 5{,}23E^{\frac{2}{5}}R^{\frac{1}{5}}\left[\frac{IR_r\rho ab\upsilon_a^2(\lambda^2+1)}{I\lambda Z+2\pi R_r^3\rho ab}\right]^{\frac{3}{5}} n \quad (12)$$

Where - n is the number of knives simultaneously working on the drum.

To determine the critical processing speed, formula (12) is used for the maximum impact cutting force. As a result of one blow, the cut area with a knife is approximately equal to F=a×b m^2, and the aggregate speed is $\upsilon_a = \upsilon_r/\lambda$. If we take into account that the tensile strength of the soil σ_{nP} is equal to the maximum stress value, i.e. $\sigma_{max} = \sigma_{nP}$, from formula (12) we obtain:

$$\sigma_{max} = \sigma_{nP} = 5{,}23\frac{E^{\frac{2}{5}}R^{\frac{1}{5}}}{ab}\left[\frac{IR_r\rho ab\frac{\lambda^2+1}{\lambda^2}\upsilon_r^2}{I\lambda Z+2\pi R_r^3\rho ab}\right]^{\frac{3}{5}} \text{n} \quad (13)$$

Hence we get the critical cutting speed:

$$\upsilon_{kr} = 0{,}25\sqrt{\frac{\sigma_{nP}^{5/3}(I\lambda Z+2\pi R_r^3\rho ab)(ab)^{\frac{5}{3}}}{E^{\frac{2}{3}}R^{\frac{1}{3}}\,IR_r\rho ab\frac{\lambda^2+1}{\lambda^2}n^{\frac{5}{3}}}} \quad (14)$$

Knowing the known parameters (I, Z, K, R_ϕ, R, λ) of the cutter and the soil strength properties (σ_{nP}, E, ρ, a, b), the calculation formula (14) determines the critical milling speed V_{kr}, which allows you to more reasonably choose the operating mode of tillage, as well as the power and energy parameters of the tillage unit.

In real condition, the rotor speed differs from the critical one. In the energy balance of the tractor, the power expended on cutting and grinding agricultural materials can be calculated by the formula

$$N = P_{max}V_r = 5{,}23E^{\frac{2}{5}}R^{\frac{1}{5}}\left[\frac{IR_r\rho ab\upsilon_a^2(\lambda^2+1)}{I\lambda Z+2\pi R_r^3\rho ab}\right]^{\frac{3}{5}} n\,V_r \quad (15)$$

V_r - is the actual rotor speed, m/s.

Using formulas 14 and 15, it is easy to determine the actual speed of the tractor, taking into account the power of the tractor and the kinematic factor from the following condition $\lambda = {V_r}/{V_a}$, $1 \leq \lambda \leq {V_r}/{V_a}$.

Conclusion

Soils are very diverse in their composition and structure, so their processing m.ethods, technologies and / or technological parameters are different. Based on the theoretical studies carried out, we come to the conclusion that the use of high-performance technologies for agricultural machines requires extensive adaptation, including: power equipment; a wide range of changes in kinematic and dynamic parameters; The possibility of changing the form of contact between the working bodies of the machine and the technological environment, representing the next stage in the development and improvement of mechanical engineering.

REFERENCES

1. Z. K. Makharoblidze, R. M. Makharoblidze. Theori of influence on agrrikultural materials of impact loadings. (geo). P 372.Tbilisi, 2018.

2. R. Makharoblidze, Z. Makharoblidze, V. Margvelashvili. Determination of plant material critical speed of cutting. Problems of mechanics. Tbilisi, 2019. #3(76), pp 17-20,(eng).

VETERINARY SCIENCES

УДК 619:616.62 (075.8)

ПОШИРЕННЯ, ДІАГНОСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЛІКУВАННЯ УРОЛІТІАЗУ КОТІВ

Ліщук Світлана Георгіївна,
к. с.-г. н., асистент
Смоляк Василь Васильович,
к. вет. н., доцент
Добровольський Володимир Антонович,
магістр вет.мед., асистент
Заклад вищої освіти
«Подільський державний університет»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Анотація: Наведено результати аналізу літературних джерел та власних досліджень щодо поширення уролітіазу в котів в Подільському регіоні. Аналіз данних показав, що сечокам'яна хвороба котів, віком до 5 років супроводжувалася утворенням струвіту в лужному середовищі, а сечокам'яна хвороба котів, віком більше 5 років супроводжувалася утворенням каменів, як з оксалату кальцію (54,4%), так і уратів (3,5%) в кислому середовищі, а також і утворенням струвіту (42,1%) у лужному середовищі. Встановлено, що на сечокам'яну хворобу в більшості випадків (93,8 %) хворіли самці, частка самиць у структурі захворюваності становить 6,2 %. Аналіз вікової динаміки захворюваності свідчить, що переважна більшість випадків захворювання припадає на котів старше 5-річного віку (82,2 %). Частіше (88,4 %) хворіли кастровані коти. Залежно від типу годівлі встановлено, що у 61 % тварин уролітіаз діагностували за годівлі сухими дешевими кормами низької якості, в 28,4 % − за змішаного типу годівлі.

Ефективність запропонованого консервативного лікування склала 89,4 %.

Для профілактики уролітіазу в якості дієтичного корму пропонуємо згодовувати готові консервовані корми із лужною реакцією сечі і струвітного уролітіазу та c/d.

Ключові слова: коти, уролітіаз, уроліти, сеча, сечовий міхур.

Серед хвороб котів патологія сечової системи за поширенням і кількістю летальних випадків займає одне з провідних місць поряд з патологією серцево-судинної системи, пухлинами та травматичними ушкодженнями [1]. В останні роки помітно зріс інтерес лікарів ветеринарної медицини, що займаються лікуванням дрібних домашніх тварин до проблеми сечокам’яної хвороби, що пояснюється збільшенням кількості випадків уролітіазу серед котів і собак, частими рецидивами хвороби та збільшенням летальності за даного захворювання. Досить актуальними, є розробка заходів по вдосконаленню методів діагностики, лікування і профілактики, часто, малоефективних і не завжди обгрунтованих. [2]. Питання етіології, патогенезу, діагностики та профілактики даного захворювання залишаються до кінця невивченими. Існуючі схеми лікування і профілактики сечокам’яноїхвороби незавжди ефективні [3]. Розробка і використання в практиці нових кормів наоснові соєвих білків, широке використання преміксів, які стимулюють апетит, але не враховують фізіологічні особливості різних видів тварин, призводитьдо значного збільшення кількості випадків захворювання тварин на уролітіаз [4]. Через анатомічні особливості коти страждають від сечокам'яної хвороби набагато частіше, ніж кішки. Вперше захворювання проявляється зазвичай у віці від 2 до 6 років. У кішок утворюються камені переважно двох типів. Серйозним чинником ризику є ожиріння, а не кастрація, як прийнято вважати. Всупереч поширеній думці, годування сухими кормами для кішок не провокує цю хворобу у кішок, якщо існує необмежений доступ тварини до води, а при використанні кормів для кішок професійного і преміум класу, ця хвороба кішок навіть профілактується.

Тому необхідне більш глибоке вивчення питань етіології, патогенезу,

диференційної діагностики, лікування та профілактики сечокам'яної хвороби тварин. Сечокам'яна хвороба котів часто реєструється в Україні, в тому числі і у місті Кам'янець-Подільський.

Основною метою даної роботи було визначити ефективний метод лікування котів із рецидивами сечокам'яної хвороби. Для оцінки рівня захворюваності на уролітіаз та визначення найбільш небезпечних незаразних та інфекційних захворювань нами було проведено статистичний аналіз захворюваності кішок у м. Кам'янець-Подільський на базі ветеринарної клініки „Vita-Vet" протягом періоду січня-серпня 2022 р. Об'єктом дослідження послужили 582 кішки, які належали приватним власникам м. Кам'янець-Подільський та районів. Вік кішок коливався від двох місяців до 15 років. Клінічні дослідження хворих тварин включали загальні методи (пальпації, перкусії і аускультації) та проведення термометрії, визначення у них пульсу та дихання. При постановці діагнозу враховували клінічну симптоматику, результати біохімічних, морфологічних і лабораторних досліджень крові. При проведенні досліджень використані клінічний та мікроскопічний методи.

Проведений аналіз статистичної звітності показав, що всього протягом 2021 року хвороби сечової системи зареєстрували у 74 котів, що становить 22,5 % від усієї внутрішньої патології, з них гломерулонефрит діагностували у 3, що становить 4,4 %. , пієлонефрит – у 7 (10,3 %), уроцистит – у 4 (5,8 %)

Найчастіше серед хвороб органів сечової системи діагностували уролітіаз. Всього протягом 2021 року сечокам'яну хворобу діагностували у 62 котів, що надійшли у ветеринарну клініку і мали яскраво виражену клініку рецидиву уролітіазу, та симптомів гострої затримки сечі.

Встановлено, що на сечокам'яну хворобу в більшості випадків (93,8 %) хворіли самці, частка самиць у структурі захворюваності становить 6,2 %. Аналіз вікової динаміки захворюваності свідчить, що переважна більшість випадків захворювання припадає на котів старше 5-річного віку (82,2 %). Частіше (88,4 %) хворіли кастровані коти. Залежно від типу годівлі

встановлено, що у 61 % тварин уролітіаз діагностували за годівлі сухими дешевими кормами низької якості, в 28,4 % – за змішаного типу годівлі.

Причини і механізми розвитку сечокам'яної хвороби до нинішнього часу остаточно не з'ясовані. Численні теорії пояснюють лише окремі ланки, які спричиняють уролітіаз. Захворювання має поліетіологічну природу, оскільки існують певні особливості в годівлі тварин різних видів. Близько 80 % кішок, що хворіли на уролітіаз, мали надлишкову масу тіла, оскільки одержували високопоживні корми з високим умістом фосфатів та перебували в умовах гіподинамії, що сприяло порушенню кровообігу в нирках, що призводило до аноксії, а потім і до некрозу ниркового епітелію й утворення каменів. У котів найчастіше виникали два типи каменів: струвіти (складаються з магнію та амонію фосфату) і оксалати (кальцію оксалат). Однією з причин уролітіазу в котів було згодовування сухих кормів економ класу, виготовлених з порушенням рекомендованої рецептури, тобто, коли корм не підтримує pH у межах від 6,0 до 6,5 і містить багато солей, які виділяються через нирки. Сеча перенасичується ними, а потім ці солі спонтанно кристалізуються. Встановлено, що за такої годівлі уролітіаз діагностували в 71 % хворих котів, за змішаного типу, коли поєднували традиційні корми і готові сухі корми економ-класу, сечокам'яну хворобу діагностували в 27,2 % захворілих котів. Вагому роль у розвитку уролітіазу відігравали запальні процеси в нирках (гломерулонефрит, пієлонефрит), що спричиняло різні зміни ниркової паренхіми і слизової оболонки ниркової миски. Сприяли утворенню каменів у котів анатомічні аномалії, інфекції сечовивідних шляхів, стреси, новоутворення.

Вік хворих тварин коливався від 1,5 до 8 років. Сечокам'яна хвороба частіше реєструвалася в самців. Слід, передусім, зазначити, що проблема уролітіазу переважно стосується самців, оскільки їх уретра має порівняно менший діаметр і більшу довжину, ніж у самиць. Співвідношення між самцями і самицями становило 15:1. Слід відмітити, що тварини надходили до клініки під час нападу сечової коліки з вираженими симптомами.

Під час клінічного обстеження котів відмічали пригнічення загального стану, рідше атаксію, блювання. Черевна стінка напружена, тварини під час пальпації непокоїлися. Сечовий міхур легко пальпувався; зазвичай він був перевповнений. З препуціального мішка постійно просочувалая незначна кількість сечі, внаслідок чого тварини виглядали неохайно. При висиханні сечі на волосках навколо препуція інколи відмічали кристалики солі. Внаслідок порушення уродинаміки з часом у тварин спостерігали блювання, пригнічення, атаксію. Коти часто приймали позу для сечовиділення, але сеча виділялася невеликими порціями або навіть краплями. Сечовиділення болюче, тварини неспокійні, нявчать. Відмічали різний колір виділяємої сечі: відпрозорого світло-солом'яного до темно-червоного або брудно-зеленого. У хворих тварин не рідко виникав набряк черевної стінки й тазових кінцівок, що свідчить про порушення водного обміну в результаті порушення функції нирок або механічної закупорки сечових шляхів. Пальпацією відмічали болючість в ділянці сечового міхура та нирок,

У подальшому, якщо не проводили лікування, у хворих тварин розвивалась уремія, наростали симптоми серцево-судинної недостатності, гострої дихальної недостатності, на фоні яких розвивався набряк легень і тварини гинули.

Для уточнення діагнозу тварини підлягали ультрасонографічному обстеженню (рис 1). Сонографічні дослідження проводили за допомогою апарату УЗД (Mindrey DP 22 vet) за частоти ультразвукового датчика 3,5 мГц, наглибині сканування 100мм.

За сечокам'яної хвороби у просвіті сечового міхура виявляли камені, як ехогенні утворення, які в деяких випадках були прикріплені до стінки (так звані «впаяні» конкременти).

У цих випадках конкремент давав виражену акустичну тінь. Камені добре візуалізувалися незалежно від їх мінерального складу. Вони проявлялися у вигляді гіперехогенних часточок або ліній, що відкидали значну акустичну ехотінь.

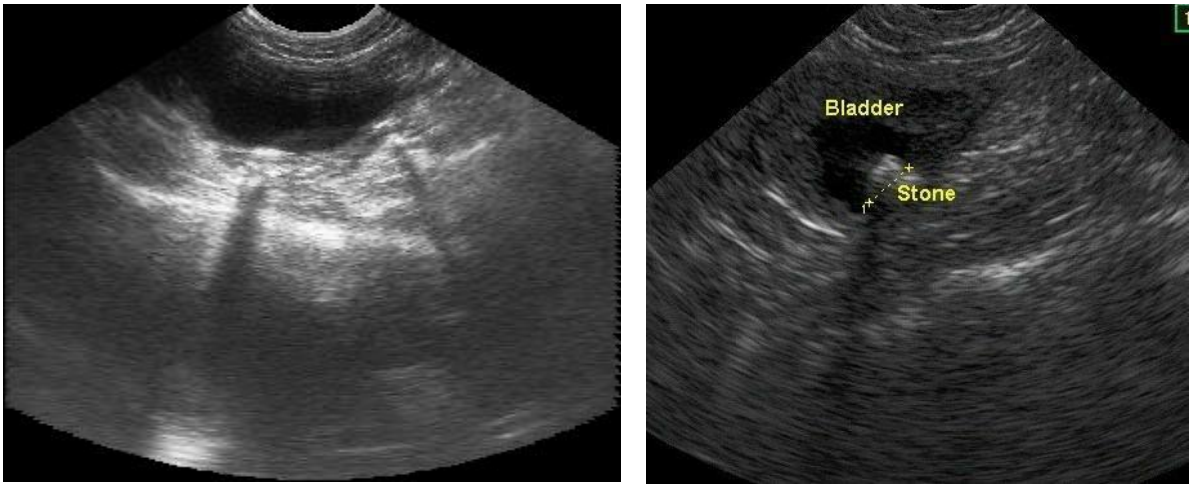

а *б*

Рис. 1 (а, б) –Ультрасонограма сечового міхура домашнього кота за сечокам'яної хвороби: а – уроліти діаметром 2,5–3 мм; б – акустична тінь

За визначення pH сечі хворих котів встановлено, що вона була лужною і коливалась від 7,2 до 8,4 у котів, в яких уроліти утворювались з струвіту, pH сечі котів, в яких уроліти утворювались з оксалату кальцію була кислою і коливалась від 5,8 до 6,3, а pH сечі котів, в яких уроліти утворювались з уратів була кислою і коливалась від 5,0 до 6,0. Аналіз показав, що сечокам'яна хвороба котів, віком до 5 років супроводжувалася утворенням струвіту в лужному середовищі, а сечокам'яна хвороба котів, віком більше 5 років супроводжувалася утворенням каменів як з оксалату кальцію (54,4%), так і уратів (3,5%) в кислому середовищі, а також і утворенням струвіту(42,1%) у лужному середовищі.

Як основний метод відновлення прохідності сечовивідних шляхів та евакуації вмісту сечового міхура використовували катетеризацію з наступним промиванням сечового міхура. У 26,8 % випадків катетер зразу ж проникав у сечовий міхур, в інших котів приходилося приєднувати шприц, наповнений 0,5 % водним розчином фурациліну і обережно нагнітати рідину. Після проникнення катетера в сечовий міхур за допомогою шприца випускали сечу, а потім промивали сечовий міхур розчином фурациліну доти, поки рідина, що відсмоктується, не ставала цілком прозорою. У котів з наявністю множинних

конкрементів у сечовому міхурі або в тих випадках, коли за допомогою катетера не вдавалося проникнути у сечовий міхур, рекомендували проведення цистотомії.

Для котів у важкому стані (8,2 %) використовували низьку сакральну анестезію. Для попередження розвитку патогенної мікрофлори у сечовивідних шляхах тваринам внутрішньом'язово вводили 2,5 %-вий розчин кобактану у дозі 0,5 мл/5 кг маси тіла або цефобоцид (50 мг/кг маси тіла на добу). Після усунення закупорки уретри проводили симптоматичне лікування. Спазмолітичні препарати (но-шпу) застосовували перші три дні по 0,5 мл на тварину два рази на добу, потім тільки за болісного сечовипускання. У разі сильної болючості призначали ріабал. Краплинне уведення розчинів проводили тільки за відновлення прохідності сечових шляхів за наступною схемою: 10 мл ізотонічного розчину хлориду натрію (розчину Рінгера) 1 раз на добу (вранці) + 10 мл 5 %-вого розчину глюкози. Тривалість процедури− від 3 до 5 днів залежно від стану тварини, обов'язково під контролем кількості виділеної сечі.

У 14 котів (25,9 %) уже на другий день після використання внутрішньовенних ін'єкцій відновлювалася активність, з'являвся апетит і зникала спрага. В якості літолітичних препаратів застосовували Котервін 4 мл. в сечовий міхур у подальшому внутрішньо 2 мл/гол 2 рази на добу 14 днів, або цистон по 0,5 таблетки 2 рази на добу, або фітолізин по 0,5 чайної ложки 3 рази на добу після годівлі. Їх застосовували протягом 15−60 днів. В якості дієтичного корму використовували консервовані готові корми HILLs s/d (за лужної реакції сечі та струвітного уролітіазу) і c/d (за оксалатного уролітіазу). Застосування дієти HILLs s/d дозволяє домогтися стійкого зрушення pH сечі в кислу сторону і не вимагає додаткового застосування "підкислюючих" препаратів. Реакцію сечі власники тварин щодня перевіряли за допомогою тест-смужок NONA PHAN. Зміна pH сечі в кислу сторону наставала на другий-третій день після згодовування спеціалізованого корму та утримувалася протягом усієї дієти (2 тижні), що дає нам підстави рекомендувати корм HILLs

s/d за струвітного уролітіазу. Власникам рекомендували ввести до раціону котів нежирне м'ясо (курка, яловичина), молочні та рослинні продукти. За важкого стану та відсутності лікувального ефекту проводили оперативне видалення каменів із сечових шляхів. Також застосовували дієтичну кормову добавку Ренальцин для підтримання фунції нирок, лентарол який входить до складу препарату зв'язує фосфор який потрапляє з кормом і таким чином попереджує виникнення гіперфосфатемії.

Аналіз даних показав, що за лікування 54 котів, хворих на уролітіаз, одужало 47, що становить 80,4 %, загинуло 2 (3,7 %), 5 (9,3 %) тварин лікували оперативним шляхом. Таким чином ефективність консервативного лікування склала 80,4 %. Для діагностики уролітіазу разом із загальноклінічними методами необхідно застосовувати сонографічне дослідження, а для встановлення виду каменів проводити визначення pH сечі. Для профілактики уролітіазу в якості дієтичного корму пропонуємо згодовувати готові консервовані корми HILLs s/d (за лужної реакції сечі і струвітного уролітіазу) і c/d (за оксалатного уролітіазу) та дієтичну кормову добавку Ренальцин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисевич Б. В.,.Галат Г. М.. Хвороби собак та кішок К.: Урожай, 1999. С. 220−222.

2. Вербицький П. І., Бусол В. О., Власенко В. М. Довідник лікаря ветеринарної медицини: навч. посіб. для студ. вет. фак. ВНЗ К.: Урожай, 2004. С. 320−324.

3. Локес П. І. Поширеність та диференційна діагностика захворювань сечовидільної системи в котів Вісник Білоцерків. держ. аграр. ун−ту. Біла Церква. 2013. Вип. 25, ч. 2. С. 148 – 151.

4. Морозенко Д. В. Інформативність клініко-лабораторних та інструментальних досліджень у діагностиці патології нирок у домашніх котів. Вісник Білоцерків. держ. аграр. ун-ту : зб. наук. праць. Біла Церква, 2015. Вип. 40. С. 138–146.

BIOLOGICAL SCIENCES

УДК 504

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МЕНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Квашук Юлія Валеріївна,
к.т.н.
Шамрук Марія Станіславівна,
магістр
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна

Анотація: визначено «глобальні» фактори впливу на стан навколишнього природного середовища у Чернігівській області; проаналізовано екологічні проблеми Менської територіальної громади; наведено структуру формування різних класів небезпеки на її території, що впливають на загальний рівень екологічної безпеки регіону.

Ключові слова: екологічна безпека, екологічна небезпека, екологічно небезпечний об’єкт, екологічне картування, екологічна проблема.

Екологічна безпека – це оптимальний стан довкілля з врахуванням природно-ресурсного потенціалу території та аспектів соціально-економічного розвитку населення, за якого забезпечується високий рівень якості життя та відтворення екосистем. Визначальною категорією екологічної безпеки є екологічна небезпека, яка проявляється залежно від умов формування окремого класу небезпеки природного чи антропогенного походження [1, с. 18].

Враховуючи конституційні права громадян на захист життєвоважливих інтересів, охорона довкілля в системі екологічного управління та контролю

залишається невід'ємною частиною діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади. Кожний регіон держави характеризується переліком екологічних проблем «глобального» значення, які є визначальними складовими екологічної безпеки в національному контексті. В межах Чернігівської області виділяють наступні [2, с. 134]:

1) наслідки глобального потепління клімату;

2) радіоактивне забруднення після вибуху на Чорнобильській атомній електростанції;

3) поводження з відходами, у тому числі з радіоактивними, хімічними засобами захисту рослин;

4) якість води децентралізованого водопостачання;

5) наявність офіційно затверджених екологічно небезпечних об'єктів загальнодержавного та обласного рівня;

6) екологічний стан басейнів р. Десна та р. Дніпро.

Кожна адміністративно-територіальна одиниця області має «локальні» екологічні проблеми, які є визначальними складовими екологічної безпеки в регіональному контексті. На сьогодні важливим механізмом взаємодії органів місцевого самоврядування та громадських активістів в напрямку оптимізації стану довкілля населених пунктів є картування екологічних проблем. На території Менської територіальної громади можна виділити наступні екологічні проблеми:

1) розорювання прибережних захисних смуг, заплавних земель, лугів, сінокосів, пасовищ;

2) зниження рівня води водних об'єктів та підземних водоносних горизонтів по причині глобального потепління клімату та водогосподарської діяльності;

3) екологічний стан басейну р. Мена;

4) забруднення води водних об'єктів та підземних водоносних горизонтів по причині сільськогосподарської діяльності та діяльності підприємств інших галузей промисловості;

5) функціонування очисних споруд підприємства, що входить до переліку екологічно небезпечних об’єктів області, філії «Менський сир» ППКФ «Прометей»;

6) виснаження земель сільськогосподарського призначення (втрата родючості);

7) випалювання рослинності;

8) знищення лісів та лісосмуг;

9) забруднення довкілля рідкими та твердими побутовими відходами;

10) винесення в натуру та закріплення на місцевості чітких меж територій та об’єктів природно-заповідного фонду; дотримання вимог щодо охорони, відтворення та використання цих територій;

11) низький рівень екологічної культури населення;

12) поширення інвазійних видів рослин.

Наведені екологічні проблеми Менської територіальної громади є проявами наступних класів екологічної небезпеки (таблиця 1).

Таблиця 1

Класи екологічної небезпеки

Клас екологічної небезпеки	Чинники (природного і антропогенного походження)	Прояви
Геомембранна	Геодинамічні	Виснаження
	Геохімічні	Забруднення
Гідрогенна	Гідродинамічні	Зарегульованість, виснаження
	Гідрохімічні	Забруднення
Атмогенна	Аеродинамічні	Інверсія
Біогенна	Біотичні	Біологічні інвазії
Сапієнтна	Біоморфологічні	Ушкодження, знищення
Техногенна	Хімічні чинники	Викиди і скиди
	Ландшафтно-трансформуючі	Земля під відходами
Соціогенна	Рівень екологічної культури населення	Поведінка людини в природному середовищі

Важливим інструментом оптимізації системи екологічного управління є підвищення екологічної культури населення, екопросвітницька робота серед школярів та молоді [3, с. 322; 4, с. 145; 5, с. 443].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дорошенко В. П. Екологічна безпека: навч.-метод. посіб. Чернігів: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. 46 с.

2. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2020 рік: Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації. Чернігів, 2021. 289 с.

3. Квашук Ю. В., Ясик І. С. Екологічна культура молоді як основа сталого розвитку держави. *Проблеми екології та еволюції екосистем в умовах трансформованого середовища*: матеріали накових праць ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, Деснянське, 11-12 жовтня 2018 р.). Чернігів: Десна Поліграф, 2018. С. 322-324.

4. Квашук Ю., Ясик І. Екодизайн як елемент формування екологічної культури молоді. *Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law:* collection of international scientific papers (Slovak republic – Czech republic, April 24-28, 2018). Chernihiv, 2018. P. 145-146.

5. Квашук Ю. В., Степаненко М. П. Екологічне виховання студентів у позааудиторний час як інструмент формування професійних компетентностей. *Конкурентноспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства [Електронний ресурс]:* збірник тез І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 9 листопада 2018 р.). Чернігів, 2018. С. 443-444.

УДК 2788

ДОСЛІДЖЕННЯ ФЛУКТУАЦІЙНОЇ АСИМЕТРІЇ, ОСНОВНИХ ТИПІВ ХВОРОБ, ЕЛЕМЕНТАРНИХ МОРФОЛОГІЧНИХ АНОМАЛІЙ ПАГОНУ ТА ЛИСТКОВОЇ ПЛАСТИНКИ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЛИСТЯНИХ ДЕРЕВ МІСТА ГОРІШНІ ПЛАВНІ ЯК ПОКАЗНИКА ЗАБРУДНЕННЯ ПОВІТРЯ ВОСЕНИ 2022 РОКУ

Колодяжна Ярина Сергіївна,
учениця 10 класу
загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 6
Горішньоплавнівської міської ради
Полтавської області
Палій Алла Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра кримінального права, процесу і криміналістики,
науково-методична секція психології
Київського університету інтелектуальної власності і права
Національний університет
"Одеська юридична академія"
Броваренко Світлана Владиславівна
учитель біології
загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 6
Горішньоплавнівської міської ради
Полтавської області,
спеціаліст вищої категорії,
учитель – методист

Вступ./Introductions.

Актуальність дослідження в тому, що рослини та їх угруповання є перспективною галуззю біоіндикації через високу чутливість до змін довкілля, що відбуваються під впливом господарської діяльності людини. За допомогою них оцінюють дії та наслідки антропогенних впливів: порушення природних ландшафтів, забруднення повітря, водного середовища тощо; обґрунтовують заходи з організації екологічного моніторингу. Важливість вивчення стану

окремих видів листяних дерев у міських насадженнях не викликає сумніву.

Ціль роботи./Aim.

Визначити стан ураження листяних дерев Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L в різних районах міста Горішні Плавні восени 2022 року.

Завдання:

1. Дослідження флуктуаційної асиметрії листків Betula pendula Roth в різних районах міста Горішні Плавні восени 2022 року.

2. Оцінка стану крони за частотою зустрічальності хвороб, елементарних морфологічних аномалій пагонів рослин Betula pendula Roth в різних районах міста Горішні Плавні восени 2022 року.

3. Дослідження основних ушкоджень листкової пластинки, елементарних аномалій листків рослин Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L в різних районах міста Горішні Плавні восени 2022 року.

4. Визначення ступеня ушкодження листової пластинки, елементарних аномалій листків рослин Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L в різних районах міста Горішні Плавні восени 2022 року.

5. Дослідження ступеня ураженої площі тканини листової пластинки Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L в різних районах міста Горішні Плавні восени 2022 року.

Наукова новизна роботи: у місті Горішні Плавні проведено дослідження стану Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz., Acer platanoides L в умовах рекреаційного та промислового навантаження.

Практичне значення роботи: у результаті досліджень стану Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz., Acer platanoides L виявлено рівень забруднення повітря різних районів міста Горішні Плавні. Результати роботи передані працівникам сектору екології та озеленення міста Департаменту житлово - комунального господарства Горішньоплавнівської

міської ради Полтавської області для ознайомлення.

Матеріали та методи./Materials and methods.

Методи дослідження:

- спостереження та опис стану крони;
- вимірювання морфологічних ознак пагону, листкової пластинки;
- математично-статистичне оброблення даних щоденника спостереження.

Методи практичного дослідження хвороб та ушкоджень дерев:

- Для отримання середнього показника ступеня флуктуаційної асиметрії листкових пластинок Betula pendula Roth вибірки (на території з певними екологічними умовами) використана п’ятибальна шкала відхилення від норми (Захаров В. М., Крісанов Е. Ю, 1996), де 1 бал – умовно норма, а 5 балів – критичне значення.
- Хвороби, елементарні морфологічні аномалії пагонів рослин Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L визначались візуально.
- Ушкодження листкової пластинки, елементарні аномаліії листків рослин Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L визначались візуально.
- Ступінь ушкодження листкової пластинки, елементарних аномалій листків рослин Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L визначались за відсотком ураженої тканини листової пластинки.
- Для визначення ступеня ураженої площі тканини листової пластинки визначався відсоток ураженої тканини листка. Накладався на лист прозорий пластик з розліновкою. Спочатку визначалась загальна площа листка Sл, потім площа ураженої тканини, приймаючи загальну площу за 100%, обчислювався відсоток ураженої тканини листової пластинки.

Результати та обговорення./Results and discussion.

Аналіз отриманих даних та результатів вимірювання показника

флуктуаційної асиметрії листкової пластинки дерев виду Betula pendula Roth дозволяють визначити, що в місті Горішні Плавні в 2022 році найбільш забруднений район Полтавського гірничо-збагачувального комбінату - 2 бали за шкалою відхилення від норми за Захаровим, Кирсановим. Найменш забруднені райони: Міський парк відпочинку, сквер FERREXPO, Центральної міської бібліотеки, набережної Кам'янського водосховища – 1 бал ступеня асиметрії листків.

За результатами оцінки стану крони за частотою зустрічальності хвороб, елементарних морфологічних аномалій пагонів рослин Betula pendula Roth можна визначити, що в місті Горішні Плавні восени 2022 року дерева Betula pendula Roth були уражені такими хворобами як то: висихання крони, гнилі, в'янення, некрози, рак і ракові пухлини; не зустрічалась муміфікація. Мали місце такі елементарні морфологічні аномалії пагонів рослин: гіпогенезія, гіпергенезія, деформація, дистопія. Полімеризація та зростання пагонів не спостерігались. Найчастіше зустрічалися такі ушкодження Betula pendula Roth, як гнилі в районі ПГЗК (62,8%), найменш виявлені такі хвороби, як рак і ракові пухлини у районі Центральної міської бібліотеки (1,7%). Найчастіше зустрічалися такі елементарні морфологічні аномалії пагонів рослини Betula pendula Roth, як дистопія у районі ПГЗК (39,0 %), найменше гіпогенезія у районі Центральної міської бібліотеки (8,1%). Найбільший відсоток середньої частоти зустрічальності елементарних морфологічних аномалій пагонів рослини Betula pendula Roth виявлено у районі ПГЗК (19,3 %), найменший – у районі Центральної міської бібліотеки (9,1 %).

Аналіз даних визначення частоти зустрічальності (у %) ушкоджень листкової пластинки, елементарних аномалій листків рослин Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L в різних районах міста Горішні Плавні восени 2022 року показав, що восени 2022 року найбільше зустрічались ушкодженя листкової пластинки строкатість, безхлорофільні листки у Betula pendula Roth – 66%, Populus pyramidalis Roz - 74%, Acer platanoides L - 75 % у районі ПГЗК, найменше спостерігались

такі елементарні морфологічні аномалії листків рослини Populus pyramidalis Roz, як зміна нормальної форми – 1%, деформація – 1% в районі скверу FERREXPO. Не зустрічались ушкодження листкової пластинки, елементарні аномалії листків рослин, що досліджувались у Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Acer platanoides L зміна нормальної форми, у Betula pendula Roth, Acer platanoides L деформація.

За даними дослідження ступеня ушкодження листкової пластинки, елементарних аномалій листків рослин Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L в різних районах міста Горішні Плавні восени 2022 року визначено, що показник коливався від 33% у Betula pendula Roth у районі міської бібліотеки, до 100% у Betula pendula Roth – у сквері FERREXPO, районі ПГЗК, у Robinia pseudoacacia L у Міському парку відпочинку, районі набережної Кам'янського водосховища, у Populus pyramidalis Roz - у Міському парку відпочинку, у сквері FERREXPO, районі набережної Кам'янського водосховища, районі ПГЗК. У Acer platanoides L - 100% ушкоджених листкових пластинок, та листків з елементарними морфологічними аномаліями.

За даними визначення ступеня ураженої площі тканини листової пластинки можна зазначити, що восени 2022 року у Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L в різних районах міста Горішні Плавні показники ступеня ураженої площі тканини листової пластинки розподілились таким чином: найбільш уражена площа листкової пластинки дерев, що досліджувались, визначена в районі ПГЗК – від 10-20% у Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, до 80-90% у Populus pyramidalis Roz.

Найменший ступінь ураження площі тканини листкової пластинки спостерігався у всіх видів дерев, що досліджувались, у всіх районах міста - 1-5 %.

Висновки./Conclusions.

1. Методом дослідження асиметрії листкової пластинки Betula pendula

Roth у місті Горішні Плавні виявлено: найбільш забруднене повітря в районі Полтавського гірничо-збагачувального комбінату, забруднення в інших регіонах міста незначне.

2. За оцінкою стану крони дерев Betula pendula Roth за кількістю та характером хвороб, елементарних морфологічних аномалій пагонів, найбільш забрудненим виявилось повітря в районі Полтавського гірничо-збагачувального комбінату, середній рівень забруднення в районах скверу FERREXPO, Міського парку відпочинку, набережної Кам'янського водосховища, найменший рівень - у районі Центральної міської бібліотеки.

3. За ступенем та характером ушкодження листової пластинки, елементарних аномалій листка рослин, що досліджувались, найгірший стан повітря виявлено в районі Полтавського гірничо-збагачувального комбінату, найменш уражений у сквері FERREXPO.

4. За даними дослідження ступеня ушкодження листової пластинки, елементарних аномалій листків рослин Betula pendula Roth, Robinia pseudoacacia L, Populus pyramidalis Roz, Acer platanoides L в різних районах міста Горішні Плавні восени 2022 року визначено, що найбільший ступінь забруднення повітря у сквері FERREXPO, районі ПГЗК, у Міському парку відпочинку, районі набережної Кам'янського водосховища, найменший – у районі Центральної міської бібліотеки.

5. За даними визначення ступеня ураженої площі тканини листової пластинки найбільш забруднене повітря в районі ПГЗК, у всіх інших досліджуваних районах міста рівень забруднення невисокий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біоіндикація. Методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт студентами напряму підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» / А. І. Горова, А. В. Павличенко, О. О. Борисовська, В. Ю. Ґрунтова, О. В. Деменко; − Д.: Національний гірничий університет, 2014. – 76 с.

2. Біологія: Довідник для абітурієнтів та школярів загальноосвітніх навчальних закладів: навчально-методичний посібник. – 2-ге видання. – К.: Літера ЛТД, 2008.

3. Калініченко О. А. Декоративна дендрологія: Навч. посіб. – К.: Вища шк.., 2003. – 199 с.: іл. – ISBN 966-642-145-3

4. Левон Ф. М. Рослини культурної дендрофлори в антропогенно трансформованому середовищі // Бюлетень Державного Нікітського ботанічного саду. - Ялта, 1999.-Вип. 79.-С. 120-127.

5. Методичні рекомендації та лабораторний практикум «Екологія. Основи біоіндикації» / Укладачі: Антоненко С. В., Бобошко О. П. – Київ, 2018. 54 с.

6. Яришева Н. Ф. Основи природознавства: Природа України: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1995. – 335 с.: іл.

MEDICAL SCIENCES

UDC 616.936

MALARIA AS ONE OF THE POSSIBLE CAUSES OF FEVER OF UNKNOWN ORIGIN

Davydenko Oksana Mykolaivna
Candidate of Medical Sciences, Associate Professor
Maleshko Karina Petrivna
Tsubera Mykhailo Mykhailovych
6th-year students
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Abstract. This article examines malaria as one of the possible causes of fever of unknown origin. Mosquitoes of the genus Anopheles live on the territory of Ukraine, which are carriers of the causative agent of malaria - malarial plasmodium, so the development of local cases of malaria is possible in our country. The change in global climate conditions creates conditions for the extension of the "mosquito season", in particular on the coast of the Azov and Black seas. [1]

Keywords. Malaria, plasmodium, transmissible diseases, vector-borne human disease, communicable disease, fever of unknown origin, Anopheles.

Introduction. Fever of unknown origin is a clinical syndrome of different etiology, the main symptom of which is a fever that does not go away on its own and persists longer than in the case of a common infectious disease, and the cause of which could not be established, despite routine diagnostic procedures**.** [2] One of the causes of this clinical syndrome can be a disease caused by malaria plasmodium. Malaria is the deadliest human communicable disease in the world.

Malaria is an ancient human disease, and fatal intermittent fever and

splenomegaly have been mentioned as early as 2700 BC in Egypt and China. Malaria arrived in Rome in 200 BC, spread throughout Europe during the twelfth century, and arrived in England by the fourteenth century. This suggests that European explorers, conquistadors, and colonists imported *Plasmodium malariae* and *Plasmodium vivax* to America. The arrival of Plasmodium falciparum coincided with the importation of African slaves, and in the early 1800s, it spread worldwide. [4]

According to the World Health Organization (WHO), in 2019, 229 million people fell ill with malaria worldwide, and the death rate reached 409,000 cases. Children under 5 years old are especially susceptible to malaria. In 2019, they accounted for 67% of all deaths due to malaria, 94% of all cases of the disease occurred in the African region. About 50 cases of malaria are registered in Ukraine every year. These cases are citizens of Ukraine who traveled or worked in endemic countries, and foreigners. [1]

Malaria is caused by six types of parasites belonging to the genus Plasmodium: *P. falciparum, P. knowlesi, P. vivax, P. malariae, P. ovale curtisi* and *P. ovale wallikeri*. [3] Besides infection mosquitoes and humans, primates, bats, birds, and lizards can also be infected. People become more prone to risk zoonotic diseases because of more and more active traveling all over the world, urbanization trips to remote areas and endemic districts, and communication with wild animals. Although the overall global trend of malaria has been decreasing and stabilizing over the past few decades, global disease is expected to increase the incidence of malaria worldwide. [5]

In life mosquito - human cycles six species of malarial parasites that infect human (*Plasmodium falciparum, Plasmodium vivax, Plasmodium ovale wallickeri, Plasmodium ovale curtisi, Plasmodium malariae, and Plasmodium knowlesi*), pass 10 or more morphological states, repeating from one to 10,000+ cells. [6] Evidence suggests that *P. vivax* may account for 80% of infections, as this species is also most widely distributed in the tropics, subtropics, and temperate climates. [4]

Malaria pathogens are characterized by two cycles of development with a change of host: 1) sexual — sporogony, 2) asexual — schizogony. Sporogony takes

place in the stomach of the female Anopheles mosquito: of the female germ cell - the zygote — ookinete — oocyst. Oocyst → sporozoites, which enter the hemolymph of the mosquito, and then the salivary glands. [7] Sporozoites become infectious for 2 weeks, after this period the female mosquito is contagious for another 1-2 months. Exactly in this period a person becomes infected.

The course of schizogony in different species of Plasmodium is different. It distinguishes two phases: exoerythrocytic or tissue and erythrocytic. After getting into the persons' blood, sporozoites circulate for about 30 minutes and then penetrate the liver and tissue macrophages, where they become erythrocytic schizonts. Gradually, the schizonts divide and turn into a large number of merozoites. Merozoites enter the blood, where the erythrocyte cycle of pathogen development begins. After 3–4 erythrocyte cycles in erythrocytes, part merozoites form sexual forms - gametocytes. Mature gametocytes appear in the peripheral blood a few hours later then asexual forms. The next development of sexual forms is possible only in the stomach of the mosquito, where occurs their fertilization and where they end up with the patient's blood during a bite. If gametocytes do not enter the body of the mosquito, then after ripening, they die after a few hours and only in tropical malaria - after 6 weeks. [7] Understanding the pathogenesis of malaria is important in understanding the course of the disease and appropriate treatment.

Clinical manifestations of malaria and their evolution can vary greatly. Both depend on the specific species of Plasmodium, persons' innate and acquired immunity, and from choosing appropriate and timely treatment. Usually, malaria is divided into three types: asymptomatic, uncomplicated, and severe. [5]

Symptoms of malaria usually appear after 10-15 days after being bitten by an infected mosquito. The first manifestations, such as fever, headache, excessive sweating, and weakness, can be expressed weakly, which makes it difficult primary detect malaria. Also, can be violation of digestion, nausea, vomiting, and diarrhea. Characteristic signs of everyone species of malaria are the triad of symptoms - febrile attacks, hepatosplenomegaly, and anemia. [1] Failure to consider malaria in the differential diagnoses of a febrile illness following such travel, even if seemingly

temporally remote, and even when antimalarial prophylaxis medications have been reportedly taken as directed, can result in significant morbidity or mortality, especially in children and pregnant or immunocompromised patients. Clinical relapse with infections due to dormant *P. vivax* and *P. ovale* can recur months after the initial infection, even one that has been treated. [5]

The difficulty in diagnosing children, especially in the first three years of life, is that there are no typical malaria attacks. Possible acrocyanosis and cold extremities as an analog of chills. Also, instead of typical attacks, hiccups are possible. Children are more prone to rapid progression of the disease with the development of dehydration. Hepatoleinal syndrome and anemia progress rapidly as well. Cramps, dyspeptic disorders, and abdominal pain may often be present.

Resistive signs suspicions of malaria are:

- stay in an endemic area over the past 2 years and the intermittent nature of the temperature curve duration of more than 5 days with unknown diseases;
- a fever of unknown origin that does not succumb to antibacterial, antiviral, or antifungal therapy;
- increase bodies temperature in patients with a history of malaria;
- progressive enlargement of spleen and liver;
- anemia with a fever of unknown origin;
- presence of the patient: chills, fever, sweating, and classic triads malaria. [1]

A physician practicing in countries generally considered non-endemic should have a high index of suspicion for malaria and other infectious zoonotic diseases, including other hemorrhagic fevers (such as Dengue fever or, less commonly, Ebola), in patients with a history of fever and traveling to or immigrating from an endemic region. Viral hemorrhagic fever may present similarly. [5]

Microscopy is the main method used worldwide to identify Plasmodium species. Two decades ago, rapid diagnostic tests were introduced and improved over the years. They are very useful in remote areas where there are no laboratory premises, but they only distinguish *P. falciparum* from other species of Plasmodium

(such as *P. vivax*); they are too provided only limited susceptibility to parasitemia low level. [8] Their productivity also maybe to influence polymorphism parasites. [9] In addition, it is necessary to put an end to malaria and have the ability to accurately diagnose all species of malaria, which affect people including *P.malariae, P.ovale curtisi, P.ovale wallikeri, P.knowlesi*, and other zoonotic options. These results also allow us to update their geographical distribution and receive epidemiological data. [3]

For the treatment of acute manifestations of malaria, hematoschizotropic drugs are prescribed, most often Chloroquine. Therapy is carried out according to the scheme recommended by WHO. A correctly selected course of malaria treatment contributes to the normalization of body temperature after 24-48 hours and the disappearance of asexual forms of parasites from the blood after 48-72 hours. During the first week of malaria treatment, levels of parasitemia are determined daily. At the end of the next week, a control count of parasitemia is carried out. The antirelapse course of primaquine therapy after a course of Chloroquine is 14 days. [1]

Vaccines for preventing Malaria have been pursued for decades, however there are many challenges with this development due to the complex immunochemical profile of the Plasmodium parasite. There is no licensed malaria vaccine in production; however, there have been several recent breakthroughs that may change this in the near future. Namely, there are promising prospects in the fields of Sporozoite Subunit Vaccines, Liver-Stage Subunit Vaccines, Blood-Stage Vaccines, Radiation-Attenuated Whole Sporozoite Vaccines, and Surface Protein Pfs Transmission-Blocking Vaccines. [5]

In September 2021, WHO approved the first malaria vaccine for children in the African region - Mosquirix. It contains part of the Plasmodium protein falciparum, the causative agent of tropical malaria, combined with the surface antigen of the hepatitis B virus. The vaccine is given to children aged 6 weeks to 17 months to protect against malaria and hepatitis B. [1]

Malaria is currently under control with varying levels of eradication success in different countries. The development of new molecular tools and the use of

next-generation sequencing (NGS) technologies and new bioinformatics approaches have improved our knowledge of malaria epidemiology, diagnosis, treatment, vaccine development, and surveillance strategies. [3]

Conclusions. Malaria eradication is one of the directions of WHO's unceasing work. In recent years, enough information has been accumulated about the disease, parasites, and mosquito vectors to realize that only a global approach can end this disease. Even though Ukraine is not an endemic center of malaria, we still have cases of infection. In connection with the development of tourism, and greater urbanization of wild areas, the probability of infection with anthroponoses, malaria plasmodium, in particular, increases. In case of a fever of unknown origin, we should not forget about the possibility of infection with malaria plasmodium. A disease diagnosed in time and treated accordingly reduces the risk of contamination of the environment. The development of vaccines and the identification of genes associated with drug resistance should be considered in the future on a global scale.

REFERENCES:

1. Tropical diseases in Ukraine. Authors: S. O. Rykova; S. O. Kramaryov; Yu. S. Stepanovskyi. Thematic number " Pediatrics " No. 5 (61) of 2021 https://health-ua.com/article/68522-tropchn-hvorobi-vukran

2. Internal diseases. A textbook based on the principles of evidence of Medicine 2018/2019 ISBN 978-83-7430-567-9 (https://empendium.com/ua/chapter/B27.I.1.8 .)

3. Garrido-Cardenas J A, González-Cerón L., Manzano-Agugliaro F. *et al* . *Plasmodium* genomics: an approach for learning about and ending human malaria. *Parasitol Res* 118 , 1–27 (2019). (https://doi.org/10.1007/s00436-018-6127-9)

4. Malaria Lynne S. Garcia, MS, MT, CLS Clin Lab Med 30 (2010) 93–129 (https:// doi:10.1016/j.cll. 2 009.10.001)

5. Emergent Management of Malaria Updated: Jul 16, 2021 Author: Grant Wei, MD, FAAEM, FACEP; Chief Editor: Jeter (Jay) Pritchard Taylor, III, MD (https://emedicine.medscape.com/article/784065-overview#a1)

6. Malaria Pathogenesis Danny A. Milner Jr. Harvard TH Chan School of Public Health, American Society for Clinical Pathology, Center for Global Health, Chicago, Illinois 60603 http://perspectivesinmedicine.cshlp.org/content/8/1/a025569

7. Malaria, Compendium https://compendium.com.ua/uk/tutorials uk/infektsiyi/malyariya/

8 . Host-Parasite Interactions in Human Malaria: Clinical Implications of Basic Research Front. Microbiol ., 18 May 2017 Sec. Infectious Agents and Disease (https://doi.org/10.3389/fmicb.2017.00889)

9. Cheng Q, Gatton M L, Barnwell J, Chiodini P, McCarthy J, Bell D, et al. (2014) Plasmodium falciparum parasites lacking histidine-rich protein 2 and 3: a review and recommendations for accurate reporting. Malar J 13(1) (https://malariajournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/1475-2875-13-283)

UDC: 616-085:613.25](043.2)

THE ROLE AND EFFECTIVENESS OF COGNITIVE-BEHAVIOURAL THERAPY IN THE CORRECTION OF EATING DISORDERS AND SOMATIZED DISORDER IN PATIENTS WITH COMORBITAL PATHOLOGY

Kiro Liudmyla Sergiivna,
postgraduate student
Zak Maksym Yuriyovych,
doctor of medicine, professor,
head of the Department of Therapeutic Disciplines
Institute of Medicine of Petro Mohyla Black
Sea National University
Mykolaiv, Ukraine

Abstract. The problem of finding an effective method of treatment and long-term maintenance of optimal weight in obesity and non-alcoholic fatty liver disease (NAFLD) is regularly raised at the state level.

This is due to the fact that obesity is associated with 16 types of cancer, infertility in men and women, diabetes, diseases of the musculoskeletal system, fatal diseases of the cardiovascular system and depression. The article analyses the effectiveness and role of cognitive-behavioural training in the correction of eating disorders (ED) and somatised disorders. 85 patients with NAFLD on the background of abdominal obesity of the 1st degree were examined.

All patients were divided into two clinical groups: 1st group (research) - 48 people, with average BMI=32.55±1.07 kg/m^2, who underwent a course of cognitive behavioural therapy (CBT), diet therapy, and physical activity for 6 months; the control group - 37 people with average BMI=31.95±1.03 kg/m^2 followed only a rational diet and physical activity, without CBT.

The examination of the patients included the measurement of anthropometric and physiological indicators, questionnaires according to the DEBQ (Dutch Eating Behaviour Questionnaire), SOMs-2. The results showed that somatised disorders in

patients with NAFLD on the background of overweight were recorded 4.1 times more often (D=0.489, p=0.0001<0.05) and in patients with NAFLD with obesity 9.6 times more often (D=0.579, p= 0.0001<0.05) than in individuals with a normal body mass index, mainly due to the predominance of gastrointestinal and asthenia symptoms. In patients of 1st group on the 180th day, healthy EB was recorded in 2.38 times more often (D=0.2215, p=0.0047) and the number of restrictive type of EB decreased in 2.0 times (D=0.4321, p=0.0031), compared to the control group.

A combined course of therapy in the form of a rational diet, aerobic exercise and CBT should be an integral component of early non-drug treatment, as a guarantee not only of the correction of anthropometric and functional indicators, but also of the modification of the EB and a guarantee of long-term maintenance of the desired weight.

Key words: obesity, cognitive-behavioural therapy, eating behaviour, non-alcoholic fatty liver disease, body mass index.

Obesity is a chronic relapsing disease characterized by excessive accumulation of adipose tissue in the body [1, c. 25]. According to the latest WHO estimates, approximately 1.5 billion adults suffer from overweight in the modern world, and approximately 20 million children under the age of 8 are overweight. In Ukraine, about 15% of the population suffers from excess weight [2, c. 45].

Primary endogenous nonalcoholic steatohepatosis (NASH) is most often associated with metabolic syndrome or conditions that cause it: obesity, type 2 diabetes and hyperlipidemia, congenital defects of β-oxidation of fatty acids; and also with α1-antitrypsin deficiency, idiopathic hemochromatosis, Wilson-Konovalov disease, lipodystrophy [3, c. 78].

Both comorbid pathologies are often caused by eating disorders (ED), which is a significant problem in the field of mental health of young people [4, c. 17]. In obese patients, CP disorders are recorded 5 times more often than among patients with a normal body mass index [5, c. 12].

The pathogenesis of different types of EB is different, so people with

restrictive EB disorder have black-and-white thinking, according to the principle of “all or nothing” [6, c. 11]. Either I'm on a diet or I'm overeating. Either I control each piece, or “throw everything in a row” [7, c. 22]. In emotiogenic disorder of EB, the main purpose of food consumption is to relieve mental pain, to relieve tension. By the way, in 80% of cases of overeating in women, fatigue, boredom and loneliness are to blame [8, c. 32]. The exogenous type of ED is characterized by the fact that the stimulus to eat is not the physical feeling of hunger, but the sight and smell of food [9, c. 38]. A table is set, a cafe window, other people are eating. Any external stimulus.

Randomized scientific trials in the field of mental health demonstrate that patients who are overweight and obese have a 6 times higher rate of recording of non-psychotic mental disorders than people of optimal weight. The most common type of NPR is a somatized disorder, which is manifested by multiple symptoms that persist or change each other for a long time, to some extent (sometimes very likely) resemble the symptoms of somatic pathology.

As the patient's awareness of the symptoms of somatic diseases grows, their manifestations may change, more and more corresponding to his ideas. The most common disorders are the cardiovascular system (chest pain with or without radiation, palpitations, shortness of breath, fluctuations in blood pressure) and the gastrointestinal tract (abdominal pain, nausea and vomiting, flatulence, diarrhea and constipation).

The problem of finding an effective method of treatment and long-term maintenance of an optimal weight for obesity is regularly raised at the state level. This is due to the fact that obesity is associated with 16 types of cancer, infertility in men and women, diabetes, diseases of the musculoskeletal system (when a person becomes completely dependent on external care), fatal diseases of the cardiovascular system and depression. To solve all the above-mentioned problems, cognitive-behavioral therapy (CBT) in combination with rational nutrition and regular aerobic exercises is a promising and unfortunately little-tested method in our country.

The purpose of the study: analysis of the effectiveness and role of cognitive-behavioral training for the correction of EB disorders and somatized disorder.

Materials and methods. 85 patients (42 women, 43 men) were examined on the basis of the University Clinic of the Black Sea National University named after Peter Mohyla and the Polyclinic of the State University "Territorial Medical Association of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the Mykolaiv Region". The age of women varied from 19 to 60 years (average age 41.5±11.2 years), the age of men - from 22 to 60 years (average age - 42.3±12.3 years).

All patients were divided into two clinical groups: 1 group (research) - 48 people (24 women and 24 men), patients with NAFLD and obesity of the 1st degree with BMI from 31.0 kg/m^2 to 34.1 kg/m^2, average BMI =32.55±1.07 kg/m^2, who underwent a course of CBT, diet therapy, physical activity for 6 months; the control group - 37 people of NAFLD (19 women and 18 men) with abdominal obesity of the 1st degree (BMI from 30.0 kg/m^2 to 33.9 kg/m^2; average BMI=31.95±1.03 kg/m^2), patients who followed only diet therapy, recommended physical activity, without involvement in cognitive-behavioral training (information about obesity was obtained from brochures and mass media).

The general clinical examination of patients consisted of the measurement of anthropometric and physiological indicators, the study of lipid and carbohydrate profile, the protocol of diagnostic search in patients with NAFLD.

Patients of all clinical groups followed the recommendations for a healthy diet and physical activity. RK included: reducing the daily calorie content of food, in which the daily calorie content of food for women is 1200-1400 kcal, and for men - 1400-1600 kcal; the amount of fats used with food did not exceed 29% of the daily caloric intake of food, 30-50% of consumed fats consisted of polyunsaturated fatty acids, the source of animal fats was lean fish, poultry (without skin), lean beef tenderloin was occasionally allowed; the share of carbohydrates accounted for

50-60% of the number of kilocalories consumed daily, to enrich food with calcium in the diet it was recommended to introduce milk or kefir 0.5%, table salt was limited to 4.5 g per day. In the presence of violations of carbohydrate metabolism, it was also recommended to calculate CHO, with obesity of the 1st degree (BMI=35-40 kg/m^2) the daily rate is -10 CHO, obesity of the 2nd degree (BMI above 40 kg/m^2) - 6-8 CHE).

Physical activity was recommended mainly due to aerobic exercise: patients with a BMI of up to 40 kg/m^2 were recommended to start walking at an average pace - 100 steps per minute, 30 minutes, 3-4 times a week, gradually increasing the pace of walking to a high (160 steps per minute), duration - up to 45-60 minutes, frequency - up to 1 time per day; in patients with a BMI of 40 kg/m^2 or more, start with walking at a slow pace (65 steps per minute) for 10 minutes 3 times a week. Gradually, the intensity of the load is increased to an average level - 100 steps per minute for 30-45 minutes 4-7 times a week).

1 group (research) - 48 people (24 women and 24 men), patients with NAFLD and obesity of the 1st degree with an average BMI=32.55±1.07 kg/m^2, took an active part in CBT. The total number of meetings with patients was 2 times a week, the duration of one coaching session was 30 minutes, a total of 48 classes. The components of CBT were: motivational interview; the stage of actual cognitive-behavioral training (psychoeducation); the final stage - consolidation of acquired attitudes and prevention of relapses. The main methods of CBT, which were used during coaching trainings: reciprocal inhibition, rational-emotive psychotherapy, self-control, relaxation, self-instruction, self-observation, paradoxical intention.

Patients of the 2nd group of CBT did not receive cognitive-behavioral training before the start of treatment; information about the negative impact of obesity was obtained only from mass media.

The effectiveness of CBT was carried out by means of a questionnaire and a clinical laboratory study (on the 1st day, the 90th day, the 181st day of treatment), each patient passed the SOMS-2 questionnaire (to identify somatized disorders) and

the DEBQ questionnaire (Netherlands) to identify disorders HP; in addition, a communication interview was implemented, and for greater credibility, a psychologist was involved in the conversation.

Statistical processing of the research results was carried out by the methods of variational statistics using the standard SPSS 13.0 program package for MS Windows. Descriptive statistics were used for statistical data analysis; The comparison of the mean values of the variables was carried out using parametric methods (Student's t-test) with the normal distribution of these characteristics, expressed in an interval scale. Fisher's exact test was used to compare the particle distribution of two or more variables. A difference was considered significant if the achieved significance level (p-value) was lower than 0.05. The Kruskalla-Wallis test was used to establish correlation.

The study was conducted in accordance with the basic bioethical norms of the Helsinki Declaration of the World Medical Association "Ethical Principles of Medical Research Involving Humans as Research Subjects" (1964), with changes and additions to the General Declaration on Bioethics and Human Rights. United Nations (2005), Council of Europe Convention on Human Rights and Biomedicine (1997). All participants were informed about the goals, organization, methods of the study and signed an informed consent to participate in it. All measures are also taken to ensure patient anonymity.

Results and discussion

On the 180th day of the study, in patients of the 1st group, the number of patients with healthy EB increased in 4.75 times (D=0.2215, p=0.0038), and the number of patients with restrictive EB decreased in 2.0 times (D=0.3215, p=0.0049), compared to the 1st day of observation. On the 180th day of therapy, in patients of the 1st group, healthy EB was recorded 2.38 times more often (D=0.2215, p=0.0047), and the number of EB disorders of the restrictive type decreased in 2.0 times (D=0.4321 , p=0.0031), in comparison with the control group (Table 1).

Table 1

The structure of different types of eating behavior, depending on the type of therapy in clinical groups

Types of eating behaviour (EB)	1st group (research), BMIaverange = 32.55 ±1.07 kg/m^2, (n=48)				control group, BMI average =31.95±1.03 kg/m^2, (n=37)				Difference between 1st and Control groups			
	Type of EB before therapy (1 st day)	Type of EB after therapy 180th day)	The difference between initial and final types of EB in the control group		Type of EB before therapy (1st day)	Type of EB after therapy 180th day)	The difference between initial and final types of EB in the control group		The difference between initial and final types of EB in the control group		The difference between initial and final types of EB in the control group	
	n(%)	n(%)	D	p-value	n(%)	n(%)	D	p-value	D	p-value	D	p-value
Healthy type of EB	4(9.8%)	19(39.5%)	0.221	0.003	4(14.4%)	8(21.6%)	3.092	0.011	1.009	0.061	0.221	0.004
Restrictive type of EB	21(42.4%)	11(22.9%)	0.321	0.004	15(40%)	13(35.2%)	3.987	1.7432	2.342	1.325	0.432	0.003
Emotionogenic type of EB	5(10.8%)	3(6.3%)	2.499	1.012	5(10%)	5(13.5%)	1.098	1.432	2.231	1.010	2.312	1.253
Exogenous type of EB	18(37%)	15(31.3%)	3.421	1.021	13(35.6%)	11(29.7%)	1.009	1.986	2.096	1.023	3.112	1.0887

Compared with the control group, patients in group 1 were 4.1 times more likely to complain of somatised disorders (D=0.489, p=0.00<0.05), mainly due to the predominance of gastrointestinal and asthenic symptoms. Thus, in overweight people 2.3 times more often (D=0.056, p=0.042<0.05) recorded pain in the abdomen and abdomen, 2.2 times more often flatulence (D=0.067, p=0.039<0.05), 3.4 times more often loose stools (D=0.078, p=0.038<0.05), 3.1 times more often constipation (D=0.089, p=0.031<0.05), palpitations and heart failure – 2.3 times more often (D=0.056, p=0.042<0.05) , increased fatigue – 2.0 times more often (D=0.056, p=0.044<0.05) than in patients of the control group. Patients in group 2 were 9.6 times more likely to complain of somatised disorders compared to patients in the control group (D=0.579, p=0.001<0.05), also due to complaints from the gastrointestinal tract and autonomic nervous system. In persons with NAFLD on the background of obesity 3.0 times more often (D=0.086, p=0.020<0.05) recorded pain in the abdomen and abdomen, 2.4 times more often flatulence (D=0.075, p=0.059<0.05), 3.7 times more often loose stools (D=0.086, p=0.017<0.05), 3.3 times more often constipation (D=0.097, p=0.020<0.05), palpitations and heart failure in 2.3 times more often (D=0.06, p= 0.024<0.05), increased fatigue in 2.2 times more often (D=0.064, p=0.088<0.05). A decrease in the number of somatised complaints in patients of the 1st group after the course of CBT compared

to the control group was statistically recorded. The data are given in Table 2.

Table 2

The difference in the distribution of somatised disorders in patients of different clinical groups, depending on BMI (kg/m^2)

The main somatized disorders	control group, BMT $_{average}$ = 22.4 ±1.43 kg/m^2 (n=37), 1 st day		1st ^{group}, BMT$_{mid.}$= 27.7±1.31 kg/m^2 (n=48), 1 st day		The difference between initial indicators in both groups		control group, BMT$_{mid.}$= 22.4 ±1.43 kg/m ^{2} (n=37), 1 80th day		1st ^{group}, BMT$_{mid.}$= 27.7±1.31 kg/m ^{2} (n=48) 180th day		The difference between final indicators in both groups	
	n	%	n	%	D	P	n	%	n	%	D	P
No complaints	22	64.6 %	9	15.6 %	0.489	0.001	29	78.4%	31	64.4%	3.211	0.006
Pain in abdomen	2	4.4 %	4	10 %	0.056	0.042	1	2.7%	2	4.2%	0.050	0.002
Fluetlents	2	5.6 %	6	12.2 %	0.067	0.039	1	2.7%	3	6.3%	0.003	0.004
Liquid stool	1	3.3 %	6	11.1 %	0.078	0.038	1	2.7%	3	6.3%	0.002	0.004
Fasten	2	4.4 %	7	13.3 %	0.089	0.031	1	2.7%	4	8.3%	0.031	0.003
Heartbeat, heart failure	2	4.4 %	4	10.0 %	0.056	0.042	1	2.7%	2	4.2%	0.043	0.003
Pain in arms and legs	1	3.3 %	3	7.8 %	0.044	0.154	1	2.7%	1	2.1%	0.041	0.876
Back pain	2	4.4 %	3	8.9 %	0.044	0.190	1	2.7%	1	2.1%	0.032	0.987
Increased fatigue	3	5.6 %	6	11.1 %	0.056	0.044	1	2.7%	1	2.1%	0.041	0.985

Conclusions

Non-alcoholic fatty liver disease on the background of abdominal obesity, EB disorders and non-psychotic mental disorders are interrelated and interdependent. Patients with NAFLD on the background of overweight and obesity maintain a similar trend: with increasing BMI, the percentage of EB disorders, especially due to gastrointestinal and asthenic disorders increases. Somatised disorders in patients with NAFLD on the background of overweight were recorded 4.1 times more often (D=0.489, p=0.0001<0.05) and in patients with NAFLD with obesity 9.6 times more often (D=0.579, p=0.0001<0.05) than in individuals with a normal body mass index, mainly due to the predominance of gastrointestinal and asthenia symptoms.

REFERENCES

1. Bischoff S. C, Bernal W., Dasarathy S., Merli M., Plank L. D., Schuütz T, Plauth M, Skrypnyk I, Shvets O. Praktychni nastanovy Yevropeiskoi asotsiatsii clinical kharchuvannia she metabolism (ESPEN). Klinichne kharchuvannia pry zakhvoriuvanniakh Pechinki . Suchasna Gastroenterology . 2021; 2(118): 28-40.doi: http://doi.org/10.30978/MG-2021-2-28 [in Ukrainian].

2. Skrypnyk I. M , Maslova H. S, Shcherbak O. V. Vplyv hypolipidemichnoi therapy on stan system oxide azotu u khvorykh on ishemichnu

khvorobu sertsia v poiednanni z nealkoholnym steatohepatytom . Svit medytsyny she biology _ 2017: 4 (62):93–99. Doi : 10.26724/2079-8334-2017-4-62-93-99 [in Ukrainian].

3. Zhdan V. M, Lebid V H., Ivanytskyi I. V, Ishcheikina Yu O, Boriak Kh R . Otsinka hepatotoxic effect tryvaloho pryiomu statyniv for results zsuvnokhvylovoi elastometry. Actual problems suchasnoi medytsyny: Visnyk Ukrainskoi medychnoi stomatolohichnoi academy _ 2022; 1(77): 35–40. Doi: 10.31718/2077-1096.22.1.35 [in Ukrainian].

4. Albillos A, de Gottardi A, Rescigno M. The gut-liver axis in liver disease: Pathophysiological basis for therapy. J Hepatol . 2020 March; 72 (3):558-577. doi : 10.1016/j.jhep.2019.10.003. Epub 2019 Oct 14. PMID: 31622696.

5. Dalle Grave R, El Ghoch M, Sartirana M, Calugi S. Cognitive Behavioral Therapy for Anorexia Nervosa: An Update. Curr Psychiatry Rep. 2016 January; 18 (1):2. doi : 10.1007/s11920-015-0643-4. PMID: 26689208.

6. Hayes S. C, Luoma J. B, Bond F. W, Masuda A., Lillis J. Acceptance and commitment therapy: model, processes and outcomes. Behav Res Ther . 2006 January; 44 (1):1-25. doi : 10.1016/j.brat.2005.06.006. PMID: 16300724.

7. Jaurigue MM, Cappell MS. Therapy for alcoholic liver disease. World J Gastroenterol . 2016 Mar 7; 20 (9):2143-58. doi : 10.3748/wjg.v20.i9.2143. PMID: 24605013; PMCID: PMC3942819.

8. Kalinowska S., Nitsch K., Duda P., Trześniowska-Drukała B., Samochowiec J. Depression in children i módziezy-obraz klinizny , etiologia , terapia [Depression in children and adolescents - symptoms, etiology, therapy]. Ann Acad Med Stetin . 2018; 59 (1):32-6. Polish. PMID: 24734332 [in Polish].

9. Kampman O, Viikki M, Leinonen E. Anxiety Disorders and Temperament-an Update Review. Curr Psychiatry Rep. 2017 May; 19 (5):27. doi : 10.1007/s11920-017-0779-5. PMID: 28417269.

CHANGES IN MARKERS OF CYTOLYSIS AND CHOLESTASIS IN PATIENTS WITH NON-ALCOHOLIC STEATOHEPATITIS AGAINST THE BACKGROUND OF BRONCHIAL ASTHMA AND OBESITY OF THE FIRST DEGREE

Mandryk Olga Yevhenivna,
MD, PhD, Associate Professor of the Department
of Internal Medicine, Clinical Pharmacology
and Occupational Diseases
Oliinyk Ivanna Volodymyrivna,
Kleshchuk Anastasiia Andriivna,
Student
Department of internal medicine,
clinical pharmacology and professional diseases
Higher State Scientific Establishment
"Bukovinian State Medical University"
Chernivtsi, Ukraine

Introductions. In recent years the incidence of bronchial asthma (BA) and non-alcoholic steatohepatitis (NASH) is growing rapidly. Obesity has become epidemic as well.

Aim. to establish changes in the functional state of the liver in patients with NASH and obesity, depending on the presence of comorbid BA.

Materials and methods. 50 people aged 30 to 50 years (average age - 42) were examined, 40% - men and 60% - women. Among them in 30 patients with first-degree obesity (BMI over 30 kg/m^2) was diagnosed NASH, and in 20 other patients NASH was combined with first-degree obesity and persistent BA of medium severity. The duration of disease ranged from 2 to 6 years.

Control group consisted of 20 almost healthy individuals, according to their age and sex. The examination embodied general clinical blood and urine analysis, rapid response to syphilis, glycemic blood profile, chest X-ray, ECG, biochemical test of liver function and ultrasound of the abdomen.

Results. In patients of the second group the decreasing De Ritis ratio was revealed (AST / ALT) to 28.2% ($p < 0.05$) and in the first group to 23.4% ($p < 0.05$) in comparison to the USO. The authentic increase of total bilirubin's content in patients of the second group was established up to 2.2 times ($p < 0.05$) in comparison to the first-group patients, whose bilirubin's content has increasedby 1.5 times. The maximum authentic thymol test indices also related to the second group ($p < 0.05$). The increased activity of alkaline phosphatase and γ-GT was found. It was 35.0% and 30.4% ($p < 0.05$) in patients with NASH and BA together with obesity against 20.8% and 19.2% ($p < 0.05$) in patients of the first group. Bile acids' content in blood has also increased by 2.3 and 1.9 times ($p<0.05$), indicating the presence of cholestasis, which was alsoobserved in the second-group patients.

Conclusion. In patients with non-alcoholic steatohepatitis together with first-degree obesity and BA of moderate severity of the persistent flow, thecontent of markers, which are responsible for cytolysis activity of hepatocytes, cholestasis and mesenchimal inflammation, is increasing. It indicates the powerful impact of asthma on the course of NASH.

УДК 618.3-06:618.11-006.2

THE PROBLEM OF PREGNANCY WITH POLYCYSTOSIS OF THE OVARIES: A LITERATURE REVIEW

Oros A. V.,
student of the 6th year of the
Faculty of Medicine No. 1
Bukovyna State Medical University
Tsysar Yu. V.,
Candidate of Medical Sciences,
docent of the Department of Obstetrics and Gynecology
Bukovyna State Medical University
Andriets A. V.,
Candidate of Medical Sciences,
docent of the Department of Obstetrics and Gynecology
Bukovyna State Medical University

Becoming a mother is every woman's dream. Pregnancy is a woman's boundless happiness. But how to get pregnant with polycystic ovaries? Getting pregnant with PCOS can be difficult, but that doesn't mean it's impossible. Although PCOS can affect your hormones and therefore your fertility.There are medical treatments and lifestyle changes you can make to improve your chances of getting pregnant. In this article, we'll talk more about the causes of polycystic ovary syndrome, polycystic ovary syndrome and pregnancy, and answer the question: Can you give birth with polycystic ovary syndrome? ovaries?". 50-75% of cases of endocrine infertility. 20-22% of marital infertility. It is found in 5-16% of women of reproductive age. These are the numbers of the diagnosis "Polycystic ovary" [2].

Key words: polycystic ovary, PCOS, polycystic ovary, pregnancy, hormonal disease, infertility, menstrual cycle, male hormones, hair growth, weight gain.

Polycystic disease is a common hormonal disease that affects the functioning of a woman's ovaries. The danger of polycystic ovary syndrome is irregular menstrual periods, excessive hair growth, acne, weight gain, and other problems. Failure to treat

polycystic ovary syndrome can even lead to infertility. What is polycystic ovary syndrome? Polycystic ovary syndrome (PCOS) is a hormonal disorder common among women of reproductive age. Polycystic ovaries is a disease characterized by the formation of a growth in the form of a follicle filled with liquid [1].

Doctors identify several reasons that cause the disease:

• Violation of the hormonal background;

• Frequent infectious and viral diseases;

• Early abortion;

• genetic predisposition;

• violation of the menstrual cycle;

• previously experienced severe inflammatory and infectious diseases of the genitourinary system;

• violation of the production of hormones by the ovaries;

• diseases of the adrenal glands;

• diseases of the thyroid gland;

• changes in ovarian sensitivity to insulin;

• hyperproduction of insulin;

• increased production of androgens and prostaglandins;

• endometriosis;

• uterine fibroids;

• violation of metabolic processes in the body;

• autoimmune disorders;

• obesity;

• heavy physical exertion;

• severe stress;

• external factors (adverse environmental situation, etc.)[3,5].

Women with PCOS may have irregular menstrual periods, an increased level of male hormones (androgens). Numerous small accumulations of fluid (follicles) may form in the ovaries, and an egg may not be released regularly. Do not confuse this condition with multifollicular ovaries, because with multifollicular ovaries can

maintain ovulation and a normal menstrual cycle, unlike polycystic ovary syndrome. Polycystic ovaries are accompanied by characteristic symptoms, after noticing which it is necessary to consult an endocrinologist or gynecologist. In some women, symptoms begin to appear around the time of their first period. Others only develop symptoms of polycystic ovary syndrome after they have gained a lot of weight or had trouble getting pregnant. In some cases, PCOS can be asymptomatic.

The most common symptoms of polycystic disease:

1. Irregular periods. The absence of ovulation does not allow the lining of the uterus to shed every month. Some women with PCOS have fewer than eight periods per year or none at all.

2. Heavy bleeding. The lining of the uterus builds up over a longer period of time, so periods may be heavier than usual.

3. Hair growth. More than 70% of women with this condition develop facial and body hair, including back, stomach and chest hair. Excessive hair growth is called hirsutism.

4. Eels. Male hormones can make the skin oilier than normal and cause breakouts on areas such as the face, chest, and upper back.

5. Weight gain. Up to 80% of women with PCOS are overweight or obese.

6. Male pattern baldness. Hair on the scalp thins and may fall out.

7. Darkening of the skin. Dark patches of skin can form in body folds, such as the neck, groin, and under the breasts.

8. Headaches. Hormonal changes can cause headaches in some women [1,3].

Diagnostics

There is no test to definitively diagnose polycystic ovary syndrome (PCOS). The doctor will likely start by discussing your medical history, including menstrual periods and weight changes. A medical examination will include checking for signs of excessive hair growth, acne and weight gain.

Your doctor may advise:

1. Gynecological examination. The doctor visually and manually examines the reproductive organs for neoplasms or other abnormalities.

2. Blood analysis. A blood test is taken to determine the level of hormones. This will help rule out possible causes of menstrual irregularities or excess androgens mimicking PCOS. Additional blood tests may also be needed to measure insulin resistance, as well as fasting cholesterol and triglyceride levels [2].

3. Ultrasound examination (UZD). The doctor will check the appearance of the ovaries and the thickness of the lining of the uterus. A rod-shaped device (sensor) is inserted into the vagina (transvaginal ultrasound), which emits sound waves and converts them into images on a computer screen. According to the criteria of Adams (1996), during ultrasound scanning of the ovaries of patients with PCOS, the following are found:

• Increased dimensions (volume more than 10 cm3 or minimum size more than 4 cm);

• More than 15 rounded anechoic formations with a diameter of 3-8 mm, located under the capsule of the ovary;

• Hyperechogenicity of the ovarian stroma [4].

Is it possible to get pregnant with PCOS?

How to get pregnant with polycystic ovary syndrome? Getting pregnant with PCOS can be difficult, but that doesn't mean it's impossible.[3] Although PCOS can affect your hormones and therefore your fertility, there are medical treatments available. and lifestyle changes you can make to improve your chances of getting pregnant.

Is it possible to get pregnant with polycystic ovaries? In order to get pregnant, you need to ovulate, which is often prevented by PCOS. Women who do not ovulate regularly with polycystic ovary syndrome do not produce enough eggs for fertilization. Pregnancy with polycystic ovaries is also complicated by the fact that PCOS causes a hormonal imbalance that changes the quality of cervical fluid, making it difficult for sperm to survive.

It cannot be categorically said that polycystic ovary is infertility, but PCOS is one of the main causes of infertility in women.

And although there are no exact statistics on the chances of pregnancy, 70% to

80% of women with PCOS have fertility problems. PCOS disrupts the normal menstrual cycle and complicates conception [2]. Is it possible to get pregnant with polycystic ovary syndrome? Polycystic ovary syndrome is not a sentence and it is possible to get pregnant, although it is problematic. However, if polycystic ovaries are not treated, the chances of getting pregnant decrease with age.

You can get pregnant with polycystic disease, but most often pregnancy with polycystic disease is difficult. This condition can increase the risk of complications during pregnancy. Women with PCOS are twice as likely to give birth prematurely as women without it. They are also at greater risk of miscarriage, high blood pressure and gestational diabetes. However, with symptom management, many women with PCOS can become pregnant and give birth to a healthy baby. How to get pregnant with PCOS? Women with PCOS can get pregnant using fertility treatments that improve ovulation. Losing weight and lowering blood sugar can improve your chances of a healthy pregnancy.

Pregnancy planning with polycystic ovaries.

While your chances of getting pregnant with PCOS may be lower, there are a few things you can do to increase your chances.

1. Consult a doctor. Normalizing hormones and menstruation is the first step. Your doctor can prescribe medications to help your body better handle insulin and regulate your menstrual cycle.

2. Maintain a healthy weight. Losing weight can lower insulin, androgen levels and restore ovulation. Ask your doctor about a weight management program and meet regularly with a nutritionist to help you achieve your weight loss goals.

3. Eat right. Polycystic ovaries, the diet involves the rejection of sweet foods, simple carbohydrates and unhealthy fats. Add to your menu: fresh and cooked fruits and vegetables, whole grains such as brown rice, oats and barley, beans and lentils, chicken, fish.

4. Be active. Exercise helps lower blood sugar. How to get pregnant with insulin resistance? If you have PCOS, increasing your daily activity: walks, exercise, walking can help cure or even prevent insulin resistance, control your weight and

avoid developing diabetes.

5. Lead a healthy lifestyle. Follow a healthy lifestyle with polycystic ovaries, give up bad habits, improper diet, lack of sports and irregular sleep.

Treatment of polycystic ovaries

Treatment of PCOS is aimed at solving individual problems such as infertility, acne and obesity. Also, the direction of PCOS treatment largely depends on whether a woman plans to become pregnant or not. Specific treatment may include lifestyle changes or medication. Your doctor may recommend weight loss through a low-calorie diet combined with moderate exercise. Even a small weight loss – such as losing 5% of your body weight – can improve your condition. Losing weight can also improve the effectiveness of medications prescribed by your doctor to treat PCOS and help with infertility.

Drug treatment for polycystic ovaries.

To regulate the menstrual cycle, the doctor may advise:

Combined birth control pills. Pills containing estrogen and progestin reduce the production of androgens and regulate estrogen. Hormone regulation can reduce the risk of endometrial cancer and correct abnormal bleeding, excessive hair growth and acne. Instead of pills, you can use a patch for the skin or a vaginal ring containing a combination of estrogen and progestin. Progestin therapy. Daily intake of progestin can: restore normal hormonal balance, regulate ovulation, stop excessive hair growth, protect against endometrial cancer, and help get pregnant with PCOS. The operation "laparoscopy" consists in the removal of cysts

[3]. Surgery may be an option to improve fertility if other treatments do not work. Ovarian drilling is a procedure in which a laser or a fine, heated needle is used to make tiny holes in the ovary to restore normal ovulation and the possibility of pregnancy with polycystic ovaries.

How to induce ovulation with PCOS? To help stimulate ovulation in PCOS, your doctor may recommend:

Clomiphene is an anti-fertility medication that can help women with PCOS get pregnant.

Metformin is a drug used to treat type 2 diabetes. It also treats PCOS by increasing insulin levels. Importantly! To determine the necessary treatment and choose the appropriate drug, you must consult a doctor! Don't Google symptoms!!! Consult a doctor!!!

Prevention: Girls born to mothers who suffered from polycystic ovary syndrome inherit a predisposition to disorders of the reproductive system. They need the supervision of a pediatric gynecologist for the purpose of early detection and timely correction of disorders of the reproductive system during puberty. Women suffering from polycystic ovary syndrome are a high-risk group for the formation of hyperplastic processes in the reproductive system and need systematic medical control [4].

Conclusions. Polycystic ovary syndrome. is not a sentence. PCOS is one of the main causes of infertility in women. While your chances of getting pregnant with PCOS may be lower, there are a few things you can do to increase your chances. First of all, we consult a doctor and follow his instructions. We maintain a healthy weight. We lead a healthy lifestyle. Once a year, we undergo a comprehensive examination by a gynecologist. Let's control the hormonal background (do not take medicines and oral contraceptives independently). Let's treat all diseases in a timely manner. Happy motherhood.

LITERATURE:

1. Tatarchuk T. F. 2014. Innovative approaches in obstetrics, gynecology and reproduction. Medical Aspects of Women's Health 10(86):68–69.

2. Nazarenko T. A. 2005. Polycystic ovary syndrome: modern approaches to the diagnosis and treatment of infertility. M, MEDpress-inform:208.

3. Oleksienko L. I. 2021. Main symptoms of polycystic ovaries: 18-24.

4. Dudra L. V. 2020. Polycystic ovary syndrome: 1-3.

5 . Articles of the Oxford Medical Clinic 2021. Polycystic ovaries. 1-3.

АНАЛИЗ РАССТРОЙСТВА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЖЕЛУДОЧНО-КИШЕЧНОГО ТРАКТА И ЦЕНТРАЛЬНОЙ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ

Аскарьянц Вера Петровна
доцент
кафедры фармакологии, физиологии.
Расулова Сарвиноз Баходир кизи
Турдиева Зарина Азизовна
Геворгян Генрик Артурович
студенты
Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт
г. Ташкент

Функциональные заболевания желудочно-кишечного тракта - заболевания желудочно-кишечного тракта, не связанные с органическими поражениями и включающими в себя ряд отдельных идиопатических расстройств, влияющих на различные отделы желудочно-кишечного тракта, ассоциированных с висцеральной гиперчувствительностью и нарушениями моторной функции.

Согласно современным представлениям, функциональных заболеваний желудочно-кишечного тракта определяются как расстройства взаимодействия желудочно-кишечного тракта и центральной нервной системы.

Клиницистами отмечено ,что боль в животе — симптом, знакомый каждому человеку буквально с самого детства, и одновременно одна из самых частых жалоб людей с расстройством работы желудочно-кишечного тракта. Именно на нее, а не на разного рода диспепсические явления, люди обращают внимание и приходят к терапевту с жалобами на работу органов пищеварения.

Функциональные заболевания желудочно-кишечного тракта занимают одно из ведущих мест в структуре патологии органов пищеварения.

Специалистами подтверждено, что клинические признаки функциональных заболеваний желудочно-кишечного тракта имеются почти у

четверти населения Земного шара и являются второй причиной временной нетрудоспособности после респираторных инфекций, при этом до 75% лиц с симптомами Ф3< ЖКТ за медицинской помощью не обращаются и лечатся самостоятельно. Так, авторами отечественной литературы подтверждено, что функциональная диспепсия (ФД) в ряде стран, включая Россию, выявляется у 30-40% населения. Частота встречаемости в общей популяции другого клинического варианта /Функциональные заболевания желудочно-кишечного тракта - синдрома раздраженного кишечника (СРК) — в большинстве стран мира в среднем составляет 20%, варьируя по данным различных исследований от 9 до 48%.

В литературных источниках отмечен тот факт ,что у детей симптомы функционального расстройства кишечника проявляются иначе и сильнее. В частности, даже самая обычная диарея у детей может привести к тяжелому состоянию ребенка и потребовать госпитализации. Если же этого не происходит, все равно последствия диареи переносятся значительно хуже в сравнении со взрослым пациентом.

У детей и взрослых, поражение в работе кишечника одинаково сильно влияют на работу иммунной и эндокринных систем, что может привести к вялости, апатичности, частым простудным и иным заболеваниям.

Зарубежными и отечественными авторами отмечено, что высокая социальная значимость функциональные заболевания желудочно-кишечного тракта, в первую очередь, определяется тем, что подавляющее число больных функциональными заболевания желудочно-кишечного тракта - люди молодого и среднего возраста. ФД и СРК часто являются причиной временной утраты трудоспособности у этих пациентов. Функциональные заболевания желудочно-кишечного тракта, значительно снижая качество жизни, физическую и профессиональную активность пациентов и приводя к развитию выраженной социальной дезадаптации.

Столь высокая распространенность функциональные заболевания желудочно-кишечного тракта среди населения определяет огромные расходы,

которые несет здравоохранение по обследованию и лечению таких больных.

А также анализ литературы показал, значимость функционального сдвига в поджелудочной железе ,при этом заболеваемость острым панкреатитом в последние десятилетия неуклонно растет и достигает 42% в структуре острых хирургических заболеваний органов брюшной полости. Общая летальность при остром панкреатите - 14,6%, однако, летальность от деструктивных форм острого панкреатита остается на том же уровне, что и 30 лет назад, 20-40%. При этом деструктивный панкреатит составляет в среднем 15% от всех больных с острым панкреатитом.

Клиницистами отмечено, что проблемам острого панкреатита, посвящено большое количество публикаций в периодических изданиях и целый ряд монографий, подчеркивающих высокий уровень заболеваемости острым панкреатитом.

Современные исследования позволили достичь определенных успехов в изучении этиологии и патогенеза острого панкреатита, однако по сравнению с предыдущим десятилетием в три раза чаще стали наблюдаться случаи поражения различных отделов забрюшинной клетчатки с развитием флегмоны, абсцессов забрюшинного пространства и аррозивного кровотечения. Летальность в этих случаях составляет более 50% и обусловлена, в основном, неадекватным дренированием парапанкреатической забрюшинной клетчатки и флегмон, распространяющихся вниз от ПЖ.

Специалистами отражено, что воспаление забрюшинной клетчатки является тяжелым осложнением острого деструктивного панкреатита. Этот процесс частое обозначается как панкреатит и подчас выходит на первый план, когда деструктивный процесс в ПЖ регрессирует или уже закончился. При парапанкреатитах патологические изменения происходят, как в собственно забрюшинном клетчаточном пространстве, непосредственно вокруг ПЖ, так и в отдаленных от нее анатомических зонах, вплоть до диафрагмы и малого таза.

Зарубежными авторами отражено ,что диагностика и лечение острого панкреатита, в особенности его деструктивных форм, являются одной' из самых

сложных и актуальных проблем в неотложной абдоминальной хирургии.

Однако, предрасполагающие факторы, а также закономерности распространения деструктивного процесса за пределы поджелудочной железы при панкреонекрозе изучены недостаточно. В частности, не отражена роль брюшины и соединительнотканных образований ПЖ, в то время как соединительная ткань выполняет защитно-приспособительные и барьерно-трофические функции организма.

Трудности верификации диагноза, и обилие терапевтических схем, предложенных для лечения функциональных нарушениях желудочно-кишечного тракта, наглядно иллюстрирует недостаточное знание патогенеза данных расстройств. Установлено, что в основе развития ФД и СРК лежит взаимодействие нескольких патологических процессов — висцеральной гипералгезии и первичного нарушения моторики ЖКТ, но причины, их формирующие, мало изучены.

Не исключается; что указанные патогенетические механизмы могут быть обусловлены нарушением деятельности нейрогуморальной системы, оказывающей значимое влияние на моторику ЖКТ.

Сведения о строении и индивидуальной анатомической изменчивости соединительнотканного остова ПЖ необходимы для разработки наиболее оптимальных оперативных приемов и профилактики послеоперационных осложнений при остром деструктивном панкреатите.

В литературе также отмечено ,что если функциональные нарушения ЖКТ приобретает хронические формы, необходимо провести обследование у гастроэнтеролога, что поможет выяснить причину плохого самочувствия.

Также может понадобиться консультация других специалистов. Например, диетолога, который поможет подобрать наиболее подходящую диету.

Диагностика протекает в несколько этапов. На первом это первоначальный визуальный осмотр пациента и сбор анамнеза.

Затем необходимо пройти обследование. Среди них анализ кала и мочи,

колоноскопия,гастроскопия, УЗИ брюшной полости, компьютерная томография и ряд других процедур. После постановки диагноза назначается лечение функционального нарушения ЖКТ. К лечению привлекаются врачи психотерапевты, физиотерапевты, эндокринологи, диетологи. Назначаются медикаментозные методы лечения заболевания, особое внимание обращается на правила приема пищи, физические нагрузки, режим труда и отдыха. Только соблюдение всех этих компонентов может гарантировать избавление от недуга. Таким образом , в конце литературного анализа можно сказать ,что образ жизни современного городского жителя едва ли можно назвать здоровым или способствующим сохранению высокого здоровья. Именно поэтому рекомендуется проводить профилактические действия. Причем, это верно как для детей, так и для взрослых.

Для поддержания организма в хорошем состоянии рекомендуется заботиться о своем рационе. Исключите из него вредную пищу, сократите количество жареного и соленого. Постарайтесь приобретать продукты проверенных производителей и обращайте внимание на состав. Также рекомендуется двигаться как можно больше. Это улучшает общее состояние организма.

ЛИТЕРАТУРА

1.Ганчо В. Ю., Гриневич В. Б., Успенский Ю. П., Кутуев Х. А., Саблин О. А. Медикоэкономическое обоснование терапиисиндрома раздраженного кишечника // Российский журнал гастроэнтерологии, гепатологии, колопроктологии. 2001. №5.- С.55-60.

2. Гриневич В. Б., Симаненков В. И., Успенский Ю. П., Кутуев Х. А. Синдром раздраженного кишечника: учебно-методическое пособие. М., 2000. С. 56.

3. Багненко, С. Ф; Лечение острого панкреатита в;ферментативную фазу заболевания / С. Ф. Багненко, В. Р. Гольцов // Вестн. хирургии им. И. И. Грекова. 2006. - Т. 165. - № 1. - С. 117.

4. Gamilleri M. , Serotonin in the gastrointestinal tract //Gurr Opin Endocrinol Diabetes Obes. 2009 Feb; 16(l):53.

5. Diculescu M. Predictive factors for pseudocysts and peripancreatic collections in acute pancreatiti / M. Diculescu, M. Ciocarlan, M. Ciocarlan et al. // Rom. J. Gastroenterol. 2005. - Vol. 14, Vol. 2. - 129-134.

6. Dominguez-Muñoz, J.E. Pancreatic Enzyme Therapy for Pancreatic Exocrine Insufficiency // Current Gastroenterology Reports. 2007. - Vol. 9. P. 116-122.

УДК 612.13

ЗМІНИ ГЕМОДИНАМІКИ ПАЦІЄНТІВ В ПРОН-ПОЗИЦІЇ

Жужгіна Єлизавета Сергіївна
здобувачка вищої освіти медичного факультету
Дніпропетровського державного медичного університету
Науковий керівник:
Данченко Євген Анатолійович
викладач кафедри медицини катастроф та військової медицини
Дніпропетровського державного медичного університету
Україна

Анотація: Прон-позиція – це положення пацієнта, що знаходиться на ШВЛ, на животі, яке використовується при найбільш тяжких легеневих патологіях, що включають гострий респіраторний дистрес-синдром, аспіраційний пневмоніт, пневмонії різного генезу, у тому числі і COVID-19 та інші. Метою даної роботи було зробити огляд останніх досліджень гемодинамічних впливів прон-позиції, виявивши позитивні та негативні ефекти на серцево-судинну систему.

Ключові слова: прон-позиція, гемодинаміка, ШВЛ, ГРДС, COVID-19.

Прон-позиція сприяє збільшенню площі легеневої тканини, що аерується, збільшенню внутрішньочеревного тиску і зниженню торакоабдомінальної розтяжності, що призводить до збільшення парціального тиску кисню і поліпшення оксигенації артеріальної крові [1, с. 4-8]. Також прон-позиція має різні серцево-судинні ефекти, що впливають на серцевий викид [2, с. 3]. Збільшуючи оксигенацію та задіявши неаеровані ділянки легень, прон-позиція може знизити постнавантаження правого шлуночка. Підвищуючи внутрішньочеревний тиск, прон-позиція збільшує венозне повернення, переднавантаження на серце та постнавантаження лівого шлуночка, про що свідчить збільшення середнього артеріального тиску та добутку кінцево-систолічного розміру лівого шлуночка та артеріального систолічного

тиску [3, с. 2-3]. Однак надто високий внутрішньочеревний тиск може призвести до здавлення нижньої порожнистої вени і зниження венозного повернення і переднавантаження на серце. Тому, щоб уникнути синдрому нижньої порожнистої вени, необхідно звести до мінімуму обмеження руху живота в положенні лежачи, внаслідок чого внутрішньочеревний тиск підвищиться незначно [4, с. 1]. Серцевий викид після прон-позиції збільшується лише у пацієнтів із резервом переднавантаження. У цих пацієнтів як збільшення переднавантаження правих відділів серця, так і зниження постнавантаження правого шлуночка сприяють збільшенню переднавантаження лівого шлуночка [2, с. 4]. Завдяки резерву переднавантаження, це призводить до збільшення серцевого викиду. Це підтверджується і зменшенням обсягів шлуночків та незначним компенсованим зниженням ударного об'єму лівого шлуночка за почастішанням пульсу [4, с. 2].

Окремо варто виділити зниження серцевого індексу при переході від прон-позиції до положення на спині, яке пов'язане із зменшенням переднавантаження. Цей ефект також свідчить про покращення навантаження під час прон-позиції [5, с. 3-4]. Далі наведено таблицю даних про вік і стать пацієнтів з різними легеневими патологіями (табл. 1). Інформація зібрана з декількох наукових досліджень і включає в себе такі групи пацієнтів: пацієнтів з респіраторними захворюваннями з резервом переднавантаження та без резерву переднавантаження [3, с. 3], групу пацієнтів з ГРДС [4, с. 3], гострим легеневим серцем [5, с. 4-5] та ГРДС при COVID-19 [6, с. 3-4].

Таблиця 1

Вікові та статеві дані декількох груп пацієнтів з легеневими патологіями

	Пацієнтів всього	Чоловіків серед них	Вік (роки)
Різні респіраторні захворювання	18	10	48-76
ГРДС	107	73	35-89
Гостре легеневе серце	12	9	17-75
ГРДС при COVID-19	9	5	47-73

Нижче приведена таблиця гемодинамічних показників, що змінюються у цих груп пацієнтів на ШВЛ при переведенні у прон-позицію (табл. 2). Стрілками вгору та вниз позначені відповідно підвищення та зниження показників.

Таблиця 2

Зміни гемодинамічних показників у різних груп пацієнтів на ШВЛ під час переведення в прон-позицію

	Пацієнти з резервом переднавантаження	Пацієнти без резерву переднавантаження	ГРДС	Гостре легеневе серце	ГРДС при COVID-19
Пульс	↑17%	↓13%	↑2%	↑5%	інформація відсутня
Ударний об'єм	↑24%	↓5%	інформація відсутня	інформація відсутня	інформація відсутня
Серцевий індекс	↑20%	↑3%	↓3%	↑11%	без змін
Фракція викиду лівого шлуночка	↑5%	без змін	↓5%	інформація відсутня	↓6%
Фракція викиду правого шлуночка	інформація відсутня	інформація відсутня	інформація відсутня	інформація відсутня	↓5%
Середній артеріальний тиск	↑11%	↑5%	інформація відсутня	↑8%	↓3%
Кінцево-діастолічний об'єм лівого шлуночка	інформація відсутня	інформація відсутня	↑5%	інформація відсутня	↓13%
Добуток кінцево-систолічного розміру лівого шлуночка та середнього артеріального тиску	↑57%	↑18%	інформація відсутня	інформація відсутня	без змін
Тиск у правому передсерді	↑13%	↑60%	інформація відсутня	інформація відсутня	інформація відсутня
Тиск оклюзії легеневої артерії	↑16%	↑12%	інформація відсутня	інформація відсутня	інформація відсутня
Легеневий судинний опір	↓54%	↓32%	інформація відсутня	інформація відсутня	інформація відсутня
Системний судинний опір	інформація відсутня	інформація відсутня	↑1%	інформація відсутня	інформація відсутня
Співвідношення кінцево-діастолічної площі правого та лівого шлуночка	↓8%	↓15%	інформація відсутня	інформація відсутня	без змін
Індекс ексцентриситету	↓12%	↓4%	інформація відсутня	інформація відсутня	без змін

Висновки

1. Прон-позиція може знизити постнавантаження правого шлуночка, збільшуючи оксигенацію та задіявши неаеровані ділянки легень.

2. Підвищуючи внутрішньочеревний тиск, прон-позиція збільшує венозне повернення, переднавантаження на серце та постнавантаження лівого шлуночка.

3. Значне підвищення внутрішньочеревного тиску може призвести до синдрому нижньої порожнистої вени та відповідного зниження венозного повернення та переднавантаження на серце, щоб уникнути цього необхідно звести до мінімуму обмеження руху живота в положенні лежачи.

4. Серцевий викид після прон-позиції збільшується лише у пацієнтів із резервом переднавантаження. У цих пацієнтів як збільшення переднавантаження правих відділів серця, так і зниження постнавантаження правого шлуночка сприяють збільшенню переднавантаження лівого шлуночка. Завдяки резерву переднавантаження, це призводить до збільшення серцевого викиду.

5. При переході від прон-позиції до положення на спині відбувається зменшення переднавантаження, що призводить до зниження серцевого індексу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Городкова Ю. В. Удосконалення інтенсивної терапії позалікарняних пневмоній ускладненого перебігу у дітей раннього і дошкільного віку : дис. докт. мед. наук : 222 / Городкова Ю. В. – Запоріжжя, 2020. – 200 с.

2. Шилін Д. С. Гемодинаміка при переведенні в прон-позицію пацієнтів із COVID-19 / Д. С. Шилін, К. Г. Шаповалов. // Загальна реаніматологія. - 2021. - №17. – С. 32–41.

3. Jozwiak, Mathieu, et al. "Beneficial hemodynamic effects of prone positioning in patients with acute respiratory distress syndrome." American journal of respiratory and critical care medicine 188.12 (2013): 1428-1433.

4. Ruste, Martin, et al. "Hemodynamic effects of extended prone position

sessions in ARDS." Annals of intensive care 8.1 (2018): 1-10.

5. Hering, Rudolf, et al. "Prone positioning, systemic hemodynamics, hepatic indocyanine green kinetics, and gastric intramucosal energy balance in patients with acute lung injury." Intensive care medicine 28.1 (2002): 53-58.

6. Evrard, Bruno, et al. "Hemodynamic response to prone ventilation in COVID-19 patients assessed with 3D transesophageal echocardiography." Intensive care medicine 46.11 (2020): 2099-2101.

УДК 618.4-07-089.5

СУЧАСНІ МЕТОДИ ЗНЕБОЛЕННЯ ПІД ЧАС ПОЛОГІВ

Козич Ірина Андріївна,
студентка
Печеряга Світлана Володимирівна,
к. мед. наук, асистентка
кафедри акушерства, гінекології та перинатології
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація: В статті розглянуті питання сучасних методів знеболення пологів, які застосовуються на практиці. Пологовий біль - це неприємне відчуття та емоційне переживання, яке являє собою складну, суб'єктивну і багатовимірну реакцію, що призводить до фактичного або потенційного пошкодження тканин. Побічні ефекти болю під час пологів можуть мати значний вплив на загальний стан жінки і плода та перебіг пологів. Для знеболення пологів можна використовувати різноманітні немедикаментозні та медикаментозні методи знеболення, які мають незначний вплив на плід. Сучасний підхід до знеболення пологів дозволяє провести пологи без болю, стресу та пологових ускладнень.

Ключові слова: пологовий біль, знеболення пологів, спінальна аналгезія, епідуральна анестезія, пологи.

Вступ. Тема знеболення пологів актуальна не один десяток років. Відомо, що пологи – це єдиний фізіологічний процес, що супроводжується значними больовими відчуттями. За сучасними поняттями, біль є інтегративною функцією організму, спрямованою на захист від пошкоджуючого чинника. Біль під час пологів – це суб'єктивне відчуття, що зумовлене розкриттям шийки матки, розтягуванням нижнього маткового сегмента, ішемією міометрія, тиском плода на тазове дно і м'язи промежини, розтягуванням вульварного кільця і шкіри промежини [1, с.44].

За даними R. Melzack [2], близько 38,7% жінок, що народжують вперше, відчувають мінімальний або помірний біль, 37,9% – характеризують його як сильний і 23,4% – як нестерпний та дуже сильний, що викликає цілу низку порушень у психоемоційному та соматичному статусі роділлі.

Мета. Провести огляд даних сучасних вітчизняних та іноземних джерел щодо застосування сучасних методів знеболення під час пологів.

Основна частина. Біль під час пологів - це складна взаємодія між фізіологічними та психологічними аспектами життя жінки. Доведено, що він має певний шкідливий вплив як на матір, так і на дитину. Для матері біль супроводжується психологічним стресом, гіпервентиляцією та респіраторним алкалозом, а також психологічними ефектами, такими як розчарування та виснаження, а вивільнення катехоламінів може призвести до звуження судин та розвитку дистресу плода [3, с. 2].

Виникнення пологового болю пов'язане з ішемією стінки матки внаслідок її скорочення, розширенням шийки матки, розтягуванням вагіни, промежини та тазових структур. Також пологовий біль викликає вивільнення ендорфіну, що призводить до значного збільшення концентрації адреналіну і норадреналіну в плазмі крові.

Більшість жінок вважають, що пологовий біль є найважчим і найбільш хворобливим досвідом в їхньому житті [4, с. 101]. Він динамічний, суб’єктивний, непередбачуваний і мультифакторний. Пологовий біль, за своєю природою, не є патологічним. Головною його характеристикою є циклічність, яка зумовлена періодичністю скорочень м’язів матки в пологах. Страх перед болем знижує поріг больової чутливості та сприйняття навіть неінтенсивного болю багаторазово посилюється.

У клінічній практиці оцінка больових відчуттів визначається самою жінкою з використанням візуально-аналогової шкали болю. У разі оцінювання болю як сильного, надмірного, нестерпного жінка потребує знеболювання. У зв'язку з цим більшість розвинених країн світу почали активно використовувати різні методи лікування пологового болю. Кожна жінка має знати про сучасні

методи знеболювання пологів, їх переваги й недоліки та разом з лікарем приймати рішення про їх використання.

Одними з основних принципів сучасного акушерства є попередження розвитку дистресу плода та забезпечення мінімальних больових відчуттів під час пологів. У даний час немає жодної ідеальної методики знеболення пологів, оскільки кожен спосіб має свої плюси та мінуси, і тому метод знеболення під час пологів необхідно підбирати індивідуально з урахуванням психологічного та фізичного стану жінки, а також акушерської ситуації (положення та вага плода, ширина таза, повторні чи перші пологи).

Усі методи знеболення пологів поділяються на дві великі групи:

1. Немедикаментозні методи знеболення.

2. Медикаментозні методи знеболення.

Власне немедикаментозні методи знеболення поділяються на:

- психопрофілактика “continuous labor support” (постійний супровід пологів);
- масаж, гімнастика, фітбол;
- ароматерапія;
- аудіоаналгезія, танці;
- акупунктура;
- черезшкірна електростимуляція;
- пологи у воді;
- гіпноз;
- тейпування;
- підшкірне введення води;
- застосування окулярів віртуальної реальності [5, с. 37].

Доведено, що занурення у воду під час пологів значно знижує больові відчуття без шкоди для життя і здоров’я матері та плода. Підшкірні стерильні ін'єкції води, методи релаксації, голковколювання та масаж також можуть допомогти зменшити біль. Натомість інші методи, такі як постійний супровід пологів, транскутанна електрична стимуляція нервів, ароматерапія або

аудіоаналгезія можуть допомогти жінкам впоратися зі страхом перед пологами, а не впливати на самі больові відчуття [6, с. 168].

Перевагами немедикаментозних методів знеболення пологів є їх безпечність по відношенню до матері та плода, здатність значно зменшити тривогу, напругу та страх породіллі, а також їх доступність та низька ціна. Недоліками ж є їх недостатня ефективність.

Медикаментозні методи знеболення поділяються на:

- ненаркотичні анальгетики (анальгін, парацетамол);
- наркотичні анальгетики (налбуфін, фентаніл, реміфентаніл, промедол);
- інгаляційні анестетики (закис азоту);
- регіонарна аналгезія (епідуральна, спінальна);
- інші препарати (бензодіазепіни, кетамін) [5, с. 37-38].

Медикаментозне системне знеболення показано 60% роділь. Медикаментозні методи знеболення застосовуються як перорально, так і парентерально. Парентеральне введення включає інгаляції закису азоту, а також внутрішньом'язові та внутрішньовенні, підшкірні ін'єкції. Заспокійливі засоби, транквілізатори та анальгетики зазвичай вводять внутрішньом'язово.

Переваги внутрішньовенного введення: швидкий початок ефекту, уникнення змінної швидкості поглинання через погане кровопостачання жиру та м'язів, титрування ефекту, уникаючи «пікового ефекту» внутрішньом'язового болюсу, менші ефективні дози через ранній початок дії.

Недоліки внутрішньовенної ін'єкції опіоїдів: нудота у матері, блювання, седативний ефект і пригнічення дихання, а також неонатальні системні ефекти, включаючи пригнічення дихання.

Спінальну анестезію найчастіше виконують при кесаревому розтині. При цьому ліки вводять у заповнений спинномозковою рідиною інтратекальний простір одним уколом за допомогою спинномозкових голок дуже маленького розміру.

Переваги спінальної аналгезії: швидкий початок аналгезії, незначна

токсичність системної місцевої анестезії, мінімальна передача препарату плоду.

Основним недоліком спінальної аналгезії під час пологів є її обмежена тривалість, оскільки це, як правило, метод одноразової ін’єкції. Якщо пологи перевищують тривалість дії спинномозкового анальгетика, необхідно повторно ввести анальгетик або супроводжувати пологи системною анестезією. Проте необхідно пам’ятати, що більші дози аналгезії можуть призвести до більшої кількості побічних ефектів, а використання ліків із більшою тривалістю дії може призвести до ефектів, які значно перевищують тривалість пологів [7].

Епідуральна аналгезія є рекомендованою Всесвітньою організацією охорони здоров'я і виконується приблизно у 30-73% породіль. Нині епідуральна аналгезія під час пологів вважається золотим стандартом знеболення пологів як найефективніший з усіх методів. Якраз 28% роділь, які відчувають нестерпний біль, і потребують епідуральної аналгезії за участю анестезіологів. Епідуральна анестезія може бути виконана за медичними показами (при прееклампсії) або виконана на прохання матері. Незважаючи на високу ефективність, пологова епідуральна аналгезія має низку побічних ефектів, зокрема, гіпотензію, зниження рухливості матері, свербіж, материнську лихоманку, аномалії серцевого ритму плода [8, с. 2].

Концентрації ліків, які використовуються для епідуральної анестезії в акушерстві: ропівакаїн 0,75 %, бупівакаїн 0,5 %, лідокаїн 2 %. Лідокаїн зазвичай вводиться з ад’ювантами: фентаніл та/або натрію гідрокарбонат 8,4 % та адреналін. Фентаніл у дозі 50 мкг та натрію гідрокарбонат 8,4 % 2 мл дозволяють максимально скоротити час настання анестезії, а 50 мкг адреналіну подовжують тривалість дії лідокаїну на 35–40 хвилин. Час настання анестезії при введенні лідокаїну з ад’ювантами складає від 5,2 до 9,3 хвилин. Перед введенням епідуральної дози анальгетика обов’язковою є тест-доза з 3 мл 1,5 % лідокаїну з адреналіном 1:200 000 [9, с. 5].

Перевагою епідурального методу знеболювання пологів є те, що за необхідності можна швидко (протягом 5–10 хвилин) досягти хірургічного рівня аналгезії за умови виникнення показань до термінового розродження шляхом

кесарського розтину.

Також варто зазначити, що у вагітних із прееклампсією (за відсутності ознак гіпокоагуляції та тромбоцитопенії) епідуральна аналгезія низькоконцентрованими дозами місцевих анестетиків допустимо знижує гемодинамічні показники під час пологів та може бути методом вибору анестезіологічного забезпечення розродження [10, с. 129, 130].

За результатами досліджень була підтверджена гіпотеза про те, що використання автоматизованого переривчастого епідурального введення місцевих анестетиків здатне забезпечити хорошу якість знеболення та зменшити анестезіологічне навантаження без збільшення швидкості вагінальних пологів у порівнянні з ручним введенням анестетиків [11, с. 1; 14, с.10].

На сьогодні використовують допоміжні методи проведення епідуральної та спінальної пункції — ультразвукову візуалізацію глибини необхідності введення голки.

Існують різновиди епідуральної анестезії: комбінована спинально-епідуральна аналгезія, аутоаналгезія, комп'ютер-інтегрований епідуральний болюс, переміжний автоматизований болюс. Два останні методи в Україні не використовують через відсутність відповідної апаратури. Активно впроваджується техніка спінально-епідуральної анестезії, в якій намагаються поєднати найкращі характеристики з обох методів знеболення: надають перевагу сучасному низькодозованому епідуральному знеболенню при цьому, уникаючи інтратекального опіоїдно-індукованого свербежу та брадикардії плода [12, с. 667; 13, с.18].

Саме якісне знеболення може попередити слабкість пологової діяльності, дистоцію шийки матки, дискоординовану пологову діяльність та дистрес плода. Дані проведених досліджень свідчать, що в тих пологових будинках, де широко використовувалася епідуральна аналгезія, серед показань до кесарського розтину аномалії пологової діяльності та гострий дистрес плода були на 5-6му місці, тоді як в інших закладах, які не практикували реґіонарну аналгезію, ця

патологія була головною причиною кесаревого розтину [13, с.18; 14, с.10].

Висновок. Отже, знеболення пологів – це дуже важливий аспект організації допомоги жінкам під час пологів. На сьогоднішній день є величезна кількість медикаметнозних методів знеболення пологів, проте жоден з них не є ідеальним і існують певні ризики розвитку побічних реакцій, тому більшість жінок обирають немедикаментозні методи знеболення. Проте варто зазначити, що застосування епідуральної аналгезії не чинить вплив на розвиток неонатальної патології і є найбільш ефективним методом знеболення з найменшою кількістю небажаних реакцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ткаченко Р. О. Пологовий біль та його вплив на організм роділлі, перебіг пологів і стан плода / Р. О. Ткаченко // Медичні аспекти здоров'я жінки. 2011. - №7(47). – С.41-44.
2. Melzack R. The myth of painless childbirth [The John J. Bonica Lecture] R. Melzack // Pain. – 1984. – Vol. 19. – P. 321-337.
3. Randomized Controlled Trial of Entonox and Oxygen in Labor Analgesia / I. Mukhopadhyay, V. Pruthvi Raj, R. Aggarwal [et al.] // J of South Asian Feder of Obstetr and Gynaecol. - 2021. – V. 13(2). - P. 101-105.
4. Utilization of labor pain management methods and associated factors among obstetric care givers at public health institutions of East Gojjam Zone, Amhara region, Ethiopia, 2020: a facility based cross - sectional study / A. Shiferaw, B. Temesgen, N. Mekonnen Alamirew [et al.] // BMC Pregnancy and Childbirth. 2022. – V. 22(1):803.
5. Гріжимальський Є. В. Сучасний підхід до знеболення пологів / Є. В. Гріжимальський, А. Й. Гарга, Є. М. Суліменко // Журнал «Медицина болю (Pain Medicine)». - 2020. – Т. 5, № 4. - С. 36-42.
6. Bryant A. S. ACOG Committee Opinion / A. S. Bryant, A. E. Borders // Obstetrics and Gynecology. - 2019. - V. 133, № 2. - P. 164-173.
7. Obstetric analgesia and anesthesia. ACOG Practice Bulletin № 209.

American College of Obstetricians and Gynecologists // Obstet. Gynecol. -2019. V.133(3). – P. e208–225.

8. Association of Epidural Analgesia inWomen in Labor With Neonatal and Childhood Outcomes in a Population Cohort / R. J. Kearns, M. Shaw, P. S. Gromski [et al.] // JAMA Network Open. - 2021.- V. 4(10). - P.e2131683.

9. Гріжимальський Є. В. Конверсія епідуральної аналгезії в анестезію для кесаревого розтину / Є. В. Гріжимальський, А. Й. Гарга, Є. М. Суліменко // Журнал «Медицина болю (Pain Medicine)». - 2020. – Т. 6, № 1. - С. 4-7.

10. Мрочко Ю. В. Епідуральна аналгезія як метод вибору анестезіологічного забезпечення розродження у вагітних із прееклампсією середнього ступеня тяжкості / Ю. В. Мрочко, Я. М. Підгірний // Журнал «Медицина невідкладних станів». - 2019. - №8 (103). - С.128-131.

11. Pain management during labor: use of intermittent drug delivery devices for improvement of obstetric and neonatal outcome and reduction of healthcare burden: A large non-inferiority randomized clinical trial / L. Rinaldi A. M. Ghirardini, R. Troglio [et al.] // Journal of Anesthesia, Analgesia and Critical Care. - 2021.- V.1:2. https://doi.org/10.1186/s44158-021-00003-w

12. Segal S. Dural Puncture Epidural for Labor Analgesia: Is It Really an Improvement over Conventional Labor Epidural Analgesia? / S. Segal, P. H. Pan. // Anesthesiology. - 2022. – V.136. – P.667–669.

13. Ткаченко Р. О. Сучасні методи знеболення в акушерстві / Р. О. Ткаченко // Здоров’я України. – Тематичний номер. – 2013. – С.18.

14. Ткаченко Р. О. Партнерські пологи: як обрати оптимальний метод знеболення? / Р. О. Ткаченко, І. Л. Кукуруза, К. Ю. Бєлка // Медичні аспекти здоров’я жінки. - 2022. - №3-4 (144-145). – С.9-14.

УДК 616.005.8

ІНСУЛЬТ: ЕТІОЛОГІЯ, КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ, БАЗИСНА ТЕРАПІЯ

Моржова Дар'я Олександрівна
студент
ГУ «Дніпропетровська медична академія МЗО України»
м. Дніпро, Україна

Анотація: Інсульти – одна з найактульніших проблем сучасної медицини сьогодення. В Україні рівень захворюваності та смертності від інсульту суттєво вищий (в певних вікових категоріях — в рази), порівняно з країнами ЄС. Це пов'язано, передусім, з дуже низьким рівнем обізнаності населення щодо причин, симптомів (перших ознак) та наслідків інсульту, в той час, як це - життєво необхідні знання. Адже від того, як швидко та ефективно буде надана медична допомога людині з інсультом, залежить те, чи повернеться вона до повноцінного життя.

Ключові слова: інсульт, вогнища, клініка, розлади, загальна лікувальна тактика

Інсульт є різновидом гострого порушення мозкового кровообігу (ГПМК) і характеризується раптовою (протягом хвилин, рідше годин) появою вогнищевих неврологічних симптомів (моторних, вербальних, сенсорних, координаційних, зорових та інших розладів) та/або загальних мозкових розладів (пригнічення свідомості, головний біль, блювота та ін.), що тривають більше 24 годин або призводять до смерті хворого в короткий термін від цереброваскулярної причини.

Розрізняють дві клініко-патогенетичні форми інсульту:

1) ішемічний інсульт (інфаркт мозку) обумовлений гострою вогнищевою ішемією мозку, що призводить до інфаркту міокарда (зони ішемічного некрозу) головного мозку;

2) геморагічний інсульт (нетравматичний внутрішньомозковий

крововилив) обумовлений розривом внутрішньомозкової судини і проникненням крові в паренхіму мозку або розривом артеріальної аневризми з субарахноїдальним крововиливом.

До ГПМК відносять також транзиторні порушення мозкового кровообігу, що характеризуються раптовим виникненням вогнищевих неврологічних симптомів, що розвиваються у хворого із серцево-судинними захворюваннями (артеріальна гіпертензія, атеросклероз, фібриляція передсердь, васкуліт та ін.), тривалістю кілька хвилин, рідше годин, але не більше 24 годин і закінчується повним відновленням порушених функцій мозку.

Транзиторні порушення мозкового кровообігу включають:

1) транзиторна ішемічна атака (ТІА), що розвивається внаслідок короткочасної локальної ішемії головного мозку і характеризується раптовими минущими неврологічними розладами з вогнищевою симптоматикою;

2) гіпертонічний церебральний криз - стан, пов'язаний з гострим, зазвичай значним, підвищенням артеріального тиску (АТ) і супроводжується появою загальномозкових (рідше вогнищевих) неврологічних симптомів, обумовлених гіпертонічною хворобою. Найважчою формою гіпертонічного кризу є гостра гіпертонічна енцефалопатія, в основі патогенезу якої лежить набряк мозку.

Інфаркт головного мозку, як правило, є наслідком взаємодії багатьох етіопатогенетичних факторів, які можна поділити на місцеві та системні: 1) локальні: морфологічні зміни брахіцефальних або внутрішньомозкових артерій (патологічна звивистість та ін.), атеросклеротичні ураження артерій аорти. артерій дуги та мозкових артерій, ураження серця як джерело тромбоемболічних інфарктів мозку, фіброзно-м'язова дисплазія стінок брахіцефальних та церебральних артерій, розшарування брахіцефальних артерій, васкуліти (артеріїти), зміни шийного відділу хребта з утворенням позасудинної компресії хребетних артерій, аномалій будови судин шиї та головного мозку (гіпоплазія хребетних артерій, трифуркації a.carotis interna) та ін.; 2) системні фактори:

У клінічному перебігу інсульту виділяють такі періоди:

1) 1-3 добу - найбільш гострий період (неврологічна реанімація або реанімація лікарні);

2) протягом 28 днів - гострий період (профільне відділення лікування інсульту в стаціонарі, відділення нейрореабілітації);

3) до 6 місяців - ранній відновний період (амбулаторне лікування, активна реабілітація та лікування від наркоманії);

4) до двох років - пізній період одужання (амбулаторне лікування, вторинна профілактика, реабілітаційна терапія);

5) через два роки – період наслідків (амбулаторне лікування, вторинна профілактика, медикаментозне лікування, попередження розвитку судинної деменції) [1].

Основними модифікованими (регульованими) факторами, що підвищують ризик інсульту, є: артеріальна гіпертензія будь-якого походження, захворювання серця, фібриляція передсердь, дисліпідемія, цукровий діабет, патологія магістральних артерій голови, порушення гемостазу. До основних немодифікованих (немодифікованих) факторів ризику належать стать, вік, раса та спадковість. Факторами ризику, пов'язаними з порушенням здорового способу життя, також є: куріння, ожиріння, низька фізична активність, нездорове харчування (особливо недостатнє споживання овочів і фруктів, зловживання алкоголем), тривале психоемоційне напруження або гострий стрес.

Мозкові розлади, що розвиваються при інсульті, включають вогнищеву симптоматику (неврологічні прояви, пов’язані з ураженням окремих структур головного мозку), менінгеальний синдром (ознаки ураження мозкових оболонок), мозкові розлади (головний біль, блювота, зміна психічного стану). Найбільш часті ознаки і вогнищеві симптоми інсульту залежать від пошкодження певного судинного русла в кровопостачанні головного мозку.

I. Каротидна система кровопостачання головного мозку (артерії: сонна, очна, середньомозкова, передня мозкова).

1. Рухові розлади: Геміпарез/геміплегія на стороні, протилежній

ураження головного мозку. Слабкість, незграбність і скутість в руці та/або нозі. Нерідко спостерігається поєднання ураження рук і нижніх м'язів обличчя. Розлади руху виникають на протилежній стороні тіла від ураженої артерії. При ослаблених кінцівках тонус м'язів поступово підвищується за типом піраміди: переважає тонус у згиначах передпліччя і пальців, а також у розгиначах гомілки, «нож». При пошкодженні глибоких відділів лобової частки, що кровоснабжаются передньою мозковою артерією, може підвищуватися тонус м'язів паралізованої кінцівки залежно від екстрапірамідного (пластичного) типу: підвищується тонус м'язів-згиначів рук і ноги «зубаті» - Явище, пластична ригідність і стійке мимовільне застигання кінцівки в певному положенні. На стороні геміпарезу обов'язково відзначається посилення (пожвавлення) глибоких рефлексів і розширення їх рефлексогенної зони. Виникають патологічні рефлекси, які відсутні в нормі: на руці - рефлекс Россолімо, на нозі - рефлекс Бабинського.

2. Розлади чутливості: розлади чутливості у вигляді зниження/відсутності болю та інших видів чутливості (оніміння, гіпестезія, анестезія), парестезії. Гемітип (половина обличчя, тулуб, рука і нога) частіше виявляється на стороні, протилежній ураження головного мозку. При великих вогнищах інсульту в глибинних структурах головного мозку (внутрішня капсула) виявляється поєднання геміпарезу і геманестезії на протилежному боці.

3. Порушення мовлення: Труднощі з підбором потрібних слів, невиразна і невиразна мова, труднощі з розумінням мови оточуючих (сенсорна і моторна афазія). Порушення мови часто пов'язані з порушенням письма (дисграфія) і читання (дислексія). При ураженні гілок передньої мозкової артерії може спостерігатися дизартрія у вигляді невиразної і невиразної мови, уповільнення мови, порушення вимови і артикуляції.

4. Розлади зору: нечіткість зору в полях зору обох очей (геміанопсія нижнього квадранта виникає при ураженні верхніх відділів зорового шляху в тім'яній частці, геміанопсія верхнього квадранта виникає при ураженні нижніх відділів зорового шляху) в тім'яній частці пошкоджені.тім'яна частка і скронева

частка). Уражене поле зору знаходиться навпроти сторони ураженої артерії та місця інсульту. Монокулярна сліпота у вигляді гострого порушення зору одного ока на стороні ураженої внутрішньої сонної артерії (наприклад, при екстракраніальній оклюзії).

5. Параліч зору: Обмеження довільного комбінованого руху очних яблук у напрямку, протилежному фокусу удару. Корковий параліч зору пов'язаний з ураженням задніх відділів другої лобової звивини - коркових гілок середньої мозкової артерії.

6. Відхилення язика: відбувається в сторону, протилежну від вогнища удару (язик відхиляється в бік паралізованої кінцівки). У цьому випадку відхиляється весь язик, а не кінчик, як при пошкодженні під’язикового нерва. Атрофій і фасцикуляцій м'язів язика немає. Девіація язика пов'язана з тим, що половина м'язів язика іннервується тільки від протилежної півкулі головного мозку (всі корково-ядерні волокна перехрещуються).

7. Згладженість носогубної складки: кут рота опущений, напруга нижніх мімічних м'язів на протилежній до штриха стороні обличчя послаблена. Хворого просять посміхнутися або показати зуби, при цьому рухи нижніх м'язів обличчя з боку паралізованої кінцівки послаблюються. У хворого з пригніченням свідомості може спостерігатися один симптом - обличчя «парусить» на стороні, протилежній вогнища інсульту.

II. Вертебробазилярна система кровопостачання головного мозку (артерії: хребтова, головна/базилярна, внутрішня слухова, задня мозкова).

1. Запаморочення: системне запаморочення у вигляді відчуття нестабільності та обертання, відчуття руху предметів у певному напрямку, відчуття провалювання через тіло. Частіше спостерігається центральна вестибулопатія з вираженим стійким ністагмом і вестибулярною атаксією в поєднанні з нудотою, блювотою і блідістю шкірних покривів. Слід пам'ятати, що ізольоване запаморочення є частим симптомом ряду несудинних захворювань внутрішнього вуха (хвороба Меньєра, доброякісне пароксизмальне позиційне запаморочення, вестибулярний нейроніт).

Позитивний окуловестибулярний рефлекс - рух очних яблук або їх зближення (погляд на кінчик носа) викликає посилення запаморочення.

2. Мозочковий синдром: мозочкова атаксія, порушення утримання вертикального положення тіла і ходьби з відхиленням тулуба до ураженої півкулі мозочка, дискоординація в кінцівках гомолатерально на стороні інсульту з одного боку тіла. На боці інсульту відзначаються мозочкові симптоми: статична локомоторна та динамічна атаксія, ністагм, гіпотонія м'язів кінцівок, асинергія м'язів, адіадохокінез.

3. Розлади зору: різні види геміанопсії в полях зору, протилежних інсульту, диплопія (двоїння в очах), зорова агнозія, фотопсія.

4. Рухові розлади: Слабкість - геміпарез/геміплегія в кінцівках на протилежній стороні інсульту (ураження стовбура мозку). При ураженні головної артерії всі чотири кінцівки можуть ослабнути (тетрапарез). На стороні інсульту може уражатися обличчя (слабкість м’язів обличчя), а на протилежному боці розвивається слабкість кінцівок. Альтернуючі стовбурові синдроми - ураження черепних нервів на стороні вогнища інсульту і порушення провідності (геміпарез, геманестезія) на протилежних кінцівках: 1) Синдром Вебера (ураження середнього мозку): на стороні інсульту - птоз, мідріаз, дивергентний. косоокість (окорухового нерва) + з протилежного боку - геміпарез; 2) Синдром Міяра-Гюблера (ураження мозкового моста): на стороні інсульту - слабкість всієї половини мімічних м'язів (лицевого нерва) + геміпарез на протилежній стороні; 3) Синдром Джексона (пошкодження спинного мозку)

5. Сенсорні розлади: оніміння, зниження больової та інших видів чутливості, парестезії на протилежних кінцівках, які можуть поєднуватися з онімінням обличчя на стороні інсульту (альтернуюча гемігіпестезія).

6. Порушення мовлення: невиразна і невиразна мова, погана артикуляція і вимова (дизартрія). Може поєднуватися з порушенням голосу (дисфонія) і порушенням ковтання (дисфагія) - бульбарний синдром з ураженням спинного мозку.

Основні напрями базисної терапії:

1. Загальні заходи першої допомоги:

- Покласти пацієнта на горизонтальну поверхню з піднятою головою приблизно на 30° (подушку кладуть на рівні плечового пояса, а не трохи нижче голови, щоб уникнути згинання шийного відділу хребта);

- забезпечити доступ свіжого повітря, послабити одяг, що утруднює дихання, очистити ротову порожнину від знімних протезів (за наявності);

- При втраті свідомості і блювоті необхідно повернути голову і тулуб набік, щоб запобігти западанню язика (асфіксії) і аспірації, а також для очищення ротової порожнини від слизу і блювотних мас.

2. Антигіпертензивна терапія. Поступове зниження артеріального тиску при ішемічному або недиференційованому інсульті відбувається, коли артеріальний тиск перевищує 200/110 мм рт. ст. При підозрі на геморагічний характер інсульту (якщо під час обстеження разом із клінікою інсульту виявлені менінгеальні симптоми) необхідно знизити артеріальний тиск, якщо він перевищує 170/100 мм рт. ст. Метою медикаментозної гіпотензії є артеріальний тиск на 15-20 мм рт.ст. вище звичайного значення пацієнта. ст. Якщо нормальний артеріальний тиск невідомий, зниження артеріального тиску нижче 160/85 мм рт.ст. не рекомендується. ст. Слід уникати будь-якого різкого зниження артеріального тиску, тому застосування ніфедипіну (Коринфар) і внутрішньовенне болюсне введення антигіпертензивних засобів є небажаним.

3. Купірування судомного синдрому. Якщо поява клінічної картини інсульту супроводжується епілептичним і судомним нападом (генералізованим або парціальним), діазепам (седуксен, реланіум) 10 мг 2 мл у вигляді болюсу в 10 мл 0,9% розчину NaCl (або 10 мг 2 мл), внутрішньом'язово) використовується для її припинення. Можна повторити через 10-20 хвилин ще 2 мл 10 мг або внутрішньом'язово 2 мл 10 мг. Максимальна добова амбулаторна доза діазепаму становить 40 мг.

Нейропротекторна терапія. Раннє застосування деяких нейропротекторів можливе вже на доклінічній стадії, до з'ясування типу інсульту. Згідно з

провідними міжнародними клінічними рекомендаціями з лікування інсульту та результатами більшості великих рандомізованих досліджень щодо ефективності церебропротекторних препаратів, нейропротекторної програми, яка суттєво покращує результат інсульту, не існує [4].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Неврология: национальное руководство / Под ред. Е. И. Гусева, А. Н. Коновалова, А. Б. Гехт. — М.: ГЭОТАР-Медиа, 2014.— 688 с. [Nevrologiya: natsional'noe rukovodstvo. Ed by E. I. Guseva, A. N. Konovalova, A. B. Gekht. Moscow: GEOTAR-Media; 2014. 688 p. (In Russ).]

2. Скоромец А. А., Щербук Ю. А., Алиев К. Т., и др. Догоспитальная помощь больным с мозговыми инсультами в Санкт-Петербурге. Материалы Всероссийской науч.-практ. конференции «Сосудистые заболевания нервной системы».— СПб., 2011.— С. 5-18. [Skoromets A .A, Shcherbuk Y. A, Aliev K. T, et al. Dogospital'naya pomoshch' bol'nym s mozgovymi insul'tami v Sankt-Peterburge. Materialy Vserossiyskoy nauch.-prakt. konferentsii "Sosudistye zabolevaniya nervnoy sistemy". (conference proceedings). — Saint Petersburg; 2011:5-18. (In Russ).]

3. Кандыба Д. В. Профилактика инсульта: учебное пособие. — СПб.: Издательство СЗГМУ им. И. И. Мечникова, 2013. — 84 с. [Kandyba D. V. Profilaktika insul'ta. Saint Petersburg: Izdatel'stvo SZGMU im. I.I. Mechnikova; 2013. 84 p. (In Russ).]

4. Goldstein L. B, Bushnell Ch. D, Adams R. J, et al. Guidelines for the Primary Prevention of Stroke: A Guideline for Healthcare Professionals From the American Heart Association. American Stroke Association. Stroke. 2011;42(2):517-584. doi: 10.1161/str.0b013e3181fcb238.

УДК:616.995.1-053.2-036.2-07-084:608.3

ШЛЯХИ ІНФІКУВАННЯ ГЕЛЬМІНТАМИ ДІТЕЙ, ПРОФІЛАКТИКА ТА БЕЗПЕКА ТРАНСПОРТУВАННЯ БІОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Остапчук Валентина Григорівна
к.мед.н., асистент
Мельничук Світлана Петрівна
доцент
Остапчук Марія Іванівна
старший викладач
Бернік Андрея Андріївна
студентка
Буковинський державний медичний університет
Чернівці, Україна
Танасеску Діана Дмитрівна
студентка Чернівецького національного
університету ім. Ю. Федьковича
Чернівці, Україна

Анотація: Гельмінтози відносяться до широко розповсюджених паразитозів і складають певний відсоток всіх випадків госпіталізації. Це зумовлено поєднанням природніх і соціальних факторів. Зараження відбувається при контакті із зараженими предметами, а також при контакті з інфікованою людиною. Профілактика гельмінтозів передусім полягає у дотриманні загальних санітарно-гігієнічних норм.

Ключові слова: діти, гельмінти, біоматеріал, профілактика.

Патогенна роль гельмінтів й інших паразитів загальновідома. За даними ВООЗ захворювання, спричинені гельмінтами, входять у число найбільш поширених у світі інфекцій і вражають найбідніші й соціально неблагополучні верстви населення. Вони передаються через яйця, присутні у фекаліях людини, які потрапляють у ґрунт у районах із поганою санітарією, через недостатньо оброблену рибу та молюсків, м’ясо, воду, брудні руки, погано миті овочі,

фрукти, зелень, а також через тварин. Це зумовлено поєднанням природніх і соціальних факторів.[3. с.107] У дітей молодшого віку пізнання оточуючого світу відбувається при безпосередньому контакті з ним: вони все пробують на дотик та смак; знайомляться із тваринами, проявляючи до них турботу, - погладити бездомну кішечку або цуценя. Таке пізнання навколишнього світу для малюків може стати причиною паразитарних хвороб. Особливість паразитарних хвороб – їх хронічний перебіг, паразити можуть перебувати в організмі дитини тривалий час, і гострі симптоми захворювання можуть не проявлятися.

Незважаючи на досягнуті успіхи в боротьбі з гельмінтозами людини, епідемічна ситуація паразитарних хвороб в Україні є нестійкою.

Для вибору правильного лікування в кожному конкретному випадку необхідно чітко визначити вид глистяної інвазії. Діагностика гельмінтозів базується на клініко-епідеміологічних даних, ендоскопічних результатах, рентгенологічних і, головним чином, лабораторних дослідженнях.

Аскаридоз викликається паразитуванням в організмі дорослого круглого гельмінта — аскариди (*Ascaris lumbricoides*). Довжина самця складає 15-25 см, самки — 24-40 см. Дорослі паразити мешкають у тонкому відділі кишківника людини, де самки відкладають яйця, які виділяються разом із фекаліями в навколишнє середовище.

У яйцях, які потрапили у ґрунт, при певних умовах температури, вологості, наявності кисню розвиваються личинки до інвазивної стадії. При проковтуванні яйця з інвазійною личинкою, остання виходить з нього, проходить важкий шлях, з током крові заноситься в легені, звідти — у бронхіоли, бронхи, трахею і глотку, а з глотки, зі слиною, заковтується знову в шлунково-кишковий тракт, де потім перетворюється на дорослого гельмінта. Термін розвитку аскариди в організмі людини від моменту проковтування до дорослого гельмінта коливаються від 10-11 до 15 тижнів.

Дорослі аскариди живуть до одного року. Діагностика ґрунтується, переважно, на паразитологічному методі дослідження випорожнень на яйця

аскарид; якщо яйця паразита виявляють в дуоденальному вмісті, то це може свідчити про їх наявність у жовчних і панкреатичних протоках.

Лямбліоз, збудником хвороби є лямблії (*Giardia lamblia, Lamblia intestinalis, Lamblia duodenalis, Giardia duodenalis*) – паразитарне захворювання з переважним функціональним порушенням дванадцятипалої кишки та інших відділів тонкої кишки. Зараження відбувається при контакті із зараженими предметами, а також при контакті з інфікованою людиною. Симптомами захворювання є розрідження стільця у дитини, нудота, здуття і біль у животі, можуть з'явитися також і шкірні висипання. Симптоми захворювання мають «хвилепо-дібний» перебіг: можуть пропадати, а потім знову з'являтися. Діагностика ґрунтується на виявленні цист паразита у свіжому калі та вегетативних форм лямблій у дуоденальному вмісті. При проносі в калі дитини також можуть виявлятися вегетативні форми лямблій.[2]

Ентеробіоз, збудником ентеробіозу — є гострики. Гострик — це круглий черв білого кольору, довжиною 0,5-1,5 см, паразитує у людини в тонкому і проксимальному відділах товстої кишки. Самки гостриків відкладають яйця на шкірі біля анального отвору — в перианальних складках, на сідницях, внутрішніх поверхнях стегна, нижній частині живота, зовнішніх статевих органах. Після відкладання яєць (до 5-17 тис.) самки помирають, а яйця відкладені за ніч, до ранку (через 4-6 годин) стають інвазійними. Дозрілі яйця можуть зберігати свою життєздатність до 3 тижнів. При потраплянні тим чи іншим шляхом в ШКТ, а саме в дистальний відділ тонкої кишки, зі зрілих яєць у просвіт кишечника виходять личинки. Вони проникають у проксимальний відділ товстої кишки, тут прикріпляються до слизової оболонки, живляться переважно складовим кишечника, а іноді і кров'ю. Через 12-14 днів личинки досягають статевої зрілості. Загальна тривалість перебування паразита в кишечнику не перевищує місяць (можливе спонтанне одужання, хоча даний факт дискутується) [2. с.28].

Токсокароз, збудниками цього захворювання є паразити (*Toxocara canis, Toxocara cati*), які живуть у кишечнику собак і кішок, тому, зазвичай,

інфікування відбувається, коли діти грають із тваринами через шерсть, залишки екскрементів тварин. Хвороба у людей супроводжується ураженням різних жит-тєво важливих органів і тканин (легень, мозку, очей, печінки, нирок, серця то-що). У дітей часто токсокароз перебігає субклінічно: загальна слабкість, втрата апетиту, головний біль і біль у животі, висип, кашель. Діагностика хвороби наштовхується на труднощі знаходження личинок токсокар в організмі людини, тому рекомендується періодично проводити комплексне обстеження дитини, якщо вона часто контактує з тваринами. Лікування дітей слід проводити виключно в умовах стаціонару.

Зразки крові, сечі, фекалій, мокротиння, спиномозкової, перитонеальної та плевральної рідини, мазки-відбитки, урогенітальний матеріал, зразки тканин (у т.ч. отримані в ході пункції та біопсії), фрагменти органів, органи та частини тіла, що були взяті в дитини в ході діагностичних або лікувальних процедур.

Вимоги до транспортувального контейнера.

Будь-яке транспортування біоматеріалу має відбуватись у контейнерах. Контейнер для транспортування має бути виготовлений з матеріалу, що не розбивається, не допускає протікання рідин, мати герметичну кришку та зручні ручки. Зовнішня сторона контейнера має містити позначку біологічної небезпеки та відповідне маркування.

Всередині контейнера має бути адсорбуюча серветка. Ємкості з біоматеріалом всередині контейнера мають бути розташовані таким чином, щоб запобігти їх випадковому переміщенню та перевертанню. Пробірки транспортуються в штативах відповідного розміру. Якщо біоматеріал транспортується в сумках-холодильниках, до них застосовуються ті ж вимоги, що описані вище.

Вимоги до ємкостей з біоматеріалом

Рідкі біоматеріали транспортуються виключно в герметичних контейнерах ємкостях зі щільно закритими кришками, корками.

Тверді біоматеріали пакуються в ємкості з кришками або в подвійні пластикові пакети, виготовлені з міцного матеріалу. Обидва пакети щільно

закриваються на пластикову стяжку або зав'язуються.

Кожен контейнер, ємкість або пакет повинен мати етикетку або спеціальне поле на поверхні, де персонал маркером, що не змивається, має вказати:

– Ідентифікатори пацієнта (прізвище, ім'я, по батькові, повну дату народження).

– Назву біоматеріалу.

– Дату та час забору.

Прізвище та особистий підпис особи, що провела забір (або в разі самостійного забору пацієнтом – особи, що провела контроль якості матеріалу).

Направлення на дослідження оформлюється за відповідною процедурою та містить щонайменше ті самі дані, що й контейнер з біоматеріалом. У випадку, коли зазначення особистих даних пацієнтів на контейнері/пробірці не дозволяється, вони замінюються унікальним цифровим ідентифікатором, що збігається з даними на направленні та іншій документації [2].

Отже, профілактика гельмінтозів передусім полягає у дотриманні загальних санітарно-гігієнічних норм та таких правил: Можливе зараження гельмінтами від собак та кішок. Тому домашній тварині необхідний регулярний огляд ветеринарного лікаря та періодична дегельмінтизація. Також слід уникати тісного контакту з вуличними тваринами. Необхідна правильна кулінарна обробка харчових продуктів, особливо м'ясних та рибних. Слід ретельно мити овочі, ягоди та фрукти.

Миття рук необхідне, особливо після прогулянок на вулиці та контакту з вуличними собакою чи кішкою. Дотримання особистих правил гігієни (кожний член сім'ї повинен мати особисту постільну білизну, рушники, предмети гігієни).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голубовська А. О. Інфекційні хвороби./А. О. Голубовська. – К.: ВСВ Медицина. – 2012.- 728с.

2. Остапчук В. Г. Безпека транспортування біологічного матеріалу як аспект профілактики паразитарних захворювань шлунково- кишкового тракту. Журнал головної медичної сестри №10. – 2022.

3. Збірник тез наукових робіт, громадська організація Львівська медична спільнота.“Роль сучасної медицини у житті людини та її місце у формуванні здорового способу життя” – 2018 - 115с.

УДК618.14-006.363.03-02-092-08-089

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЛІКУВАННЯ ЛЕЙОМІОМИ МАТКИ

Печеряга Світлана Володимирівна,
к.мед.н., асистент кафедри акушерства,
гінекології та перинатології
Дутка Дмитро Анатолійович,
студент
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація.У статті представлений огляд наукових публікацій останніх років, які присвячені вивченню проблеми лейоміоми матки, а саме сучасним методам лікування даної патології. На сьогодні основними методами лікування лейоміоми матки є консервативні (медикаментозні), хірургічні (оперативні) та радіологічні. Лапароскопічна міомектомія вважається золотим стандартом для жінок із симптоматичною міомою, які бажають завагітніти. Абляція міоми матки за допомогою високо інтенсивного фокусованого ультразвуку (HIFU або MRgFUS) також обговорюється як нехірургічний, мінімально інвазивний терапевтичний варіант. У цьому огляді розглядаються наявні дані про вплив HIFU/MRgFUS на фертильність і вагітність, зосереджуючись, зокрема, на можливих прямих побічних ефектах цього типу втручання на яєчники, фаллопієві труби та матку та потенційних пізніх впливах на вагітність і пологи, засновані на актуальній літературі. Застосування сучасних консервативних та оперативних методик лікування лейоміоми матки дає можливість зменшити кількість її ускладнень, зберегти матку та репродуктивну функцію жінки, підвищити ефективність лікування лейоміоми матки та якість життя пацієнток

Ключові слова: лейоміома, непліддя, консервативне лікування, гістеректомія, лапароскопія.

Вступ. Лейоміома матки є доброякісною, гормоночутливою пухлиною гладкої мускулатури. Частота виникнення цієї патології у структурі

гінекологічних захворювань, за даними різних авторів, коливається в межах від 20 до 50 % у жінок репродуктивного віку. Провідну роль в етіології відіграють гормональні порушення, доведений вплив статевих гормонів – естрогенів, прогестерону та їх рецепторів. Тривалий час ключову роль у рості міоматозних вузлів відводили лише естрогенам. Проте результати останніх досліджень вказують на важливу роль й прогестерону в патогенезі виникнення лейоміом матки. Міома вважається найпоширенішою доброякісною пухлиною матки у жінок репродуктивного віку. Супутні симптоми включають дисменорею, кров'янисті виділення, гіперменорею, що призводить до анемії, біль внизу живота, тиск на прилеглі органи та розлади сечовипускання та дефекації[1].

Наявність міоми матки має особливо важливий вплив на жінок, які бажають завагітніти, оскільки міома може негативно вплинути на фертильність. Безпліддя та вищий ризик ускладнень під час вагітності асоціюються з міомою матки [2]. Вважається, що субмукозні та інтрамуральні міоми, які деформують порожнину матки, погіршують фертильність [3].

Мета дослідження. На основі сучасних даних вітчизняних та зарубіжних літературних джерел оцінити сучасні аспекти лікування лейоміоми.

Матеріали та методи. Проведений аналіз баз даних PubMed Medline, Cochraine Library, UpToDate та літературні джерела, які є у відкритому доступі в українських електронних бібліотеках (19 джерел літератури).

Результати дослідження. Питання лікування міоми матки до цього часу залишається дискусійним. Оскільки тривалий, без виражених клінічних проявів, розвиток захворювання тривалий час служив для пасивного спостереження за хворими, поки не з'являлися симптоми, що вимагають оперативного втручання.

Лікування жінок з лейоміомою матки повинно бути індивідуалізованим на основі симптоматики, розмірів і розташування міоми, віку, потреби і бажання пацієнтки зберегти фертильність або матку, доступності терапії, досвіду лікаря. Терапію потрібно розпочинати як найшвидше. Тривале спостереження за хворими (2-4 років і більше) призводить до прогресування

захворювання: росту міоматозних вузлів, посилення маткових кровотеч, що призводять до виникнення ускладнень. Протягом десятиліть пасивна тактика спостереження за темпами росту пухлини і посиленням її симптомів була провідною у диспансеризації хворих на лейоміому [4, 5].

Підібране лікування повинно бути спрямоване на поліпшення симптоматики та якості життя. Основними підходами до лікування лейоміоми матки є: консервативне медикаментозне лікування, оперативне лікування та емболізація маткових артерій.

Слід зазначити, що, незважаючи на велику кількість досліджень і певні успіхи в консервативній терапії лейоміоми матки, основним методом лікування до теперішнього часу залишається хірургічний. З приводу лейоміоми матки виконується до 50-70 % оперативних втручань в гінекологічних стаціонарах країни, з яких 60-75 % припадаєна радикальні операції, в тому числі 20-25 % у жінок репродуктивного віку. Хоча гістеректомія являється золотим стандартом лікування лейоміоми матки, але вона тягне за собою цілий ряд істотних наслідків. Одним з найбільш значних із них є зниження гормональної активності яєчників, що проявляється розвитком постгістероектомічного синдрому, що вимагає гормональної корекції [6, 7].

Серед орган озберігальних методик, що проводять жінкам репродуктивного віку, найбільш поширені сьогодні: консервативна міомектомія лапаротомічним, мінілапаротомічним, лапароскопічним, вагінальним доступом, емболізація маткових артерій, гістероскопічна міомектомія.

Міомектомія - це варіант для жінок, які бажають зберегти менструальну функцію та відновити фертильність. Хірургічне планування міомектомії повинно ґрунтуватися на відображенні місця розташування, розміру та кількості міом за допомогою відповідної візуалізації. До міомектомії можна підійти через класичний розріз лапаротомії, але також можна виконати лапароскопічно. Основним недоліком міомектомії є те, що у 50-60% пацієнтів з'являться нові міоми, виявлені за допомогою УЗД, протягом 5 років після процедури. Крім того, більше третини цих жінок потребуватимуть додаткового

хірургічного втручання при лейоміомах протягом 5 років.

Лапароскопічна міомектомія є виправданою за наявності невеликих вузлів на ніжці або неглибокій основі, коли необхідність застосування високих енергій може бути мінімізована [8, 9]

На сьогодні найперспективнішим напрямком органозберігаючого лікування лейоміоми матки є емболізація маткових артерій (ЕМА), яка є альтернативою хірургічним втручанням. Міомектомію включають доставку емболів твердих частинок через маткові артерії для блокування кровопостачання судин лейоміоми матки. У багатьох дослідженнях було показано високу ефективність ЕМА, а саме зменшення в розмірах міоматозних вузлів, зменшення частоти менорагій, регрес больового синдрому. Доведено перевагу для жінок, які перенесли дану процедуру: значно коротший час перебування в стаціонарі та відновлення працездатності, порівняно з пацієнтками, які перенесли гістеректомію чи консервативну терапію. Також у ряді досліджень були висвітлені акушерські ускладнення після ЕМА, зокрема мимовільні викидні, передчасні пологи, передлежання плаценти, післяродові кровотечі. Незважаючи на досвід використання ЕМА в лікуванні міом, на даний час не існує єдиної думки відносно можливості рекомендувати цей вид лікування пацієнткам із нереалізованою репродуктивною функцією [10,11].

В лікуванні лейоміоми також застосовують міолізис – новітня методика консервативної міомектомії. При лапароскопії Nd-YAG-лазером або біполярною голкою пенетрують міому в численних місцях під кутом 90° до поверхні матки. У відповідь на цю процедуру міома матки звичайно зазнає атрофії. Коагуляційний ефект лазерної або електроенергії призводить до некрозу строми міометрія, денатурації білків, порушенню васкуляризації. Використання передопераційною а-ГнРГ збільшує успіх процедури. Ідеальними пацієнтками для такої операції є жінки в перименопаузі з симптомною міомою діаметром 3-10 см або з розмірами матки до 14 тижнів вагітності [12].

Також є літературні дані про використання кріоміолізису – модифікація технології міолізиса з використанням кріотехнологій. Передопераційна

підготовка здійснюється за допомогою а-ГнРГ-терапії протягом 3 місяців. Недоліками процедури є низька ефективність і ризик утворення виразних післяопераційних спайок [12].

Останніми роками великої популярності за кордоном набирає перспективний метод ультразвукової аблації (HIFU) - це новітній високотехнологічний метод локального лікування пухлин людини, заснований на впливі високо інтенсивних сфокусованих ультразвукових хвиль, без пошкодження шкірних покривів, навколишніх тканин і органів. HIFU викликає пряме пошкодження судин, що живлять пухлину, тим самим припиняється постачання кисню, порушується трофіка тканини пухлини. Протягом двох тижнів після ультразвукової абляції, периферійна частина пролікованої зони заміщається проліферуючою фіброзною тканиною. Процес репарації поки ще не вивчений в деталях, однак морфологічні дослідження показують поступове зморщування тканини та заміщення некротичних тканин фіброзною тканиною.

Стабільність ремісії визначається співвідношенням дійсного об'єму до об'єму деструкції інтактної зони вузла і типом некрозу. У подальшому зростання вузла може відбуватися у зв'язку з продовженим ростом зон, що не зазнали УЗ-впливу. Абляція міоматозних вузлів може проводиться під МРТ - магнітно-резонансний сфокусований ультразвук (HIFU) або ультразвуковим контролем. МРТ дає кращу візуальну картину, можливість температурного контролю, однак значно дорожче, процедура більш тривала [13]. Ефективність лікування HIFU/MRgFUS можна ще більше підвищити за допомогою регуляції зворотного зв’язку під час об’ємної абляції [14]. Процедури HIFU/MRgFUS можна проводити амбулаторно без анестезії. HIFU/MRgFUS набагато менш інвазивний порівняно з хірургічними процедурами. У клінічній практиці лікування HIFU пропонується як потенційний терапевтичний варіант жінкам дітородного віку з симптоматичною міомою, які, можливо, бажають мати дітей. Тому важливо обговорити HIFU/MRgFUS як потенційний варіант лікування [15].

Медикаментозна терапія також дозволяє зберегти репродуктивну

функцію, але на відміну від хірургічного лікування не пов'язана з ризиком інтра- та післяопераційних ускладнень. Основне завдання гормональної терапії це створення відносної та абсолютної гіпоестрогенії. Прогестагени - доцільно призначати вибірково препарати з високим ступенем спорідненості до прогестеронових рецепторів і високим антипроліферативним індексом (останній визначається мінімальними дозами гормону, що максимально пригнічують проліферативну трансформацію ендометрія), наприклад:препарати норетистеронового ряду, левоноргестрел та деякі інші препарати [16].

Також використовують комбіновані естроген-гестагенні препарати із рубрики КОК з підвищеним вмістом гестагенного компоненту звираженою антипроліферативною дією. Призначення відповідних КОК спрямоване на нормалізацію гормонального статусу, ритму менструального циклу, зменшення менструальної крововтрати, інших симптомів, а також на стабілізацію росту лейоміоми матки [17].

Тимчасова медикаментозна менопауза досягається застосуванням агоністів ГнРГ. Аналоги ГнРГ – кінцевою ланкою механізму їх дії є блокада гіпоталамо-гіпофізарно-оваріальної осі, що призводить до атрофії ендометрія, ефективного зменшення розмірів вузлів та самої матки і зниження кровотоку в її судинах. Під час використання аналогів ГнРГ відзначається зменшення розмірів лейоміоми на 25–40 %(застосовують препарат не довше ніж 3-5 місяців) [18].

Стабілізувальний ефект на лейоматозні вузли невеликих розмірів справляє внутрішньо маткова гормональна рилізинг-система з левоноргестрелом, яка ефективно стабілізує розміри маленьких лейоматозних вузлів (до 2–2,5 см) протягом 4 років. Застосувують ВМС, що виділяють гестагени (наприклад, „Мірена” –щодобово вивільнює 20 мкг левоноргестрелу упродовж 5 років). Метод вкликає децидуальну трансформацію ендометрія, пригнічення експресії Е-рецепторів, блокує інсуліноподібний фактор росту, ліквідує „естрогенний” компонент локальної гормонемії, блокує ріст лейоміоми на рівні нодозного проліферату. Позитивна динаміка клінічних проявів

дозволяє рекомендувати цей метод у лікуванні особливоу жінок пізнього репродуктивного віку і при невеликих розмірах пухлини.

Міфепристон – це селективний модулятор прогестеронових рецепторів, конкурентний інгібітор прогестерону; антагоніст андрогенів і глюкокортикоїдів. Уперше міфепристон для лікування міоми матки був запропонований у 1993 році. На відміну від препаратів центральної дії (агоністів ГнРГ), міфепристон не зумовлює стану гіпоестрогенії: рівень естрадіолу залишається у межах значень, відповідних ранній або середній фолікулярній фазі менструального циклу [19].

Поєднання медикаментозної терапії та органозберігаючих операцій знижує ризик ускладнень, пов'язаних з оперативним втручанням, та сприяє збереженю фертильності [16].

Висновки. Отже, міома матки вважається однією із найбільш дискусійних проблем у сучасній гінекології. Усе частіше це доброякісне новоутворення виникає у пацієнток, що не реалізували свій репродуктивний потенціал. Застосування сучасних консервативних та оперативних методик лікування лейоміоми матки дає можливість зменшити кількість її ускладнень, зберегти матку та репродуктивну функцію жінки, підвищити ефективність лікування лейоміоми матки та якість життя пацієнток.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фіброми матки: патогенез та взаємодія з ендометрієм та ендоміометріальною дисфункцією / А. Чіаваттіні, Дж. Д. Джузеппе, П. Стортоні [та ін.] / / Акушерство і гінекологія міжнародна. - Те 2013, Ідентифікатор статті 173184, 11 страницhttp://dx.doi.org/10.1155/2013/173184 .

2. Лейоміома матки: доступне медичне лікування та нові можливі варіанти терапії / М. С. Іслам, О. Протіч, С. Р. Джаннубіло [та ін.] – 2013. - Т.98. С. 921-934.

3. Брейді П. С. фіброз матки і безпліддя: удосконалення методу міомектомії / П. С. Брейді, А. К. Станіч, А. К. Стаєр // Curr. Opin. Obstet.

Гинекол. 2013. - Т.25. - с. 255-259.

4. Епідеміологія фіброзу матки: систематичний огляд / Е. А. Стюарт, К. Л. Куксон, Р. А. Гандольфо [та ін.] / / BJOG.- 2017. – V.124. - С. 1501-1512.

5. Яєчникові стероїди, стовбурові клітини і внутрішньоутробна лейоміома: терапевтичні застосування / М. Б. Моравек, П. Інь, М. воно [та ін] // HumReprodUpdate. – 2014. - Т. 21. - С. 1-12.

6. Соціально-економічне становище пацієнта після гістеректомії / С. Б. Даугбьерг, Г. Сезароні, Б. Оттесен [та ін.] //ActaObstet. Гинекол. Сканд. 2014. - Т. 93 (9). - С. 926-934.

7. Лікування симптоматичних внутрішньоутробних лейоміом: практичний бюлетень ACOG, № 228 // акушерсько-гінекологічний журнал. 2022. - V.137(6). - С. e100-e115.

8. Рецидив міоми матки після міомектомії: відкрита міомектомія проти лапароскопічної міомектомії /Ю. Котані, Т. Тобіуме, Р. Фудзісіма [та ін.] 2018. V.44. - С. 298-302.

9. Моавад Н. С. Гістероскопічна міомектомія / Н. С. Моавад, Х. Пейлін / / акушерсько–гінекологічний журнал. - 2022. - Т. 49 (2). - С. 329-353.

10. Сингх Р. Емболізація артерій матки: метод лікування кровотечі з матки / Р. Сінгх// основні медичні матеріали. – 2014. - Т. 4 (1). - С. 1-2.

11. Лайонс. М. емболізація артерій матки-альтернативне лікування для жінок з фібромою / С. М. Лайон, К. Кавана // Австралійський фізик. – 2006. Т. 35 (5). - С. 300-303.

12. Гладчук І. З. Сучасні хірургічні технології в лікуванні міоми матки (огляд літератури і власні дані) / І. З. Гладчук, Н. М. Рожковська, Т. В. Косей // Збірник наукових праць асоціації акушерів-гінекологів України. –2016. - Ст. 2 (38). - С. 123-129.

13. Високоінтенсивна фокусована ультразвукова абляція міоми матки-потенційний вплив на фертильність та результат вагітності / М. К.Больманн, Ф. Хеллен, П. Хунольд [та ін.] - 2014. – V.74(2). - С. 139-145.

14. МР-кероване HIFU-лікування симптоматичних фіброзів матки з

використанням регульованої зворотним зв'язком об'ємної абляції: ефективність і клінічна практика / Х. Рунке, Т. Екей, М. К. Больманн [та ін.] / / Rofo. – 2013. V. 184. - С. 983-991.

15. Вагітність після магнітно-резонансної фокусованої ультразвукової хірургії (MRgFUS) для консервативного лікування фіброміоми матки / Рабінович Дж., Девід М., Фукуніші х. [та ін.] / / фертильність. – 2010. - Т. 93. С. 199-209.

16. Запорожченко М. Б. Алгоритм ведення пацієнток із лейоміомою матки М. Б. Запорожченко // Biomedicalandbiosocialanthropology. – 2015. -№24. С. 93-96.

17. Нехірургічні альтернативи для внутрішньо утробної фіброми / Е. Зупі, Г. Чентіні, Л. Саббіоні [та ін.] //Найкраща практика в клініці акушерства та гінекології. -2016. - Т.34. - С. 122-131.

18. Летабі А. передопераційна медична терапія для хірургічного лікування внутрішньоутробних фіброміом / А. Летабі, Л. Пушкасіу, Б. Волленховен // Кохран. База даних. – 2017. - Т. 11 (11): CD000547.

19. Міфепристон для внутрішньоутробної фіброми / М. Трістан, Л. Дж. Ороско, А. Стід[та ін.] / / Cochraned Databasesyst. Rev. - 2012. Випуск 8. CD007687.

УДК 616.72

ОСТЕОАРТРОЗ: ЕТІОЛОГІЯ, КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ, БАЗИСНА ТЕРАПІЯ

Попенко Ілля Владиславович
студент
ГУ «Дніпропетровська медична академія МЗО України»
м. Дніпро, Україна

Анотація: Остеоартроз – одна з актульних проблем сучасної медицини сьогодення. В Україні рівень захворюваності від остеоартрозу суттєво вищий (в певних вікових категоріях — в рази), порівняно з країнами ЄС. Це пов'язано, передусім, з дуже низьким рівнем профілактики населення щодо причин, симптомів та наслідків. Адже від того, як швидко та ефективно буде діагностован остеоартроз і надана медична допомога людині, залежить те, чи повернеться вона до повноцінного життя.

Ключові слова: остеоартроз, патогенез, терапіяу

Остеоартроз — хронічне прогресуюче дегенеративно-дистрофічне захворювання суглобів, що характеризується дегенерацією суглобового хряща, субхондральними змінами кісток, розвитком крайових остеофітів, явним або латентним синовітом [4, 6]. У патологічний процес неодмінно втягуються синовіальна оболонка, субхондральна кістка, капсула суглоба, внутрішньосуглобові та навколосуглобові зв'язки, меніски (колінний суглоб), навколосуглобові м'язи [6]. У зв'язку з тим, що остеоартроз часто супроводжується вторинним синовітом, особливо в стадії декомпенсації, в англомовних країнах використовується термін остеоартрит [6].

Основними патогенетичними факторами остеоартрозу є:

1) недостатній синтез протеогліканів; 2) фрагментація протеогліканових агрегатів; 3) зменшення кількості протеогліканових агрегатів; 4) посилення катаболічних процесів; 5) наявність супероксидних радикалів; 6) активація колагенази і фосфоліпази А2; 7) зниження синтезу гіалуронової кислоти

синовіоцитами; 8) гіперпродукція інтерлейкіну-1 (IL-1) і фактора некрозу пухлини а (TNF-а) [4,6, 11].

Патогенез остеоартрозу представлений наступним чином. Внаслідок впливу різних етіологічних факторів на суглобовий хрящ виникають порушення метаболізму та синтетичної активності хондроцитів, а також фізико-хімічні пошкодження його матриксу [6, 11]. В основі порушення метаболізму хряща при остеоартрозі лежать кількісні (зменшення) та якісні зміни протеогліканів основної хрящової речовини, які забезпечують стабільність структури колагенової мережі [6].

Патологічна анатомія остеоартрозу полягає в тому, що суглобовий хрящ змінюється з еластичного, блискучого, з блакитним відтінком, на тьмяний, жовтий, з шорсткою поверхнею. У місцях найбільшого навантаження виникають зони розм'якшення, а потім розтріскування і фрагментація хряща. Можлива поява зон кальцифікації. Прогресуюче розтріскування хряща призводить до його ерозії аж до оголення підлеглої кістки. У порожнину суглоба потрапляє хрящовий детрит [6, 11].

У подальшому внаслідок нерівномірного динамічного функціонального перевантаження утворюються трабекулярні мікророзриви, з’являються ділянки ішемії, некрозу з утворенням округлих дефектів – кіст [11].

Хрящовий і кістковий детрит у порожнині суглоба піддається фагоцитозу лейкоцитами з виділенням медіаторів запалення, лізосомальних ферментів, що призводить до виникнення синовіту та розвитку імунологічних реакцій на продукти розпаду [6, 11].

Ексудативно-проліферативний характер запалення призводить до фіброзно-склеротичних змін у м'яких тканинах суглоба. Відбувається ворсинчаста проліферація синовіальної оболонки. Дифузне розростання фіброзної тканини в підсиновіальному шарі і капсулі суглоба супроводжується потовщенням капсули і подальшим її склерозом. При цьому внаслідок болю та бездіяльності розвивається атрофія навколосуглобових м’язів [5, 6]. На жаль, морфологічні зміни при остеоартрозі є незворотними [6].

Традиційно остеоартроз поділяють на первинний і вторинний [11]. Вважають, що первинний (або ідіопатичний, або генуінозний) остеоартроз виникає без попередніх захворювань, а вторинному остеоартрозу передують патологічні стани, які сприяють дегенерації суглобового хряща [6, 11].

Клінічна картина остеоартрозу різноманітна.

Остеоартроз зазвичай починається як моносуглобове захворювання з подальшим залученням до процесу нових суглобів; рідше уражаються відразу кілька суглобів (поліостеоартроз). Першою ознакою захворювання є поява короткочасного болю в тих суглобах, які відчувають найбільше навантаження [6, 11]. Це, насамперед, суглоби нижніх кінцівок – тазостегновий, колінний, плюснефаланговий 1-го пальця стопи [6, 9]. Із суглобів верхніх кінцівок найчастіше уражаються дистальні та проксимальні міжфалангові суглоби, променезап’ястковий суглоб великого пальця [6, 9, 11].

Провідними клінічними симптомами остеоартрозу є біль, зміна форми суглоба, порушення функції [6, 11].

Причинами болю є реактивний синовіт, запалення навколосуглобових м’яких тканин, рефлекторний спазм прилеглих м’язів, порушення мікроциркуляції, особливо при порушеннях венозного кровотоку в субхондральній кістці [11]. Біль характеризується механічною ритмічністю - поява і посилення пропорційно тривалості перебування на ногах, фізичного навантаження і їх зменшення під час нічного відпочинку. Характерним є короткочасний «стартовий» біль, який виникає на початку руху після періоду спокою [6, 11]. Поразка суглобової капсули і прикріплених до неї сухожиль може викликати біль при певних рухах. Рефлекторний спазм прилеглих м’язів викликає постійний біль під час будь-яких рухів у суглобах [6]. Можлива «суглобова блокада» - раптова поява різкого болю з одночасним обмеженням функції, що пов'язано з ущемленням між суглобовими поверхнями «суглобової миші» - кісткового або хрящового «вільного» фрагмента [11]. У колінному суглобі причиною блокади може бути дегенерація меніска. В основі внутрішньосуглобового хрускоту і ніжної крепітації при активних і пасивних

рухах лежить невідповідність суглобових поверхонь, а для колінного суглоба - дегенерація менісків.

Клінічний аналіз крові та сечі при остеоартрозі зазвичай знаходиться в межах норми.

Морфологічне дослідження біоптату синовіальної оболонки виявляє її фіброзно-жирове переродження та вогнища помірної лімфоїдної інфільтрації [6].

Крім клінічної діагностики майже завжди використовуються рентгенографічні методи дослідження.

Основними рентгенологічними ознаками остеоартрозу є: 1) остеофіти - кісткові крайові розростання, що змінюють конгруентність суглобових поверхонь; 2) звуження суглобової щілини - більш виражене в сегментах, що відчувають більш виражене навантаження (в колінних суглобах - в медіальних відділах, в тазостегнових - в латеральних відділах); 3) субхондральний склероз - ущільнення кісткової тканини.

Факультативними рентгенологічними ознаками остеоартрозу є: 1) кісти (як правило, розташовані по осі найбільшого навантаження; 2) підвивихи та вивихи; 3) ерозія .

Завдання лікування остеоартрозу зводяться до попередження прогресування дегенеративного процесу в суглобовому хрящі та субхондральній кістці, зменшення болю та проявів синовіту, покращення функції суглобів [4, 6, 11]. Схематично лікування артрозу можна представити наступним чином. А. Медикаментозна терапія:

1) «базисні» (хондропротекторні) засоби [6, 11]; 2) протизапальні препарати: нестероїдні протизапальні засоби (НПЗЗ) та глюкокортикостероїди [6, 11]; 3) препарати, що зменшують венозний стаз у субхондральній кістці. В. Немедикаментозне лікування:

1) акупунктура [6]; 2) фізіотерапевтичні процедури [6, 11]; 3) бальнеологічне лікування [6, 11]. С. Реабілітація хворих:

1) медикаментозні (консервативні та хірургічні) [6]; 2) соціальні [11].

Терапія остеоартрозу, враховуючи складність патогенезу, а також первинно-хронічний і тривалий перебіг, повинна бути комплексною і спрямована на нівелювання впливу факторів, що впливають на розвиток і прогресування захворювання, зменшення болю в суглобах і зменшення вираженість інших проявів цього захворювання [4].

При відсутності показань до НПЗП застосовують внутрішньосуглобове введення глюкокортикостероїдів (гідрокортизон, кеналог, дипроспан та ін.) [11]. Місцеве застосування глюкокортикостероїдів є паліативним методом лікування. Вважається, що необхідність дворазового введення гормонального препарату в один суглоб протягом року свідчить про неефективність проведеного лікування артрозу і вимагає перегляду всього плану ведення хворого і корекції медикаментозної терапії, хоча допускається вводити внутрішньосуглобові кортикостероїди не більше 4 разів протягом 12 міс. Як правило, глюкокортикостероїдні препарати вводять у колінний суглоб, проксимальний та дистальний міжфалангові суглоби кисті . Слід пам'ятати, що неселективні НПЗЗ і глюкокортикостероїди, часто введені в суглоб, мають хондродеструктивну дію. Тому ці препарати є симптоматичними і повинні призначатися за суворими показаннями [1].

Враховуючи те, що основною метою лікування остеоартрозу є попередження прогресуючої деструкції суглобового хряща, НПЗП і глюкокортикостероїди не можуть претендувати на роль патогенетичної терапії [6, 11]. Основним діючим компонентом патогенетичних препаратів є глікозаміноглікани (ГАГ) [11]. Найбільш вживаними препаратами базисної (структурно-модифікуючої) дії є:

1) глікозаміну сульфат (ДОНА) [6]; 2) хондроїтину сульфат (Structum) [6]; 3) комбінація глюкозаміну гідрохлориду та натрію хондроїтинсульфату (ТЕРАФЛЕКС, АРТРА) [6, 11]; 4) препарати гіалуронової кислоти (Hyaluronan, Synvisc, Ostenil, Synocrom та ін.) [4, 11]; 5) неомилювані сполуки сої та авокадо (Pi-аскледин).

Препарати, які використовуються для базисної терапії остеоартрозу,

мають певні механізми дії.

Глюкозаміну гідрохлорид: 1) стимулює синтез глікозаміногліканів і протеогліканів у хрящі; 2) пригнічує утворення супероксидів і ферментів, що ушкоджують хрящову тканину (колагеназ і фосфоліпаз); 3) збільшує продукцію лімфокінів, халонів та інших факторів, що посилюють процеси регенерації; 4) має антиексудативну дію (вплив на гістамін, мембраностабілізація, антипротеазний ефект); 5) має болезаспокійливу та протизапальну дію; 6) нейтралізує хондродеструктивну дію глюкокортикостероїдів [6, 11,].

Хондроїтину сульфат:

1) стимулює синтез гіалуронової кислоти, зміцнюючи сполучнотканинні структури, в тому числі хрящові; 2) пригнічує дію специфічних ферментів, що руйнують сполучну тканину (еластаза, пептидаза, катепсин), та інтерлейкіну - 1а; 3) утримує воду в товщі хряща у вигляді водяних порожнин, створює хорошу амортизацію; 4) має протизапальну та знеболювальну дію, зменшує потребу в НПЗП [6,11].

Гіалуронова кислота (натрієва сіль гіалуронової кислоти - гіалуронат натрію):

1) забезпечує амортизацію та покращує ковзання суглобових поверхонь; 2) має знеболювальну та протизапальну дію за рахунок зменшення подразнення больових рецепторів; 3) виконує бар'єрну функцію завдяки тому, що є різновидом транспортного засобу видаляти органічні речовини, що утворюються внаслідок руйнування хряща; 4) при введенні ззовні стимулює синтез внутрішньосуглобової гіалуронової кислоти [4, 5, 11].

Неомилювані речовини сої та авокадо:

1) підвищують експресію цитокінів - трансформуючих факторів росту а1 і а2 (TCP-a1 і TCP-a2), а також інгібітора активатора плазміногену (PA1-1); 2) інгібують інтерлейкін-1 (IL-1); 3) блокують IL-1-опосередковану колагенолітичну дію на хондроцити та синовіт; 4) стимулюють синтез протеогліканів; 5) стимулюють утворення колагенових волокон; 6) пригнічують синтез хондроцитами колагенази, стромелізину, ІЛ-6, ІЛ-8, простагландину Е2.

Ефективність, добра переносимість, патогенетична обґрунтованість застосування глюкозаміну, хондроїтину, їх комбінації, а також гіалуронової кислоти пояснюється тим, що вони є природними компонентами суглобового хряща [6, 11]. Таким чином, гіалуронова кислота в нормі секретується клітинами синовіальної оболонки суглобів і забезпечує унікальні в'язкопружні властивості синовіальної рідини [11]. Постійно присутній на поверхні суглобового хряща та синовіальної оболонки, він діє як мастило та поглинач механічних коливань. Крім того, гіалуронова кислота використовується хондроцитами для синтезу протеогліканів гіалінового (покривного, суглобового) хряща [11].

Показаннями до застосування основних препаратів, що приймаються всередину, є:

1) первинний і вторинний остеоартроз суглобів і хребта; 2) інші дегенеративні захворювання суглобів і хребта (грижі та протрузії дисків); 3) остеопороз; 4) спондильоз; 5) хондромаляція надколінка 6) плечелопатковий періартрит; 7) переломи (для прискорення утворення кісткової мозолі); 8) тривале застосування НПЗЗ та глюкокортикостероїдів; 9) травми опорно-рухового апарату, в тому числі спортивні [6, 11].

Основні препарати мають такі властивості:

1) зменшити інтенсивність болю; 2) покращують роботу суглобів; 3) значно зменшити прогресування дегенеративних змін у суглобах і, насамперед, суглобовому хрящі; 4) підвищення «якості життя» пацієнтів; 5) зменшити потребу в прийомі НПЗП; 6) мають високий рівень безпеки та переносимості [5, 6,11].

Слід зазначити, що препарати, що вводяться ентерально, мають клінічний ефект через 12 місяців від початку їх застосування [6], тоді як препарати, що вводяться внутрішньосуглобово, починають діяти «на кінці голки» [4].

Тривалість ентерального введення препаратів, як правило, становить 6 місяців [6, 11], а кількість внутрішньосуглобових ін'єкцій препарату гіалуронату натрію – від 3 до 5 в один суглоб з інтервалом 1 тиждень . Дози цих

препаратів, кратність прийому всередину вказані в інструкції.

Загальною рисою всіх препаратів базисної дії є необхідність проведення повторних курсів лікування через 6 місяців [6, 11,].

Таким чином, сучасне лікування остеоартрозу має враховувати фактори ризику та механізми патогенезу захворювання, а також особливості дії лікарських засобів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеева Л. И. Отдалённые результаты применения структума (по материалам многоцентрового исследования) / Л. И. Алексеева, П. С. Архангельская, А. Ф. Давыдова и др.// Терапевтический архив.- 2003 № 9. С .82-86.

2. Алексеева Л. И. Структум (хондроитин-сульфат) -новое средство для лечения остеоартроза / Л .И. Алексеева, Л. И. Беневоленская, Е. Л. Насонов и др //Терапевтический архив.- 1999.- № 5.- С.51-53.

3. Алексеева Л. И. Рациональный выбор базисной терапии при остеоартрозе. Результаты открытого рандомизированного многоцентрового исследования препарата АРТ-РА в России / Л. И. Алексеева, Н. В. Чичасова, О. И. Мендель // Русский медицинский журнал.- 2005.- Т.13, № 24.С. 1637-1640.

4. Беленький А. Г. Препараты гиалуроновой кислоты в лечении остеоартроза: Учебное пособие / А. Г. Беленький.-М.: Российская медицинская академия последипломного образования, 2004.- 25 с.

5. Блинникова В .В. Патогенетическое обоснование локальной терапии экспериментального адъювантного артрита препаратом гиалуроната натрия: Автореф. дис. ... кан-д.мед.наук / В. В. Блинникова.- Саратов, 2006.- 24 с.

6. Боровков Н. Н. Современные подходы к комплексной терапии остеоартроза с использованием мази «Хонд-роксид» / Н. Н. Боровков. Н.-Новгород: Нижфарм, 2002.25 с.

7. Бадокин В. В. Применение мелоксикама при ревматических заболеваниях / В. В. Бадокин // Фарматека.-2005.- № 13.- С.1-8.

8. Беневоленская Л. И. Эпидемиология ревматических болезней / Л. И. Беневоленская, М. М. Бржезовский.-М.: Медицина, 1988.- 158 с.

9. Берглезов М. А. Комплексное лечение больных с тяжёлыми нарушениями функций нижних конечностей в амбулаторных условиях: Пособие для врачей / М. А. Берглезов, В. И. Учнивенко, В. М. Надгериев и др.. М., 1999.26 с.

10. Корж Н. А. Остеоартроз - подходы к лечению / Н. А. Корж, В. А. Филиппенко, Н. В. Дедух // Вюник ортопедИ та протезування.- 2004. № 3.- С.75-79.

11. Клиническая ревматология: Руководство для практикующих врачей / Под ред. чл.-кор. РАМН В. И. Мазурова.- СПб: Фолиант, 2001.- 416 с.

УДК 616.24-002.5-06:612.465

РОЛЬ ТУБЕРКУЛЬОЗУ ЛЕГЕНЬ В ПОРУШЕННІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ НИРОК

Сливка Віктор Іванович
к. мед. н., доцент
Буковинський державний медичний університет
Дягель Наталія Сергіївна
Сузанська Аліна Валеріївна
студенти
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Для гальмування негативних тенденцій в епідеміології туберкульозу в Україні на перший план виходять загальнодержавні заходи, спрямовані на поліпшення економічної ситуації, повноцінне фінансування медичних закладів і профілактичних програм, оздоровлення довкілля. Проте не втрачають свого значення подальші наукові дослідження щодо особливостей патогенезу різних форм туберкульозу, розробки нових патогенетично обгрунтованих програм лікування хворих на туберкульоз, зокрема, на його легеневі форми.

Мета роботи: вивчити зміни функціонального стану нирок у хворих на туберкульоз легень

Для досягнення мети роботи обстежено 33 чоловіка, хворих на туберкульоз легень, які знаходились на стаціонарному лікуванні в Чернівецькому обласному протитуберкульозному диспансері. Вперше виявлені хворі склали-22,2%, раніше ліковані хворі склали-77,8% Хворих віком до 20 років було 7,4%, від 21 до 30 років - 16,7%, 31-40 років - 18,5%, від 41-50 років - 14,8%, від 51-60 років - 8,3%. Решта хворих належали до вікової групи від 61 року і старше.

Явища інтоксикації спостерігалися в 75,9%, виражені катаральні явища в легенях - у 79,6% випадків. У 47,2% хворих виявлено ускладнення, серед яких кровохаркання - у 9,2%, легенево-серцева недостатність - у 5,6%, дихальна

недостатність - у 13,0%, плеврит - у 10,1%, туберкульоз бронхів - у 6,5% випадків.

При рентгенологічному обстеженні органів дихання в 48,1% хворих виявлена деструкція легеневої тканини, у 29,8% - фаза інфільтрації і в 12,1% - фаза відсіву. У хворих на туберкульоз легень переважав реструктивний тип дихальної недостатності – 72,2%, змішаний тип відмічався у 13,0% хворих, обструктивний - у 13,0%, в 1,8% випадків показники спірограми були в межах норми.

Лікування хворих з туберкульозом легень проводили згідно схеми, що рекомендована уніфікованим клінічним протоколом первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги на туберкульоз, затвердженої Наказом Міністерства охорони здоров'я № 530 від 25.02.2020 р.

Дослідження екскреторної, іонорегулювальної і кислотовидільної функції нирок у хворих на туберкульоз легень проводили за допомогою кліренс-методу оцінки діяльності судинно-клубочкового і канальцевого відділів нефрону за умов спонтанного нічного дванадцятигодинного діурезу [2,6,11].

Визначення pH сечі здійснювали за допомогою мікробіоаналізатора “Redelkys” (Угорщина), вміст кислот і аміаку в сечі - методом титрування [3,4]. Урокіназну активність сечі визначали за лізисом азофібрину в присутності плазміногену [7,9,13].

Статистична обробка отриманих даних проведена на PC IBM 586 за допомогою програми “БіоСтат” [4,8,12].

Аналіз функціонального стану нирок у динаміці стандартного лікування проведено у 33 хворих на туберкульоз легень за умов спонтанного нічного діурезу. Рентгенологічне дослідження проводили на початку лікування, наприкінці інтенсивної фази та наприкінці основного курсу хіміотерапії. Аналіз крові, сечі, біохімічний аналіз крові здійснювали хворим 1 раз на місяць. Наприкінці інтенсивної фази лікування у хворих на туберкульоз легень порушення екскреторної функції нирок характеризуються підвищенням

концентрації креатиніну в плазмі крові до верхньої межі норми, що зумовлено зменшенням швидкості клубочкової фільтрації і супроводжується розвитком протеїнурії. Водночас спостерігається дисфункція канальцевого відділу нефрона - зниження реабсорбції води поєднується зі зменшенням концентраційної здатності нирок.

Наприкінці основного курсу хіміотерапії, обстеження показало, що негативні зміни діяльності судинно-клубочкового апарату нефрона в динаміці стандартного лікування залишаються сталими, а порушення реабсорбції води і пов'язаної з нею концентраційної здатності нирок виявляють спрямованість до прогресування.

Аналіз ниркового транспроту натрію виявив, що у хворих на туберкульоз легень наприкінці стандартного лікування нирковий транспорт натрію погіршувався: відносно вихідних даних зазнавали додаткового зменшення такі показники як концентрація в плазмі крові, фільтраційний заряд, абсолютна і відносна реабсорбція натрію та коефіцієнт співвідношення концентрацій натрію і калію в сечі. Водночас, спостерігалося збільшення концентрацій в сечі та екскреції натрію і калію, а також достовірне і суттєве (на 49,0%) збільшення кліренсу натрію.

Зазначені зміни можна трактувати як зрив адаптаційно-компенсаторних механізмів на рівні ниркових канальців, коли вторинний ішемічний компонент реалізації тубуло-гломерулярного зворотного зв'язку викликає значне ушкодження канальцевих відділів нефрону, а нирки втрачають здатність утримувати параметри натрієвого гомеостазу, що призводить до розвитку гіпонатріемії.

Порушення ниркового транспорту натрію вкрай негативно впливало на динаміку параметрів кислотовидільної функції нирок, такий інтегральний показник ниркового кислотовиділення як pH сечі прогресивно зростав і наприкінці лікування перевищував не тільки контрольні величини (на 28,6%), але й вихідні дані, отримані у хворих на туберкульоз при першому обстеженні (на 14,0%).

Таким чином, у хворих на туберкульоз легень первинне ураження нирок, яке зв'язують з туберкульозною інтоксикацією, локалізовано на рівні ниркових канальців і призводить, перш за все, до порушення транспорту натрію в канальцевому відділі нефрону. Збільшеня втрат натрію з сечою і гіпонатріємія сприяють активації внутрішньониркової ренін-ангіотензинової системи з реалізацією механізмів тубуло-гломерулярного зворотного зв'язку, вторинним ішемічним ураженням нефроцитів, зниженням швидкості клубочкової фільтрації і здатності нирок концентрувати сечу. При цьому найбільших ушкоджень зазнають натрійзалежні механізми ацидифікації сечі, що значно знижує інтенсивність ниркового кислотовиділення і здатно погіршити результати лікування внаслідок порушення кислотно-лужного гомеостазу. [4].

Ще одним важливим аспектом гомеостатичної діяльності нирок є їх вплив на систему регуляції агрегатного стану крові через секрецію в кров урокінізи, яка регулює інтенсивність ферментативного фібринолізу. Виявилося, що у хворих на тубркульоз легень у динаміці стандартного лікування урокіназна активність сечі прогресивно знижувалася.

Отже, у хворих на деструктивний туберкульоз легень у динаміці стандартного лікування спостерігаються порушення не тільки екскреторної, натрійрегулювальної і кислотовидільної функції нирок, але й їх інкреторної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. О. К. Стан функції нирок у хворих на туберкульоз леген Асмоль за даними генотипів GSTM1, GSTT1 та NAT2 / О. К. Асмолов, Я. В. Бєсєда // Туберкульоз, легеневі хвороби, ВІЛ-інфекція. – 2015. – №4 (11). – С. 47-51.

2. Гоженко А. І. Формування хронічної ниркової хвороби у хворих на туберкульоз легенів / А. І. Гоженко, О. П. Горобець, Л. В. Клеменко [и др.] // Одеський мед. журнал. – 2020. – №5. – С.39-42.

3. Кузьмін М. М. Функціональний стан нирок у хворих із тяжкими формами вперше діагностованого туберкульозу легень / М. М. Кузьмін //

Український пульмонологічний журнал. – 2006. – № 2. – С. 47-49.

4. Сливка В. І. Характеристика функціонального стану нирок у хворих на деструктивний туберкульоз легень у динаміці стандартного лікування / В. І. Сливка, В. О. Степаненко, С. П. Польова // Буковинський медичний вісник. 2017. – Т. 11. – № 3. – С 73-76.

5. Oliveira J. L. Tuberculosis-associated chronic kidney disease / de Oliveira J. L., da Silva Junior G. B., Daher Ede. F. // Am J Trop Med Hyg. – 2011. № 84(6). – P. 843-844.

6. Rifampicin-associated acute renal failure and hemolysis: a rather uncommon but severe complication / Manika K., Tasiopoulou K., Vlogiaris L. [et al.] // Ren Fail. – 2013. – №35(8). – P. 1179-1181.

7. A case of MPO-ANCA-related nephritis caused by an anti-tuberculosis drug / Tanaka H., Oshiro Y., Kawanaka N. [et al.] // Nihon Jinzo Gakkai Shi. – 2013. № 55(2). – P. 172-176.

8. Rifampin-associated tubulointersititial nephritis and Fanconi syndrome presenting as hypokalemic paralysis / Min H. K., Kim E. O., Lee S. J. [et al.] // BMC Nephrol. – 2013. – №16. P. 14-13.

9. Schubert C. Acute tubulointerstitial nephritis related to antituberculous drug therapy / Schubert C., Bates W. D., Moosa M. R. // Clin Nephrol. – 2010. №73(6). P. 413-419.

11. Carter S. J, Baranauskas M. N, Fly A. D. Considerations for Obesity, Vitamin D, and Physical Activity Amid the COVID-19 Pandemic. Obesity (Silver Spring). 2020 Jul;28(7):1176-7.

12. Gassmann M., Cowburn A., Gu H., Li J., Rodriguez M., Babicheva A., et al. Hypoxia-induced pulmonary hypertension-Utilizing experiments of nature. Br J Pharmacol. 2021 Jan;178(1):121-31.

УДК 615.8:617.753.2

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ДЕЯКИХ ЗАХВОРЮВАННЯХ ОЧЕЙ

Совтисік Дмитро Дмитрович,
к.б.н., доцент
Богуцький Артем Борисович,
Фрасенюк Валерія Вадимівна
студенти
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Анотація: У роботі розкривається досвід вивчення питання про причини розповсюдження міопії серед студентів. Обговорюється використання ЛФК як основної здоров’язберігальної технології в профілактиці короткозорості та її прогресування.

Ключові слова: здоров'язбереження, міопія, студенти, лікувальна фізична культура.

За останнє десятиліття значно виросла кількість людей з дефектами зору. Гіподинамія, дефіцит рухів сучасної людини неминуче згубно відбиваються на функціоналних властивостях зорового апарату. Поганий зір може бути у людини з добрим рівнем здоров'я і нормальною роботою всіх органів організму. До погіршення зору веде будь-яке напруження: фізичне, пов'язане з тонусом м'язів, психічне, пов'язане з нервовою системою, емоціональне – з порушенням фізичних ритмів. Надмірні навантаження, пов'язані з роботою на комп'ютері, великий інформаційний потік та розумове напруження також призводить до різних захворювань очей [2, с.38]. Орган зору – один з головних органів чуття. Він відіграє значну роль в процесі сприйняття оточуючого середовища. У різноманітній діяльності людини, у виконанні дуже тонких робіт органові зору належить першорядне значення. Досягнувши досконалості у людини, орган

зору вловлює світловий потік, спрямовуючи його на спеціальні світлові клітини, сприймаючи чорно-біле і кольорове зображення, бачить предмет в об'ємі і на різній віддалі. Серед різних захворювань у студентів найбільш розповсюдженим є захворювання міопією, або короткозорістю, в результаті якої люди погано бачать віддалені предмети. Міопія частіше розвивається в шкільні роки [3, с.100], а також під час навчання у вузі, і пов’язана головним чином з тривалістю зорового навантаження на близькій відстані, особливо при неправильному освітленні та поганих гігієнічних умовах. Особливо часто погіршення зору відбувється у першокурсників і швидше всього це пов’язано із зміною режиму дня, інтенсивним навантаженням, зменшенням часу для сну [6, с.77].

Прийнято виділяти три ступені міопії: слабку – до 3 діоптрій, середню від 3 до 6, високу - до 6. За клінічним протіканням розрізняють прогресуючу і непрогресуючу. Іноді міопія прогресує неперервно, досягаючи високих ступенів, супроводжується рядом ускладнень, це так звана злоякісна міопія. Клінічна картина міопії пов’язана з первинною слабкістю акомодації, перенапруженням конвергенції і розтягненням заднього сегмента ока. Міопія за походженням може бути вродженою або набутою, а її прогресування може призвести до серйозних незворотних змін в оці й значній втраті зору, який при корекції окулярами або контактними лінзами поліпшується лише невеликою мірою або не поліпшується зовсім. Неправильно підібрані окуляри або лінзи для корекції зору можуть спровокувати розвиток і прогресування хвороби. Погіршення в харчуванні призводять до недостатності певних мікроелементів, вітамінів, необхідних для живлення оболонки ока і сітківки. Порушення кровопостачання призводять до міопії. Також було встановлено, що патологічні процеси в організмі можуть впливати не тільки на склеру, але й на циліарний м’яз ока, який може ослабнути в результаті недостатньої тренованості й зниження кровопостачання, що дозволяє оцінити значення ЛФК в комплексі здоров’язберігальних технологій щодо профілактики короткозорості та її прогресування. Ослаблення циліарного м’яза ока можна корегувати за

допомогою спеціальних фізичних вправ, призначених для зміцнення м’язів ока [3, с.100]. Тому актуальною є розробка здоров'язберігаючих технологій при різних патологічних змінах в органах зору.

Головною метою роботи є обгрунтування програми та методики з ЛФК як основної здоров'язберігаючої технології при міопії , якою страждають студенти. Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

- виявити основні причини і фактори, які впливають на розвиток процесів, що призводять до міопії у студентів;

- сформувати комплекс фізичних вправ та методів для профілактики та покращення зору в спеціальних медичних групах, а також визначення їх ефективності в умовах студентського життя.

В ході дослідження використовувались такі методи:

- аналіз інформації з існуючої проблеми;

- анкетування і опитування студентів;

- педагогічне та лікарське спостереження.

Дослідження проводились у три етапи:

- на першому етапі була відібрана група студентів, які страждають від міопії. Виявлена ступінь захворювання, рівень фізичного розвитку, встановлені чинники, що впливають на погіршення стану органів зору;

- на другому етапі була сформована дієва програма з лікувальної фізичної культури;

- на третьому етапі – виявлена її дієвість.

Встановлено, що при деяких видах міопії дозволені заняття спортом, не пов'язані з великим фізичним напруженням, з різким переміщенням і при струшуванні. Як правило, до занять спортом не допускаються особи, які мають короткозорість більше 3 діоптрій. В той же час, як показують дослідження, помірні навантаження, заняття масовими, але не травматичними видами спорту можуть сприяти покращенню зору або зупинити прогресування захворювання. Зазвичай рекомендують займатися плаванням, спортивними іграми (великим і настільними тенісом, бадмінтоном, боулінгом, гольфом і ін.), туризмом

спортивним орієнтуванням, лижним спортом на рівнині. Для покращення стану очей лікар визначає програму здоров'язберігального лікування. Важлива роль в одужанні чи зупинці погіршення зору належить лікувальній фізичній культурі [5, с. 6]. Вона покликана вирішувати наступні завдання: загальне зміцнення організму, активація функцій дихальної і серцево-судинної систем, зміцнення м’язово-зв’язкового апарату, покращення кровопостачання тканин ока, зміцнення м’язів очей. Не останню роль для студентів, що страждають міопією, відіграє коригуюча гімнастика і формування навички правильної постави. Зазвичай причиною виникнення і наступного прогресування міопії є різні захворювання хребта, або його травми, в тому числі і пологові [4, с.115]. Якщо говорити про студентський вік, то із всього спектру захворювань найчастіше зустрічаються різні його викривлення – сколіози, які в свою чергу призводять до різних м’язових і судинних «затискувань», що сприяє погіршенню кровообігу в органах зору.

Тому для виправлення ситуації з очима необхідне проведення різних медико-профілактичних заходів для лікування викривлення хребта, в якій значне місце відводиться коригуючій гімнастиці для спини. Вона здатна зупинити прогресування процесу викривлення, стабілізувати хребет шляхом сильного м’зового корсета, за рахунок зміцнення м’язів спини і плечового пояса. В ЛФК, що використовується для корекції міопії, виділяють профілактичну і лікувальну гімнастику [6, с. 77]. Профілактична гімнастика для очей полягає у виконанні фізичних вправ 3-4 рази в тиждень з метою тренування внутрішніх, циліарних, м’язів (переведення погляду з близького предмету на далекий, гімнастика для брів, письмо носом, моргання, стискування очей, фіксація погляду і т.п.).

Безпосередньо лікувальна гімнастика підбирається лікарем і рекомендована для щоденного виконання. При слабкому супені міопії рекомендований один і той же комплекс вправ, тривалість занять не менше трьох місяців.

Підготовчий період складає 12-15 днів і полягає у виконанні

загальнорозвиваючих вправ з поступовим збільшенням спеціальних рухів для м’язів –розгиначів тулуба і голови. Спеціальні вправи полягають в освоєнні техніки правильного дихання і коригуючих рухів.

Основний період триває 2,5 – 3 місяці і направлений на покращення кровопостачання тканин ока, покращення обмінних і трофічних процесів в оці і склері.. У лікуванні міопії можливе використання методу У. Бейтса [1, с. 12], який розробив комплекс вправ, що тренують очні м’язи, масують кришталик, покращують, кровопостачання і живлення ока. Його методика передбачає заняття 2 рази в день, через місяць зробити паузу на 2-3 тижні, потім знову повернутись до занять, використовуючи комплекс фізичних вправ.

В якості лікувальної гімнастики деякі спеціалісти використовують методики відновлення зору, популярні в системі йоги, які полягають переважно в методиках фіксації погляду на різних предметах і горизонті, в поєднанні з загальним оздоровленням огранізму з допомогою фізичного тренування.

Достатньо ефективний метод корекції зорової рефракції – метод акомодації, оснований на щоденному виконанні спеціального комплексу вправ. Дана система побудована на ортоптичному тренуванні циліарних м’язів, яка полягає в підборі методів покращення зорової функції з допомогою вправ з усунення статистичного напруження очних м’язів, підтримуванні строгого зорового режиму, розгойдуванні циліарного м’язу, релаксації пояска кришталика, нарощуванні резервів акомодації.

Таким чином:

1. Головними причинами, що впливають на розвиток міопії, є зростання напруження зорових аналізатрів під час навчання у вузі, малорухливий спросіб життя, недостатні заходи з профілактики міопії.

2. Оздоровче тренування спеціальної спрямованості значно уповільнюють патологічні процеси при міопії.

3. Будь-які системи фізичних лікувальних вправ для покращення зорової рефракції необхідно виконувати після консультації лікаря-офтальмолога і проведеного ним комплексного обстеження стану очей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бейтс У., Корбетт М. Д. Улучшение зрения без очков по методу Бейтса. Как приобрести хорошее зрение без очков. Вильнюс: Полина, 1990. С. 272.

2. Бутов Р. С. Клініко-фізіологічне обгрунтування засобів фізичної реабілітації при порушеннях зору у дітей шкільного віку. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання та спорт і здоров'я людини. Національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип.4. С. 38-44.

3. Данків А. Корекція адаптаційних можливостей дітей з вадами зору хореографічними вправами. Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2006. Вип. 3. С. 99-102.

4. Єпанєшнікова Д. Особливості використання методів і засобів фізіотерапії у дітей 7-12 років при міопіїї. Наукове видання «Вища освіта - студентська наука – сучасне суспільство : Напрями розвитку»: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ , 5 бер. 2019 р.). Київ, 2019. С. 115-117.

5. Іванова Л. І. Методика фізичного виховання у спеціальних медичних групах: навч. посіб. Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова. Київ: Козарі, 2009. 153 с.

6. Поліщук Л. М. Оптимізація працездатності фахівців на етапі професійної підготовки при міопії засобами фізичної реабілітації. Молодий вчений. 2016. №11.1 (38.1). С. 77-80.

УДК: 61:575]-048.88:[618.3-07-055.26(477.83):[616.9:578.834]

МЕДИКО-ГЕНЕТИЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЖІНОК ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ, ЩО ПЕРЕХВОРІЛИ COVID-19 ПІД ЧАС ВАГІТНОСТІ

Шаргородська Євгенія Борисівна,
Школьник Олена Семенівна,
Корінець Ярослав Миколайович,
Самохвалова Анна Василівна,
к.мед.н., с.н.с
ДУ "Інститут спадкової патології НАМН України",
м. Львів, Україна

Анотація. Мета роботи: Дослідити частоту репродуктивних ускладнень у жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності, на основі даних медико-генетичного консультування.

Встановлено, що з 30 жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності, 21 (70,0%) жінка мала особливості соматичного анамнезу, 4 (13,3%) - репродуктивного анамнезу, а 8(26,7%) - ускладнення гінекологічного анамнезу. Частота діагностики вроджених вад розвитку (ВВР) плоду складала 16,7%.

В структурі ВВР, що діагностувались пренатально, у 2(6,7%) жінок були аномалії розвитку серцево-судинної системи, у 2(6,7%) - ВВР кісткової системи, у однієї (3,3%) - множинні ВВР. Інвазивна ПД проведена трьом (10,0%), у 2 (6,7%) жінок діагностовано трисомія 21 хромосоми; у 1(3,3%) жінки виявлено синдром Тернера. Частота хромосомної патології у жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності, складала 10,0%.

Результати проведеної роботи будуть сприяти покращенню ефективності пренатальної оцінки стану плода у жінок що перехворіли COVID-19 під час вагітності

Ключові слова: вагітні жінки, медико-генетичне консультування, пренатальна діагностика

В Україні, порівняно з провідними країнами світу, відзначається незадовільний стан репродуктивного здоров’я жіночого населення [1, с. 11; 2, с. 156]. Особливості перебігу гестаційного процесу і його результатів значною мірою визначається станом материнського організму, який залежить від стану репродуктивної функції [3, с. 46]. Сучасні підходи до вирішення проблем материнства та дитинства у світі визначено у Глобальній стратегії охорони здоров’я жінок і дітей Всесвітньою Організацією Охороні Здоров'я.У 2019 р. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) підтвердила назву COVID - 19 (скорочено від назви «коронавірусна хвороба 2019») як захворювання, що викликане інфекцією SARS-CoV-2 [4, 5]. SARS-CoV-2 належить до підроду Sarbecovirus родини Coronaviridae і є сьомим відомим на сьогодні коронавірусом, який може інфікувати людину.На сьогодні отримано доволі обмежені і суперечливі дані щодо можливостей фізіологічної адаптації вагітності до умов інфікування, важкості гострого респіраторного синдрому та ймовірності розвитку ускладнень у вагітних із COVID-19. Вагітна жінка вважається потенційно вразливою до важкого перебігу інфекції ГРВІ-CoV-2 у зв’язку з фізіологічними змінами під час вагітності, що суттєво впливають на активність імунної системи, дихальну, серцево-судинну та видільну функції, а також коагуляцію крові [4, 5]. Вплив ГРВІ-CoV-2 на вагітність ще потрібно вивчити і довести в різноманітних аспектах, включно з визначенням впливу на імплантацію, ріст і розвиток плода та стан здоров'я новонароджених дітей [6, с. 1015; 7, с. 999; 8, с. 1177]. Вагітні жінки з підтвердженим COVID-19 розглядаються в групі ризику низького порогу можливої тромбоемболії, а поточні рекомендації містять заходи профілактики тромбозу до 10 днів після пологів [9, с. 1065; 10, с. 366]. Причиною важких перинатальних ускладнень (передчасні пологи, мертвонародження) є гестоз з характерними порушеннями вагітності - прееклампсією, гіпертонією, протеїнурією [7, с. 999; 11, с.970]. Ефективне зниження перинатальних втрат вимагає ґрунтовного аналізу та систематизації факторів перебігу вагітності і методу розродження, що дозволить вдосконалити принципи спостереження за даним контингентом

жінок [12, с. 3]. Вивчення впливу COVID-19. на репродуктивне здоров'я жінок та здоров'я їх потомства набуває особливого значення, оскільки саме вагітні жінки і діти раннього віку найбільш чутливо реагують на несприятливі зміни навколишнього середовища [13, с. 27]. У зв'язку з цим розробка нових критеріїв для визначення чинників ризику перинатальної патології, а саме ускладнень перебігу вагітності у жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності. має велике медико-соціальне значення.

Мета роботи: Дослідити частоту репродуктивних ускладнень у жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності, на основі даних медико-генетичного консультування.

Проведено аналіз результатів про особливості перебігу вагітності та її ускладнень за даними первинної медичної документації: 30 карт медико-генетичного консультування (МГК) жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності. Всі 30 вагітних жінок були віком 20–42 років (середній вік складав 26,8±6,6), які COVID-19 під час вагітності, і звертались у Медико-генетичний центр ДУ «Інститут спадкової патології НАМН України (МГЦ) за період 2022 року та змінами скринінгових біохімічних маркерів під час вагітності. До 22 тижнів було 22 (73,3%) вагітних жінок, а 8 (26,7%) – після 22 тижнів; 14 (46,7%)жінок були мешканками села, а 17 (53,3%) – міста. Вивчення паритету вагітності показало, що найбільш часто в цих жінок була вагітність I - у 9(30,0%) жінок, II вагітність мали 14(46,7%), та 7(23,3%)жінок були вагітними три та більше рази. За програмою медико-генетичного консультування вагітних жінок з вивчався соматичний, репродуктивний та гінекологічний анамнез. Встановлено, що 21 (70,0%) жінок мали соматичні захворювання, такі як патологія серцево-судинної системи – 8 (26,7%), з них 2(6,7%) жінки мали пролапс мітрального клапану, 4 (13,3%)– варикозну хворобу вен нижніх кінцівок, 2 (6,7%) – гіпертонічну хворобу; ендокринної системи – 8 (26,7%), з них 2(6,7%) жінки мали ожиріння, 1(3,3%) – цукровий діабет I тип, 5 (16,7%) - гіперплазію щитоподібної залози. Кількість жінок з виявленими захворюваннями дихальної (хронічний бронхіт) та сечовидільної

системи (хронічний пієлонефрит) – по 2 (6,7%) та 1 (3,3%) жінка мала патологію шлунково-кишкового тракту. З'ясовано, що серед 30 жінок 13(19,4±%) перенесли гостру респіраторну вірусну інфекцію у I-II триместрі вагітності, а одна (3,3%) жінка перенесла кір. У 4 (13,3%) вагітних відмічені шкідливі звички (у 3 – тютюнопаління), у однієї – професійна діяльність пов'язана з лаками та фарбами. У більшості жінок - 26 (86,7%) репродуктивний анамнез не був обтяжений. Лише у 3 (10,0%) пацієнток перед даною вагітністю спостерігались самовільні викидні та завмерлі вагітності, а однієї жінки попередня вагітність була ускладнена ВВР плоду (гідроцефалія та спинномозкова кила).

Порушення гінекологічного анамнезу спостерігалось у 8(26,7%) вагітних жінок даної групи: 6 (20,0%) до вагітності мали хронічні запальні гінекологічні захворювання, 1 (3,3%) – кісти яєчників. У однієї жінки (3,3%) вагітність наступила внаслідок екстракорпорального запліднення (ЕКЗ). При вивченні генеалогічного анамнезу жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності, виявлено, що спадковість була обтяжена у 2 (6,7%) жінок: 1 (3,3%) жінка мали вроджену аномалію сечовидільної системи, та один (3,3%) (3,3%) випадок спадкової гіпертонічної хвороби.

Всі 30 жінок дослідної групи перебували на обліку в жіночій консультації за місцем проживання. Для виключення ризику хромосомних захворювань у плода проводилось комплексне дослідження рівнів біохімічних маркерів, у I та II триместрах вагітності. У I триместрі в сироватці крові вагітних визначався рівень асоційованого з вагітністю білка А (PAPP-A) і вільної субодиниці хоріонічного гонадотропіну (βХГ). Найбільший відсоток жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності, мали рівень PAPP-A та рівень βХГ – 77,6±0,01%; в межах норми, із заниженим рівнем (менше 0,5 MoM) PAPP-A та заниженим рівнем βХГ було 3 (10,0%)жінок, з заниженим PAPP-A та підвищеним βХГ – 3 (10,0%) пацієнток. Вагітним, у яких було виявлено заниження рівня PAPP-A в крові розширено комплекс пренатальних заходів в II триместрі із застосуванням інвазивних методів. Вагітним жінкам, у яких було виявлено підвищення

PAPP-A в крові з паралельним заниженням β, проведено дослідження рівнів біохімічних маркерів в II триместрі (16-18 тиждень) - αFP, βХГ, н-Е3.

Дослідження рівнів біохімічних маркерів у II триместрі (16-18 тиждень) - βFP, βХГ, н-Е3, показали, що знижений, менше 0,5МоМ, рівень βFP ,38±0,02 МоМ) з підвищенням, більше 2,5 МоМ, βХГ (2,97±0,07 МоМ) спостерігався у 3 (10,0%) жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності. У більшості жінок цієї групи (27 – 90,0%) показники біохімічного скринінгу II триместру були в межах норми (0,5 – 2,5 МоМ). Вагітним з зниженим рівнем βFP та підвищеним рівнем βХГ у подальшому рекомендована і проведена інвазивна пренатальна діагностика.

Таким чином, у 16,4±0,01% жінок біохімічні маркери I триместру свідчили про ризик з боку хромосомної патології плоду, і такі вагітні потребували подальших поглиблених методів пренатальної діагностики, що підтверджувалось біохімічними маркерами II триместру у 10% жінок.

Вагітним з зниженим рівнем αFP та підвищеним рівнем βХГ в подальшому були рекомендовані з інвазивні методи пренатальної діагностики (ПД). Аналіз частоти і структури патології плоду, що діагностовано пренатально у вагітних жінок, які перехворіли COVID-19 під час вагітності, показав, що у 5(16,7%) цих жінок діагностовано вроджені вади розвитку (ВВР) плоду. В структурі ВВР, що діагностувались пренатально у цих вагітних, у 2(6,7%) жінок були аномалії розвитку серцево-судинної системи, у 2(6,7%) - ВВР кісткової системи, у однієї (3,3%) - множинні ВВР. Всього трьом (10,0%) з 30 жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності, було проведено за показами інвазивні втручання. Для зазначених жінок було застосовано біопсію хоріона (БХ). При визначенні результатів інвазивної пренатальної діагностики отримано наступні дані: у 2 (6,7%) жінок діагностовано трисомія 21 хромосоми; у 1(3,3%) жінки виявлено синдром Тернера. Потребують оптимізації діагностичні методи для визначення перинатльної патології у вагітних жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності. Тому, актуальним питанням є опрацювання підходів до

медико-генетичного консультування такого контингенту жінок, а також розробка рекомендацій щодо профілактики вроджених вад розвитку та хромосомної патології у плода. Для пошуку імовірних чинників підвищеного ризику виникнення ВВР та СП у жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності, під час медико-генетичного консультування зібрано дані та проаналізовано особливості соматичного, репродуктивного гінекологічного анамнезу жінок, у даного контингенту вагітних жінок. Так, 21 (70,0%) жінок мали соматичні захворювання, такі як патологія серцево-судинної системи – 8 (26,7%), ендокринної системи – 8 (26,7%), захворюваннями дихальної) та сечовидільної системи – по 2 (6,7%) та 1 (3,3%) жінка мала патологію шлунково-кишкового тракту. Порушення гінекологічного анамнезу спостерігалось у 8(26,7%) вагітних жінок даної групи: 6 (20,0%) до вагітності мали хронічні запальні гінекологічні захворювання, 1 (3,3%) – кісти яєчників.

Дані чинники можуть бути імовірними факторами ризику вродженої патології плоду. Проте для формулювання доказових висновків потребує подальшого аналізу та порівняння отриманих показників із даними контрольної вибірки – групи жінок, що народили здорових дітей. Ускладнення з боку соматичного, генетичного, репродуктивного анамнезу у жінок можуть бути факторами ризику виникнення ВВР [14, с. 50]. Виявлення хромосомної патології під час вагітності є важливим завданням пренатальної діагностики. Використання біохімічних маркерів природженої та хромосомної патології I та II триместрів у жінок з вродженими вадами серця плоду, хоча і дозволило запідозрити хромосомну патологію. Важливе значення мають показники біохімічного та УЗД скринінгу щодо маркерів хромосомної патології у плода. Біохімічні маркери хромосомної патології, які визначаються у I триместрі вагітності були змінені у 10,0%, а II триместру - у 10,0%% жінок, що перехворіли COVID-19 під час вагітності. Цим жінкам запропоновано подальші дослідження з метою виключення хромосомних аномалій. Для виключення хромосомної патології жінкам було рекомендовано інвазивну ПД, на проведення якої всі вони дали згоду Такі результати дозволяють сформувати

позитивний прогноз щодо перебігу патології у плода, проте не виключають моногенного дефекту.

Дана робота також відкриває багато етичних питань, які потребують свого розв’язання. Обов’язком лікаря генетика є донесення до пацієнтів усіх варіантів перебігу захворювання з усіма можливими наслідками та підтримка сімей у реалізації їх рішення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стан здоров'я дитячого населення - майбутнє країни /Антипкін Ю. Г., Волосовець О. П., Майданник О. П. та ін. *Здоровье ребенка*. 2018. № 1. С. 11-21.

2. Щербина МО, Ліпко ОП, Щербина ІМ, Мерцалова ОВ, Потапова ЛВ. Нові підходи до профілактики несприятливих перинатальних наслідків у жінок із невиношуванням вагітності. *Актуальні питання педіатрії, акушерства та гінекології.* 2019. № 1. С.156-159.

3. Веропотвелян П. Н. Репродуктивное здоровье женщины – одна из важнейших проблем государства. *Медицинские аспекты здоровья женщины*. 2017. №3. С.34-46.

4. World Health Organization. (2020). Pneumonia of unknown cause-China. 2020. Electronic resource. Access mode : https:// www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unkown-causechina/en/.

5. Huang C., Wang Y., Li X. Clinical features of patients in fected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *Lancet;* 2020. published online Jan 24. https://doi.org/10.1016/S01406736(20)301835.

6. Identification of a novel coronavirus causing severe pneumonia in human: a descriptive stud / L. L. Ren, Y. M. Wang, Z. Q. Wu [et al.] // *Chinese Medical Journal*. 2020. Vol. 9, N 133. 1015-1024.

7. Mol BWJ, Roberts C. T, Thangaratinam S., Magee L. A., de Groot CJM, Hofmeyr GJ. Preeclampsia. *Lancet* 387: 999–1011, 2016. doi:10.1016/S0140-6736(15)00070-7.

8. SARS-CoV-2 viral load in upper respiratory specimens of infected patients /

L. Zou, F. Ruan, M. Huang [et al.] // *New England Journal of Medicine*. 2020. Vol 12, N 382. P. 1177-1179.

9. Ji H-L, Zhao R, Matalon S, Matthay M. A. Elevated plasmin(ogen) as a common risk factor for COVID-19 susceptibility. *Physiol Rev* 100: 1065–1075, 2020. doi:10.1152/ physrev.00013.2020.

10. Creanga A. A, Syverson C., Seed K., Callaghan W. M. Pregnancy-related mortality in the United States, 2011-2013. *Obstet Gynecol* 130: 366–373, 2017. doi:10.1097/ AOG.0000000000002114.

11. Transmission of 2019-nCoV infection from an asymptomatic contact in Germany / C. Rothe, M. Schunk, P. Sothmann [et al.] // *New England Journal of Medicine.* 2020. Vol. 10, № 382. P. 970-971.

12. Вертелецький В., Євтушщлок Б., Зимак-Закутня Н. Вроджені вади розвитку. *Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина*. 2016. Т. У1. № 2 (20). С. 3-14.

13. Ніколенко М. І., Арбузова С. Б. Раннє прогнозування перинатальних ускладнень у рамках традиційного пренатального скринінгу вагітних. Питання на часі. *З турботою про жінку*. 2018. № 4. С. 27–29.

14. Ластівка І. В., Швигар Л. В., Шарапа В. І. Етіологічні особливості розвитку уроджених вад серця. Сучасні тенденції розвитку медичної науки та медичної практики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 2015. С. 50-52.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРЕЕКЛАМПСІЇ

Яснiковська Світлана Михайлівна
канд. мед. наук, доцент кафедри акушерства,
гінекології та перинатології
Буковинський державний медичний університет
Круліковська Каріна Сергіївна
здобувач вищої освіти медичного факультету №2
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація. Прееклампсія (ПЕ) уражає близько 5-8% вагітних жінок. Це основна причина материнської та перинатальної захворюваності та смертності. Щоб запобігти прееклампсії, було вивчено багато стратегій, заснованих на допологовому обстеженні, зміні способу життя, харчових добавках і медикаментах. Метою цієї статті є огляд останніх даних щодо первинної та вторинної профілактики прееклампсії.

Ключові слова: профілактика прееклампсії, ацетилсаліцилова кислота, кальцій.

Актуальність. Прееклампсія (ПЕ) - це специфічне ускладнення вагітності, яке виникає після 20 тижня вагітності, характеризується вперше виниклою артеріальною гіпертензією у поєднанні з протеїнурією і набряками. За даними ВООЗ, поширеність прееклампсії становить 5-8%. У деяких країнах, що розвиваються, поширеність може коливатися від 10 до 18%, що, ймовірно, пов’язане з обмеженою доступністю якісної акушерської допомоги для малозабезпечених жінок [1].

На сьогоднішній день ПЕ є глобальною проблемою охорони здоров’я, з відносно високими показниками материнської та неонатальної захворюваності та смертності в багатьох країнах світу. Приділяється багато уваги розробці профілактичних заходів, оскільки єдиною ефективною методикою лікування є пологи. Профілактика прееклампсії може бути первинною, вторинною або

третинною. Первинна профілактика включає попередження вагітності у жінок із високим ризиком ПЕ, зміну способу життя і збільшення вживання поживних речовин у всьому населенні з метою зниження частоти захворювання. Вторинна профілактика передбачає припинення впливу патофізіологічних механізмів захворювання до його встановлення. Третинна профілактика полягає в застосуванні лікування для уникнення ускладнень ПЕ [2, 3].

Метою роботи був огляд останніх літературних даних щодо первинної та вторинної профілактики прееклампсії.

Результати дослідження. Багатьма дослідниками доведено, що розвитку прееклампсії передує збільшення рівня тромбоцитів, а також рівня тромбоксану. Низькі дози аспірину (від 60 до 150 мг/добу) можуть пригнічувати опосередковану тромбоксаном вазоконстрикцію при збереженні синтезу простацикліну у судинній стінці. Ефективність аспірину складає від 10 до 20% у жінок із помірним та високим ризиком прееклампсії.

Патофізіологічні особливості ПЕ розвиваються між 12 та 16 тижнями вагітності, тобто за декілька тижнів до появи клінічних симптомів, тому важливо розпочати ранній прийом препарату - з 12 тижнів вагітності у вечірній час.

Для зменшення ризику кровотечі під час пологів, рекомендовано припинити вживання ацетилсаліцилової кислоти за 5-10 днів до очікувальної дати пологів [6]. У жінок, які приймали аспірин, діти були в середньому на 82 г важчі за контрольну групу. Кокранівський огляд (2007), що містить 59 досліджень (37560 жінок), повідомив про зниження ризику ПЕ на 17%, передчасних пологів на 8%, зниження внутрішньоутробної або неонатальної смертності на 14%, пов’язане із застосуванням антиагрегантів. Було відмічено дозозалежний вплив (оптимальна доза аспірину становить 100-150 мг). При призначенні АСК рекомендовано збільшити дозу фолієвої кислоти до 800 мкг на добу [7].

Збільшення споживання кальцію під час вагітності може зменшити частоту розвитку високого артеріального тиску та ПЕ. Останні дослідження

підтвердили зв'язок між ПЕ та гіпокальціємією і гіпокальціурією. Belizan J. M, Villar J. виявили цікавий факт: у Гватемалі та Ефіопії вагітні жінки з високим рівнем споживання кальцію мають низьку частоту прееклампсії та еклампсії. Автор припускає, що низьке споживання кальцію може підвищити АТ, стимулюючи вивільнення паратгормону і реніну, збільшуючи внутрішньоклітинний Са у гладких м'язах судин і призводячи до вазоконстрикції. Вживання препаратів Са може запобігти передчасним пологам, оскільки зменшує скорочувальну здатність гладкої мускулатури матки і підвищує рівень Mg в сироватці крові [8].

З профілактичною метою ВООЗ рекомендує вагітним жінкам вживати 1500–2000 мг кальцію на добу під час прийому їжі із 16 тижнів вагітності до завершення вагітності [8, 13].

Зниження маси тіла перед вагітністю також може зменшити ризик ПЕ, особливо якщо жінка страждає на надмірну вагу і ожиріння. Є припущення, що часник може знизити АТ у невагітних жінок. Мета-аналіз 8 досліджень (415 учасників) повідомив про зниження як систолічного, так і діастолічного артеріального тиску, пов'язаного з лікуванням часником у формі сухого порошку. Останні дослідження показали, що часник може відігравати роль у профілактиці прееклампсії, оскільки діє як інгібітор тромбоцитів і судинорозширювальний засіб. Кокранівський огляд провів дослідження і прийшов до висновку, що немає достатніх доказів, щоб рекомендувати збільшення споживання часнику для запобігання ПЕ [9, 12].

У вагітних жінок з ПЕ концентрація антиоксидантів у плазмі та плаценті знижена, тому Робертс ДЖ.М. зробив припущення, що антиоксиданти можуть бути корисними як профілактика прееклампсії, запобігаючи системному та матково-плацентарному пошкодженню ендотелію. Автор рекомендував комбінацію вітамінів С і Е [11]. Кокранівський огляд включав 10 випробувань за участю 5446 жінок, де не було значної різниці між антиоксидантною та контрольною групами щодо прееклампсії. Докази цього огляду не підтверджують звичайний прийом антиоксидантів під час вагітності для

зниження ризику ПЕ та інших ускладнень під час вагітності [12]. Мета-аналіз 2016 року, де взяли участь 219 жінок, провів оцінку впливу препаратів з низьким вмістом вітаміну Д і кальцію у період вагітності і виявив зниження ризику ПЕ.

З 1950-х років була висунута гіпотеза про те, що прогестерон може знизити ризик ПЕ, внаслідок впливу на адаптацію судин під час нормальної вагітності шляхом зниження чутливості кровоносних судин до вазоконстрикторів і стимуляції вазодилатації. Є докази того, що HLA-G знижується в плаценті та сироватці крові жінок з ПЕ, що може сприяти порушенню плацентації. У Конкранівському огляді 2011 року, де порівнювали жінок, які застосовували ін'єкції прогестерону, автори дійшли висновку, що недостатньо доказів для достовірних висновків про вплив прогестерону на запобігання прееклампсії та її ускладнень [13].

Хіггінс Дж.Р припустив, що постільний режим повинен збільшити матково-плацентарний кровотік, оскільки прееклампсія пов'язана зі зниженою плацентарною перфузією [3]. Автор дослідив, що жінки з нормальним артеріальним тиском під час першої вагітності, які працювали за наймом, мали вищий артеріальний тиск і ризик розвитку прееклампсії, ніж ті, хто не працював. В іншому дослідженні оцінювали 32 вагітні жінки на 28–32 тижнях вагітності з нормальним артеріальним тиском, яким рекомендовано відпочивати вдома в положенні лежачи на лівому боці принаймні 4 години щодня до пологів. Спостерігалося зниження відносного ризику ПЕ при відпочинку від 4 до 6 годин на день [4].

Патофізіологія ПЕ включає дисфункцію ендотеліальних клітин судин матері. Оксид азоту має вазодилатуючі властивості, інгібує агрегацію тромбоцитів, сприяє зниженню чутливості до вазопресорів і посиленню матково-плацентарного кровотоку. Препарати, що підвищують рівень оксиду азоту, є донорами оксиду азоту (гліцерилтринітрат, ізосорбіду мононітрат, ізосорбіду динітрат, S-нітроглутатіон і натрію нітропрусид). Такі препарати використовуються для лікування стенокардії і гіпертонії [7].

Висновок. На даний момент існує два перспективних засоби профілактики прееклампсії: АСК і кальцій. Рекомендується починати прийом аспірину з 12 тижнів вагітності в дозі 100-150 мг, кальцію із 16 тижнів вагітності 1500–2000 мг на добу. Зниження маси тіла перед вагітністю також може зменшити ризик ПЕ, особливо якщо жінка страждає на надмірну вагу і ожиріння. Прийом антиоксидантів, аліментарних речовин (часник), донаторів оксиду азоту, прогестерону показали недостатні докази, щоб рекомендувати їх як профілактичні заходи для ПЕ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gifford R. W, August P. A, Cunningham G. та ін. Звіт робочої групи національної освітньої програми щодо високого кров'яного тиску під час вагітності. *Американський журнал акушерства та гінекології.* 2000; 183(1): S 1-S 22.
2. Dekker G, Sibai B. Первинна, вторинна та третинна профілактика прееклампсії. *Ланцет.* 2001;357(9251):209–215.
3. Higgins J. R., Walshe J. J., Conroy R. M., Darling MR. N. The relation between maternal work, ambulatory blood pressure, and pregnancy hypertension. *Journal of Epidemiology and Community Health.* 2002;56(5):389–393.
4. Spinapolice RX, Feld S, Harrigan JT. Effective prevention of gestational hypertension in nulliparous women at high risk as identified by the rollover test. *American Journal of Obstetrics and Gynecology.* 1983;146(2):166–168.
5. Аспірин і прееклампсія. *Ланцет.* 1986 рік; 327(8471):18–20.
6. Coomarasamy A, Papaioannou S, Gee H, Khan KS. Aspirin for the prevention of preeclampsia in women with abnormal uterine artery Doppler: a meta-analysis. *Obstetrics & Gynecology.* 2001;98(5):861–866
7. Duley L, Henderson-Smart DJ, Meher S, King JF. Antiplatelet agents for preventing pre-eclampsia and its complications. *Cochrane Database of Systematic Reviews.* 2007;
8. Belizan JM, Villar J. Зв'язок між споживанням кальцію та набряком,

протеїнурією та гіпертензією-гестозом: гіпотеза. *Американський журнал клінічного харчування.* 1980 рік; 33(10):2202–2210.

9. Repke J. T, Villar J. Pregnancy-induced hypertension and low birth weight: the role of calcium. *American Journal of Clinical Nutrition.* 1991;54(2):237S–241S.

10. Silagy C. A., Neil HAW. A meta-analysis of the effect of garlic on blood pressure. *Journal of Hypertension.* 1994;12(4):463–468.

11. Робертс Дж. М., Купер Д. В. Патогенез і генетика прееклампсії. *Ланцет.* 2001; 357 (9249):53–56.

12. Rumbold A., Duley L., Crowther C. A, Haslam R. R. Antioxidants for preventing pre-eclampsia. *Cochrane Database of Systematic Reviews.* 2008.

13. Meher S., Duley L.. Прогестерон для запобігання прееклампсії та її ускладнень. *Кокранівська база даних систематичних оглядів.* 2011.

CHEMICAL SCIENCES

BIGINELLI REACTION WITH REAGENTS CONTAINING A CAGE SUBSTITUTE

Klimko Yurii Evgenovitch
Koshchii Iryna Volodymyrivna
Levandovskii Igor Anatoliyovych
phd, ass.prof
Levandovskii Svyatoslav Ihorovych
student
National Technical University of Ukraine
"Kyiv Polytechnic Institute"
Kiyv, Ukraine

Annotation. In the interaction of benzaldehyde, urea and acetoacetic ester in a molar ratio of 1:2:1 in the presence of a catalytic amount of hydrochloric acid, as shown by Biginelli, 6-methyl-4-phenyl-5-ethoxycarbonyl-1,2,3,4-tetrahydropyrimidine- 2-one [1]. Later it turned out that not only aromatic, but also aliphatic aldehydes enter into this condensation [1–4]. At the same time, in addition to urea and thiourea, it was possible to use their N-substituted derivatives [5]. Thus, the Biginelli reaction turned out to be one of the important methods for the synthesis of various tetrahydropyrimidine derivatives. An important role in the formation of the latter is played by intermediate amidoalkylating agents of the or type, which can be obtained as a result of the condensation of urea with aldehydes or acetoacetic ester [6]. Instead of aldehydes and acetoacetic ester, it was possible to use the products of their condensation obtained previously [3].

In recent years, interest in the Biginelli reaction has increased significantly, due to the search for drugs that affect the cardiovascular system among tetrahydropyrimidine derivatives. In a number of these compounds, pharmaceutical agents have indeed been found, having a pronounced hypotensive effect and a

negative ionotropic effect [7, 8].

On the other hand, the presence of an adamantyl substituent in compounds containing pharmacoform groups is known to enhance or impart new properties to potential physiologically active substrates.

Keywords. Biginelli reaction, 6-Methyl-4-phenyl-5-ethoxycarbonyl-1,2,3,4-tetrahydropyrimidin-2-one, adamantyl-containing ureas, thioureas, aldehydes.

The aim of this work is to obtain tetrahydropyrimidines containing adamantyl radical in different positions of the ring. The starting adamantyl-containing ureas, thioureas, and aldehydes were obtained by standard procedures.

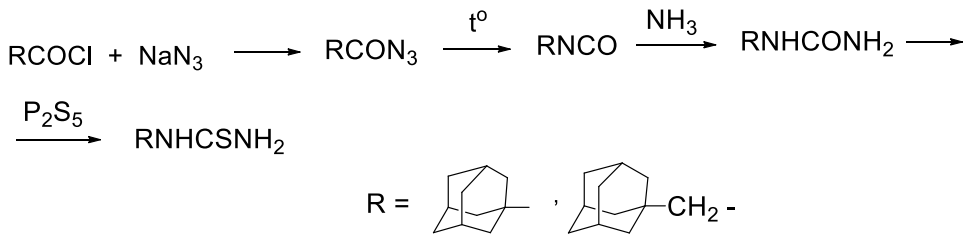

A few drops of concentrated hydrochloric acid were added to a mixture of reagents in acetic acid (X = O) or ethanol (X = S) in the ratio indicated above and boiled for 8 (X = O) or 12 hours (X = S). The solvent was removed in vacuo. The residue was crystallized from methanol. The reaction products were identified by IR, NMR and mass spectrometry.

Yields of tetrahydropyrimidines are shown in Table 1.

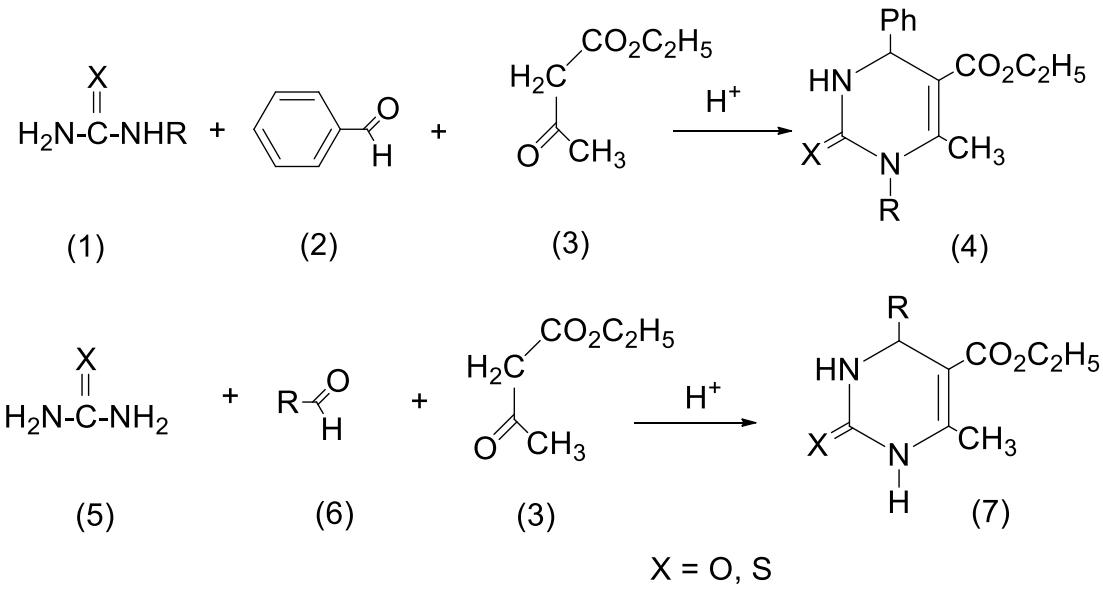

Table 1.

Yields of synthesized tetrahydropyrimidines (4), (7).

Compound	Yield, %			
	X = O		X = S	
	Ad-	$AdCH_2$-	Ad-	$AdCH_2$-
4	51	73	46	68
7	47	72	52	76

As can be seen from the table, the yields of compounds containing adamantyl radical are lower than those of compounds with adamantylmethyl radical. This can be explained by spatial difficulties arising in the first case.

REFERENCES

1. Biginelli P. // Chem.Ber. – 1891. – 24. – S.1317 – 1319.

2. Ehsan A., Karimullah // Pakistan J. Sci and Ind. Res. – 1967. – 10. P.83 - 85.

3. George T., Tahilramani R., Mehta D. V. // Synthesis. – 1975. - #6. P. 405 - 407.

4. Бузуева А. М. // Химия гетероциклических соединений. – 1969. - №2 С. 345 – 347.

5. Kappe C. O., Roschger P. // J. Heterocycl. Chem. – 1989. – 26, #1. P. 55- 64.

6. Comprehensive Heteroceclic Chemistry / Ed. A. R. Katritzky. – New York Pergamon press, 1984. – Vol. 3. – 1210 p.

7. Кастрон В. В., Витолиня Р. О., Ханина Е. Л. // Хим.-фармац. журн. 1987. - № 8. – С. 948 – 952.

8. Витолиня Р. О., Кименис А. А. // там же. – 1989. - № 3. – С. 285 – 287.

TECHNICAL SCIENCES

UDC 614.843

JUSTIFICATION OF THE TYPE OF THE FIRE MODEL WITHIN THE FRAMEWORK OF FIRE SPREAD LIMITATION RESEARCH BUILDING FACADES

Ballo Yaroslav Vyacheslavovych
ph.d. (tech.), researcher
The Institute of Public Administration and
Research in Civil Protection
Kyiv, Ukraine

Abstract: Examples of model fires for existing assessment methods for ensuring the limitation of the spread of fire on the facades of buildings are given and shortcomings are identified that can significantly affect the accuracy of fire safety assessment of these structures. Based on the results of analytical studies and field tests, the type of model fire source, which is expedient to use in an experimental stand for evaluating the effectiveness of fire spread on building facades, is substantiated. Data on the temperature regime created in the fire chamber when using a class B model fire source are presented.

Key words: limitation of fire spread, assessment of fire spread limitation, model fire source, fire safety.

The existing assessment methods for ensuring the limitation of the spread of fire on the facades of buildings involve the use of model fire foci to reproduce the required temperature regime in the fire chambers of test stands. The type of model fire source (by type of fuel) and its burning area directly affects the temperature regime, both in the combustion environment and in the radiation environment. A preliminary analysis of existing methods for assessing the limitation of fire spread on

building facades [1-3] showed that today in Europe, Asia, and the USA, model fires of classes A (burning of solid substances, namely wood), class B (burning liquid substances, namely heptane, diesel, etc.) and class C (combustion of gaseous substances).

As a rule, for methods [4-6] during full-scale fire studies, the free burning of the model hearth should last for 30 minutes and ensure a stable temperature in the fire chamber of at least 600 oC for 20 minutes out of the total 30 minutes of tests. During this mode, measurements are made, including how the fire spreads, how high up the vertical plane of the facade it spreads, what happens to the material in contact with the flame and what temperatures are reached in the layers of cladding materials. In fig. 1 shows examples of fire studies to assess the fire safety of facade systems when using model fires of classes A, B, and C.

a) b) c)

Fig. 1. Examples of the use of different types of model fires during the study of the fire hazard of facade systems: a - method SP Fire 105 (class of fire source B); b - method DIN 4102-20 (class of fire source C) c- BS 8414-2 class of fire source A)

It should be understood that the use of a model hearth of class A fire, which is made of pine logs, does not ensure a stable temperature regime, which is due to the lack of a stable combustion regime and the heterogeneity of its temperature parameters for different tree species and their age. Research [7-8] and comparative analysis of the temperature regimes of model fires of classes A and B according to standardized methods [4-6] showed that the average temperature of a model fire of

classes A and B at the level of the upper edge of the fire chamber was 421 ^{o}C and 744 ^{o}C in accordance. At the same time, the maximum value of the temperature at the level of the upper edge of the fire chamber for the model hearth of class A fire was 1130 ^{o}C, but for no more than 4 minutes out of 20 minutes of tests. For a class B model fire, such values were also in the range of 1100-1150 ^{o}C, but for at least 12 minutes. Table 1 shows comparative data of temperature regimes for methods [4-6] for different classes of model fires.

Table 1.

Comparative data of temperature regimes in fire chambers according to the researched methods

Test method	The average value of the temperature regime in the fire chamber for a model hearth of a class fire		The maximum value of the temperature regime in the fire chamber	
	Class A	Class B	Class A	Class B
SP Fire	421	660	475	740
BS 8414 – 1	624	806	730	1100
DIN 4102-20	658	779	750	1130

The international method [6] and the analysis of the experimental data given in Table 1 and studies [7-8] demonstrate that the use of a model fire of class B, namely, 60 liters of heptane or diesel fuel in a square or round pan with a diameter of 90-100 cm is the most appropriate type of fuel for a model fire. This conclusion is due to the provision of a stable combustion regime and, accordingly, the provision of the necessary temperature regime of influence (not less than 600 ^{o}C for 20 minutes) on the examined fragment of the facade. In addition, the analysis of the temperature regime in the fire chamber according to the method [6] when using 60 liters of heptane or diesel fuel and the graph of the standard temperature regime according to [9] demonstrates that when using this type of model fire, much stricter temperature regime conditions are created for testing. In fig. 2 shows graphs of thermocouples with temperature curves during tests according to the method [6] when using a model hearth of class B fire and a graph of the standard fire temperature regime according to [9].

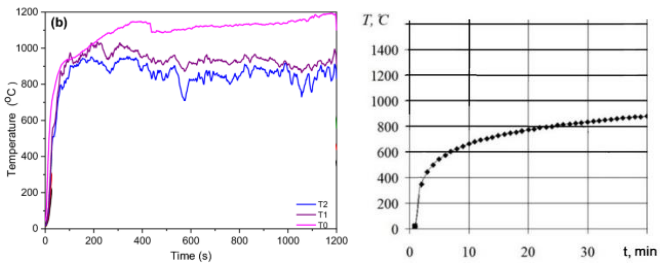

a) **b)**

Fig. 2. Graphs of temperature regimes: a - graphs of thermocouples with temperature curves during tests according to the method [6] when using a class B fire model; b is a graph of the standard temperature regime according to [9].

Taking into account the obtained dependencies, the question arose of data verification regarding the proposed type of model fire source of class B, which is proposed to be used during research on a new test bench for conducting research on the detection of patterns of temperature changes on the outer surface of vertical building structures. During the tests, a round metal tray with a diameter of 95 cm and a side height of 25 cm was used. 60 liters of Castrol Optigear Synthetic X320/X320 WTO synthetic lubricant was chosen as the fuel, which corresponds to the data [10].

In order to know the temperature indicators, a thermocouple is placed at the level of the upper edge of the fire chamber, which is connected to the "Thermokont" information and measurement system. In fig. 3 shows a photo of a test stand for conducting research on the detection of patterns of temperature changes on the outer surface of vertical building structures and the investigated model center of a class B fire.

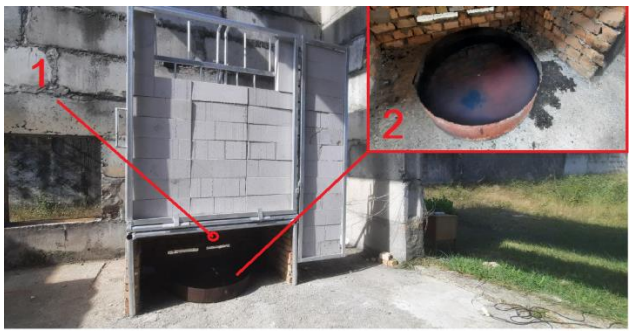

Fig. 3. A test stand for conducting research on the detection of patterns of temperature changes on the outer surface of the facade: 1 – thermocouple installation area; 2 – a model fire source of class B.

At the first stage of the tests, the metal tray located in the fire chamber was filled with Castrol Optigear Synthetic X320/X320 WTO lubricant, which was poured in the amount of 60 liters (± 200 ml). At the command of the head of the tests, the fuel in the pan is ignited with a torch and the stopwatch is turned on at the same time. The presence of a given volume of liquid fuel must ensure its burning duration of at least 1200 seconds. In fig. 4 shows a photo of a fragment of fire tests.

Fig. 4. Fragment of fire tests

A thermocouple is placed in the upper zone of the fire chamber to fix the temperature regime. The study involves conducting three fire tests lasting 30 minutes each, during which the obtained temperature dependences are recorded. The result of determining the indicator of the main temperature curve is taken as the arithmetic average of three test results. In fig. 5 shows graphs of temperature curves based on the results of three fire tests.

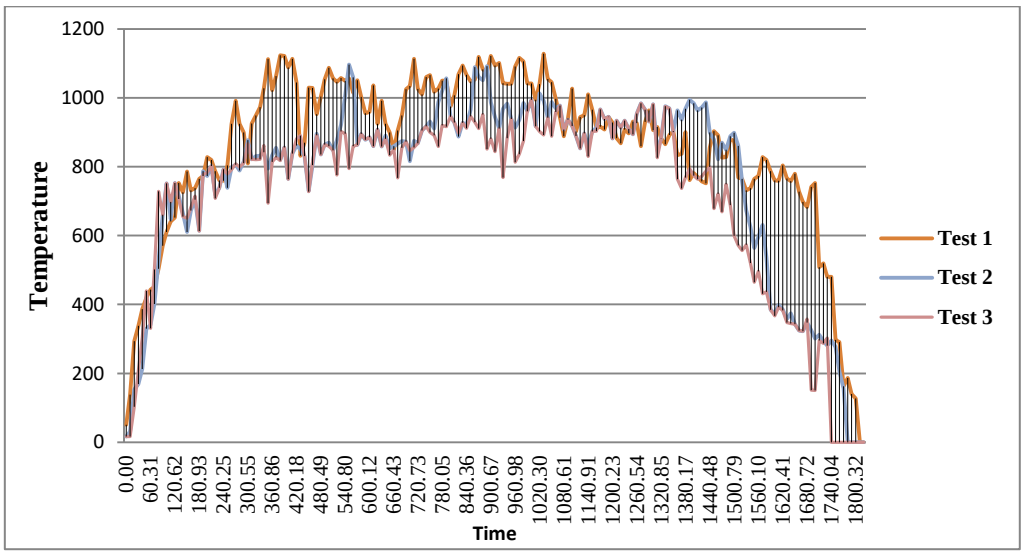

Fig. 5. Graphs of temperature curves in the upper zone of the fire chamber based on the results of three fire tests

Based on the results of real-life fire studies, it was determined that the average value of the duration when the temperature exceeds the value of 600 ^{o}C is within 85-95 seconds. The average value of the duration during which the temperature did not decrease below 600 ^{o}C was 1495 seconds, that is, the conditions for conducting the test according to the criteria [4-6] are ensured. In addition, the average value of the temperature when it reached the limits of the "working mode" (i.e. above 600 °C) was 850-870 °C, which may indicate stricter test conditions compared to the methods [4-6] and the temperature regime according to [9].

Conclusions. On the basis of analytical studies of existing methods and conducted field tests, the type of model fire source of class B, which is expedient to use in an experimental stand for evaluating the effectiveness of fire propagation on building facades, is substantiated. Data on the temperature regime created in the fire chamber when using a model fire source are given. It was determined that the use of 60 liters of liquid fuel, namely synthetic lubricant, ensures a temperature regime in the fire chamber higher than 600 ^{o}C for no less than 1495 seconds, which meets the requirements of existing methods [4-6].

REFERENCES

1. Ballo Ya. V., Sizikov O. O., Nizhnyk V. V., Zhykhariev O. P. (2022) Kryterii otsiniuvannia vplyvu vyskhidnoho teplovoho potoku na poshyrennia pozhezhi po fasadnym systemam [Criteria for evaluating the influence of upward heat flow on the spread of fire along facade systems] Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kharkiv: Natsionalnyi universytet tsyvilnoho zakhystu Ukrainy, 2022. S – 6-7. [in Ukrainian].

2. Ya. V. Ballo, R. S. Yakovchuk, V. V. Nizhnyk, O. I. Kahitin (2022) Analiz ta systematyzatsiia typiv fasadnykh system budivel yak peredumova udoskonalennia protypozhezhnykh zakhodiv [Analysis and systematization of types of facade systems of buildings as a prerequisite for improving fire prevention measures] Visnyk «Pozhezhna bezpeka» LDUBZhD – №40, 2022, s 5-15. [in Ukrainian].

3. Skorobahatko T., Dobrostan O., Novak S. (2020) Analiz yevropeiskykh

metodiv otsiniuvannia stiikosti zbirnykh system fasadnoi teploizoliatsii do poshyrennia vohniu [Analysis of European methods for assessing the resistance of prefabricated facade thermal insulation systems to the spread of fire] Naukovyi visnyk: Tsyvilnyi zakhyst ta pozhezhna bezpeka, N 1(9), S 94-106. [in Ukrainian].

4. Fire performance of external cladding systems. Test method for non-loadbearing external cladding systems applied to the masonry face of a building (2015) BS 8414-1:2015. BSI, 2015. 20 p. [in English].

5. Brandverhalten von Baustoffen und Bauteilen. Teil 20: Ergänzender Nachweis für die Beurteilung des Brandverhaltens von Außenwandbekleidungen (2017) DIN 4102-20-2017.. GIS, 2017. 25 h. [In German].

6. External wall assemblies and facade claddings. Reaction to fire (1994) SP Fire 105. - SP Technical Research Institute of Sweden, 16 r.

7. Zhou, B., Yoshioka, H., Noguchi, T., Wang, K. (2020). Experimental study on vertical temperature profile of EPS external thermal insulation composite systems masonery façade fire according to JIS A 1310 method. Fire and Materials, 2020. URL : https://doi:10.1002/fam.2880. [in English].

8. White N., Delichatsios M. (2018) Fire Hazards of Exterior Wall Assemblies Containing Combustible Components. Australia : Fire Protection Research Foundation, 10. 152 s. (in English).

9. Fire protection. Building structures. Methods of testing for fire resistance. General requirements (1999) DSTU B V.1.1-4-98. K.: Ukrarkhbudynform, 1999. 21s. [in Ukrainian].

10. Castrol (UK) Limited. Castrol EDGE Professional A1 5W-20. https://msdspds.castrol.com/.URL:https://msdspds.castrol.com/bpglis/FusionPDS.nsf/Files/A3144D8BBE43A39880257EB9004227A6/$File/BPXE-A26JC3.pdf.

УДК 556.075.8

MONITORING AND DIAGNOSTICS OF THE TECHNICAL STATE OF CONCRETE HYDRO STRUCTURES

Ikramova Malika
DSc in Technical sciences, Professor at the
Water Resources Complex Use Dept.
Scientific Research Institute of Irrigation and Water Problems, UZ
Ishpulatov Zokir
Researcher, Information-Analytic Resource Center
Ministry of Water Resources of the RUz
Eshquvatov Quvonchbek
Juraev Bahrom
PhD students
Scientific Research Institute of Irrigation and Water Problems, UZ,
Tashkent City, Uzbekistan

Abstract: The purpose of the study of hydro structures technical state diagnostics and monitoring methods is to identify the structures deterioration and damage state, which leads to decrease their operational efficiency. The carried-out research was based on statistical analysis and field studies of concrete lined canals and structures. Previously the control of the structures was carried out mainly visually. In the paper presented the field study results achieved by using of modern ultrasound defectoscope. The recommended methodology allows to improve the structures diagnostics and monitoring technologies, reduces operating costs, prolongs the duration of its operation and loss of water resources.

Keywords: hydrotechnical structure, concrete canal, diagnostics, monitoring, technical state.

Introduction. The scientific research for many years conducted aimed to improve methods for determining damage to concrete structures, and many options have been developed so far. However, the visual method for determining the concrete structures state is still widely used, the accuracy of which is not sufficient to

determine the real state of the studied objects and its further operation. Defects and damages that are not detected and eliminated in time often lead to serious damage of hydro engineering structures and decrease in the efficiency of the irrigation systems [1, p.375-379; 2, p.72-76]. Currently, due to technical and innovative development a non-destructive remote devices have been invented that can determine such destructions [3, p.75-79; 4, p.70-74]. Taking into account that main hydro technical facilities in Uzbekistan have been in operation for 30-50 years, development of technologies aimed at extending the service life of irrigation structures, increasing their reliability and reducing water losses, as well as reducing the risk of damage by performing diagnostics of water delivery facilities are urgent issues. Therefore, it is extremely important to determine the irrigation system facilities state in time and take measures to eliminate their damage at the initial stage. Several scientific research conducted on the technical diagnostics methods and assessing the technical state and service life extension problems of the hydraulic engineering structures, as well identify the level of damage and destruction risk [5, p.360; 6, p.223; 7, p.39].

By the MoWR RUz order the research has been conducted on improvement of quality and reliability of the concrete canals' operation based on innovative instrumental control methods and diagnostic system. A preventive normative-methodological document in connection with use of new materials, advanced technologies in construction and further operative diagnosis and monitoring of water facilities has been developed. During the research the methods used in concrete-lined canals diagnosis have been analyzed. The field experiments conducted based on innovative methods of hydro structures diagnostics and monitoring, inspection methods effectiveness have been determined and justified the rationality of non-destructive remote testing devices, technical tools, models and software developed for quantitative assessment of the irrigation systems.

The study was conducted in Chirchik-Ahangaran Basin (ChAB), with irrigation area over 390,000 hectares. The ChAB includes Bozsu, Parkent-Karasu, Ohangaran-Dalvarzin irrigation systems and Tashkent Main Canal consisting of more than 3450 km irrigation systems, of which 966 km (28%) are concrete lined. The

efficiency coefficient of inter-farm canals is 0.78-0.80. In recent years, the efficiency of the system has decreased and the volume of water losses has increased.

Methodology. The research has been carried out through large-scale field experiments and statistical processing of the obtained data. All the data sets related to the technical characteristics of the irrigation canals of the ChAB were accumulated, reviewed and their efficiency was determined. Field studies were conducted on the Tashkent Main Canal using modern non-contact equipment - ultrasound defectoscope model A1220 monolith. In order to identify the sections of the concrete cover that are to be damaged in the near future, its diagnostics were carried out and measures to increase the service life of the canal were developed. Indicators for assessing the technical condition of concrete-lined canals were determined, and a sift has been developed, including a database of diagnostic data and a set of measures to be used.

In the field studies, the ultrasonic method was used to determine the geometric characteristics of defects and damage, actual strength of concrete. The monitoring and study of profiles have been conducted by a shock pulse method to determine the actual strength of the concrete canals. The measurement locations were linked to georadar surveys. The practical reliability of the obtained results, main conclusions and compliance with the requirements for the organization and implementation of accounting and control of irrigation facilities is determined by experimental and theoretical studies, using proven methods [8, p.70–82; 9, p.150]. The instruments used in the research have certificates of conformity, which ensure the reliability of the obtained results.

Results and discussion. At present, methods of quantitative assessment of the technical condition of water bodies and methods of operational monitoring of water facilities using "non-destructive non-contact test" (NDCT) have been developed and work is being carried out to improve them [10, p.263; 11, p.240; 12, p.34-41]. The technical state of water structures is determined using the NDCT, based on the following factors, together with the numerical study of the degree of deterioration of the structure using the method of elements: geometric dimensions of hydraulic facilities and their sections; the presence of cracks, their sizes, as well as

fragmentation and deterioration; quantitative parameters of deflections and deformations of structures; actual values of adhesion of reinforcement to concrete after long-term operation of the structure; presence of cracks in metal fittings; corrosion rate of concrete and reinforcement.

Within the framework of the project, information on the state of main and inter-farm canals of irrigation systems in the region has been collected and studied, and deficiencies were identified. Most of the irrigation systems were built between 1960 and 1980.

Their service life is up to 40-50 years. According to the results of the visual inventory, damage to the elements of the structures of the canals and the need for repair of water discharge points and metal gates were observed. Deterioration of concrete slab joints in canals has reached a level of 55% and more, which leads to increased filtration and rise of groundwater level resulting in land salinization. Field studies was conducted on the Tashkent Main Canal with 87m^3/c capacity.

The study of the technical state of irrigation systems showed that more than 1490 km of inter-farm irrigation canals, over 200 structures, and 180 hydro posts, and 5300 km of internal farm canals need to be repaired and reconstructed. During the study of water bodies in the region, deterioration levels of the structures were studied, and three main groups were determined:

- objects that cannot be restored;
- objects that can be restored as a result of repair;
- objects with a normal technical condition despite the long service period.

It was found that failures at the bottom of linings occur because this area is in the most unfavorable conditions. In winter period the canal bottom is the wettest due to precipitation (snow, rain) and subsequent cyclical freezing and thawing leads to increased effects of defects and damage (Fig.1).

The presence of damage after a long service period of the canals is due to the imperfection of the construction technology of structural elements, as well as in the execution of construction and installation work.

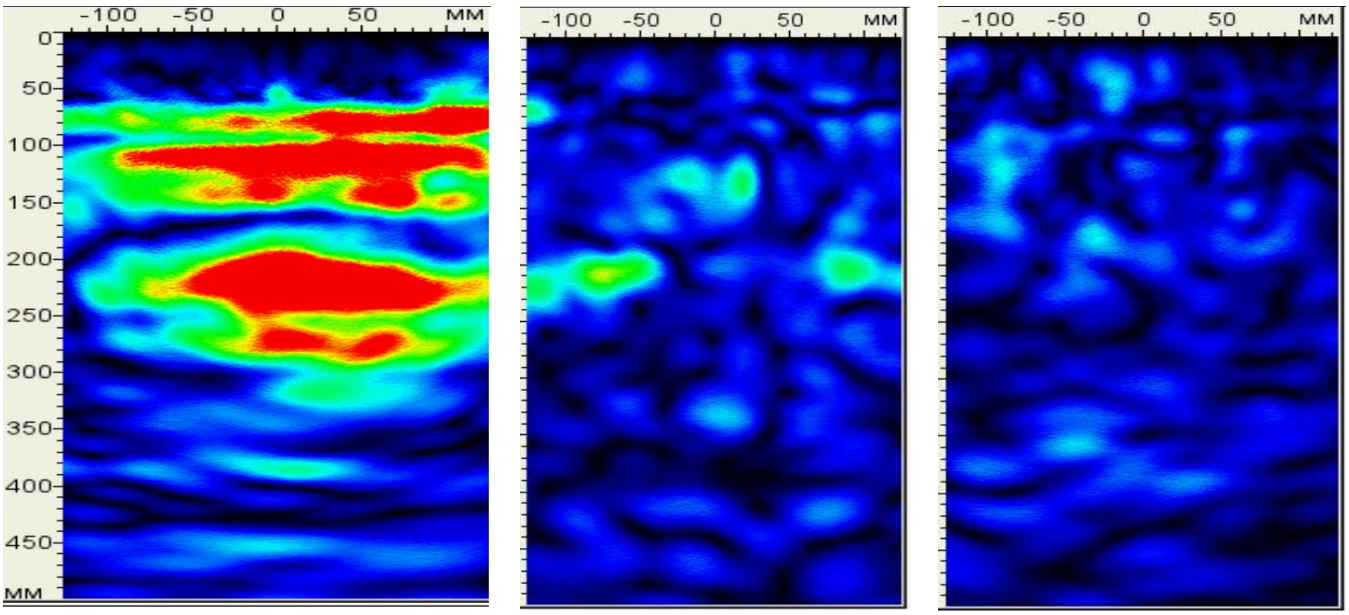

Defects (porosity) were detected at a depth of 75-150 mm and 200-350 mm | **Defects started to form in the concrete** | **No defects**

Fig. 1 The state of the concrete canal according to the indications of the defectoscope

Research data has shown that the impact of water from the hydraulic structure located at the head point of the Tashkent highway canal (PK 00) affects coastal erosion. That's why the measurement work started from this place. Measurements on the right bank were taken from 8 points on the ultrasonic defectoscope A1220 (Fig. 2).

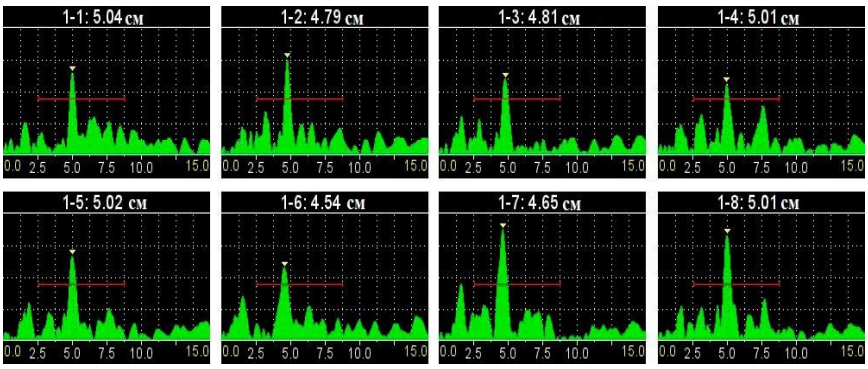

Fig. 2. A-scan image of the right bank concrete cover

Here is the distance from the concrete thickness to the point where the reinforcement is identified. Variations in the range of up to 0.5 cm in the sequence of points were determined. In the same way, the left bank of the canal was also measured (Fig. 3).

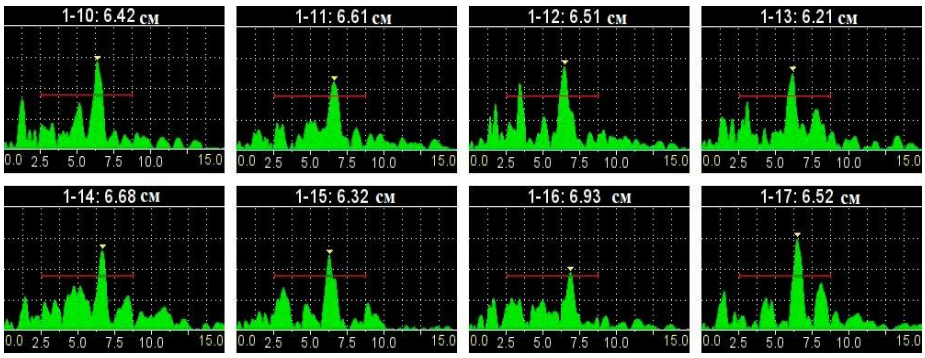

Fig. 3. A-scan image of the left bank concrete cover

An A-scanner pattern of the concrete cover is depicted on the left bank. In this case, the distance to the point where the reinforcement is located is given by the thickness of the concrete. The sequence of points was found to vary in the range of up to 0.72 cm.

The measurements results on the right and left banks of the Tashkent Main Canal show that the selected area is covered with a concrete up to 25 cm, and 8 mm reinforcement was poured at 20 cm^2 intervals (Fig. 4). It can be seen from the picture that the vertical armature is spaced at 20 cm, and the horizontal one is changed from 15 cm to 30 cm. In addition, invisible defects, internal voids, and cracks in concrete are shown in the image.

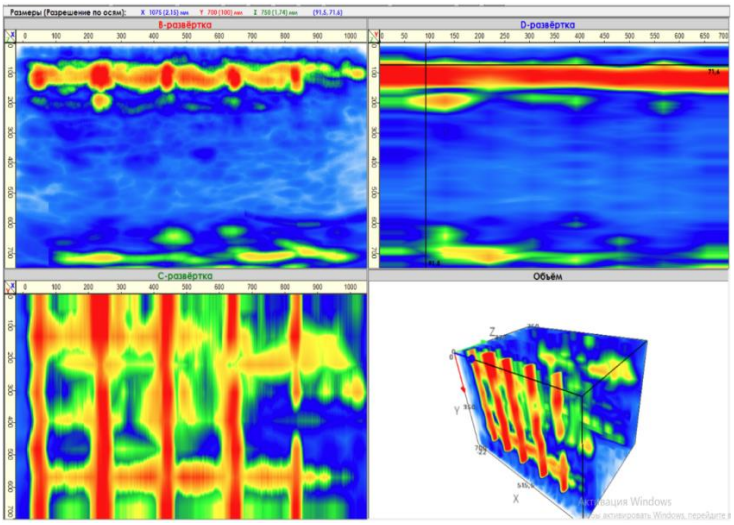

Fig. 4. X-ray image of concrete cover with reinforcement status representation

Based on the results of field studies, a regulatory document was developed for the diagnosis and monitoring of concrete hydraulic structures, including irrigation canals. This document has been converted into an electronic soft version in ACCESS format to make it available for use in the field conditions and also to make it easier

for using (Fig.5). The developed soft for assessing, diagnosing and monitoring the technical state of concrete hydro structures is a simple and at the same time comprehensive, which consists of four main sections:

1. the hydro structures technical state assessment indicators;
2. diagnostics and monitoring procedures;
3. recommendations for maintenance and increasing the service period of concrete canals and structures;
4. ultrasound defectoscope use instruction.

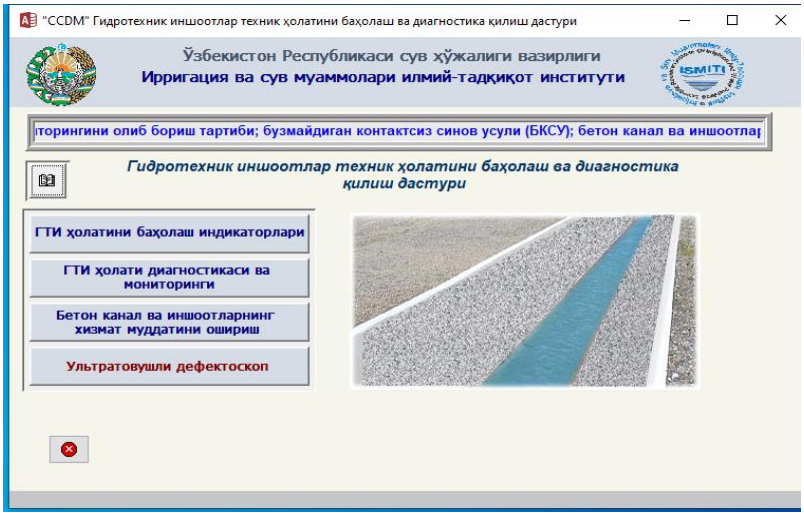

Fig. 5. Interface of the CHC state diagnostics and monitoring soft

Conclusion. The practical reliability of the obtained results, achievements, compliance with the requirements for the organization and implementation of accounting and control of irrigation facilities is determined by experimental and theoretical studies, using proven methods [13, p.83-90; 14, p.240; 15, p.55]. The instruments used in the study have certificates of conformity, which ensure the level of reliability of protected results.

The instrumental control method of the technical state of concrete structures was proposed based on the study of them in field conditions. Defects and damages of irrigation systems were identified and classified by types, diagnostic methods were justified, and new technical tools were adjusted to provide a quantitative assessment of the irrigation systems performance in order to improve its quality and safety. It has been determined that the state indicators control on most hydraulic structures is

carried out visually and mainly by destructive methods.

The study shows, that at present most of the hydro structures and irrigation systems' canals at the Chirchik-Ahangaran basin able to continue operation with proper justification of their reliability and environmental safety. In this regard, inspection of concrete structures, conducting a reliable assessment of the actual technical state of structures and determination and remaining service period prolonging is a permanent task of maintenance.

The developed methodology makes possible to improve information technologies for diagnostics of hydraulic structures, the reasonable use of such system establishes the duration of the safe operation of hydraulic structures, reduces operating costs during the period of use and with a negative impact on the environment.

REFERENCES

1. Abdrazakov F., Rukavishnikov A., Khalmetov A. Problems of irrigation canals and modern methods of their technical improvement due to innovative concrete materials and technologies. Atlantis Highlights in Material Sciences and Technology (AHMST), volume 1. Saratov, 2019. P.375-379
2. Bandurin M. A. Inspection of the irrigation canals state by non-destructive methods. KSAU: Polythematic network electronic scientific journal, #24, 2006. P.72-76.
3. Kosichenko Y. M. Hydraulic Efficiency and reliability of irrigation canals. North Caucasian region. Technical science, # 1, 2008. P. 75-79.
4. Kosichenko. Y. M. Criteria of the irrigation canals operational reliability. Scientific and Practical Journal, #1. 2008, P. 70-74.
5. Leshchinsky M. Y. Concrete Testing. Reference Guide. M.:Stroyizdat, 1980. 360 p.
6. Lifanov I. S., Sherstyukov N. G. Metrology and methods of quality control of construction. Reference Guide, M.: Stroyizdat, 1980. 223 p.
7. Shcherbinsky V. G., Aleshin N. P. Impermeability test. Capillary and

magnetic defectoscopy. M.: Higher school, 1979. 39 p.

8. Sukhov A. A., Nikiforova D. N., Kolotilkina V. R. Control system for the state of hydraulic structures and improvement of technologies for its diagnostics. Ecology and Water Management, # 4(07), 2020. P.70–82. DOI:10.31774/2658-7890-2020-4-70-82.

9. U. S. Department of the Interior Bureau of Reclamation Office of Policy Technical Service Center. Canal Operation and Maintenance: Concrete Lining and Structures. Colorado November 2017. 150 p.

10. Dzenis V. V. Application of ultrasonic transducers with point control for non-destructive testing. Riga: Zinais, 1987. 263 p.

11. Ermolov I. N. Theory and practice of ultrasonic control. M.: Mashinostroenie, 1981. 240 p.

12. Karpenko N. P., Yurchenko I. F. Improving information technologies for the hydraulic structures technical condition diagnosing. Reclamation and land protection. #1, 2020. P. 34-41 DOI:10.26897/1997-6011/2020-1-34-41.

13. Iovchu Yu. I. Evaluation of the predicted service life of the canal. Ways to improve the efficiency of irrigated agriculture: Novocherkassk, Helikon LLC, 2009. # 40. P. 83-90.

14. Rumyansev S. V., Shtan A. S., Goltsev V. A. Radiation methods of non-destructive testing. Handbook. M. Energoizdat, 1982. 240 p.

15. Shchedrin V. N. Methodology for calculating the hydraulic efficiency and operational reliability of irrigation canals. M.: Meliovodinform, 2008. 55 p.

UDC 681.128.43

IDENTIFICATION OF MODELS FOR MULTIFACTOR EVALUATION IN DECISION SUPPORT SYSTEMS

Kulbovskyi Ivan
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of
the Department of Automation and
Computer-integrated Technologies Transport
Sintiurova Mariia
Vaskevych Roman
Students of the 1st year of the master's degree in the specialty of
Automation and computer-integrated technologies
Kyiv Institute of Railway Transport
State University of Infrastructure and Technologies
Kyiv, Ukraine

Abstract: this article considers the problem of choosing the best parameter values of models for multidimensional evaluation of decision support systems. To optimize the parameters of the additive mode, the authors have proposed to use an approach based on the identification of the comparator technology, the application of which allows them to combine the solved problem with linear mathematical programming.

Keywords: model, parametric identification, optimization, decision support, decision-making, automated system, management, technology.

Today, one of the ways to improve the efficiency of control systems is the creation of man-machine technologies that combine effective mathematical methods with the experience and knowledge of managers (decision-makers). Such technologies are implemented on the basis of decision support systems (DSS - Decision Support System). The basis of DSS is the means for formation, analysis and selection of effective alternatives. At the same time, the main task of formalizing the process of choosing effective multi-factor decisions is to determine the metric for their ranking.

For a complete analysis of the data describing the decision-making situation, it is necessary first to transform their description into a numerical or qualitative form. Characteristics of alternatives of all the alternatives *x* from the admissible set *X* can usually be measured or reduced by expert evaluations to a numerical form (values of partial criteria $k_i(x), i = \overline{1, m}$).

As a metrological basis for the construction of the metric, we will take the position of the theory of utility [1, p. 467], according to which for each of the alternatives *x* from the admissible set *X*, the value of its utility *P(x)* can be determined. At the same time, it is assumed that for each pair of alternatives from the admissible set $x, y \in X$ are performed conditions:

$$x \sim y \leftrightarrow P(x) = P(y); x \succ y \leftrightarrow P(x) > P(y); x \succsim y \leftrightarrow P(x) \geq P(y)$$

To evaluate alternatives, we have proposed to use the additive function of total utility *P(x)* , which is formed on the basis of utility functions of partial criteria $\xi_i(\mathrm{x}) = \xi_i[k_i(x)]$:

$$P(x) = \sum_{i=1}^{m} \lambda_i \xi_i(x), (1)$$

where $\lambda_i$is the coefficient of importance of the criterion, which is chosen based on the conditions $\sum_{i=1}^{m} \lambda_i = 1, \lambda_i \geq 0$.

For parametric identification of model (1), it is necessary to determine the vector of weighting coefficients λ. For this purpose, it is proposed to use the technology of comparative identification [2, p. 42]. Its essence consists in the course of an active or passive experiment based on the evaluation of the decision-makers on pairs of alternatives $x, y \in X^C$ (where $X^C$is a subset of effective alternatives) an equivalence relation is established $R_E(X^C) = \{< x, y >: x, y \in X^C, x \sim y\}$. Considering the given values of the utility functions of the partial criteria, $\xi_i(x), i = \overline{1, m}$, we will construct a system of equations of the $P(x) = P(y)$ form:

$$\sum_{i=1}^{m} \lambda_i \xi_i(x) = \sum_{i=1}^{m} \lambda_i \xi_i(y) \; \forall < x, y > \in R_E(X^C). (2)$$

At the same time, the formed system of equations may be incompatible. Thus, the task of parametric identification of the function (1) is reduced to the definition of the vector $\lambda = [\lambda_i]_{i=1}^{m}$, which to the greatest extent satisfies the formed system of equations (2) under the conditions $\sum_{i=1}^{m} \lambda_i = 1,\ \lambda_i \geq 0$. As a solution to the problem,

it is proposed to choose a vector $\lambda = [\lambda_i]_{i=1}^{m}$ that minimizes the incoherence of the system of equations (2).

The obtained results can be used in automated design, management, and artificial intelligence systems. Their application will allow to reduce the time of making or choosing decisions and (or) to increase the quality of the chosen decisions by a number of indicators.

LIST OF REFERENCES

1. Fishburn P. The theory of usefulness // Research of operations: In 2 volumes, Volume 1: Metrological foundations and mathematical methods / Ed. J. Mauder, S. Elmagraby: Trans. with English – M.: Mir, 1981. P. 448-480.

2. Comparative identification of the sustainable development index formation model / K. E. Petrov // System. research and information technologies. – 2009. No. 1. P. 36-46. – Bibliography: 13 titles. – Russian

METHODS AND MEANS OF ANALYSIS OF DATA FILTERING AND STRUCTURING IN THE FIELD OF BANKING SERVICES

Molchanov Oleksii,
assistant
Hosudarska Anastasiia,
student
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Kyiv, Ukraine

Annotation: The market of banking services is one of the important and integral components of the modern market economy. Therefore, interest in various aspects of banks' activities and methods of their management is growing today. Banks gradually turned into the main intermediaries in the redistribution of capital, in ensuring the continuity of the process of economic reproduction. Conditions of growing competition and commercialization of activities dictate the need to reorganize structures, develop flexible market strategies, segment the banking services market, develop new segments, services and service methods.

Key words: analysis, data science, banking services, technologies

The process of formation of market relations in the economy of Ukraine gradually reveals a significant increase in the demand for the services of institutions of the credit system, both on the part of business entities and on the part of individuals. Modern features of business organization determine the needs of entrepreneurs not only in traditional credit and settlement banking services, but also in a much wider range of various services of commercial banks capable of providing optimal conditions for effective profitable management of their clients. As for the banking institutions themselves, the need to expand the range of their operations objectively follows from the conditions of the competitive environment in the domestic market. In addition, in the conditions of crisis phenomena in the country's economy, instability of production, inflation, the traditional credit operations of banks

are unable to provide them with the appropriate level of profitability, which deepens the tendency towards the universalization of banking and the creation of a full-fledged market of banking services as a specific sphere of market relations, which provides supply and demand for bank services to meet customer needs.

So, the market of banking services is a specific sphere of economic relations, the function of which is to balance the supply and demand for banking products. The functioning of the banking services market has its own characteristics, among which the following can be highlighted:

- ✓ a close combination of state and market regulation in order to maintain its stability;
- ✓ regulation and regulation of market relations by norms of international law and domestic legislation;
- ✓ transparency of information about the state of the market and its participants;
- ✓ unlimited number of market participants;
- ✓ a wide range and diversification of banking products.

Competitiveness is a key characteristic of a commercial bank in modern conditions and determines the potential of its development in the market of banking services. The competitiveness of the bank and its services is determined by financial, organizational, managerial, economic and innovative capabilities. Recently, the innovative component is a rather important parameter of the bank's promotion on the market. The importance of financial technologies in ensuring the competitiveness of a commercial bank in the market of banking services is confirmed by the main areas indicated in the Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2025 [1], in particular, the development of the open architecture of the financial market and oversite, ensuring the development of the FinTech market, digital technologies and regulatory platforms , ensuring the development of SupTech&RegTech, development of the digital economy.

The indicated directions of the strategy will be implemented by the National Bank in particular, within which the most promising financial technologies are

highlighted: the development of the BankID remote identification system, the creation of a platform for crowdfunding and venture capital, as well as sandbox-type regulatory "sandboxes", the introduction of new technologies for payments and transfers , expanding access of financial market participants to public registries, development of Big Data, blockchain and cloud technologies, etc.

It should be noted that the banking sector is the most susceptible to the development of financial technologies, the penetration of which into banking is carried out mainly in the following directions: payments and transfers: online services that allow making payments and transfers remotely 24/7, as in in the field of P2P (peer-to-peer, transactions between individuals), as well as in the field of B2B (business-to-business, transactions between legal entities), cloud cash registers and smart terminals, mass payment services; financing operations: P2P consumer lending, P2P business lending, crowdfunding; capital management: robo-advising, automation of financial planning, social trading, algorithmic stock trading, targeted savings services and others. Effective and safe development and functioning of the digital financial space is possible only with the modernization of banking activities based on the implementation of coordinated measures for the implementation of financial technologies at all stages of banking operations and with the involvement of all participants in this process [2].

At the same time, it is necessary to ensure effective interaction of all levels of development of financial technologies: at the macro level, timely proportional regulation, on the one hand, supports the stability of the financial system and protects the rights of bank customers, and on the other hand, promotes the development and implementation of digital innovations; - at the micro level, a new competence approach to ensuring the effectiveness of financial activity is being formed, which includes systemic thinking and orientation to solving financial problems, results management and responsibility, innovativeness, client-centricity, team development and cooperation, self-management, etc. [3].

Focusing the development of commercial banks on the expansion of financial technologies contributes not only to increasing competitiveness, but also to solving

other problems of ensuring the efficiency of banking business. In particular: the introduction of artificial intelligence for modeling banking service algorithms, the creation of interfaces for interaction with clients allows personalization of banking products and services. The advantage of implementing these technologies is quick processing and identification of customer preferences, along with the main disadvantage is the minimization of live communication between bank employees and customers [4].

The implementation of blockchain technologies allows to increase the reliability and security of banking operations. The advantage of this technology is the acceleration of processes during the interaction of counterparties, along with the main disadvantage is the lack of regulatory and legal regulation. The use of virtual and augmented reality (VR/AR) allows you to create models of multifaceted customer experience and, on this basis, create a simulation of complex customer situations. The disadvantage of implementation is the low technological development of most banking clients.

Biometric identification technologies make it possible to build a client's psychological profile and create a single client identification system based on unique data. The disadvantage is the need for additional protection of the client's personal data. Mobile technologies make it possible to increase the availability of banking services and strengthen the personalization of banking products. The need for customers to master modern mobile technologies and low trust in the financial system as a whole can become an obstacle to the implementation and spread of these technologies. As we can see from the above, the use of financial technologies as a tool for ensuring competitiveness brings not only benefits to the bank, but also certain risks and losses in the development of banking activities.

At the same time, one should not forget about the need to achieve a certain level of cyber security, since the active implementation of digital innovations in the activities of 12 banks causes an increase in risks related to the security of bank databases. In particular, we are talking about information about client transactions that constitute banking secrecy and affect the image of the bank and its reliability.

However, the introduction of financial technologies into the activities of commercial banks is a matter of time, since a modern bank cannot be competitive without the use of digital innovations, which means that it cannot be efficient and profitable.

Objective reasons and prerequisites for the introduction of financial technologies in various areas of banking business are determined by global factors of changes in banking activity and include: changes in client preferences; the constant emergence of new technologies and the high speed of introduction of existing ones into banking activity; a global decrease in the margin of the banking business against the background of stricter supervisory requirements; development of ecosystems on the basis of large banks.

In order to preserve competitive advantages, both on domestic and foreign markets, Ukrainian enterprises need changes aimed at increasing the efficiency of their activities. One of the ways to maintain and improve your positions is the use of Big Data technology. Such technology will enable enterprises to improve the process of decision-making and risk management, improve the quality of products, which in turn will contribute to the growth of profits. Application of Big Data technology aimed at a specific enterprise has not only a number of advantages, but also a number of disadvantages. The main problem of its implementation is the need for significant capital investments. Namely, the acquisition of appropriate equipment capable of performing these operations and determining the source of information. It should contain reliable, up-to-date information that corresponds to the specifics of the direction of the company's activities.

In addition, it is necessary to outline the place of storage, management methods and the value of the data. In this way, the enterprise will receive the list of data that needs to be separated from the general flow of big data. It is also worth remembering that the application of Big Data technology requires companies to have high competencies of its employees. Any errors in data processing can drastically reduce the effect of their use and negatively affect the final results [1].

Despite the high requirements, there are well-known large enterprises in Ukraine that have introduced this technology. These include mobile operators

Vodafone and Kyivstar. Such enterprises perform big data analysis not only for themselves, but also for their customers. Thus, local authorities receive information for free and use it to improve and develop the city's infrastructure. For business structures, such analytical data is provided for a fee. Advertising companies (TNS, BigBoard), banks (Privatbank, Alfa-Bank), trade networks, and television and radio companies use the services of purchasing the structured part of Big Data from such enterprises. For example, the ATB-Market, Silpo, and Watsons chains can change the hours of operation of the outlet, adjusting to the time when the largest number of target audiences are near it, or increase the number of employees during peak hours [2].

The implementation of this technology by companies makes it possible to optimize costs and increase revenues, and the authorities are able to make more effective decisions to improve the lives of the population. The introduction of Big Data at manufacturing enterprises, based on the goals of increasing production efficiency, involves the mandatory investment of funds for the development of appropriate software that will meet the specifics of the work. The goal of the implementation of this technology may be to reduce product defects and increase quality characteristics by tracking and analyzing and correcting each production process. Big Data provides opportunities for development and improvement not only for large enterprises. Medium and small businesses can use "cloud" and online platforms, as well as turn to specialized companies. Examples of data analytics resources are Google Analytics and Tableau, which provide the ability to obtain accurate structured data. Thus, by turning to these platforms, small and medium-sized enterprises without significant capital investments can use Big Data technology.

The availability of Big Data technology can be increased by bringing together companies, enterprises and small businesses. The goal of this cooperation can be free access to the necessary information, which will be updated and analyzed for the required period. The creation of this union will facilitate the more efficient use of data at a lower price, which in turn will increase productivity and reduce costs. Summing up, it is worth noting that the market of Big Data technology in Ukraine is

accessible, developing and implemented in various areas. The result of the analysis of a large array of data can be not just an increase in competitiveness within the state, but also the entry into international markets of companies that could not do so before.

Thus, in the modern conditions of the development of banking business, there is no question whether to use financial technologies in the activity of a commercial bank or not, the necessity of their introduction is obvious. At the same time, the competitiveness of the bank will depend on the speed and timeliness of the implementation of financial technologies, and therefore, its ability to increase the profitability of its activities due to the attraction and maintenance of the client base. Based on the experience of digital transformation in the financial industry, a commercial bank can create prerequisites for increasing its own competitiveness both in general and in individual sectors, which positively affects the competitive development of the banking sector of the national economy as a whole.

LITERATURE

1. Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025 [Electronic resource] / National Bank of Ukraine. — Access mode: https://bank.gov.ua/news/all/regulyatori-finansovogo-rinku-zatverdili-strategiyu-rozvitkufinansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku.

2. Rubtsov B. B., Annenska N. E. The impact of information technologies on the quality of the modern financial market / B.B. Rubtsov, N.E. Annenska // Banking services. — 2017. — No. 12. — P. 14-23.

3. Arkhipova S.V., Ablyalymov D.U. The use of information technologies in financial activities / S.V. Arkhipova, D.U. Ablyalymov // Science among us. - 2018. - No. 1 [Electronic resource]. - Access mode: http://naukasn.ru/filestore/1(5)2018/AblyalimovDU.pdf.

4. Pantielieieva N. FinTech, Transformation of Financial Intermediation and Financial Stability / N. Pantielieieva, S. Krynytsia, M. Khutorna, L. Potapenko // IEEE 5th International Scientific-Practical Conference Problems of Infocommunications (October 9-12, 2018, PIC S&T`2018, Kharkiv National

University of Radio Electronics, Kharkiv, Ukraine). — pp. 553-560.

5. L. B. Samoilenko Possibilities and problems of using Big Data technology by domestic companies [Electronic resource] / L. B. Samoilenko // Effective economics. — 2018. — No. 1. — Access mode: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/59.pdf.

6. Big Data in Ukrainian: How mobile operators use subscriber data. 112.ua [Electronic resource]. — Access mode: https://ua.112.ua/statji/big-data-poukrainsky-yak-mobilni-operatory-vykorystovuiut-dani-pro-abonentiv-419983.html.

UDC 664.644.4

PROSPECTS OF FUNCTIONAL PLANT SEMI-PRODUCTS USAGE IN THE TECHNOLOGIES OF MEAT AND FISH MINCED PRODUCTS

Slashcheva Alina,
PhD techn. sci., as. prof.
Nykyforov Radion,
PhD techn. sci., as. prof.
Perekrest Eduard,
a graduate of a master's degree
Hutornyuk Tetiana,
a graduate of a master's degree
Kubashina Anastsiia,
a graduate of a master's degree
Donetsk National University of Economics and Trade
named after MykhailoTugan-Baranovsky
Kryvyi Rih, Ukraine

Annotation: The relevance and ways of enriching meat and fish minced meat with functional ingredients have been determined. Methods of introduction of prebiotic lactulose into vegetable functional semi-finished products are substantiated. The principle technological scheme of functional plant semi-finished products has been developed and substantiated. The rational ratio of components in semi-finished products is determined. The influence of additives on the quality of chopped meat and fish mass was determined. The optimal amount of semi-finished products in the fish cutlet mass was determined. The consumer characteristics of vegetable semi-finished products and the main directions of use in the production of culinary products were determined. Formulations and technologies of chopped meat and fish products using new semi-finished products have been developed. The conducted studies testify to the high quality of the developed semi-finished product, which makes it possible to recommend it for use in the production of a wide range of culinary products from minced meat and fish.

Key words: dysbacteriosis, prebiotics, lactulose, Jerusalem artichoke, pumpkin, vegetable semi-finished product, meat and fish cut products.

The task of primary importance is to provide the broad strata of the population of Ukraine with products that have a balanced composition, given functional properties and contribute to the correction of the population's rations. At the current stage of the development of the food industry, technologists face the problem of forming a market for domestic food products with a functional purpose, capable of restoring the microecological balance of the human body, increasing the immune status, helping to eliminate dysbiotic disorders, food allergic reactions and other manifestations of the harmful effects of the environment. Among the variety of combined products, chopped meat and fish masses are of particular interest to scientists, the adjustment of the composition of which by the introduction of plant additives allows to expand the consumption of non-traditional plant raw materials in food in the form of traditional culinary products for consumers.

In the last decade in Ukraine, taking into account the increase in the number of chronic diseases and the establishment of their causal relationship with unbalanced nutrition [1, p. 127], functional food products that contain prebiotics in their composition are considered as an effective means of maintaining the health of the body and reducing the risk of many diseases [2, p. 187], especially dysbiosis. The production of functional food products with the use of prebiotics ensures improvement of the nutritional structure and health of the population of Ukraine, allows to expand and improve the range of products of restaurants and food industry enterprises [3, p. 153]. The justification and creation of products containing functionally interdependent ingredients of different nature and structure should be based on reliable facts about their functional impact (taking into account synergistic and complex action) on the metabolic and regulatory functions of the body [4, p. 144].

Among the variety of products for mass consumption (as objects of enrichment), chopped fish masses are of particular interest to scientists, the technologies of which

allow introducing plant additives into their composition [5, p. 549]. This makes it possible to expand the assortment of cut products and give them the status of functional products.

Based on the above, the development of technologies for meat and fish-vegetable semi-finished products with functional plant additives, aimed at ensuring the high quality and biological value of the harvested masses, as well as the rational use of raw materials, is relevant, timely and in line with the state policy of Ukraine in the area of healthy nutrition of the population. The obviousness of the relevance of this scientific direction of research determined the choice of the topic of the scientific research state budget topic, determined its purpose, task and logical-structural structure.

On the basis of a systematic analysis of the functional-physiological and functional-technological properties of plant, meat and fish raw materials [6], the technological properties of multi-component food systems with their use were theoretically substantiated and experimentally confirmed, which made it possible to implement them in the technologies of meat and fish minced products with predicted quality indicators. The conditions and modes of processing of functional food products and products with their use for maximum preservation of their functional properties have been established.

In accordance with the modern concept of functional nutrition, the scientific direction of creating semi-finished products for functional and herodietic nutrition using Jerusalem artichoke, pumpkin, ginger, celery, oatmeal, nettle and nettle grass, lactulose, and lecithin has been substantiated. The functional properties of plant raw materials and dietary supplements are determined. The conditions of their processing and use are theoretically justified, provided that the functional ingredients are preserved as much as possible.

The theoretical and methodological foundations of the use of plant raw materials, which contain a complex of functional ingredients in the technologies of culinary products and the regularities of the formation of quality indicators of products during the production and storage of products, have gained further

development; it has been proven that the use of functional products and their ingredients in recommended concentrations ensures the technological stability of the products, increases their quality, and extends the shelf life.

As a result of our work, we have created new products (functional plant semi-finished products and products using them) that have specified therapeutic and preventive (functional) properties, namely: general strengthening, immunostimulating, antioxidant, anti-inflammatory, prebiotic, antitoxic, anticarcinogenic, tonic, etc.

Modern methods and standard methods have been substantiated and selected, allowing to characterize the chemical composition, biological value, physico-chemical, functional-technological and structural-mechanical properties, organoleptic indicators of raw materials and finished products; methods of experiment planning and mathematical processing of experimental data using modern computer programs.

The basic technological schemes of semi-finished products have been developed and substantiated, the rational ratio of components in the semi-finished product has been determined; its consumer characteristics and main directions of use in the production of culinary products are determined; Recipes and technologies of chopped fish products based on semi-finished products have been developed. The conducted studies testify to the high quality of the developed semi-finished product, which makes it possible to recommend it for use in the production of a wide range of minced meat culinary products. Products using the developed semi-finished product are especially advisable to include in the diets of children and adolescents, i.e. to be supplied to canteens of schools, kindergartens and homes, etc., and are also recommended for herodietary nutrition.

The results of the work have a certain socio-economic effect, provide an opportunity to expand the range of products of the restaurant industry, to increase its nutritional and biological value, to more fully use the nutritional potential of plant raw materials, including non-traditional ones.

In order to solve the problem of protecting the population from the effects of harmful environmental factors in the conditions of Ukraine and, in particular, Kryvbas, researches on the enrichment of food products with various biologically active additives and developed technologies of food products with a functional purpose can be used for the protective nutrition of the population in conditions of an environmental crisis.

REFERENCES

1. Verschuren P. M. Functional Foods: Scientific and Global Perspectives (Summary Report). *British journal of nutrition*. 2019. Vol. 88. № 2. P. 125-130.

2. Bellisle F., Diplock A., Gornstra G. Functional Food Science in Europe. *British journal of nutrition*. 2018. Vol. 80, № 1. P. 181-193.

3. Milner J. A. Functional foods and health: a US perspective. *British journal of nutrition*. 2012. Vol. 88, № 2. P. 151-158.

4. Gibson G., Robertfroid M. Dietary modulation of colonic microbiota: introduction of concept of prebiotics. *Nutritional science.* 2015. Vol. 125. P.1401-1412.

5. Simonova I. I., Peshuk L. V. Assessment of organoleptic and functional-technological indices of truncated semi-finished products. *Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Food Technologies.* 2019. 21(91). P. 143–148. https://doi.org/10.32718/nvlvet-f9124.

6. Garbowska B., Radzymińska M., Jakubowska D. Influence of the origin on selected determinants of the quality of pork meat products. *Czech Journal Food Science.* 2013. Vol. 31. P. 547–552. https://doi.org/10.17221/479/2012-CJFS.

UDC 004.9

DETERMINATION OF A POSSIBLE NATIONAL STRATEGY FOR ARTIFICIAL INTELLIGENCE OF UKRAINE BY COMPARING THE STRATEGIES OF SPAIN AND FRANCE

Zahnii Anhelina
Student
Prydniprovska State Academy of Civil
Engineering and Architecture (PSACEA)
Dnipro, Ukraine

Abstract: The modern world requires effective solutions to new tasks in various spheres of human activity. The use of artificial intelligence makes it possible to make the equipment surrounding a person not only more functional, but also more "social". In some fields of human activity, the computer is beginning to surpass a person. We research possible ways of development AI technologies in Ukraine. Using experience of other European countries, such as Spain or France, government could find out better and faster steps that can improve economy by involving specialists in such sphere like AI.

Keywords: AI strategies, Explainable AI, Cognitive technologies, Intuitive machines, Super-Intelligent Machines, Space of Minds, Industry 4/5.0

Introductions. The introduction of information technologies, of which artificial intelligence technologies are a part, is an integral component of the development of socio-economic, scientific-technical, defense, legal and other activities in the spheres of national importance. Ukraine is a competitive country in the field of artificial intelligence, it has the largest number of development companies in this field in Eastern Europe. But the government of Ukraine has not yet issued a strategy for the development of the country's artificial intelligence, only a concept was issued on December 2, 2020 [1]. We will compare the strategies of two European countries (Spain and France) [2], [3] and make conclusions that could help in creating

such a document in Ukraine.

Research goals. 1. By comparing the national strategies for the development of artificial intelligence in Spain and France, determine possible similar further steps in Ukraine. 2. Determine the most relevant areas for the development of AI in the academy (taking into account European trends).

Materials and methods. The National Strategy for France is called: “For a Meaningful Artificial Intelligence: Towards a French and European Strategy” written from the 8th September 2017 to 8th March 2018 [2]. The main goals of the French artificial intelligence strategy are:

- Reinforcing the European data ecosystem (The point of departure for most AI strategies lies in the accumulation of a large corpus of data);
- Consolidating and raising the profile of the French AI ecosystem;
- Leveraging public procurement (using public procurement to support European industry, revitalizing innovative public procurement, establishing protection for public purchasers in order to create incentives for contract engineering);
- Focusing on four strategic sectors – health, transport/mobility, environment and defense/security;
- Integrating AI in the state’s digital strategy;
- Building a network of interdisciplinary institutions for artificial intelligence;
- Stepping up interaction between academy and industry;
- Using artificial intelligence to help create a more ecological (economy establishing a platform for measuring the environmental impact of intelligent digital solutions, designing AI that uses less energy).

The National Strategy for Spain was written in November 2020 and it`s called “National strategy for artificial intelligence” [3]. Spain's National Strategy for Artificial Intelligence has seven strategic goals:

- Scientific excellence and innovation in Artificial Intelligence;
- Projection of the Spanish language. Leading the world in the

development of technological tools and software for the dissemination and use of the Spanish language in AI applications;

- Creation of qualified employment. Promoting the creation of skilled jobs, fostering training and education, stimulating Spanish talent, and attracting global talent;
- Transformation of the productive system;
- Trust environment in relation to Artificial Intelligence. Generating an environment of trust in AI, its technological development, its regulatory;
- Humanistic values in Artificial Intelligence.
- Inclusive and sustainable Artificial Intelligence.

Recommendations for Ukraine. The Ukrainian AI development concept is too abstract. It has few specifics. There is no consolidation of AI researchers in Ukraine (consolidation does not require a lot of resources). Interdisciplinary regional Competence Centers (in the field of AI) are not being created. Industry 4.0 is poorly implemented.

Ukraine should promote education system as France (interaction between academy and industry, building a network of interdisciplinary institutions for artificial intelligence) and disseminate information about AI. Both of countries are focused on improvement sector of economy and creation of qualified employment, hence Ukraine also should try to do more in such way to promote AI. Progress in AI influences on variable sectors, so government`s paying attention to the artificial intelligence can give very good benefit. It`s so important to transform the production system as in Spain. Involving AI in production can significantly improve technology, speed and costs, which will contribute to a decrease in domestic prices and an increase in the export of goods. In the future, technological systems will replace a lot of labor, but at the same time, they should be companion systems that will accompany a person, help him and provide their functionality to improve production. The introduction of technology will cause a reduction in jobs, on the one hand, but will create a need for qualified specialists to service the equipment, thereby raising the level of the economy from the secondary (manufacturing sector) to the tertiary

(service sector) and salary level. Moreover, Ukraine should promote its language by technical developments like Spain. The spread of the Ukrainian language is a kind of advertising of the products of state companies, which will help attract new customers and users of Ukrainian-made technologies.

AI Competence Center at PSACEA. The interdisciplinary Center of Competence in Cognitive Research, and AI is actively developing in PSACEA. Main areas of research: Explainable AI, Cognitive technologies, Intuitive machines, Super-Intelligent Machines, Space of Minds, Industry 4/5.0 [4], [5]. Students and masters are actively involved in the work of the Center. The immediate task is to establish scientific contacts with international groups of researchers.

Conclusion. Of course, promotion AI needs a lot of investments, however, I`m totally sure that money and time, that government will spend on AI, will improve economy and a lot of different sectors such as health, transport, education, defense, legal, ecology etc. For example, integrating AI in legal must remove bribes and AI in ecology must control impact to the environment and do our country cleaner and also more progressive.

REFERENCES

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні (від 2 грудня 2020 р. № 1556-р) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text
2. For a meaningful artificial intelligence towards a French and European strategy https://www.aiforhumanity.fr/pdfs/MissionVillani_Report_ENG-VF.pdf
3. Spain's National Strategy for Artificial Intelligencehttps://portal.mineco.gob.es/RecursosArticulo/mineco/ministerio/ficheros/National-Strategy-on-AI.pdf
4. Prokopchuk Y. Intuition: The Experience of Formal Research. Dnipro, Ukraine: PSACEA Press, 2022. 724 p. (in RU)
5. Prokopchuk Y. Sketch of the formal theory of creativity. Dnipro, Ukraine: PSACEA Press, 2017. 452 p. (in RU)

УДК 330

СТВОРЕННЯ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ ТА МЕТОДИЧНИХ ВКАЗІВОК ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ СЕРЕДОВИЩА ВІЗУАЛЬНОГО ПРОГРАМУВАННЯ ТА СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ У ПРОГРАМНОМУ СЕРЕДОВИЩІ LABVIEW

Вонсул Ярослав-Ілля Андрійович
студент магістр
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Анотація: Ця робота присвячена розробці методичних вказівок та джерел інформації на українській мові для застовування середовища візуального програмування та статистичних методів для контролю якості продукції. у програмному середовищі LabView.

Ключові слова: LabView, статистика, контроль, якість продукції, Передня Панель, Блок Діаграма.

Вступ: Програмування LabVIEW виконується на блок-схемі віртуального приладу. Програмування G — це технічна назва мови програмування LabVIEW, але сьогодні цей термін майже не використовується, і назва LabVIEW стала означати мову, а також саме програмне забезпечення.

Як і в усіх мовах програмування, існують вхідні дані, дії та виходи. У програмуванні LabVIEW вони відомі як елементи керування, функції та індикатори.

Сучасний стан проблеми. На сьогоднішні дні є доволі багато документацій та інструкцій про роботу у LabVIEW. Але, як правило, ці самі джерела є написані на іноземних мовах, таких як англійська, німецька, та інші. Саме тому, зазвичай студентам, які не володіють достатнім рівнем мови, змушені використовувати такі допоміжні джерела, як перекладач. Саме тому

мета цієї роботи є розробка джерел інформації для студентів на українській мові в програмі LabVIEW, в області програмування та статистичних методів для контролю якості продукції., які не володіють іноземними мовами.

LabVIEW пропонує більшу гнучкість, ніж стандартні лабораторні інструменти, оскільки він базується на програмному забезпеченні. Використовуючи LabVIEW, користувач може створити саме той тип віртуального приладу, який йому потрібний, а програмісти можуть легко переглядати та змінювати дані або керувати вхідними даними.

Популярність графічного програмного забезпечення потоку даних National Instruments LabVIEW для початківців і досвідчених програмістів у багатьох різних інженерних додатках і галузях можна пояснити інтуїтивно зрозумілою графічною мовою програмування програмного забезпечення, яка використовується для автоматизації систем вимірювання та керування.

LabVIEW містить два діалогових вікона Front Panel і Block Diagram.

LabVIEW — це революційне середовище розробки графічного програмування, яке використовується для написання віртуальних інструментів. Тисячі успішних інженерів, науковців і техніків використовують LabVIEW для створення рішень для вимогливих тестових і вимірювальних програм для збору та контролю даних, аналізу даних і представлення даних.

У розділі «Програмування в LabVIEW» у книзі описано, як LabVIEW можна використовувати для попереднього отримання інформації про подію, яка має відбутися і яку потрібно проаналізувати.

Потім він надає читачу інструменти, необхідні для аналізу отриманих даних. Представлені широко використовувані методи аналізу, щоб інженери та вчені могли застосувати концепції до власних програм.

Також ,воно досліджує поширені помилки та способи їх уникнення, даючи читачеві все необхідне, щоб налагодити роботу з LabVIEW для збору й аналізу даних.

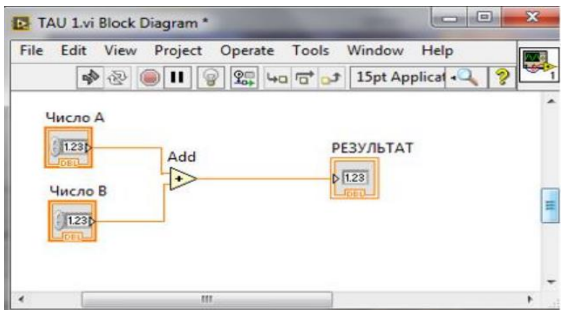

Рисунок 1. Блок діаграма.

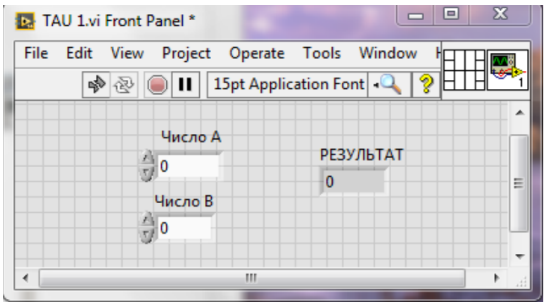

Рисунок 2. Передня панель.

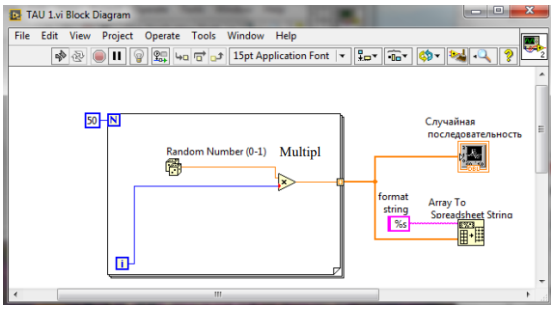

Рисунок 3. Програма запису згенерированої послідовності

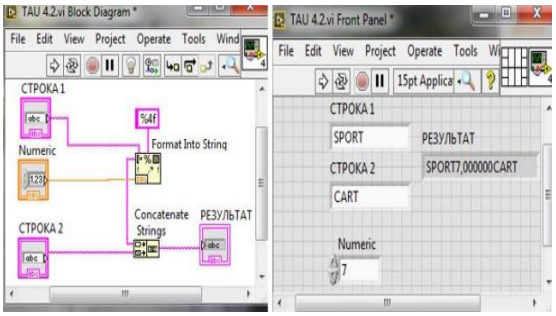

Рисунок 4. Розробка програми перетворення чисел у рядок

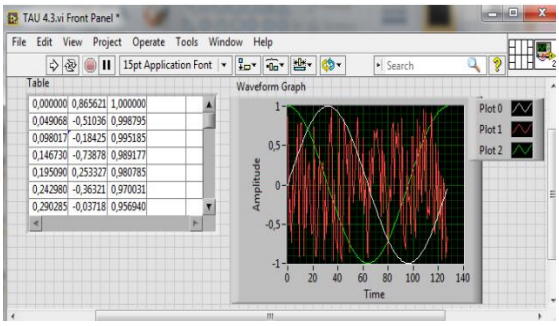

Рисунок 5. Лицьова панель програми перетворення чисел у рядок.

Висновок. Данну роботу можуть застосовувати люди, яким необхідно провести роботу з статистичними методами для контролю якості продукції. у програмному середовищі LabView. Ці інструкції були написані на українській мові, яких зараз дуже є мало, і вони дають змогу не носіям іноземних мов їх використовувати для опрацювання данних.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1 Лупов, С. Ю., Муякшин, С. И., & Шарков, В. В. (2007). LabVIEW в примерах и задачах. Учебно-методические материалы по программе повышения квалификации «Обучение технологиям National Instruments». Нижний Новгород.

2 Clark, C. L. (2005). LabVIEW digital signal processing. Tata McGraw-Hill Education.

3 Батоврин В.К., Бессонов А.С., Мошкин В.В., Папуловский В.Ф. (2005). LabVIEW- практикум по основам измерительных технологий.pdf

4 Yang, Y. (2014). LabVIEW graphical programming cookbook. Packt Publishing Ltd.

5 Sumathi, S., Surekha, P., & Surekha, P. (2007). LabVIEW based advanced instrumentation systems (Vol. 728). Berlin: Springer.

6 R. Engels, H. Rongen. LabView course manual.pdf

7 Blume Five Techniques for Better LabVIEW Code.pdf

8 Bitter R., Mohiuddin T., & Nawrocki, M. (2007). LabVIEW. In Advanced Programming Technique. CRC Press.

9) Bitter, Nawrocki. (2001). LabVIEW Advanced Programming Techinques.pdf

УДК 629.12:621.431

КОНВЕРТАЦІЯ ДИЗЕЛЬНИХ ДВИГУНІВ 6 ЧН 25/34 ДЛЯ РОБОТИ НА АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДАХ ГАЗІВ

Доценко Сергій Михайлович
к.т.н., доцент
Первомайський навчально-науковий інститут
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
м. Первомайськ, Україна

Анотація: Заміна дизельного палива газом потребує заміни або конвертації дизельних двигунів на газові. Створення нової газової машини потребує великих капіталовкладень. Найбільш перспективним є конвертація дизельних двигунів, які знаходяться в експлуатації, на газові.

Ключові слова: конвертація, газові двигуни, газоподібне паливо, випускні гази.

Залежність від імпорту газу розглядається більшістю країн як питання національної, економічної й енергетичної безпеки. В умовах світової кризи і постійного зростання цін, одним з пріоритетних напрямків розвитку енергетики є пошук альтернативних видів газів. При конвертації дизельних двигунів в газові в якості палива використовують різноманітні види паливних газів: природній газ, шахтний газ-метан, генераторний газ, біогаз.

Останнім часом все більш широке поширення набуває виготовлення біогазу. Неухильне зростання вартості споживної енергії сприяло закріпленню за біогазовою галуззю популярності в останні два десятиліття. Біогаз перетворився з альтернативного джерела енергії в звичайний для багатьох підприємств у всьому світі.

Газові двигуни відрізняються мінімальними рівнями вібрації і шуму, що дає можливість розміщення станцій, на базі газових двигунів, в безпосередній

близькості біля споживача.

Дизелі є базою для створення високоефективного газового двигуна, незважаючи на те, що при переводі дизеля на газ характер робочого процесу принципово змінюється. Температура займання газів значно вище, чим дизельного палива і це є основною проблемою[1, с. 17].

При конвертації дизельних двигунів 6ЧН 25/34 в газові 6ГЧН 25/34 виникають ряд проблем. Аналіз параметрів роботи дизеля при випробуванні на газоподібному паливі виявив, що такі визначальні параметри робочого процесу як температура випускних газів на виході із циліндрів відрізняються. Температура випускних газів газового двигуна складала 825К [2, с. 5], в той час як у дизельного двигуна – 713К [3, с.4].

При спробі зниження температури випускних газів газового двигуна за рахунок збільшення коефіцієнту надлишку повітря до $\alpha = 1{,}75$ відбулося порушення стабільності роботи двигуна по частоті обертання колінчастого валу.

В період випробувань газового двигуна (напрацювання менше 200 годин) виявили прискорене зношення поршневих кілець, втулки циліндра та поршня. Поломка втулки циліндра відбулася, після напрацювання менше 1000 мотогодин, від механічного руйнування і утворення вертикальної тріщини від верхнього бурта до нижнього пояса ущільнюючого резинового кільця (рис. 1).

Рис. 1. Руйнування стінки циліндра

Інша поломка характерна тільки для газового двигуна є руйнування перемички між канавками під перше та друге компресійне кільце (рис. 2).

Причиною підвищеного зносу деталей шатунно-поршневої групи газового двигуна стало недостача масла в парі втулка циліндра – компресійне кільце, із-за високої темпера тури робочих газів. Заміна марки масла на масло з низькою випаровуваністю масляної плівки дозволило зменшити знос пари втулка – кільце.

Рис. 2. Руйнування перемички між канавками компресійного кільця

Крім цього була проведено доопрацювання конструкції поршневих кілець. Компресійне кільце прямокутного профілю з хромовим покриттям показало хороші результати роботи.

Висновок. При конвертації дизельних двигунів для роботи на газоподібному паливі необхідно враховувати появу детонації в циліндрах двигуна та вплив її на міцність деталей шатунно-поршневої групи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Генкин К. И. Газовые двигатели. Государственное научно-техническое издательство машиностроительной литературы. Москва 1962. 115с.
2. Газовые двигатели 6 ГЧН 25/34. Руководство по эксплуатации. 1999р. 84с
3. Дизели 6ЧН, 8ЧН, 8ЧНП 25/34 и дизель - генераторы ДГРА, ДГА Руководство по эксплуатации. 1990. 105с

УДК 615.849.5

КОНЦЕПЦІЯ АПАРАТНОГО КОМПЛЕКСУ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОЇ ХРОМОТЕРАПІЇ

Кіпенський Андрій Володимирович,
д.т.н., професор
Куліченко Вячеслав Вікторович,
к.т.н., доцент
Національний технічний університет
Харківський політехнічний інститут
м. Харків, Україна

Анотація. Останні роки завдяки розвитку електронної промисловості та появі на ринку потужних світловипромінюючих діодів хромотерапія стала одним із найперспективніших методів фізіотерапії. Автори пропонують для обговорення технічні аспекти концепції апаратного комплексу для лікувального впливу на людину електромагнітним випромінюванням видимого діапазону. Запропоновані апаратні комплекси, при їх серійному виробництві, можуть знайти застосування у медичних закладах, косметичних салонах, кімнатах відпочинку та релаксації промислових підприємств і установ.

Ключові слова: хромотерапія, світловипромінюючі діоди, електромагнітне випромінювання, видимий діапазон, концепція, апаратний комплекс, мікропроцесор, фотонні випромінювачі.

Хромотерапія (кольоролікування) – один із найстаріших методів лікування та корекції стану людини, який і сьогодні, у тому числі завдяки досягненням електроніки, знаходить широке застосування для лікування та релаксації. Історики медицини стверджують, що основні принципи світло- та кольоролікування були сформульовані ще у Давньому Єгипті [1]. Наприклад, споглядання червоних і помаранчевих кольорів та їх відтінків призводить до підвищення частоти серцевих скорочень і артеріального тиску, має збуджуючий вплив на нервову систему. Глибокий темно-синій колір води, навпаки,

заспокоює та сприяє відновленню рівномірного дихання. Першим джерелом світла, яке застосовувалося у хромотерапії, було природне сонячне сяйво. Для виділення необхідних ділянок діапазону випромінювання тоді використовували кольорове скло і водні розчини барвників. І хоча використання сонячної енергії не мало наукового пояснення, її цілюща сила була настільки очевидною, що дозволило римським, арабським і китайським лікарям ввести лікування сонячним світлом у медичну практику.

На початку 1930-х років. практичне обґрунтування хромотерапії дав індійський вчений Д. Р. Гхадіалі. Він докладно описав терапевтичний ефект застосування того чи іншого кольору. На його думку, всі органи та системи людського організму сприйнятливі до певних кольорів (довжин хвиль електромагнітного випромінювання видимого діапазону (ЕМВ ВД)). Підбираючи довжину хвилі ЕМВ або їх комбінації, можна впливати на функції організму, уповільнювати або прискорювати процеси, що протікають у ньому, і фізико-хімічні реакції.

Справжню революцію в галузі кольоролікування здійснили дослідження швейцарського психолога Макса Люшера. У 1950-х рр. їм було проведено численні експерименти, у яких він використовував понад 4500 тонів і відтінків кольору. В результаті своїх досліджень Макс Люшер відібрав кольори, застосування яких здатне змінювати динаміку внутрішніх процесів організму, психоемоційний стан, покращувати чи знижувати функції органів та систем.

ЕМВ при проведенні процедур хромотерапії впливає на організм людини двома шляхами – через райдужну оболонку очей та через шкіру [2]. Сприймаючи колір, рецептори очей стимулюють певні ділянки центральної нервової системи, що у свою чергу призводить до вивільнення цілої низки гормонів та біологічно активних речовин. Саме це забезпечує необхідний лікувальний ефект, оскільки різні ділянки спектру ЕМВ створюють різну модуляцію нейронного сигналу, в результаті стимулюються відповідні відділи і структурні одиниці мозку. З цим пов'язана цілеспрямована дія кольорів.

Завдяки наявності великої кількості нервових закінчень, шкіра чуйно

реагує на подразники довкілля – тепло, холод, тиск і, зокрема, ЕМВ різних спектрів [3]. Поглинаючи енергію електромагнітних коливань з певною довжиною хвилі, шкіра формує біологічну відповідь, яка проявляється у підвищенні температури, поліпшенні кровообігу, прискоренні обмінних процесів та в інших ефектах. Знання взаємозв'язку між певними спектрами ЕМВ та реакцією шкіри, дозволяють фахівцям у галузі медицини успішно вирішувати проблеми своїх пацієнтів. Наприклад, дослідженнями вітчизняних учених було встановлено найвищий болезаспокійливий ефект червоного та фіолетового поляризованого світла [4]. Очевидно, що в першому випадку ефект досягається за рахунок найбільшої глибини проникнення ЕМВ червоної частини спектру (з усього видимого діапазону), а в другому – за рахунок найбільшої енергії фотонів фіолетової частини спектру ЕМВ.

В даний час прийнято вважати [2], що холодні кольори спектру (синій та фіолетовий) забезпечують аналгетичний, седативний, протизапальний ефекти. Теплі кольори (червоний та помаранчевий) підвищують загальний тонус. Зелений колір знаходиться в центрі ВД та має стабілізуючий ефект. На особливу увагу заслуговує біле світло, яке складається з усіх спектрів ВД. Біле світло здатне надати сили та енергії, вирівняти настрій, привести до гармонії всі органи людини. Селективна хромотерапія характеризується поєднанням різних спектрів, що дозволяє отримати комплексний позитивний ефект.

Як метод лікувальної дії хромотерапія добре поєднується з іншими лікувальними методами [2, 5]. Наприклад, вона ефективно доповнює гідромасаж та різні водні процедури. У цьому випадку досягається органічне поєднання терапевтичного ефекту від обох методів, оскільки вода посилює вплив ЕМВ ВД на людину. Для проведення подібних процедур відповідні ванни, душові кабінки, сауни та басейни оснащуються спеціальними джерелами, довжина хвилі випромінювання яких вибирається з урахуванням необхідності досягнення того чи іншого терапевтичного ефекту.

Основними показаннями для проведення процедур хромотерапії є:

– порушення режиму сну (хронічне безсоння, часті пробудження під час

сну, тяжкий перехід між фазами поверхневого і глибокого сну, недосипи);

– депресивні стани, постійні стреси, напружена робота, часті переживання;

– різні болючі відчуття в суглобах, м'язах, кістках, зв'язках;

– болі, пов'язані з неврологією;

– панічні атаки, необґрунтований тривожний стан після перенесеного потрясіння або шоку;

– хвороби системи травлення та шлунково-кишкового тракту.

Ефект від хромотерапії настає поступово після того, як буде проведено весь необхідний курс лікування. Популярність хромотерапії обумовлена ще й тим, що вона має мінімум протипоказань, до яких належать:

– епілепсія;

– підвищена агресія;

– наявність будь-яких психічних відхилень (шизофренія, маніакальні стани тощо).

Сьогодні в апаратах для хромотерапії використовують різні джерела ЕМВ ВД, проте найбільш перспективними є випромінюючі діоди (світло-випромінюючі діоди, світлодіоди або англ. light-emitting diode, LED) [6, 7].

Мета цієї роботи полягає у розробці концепції апаратного комплексу зі світлодіодними випромінювачами, який дозволить проводити різні процедури загальної хромотерапії за відомими методиками та може бути використаний для розробки нових методик.

Аналіз методик хромотерапії, які наведені у зазначених джерелах (див. Список джерел інформації), показав, що в залежності від способу опромінення, проведення загальних процедур можливе декількома способами (див. рис. 1).

У загальному випадку всі способи опромінення можуть бути поділені на три групи в залежності від складу ЕМВ (вузький спектр, комбінація спектрів, безперервне біле світло).

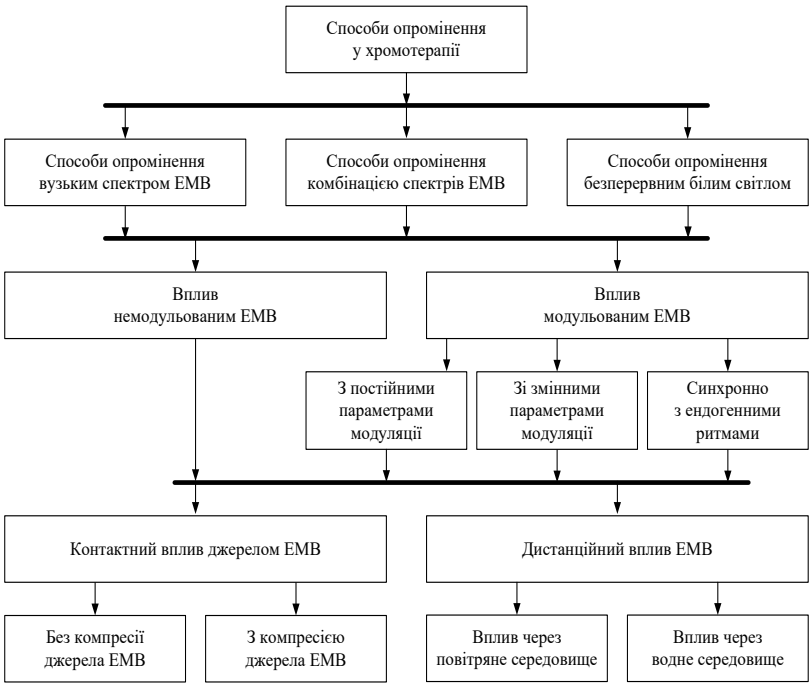

Рис. 1. Класифікація способів опромінення у хромотерапії

У всіх трьох випадках опромінення може проводитися як немодульованим, так і модульованим ЕМВ, що передбачається багатьма методиками для підвищення ефективності лікувального впливу. Для модуляції ЕМВ світлодіодних випромінювачів найбільш доцільно використовувати методи імпульсної модуляції. Це дозволить чергувати імпульси випромінювання з паузами та періодично змінювати середнє значення інтенсивності випромінювання. При цьому сигнали, які здійснюють модуляцію можуть бути постійними (постійні параметри модуляції) або періодично змінюватись за деяким законом (змінні параметри модуляції). Окремим видом модуляції є біосинхронізація, за якої інтенсивність ЕМВ змінюється синхронно з ендогенними біоритмами конкретного пацієнта [8]. Найбільш часто синхронізацію зміни інтенсивності ЕМВ здійснюють із серцевими скороченнями (систола – діастола) та дихальними актами (вдих – видих).

Способи впливу немодульованим і модульованим ЕМВ можуть бути розділені на дві групи, залежно від розташування фотонного випромінювача по відношенню до тіла пацієнта. При контактному способі опромінення можлива дія без компресії та з компресією. У разі компресії тканин підвищується глибина проникнення ЕМВ в тіло пацієнта. При дистанційному способі впливу

ЕМВ може бути спрямоване на тіло пацієнта через повітряне або водне середовище. В першому випадку вплив може здійснюватися безпосередньо на шкіру, або як відбиття від поверхні чи через неоднорідне середовище для розсіювання ЕМВ (при впливі на органи зору). Водне середовище, через яке здійснюється вплив ЕМВ, може бути нерухомим (наприклад, у ванні) або рухомим (у душі).

При розробці апаратних комплексів для загальної хромотерапії, перш за все, слід мати на увазі, що в них, як у будь-яких інших виробах електронної медичної техніки, можуть бути виділені принаймні дві основні складові: інформаційна частина (ІЧ) та енергетична частина (ЕЧ) [9]. При цьому основне завдання ІЧ – отримання достовірної інформації з усіх каналів зв'язку, її обробка та управління ЕЧ. Основним завданням ЕЧ є формування електромагнітного випромінювання із заданими параметрами для нормалізації стану пацієнта. На підставі досвіду, який було отримано раніше [10], автори пропонують технічні аспекти концепції такого апаратного комплексу:

– насамперед – комплексний підхід до розробки комплексу, як виробу медичної техніки, що передбачає єдиний алгоритм для збирання інформації, її обробки, подання та управління ЕЧ;

– для конструктивної реалізації комплексу найбільш доцільно використовувати модульний принцип, що дозволить формувати довільний порядок розміщення фотонних випромінювачів уздовж тіла пацієнта, навколо нього або для опромінення певної частини;

– у випромінювачах ЕК світлодіоди слід об'єднати у групи за спектрами випромінювання з можливістю роздільного управління кожною такою групою. Це дозволить впливати на райдужну оболонку очей та на різні ділянки шкіри пацієнта ЕМВ з різними спектрами (різними комбінаціями спектрів) або з різною інтенсивністю випромінювання;

– конструкція фотонних випромінювачів повинна передбачати можливість використання кожного з них як для контактного впливу, так і для дистанційного – через повітряне або водне середовище;

– для реалізації ІЧ комплексу доцільно використовувати мікропроцесорну техніку, що забезпечить можливість впливати на пацієнта за заданими алгоритмами та з різними видами модуляції параметрів ЕМВ;

– у комплексі потрібно передбачити можливість та технічні засоби знімання інформації для проведення процедур у режимі «біосинхронізація»;

– обов'язковою для ІЧ комплексу є наявність дисплея, клавіатури та можливість підключення до персонального комп'ютера. Останнє дозволить вести облік відпущених процедур, а також фіксувати реакцію організму на відповідний вплив ЕМВ.

Структуру апаратного комплексу для хромотерапії, що реалізує запропоновану концепцію, наведено на рис. 2. Інформаційна частина комплексу відповідно до свого призначення характеризується сукупністю наступних інформаційних процесів:

– отримання відомостей, про зміни фізіологічних показників (ФП) пацієнта, про значення вхідної U_1 та вихідної U_3 напруги ЕЧ, передбачає виділення корисної інформації, вільної від шумів та перешкод. Результатом отримання інформації є сигнали у формі, зручної для передачі та подальшої обробки;

– передача інформації полягає у перенесенні її на відстань найбільш раціональним способом електричними, електромагнітними або оптичними каналами зв'язку;

– обробка інформації складається з математичних перетворень, що виконуються мікропроцесором ІЧ. Проміжним етапом обробки є зберігання інформації;

– подання інформації – демонстрації зображень, що містять якісні та кількісні характеристики. Для надання інформації може бути використаний власний дисплей комплексу або дисплей персонального комп'ютера;

– формування керуючого впливу ЕЧ (сигнал u_2) здійснюється з урахуванням сигналів завдання Y_1 та сигналів, що надходять каналами зворотного зв'язку u_1 та u_3.

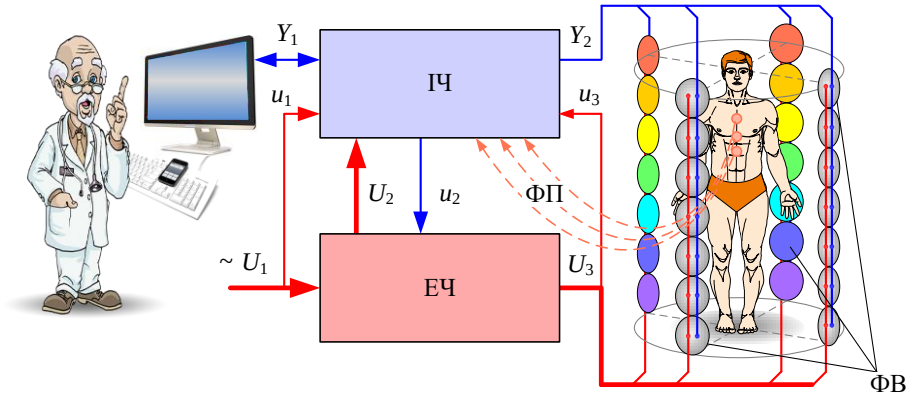

Рис. 2. Структурна схема апаратного комплексу для хромотерапії

У енергетичній частині комплексу здійснюється перетворення параметрів електричної енергії, що підводиться від мережі змінної напруги U_1 загального призначення, для електроживлення фотонних випромінювачів (ФВ). Складовою цієї частини комплексу є система джерел вторинного електроживлення, де процеси перетворення параметрів електричної енергії полягають у випрямленні змінної напруги електричної мережі, згладжуванні пульсацій випрямленої напруги і її подальшої стабілізації. За наявності зазначених вище зворотних зв'язків та відповідного програмного забезпечення ІЧ вихідні напруги U_2 і U_3 в ЕЧ формуватимуться стабільними навіть за наявності вхідних збурень та вихідних відхилень. Вхідними збуреннями для джерел електроживлення ЕЧ є пульсації і відхилення напруги електричної мережі від номінального значення. Відхилення на виходах обумовлені змінами параметрів навантаження джерел електроживлення, яким є фотонні випромінювачі зі змінною кількістю СДГ, які працюють одночасно.

Крім того, в ЕЧ повинні бути передбачені багатоканальні (за кількістю фотонних випромінювачів) комутатори для підключення до джерела електроживлення фотонних випромінювачів, де за допомогою світлодіодів електрична енергія безпосередньо перетворюється на ЕМВ. Розміри та конструкцію ФВ, а також кількість світлодіодів кожного спектру слід вибирати з урахуванням конкретного призначення комплексу. При цьому всі ФВ доцільно виконати однаковими, а необхідні ефекти слід досягати за допомогою незалежного управління кожною світлодіодною групою (СДГ). Для

забезпечення такого управління пропонується частину функцій ЕЧ та ІЧ перенести безпосередньо у фотонні випромінювачі. Зокрема, з ЕЧ доцільно перенести багатоканальні (для ФВ за кількістю СДГ) комутатори, а інформаційну частину слід виконати у вигляді розподіленої системи та розмістити в кожному фотонному випромінювачі окремий модуль управління і з'єднати його шиною з мікропроцесором ІЧ. В такому випадку загальна кількість каналів управління дорівнюватиме добутку кількості ФВ на кількість СДГ у кожному з них.

Інформація для модулів, що управляють ФВ, передається від мікропроцесора ІЧ у вигляді послідовності деяких кодів Y_2, які містить адресу модуля, номер режиму роботи та його параметри. Відпрацювання заданого режиму вже повинно здійснюватися самими модулями, які синхронізовані ІЧ.

Запропоновані апаратні комплекси, при їх серійному виробництві, можуть знайти застосування у відділеннях фізіотерапії, водолікарнях, косметичних салонах, кімнатах відпочинку та релаксації на промислових підприємствах та в установах. Також комплекси можуть знадобитися у наукових медичних закладах для подальшого вивчення впливу ЕМВ на організм людини та розробки нових методик хромотерапії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Завадська Т. С. Історія хромотерапії. URI: http://fdt.com.ua/istoriya-fototerapii/ (дата звернення 16.11.2022).

2. Хромотерапия. URI: http://altmed.am/?page_id=5259 (дата звернення 17.11.2022).

3. LED-терапия в современной косметологии. URI: https://alvi-prague.ua/blog/led-terapia-v-sovremennoj-kosmetologii (дата звернення 15.11.2022).

4. Гуляр С. А., Лиманский Ю. П., Тамарова З. А. Боль и цвет: лечение болевых синдромов цветным поляризованным светом. – Киев – Донецк: Биосвет, 2004. – 122 с.

5. Хромотерапия в душе: чем полезно «цветное» купание? URI: https://www.noken.com/ru/blog/hromoterapiya-v-dushe-chem-polezno-tsvetnoe-kupanie (дата звернення 16.11.2022).

6. Тондий Л. Д., Тондий О. Л., Закревская Е. Л. Свет, цвет: Терапия от ламповых, лазерных и диодных источников света – Харьков: ТОВ «С.А.М.», 2012. – 168 с.

7. Коробов А. М., Коробов В. А., Лесная Т. А. Фототерапевтические аппараты Коробова серии «Барва». – Харьков: ИПП «Контраст», 2006. – 176 с.

8. Кипенский А. В., Куличенко В. В. Биосинхронизация электромагнитного излучения светодиодной терапевтической аппаратуры // Eurasian scientific discussions. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2022. Pp. 21–27.

9. Кіпенський А. В., Король Є. І. Інформаційно-енергетичні процеси у електронних виробах медичної техніки // Тези доповідей XXVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров’я». – Харків: НТУ «ХПІ», 2020. – Ч. IV. – С. 238–239.

10. Электронная медицинская техника. Разработки кафедры «Промышленная и биомедицинская электроника» НТУ «ХПИ» / Е. И. Сокол, А. В. Кипенский, Е. И. Король и др. – Харьков: Золотые страницы, 2015. 264 с.

УДК 330

РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ СТАТИСТИЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ДАНИХ У СЕРЕДОВИЩІ LABVIEW

Клим Ярослав Богданович
студент магістр
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Анотація: Дана робота присвячена розробці методичної літератури для програмного середовища LabVIEW на українській мові в області математичної статистики. Для полегшення процесу вивчення даного середовища україномовними людьми а саме інженерами-метрологами і в подальшій роботі в ньому.

Ключові слова: Labview, математична статистика, вибірка, Front Panel, Block Diagram.

Вступ: На сьогодні використання програмних засобів у сферах математичної статистики не є обмеженим лише імітаційним моделюванням. В наші дні є багато середовищ програмування які за своїми функціями підходять для виконання різних дій в області статистики. Для виконання даних функцій на мою думку зараз найкраще підходить програмне середовище Labview розроблене компанією National Instruments. Дивлячись на це можна сказати що метою даної роботи є розроблення наукових матеріалів для вивчення програмного середовища Labview інженерами-метрологами в області статистики.

Сучасний стан проблеми. В наші дні, є багато документацій чи просто інформації про програму Labview. Але є одна проблема, більшість цієї інформації є написана в основному на англійській мові. Інтерфейс даного середовище є теж повністю на англійській. Тому людям без хорошого рівня знання англійської мови є досить важко працювати в даному середовищі.

Одним з варіантів вирішення даної проблеми може бути розроблення наукових матеріалів для вивчення Labview в області статистики на українській мові. Можна сказати що це і є метою даною роботи.

Labview є програмним середовищем від фірми National Instruments. Воно дає змогу створювати програмні проекти з схемами керування, а також дає можливсть реалізації взаємодії з конкретними апаратними засобами завдяки відповідним інтерфейсам. Також у Labview можна використовувати програмні модулі, з інших мов програмування наприклад C чи Java.

В такому випадку Labview надає змогу створювати прикладне програмне забезпечення для інформаційно-вимірювальних систем, а також різних комп'ютерних систем збору і опрацювання експериментальних даних. Labview містить два діалогових вікона Front Panel і Block Diagram.

Front Panel функціонує як графічний інтерфейс користувача, а Block Diagram вікно яке містить безпосередньо саме вихідний код програми Labview.

Front Panel – функціонує як графічний інтерфейс користувача. Тут можна встановити різні індикатори і графічні елементи управління, які в своєму випадку являються елементами вводу і виводу. Елементи управління це є кнопки, повзунки, регулятори, ручки та інші засоби вводу. Індикатори – це елементи що відображають графічну інформацію, від сигнальних засобів, наприклад лампочки.

Встановлені на Front Panel елементи керування та індикатори, відображаються відповідними іконками у вікні – **Block Diagram**. В Labview кожному встановленому елементу на Front Panel відповідає іконка про цей елемент у Block Diagram. Block Diagram є вікном яке містить безпосередньо саме вихідний код програми Labview.

Ці обидва вікна є взаємопов'язані між собою якщо ми спробуємо видалити якийсь елемент на Передній панелі (Front Panel), то він зникне і на панелі Block Diagram.

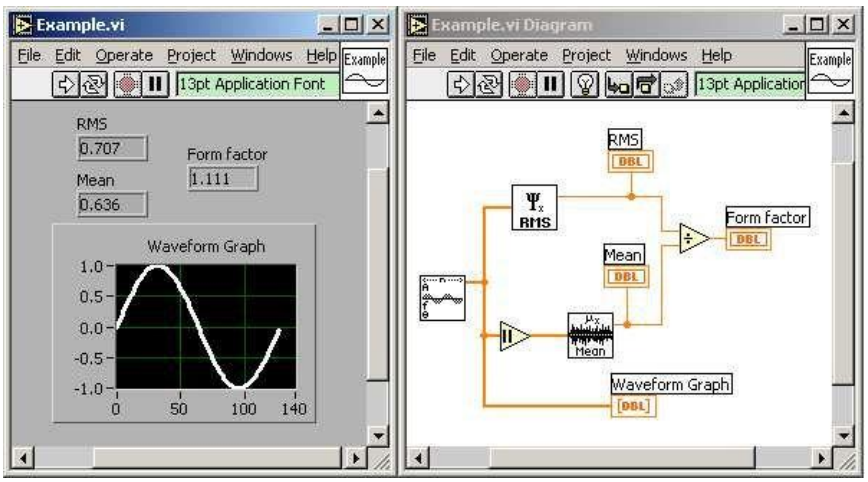

Мал.1. Front Panel і Block Diagram в Labview

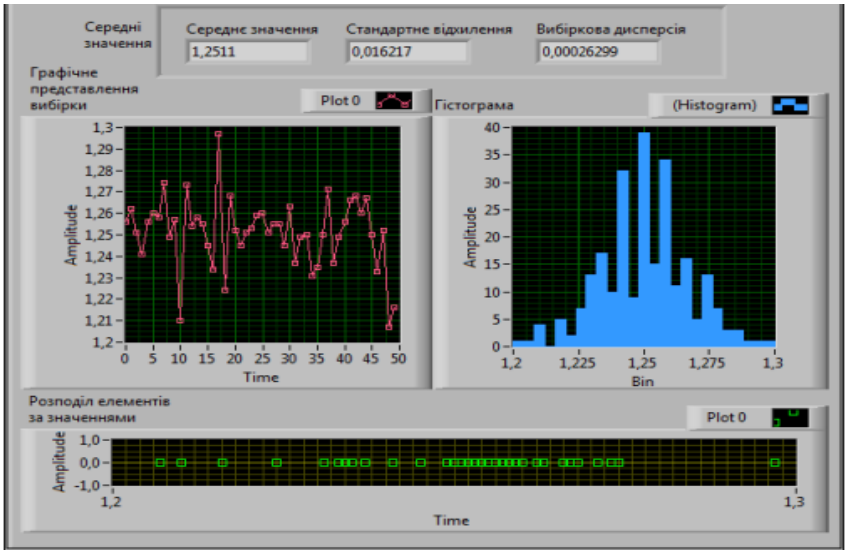

Мал.2. Програма для знаходження середнього зваженого значення з декількох вибірок, вибіркової дисперсії середнього значення. Front Panel

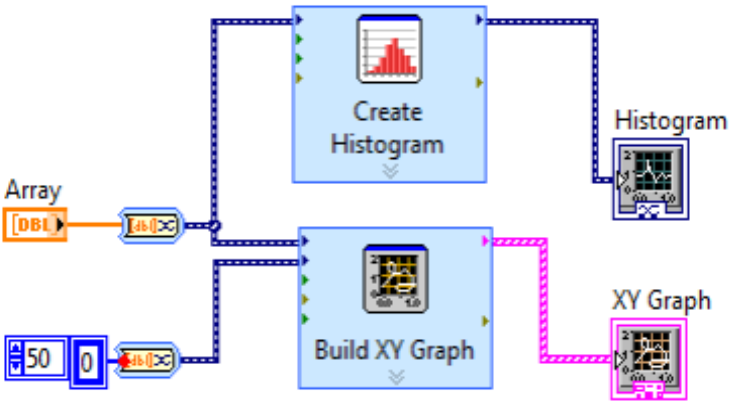

Мал.3. Програма для знаходження середнього зваженого значення з декількох вибірок, вибіркової дисперсії середнього значення. Block Diagram

Висновок. Даний проект можуть використовувати люди, які працюють з обробкою математичних статистичних даних. Цей проект дає змогу вирішувати достатньо широкий спектр задач з опрацюванням даних. В цей же час отримані знання і вміння можуть використовуватися для вирішення інженерних задач. Дане методичне забезпечення є написане на українській мові що дозволяє україномовним людям краще розуміти і швидше навчатися та працювати в програмному середовищі LabView.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Учебний практикум по LabView. Пікад, №2, 2008, сс. 52 – 58.
2. Travis J. (2009). LabVIEW for everyone. Pearson Education India.
3. Larsen R. W. (2011). LabVIEW for engineers. Pearson Higher Ed.
4. Пейч Л. И., Точилин Д. А., & Поллак Б. П. (2004). LabVIEW для новичков и специалистов. Горячая линия-Телеком.

ЕКОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ПОЛІГОНІВ ТПВ ТА ОЧИЩЕННЯ ІНФІЛЬТРАТУ

Крика Дмитро Романович,
студент магістр
Челядин Любомир Іванович
професор, доктор технічних наук
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: У публікації описана проблема екологічного контролю і забруднення навколишнього середовища полігонів ТПВ та запропоновано технологію очищення інфільтрату методом електрообробки в циліндричному елекропристрою перед відстійником і фільтром. Результатом проведених експериментів є очищення фільтрату в середньому на 92,7%.

Ключові слова: тверді побутові відходи ,забруднення навколишнього середовища, електрообробка, очищення інфільтрату.

Вступ. Актуальними є проблеми пов'язані з запобіганням надзвичайних ситуацій та забезпечення техногенної та екологічної безпеки об’єктів критичної інфраструктури. Однією із таких, є проблема твердих побутових відходів . Вона являється актуальною і досить гострою для України. Утворення відходів зростає, тоді як значна частка цих відходів видаляється на полігонах твердих побутових відходів (ПТПВ) та звалищах, які розміщені та експлуатуються не достатньо належним чином, наслідком чого є негативний вплив на навколишнє середовище та здоров’я людини. Такі об’єкти збільшують ризик утворення техногенної катастрофи та послаблення безпеки в середині країни.

Проблема впливу твердих побутових відходів на довкілля, є однією з найгостріших та найактуальніших екологічних проблем. На сьогоднішній день майже у кожному населеному пункті спостерігається переповнення полігонів, а також є така проблема, як створення несанкціонованих сміттєзвалищ, кількість

яких з кожним роком збільшується.

Отже, заходи по забезпеченню правильної роботи критичних підприємств, яким є полігон ТПВ, а саме очищення інфільтрату – є актуальною проблемою сьогодення.

Екологічний контроль за всіма видами господарської діяльності в системі поводження з відходами здійснюють на основі Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» і «Про відходи» територіальні органи Міністерства екології та природних ресурсів, що здійснюють державний контроль, а також екологічні служби підприємств, організацій і установ.

Екологічний контроль, згідно з нормативними документами [1], включає:

-аналіз способів зменшення кількості і ступеня небезпеки відходів, що утворюються, а також перевірку порядку і правил обігу з ними;

-перевірку виконання планів заходів щодо впровадження маловідходних технологічних процесів, технологій знешкодження відходів, лімітів розміщення відходів;

-визначення маси розміщених відходів відповідно до виданих дозволів;

-перевірку ефективності природоохоронних заходів і безпеки експлуатованих об'єктів розміщення відходів для навколишнього середовища і здоров'я населення за інформацією про процеси, що відбуваються в місцях розміщення відходів.

Основним чинником, який створює екологічну небезпеку на ПТПВ є інфільтрат звалища, який є складною за хімічним і фізичним складом рідиною, що утворюється при проходженні атмосферних опадів крізь товщу твердих побутових відходів на полігоні. Він містить отруйні органічні, неорганічні речовини і важкі метали, які максимально концентрується в нижніх шарах ТПВ, забруднюючи токсинами ґрунт. У ньому вміст забруднюючих речовин істотно перевищує ГДК. Крім того, фільтрат звалищ ТПВ містить патогенні мікроорганізми, яйця гельмінтів і являє собою загрозу життю і здоров'ю населення. Важливим є вибір системи очищення інфільтрату, оскільки досить

часто відбувається неконтрольований витік інфільтрату, який спричинює до накопичення значних його об’ємів у ставках накопичувачах. У зв'язку з цим перспективним і актуальним напрямком є розробка заходів його очищення. Їх реалізація дозволить поліпшити стан навколишнього середовища і якість життя людей.

На ПТПВ розташовують систему збору інфільтрату, яка завершується системами його очистки. Зазвичай, система збирання фільтрату складається з таких елементів:

– дренажного шару з гравію, товщиною 0,5 м, який покриває проти фільтраційну систему днища секцій; – дренажних труб у дренажному шарі; - наглядового колодязя у найвищому куті полігону та збірного колодязя у найнижчому куті кожної секції; – труб для транспортування фільтрату від збірних колодязів до насосної станції, розміщеної у найнижчій точці полігона та з насосної станції – на установку для очистки фільтрату.

В основному можливі такі три варіанти очистки інфільтрату:

– очистка на міській комунальній станції очистки стічних вод;

– попередня очистка на об’єкті утворення та остаточна очистка на станції очистки стічних вод; – повна очистка на об’єкті утворення.

За даними статистики [2] на одному з полігонів територіальної громади кількість інфільтрату полігону ТПВ утворюється близько 20 тис.м^3 в рік , який в характеризується такими середніми показниками: має темно-коричневий колір, різкий неприємний запах, активна реакція водню (pH) – 9,7. Склад фільтрату: нафтопродукти (Н/П 5,7—9,2 мг/дм^3), нітратів (16,5 мг/дм^3), азот амоній (426.9 мг/дм^3), хлору (8928,4 мг/дм^3), загальне залізо (1.05 мг/дм^3), фосфати (311.1 мг/дм^3), надзвичайно високий вміст органічний речовин (ХСК 770,6-917,3 мгO_2/дм^3), БСК - 440.0, та багатьох інших.

Аналіз відомих технологій очистки інфільтрату [3-5] показав, технології очищення інфільтрату є різноманітними, як за виділенням певних забруднень, так і за процесами очищення, які відбуваються при очищенні. Враховуючи вище приведену інформацію та дослідженя [6] з очищення стічних вод

проводили дослідження з очищення інфільтрату полігону за фізико-електрохімічною технологією в лабораторній установці. Технологія включає деяких методів очистки, зокрема таких як відстоювання, коагуляція і флокуляція та механічне очищення з застосуванням фільтрів

Метою дослідження є встановлення параметрів очистки інфільтрату на стадіях електрообробки перед відстійником та фільтром.

Основні процеси запропонованої технології такі. Електрокоагуляція дрібно дисперсних забруднень, що здійснюється продуктами електролізу в результаті розчинення анодів. Під час коагуляції більшість шкідливих частинок будуть об'єднуватись у більші частинки, які затримуватимуться у тонкошаровому відстійнику в нижній частині як осад чи піна в верхній. Ефективне відділення забруднень у тонкошаровому відстійникувідбувається за рахунок швидкого контакту з похилими пластинами. Електродеструкція- розчинних забруднень і їх відділення у фільтрі при фільтрації через зернистий матеріал.

Очищення інфільтрату проводили у лабораторній установці наступним чином. З ємності, яка знаходиться на висоті, інфільтрат поступає у електрокоагуляційний пристрій циліндричної конструкції, де відбувається електрохімічні процеси та поступає у тонкошаровий відстійник в якому завислі відділяються і поступають у ємність шламу.

В подальшому частково очищена вода у відстійнику доочищається у фільтрі завантаженому фільтрувальним дрібнодисперсним матеріалом, а потім поступає на повторне використання чи зливається міську каналізацію або в водні ресурси в залежності від ступені очищення.

У лабораторній установці використовували циліндричний електропристрій. Катод і анод виконані у формі циліндрів різного діаметру, що впливає на густину струму на їх поверхні. Оскільки вона у залежності від напруги на електродах та складу і вмісту забруднюючих компонентів у стічній воді змінюється, то кількість флотаційних і окиснених продуктів електролізу буде різна, що впливає на ефективність процесу очищення. Показник ХСК,

який характеризує загальну кількість забруднень у інфільтраті, визначали за методикою [7].

Таблиця 1

Результати очищення інфільтрату після відстійника

Проба стічної води	Показники інфільтрату до очищення, мг/дм^3		Параметр електро обробки, вольт	Показники інфільтрату після очищення, мг/дм^3		Ступінь очищення ,%	
	ХСК	Н/П		ХСК	Н/П	ХСК	Н/П
1	770,6	5,7	10	77,1	0,7	90,7	87,7
5	855,5	9,2	12	65,9	1,3	92,3	88,0
6	917,3	7,5	14	48,6	0,7	94,7	90,7
7	896,1	8,4	12	63,6	0,8	92,9	90,5
9	768,4	6,1	12	63	0,73	91,8	88,5

Висновки. Результатами досліджень технології електрохімічної обробки інфільтрату перед відстійником за напруги 24в відділення з стічної води Н/П та повторної електрообробки, яка спричиняє деструкцію розчинних забруднень, перед фільтром з завантаженням цеоліта клиптилоліта фракцією 0,5-1,0 мм зменшує вміст забруднень за показником ХСК до 94,7%-96,3%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методичні рекомендації із збирання, утилізації та знешкодження фільтрату полігонів побутових відходів: Затверджені наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 421 від 20.08.2012 р.

2. Статистичний збірник «Довкілля Івано-Франківщини», Івано-Франківськ, 2021. – 165 с.

3. Запольський А. К. Фізико – хімічні основи технології очищення фільтрату: навч. посіб. Київ: 2016.

4. Mashal A Landfill leachate treatment using plasma-Fenton’s process/ Mashal A., Abu-Daherieh J., Graham W. and oth.//Sixth Jordan International Chemical Engineering Conference. Amman, Jordan, 2012. – P.256-259.

5. Malovanyy M. Ways to Minimize Environmental Hazards From Pollution of the Environment in the Zone of Influence of the Hrybovychi Landfill / M. Malovanyy, A. Sereda, V Sliusar // Environmental problems. – Volume 2. Number 2. – 2017. – P. 65–70.

6. Chelyadyn L. I.,.//Восточно-Европейский журнал передовых технологий *Sludge* of oil refiningunits and their processing/ Chelyadyn V., Bogoslavets M., Chelyadyn L.at al. // JournalofEcologicalEngineering. – 2020. – Vol. 21, iss. 7. – P. 169–177.

7. Якість води. Визначання хімічної потреби в кисні (ISO 6060:1989, IDT): ДСТУ ISO 6060:2003. – [Чинний від 2003-10-06]. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. – 6 с.

УДК 537.874.4

РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ХВИЛЬ В СЕРЕДОВИЩІ З НЕЛІНІЙНОЮ ХАРАКТЕРИСТИКОЮ НАПІВПРОВІДНИКОВОГО ДІОДУ

Мартинюк Артем Сергійович
Чернобородюк Владислав Дмитрович
Ходзицький Денис Андрійович
студенти
Національний технічний університет України
Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського

Анотація: з сучасним розвитком технічних можливостей по створенню генераторів високопотужного та надширокосмугового випромінювання, в тому числі й лазерів в оптиці, стають все більш і більш актуальними задачі описання розповсюдження випромінювання в нелінійному середовищі. Серед всього, можна виокремити проблему використання проблему використання нелінійних ефектів, котрі виникають при взаємодії випромінення з біологічними тканинами, для можливостей сучасної діагностики певних захворювань [1, с. 312].

Ключові слова: розповсюдження хвиль, нелінійне середовище, метод варіації параметрів

Останнім часом для цілей медичної діагностики використовується терагерцовий діапазон хвиль, що пов’язано з можливістю дослідження обертальних спектрів різноманітних органічних молекул. Для лінійного перетворення частоти опромінення робляться спроби використання сконцентрованих нелінійних елементів [3], однак через малий вклад одиничної нелінійності в енергетику сигналу, виникають певні труднощі. Одним із способів їх вирішення є використання протяжних нелінійних середовищ, в котрих відбувається накопичення нелінійних ефектів, в результаті чого спостерігається більш гнучке управління формою й іншими характеристиками

сигналу. При дослідженні неоднорідних середовищ часто використовуваний метод малих обурень призводить до необмеженого росту отриманої залежності, при збільшенні часової та просторової змінних [4, с. 384-387]. Крім того, існуючі підходи, базуються на вирішенні однорідних рівнянь, тобто описанням можливих типів хвиль. Однак, реалізовувані процеси, адекватно описуються, тільки неоднорідними рівняннями з заданим джерелом. Розглянемо метод варіації параметрів, вільний від вказаних огранень, на прикладі задачі про розповсюдження випромінення одномірного точкового джерела з довільною часовою залежністю в нелінійному середовищі.

Будемо виходити з одномірного хвильового рівняння в скалярному наближенні

$$\frac{\partial^2 u}{\partial x^2} - \frac{1}{v^2}\frac{\partial^2 u}{\partial t^2} = \varphi(t)\delta(x) + \gamma_1 \frac{\partial^2 f(u)}{\partial t^2} + \gamma_2 \frac{\partial^2 g(u)}{\partial t}, (1)$$

де $\varphi(t)$ описує часову форму сигналу, v – фазова швидкість в фоновому лінійному середовищі, $f(u)$ й $g(u)$ описують нелінійні властивості фазової швидкості та коефіцієнта поглинання середовища, γ_1 та γ_2 – малі числові параметри, характеризуючі вклад нелінійних характеристик. Вважатимемо початкове середовище безмежним, а початкову умову – однорідною. Використаємо для вирішення даної проблеми метод варіації параметрів [5]. В якості початкової форми оберемо рішення рівняння (1) при $\gamma_1 = \gamma_2 = 0$

$$u_0(x,t) = -\frac{v}{2}\,\Phi\left(t - \frac{|x|}{v}\right)\chi\left(t - \frac{|x|}{v}\right), (2)$$

де $\Phi(t) = \int_0^t \varphi(\tau)d\tau, \chi(t)$ – функція Гевісайда

Будемо варіювати амплітуду і час затримки сигналу (2) і уведемо в розгляд додаткову адитивну правку. В результаті рушення рівняння (1) шукатимемо у вигляді

$$u(x,t) = -\frac{v}{2}\left[m(x,t)\Phi\big(\tau(x,t)\big) + s(x,t)\right]\chi\big(\tau(x,t)\big), (3)$$

що містить три підлеглих визначенню функції $m(x,t), \tau(x,t), s(x,t)$, що мають фізичний сенс коефіцієнта проходження, затримки хвиль, за рахунок

зміни її фазової швидкості нелінійного середовища і розсіяної хвилі, відповідно. Виокремимо те, що взаємозв'язок між цими функціями в рівнянні (3) в більшій мірі – довільний, але відзеркалює основне уявлення про вимір характеристик плоскої хвилі при розповсюдженні в лінійному неоднорідному середовищі і вірно описують процеси в нелінійному середовищі.

Необхідні умови для знаходження невідомих функцій $\tau(x,t), m(x,t), s(x,t)$ отримаємо, прирівнюючи коефіцієнти при $\delta'\big(\tau(x,t)\big), \delta\big(\tau(x,t)\big), \chi\big(\tau(x,t)\big)$ у лівій та правій частині рівняння (1) після підстановки в нього залежності (3) і всіх необхідних похідних. Для визначення функції $\tau(x,t)$ маємо рівняння [5]:

$$\tau_x^2 - \frac{1}{v^2}\tau_t^2 = \gamma_1 F\left(-\frac{v}{2}[m\Phi + s]\right)\tau_t^2,$$

де $F(x) = \frac{f(x)}{x}$. В даному випадку для спрощення виразу були опущені аргументи у функцій $m(x,t), \tau(x,t), s(x,t), \Phi\big(\tau(x,t)\big), \varphi\big(\tau(x,t)\big)$. В наближенні неврахування взаємного впливу невідомих функцій:

$$\tau(x,t) \approx t - \frac{|x|}{v}\sqrt{1 + \gamma_1 v^2 F(-\frac{v}{2}\Phi(t - \frac{|x|}{v}))} \quad (4)$$

Для знаходження функції $m(x,t)$ прирівняємо у рівняння (1) коефіцієнти при $\delta\big(\tau(x,t)\big)$ враховуючи співвідношення (4). Приймемо функцію $s(x,t) = 0$. Утримуватимемо в рівнянні тільки лінійні по параметрам γ_1 та γ_2 члени. В результаті рівняння для $m(x,t)$ набуде вигляду [5]:

$$m_x + \frac{m_t}{v} = \frac{\gamma_1 v}{2Q}\frac{\varphi}{\Phi}\left(F\left(-\frac{v}{2}\Phi\right) - f'\left(-\frac{v}{2}\Phi\right)\right) + \frac{\gamma_2}{\Phi}\, g\left(-\frac{v}{2}\Phi\right),$$

де, у функції φ та Φ опущений аргумент $t - \frac{|x|}{v}$, нелінійні характеристики f, F, g залежать від аргументу $-\frac{v}{2}\Phi\left(t - \frac{|x|}{v}\right)$, "штрих" значить похідну по всьому аргументу, $Q = 1 - \frac{\gamma_1 |x| v^2 F' \varphi}{4\sqrt{1+\gamma_1 v^2 F}}$. Рішенням даного рівняння є функція:

$$m(x,t) = 1 + \frac{|x|}{\sqrt{1 + \gamma_1 v^2 F}}\left\{\frac{\gamma_2 g}{\Phi} + \frac{\gamma_2 v \varphi}{2\Phi Q}(F - f'\right\} \quad (5)$$

Врахуємо те що ми обмежувалися тільки лінійними членами по параметрам γ_1 та γ_2 і, оскільки, $1 + z \approx e^z$, запишемо розв'язок в еквівалентній формі:

$$m(x,t) = \exp\left(\frac{\gamma_2 g|x|}{\Phi\sqrt{1+\gamma_1 v^2 F}}\right) exp\left[\frac{|x|}{2\Phi}\frac{\gamma_1 v\varphi(F-f')}{(\sqrt{1+\gamma_1 v^2 F} - \frac{\gamma_1|x|v^2 F'\varphi}{4}}\right] \quad (6)$$

Прирівнюючи коефіцієнти при $\chi(\tau(x,t))$ в рівняння (1) з врахуванням знайдених наближено функцій $\tau(x,t)$ та $m(x,t)$? Отримаємо рівняння для знаходження функції $s(x,t)$ [6]

$$s_{xx} - \frac{s_{tt}}{v^2} + \frac{2\varphi}{\Phi v}\left(s_x + \frac{1}{v}s_t\right) = 2\gamma_1\left(\frac{\varphi^2}{\Phi} - \varphi'\right)(F - f') - \gamma_2\varphi(G - g'),$$

де $G(z) = \frac{g(z)}{z}$

Його розв'язок має вигляд $s(x,t) = w(x,t)\Phi(\tau)$, де

$$w(x,t) = -\frac{v}{2}\int_0^t dt_1 \int_{x-v(t-t_1)}^{x+v(t-t_1)} dx_1 \left\{2\gamma_1(\frac{\varphi}{\Phi})'(f' - F) + \gamma_2\frac{\varphi}{\Phi}\,(g' - G)\right\},$$

І описує процес розсіювання хвилі неоднорідності, котра виникає при проходженні хвилею нелінійного середовища, а функція $w(x,t)$ має сенс коефіцієнта розсіювання (відзеркалення) – відношення розсіяного поля до падаючого $\Phi(\tau)$.

Представлений розв'язок задачі дозволяє виявити загальні закономірності перетворення форми хвилі в нелінійному середовищі в залежності від форми початкового сигналу і виду нелінійної характеристики. Використану для вирішення процедуру можна розглядати як перенесення методів нелінійної геометричної оптики із спектральної в часову область [4, с. 389]. Дана область досліджень є надзвичайно перспективною й в недалекому майбутньому може покращити й замінити певні існуючі методи в відповідних областях

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. П. Усленг "Нелінійні електромагнітні хвилі". Видавництво "Мир" 1983р.

2. Вакс В. Л., Анфертьов В. А., Гольцман Г. Н., Пентін І. В., Третяков І. В. “ТГц спектрометр високого дозволу на основі наноструктурованих напівпровідникових та надпровідникових приладів” [Електронний ресурс], код доступу: http://jre.cplire.ru/jre/jan16/12/text.html

3. Якубов В. П., Лосєв Д. В., Мальцев А. І. “Діагностика нелінійностей” [Електронний ресурс], код доступу: http://jre.cplire.ru/jre/mar00/1/text.html

4. Виноградова М. Б., Руденко О. В., Сухоруков А. П. “Теорія хвиль” Видавництво “Наука” 1979р.

5. Биков А. Г., Лосев Д. В., Бардашов Д. С. “Збудження напівпровідникового діода коротким імпульсом” Видавництво “Наука” 2015р

УДК 004.45

ВИКОРИСТАННЯ BLUETOOTH LOW ENERGY ДЛЯ ІНТЕГРАЦІЇ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ ТА РОЗУМНИХ ПРИСТРОЇВ

Надригайло Тетяна Жумабаївна,
к.т.н., доцент
Перемітько Михайло Віталійович,
аспірант
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Україна

Анотація: Порівняння наявних інструментів для інтеграції мобільних додатків та розумних пристроїв. Використання технології Bluetooth Low Energy в якості універсального рішення. Детальний огляд сценаріїв використання, архітектури, принципів роботи та протоколу цієї технології.

Ключові слова: мобільний додаток, смартфон, розумний пристрій, Bluetooth, Bluetooth Low Energy.

Сьогодні переважна більшість людей володіє смартфонами, які вже давно перестали бути лише засобом зв'язку. Вони використовуються у якості універсального інструменту для безлічі різних задач: медіа, фінанси, пошта, документи, державні послуги, розваги. Можна сказати, що цей список є невичерпним, більшість повсякденних задач вирішуються за допомогою єдиного пристрою та відповідних мобільних додатків.

Окрім цього, достатньо стрімко розвивається ринок розумних пристроїв, який представлений розумними годинниками та фітнес-браслетами. У свою чергу, побутова техніка також активно рухається у цьому напрямі: ваги, пилососи, освітлення, розетки, навіть чайники. Майже кожен сучасний пристрій можливо під'єднати до смартфону для досягнення автоматизації та віддаленого керування.

Існують різні шляхи комунікації між розумними пристроями та

мобільними додатками, до основних належать NFC, Bluetooth Classic, Bluetooth Low Energy та Wi-Fi. Метод обміну даними обирається відповідно до типу пристрою. Наприклад, для побутової домашньої техніки у більшості випадків використовується Wi-Fi, як основний інструмент комунікації. У свою чергу, персональні пристрої, як ваги або фітнес-браслет підключаються до смартфонів за допомогою Bluetooth Low Energy. Це обумовлено сценаріями користування та фізичними обмеженнями, як ємність батареї або наявність постійної активної Wi-Fi мережі у зоні користування пристроями.

Можна сказати, що Bluetooth Low Energy є найбільш універсальним способом взаємодії з розумними пристроями, тому що його можливо використовувати у будь-яких умовах і не залежати від оточуючих факторів. Він використовується для надсилання даних на невеликі відстані, але це задовольняє більшість потреб. Ця бездротова технологія починає займати й нішу Wi-Fi, особливо в пристроях і програмах IoT (Internet of Things).

Важливо зазначити, що Bluetooth і Bluetooth Low Energy використовуються для різних цілей. Bluetooth може обробляти багато даних, але це потребує значних витрат з точки зору живлення. Bluetooth Low Energy використовується для програм, які не потребують обміну великими обсягами даних. Bluetooth Low Energy (BLE), тобто Bluetooth з низьким споживанням енергії – це технологія цифрової бездротової передачі даних (можливо стане відкритим стандартом по бездротовому зв'язку) з наднизьким енергоспоживанням і малим радіусом передачі (10 м), заснована на недорогих мікросхемах в передавальних пристроях.

Важливою концепцією у технології BLE є розподіл на центральні та периферійні пристрої (рис. 1). Центральний пристрій ініціює вихідний запит на підключення до периферійного пристрою. У свою чергу, периферійний пристрій є другорядним, він оголошує свою присутність шляхом адвертайзинга, або, інакше кажучи, розсилкою широкомовних пакетів. Він приймає вхідний запит на підключення вів центрального пристрою. Специфікація BLE не обмежує кількість периферійних пристроїв, до яких може підключитися

центральний, але завжди є практичне обмеження, особливо для невеликих вбудованих модулів. Периферійний пристрій може підключеним тільки до одного центрального [1].

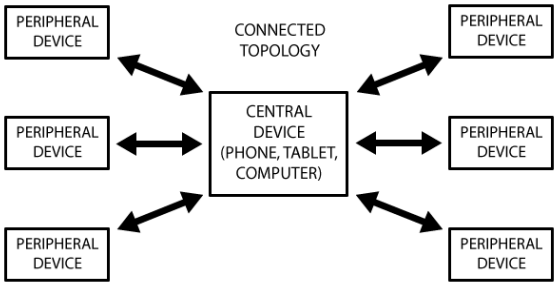

Рис.1 Взаємодія між центральними та периферійними пристроями

Для передачі даних між BLE пристроям використовується протокол GATT. GATT — це абревіатура від Generic ATTribute Profile, яка визначає спосіб, у який два BLE пристрої передають дані, використовуючи концепції під назвою «сервіси» та «характеристики» (рис. 2). Він використовує загальний протокол даних під назвою Attribute Protocol (ATT), який використовується для зберігання сервісів, характеристик і пов’язаних даних у простій таблиці пошуку з використанням 16-бітних ідентифікаторів для кожного запису в таблиці.

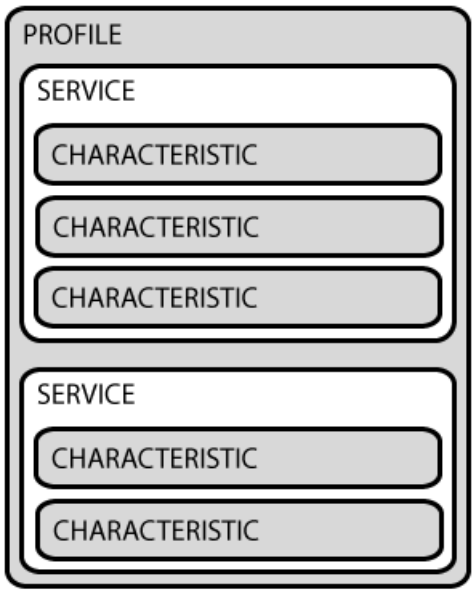

Рис.2 Сервіси та характеристики у протоколі GATT

Сервіси використовуються для розбиття даних на логічні сутності та містять певні фрагменти даних, які називаються характеристиками. Сервіс може мати одну або кілька характеристик, і кожна сервіс відрізняє себе від

інших за допомогою унікального числового ідентифікатора, що називається UUID, який може бути 16-бітним (для офіційно прийнятих) або 128-бітним (для спеціальних).

Концепція найнижчого рівня в транзакціях GATT – це характеристика. Подібно до сервісів, кожна характеристика виділяється за допомогою попередньо визначеного 16-бітного або 128-бітного UUID, Існують стандартні характеристики, визначені Bluetooth SIG, а також є можливість додати не уніфіковані, для розробки власного програмного забезпечення. Характеристики — це головний інструмент для взаємодії з периферійним пристроєм, вони використовуються для отримання та надсилання даних [2].

Подібна архітектура є достатньо зручною для того, щоб реалізовувати переважну більшість задач, від інтеграції невеликих персональних пристроїв до організації мережі IoT та налагодження системи розумного будинку. З огляду на вирішувану проблему треба обирати відповідний інструмент для комунікації між смартфоном та іншими пристроями, але Bluetooth Low Energy є найбільш універсальною та оптимальною технологією для досягнення взаємодії між мобільними додатками та розумними пристроями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Android Bluetooth Low Energy [Електронний ресурс]:[Веб-сайт] Електронні дані. — Режим доступу: https://developer.android.com/guide/topics/connectivity/bluetooth/ble- overview

2. GATT Introduction [Електронний ресурс]:[Веб-сайт] – Електронні дані. — Режим доступу: https://learn.adafruit.com/introduction-to-bluetooth-low-energy/gatt

УДК 65.012

АНАЛІЗ СИСТЕМИ ЯКОСТІ НА ЛІНІЇ ВИРОБНИЦТВА ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ

Петрова Олена Іванівна,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Зюзько Алла Валентинівна,
кандидат технічних наук, доцент
Шевчук Наталя Петрівна,
доктор філософії, старший викладач
Бойко Анастасія Віталіївна,
здобувач вищої освіти
Миколаївський національний аграрний університет
м. Миколаїв, Україна

Анотація: Для успішного функціонування підприємства на ринку необхідно забезпечувати постійний розвиток, удосконалення систем управління якістю, швидкого і точного реагування на зміну попиту та ринкових запитів споживачів, відповідність виробництва вимогам екологічності, безпечності, а також зміцнення взаємозв'язків підприємства. Питання безпечності та якості харчових продуктів є актуальним в усьому світі. Тому, застосування процесного підходу в системі управління якості допомагає підприємству налагоджувати горизонтальні зв'язки й усувати бар'єри між різними службами.

Ключові слова: якість, продукція, управління, процеси, модель.

Проблема забезпечення і підвищення якості продукції актуальна для всіх країн і підприємств. Від її вирішення в значній мірі залежить успіх і ефективність раціональної економіки. Слід зазначити, що в міру розвитку в нашій країні ринкової економіки якість набуває особливого значення. Якість продукції в даний час є ключовою проблемою усіх галузей харчової промисловості [1].

Системи управління якістю будуються на основі процесного підходу,

тобто діяльність підприємства розглядається як сукупність усіх процесів, що беруть участь у створенні продукції. Один із критеріїв ефективності функціонування підприємства – це працююча система управління якістю. Отже, дослідження є актуальними. Метою роботи є аналіз системи управління якістю хлібобулочних виробів в умовах ТОВ «Терновський хлібзавод». Відповідно до мети вирішували, такі завдання: дослідити групи процесів при побудові процесної моделі; проаналізувати процеси системи управління якістю; побудувати процесну модель системи управління якістю,

Одним із принципів управління якістю є процесний підхід. При розробці системи управління якістю необхідно визначити необхідні процеси та їх застосування на всіх рівнях організації. Важливим принципом управління якістю є «процесний підхід», згідно якого виділено перелік основних, обов'язкових і допоміжних процесів, встановлені відповідальності за них, критерії для оцінювання ефективності і взаємозв'язок між процесами [5].

Для ефективного функціонування підприємства ТОВ «Терновський хлібзавод» визначено взаємопов'язані процеси та управління ними. Згідно ISO 9000 поняття «процес» визначається, як сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих видів діяльності, що перетворюють входи у виходу [2]. Тому, будь-яку роботу або сукупність робіт, для яких використовують ресурси, щоб перетворити входи на виходи, можна розглядати як процес.

Стандарт ISO 9001-2007 передбачає чотири групи процесів зв'язаних з системою управління якістю, які утворюють собою замкнутий цикл Демінга PDSA: процеси управлінських дій; процеси забезпечення ресурсами; процеси випуску продукції; процеси вимірювання, аналізування та поліпшення [3].

Кожен процес повинен мати свого «власника» і свого «споживача». Для ефективного функціювання підприємства ТОВ «Терновський хлібзавод» потрібно визначати численні взаємопов'язані та взаємодійні процеси та керувати ними. Часто вихід одного процесу безпосередньо є входом наступного процесу. Систематичне визначання процесів і особливо їх взаємодій в

організації та керування ними називають «процесним підходом» [4].

При побудові процесної моделі ТОВ «Терновський хлібзавод» було використо всі чотири групи процесів, які наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Групи процесів при побудові процесної моделі ТОВ «Терновський хлібзавод»

№ групи	Назва процесу	Характеристика
I	Управлінські дії	Діяльність встановлення відносин з замовниками; формування політики в сфері якості, планування системи управління якістю, розприділення відповідальності, аналізування з боку керівництва, управління документацією, управління протоколами.
II	Забезпечення ресурсами	Передбачення управління фінансовими, людськими ресурсами, інфраструктурою та виробничим середовищем.
III	Випуск продукції	Планування випуску продукції, аналізування вимог замовників, проектування та розробка, закупівля, виробництво та обслуговування, управління засобами моніторингу та вимірювальною технікою.
IV	Вимірювання, аналізування та поліпшення	Діяльність з моніторингу та вимірювань, управління невідповідною продукцією, аналізування даних, покращення системи управління якістю.

Для ефективного функціонування системи управління якістю дуже важливо добре погодити входи й виходи усіх процесів. Необхідно забезпечити відповідальність за процеси.

За кожний із процесів повинен бути призначений відповідальний керівник. Йому мають надати повноваження для координації діяльності всіх підрозділів у рамках процессу.

Для стадій життєвого циклу хлібобулочних виробів виявлено процеси випуску продукції відповідно до можливостей ТОВ «Терновський хлібзавод» їх реалізувати.

Опис діяльності, що включає кожен процес системи управління якістю наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Процеси СУЯ ТОВ «Миколаївхліб»

№	Назва процесу	Реалізація процесу
1	Управління документацією	Затвердження документів як відповідних перед їх введенням в дію. Аналізування та, в разі потреби, актуалізації документів і нового їх затвердження. Забезпечення ідентифікації змін та статусу чинної переглянутої версії документів. Забезпечення наявності відповідних версій чинних документів у місцях застосування; Забезпечення розбірливості та простоти ідентифікації документів. Забезпечення ідентифікації документів зовнішнього походження і контролю за їхнім розповсюдженням. Запобігання ненавмисному застосуванню застарілих документів і застосування належної ідентифікації цих документів у разі їх зберігання в будь-яких цілях.
2	Аналіз і планування системи управління якістю	Планування системи управління якістю з метою задоволення вимог споживачів, а також цілей у сфері якості. Збереження цілісності системи управління якістю в процесі планування та впровадження змін до неї. Аналізування із запланованою періодичністю чинної в організації системи управління якістю для забезпечення її постійної придатності. Поліпшенням результативності системи управління якістю та її процесів. Вдосконаленням продукції згідно з вимогами замовника. Забезпечення потреб в ресурсах.
3	Управління протоколами	Розробка та актуалізація протоколів для надання доказів відповідності вимогам та результативності системи управління якістю. Встановлення управлінських дій щодо забезпечення ідентифікації, збереження, захисту, доступу, терміну зберігання та вилучення протоколів.
4	Управління персоналом	Встановлення необхідного рівня компетентності для персоналу, залученого до робіт, що впливають на якість продукції. Організація підготовки персоналу. Оцінювання ефективність вжитих заходів. Забезпечення обізнаності персоналу щодо доцільності та важливості своєї діяльності і щодо свого внеску в досягнення цілей у сфері якості. Реєстрування даних стосовно освіти, професійної підготовки, кваліфікації та досвіду.
5	Управління фінансами	Забезпечення підприємства необхідними фінансовими ресурсами. Забезпечення функціонування усіх процесів системи управління якістю фінансовими ресурсами. Забезпечення вдосконалення системи управління якістю необхідними фінансами.
6	Управління інфраструктурою	Визначення, створення та підтримка інфраструктури, необхідної для досягнення відповідності продукції вимогам до неї, зокрема: будівлі, виробничі приміщення та відповідні інженерно-технічні споруди; обладнання (з технічними і програмними засобами); допоміжні служби (такі, як транспортні та комунікаційні).
7	Управління виробничим середовищем	Встановлення виробничого середовища, необхідного для досягнення відповідності вимогам до хлібобулочних виробів, та управління ними.
8	Вивчення вимог щодо продукції	Порівняння якості своєї продукції з продукцією конкурентів. Визначення поточних та перспективних потреб у виробництві продукції для різних ринків. Визначення та уточнення вимог споживачів за характеристиками, номенклатурою, обсягом, вартістю та іншими умовами постачання. Аналіз даних за результатами взаємодій з діловими партнерами, звітів про перегляд контрактів, виконання партнерами ділових зобов’язань, втрати, обумовлені недотриманням вимог договорів з боку. Аналіз результатів виконання програм взаємодії зі споживачами (замовниками) та організаціями із захисту прав споживачів.

9	Планування випуску продукції	Аналіз існуючого рівня організації робіт із забезпечення якості продукції у виробництві та його відповідності вимогам сертифікації продукції і систем якості. Формування комплексу заходів з удосконалення рівня організації робіт із забезпечення якості продукції. Вибір, розроблення та впровадження прогресивних технологічних процесів та операцій. Розроблення та впровадження прогресивних засобів і процесів контролю та випробувань, встановлення статусу продукції за результатами контролю та випробувань. Планування та затвердження виробничих процесів.
10	Закупівля основної та допоміжної сировини	Визначення вимог до документації та замовлень на закупівлю продукції. Вибір прийнятних постачальників. Розроблення угод (умов договору) з якості продукції, яка закуповується. Планування та організація робіт з вхідного контролю продукції, яка надходить від постачальника, а також організація взаємодій з постачальниками з якості продукції. Реєстрація та оцінювання даних про якість купованої продукції, ведення претензійної роботи. Здійснення оперативної взаємодії з постачальниками з якості сировини та тари.
11	Зберігання сировини	Зберігання закупленої сировини. Контроль температури та вологості приміщення.
12	Приготування тіста	Забезпечення нормативної кількості фасованого продукту. Забезпечення в'язко-пластичних показників, підвищення газоутримуючої здатності, еластичності для ламінування тіста.
13	Випікання	Контроль температури і вологості у пекарній шафі, а також тривалості процесу. Контроль маси під час випікання.
14	Контроль якості хлібобулочних виробів	Вхідний контроль, контроль параметрів обладнання, пристроїв, систем енергозабезпечення, систем транспортування та виробничого середовища. Контроль дотримання технологічноїінструкції. Перевірка якості готової продукції.
15	Доставлення замовникам	Підготовка та погодження договорів на постачання (продаж) продукції в частині вимог до збереження її якості, умов технічного приймання та контролю продукції, санкцій за неналежну якість. Проведення заходів з забезпечення якості при транспортуванні, вантажно-розвантажувальних роботах. Здійснення взаємодії зі споживачем продукції та підготовка пропозицій з усунення їх зауважень.
16	Моніторинг і вимірювання процесів	Оцінювання процесів по завчасно встановлених критеріях. Прийняття рішень щодо функціонування процесів на основі протоколів якості.
17	Внутрішні перевірки	Внутрішній аудит на адекватність. Внутрішній аудит на відповідність. Вертикальний внутрішній аудит. Горизонтальний внутрішній аудит.
18	Аналізування даних	Аналіз результатів внутрішніх аудитів Аналіз результатів моніторингу процесів. Аналіз результатів оцінки задоволеності споживачів.
19	Управління невідповідною продукцією	Заходи для усунення виявленої невідповідності. Вжиття заходів для недопущення її попередньо передбаченого використання чи застосуванню.
20	Коригувальні дії	Аналізування невідповідностей (скарг замовника). Визначення причин невідповідностей. Оцінювання потреби в діях для забезпечення впевненості у тому, що невідповідності не виникатимуть повторно. Реєстрування результатів виконаних дій. Аналізування виконаних коригувальних дій.
21	Запобіжні дії	Визначення потенційних невідповідностей та їх причин. Оцінювання потреби в діях для запобігання виникненню невідповідностей. Аналізування виконаних запобіжних дій.

При побудові процесної моделі ТОВ «Терновський хлібзавод» визначено перелік процесів в системі управління якістю відповідно до вимог стандарту ДСТУ ISO 9001-2007 та установлено їх взаємозв'язок, який представлений на рисунку 1.

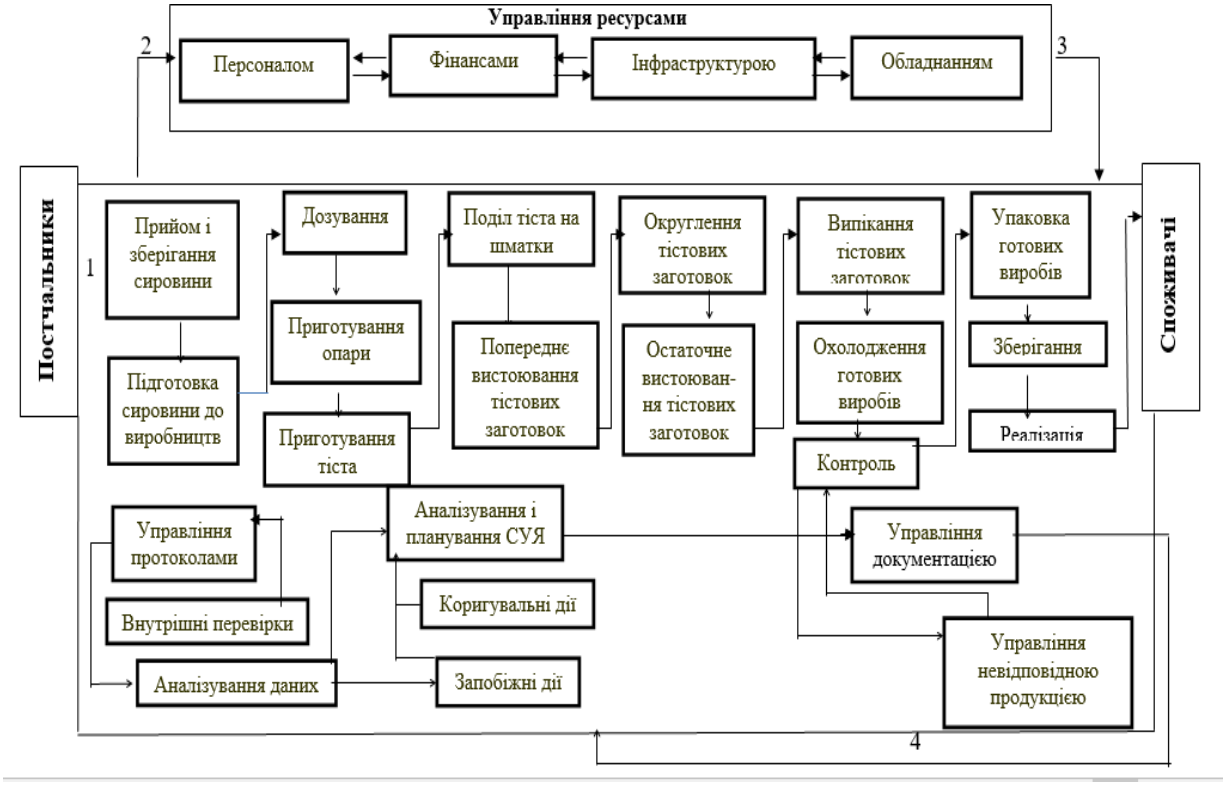

Рис. 1. Процесна модель системи управління якістю ТОВ «Терновський хлібзавод»

Кожен процес, який використовується при побудові процесної моделі включає в себе достатньо велику кількість діяльностей.

«Власник» процесу (відповідальний за процес) – це посадовець, що наділений відповідальними повноваженнями і несучи відповідальності за організацію, належне функціонування і результати процесу.

Власники процесів повинні ідентифікувати процеси, які необхідні для функціонування. Це потрібно для того, щоб визначити всі процеси системи управління якістю, призначити власників процесів й організувати під їх керівництвом роботу з ідентифікації процесів стосовно до своєї області відповідальності.

Таким чином, процесний підхід допомагає підприємству ТОВ

«Терновський хлібзавод» налагоджувати горизонтальні зв'язки й усувати бар'єри між різними службами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Давидова О. Ю. Управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві. Х. : ХНАМГ, 2012. 414 с.

2. ДСТУ ISO 9000-2001 «Системи управління якістю. Основні положення та словник». К. : Держстандарт України, 2001. 22 с.

3. ДСТУ ISO 9001-2007 «Системи управління якістю основні положення та словник термінів». К. : Держстандарт України, 2007. 19 с.

4. Лисюк Г. М., Самохвалова О. В., Кучерук З. І. Технологія кондитерських і хлібобулочних виробів. Харків : ХДУХТ, 2007. 412 с.

5. Любушин Н. П. Аналіз управління якістю. М. : Юнити-Дана, 2006. 598 с.

УДК 62-83:621.313

МЕТОДИ ВРАХУВАННЯ НЕЛІНІЙНОСТЕЙ ПАРАМЕТРІВ АСИНХРОННОГО ДВИГУНА

Пліс Валерій Павлович
аспірант
Національний університет «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

Анотація: Виконано вибір математичного опису асинхронного двигуна. Запропоновано моделювання асинхронного двигуна в трифазних природних осях A,B,C з урахуванням нелінійності параметрів асинхронного двигуна. Мета дослідження спрямована на підвищення відповідності моделі асинхронного двигуна реальному двигуну за рахунок урахування нелінійностей його параметрів.

Ключові слова: асинхронний двигун, математична модель, насичення АД, витіснення струму, нелінійність параметрів АД

Всі електричні машини, у тому числі і асинхронні, можуть бути описані на основі принципів узагальненої машини. Напруга, що подається на обмотки статора асинхронного двигуна (АД) від відомих напівпровідникових перетворювачів, є несинусоїдальною. Найпростіше математичний опис асинхронної машини може бути виконаний у двофазних ортогональних координатах [1].

Моделювання АД у природних трифазних осях *A,B,C* нерухомої системи координат складніше при виконанні, проте має ряд корисних якостей, невластивих моделюванню в ортогональних координатах. В осях *A,B,C* можна здійснити моделювання роботи АД при живленні від несиметричного джерела напруги, а також ряд аварійних режимів АД.

Моделюванню АД приділено досить багато уваги [1-6]. Однак, повний опис алгоритмів моделей в технічній літературі практично не зустрічається, що

ускладнює завдання програмних розробок. Також, значною проблемою є урахування нелінейностей параметрів АД та напівпровідникових перетворювачів, що необхідно для виконання умов адекватності моделі реальним електротехнічним процесам [2]. Дослідниками пропонується враховувати зміну активних і реактивних опорів через ефекти витіснення струму і насичення машини, втрати у сталі, зміну робочої температури [3]. Вибір нелінійності параметра, що враховується, а також методики обліку індивідуальні і визначаються складністю завдань, які ставляться перед моделлю. Деякі джерела стверджують, що для вирішення більшості дослідницьких завдань достатньо враховувати ефекти насичення магнітних ланцюгів машини та витіснення струму [4].

Тепловий розрахунок дозволяє визначити та оптимізувати ряд параметрів, пов'язаних з тепловиділенням та тепловідведенням. У вирішенні проблем, пов'язаних із розподілом тепла у двигуні, допомагає введення його теплової моделі.

На сьогоднішній день в літературі описані як прості теплові моделі асинхронних електричних двигунів, які дають лише приблизне уявлення про нагрівання двигуна, так і дуже складні, де необхідно знати специфічні параметри, які часто невідомі дослідникам [5].

До переваг одномасової теплової моделі відносяться її простота та надійність оцінки теплового стану двигуна, що працює з постійною потужністю та незмінною температурою навколишнього середовища. Перевага багатомасових моделей це точне прогнозування температури в будь-якій точці електродвигуна та можливість враховувати взаємний вплив всіх його елементів на тепловий стан.

До недоліків таких моделей відносяться [6]: – необхідно з високою точністю вимірювати температуру в різних точках двигуна за допомогою впроваджених датчиків температури; – для розрахунку стану моделі необхідно знати специфічні параметри електродвигунів та повні дані щодо використовуваних матеріалів (маси міді, сталі та інше), які зазвичай

невідомі; - розв'язання системи рівнянь теплового балансу для кожного елемента схеми асинхронного двигуна – складне завдання та займає досить великий час.

Для зниження маси АД при проектуванні асинхронних машин робоча точка номінального режиму вибирається на нелінійній ділянці характеристики намагнічування, тобто машина є насиченою. Модель АД повинна враховувати зміну індуктивного опору контуру намагнічування у всьому діапазоні зміни струму намагнічування. Облік насичення можна проводити за допомогою кривих, що визначають залежність опору контуру намагнічування від струму намагнічування $X_\mu = f(I_\mu)$. Для визначення цих залежностей необхідно використовувати дані експериментів. При моделюванні зручно застосовувати залежність зміни параметрів контуру намагнічування АД від струму намагнічування, представлену у відносних одиницях. Приклад результатів шматково-лінійної апроксимації залежності $I_\mu^* = f(X_\mu^*)$ для АД серії АМУ 4-11 кВт представлений у табл. 1.

Таблиця 1

Результати шматково-лінійної апроксимації залежності $I_\mu^* = f(X_\mu^*)$

Діапазон зміни I_μ^*	X_μ^*
$0 \le I_\mu^* \le 0{,}5$	$1{,}35$
$0{,}5 \le I_\mu^* \le 1{,}0$	$X_\mu^* = 1{,}35 - 0{,}77 \cdot \left(I_\mu^* - 0{,}5\right)$
$1{,}0 \le I_\mu^* \le 2{,}0$	$X_\mu^* = 1{,}1 - 0{,}34 \cdot \left(I_\mu^* - 1\right)$
$2{,}0 \le I_\mu^* \le 4{,}5$	$X_\mu^* = 0{,}67 - 0{,}13 \cdot \left(I_\mu^* - 2{,}0\right)$
$4{,}5 \le I_\mu^* \le 9{,}0$	$X_\mu^* = 0{,}36 - 0{,}32 \cdot \left(I_\mu^* - 4{,}5\right)$
$9{,}0 \le I_\mu^* \le 17{,}0$	$X_\mu^* = 0{,}19 - 0{,}11 \cdot \left(I_\mu^* - 9{,}0\right)$
$17 \le I_\mu^*$	$X_\mu^* = 0{,}1$

Для обліку насичення шляхом головного магнітного потоку АД необхідно за допомогою поточного поправочного коефіцієнта X_μ^* визначити нове значення опору контуру намагнічування

$$X_{\mu N} = X_\mu^* \cdot X_\mu, \qquad (1)$$

де X_μ – індуктивний опір контуру намагнічування без урахування ефекту

насичення.

Кратність струму намагнічування визначається відношенням поточного значення амплітуди намагнічування струму до номінального значення

$$I_{\mu}^{*} = \frac{I_{\mu\,макс}}{I_{\mu\,ном}}. \qquad (2)$$

Номінальне значення струму намагнічування

$$I_{\mu\,ном} = \frac{U_{ном}}{\sqrt{(X_{\mu} + X_{1})^{2} + R_{1}^{2}}}, \qquad (3)$$

де $U_{ном}$ – номінальна напруга АД, В; X_{μ}, X_1, R_1 – параметри схеми заміщення АД, Ом.

Поточне значення амплітуди струму намагнічування визначається на кожному кроці розрахунку

$$I_{\mu\,max} = \left(\frac{2 \cdot I_{\mu A}}{3} - \frac{I_{\mu B} + I_{\mu C}}{3}\right)^{2} + \left(\frac{I_{\mu B} - I_{\mu C}}{\sqrt{3}}\right)^{2}, \qquad (4)$$

де $I_{\mu A}$, $I_{\mu B}$ та $I_{\mu C}$ – розрахункові струми намагнічування кожної фази АД.

Для врахування насичення шляхом розсіювання можливе використання коефіцієнта насичення $K_{нас}=X_{1нас} / X_{1ном}$, який, своєю чергою, залежить від величини струму короткого замикання і може бути заданий у графічному чи табличному вигляді.

Одна із спрощених, але досить ефективних методик обліку ефекту витіснення струму при моделюванні АД, ґрунтується на використанні опорів ротора в режимі короткого замикання – $R_к$, $X_к$ [2]. Надалі ці параметри уточнюються в залежності від поточного значення ковзання. Під час роботи АД у сфері номінального ковзання використовуються розрахункові опори $R_н$, $X_н$, відповідні номінальному режиму роботи. Функціональна залежність опорів від ковзання в області між $R_к$ та $R_н$, $X_к$ та $X_н$ приймається лінійною.

При своїй роботі електричний двигун може нагріватися лише до певної, допустимої температури, що визначається в першу чергу нагрівостійкістю ізоляційних матеріалів, що застосовуються. Для двигунів нормується не припустима температура обмотки та інших частин машини, а припустиме

перевищення температури обмотки над температурою навколишнього середовища. Умови нагрівання окремих елементів машини різні. Більшому нагріванню піддаються частини обмоток, розташовані у внутрішніх областях машини. Так само неоднаковим є і виділення теплоти в різних режимах роботи, і тому напрям теплових потоків усередині машини непостійний [6]. Внаслідок неоднорідності двигуна як фізичного тіла точний облік теплових процесів у ньому виявляється дуже складним.

Рівняння теплового балансу двигуна при постійному навантаженні має вигляд:

$$Qdt = A\tau\, dt + C\, d\tau\,, \qquad (5)$$

де Q – кількість теплоти (потужність втрат у двигуні), що виділяється двигуном в одиницю часу, Дж/с; A – тепловіддача двигуна – кількість теплоти, що віддається двигуном в охолоджувальне середовище в одиницю часу при різниці температур 1ºС, Дж/(с·ºС); τ – перевищення температури двигуна над температурою охолоджуючого середовища, ºС; C – теплоємність двигуна - кількість теплоти, необхідна для підвищення температури двигуна на 1ºС, Дж/ºС.

Розділивши члени рівняння (5) на Adt, отримаємо:

$$\tau + T_н \frac{d\tau}{dt} = \tau_y\,, \qquad (6)$$

де $T_н$ – постійна часу нагрівання двигуна – час, протягом якого перевищення температури від $\tau = 0$ досягло б значення, що встановилося τ_y при Q = const та відсутність тепловіддачі в охолоджене середовище, $T_н = C / A$.

Вирішення рівняння (6)

$$\tau = \tau_y\left(1 - e^{-t/T_н}\right) + \tau_0 e^{-t/T_н}\,, \qquad (7)$$

де τ_y, τ_0 – відповідно кінцеве та початкове значення перевищення температури двигуна над температурою навколишнього середовища $\tau_y = Q / A$.

На початку процесу нагрівання підвищення температури двигуна йде швидше, ніж по теоретичній кривій, і лише починаючи з τ = (0,5…0,6) τ_y до $\tau = \tau_y$ справжня крива наближається до експоненціальної [7].

Зрозуміло, що наявність та розгляд у моделях додаткових складових, пов'язаних з теплообміном у двигуні, робить моделі більш точними та більш придатними при проведенні розрахунків. Однак головним мінусом є необхідність в інформації про численні коефіцієнти, що фігурують у матрицях теплоємностей та теплових провідностей, тому на практиці часто використовують спрощені моделі.

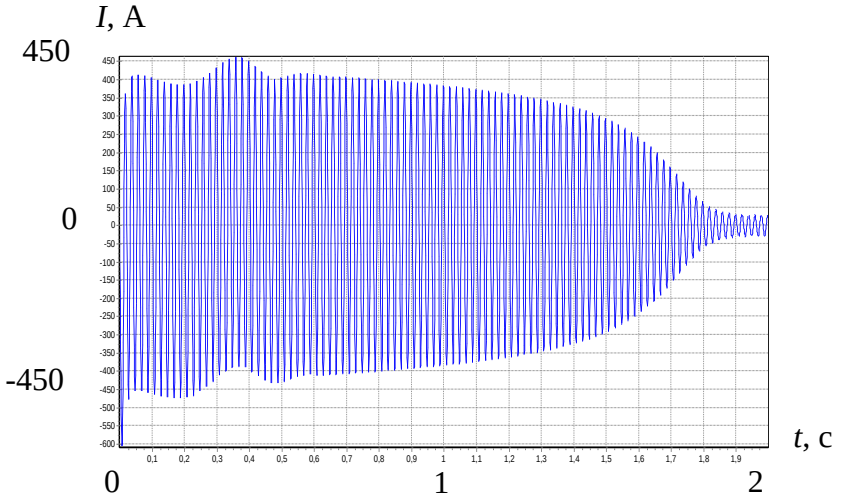

Рис. 1. Розрахункова крива зміни миттєвих значень струму статора АД під час пуску вхолосту

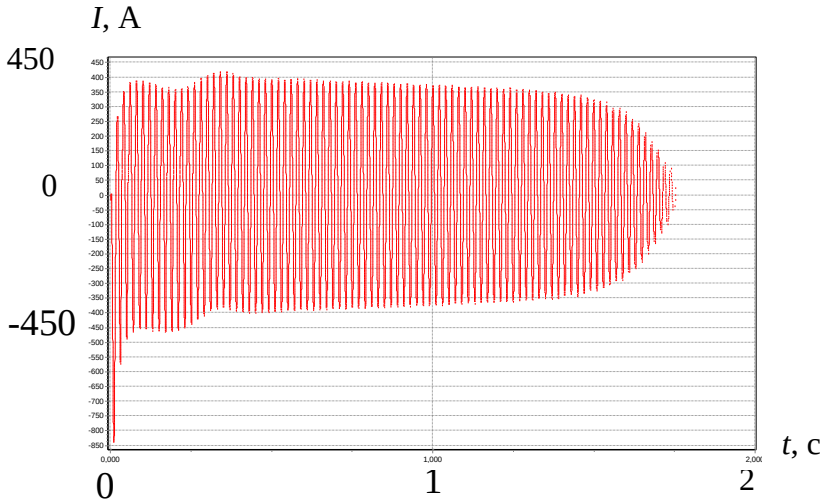

Рис. 2. Експериментальна крива зміни миттєвих значень струму статора АД під час пуску вхолосту

Перевірка адекватності розробленої математичної моделі досліджуваному АД здійснювалася порівнянням результатів моделювання та експерименту. Розрахункова та експериментальна криві зміни миттєвих значень струму

статора АД потужністю 447 кВт напругою 6 кВ під час пуску вхолосту наведені на рис. 1, 2. Похибка в струмах не перевищує 5%.

Висновки

1. Запропоновано вдосконалену методику обліку нелінійностей двигуна в математичній моделі асинхронного двигуна. А саме, насичення магнітного ланцюга по основному шляху та шляхах розсіювання.

2. Використання вдосконаленої методики обліку нелінійностей в математичній моделі АД дозволяє отримати результати адекватні електромеханічним та електромагнітним процесам реального двигуна та проводити необхідні дослідження статичних та динамічних режимів роботи електромеханічних систем.

3. При виконанні наступних досліджень, передбачається подальше удосконалення моделі шляхом застосування більш складної теплової моделі АД, що дозволить детальніше враховувати вплив режиму роботи на нагрівання двигуна.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Осташевський М. О. Електричні машини і трансформатори: навч. посібник / М. О. Осташевський, О. Ю. Юр'ева; за ред. д-ра техн. наук, професора. В. І. Мілих. - Київ: Каравела, 2018. - 452 с.

2. Бойко А. О. Моделирование системы ТПН-АД / А. О. Бойко, А. А. Бересан // Математическое моделирование. – Днепродзержинск: [ДДТУ], 2010. – С. 39 - 42.

3. A. Boglietti, S. Nategh and L. Roggio, "Detailed and Reduced-order LP Thermal Models for Open Self -ventilated Induction Motors Used in Traction Applications," 2020 International Conference on Electrical Machines (ICEM), 2020, pp. 805-811.

4. Y. Lozanov, S. Tzvetkova and A. Petleshkov, "Thermal diagnostic model of induction motor operating in steady state mode," 2021 13th Electrical Engineering Faculty Conference (BulEF), 2021, pp. 1-6.

5. V. P. Metelkov, A. M. Ziuzev and K. A. Kondakov, "TEFC Motor Thermal Protection System Based on a Two-channel Thermodynamic Model," 2021 28th International Workshop on Electric Drives: Improving Reliability of Electric Drives (IWED), 2021, pp. 1-6.

6. Толочко О. І. Моделювання електромеханічних систем. Математичне моделювання систем асинхронного електроприводу: навчальний посібник Київ, НТУУ «КПІ», 2016. – 150 с.

7. Воскобойник, В. Е. Основи електропривода виробничих машин та комплексів: навч. посіб. / В. Е. Воскобойник, В. А. Бородай, Р. О. Боровик, О Ю. Нестерова – Д.: Національний ТУ «Дніпровська політехніка», 2021. 254 с.

УДК 62-1/-9

АНАЛІЗ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АЕРОСТАТІВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІТРЯНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ УСТАНОВОК

Стущанський Юрій Васильович,
Хебда Альона Сергіївна,
Голованов Сергій Леонідович
викладачі
Кременчуцький льотний коледж
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Кременчук, Україна

Анотація. Альтернативна енергетика - це та галузь, яка розвивається все швидше з кожним роком. Одним з напрямків галузі є вітроенергетика, яка займається перетворенням енергії вітру в електричну енергію. Розглянуті методи удосконалення вітряних електричних установок (ВЕУ), шляхом розміщення на прив'язних аеростатах для підвищення ефективності їх використання в умовах експуатації їх в Україні.

Ключові слова. Вітрові електричні установки, аеростати, вітроенергетика, енергетична безпека України.

Теперешня ситуація, що склалася в енергетичній сфері України, показує, що в одночас з традиційними джерелами електроенергії, необхідний розвиток альтернативної енергетики. Альтернативна енергетика - це та галузь, яка розвивається все швидше з кожним роком. Одним з напрямків галузі є вітроенергетика, яка займається перетворенням енергії вітру в електричну енергію. Вітряні генератори, хоч і мають низький ККД (20-35%), вважаються досить перспективним напрямком у світі.

Світовий досвід показує, що найефективніше енергія вітру використовується в морських і прибережних районах, а також в гірських і пересічених місцевостях. З цієї точки зору територія України, має відповідні географічні характеристики і значну кількість перспективних для

вітроенергетики зон. Найбільший вітровий потенціал мають значні території, прилеглі до Чорного і Азовського морів, а також Карпатський, Західно-Кримський і Східно-Кримський регіони. Крім того, є ділянки з підвищеним вітровим потенціалом в Донбаському регіоні і в Дніпропетровській області. При реалізації проектів з будівництва і введення в експлуатацію вітряних електричних станцій на усіх цих територіях, можна було б забезпечити близько 30% покриття потреб України в електроенергії [1, стор. 25]. Але при застосуванні вітряних генераторів виникає ряд труднощів при їх розміщені, монтажі, експлуатації та технічному обслуговуванні.

Вітроелектричні установки можуть бути двух типів: з горизонтальною віссю обертання та вертикальною віссю обертання. Установки з горизонтальною віссю обертання є більш ефективними [2. стор.93]. Але при їх використанні проявляється ряд недоліків, а саме:

- велика витрата матеріалів та громіздкість конструкції вітряка (висота розміщення лопатей, що рекомендується, 50-100 м);
- необхідність метеорологічного контролю сили та напряму вітру;
- застосування додаткового механізму орієнтації за напрямом вітру та керування ним;
- необхідність урахування рельєфу місцевості для зручного встановлення опори вітрового генератора;
- велика площа земної поверхні, що виділяється для встановлення вітрогенераторів;
- залежність від зміни вітру та його інтенсивності;
- складна доставка громоздких складових вітрового генератора: опори, лопатей вітряка та їх монтаж;
- необхідність виконання коштовних висотних робіт по монтажу генератора, його перілодичному технічному обслуговування та ремонті;
- аеродинамічний шум при роботі вітряного генератора горизонтального типу та сильна вібрація землі навколо опори.

Пропонується в якості платформ для розміщення вітрових генераторів

застосовувати прив’язні аеростати. Аеростат – літальний апарат легший за повітря, який використовує для польоту підйомну силу закачаного газу в оболонку з густиною меншою, ніж густина навколишнього повітря. Основною частиною конструкції аеростату є балон, що виготовляється з сучасних поліамідних тканин та неопрену. Це забезпечує необхідну міцність та легкість констукції. Вітрові генератори розміщуються на зовнішній оболонці аеростату, з урахуванням його вантажопід’ємності. Для самоорієнтації аеростату за вітром на балоні розміщуться килі (рис.1). Для фіксації до точкі кріплення на землі застосовують троси з синтетичних матеріалів, впродовж яких можливо закріпити електрокабелі для передачі електричного струму, що виробляється вітрогенераторами, та лінії передачі сигналів керування та моніторінгу обладнання.

Рис. 1. Зовнішній вигляд балону прив’язного аеростату

Необхідний тиск газа в аеростаті забезпечується його додаванням з ємностей, які розміщуються в ньому. Хоча ефективність за потужністю вітрових генераторів, розміщених на одному аеростаті буде нижче, ніж ефективність ВЕУ з горизонтальною віссю обертання, що встановлений на землі. Але при розміщені ВЕУ на аеростаті усувають більшу частину недоліків класичних вітрових електроустановок та набувають наступні переваги:

- менша маса конструкції за рахунок використання сучасних поліамідних матеріалів;
- можливість легко змінювати висоту польоту аеростату з урахуванням найкращих вітрових потоків в поточний час, висота може змінюватися від десятків до сотен метрів;
- доставка аеростату в район установки зі сложним рельєфом

здійснюється по повітрю методом буксирування;

- надається можливість використання конвективних (долинних) потужних вітрових потоків;
- самоорієнтація балону аеростату за напрямом вітра;
- технічне обслуговуння, ремонт обладнання ВЕУ на аеростаті проводиться на землі, або на спеціальних технічних майданчиках, куди аеростат може бути відбуксурований;
- аеростат одночасно може бути застосований, як платформа для розміщення метеорологічного обладнання, ретрансляторів стільникового зв'язку, рекламних плакатів, що підсвічуються, таким чином, забезпечувати додатковий фінансовихй дохід;
- розміщувати такі вітрогенератори можливо в місцевостях зі сложним рельєфом, заболочених місцевостях, в районі рибальських ставків, тепличних хозяйств, де прокладка стаціонарних електромереж визиває труднощі, а встановлення класичних вітрогенераторів та сонячних панелей не можлива.

Використання аеростатів в якості платформи для розміщення вітрових електричних установок дозволить не тільки підняти енергетичну беспеку України, але і органічно, економічно вигідно знову вписати аеростати в життя людства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Г. Півняк, Ф. Шкрабець, Н. Нойбергер, Д. Ципленков . основи вітроенергетики: підручник / М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2015. – 335 с.

2. О. В. Побігун, Б. М. Лижичка, Н. В. Фоменко вітроенергетичні установки як альтернатива використання нафтогазових ресурсів issn 1993 9868. Нафтогазова енергетика. 2010. № 2 (13) - https://core.ac.uk/download/pdf/76238474.pdf

УДК 662.99:536.24

КОНСТРУКТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВОЗДУХОГРЕЙНОГО ТЕПЛОУТИЛИЗАЦИОННОГО ОБОРУДОВАНИЯ ДЛЯ СТЕКЛОВАРЕННЫХ ПЕЧЕЙ

Фиалко Наталья Михайловна,
доктор технических наук, профессор,
член корреспондент НАН Украины, заведующий отделом,
Навродская Раиса Александровна
кандидат технических наук, старший научный сотрудник,
ведущий научный сотрудник отдела
Шевчук Светлана Ивановна,
кандидат технических наук, старший научный сотрудник отдела
Гнедаш Георгий Александрович
кандидат технических наук, старший научный сотрудник отдела
Институт технической теплофизики НАН Украины, Киев, Украина

Аннотация: Выполнены исследования выбора оптимальных конструктивных характеристик мембранных панелей при различных параметрах турбулизации потока на внутренней поверхности труб, из которых компонуется теплообменная поверхность рекуператора, предназначенного для повышения эффективности использования топлива в промышленных стекловаренных печах благодаря охлаждению дымовых газов, отходящих после регенераторов печи.

Ключевые слова: уменьшение расхода топлива, уходящие дымовые газы, воздух на горение, концевой рекуператор, мембранные панели, кольцевые интенсификаторы теплообмена.

Для повышения эффективности использования топлива в стекловаренных печах путем охлаждения дымовых газов, отходящих после регенераторов печи, традиционно применяют водогрейное теплоутилизационное оборудование для нагрева воды систем отопления и горячего водоснабжения [1-3]. Эффективность такого оборудования достаточно высокая, но ограничена

сезонностью потребления горячей воды на нужды отопления, что значительно снижает его годовую эффективность. К тому же, потребность в тепловой энергии в виде горячей воды на теплоснабжение собственно стекольных предприятий низкая по сравнению с тепловым потенциалом дымовых газов, выбрасываемых в дымовую трубу. То есть, на стеклозаводах зачастую имеется возможность и обеспечить собственные потребности в горячей воде и утилизировать теплоту отходящих дымовых газов для других нужд, например, для подогрева воздуха, идущего на горение в печь. В данном случае вместо водогрейного теплоутилизационного оборудования, или же в параллель с ним, за печью может быть размещено теплоутилизационное оборудование рекуперативного типа для нагрева воздуха. Такое рекуперативное устройство (поз. 6, рис. 1) служит первой ступенью подогрева холодного воздуха перед поступлением его в регенератор печи.

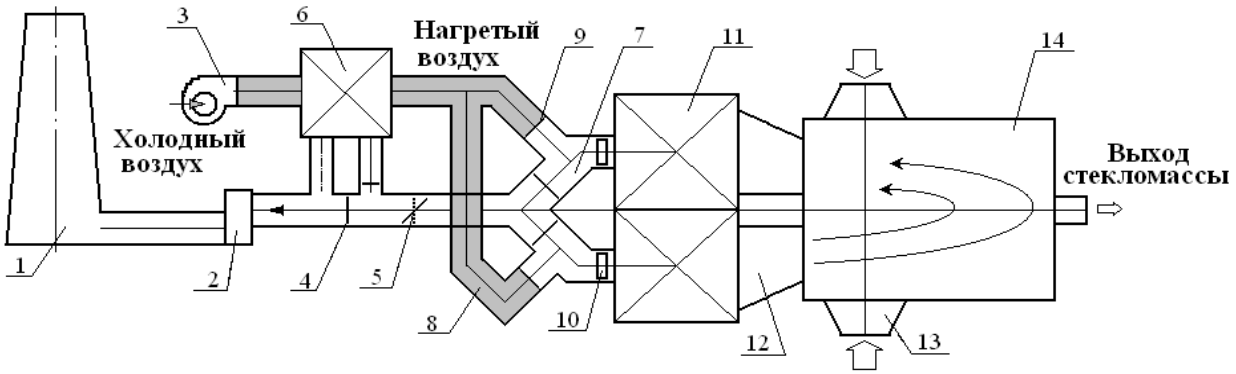

Рис. 1. Схема утилизации теплоты отходящих газов стекловаренной печи: 1 – дымовая труба; 2 – дымосос; 3 –вентилятор; 4, 5, 9, 10 – шиберы; 6 – рекуператор; 7– дымовые каналы; 8 – воздушные каналы; 11 - регенератор; 12 – горелочное устройство; 13 – загрузочный карман; 14 – варочная часть печи.

Установка поверхностных воздухогрейных теплоутилизаторов за промышленными печами до недавнего времени была проблематичной из-за значительных габаритов и стоимости этого оборудования. Однако в последнее время разработаны новые конструкции воздухогрейных теплоутилизаторов, так

называемых концевых рекуператоров, которые могут благодаря круглогодичному использованию конкурировать с водогрейными теплоутилизаторами [4].

При выборе поверхностей нагрева для воздухонагревателей печей (концевых рекуператоров) следует учитывать особенности уходящих газов, обычно характеризующихся высоким уровнем твердого технологического выноса [3]. Так же возникает проблема выбора конструкционных материалов для изготовления такого оборудования, обусловленная ограниченной термостойкостью применяемых материалов. В рекуператорах из нелегированного металла рекомендуется осуществлять, подогрев воздуха до 250 С. При более высоком нагреве воздуха необходимо использовать легированную сталь, что повлечет значительное удорожание рекуператора.

Для приведенной на рис.1 теплоутилизационной схемы предлагается теплообменную поверхность рекуператора, в котором благодаря охлаждению запечных газов реализуется предварительный подогрев воздуха перед поступлением его в регенераторы печи, выполнить из пакетов панелей, образованных трубами с мембранами на наружных поверхностях (рис. 2 а, б). В панелях используются трубы с кольцевыми интенсификаторами теплообмена (рис. 2 в). Движение теплоносителей в рекуператоре перекрестное: воздух подается в трубы, а дымовые газы в межтрубное пространство. Конструкция используемых труб обеспечивает интенсификацию теплообмена внутри них в $1{,}6 \div 1{,}9$ раз при умеренном (по сравнению с другими методами интенсификации теплообмена) росте аэродинамического сопротивления со стороны нагреваемого воздуха. При компоновке теплообменной поверхности из мембранных панелей образовываются щелевые каналы, в которые поступают дымовые газы. Такая конструкция обеспечивает организацию эффективной очистки теплообменной поверхности со стороны газов от вероятных отложений пыли. Следовательно, конструкция такого рекуператора может быть рекомендована к применению для промышленных печей с высокими уровнями запыленности дымовых газов, где необходимо

осуществлять периодическую очистку нагревательных поверхностей [3, 5].

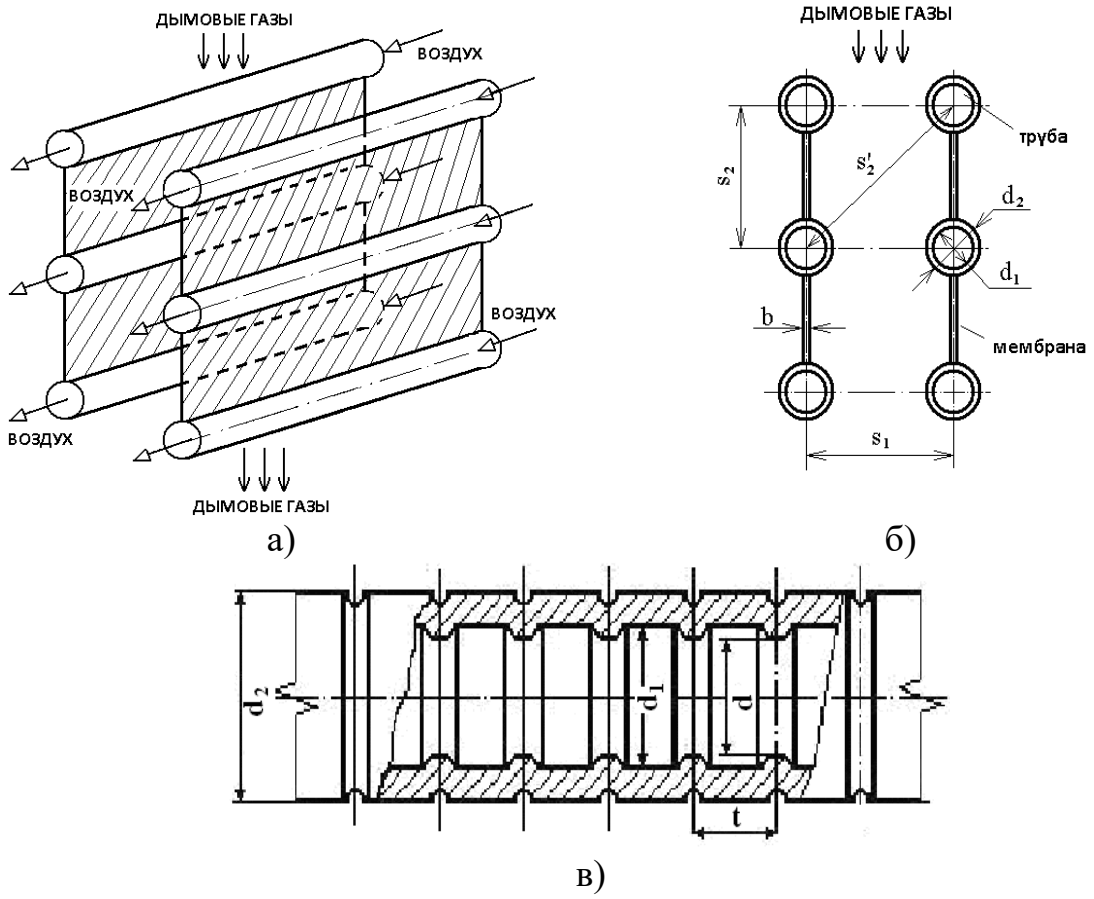

Рис. 2. Мембранные панели: а) – схема расположения панелей и потока теплоносителей; б) – профиль канала для прохождения дымовых газов; в) труба с кольцевыми интенсификаторами теплообмена

В работе были проведены исследования, обусловленные необходимостью определения оптимальных конструктивных размеров мембранных панелей (рис. 2) при различных параметрах турбулизации потока на внутренней поверхности труб. На рис. 3 а) приведены данные по тепловой эффективности этих поверхностей в зависимости от размеров турбулизаторов.

Оптимальные соотношения параметров трубы и накатки соответствуют максимальной теплопроизводительности мембранных поверхностей нагрева.

Исследования базировались на экспериментальных данных по теплообмену и гидродинамике в трубах с кольцевыми турбулизаторами потока, найденных в литературе [6].

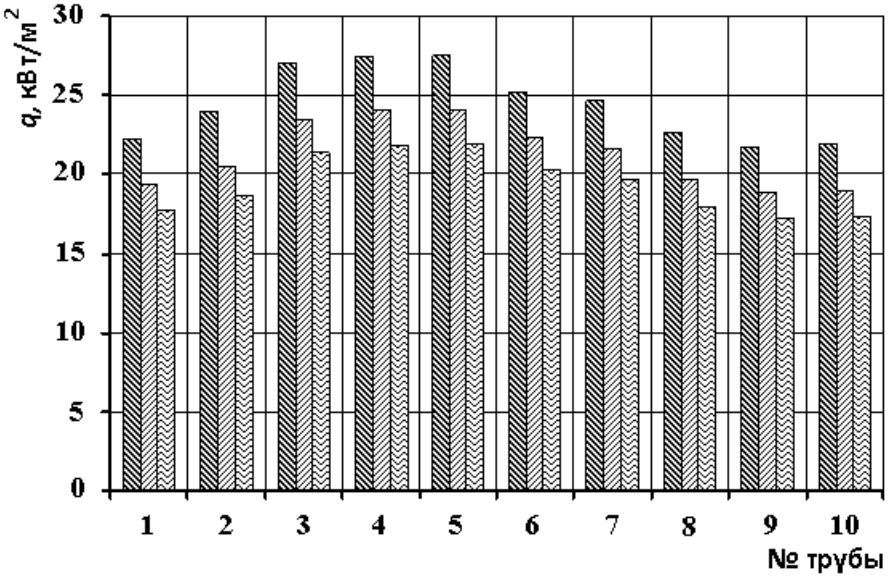

а)

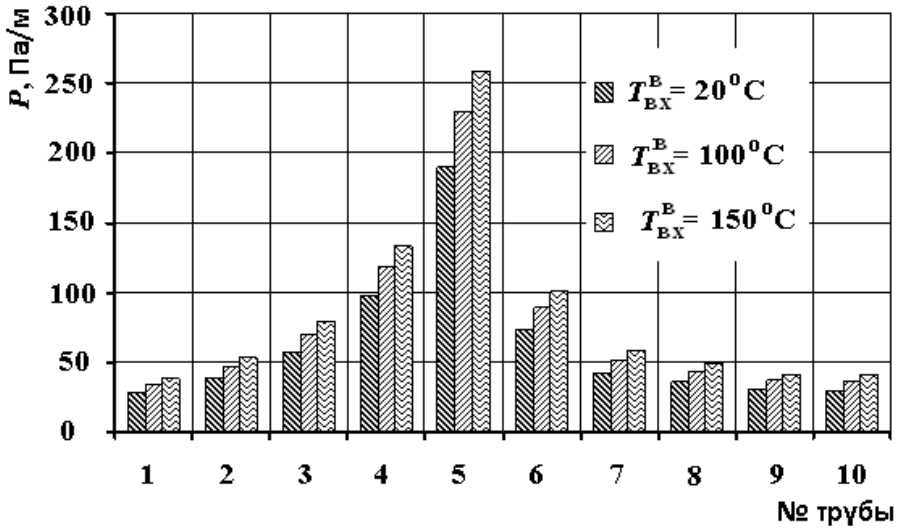

б)

Рис. 3. Удельная тепловая мощность концевого рекуператора *q* (а) и аэродинамическое сопротивление по воздуху *P* (б)теплообменной поверхности концевого рекуператора в зависимости от параметров турбулизаторов и начальной температуры $T_{вх}^{в}$ нагреваемого воздуха: 1 – d/d_1 = 0,983; t/d_1 = 0,496; 2 – 0,966;0,498; 3 – 0,943; 0,497; 4 – 0,922; 0,523; 5 – 0,875; 0,496; 6 – 0,912; 0,992; 7 – 0,946; 0,998; 8 – 0,944; 1,987; 9 – 0,942; 3,989; 10 – гладкая труба.

Так же в работе выполнены расчетные исследования по аэродинамическим характеристикам указанных теплообменных поверхностей. На рис. 3 б) приведены данные по аэродинамическому сопротивлению с

воздушной стороны пучков мембранных панелей из труб с кольцевыми турбулизаторами. Как видно из приведенных диаграмм, значения параметров турбулизаторов оказывают существенное влияние на теплотехнические показатели исследуемого оборудования.

Для условий применения концевых рекуператоров наиболее удачными для использования оказались трубы № 3, которые обеспечивают достаточно высокие тепловые показатели при относительно небольшом аэродинамическом сопротивлении. Несколько меньшей, но приемлемой эффективностью в данном отношении характеризуются теплообменные поверхности с трубами № 2 та №7.

Таким образом, в результате проведенных исследований было определено, что отношения d/d_1 = 0,943 и t/d_1 = 0,497 являются оптимальными параметрами турбулизаторов при их применении в мембранных панелях концевых рекуператорах печей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Fialko N., Navrodskaya R., Sherenkovsky Ju., Stepanova A., Sarioglo A. (2016). Utilizatsiya teploty otkhodyashchikh gazov steklovarennykh pechey s ispol'zovaniyem membrannykh trub. *K: «Sophia-A»*. ISBN 978-966-02-7982-7

2. Fialko N. M., Stepanova A. I., & Navrodskaya R. A. (2016). Effektivnost' teploutilizatorov steklovarennykh pechey v usloviyakh zapylennosti poverkhnostey nagreva. *Yenergetika í avtomatika*, (3), 28-35.

3. Fialko N., Prokopov V., Navrodska R., Shevchuk S., & Stepanova A. (2022). Results of experimental studies of the heat engineering characteristics of industrial furnace water-heating heat recovery units. *Thermophysics and Thermal Power Engineering*, *44*(1), 84-91. https://doi.org/10.31472/ttpe.1.2022.10

4. Fialko N. M., Prokopo, V. H., Navrodska R. O., Shevchuk S. I., & Presich, G. O. (2021). Some features of the heat recovery technologies application for gas-fired glass furnaces. *Scientific Bulletin of UNFU, 31*(4), 109–113. https://doi.org/10.36930/40310418

5. Fialko N. M., Prokopov V. H., Navrodska R. O., Shevchuk S. I., & Sliusar A. F. (2021). Research of the composition of exhaust gases of glass-melting furnaces. *International Scientific Journal "Internauka"*, (6). https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-6-7297

6. Калинин Е. М. (1997). Усовершенствование переключений регенеративного теплоутилизатора с неподвижной насадкой. *Промышленная энергетика*, (2), 21.

АКУМУЛЯТОРНІ БАТАРЕЇ НА ВАРТІ ПРОТИПОЖЕЖНОГО ЗАХИСТУ

Шаповалов Олег Валерійович
к.т.н.,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності
Україна

Анотація: В роботі розглянуто проблему надійності роботи системи внутрішнього протипожежного водопостачання та шляхи її вирішення. Проаналізовано розвиток науки і техніки у напрямку удосконалення акумуляторних батарей та можливість їх використання для забезпечення резервування електроживлення автоматичних систем протипожежного захисту.

Ключові слова: акумуляторна батарея, системи протипожежного захисту

З метою забезпечення безпеки громадян та збереження приватного та громадського майна, згідно чинного законодавство, відповідний перелік об’єктів обладнуються автоматичними системами протипожежного захисту.

Функціонування автоматичних систем протипожежного захисту залежить від їх забезпечення електричною енергією.

Складність у забезпеченні резервним електроживленням виникає на тих об’єктах на яких використовуються системи з потужними електроспоживачами. Переважно це системи водяного пожежогасіння, внутрішнього протипожежного водопостачання, протидимного захисту.

Враховуючи особливості побудови електромереж, кліматичних умов, місце розташування підприємств, установ і організацій та їх структуру запропоновано рішення, яке ґрунтується на використанні автономних джерел з обмеженим запасом енергії (акумуляторних батарей) у поєднанні з перетворювачами напруги.

При використанні запропонованої схеми резервування електроживлення

систем протипожежного захисту для зменшення пускових струмів і втрат запасу електроенергії може бути включення в схему керування приводними електродвигунами частотних перетворювачів,

Структурна схема автономного активного резервування показаний на рис. 1.

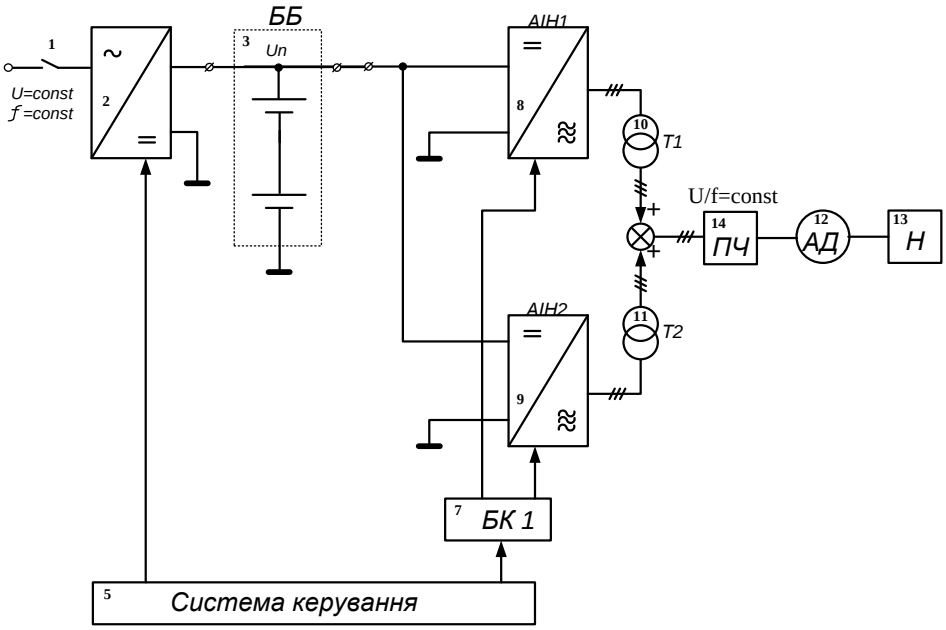

Рис. 1. Схема автономного резервного джерела

Схема автономного джерела містить: 1- пристрої комутації; 2 – керований випрямляч; 3 – блок АБ; 4 – блок тиристорів; 5 – система керування; 6,7 – блоки керування; 8,9 - АІН; 10,11 – трифазні трансформатори; 12 – АД, 14- перетворювач частоти.

З розвитком електроніки, побутової техніки і напівпровідникової електроніки, постала необхідність у мобільних джерелах електроживлення. З того часу розпочався активний розвиток акумуляторних батарей і продовжився у теперішній час, коли гостро постала проблема екології.

Життя постійно висуває нові вимоги до використання технічних засобі. Гостре питання екології змусило виробників, та населення переходити на більш екологічні системи, що призвело до підвищеного попиту на акумуляторні батареї, що в свою чергу спонукало стрімкий розвиток новітніх акумуляторних батарей з покращеними характеристиками.

Так ряд виробників акумуляторних батарей і наукових закладів суттєво

просунулись у розробці інноваційних акумуляторних батарей які дозволяють збільшити запас енергії на одиницю маси, використавши сучасні матеріали зробити батареї екологічнішими та безпечнішими до довкілля.

Зокрема іноваційна розробка вчених Національного інституту науки і технологій Ульсан і створені ними алюміній-повітряні акумулятори після відпрацювання ресурсу треба просто змінювати, що виключає багатогодинну підзарядку. По суті, процес нагадує заправку автомобіля з ДВС. Тільки заправляється він не бензином, а алюмінієм, повідомляє EurekAlert.

Від літій-іонних акумуляторів новий тип батареї відрізняється більшою ефективністю, дешевизною і безпекою.

При цьому алюміній-повітряний акумулятор можна заряджати. Після його розрядки, необхідно просто замінити електроліт і окислюючу алюмінієву пластину на нову.

Це у багато разів скорочує час на заряджання електромобіля. Алюмінієва батарея зробить електрокар схожим на автомобіль на звичайному паливі - тільки екологічно чистим.

При цьому щільність енергії в новому акумуляторі вище, ніж у бензинових двигунів. «Бензин має щільність енергії 1700 Вт * год / кг, в той час як наша алюміній-повітряна батарея - 2500 Вт · год / кг».

Фахівці з Університету Південної Каліфорнії і створена ними батарея на сульфаті заліза і антрахонін-дісульфінової кислоти здатна заряджатися і розряджатися сотні разів «практично без втрати енергії». Це одне з економічно вигідного, екологічно чистого рішення для зберігання енергії, яке може пропрацювати 25 років.

Індійська компанія Log 9 Materials яка працює над створенням металевими повітряно-повітряними батареями на основі графену, Металеві повітряні батареї використовують метал в якості анода, повітря (кисень) в якості катода і воду в якості електроліту. У повітряному катоді батарей використовується стрижень графена, який дозволяє отримати унікальну здатність - час й заряду в 3 рази менше, ніж для звичайних літій-іонних

акумуляторів.

Інженери з Університету Каліфорнії в Сан-Дієго спільно з LG Energy Solution розробили новий тип акумуляторного твердотільного акумулятора. Під час випробувань батарея довела свою безпеку, довговічність і високу енергоємність. Прототип витримав 500 циклів зарядки і розрядки, зберігши 80% ємності за кімнатної температури. Технологія відкриває великі перспективи для електротранспорту, сховищ електроенергії та інших сфер.

Дослідники з Каліфорнійського університету в Ірвайні натрапили на метод використання золотих нанодротів, розміщених у гелевому електроліті, який може витримувати тривалу перезарядку. Результатом можуть бути батареї, які ніколи не ламаються.

Виготовлення мікросуперконденсаторів традиційно дороге, але студенти з Університету Райса розробили спосіб, який значно знижує їх вартість. Випалюючи візерунки електродів на листи пластику за допомогою лазерів, дослідники розробили батареї, які можуть заряджатися швидше і розряджатися повільніше.

Американська компанія PolyJoule розробила новий тип акумулятора на основі електропровідних полімерів, який дешевший і довговічніший за літій-іонні. Вони виявили, що провідні полімери підходять для зберігання енергії. Вони вважають, що цим матеріали стануть гарною альтернативою літію та свинцю, які широко використовують у сучасних акумуляторах.

За словами розробників, полімери, зокрема пластик, можуть швидко заряджатися, поглинають більшу частину електрики, що надходить, і зберігають її протягом тривалого часу. Водночас вони дешеві у виробництві, мають високу міцність, витримують здуття та стискування під час процесу зарядки-розрядки. На відміну від літій-іонних пластикові акумулятори не перегріваються і не спалахують, а тому не вимагають активних систем для контролю температури.

Розвиток нанотехноголій та постійне вдосконалення х акумуляторних батарей свідчать про доцільність застосування застосування акумуляторних

батарей, як автономномне джерело електроенергії для резервування електроживлення автоматичних систем протипожежного захисту з необхідним запасом електроенергії для роботи протягом нормативного часу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Боднар Г. Й., О. В. Шаповалов Выбор вида и обоснование параметров источника питания системы противопожарной защиты объектов туристической отрясли. - Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza. Wydawnictwo Centrum Naukowo-Badawczego Ochrony Przeciwpożarowej Vol. 33 Issue 1, 2014.
2. На літій-сірчаному акумуляторі Brighsun електромобіль проїде 2000 км. – Режим доступу: https://ecotechnica.com.ua/technology/4845-na-litij-sernom-akkumulyatore-brighsun-elektromobil-proedet-2000-km.html
3. Новий дешевий проточний акумулятор прослужить 25 років. Режим доступу: https://ecotechnica.com.ua/technology/4818-novyj-deshevyj-protochnyj-akkumulyator-prosluzhit-25-let.html
4. Графеновий акумулятор. Прорив у створенні пристроїв зберігання енергії. – Режим доступу: https://naukatehnika.com/grafenovyj-akkumulyator-perevorot-v-mire-texnologij.html.
5. A New Solid-state Battery Surprises the Researchers Who Created It. - Режим доступу: https://today.ucsd.edu/story/meng_science_2021.
6. All powered up . - Режим доступу: https://news.uci.edu/2016/04/20/all-powered-up/.
7. Нові алюміній-повітряні батареї не треба заряджати. - Режим доступу: https://hightech.plus/2018/10/15/novie-alyuminii-vozdushnie-batarei-ne-nado-zaryazhat.
8. These plastic batteries could help store renewable energy on the grid. - Режим доступу: https://www.technologyreview.com/2022/04/13/1049728/plastic-batteries-grid-storage/.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

UDC 330

BALANCED STAGED ALGORITHM FOR REAL-TIME INDOOR EMERGENCY EVACUATION MANAGEMENT

Potapova Kateryna Romanivna
assoc. prof., PhD
Stankevych Vladyslav Volodymyrovych
student
NTUU "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Kyiv, Ukraine

Annotation: With development of the global urbanization and growth of complexity of modern buildings' inner structure, emergency evacuation becomes a more complex question as well. In case of emergency and without an effective evacuation strategy there's a weighty likelihood of facing big material and human damages.

Under critical circumstances all people within a building must be evacuated as soon as possible, therefore an evacuation strategy needs to be generated in a shortest period possible. Usually, it's easy to end up having congestions around emergency exits or in the corridors when there's a lot of evacuees.

Staged evacuation strategy converts time of stagnation of separate groups of evacuees into delay time and hence solves the congestion issue, but it still lacks optimization on safety exit selection step.

Based on staged evacuation strategy and to improve efficiency of safety exits exploitation and to strengthen algorithm's usability for different scenarios, a novel algorithm based on a continuous time analysis was proposed in this article.

Key words: evacuation, Dijkstra algorithm, congestion, alerting system

Following terms will be used later in this article: DSEP and TTE. DSEP algorithm – distributed and staged evacuation planning algorithm. This algorithm inherited some elements of distributed evacuation strategy to equably bind a big number of evacuees to a respective safety exit, and staged evacuation strategy to ensure that delay time is considered so that evacuation paths are safe [1, c. 7].

TTE – total time of evacuation, which is one of the main criteria of evaluation of the algorithm efficiency.

Evacuation order is defined by FIFO principle by the algorithm. Hence, TTE of each evacuation group within one evacuation zone is calculated in an ascending order from groups' respective safety path lengths. Delay time formula:

$$T_{i,d}^{z} = \begin{cases} 0\,, i = 1 \\ \frac{L_{i-1}-L_i}{V} + \frac{G_{i-1}}{F_{i-1}} + T_{i-1,d}^{z}\,, i = 2,3,\dots,n \text{ та } T_{i,d}^{z} > 0 \\ 0\,, i = 2,3,\dots,n \text{ та } T_{i,d}^{z} \leq 0 \end{cases} \quad (1)$$

where $T_{i,d}^{z}$ – delay time of group i in a zone z, L_i – length of safety path of group i, V – speed of a group, G_i – number of people within group i, i – group in a zone z, and F_{i} is determined from the following formula:

$$F_j = \min\left\{\left\{C_{p1,p2} | A_{p1,p2} \in P_j\right\} \cup C_e^j\right\}, \quad (2)$$

where $C_{p1,p2}$ – capasity of $A_{p1,p2}$, $A_{p1,p2}$ – arc between *p1* and *p2*, P_j – path of group j, C_e^j – capacity of exit e for a group j.

Strategy of simultaneous evacuation uses the following formula to calculate evacuation time of a group [2, c. 2]:

$$\mathrm{T}_a^i = T_{i,rsp}^{z} + T_{i,t}^{z} + T_{i,q}^{z}, \quad (3)$$

where $T_{i,rsp}^{z}$ – time of response of group i, $T_{i,t}^{z}$ – evacuation time of group i, $T_{i,q}^{z}$ time in a queue of group i.

Evacuation time of each zone is defined by the maximum group evacuation time of the zone:

$$T^{z} = \max\left(T_{i,d}^{z} + T_{i,t}^{z}\right), i = 1,2,\dots,n \quad (4)$$

In a similar way, TTE is defined by the maximum zone evacuation time in the whole building:

$$TTE = \max(T^z), z = 1,2,..,m \qquad (5)$$

TTE is one of the key factors used to evaluate quality of an evacuation strategy. To reduce TTE, a reasonable approach of distribution with consideration of crowd density and spatial distribution of evacuees and exits capacity is needed.

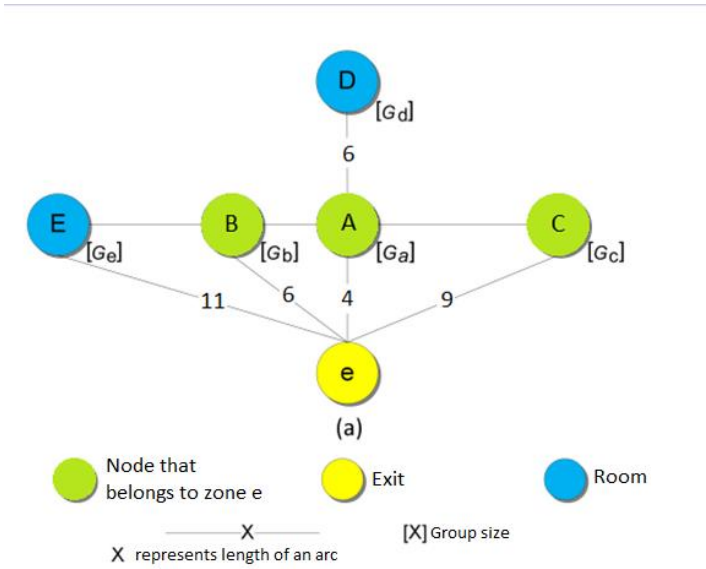

Fig. 1. Scheme of expanding of zone *e*

During the process of evacuation distribution, Dijkstra algorithm can cause a significant disbalance among safety exits when branches are present in a graph. On figure 1, node D – branch of node A. According to the FIFO principle, groups B and C are expanded by a zone prior to node D. Evacuation time of node D has to be a current evacuation time of its zone. Method of group merging is used to further increase balancing of expansion of the zone. Following steps need to be done in advance:

1. Add all non-exit nodes to an array M, create an empty array N.
2. Add a virtual node V, connected to all safety exits, and set lengths of all generated arcs to 0.

Virtual node is considered as a starting point or a searching node.

3. Use Tarjan's algorithm to find cut vertex among unvisited nodes, then mark those nodes.

4. If a vertex is found, go to the next step, otherwise finish.

5. Apart from a cut vertex, add all nodes in a bi-connected component to the array N, go back to the step 3.

If the bi-connected component contains any sink-nodes, each group can choose its own exit that belongs to that bi-connected component to quit a building without visiting the cut vertex.

General steps to merge groups are the following:

1. Define current extended node *g* and a respective exit *e*.

2. Choose group *i* which is the closest to the exit *e* from array N.

3. If $T_e \geq \frac{D_i}{V}$, go to the next step.

4. Calculate group delay time and update the occupancy time of the exit *e* with an evacuation time of the group *i*.

5. Delete group *i* from the arrays M and N, go back to step 2.

When node A is extended, evacuation time of the group A is by default the evacuation time of group D, because of merging. Groups continuity won't increase evacuation time of the current zone. Hence, we can use evacuation time of node D as the evacuation time of the exit *e*. DSEP algorithm uses a "balanced evacuation" distribution strategy based on the occupancy of each exit without taking into account the density and spatial distribution of people in the room and the capacity of the exits [3, c. 3]. Therefore, the algorithm proposed in the article focuses on the occupation time of the exits. This algorithm performs the partitioning and the delay time calculation simultaneously, while the DSEP does one after the other. The detailed running algorithm is described below. Input data: indoor route network, location and capacity of exits, number and location of exit doors.

Output data: exit path and delay time for each group, TTE

Algorithm:

1. Operation on nodes, get arrays M and N.

2. Initialize the occupation time of each exit as 0.

3. Choose the exit *e* with the smallest occupation time, then use Dijkstra's algorithm to determine the group *g* closest to *e* in M.

4. Calculate the delay time of group *g*, remove *g* from arrays M and N, and then update the occupation time of the exit *e*.

5. If there are nodes in the array N, go to the next step, otherwise go to 7.

6. Merge groups (as in the previous algorithm)

7. If there are nodes in the array M, go to step 3, otherwise go to the next step.

8. Calculate the TTE

The density and spatial distribution of evacuating people and the capacity of exits influence indoor evacuation. Based on the analysis of the phased evacuation algorithm, a new algorithm based on continuous time analysis was proposed. It can work perfectly under different scenarios and significantly reduce the TTE. In the separate process, the method of group fusion is used, which makes it possible to solve the shortcoming of the DSEP algorithm - the irrational expansion of evacuation zones. In addition, a "delayed waiting" strategy is used to ensure that there are no conflicts on the paths to the exits. This strategy makes evacuation safe, efficient, and ordered. This algorithm does not consider the state of the route network in real time. From a fire, for example, arcs or nodes can become impassable. Therefore, the issue of combining phased evacuation with dynamic route planning requires further research.

REFERENCES:

1. Gao, J.; Zhang, J.; He, J.; Gong, J.; Zhao, J.. Experiment and simulation of pedestrian’s behaviors during evacuation in an office. Physica A 2020 , 545, 123749.

2. Kurdi, H.; Almulifi, A.; Al-Megren, S.; Youcef-Toumi, K. A Balanced Evacuation Algorithm for Facilities with Multiple Exits. Eur. J. Oper. Res. 2020, 289, 285–296.

3. Hamacher, H. W., & Tjandra, S. A. Mathematical modelling of evacuation problems: A state of art. Fraunhofer (ITWM): Fraunhofer-Institut fu¨r Techno-und Wirtschaftsmathematik 2001, 119, 44-252.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК 504.054

КОМПОСТУВАННЯ ОРГАНІЧНИХ ВІДХОДІВ

Рибалова Ольга Володимирівна,
канд. техн. наук, доцент, доцент,
Ільїнський Олексій Володимирович,
канд. біол. наук, доцент, викладач
Чорнс Катерина Євгеніївна
студентка
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків, Україна

Анотація: В роботі наведені дані щодо органічної складової відходів. Визначено небезпеку впливу органічних відходів на довкілля. Проаналізовано шляхи вирішення проблеми за допомогою компостування. Розглянуто приклади успішного впровадження альтернативної переробки органічних відходів в Україні.

Ключові слова: органічні відходи, компостування, біогумус, сортування, полігони ТПВ.

Найбільшу масову частку побутових відходів складають органічні або біологічні відходи: кухонні, харчові, садові відходи, а також вологі і забруднені відходи паперу. Органічні відходи можуть бути чудовим добривом і не потребують захоронення на полігоні ТПВ.

Якщо сміття змішане з органічними (мокрими) відходами, його сортування значно ускладнюється і ефективність сортування та переробки зменшується. Найефективніше і економічно найбільш виправданими є сортування і переробка органічних відходів на місці з подальшим вивезенням

продукції переробки.

При переробці органічних відходів можна отримувати якісне добриво. При цьому об'єм відходів після переробки зменшується в 2-3 рази.

Чому в Україні потрібно запровадити сортування органічних відходів:

1. Тому що це майже наполовину зменшить навантаження на полігони ТПВ, адже органічні відходи складають 25-35% загального об’єму відходів, або більше 50% загальної маси відходів.

2. Підвищить ефективність сортувальних ліній, адже коли у змішаному смітті нема вологих органічних відходів, ефективність сортування збільшується.

3. З органічних відходів отримують біогаз, який можна використовувати для опалення котелень (що зменшує потребу в вугіллі та зменшує витрати на теплоенергію) або для вироблення електрики.

4. Органічні відходи перетворюють на цінне органічне добриво.

За статистикою, кожна середня сім’я викидає 300-500 кг органічних відходів за рік. З цього «сміття» можна отримати найкраще добриво для свого городу – біогумус, який швидше і краще допомагає рослинам, і розхід його в 20 разів менше ніж гною, він не пахне, не містить патогенних мікроорганізмів і гнилісних бактерій. Для переробки біологічних відходів як вдома так і в промислових масштабах можна використовувати каліфорнійського черв’яка.

Органічні відходи можна переробляти за допомогою біогазових установок, внаслідок чого крім якісного добрива утворюється ще й біогаз, за допомогою якого можна обігрівати приміщення або виробляти електроенергію.

Для ферментації харчових відходів в домашніх умовах можна використовувати ЕМ-контейнер, переробка відбувається за допомогою ефективних мікроорганізмів (ЕМ). Сім’я з 3-4 чоловік за рік може за допомогою даного контейнера отримати близько 500 кг добрива, яке за ефективністю перевершує перегній в 5-15 разів [1].

Органічними відходами називають відходи, до складу яких входять вуглецеві сполуки, отримані з матеріалів тваринного або рослинного

походження. До органічних відходів відносять харчові відходи, залишки овочів та фруктів, опале листя, садово-паркові відходи, різноманітні відходи рослинництва і тваринництва. Всі ці відходи легко піддаються біодеструкції в навколишньому середовищі та створюють санітарну небезпеку, тому що можуть стати джерелом розповсюдження небезпечних мікроорганізмів Проте, після відповідної обробки, органічні відходи можуть бути високоефективним добривом.

Органічні відходи, які накопичуються на полігонах разом з іншими (пластик, папір, металеві відходи) становлять велику небезпеку для навколишнього середовища. Розміщення органічних відходів на звалищах призводить до бактеріологічного забруднення водних джерел, ґрунтів, а також утворення шкідливих газів, які мають неприємний запах і підсилюють парниковий ефект, є вибухо- і пожежонебезпечними.

Під дією продуктів розкладання органіки відбувається часткове розкладання інших відходів, при цьому виділяються токсичні продукти, які потрапляють у повітря та просочуються у ґрунт разом з фільтратом та опадами. В разі стихійного загоряння полігонів, в атмосферу потрапляють особливо токсичні речовини – діоксини та фурани. В товщі полігонів утворюються анаеробні зони, в яких внаслідок анаеробних процесів розкладання органічних речовин виділяється велика кількість метану, який посилює парниковий ефект.

На основі світового досвіду можна стверджувати, що органічні відходи можуть бути не лише забруднювачами довкілля, але і джерелами біодобрив та біогазу. Для отримання цінних продуктів необхідно застосовувати біологічні методи утилізації органічних відходів. До таких методів належить компостування, яке може бути аеробним та анаеробним, та зброджування. Аеробне компостування здійснюється в присутності повітря на відкритих ділянках або в аеробних біореакторах (біобарабанах) і застосовується для переробки відходів органічного походження, переважно рослинного, такого як листя, гілки, тирса і скошена трава.

Кінцевим продуктом компостування є компост – високоякісне органічне

добриво, яке можна застосовувати в міському та сільському господарстві. Проекти з використання компосту в якості добрива є економічно вигідними і мають короткий термін окупності, перш за все, внаслідок економії коштів на закупівлю високовартісних мінеральних добрив, а по-друге, за рахунок покращення органічного складу ґрунтів і збільшення врожайності продукції рослинництва.

Ще одним перспективний напрямом у компостуванні є вермикультура - використання спеціальних культур дощових черв'яків, а саме каліфорнійських червоних (Eisenia foetida). Черви в процесі життєдіяльності перетворюють субстрат (відходи) в повноцінний білок і екологічно чисте добриво – біогумус. Вихід готового продукту, в залежності від виду субстрату і умов життєдіяльності черв'яків досягає 40–60 %, тобто з однієї тони органічних відходів можна отримати 400-600 кг біогумусу – цінного органічного добрива, а також 100 кг білкової маси, яку можна використати для годівлі тварин, птахів чи риби. У невеликих господарствах можна на 1 кв. м протягом року утилізувати до 2 т відходів, отримавши при цьому 40-45 кг живої маси черв'яків. Потрібно також відзначити, що використання біогумусу дає можливість значно підвищити якість і кількість врожаю, зокрема, озимої пшениці – на 20 %, кукурудзи – на 30–50 %, картоплі – на 40–70 %. Це зменшує необхідність застосування мінеральних добрив та витрати на їх придбання, дозволяє отримати більший прибуток. Скорочуються також витрати на перевезення гною. Якщо на 1 га ріллі нині вносять 40–50 т гною, то при використанні біогумусу достатньо для одержання такого ж ефекту лише 3 т біогумусу, а для багатьох культур достатньо і 1,5 т/га. Отже, біогумус, отриманий внаслідок переробки дощовими черв'яками органічних відходів, різнобічно позитивно впливає на агрохімічні, фізико-хімічні й біологічні властивості ґрунту, що сприяє підвищенню врожайності сільськогосподарських культур, зменшує необхідність застосування мінеральних добрив та витрати на їх придбання, дозволяє отримати більший прибуток.

Таким чином, розглянуті способи компостування органічних відходів

дозволяють не лише зменшити забруднення довкілля відходами, а й отримати цінне органічне добриво – біогумус та білковий корм [2].

На розкладання органічних речовин впливає безліч факторів, з яких слід виділити чотири основних:

1. Наявність кисню.

Виробництво компосту залежить від доступу кисню. Аеробне розкладання означає, що активним бактеріям в купі компосту необхідний кисень, в той час як анаеробне розкладання означає, що активним мікроорганізмам не потрібен кисень для життя та зростання. Оскільки сам процес компостування не відбувається у вигляді простого розкладання вихідного матеріалу на складові, а являє собою багаторазові хімічні перетворення, вельми корисно забезпечувати постійний або періодичний приплив свіжого повітря по всьому об’єму матеріалу, що компостується.

2. Наявність вологи.

Необхідно підтримувати високу вологість в компостній купі, але при цьому необхідно забезпечувати доступ повітря для аеробних бактерій. Різні матеріали мають різну водовбирну здатність, таким чином визначають кількість води, необхідну для утворення компосту. Наприклад, матеріали з деревини та волокон, такі як кора, тирса, стружка, сіно або солома утримують до 75-85% вологості. «Зелені добрива», такі як газонна трава та рослини, здатні утримувати 50-60 % вологості. Мінімальний вміст вологи, при якому проявляється активність мікроорганізмів, становить 45 — 55 %, оптимальне - 60-70 %. Вочевидь, чим нижче вологість компостної маси, тим повільніше буде відбуватися процес утворення компосту. Досвід показує, що вологість може стати обмежуючим фактором, при її зниженні нижче 45-50 %.

3. Температура.

Як відомо, температура є найсильнішим чинником, що впливає на швидкість течії хімічних реакцій. Низька зовнішня температура в зимовий період уповільнює процес розкладання, а теплі літні температури прискорюють процес. У теплі місяці року інтенсивна мікробіологічна активність всередині

компостної купи призводить до утворення компосту при надзвичайно високих температурах. Бактерії, які розкладають органіку, діляться на дві основні категорії: мезосферні, ті, що живуть та ростуть при температурі від +10°C до +45°C та термофільні, ті, що успішно ростуть при температурі вище +45°C. Більшість компостних куп на початковій етапах проходять через термофільну стадію. На цій стадії органічні речовини швидко зневоднюються і необхідно їх постійно підтримувати у вологому стані та провітрювати. Температура всередині компостної купи підвищується до +60°C або +70°C, що сприяє термічному знешкодженню та знезараженню органічного матеріалу. При цій температурі знищуються насіння бур'янів та багато хвороботворних (фітопатогенних) мікроорганізмів.

Наступна стадія проходить при температурі близько +40°C, при цьому переважають інші мікроорганізми та відбувається більш повне розкладання органічних матеріалів.

4. Структура вихідного матеріалу.

Чим дрібніше подрібнений вихідний матеріал, тим швидше відбувається процес його розкладання. Чому так відбувається? Очевидно тому, що значно збільшується площа контакту матеріалу з іншими активними речовинами. Порівняйте площу поверхні, наприклад, невеликої гілки та площу поверхні всієї тирси, якщо цю ж саму гілку розмолоти в дрібну тирсу. Тому попередньо ретельне подрібнення відходів в рази прискорює процес компостування.

Необхідно використовувати якісні компоненти щоб досягти гарних результатів, – будь-які органічні кухонні або садові відходи, включаючи картопляні очистки та обрізки трави. Не варто додавати в купу м'ясо, жир та кістки, оскільки вони розкладаються повільно та можуть неприємно пахнути та приманювати шкідників. Треба уникати непропорційних кількостей будь-якого компонента, інакше результати будуть невтішними. Можна змішати матеріали перед додаванням їх в купу або насипати їх поперемінними шарами до 15 см завтовшки, поки бак або купа не заповняться [3].

В даний час компостування в Україні набирає обертів, розглянемо два

яскравих приклади: Львівська міська станція компостування та установка громадських компостерів у місті Люботин (Харківська область). Ці ефективні рішення відбулися на основі проєкту «Місто нуль відходів», у рамках програми Zero Waste Cities.

Zero Waste Cities — це міста без відходів, де запобігання утворенню відходів, особливо тих, які не можна переробити, стоїть на першому місці. Повторне використання та ремонт є хорошими варіантами для більшості одноразових альтернатив, особливо пластикового пакування й тари. А також налагоджений роздільний збір ресурсоцінних матеріалів, зелених та органічних відходів з їхнім подальшим переробленням та компостуванням.

Це міста, де немає місця спалюванню відходів. Натомість органи місцевого самоврядування створюють умови й фінансові заохочення, а також проводять просвітницькі кампанії, щоб мешканці міста у побуті та бізнесі в операційній діяльності керувалися підходом zero waste і мали стимул зменшувати продукування відходів.

В Європі для того, щоб зробити цей рух системним і потужним, Zero Waste Europe створила програму Zero Waste Cities, спрямовану на допомогу містам та громадам перейти до нульових відходів. Вона об’єднує європейську платформу знань для місцевих зацікавлених сторін щодо впровадження найкращих практик, а також програму наставництва та визнання для муніципалітетів.

Метою Zero Waste Cities є пришвидшення переходу до «нуль відходів» на рівні міста — особливо малих та середніх муніципалітетів — шляхом впровадження актуальних норм законодавства ЄС та стратегій zero waste на основі моделей, орієнтованих на громадян, і обмін досвідом.

У вересні 2020 року Львів офіційно став першим містом поза Європейським Союзом, яке проголосило про свій намір стати Zero Waste. У лютому 2021 року про намір стати безвідходним містом заявив також Люботин.

Ці міста проголосили про це не випадково, адже не перший рік місцеві zero waste організації (Kharkiv Zero Waste та Zero Waste Lviv) системно

працюють з органами місцевої влади. Вони допомагають у покращенні системи поводження з відходами. Фактично, це перші два міста поза ЄС, які приєднались до програми і заявили про свій намір стати безвідходними [4].

Спершу у Львові встановили окремі пластикові контейнери для органічних відходів. Потім організували логістику. Є окрема автівка, що збирає відходи від населення. Також до міської компостовні привозять гілля та листя, які збирають комунальники.

А вже там відбувається магія перетворення решток на добриво. Таким чином, влада міста заощаджує на вивезенні змішаного сміття на полігон (це оплатно),а містяни заощаджують на комунальних платежах, бо вивезення органічних відходів є безкоштовним для мешканців. При цьому станція ще має можливість заробляти гроші на добриві для сільсько-господарських підприємств.

Люботин робить лише перші кроки свого шляху до “міста нуль-відходів”. Тому має приклад збору харчових відходів на рівні громадян. У мікрорайоні “Ромашка” за ініціативи Олександра Золотарьова було організовано збір органічних відходів від мешканців багатоквартирних будинків. Все почалося з одного компостеру. Як зазвичай, перша реакція людей на щось незнайоме була негативна. Але з кінцем сезону, восени, коли люди отримали органічне добриво для своїх городів, зацікавленість у продовженні роботи компостера у районі значно зросла.

З часом, досліджуючи різні способи компостування, дійшли висновку, що для залишків їжі рослинного походження та відходів городини можна робити “борти”. Це вид компостування, приклад якого можете подивитись у відео. Бортами мешканці не обмежились. Для відходів від утримання малого тваринництва було зроблено компостер з шиферу. Також навчилися робити добриво з горіхового листя, яке вважається непридатним для компостування, через вміст ефірних олій.

Відповідальними за безперервну роботу компостера є волонтери. Наразі, коли вміст компостера стає добривом, серед мешканців будинків домового

комітету “Ромашка” багато бажаючих його отримати. Добриво розподіляють між ними.

На досягнутому не зупиняються і вже шукають рішення для утилізації залишків тваринного походження та великого гілля. Для цього планується зробити невелику дробарку, бо чим більше гілля, тим довше воно буде компостуватися.

На цьому прикладі ми бачимо, що компостування у багатоквартирних будинках можливе навіть за відсутності централізованої систему збору відходів. І це не тільки покращує довкілля, але й дає змогу зекономити на хімічних добривах та отримувати здоровий та якісний урожай [5].

Переробка органічних відходів є проблемним питанням, оскільки потрапляючи на полігони ТПВ вони несприятливо впливають на навколишнє природнє середовище (забруднення ґрунтів і вод, неприємний запах інше).

Органічні відходи повинні розглядатися не як джерело забруднення навколишнього середовища, якого потрібно позбутися, розмістивши на звалищах або спалюючи в сміттєспалювальних установках, а як цінний ресурс, який можна перетворити на товарну продукцію, що забезпечує додатковий прибуток підприємству та створює нові робочі місця.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Органічні (біологічні) відходи – переробка: https://7promeniv.com.ua/vidkhody/vtorresursy/orhanika

2. Горобець О. В. Перспективні напрями утилізації органічних відходів Житомир : ЖНАЕУ, 2016. 102 с

3. Як приготувати компост: https://clean-ua.com/yak-prigotuvati-kompost/

4. Як створювати міста майбутнього: досвід Львова: https://zerowaste.org.ua/2021/07/07/yak-zrobyty-mista-majbutnogo-dosvid-lvovu/

5. Як поводяться з органікою в Європі та про досвід запровадження окремого збору органічних відходів у Львові та Люботині: http://lubotin-rada.gov.ua/info/page/6839

ARCHITECTURE

УДК 71(477.81)

ОБЛАШТУВАННЯ СУЧАСНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ДИТЯЧОГО МАЙДАНЧИКА У БІЛОКРИНИЦЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Бичковська Любов Степанівна,
старший викладач
Лустюк Марія Ігорівна
студентка
Національний університет
водного господарства та природокористування,
навчально-науковий інститут будівництва та архітектури
м. Рівне, Україна

В статті різносторонньо розглянута проблематика облаштування сучасного інклюзивного дитячого майданчика з метою впровадження його в населених пунктах об’єднаної територіальної громади. В результаті проведених досліджень було розкрито поняття принципу універсального дизайну і його складових, а також розроблена концепція «доступності» обладнання на ігровому майданчику.

Ключові слова: територіальна громада, інклюзивний дитячий майданчик, принцип універсального дизайну, концепція «доступності».

Вагомою проблемою населених пунктів об’єднаних територіальних громад є відсутість інфраструктури дитячих майданчиків, які були б облаштовані для дітей з інвалідністю. Білокриницька територіальна громада Рівненського району в даній проблемі не виняток. Діти, які мають особливі потреби мало спілкуються, в зв’язку з чим, вони стають замкнутими та

соціально неадаптованими в суспільстві. Одним із шляхів розв'язання проблеми повноцінного входження дітей з особливими потребами в соціальний простір є створення сучасного інтегрованого простору для спілкування, занять спортом та дозвіллям. Проєктування та облаштування дитячих ігрових просторів, комфортних і зручних для кожного користувача є надзвичайно важливим, адже визнаючи цінність і унікальність кожної людини, кожної дитини, ми сприятимемо формуванню суспільства рівних можливостей та поваги до всіх громадян. Висвітлювали дану проблематику – Ворона Олександр, Родін Костянтин, Шкуро Валентина. Вони присвятили свої праці рекомендаціям щодо впровадження доступності та інклюзивності дитячих ігрових майданчиків. Питанням формування дитячого ігрового середовища у міській забудові займалися Л. С. Бичковська, Ю. О. Хоронжевська, які обгрунтували загальне визначення проблеми. Багатьма авторами було розроблено теоретичні підходи щодо виконання курсових проєктів з проектування дитячих ігрових майданчиків (О. Е. Смолінська, М. Ю. Розсильний та інші).

Методика досліджень включає в себе аналіз проблеми облаштування інклюзивного ігрового майданчика в населених пунктах ОТГ; опрацювання та систематизацію літератури; логічно-просторове моделювання; функціональне моделювання.

Завданням статті є: розкриття значимості забезпечення доступності та інклюзивності дитячих ігрових майданчиків; обґрунтувуння переваги від впровадження інклюзивних ігрових дитячих майданчиків; розкриття принципів універсального дизайну під час будівництва даних дитячих ігрових майданчиків, що забезпечує створення середовища безпеки й поваги і дає змогу створити населений пункт, в якому комфортно жити всім його мешканцям. Середовище, яке нас оточує, здійснює величезний вплив на якість життя кожної людини. Житлова інфраструктура, вулиці, будівлі з часом трансформуються та еволюціонують. Об'єкти, призначені для загального користування, мають бути доступними для кожного та не можуть виключати жодного мешканця. Ігрові

простори для дітей з обмеженими потребами є необхідною частиною житлового середовища, певних громадських частин міста, озеленених територій у парках, скверах тощо. Діти з інвалідністю гостро відчувають вплив середовища на якість і спосіб свого життя. Наявність особливих потреб не має тягнути за собою виключення з групи однолітків, які відіграють важливу роль у фізичному та психологічному розвиткові дитини. Адже можливість бути частиною соціальної групи – це допомога дітям в розвитку їхніх комунікативних та фізичних навичок, створення можливості для гри або проведення часу з іншими дітьми [1, с. 20].

У квітні 2014 року Кабінетом Міністрів України була затверджена концепція реформування органів місцевого самоврядування [3; с. 236]. Базовим напрямком даної реформи є формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Створення сільських ТГ відбувається шляхом об'єднання територій кількох сіл з визначенням осередку громади. Важливою складовою розвиненої територіальної громади є правильне просторове планування, яке дозволяє: раціонально формувати простір відповідно до потреб громади та місцевих умов; зберегти екологічні, культурні та ландшафтні цінності; врахувати економічні та соціальні умови ОТГ [6]. Правильне просторове планування при облаштуванні сучасного інклюзивного дитячого майданчика в Білокриницькій ТГ створить гідні умови для дозвілля кожного мешканця. Такий майданчик уможливить участь в іграх батьків, родичів та вихователів, які теж можуть мати обмежені можливості. Необхідність створення інклюзивного, доступного ігрового дитячого простору визначена в провідних міжнародних та національних нормативно-правових документах: «Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю», «Ковенції ООН про права дитини» та чинному законодавстві України щодо створення безбар'єрного середовища для людей та дітей з особливими потребами. Втілення у сучасне життя інклюзивних ігрових майданчиків у Білокриницькій ОТГ, сприятиме подоланню бар'єрів у сприйнятті суспільством людей з особливими потребами. Дослідженням встановлено, що на сьогодні у нас в державі бракує таких дитячих ігрових

майданчиків і просторів для розвитку і відпочинку дітей з обмеженими можливостями.

Доступний дитячий майданчик – це ігровий простір, де створені комфортні розвивальні умови для дітей із різними здібностями й можливостями; це простір, де діти з інвалідністю й діти без інвалідності можуть гратися разом, пізнавати світ і знаходити друзів [5, s. 54]. Доступні ігрові дитячі майданчики створюють важливу цінність для мешканців громади. Вони часто є місцями зібрань у мікрорайоні й таким чином об'єднують дітей, батьків та сусідів. Ці майданчики дають змогу займатись іграми разом дітям з різними можливостями і здібностями [6].

Рис. 1. Інклюзивний дитячий майданчик

а) Інклюзивний дитячий майданчик, США [6] б) Інклюзивний дитячий майданчик, Львів [4]

На всіх етапах процесу розробки дитячого ігрового майданчика необхідно враховувати чотири головні принципи: безпека, відповідність віку, утримання, доступність.

• Безпека. Питання безпеки є пріоритетом у процесі планування та створення дитячого ігрового майданчика. Необхідно мінімізувати ризики травмування дітей чи дорослих. Елементи конструкцій слід спроєктувати окремо задля уникнення «дрібного» травмування. Для зменшення кількості травм унаслідок падінь важливо встановити захисне покриття та створити належні зони використання ігрового обладнання під елементами дитячих майданчиків і навколо них [4]. Для діагностично-лікувального дитячого ігрового середовища характерним є поширене використання наборів із м'яких поролонових фігур, обтягнутих яскравою полімерною тканиною різних

кольорів. Поєднання поролону та яскравої полімерної тканини дозволяють формувати безпечне ігрове середовище для дітей з обмеженими фізичними можливостями та стимулювати розвиток дітей [8].

• Відповідність віку. У процесі планування дитячих майданчиків важливо визначити вік їх користувачів. Загальнодоступні дитячі майданчики, як правило, призначені для дітей віком від 2 до 12 років. Діти дошкільного віку (2–6 років) та шкільного віку (6–12 років) відрізняються не тільки за показниками фізичного розвитку та здібностями, але й за видами діяльності, гри та соціальними навичками. Тож діти віком 2–6 років не будуть у безпеці на майданчику, призначеному для дітей віком 6–12 років. У процесі проєктування майданчиків ці небезпеки усуваються шляхом визначення обладнання, яке відповідає віку, антропометричним характеристикам користувачів, виділення на майданчику кількох зон і типів елементів [1, с. 9].

• Утримання. Утримання в належному стані та постійне обслуговування необхідне впродовж всього часу експлуатації дитячих ігрових майданчиків. Як правило, все обладнання потребує регламентних робіт із перевірки міцності вузлів, наявності тріщин і недопущення втрати стійкості конструкцією в цілому, а також відстеження появи інших чинників, які не відповідають потребам користувачів або можуть спричинити травми [4].

• Доступність. За визначенням, доступний дитячий майданчик – це територія, де створено безперешкодний архітектурний доступ для користувачів з різними здібностями та можливостями та надано вичерпний спектр ігрових шансів [4].

Під час планування й будівництва інклюзивних ігрових майданчиків важливо зосереджуватись на принципах універсального дизайну. Універсальний дизайн охоплює 7 принципів, розроблених робочою групою архітекторів, дизайнерів, інженерів та дослідників як керівні засади проєктування для різних сфер дизайну, зокрема дизайну середовища, продукту та інформації. Стислий опис принципів наведений в таблиці [1, с. 9].

Таблиця 1

Принципи універсального дизайну інклюзивних ігрових майданчиків

	Принцип універсального дизайну	Пояснення
1	Рівність та доступність використання	Дизайн корисний та придатний до використання людьми з різними можливостями
2	Гнучкість використання	Дизайн охоплює широкий спектр індивідуальних уподобань та можливостей
3	Простота й інтуїтивність використання	Дизайн зрозумілий у використанні незалежно від досвіду, знань, мовних навичок або поточного рівня концентрації
4	Доступно викладена інформація	Дизайн ефективно передає користувачеві необхідну інформацію, незалежно від умов навколишнього середовища або сенсорних здібностей користувача
5	Терпимість до помилок	Дизайн мінімізує небезпеку та несприятливі наслідки аварій, пошкоджень або ненавмисних дій
6	Малі фізичні зусилля	Дизайн можна використовувати ефективно та зручно з мінімальним зусиллями
7	Наявність необхідного розміру, місця, простору	Для забезпечення підходу, досяжності, маніпулювання та використання передбачені відповідні розміри та простір незалежно від розміру тіла, пози чи мобільності користувача

Дитячі ігрові простори, засновані на принципах універсального дизайну, пропонують широкий вибір фізичних і творчих перспектив для гри. Вони розроблені так, щоб дати дітям із різними здібностями й фізичними можливостями змогу грати разом і насолоджуватися одними й тими самими видами діяльності. Щоб втілити у життя будівництво сучасного інклюзивного дитячого майданчика в Білокриницькій територіальній громаді необхідно: виготовити та погодити проектну документацію, підготувати територію, провести монтаж обладнання, здійснити благоустрій території. Згідно містобудівельних вимог всі перепади рельєфу майданчика для дітей з обмеженими можливостями повинні бути плавними, перепади висот величиною понад 5 см потрібно обладнати пандусами та (або) пониженими бордюрами (до 2-4 см). Місця перетину пішохідних шляхів повинні мати заокруглення радіусом не менше 1,5 м для зручності пересування маломобільних груп населення. Ширина доріжок повинна бути достатньою, щоб забезпечити можливість розминутися інвалідному візку та пішоходу [2, с. 32].Сучасна практика облаштування ігрових майданчиків повинна враховувати потреби дітей з іваліднiстю. До прикладу виділяють стандартні елементи: гірка, пісочниця, гойдалка, балансир та інше, які можуть бути

замінені на обладнання з функцією «доступність», наприклад, виробництва шведської фірми «HAGS» [9, с. 22-25].

а)Гойдалка одинарна [9, с. 23] б) Гойдалка з платформою для інвалідного візочка [9, с. 23]

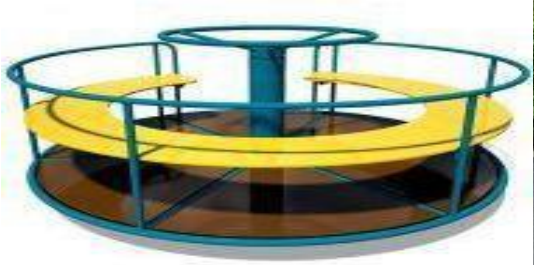

в) Карусель [9, с. 24] г) Карусель, влаштована в один рівень з покриттям майданчика [9, с. 25]

д) Ігровий комплекс [9, с. 25] е) Пісочниця, піднята над рівнем землі [9, с. 25]

Рис. 2. Стандартні ігрові елементи та обладнання з функцією «доступність»:

Зважаючи на принципи універсального дизайну та концепцію «доступності» для дітей з обмеженими можливостями, а також враховуючи важливість проектування й будівництво сучасного інклюзивного дитячого майданчика в населених пунктах Білокриницької територіальної громади, можна задовільнити потреби мешканців сіл і сприяти соціальному розвиткові

всіх її членів. Встановлення такого майданчика надасть можливість дітям з інвалідністю займатись фізичними вправами, соціалізуватись, безпечно та доступно брати участь у ігровому процесі поряд із здоровими дітьми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ворона О., Родін К., Шкуро В. Рекомендації щодо впровадження доступності та інклюзивності дитячих ігрових майданчиків: практ. посіб. Київ: СГОІК, 2021. 38 с

2. ДБН Б. 2.2-5:2011. Благоустрій територій. Київ: Мінрегіонбуд України, 2012. 64 с.

3. Децентралізація. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – 5-те вид. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. ISBN 966-569-013-2.

4. Inclusive design manual / Brian Luce – Playground Ideas, Australia, 2015. URL: https://playgroundideas.org (дата звернення 10.10.2022).

5. Inclusion Of People With Disabilities In Vocational Training: A Practical Guide, International Labour Office Gender, Equality And Diversity (Ged), 2013

6. Inclusive Play Design Guide. URL: https://www.accessibleplayground.net/wp-content/uploads/2016/05/ (дата звернення 10.10.2022).

7. Посібник з питань просторового планування для уповноважених органів містобудування та архі-тектури об’єднаних територіальних громад. URL: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/347/1.pdf (датазверне-ння 30.10.2021).

8. Предметно ігрове середовище. Принципи облаштування. URL:http://barvinochek1974.klasna.com/uk/site/predmetno-igrove- seredovi.html. (дата звернення 26.10.2022)

9. Смолінська О. Е. Методичні вказівки до виконання курсового проєкту «Дитячий ігровий майданчик»: практ. посіб. Рівне: НУВГП, 2018. 29 с.

УДК 721.011

ВИЗНАЧЕННЯ КОШТОРИСНОЇ ВАРТОСТІ ПРОЕКТНИХ РОБІТ ШЛЯХОМ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДСОТКОВИХ ПОКАЗНИКІВ ВАРТОСТІ ПРОЕКТНИХ РОБІТ

Зоря Олександра Павлівна
к.с.н., доцент
Рижова Ірина Станіславовна
д. ф.н., професор
Гондар Сергій Олександрович
магістр
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Розглянуто визначення кошторисної вартості проектних робіт шляхом застосування відсоткових показників вартості проектних робіт згідно Наказу Міністерства розвитку громад та територій України Кошторисних норм України «Настанова з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво», де вартість проектування включає прямі витрати (витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, матеріальні витрати, спецпридбання для виконання цих робіт, витрати на відрядження основного персоналу, витрати на роботи, які виконують сторонні підприємства, установи і організації, інші прямі витрати), загальновиробничі та адміністративні витрати, а також кошторисний прибуток, податки, збори, обов’язкові платежі у відповідності з чинними нормативними та законодавчими документами.

Ключові слова: вартість будівництва, відсоткові показники вартості проектних робіт, експертиза, кошторисні норми, проект, проектна документація.

Проект – документація для будівництва об'єктів архітектури, що складається з креслень, графічних і текстових матеріалів, інженерних і

кошторисних розрахунків, які визначають містобудівні, об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні та технологічні рішення, вартісні показники конкретного об'єкта архітектури, та відповідає будівельним нормам і правилам [1].

Проектна документація – затверджені текстові та графічні матеріали, якими визначаються містобудівні, об’ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні, технологічні вирішення, а також кошториси об’єктів будівництва [2].

Експертиза – діяльність фахівців-експертів, які мають відповідні кваліфікаційні сертифікати і за дорученням замовника надають звіти щодо відповідності проектних рішень вимогам законодавства, державним нормам, будівельним нормам і правилам та які несуть відповідальність за достовірність наданих звітів.

Основні правила застосування кошторисних норм та нормативів з ціноутворення у будівництві для визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт, а також експертизи проектної документації на будівництво визначають Кошторисні норми України «Настанова з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво», яка застосовується при визначенні вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво на етапах визначення кошторисної вартості зазначених робіт, ціни пропозиції учасника процедури закупівлі, договірної ціни та при проведенні взаєморозрахунків за обсяги виконаних робіт та є обов’язковою для будівництва, що здійснюється із залученням бюджетних коштів, коштів державних і комунальних підприємств, установ та організацій, кредитів, наданих під державні гарантії [3].

Застосування Кошторисних норм України «Настанови з визначення вартості будівництва» при будівництві об’єктів із залученням інших джерел фінансування обумовлюється договором [4].

Кошторисної вартість проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт визначається:

1) із застосування відсоткових показників вартості проектних робіт до вартості будівельних робіт, а для об’єктів виробничого призначення, окремих об’єктів невиробничого призначення та об’єктів телекомунікацій з урахуванням вартості устаткування;

2) на підставі збірників цін на проектні, науково-проектні, вишукувальні роботи;

3) за калькуляційним методом.

Методи визначення вартості проектування визначаються кошторисними нормами.

Договірна ціна, обчислена на підставі кошторисної вартості проектування, уточнюється відповідно до умов договору виходячи зі збільшення (зменшення) витрат, пов’язаних зі зміною вартості складових проектування та експертизи, у тому числі у зв’язку зі зміною законодавства.

Вартість проектування включає прямі витрати (витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, матеріальні витрати, спецпридбання для виконання цих робіт, витрати на відрядження основного персоналу, витрати на роботи, які виконують сторонні підприємства, установи і організації, інші прямі витрати), загальновиробничі та адміністративні витрати, а також кошторисний прибуток, податки, збори, обов’язкові платежі у відповідності з чинними нормативними та законодавчими документами.

Кошторисна вартість проектних робіт для будівництва об’єктів визначається шляхом застосування відсоткових показників вартості проектних робіт до розрахункової бази.

Вартість проектування, та експертизи визначається:

– на стадії планування вартості проектування – для планування фінансування з метою формування бюджету, визначення очікуваної вартості предмета закупівлі;

– на стадії визначення ціни пропозиції учасника процедури закупівель

(договірної ціни, яка може встановлюватися твердою або приблизною (динамічною));

– на стадії проведення взаєморозрахунків – шляхом уточнення окремих вартісних показників, визначених на попередніх стадіях, залежно від виду договірної ціни та в порядку, обумовленому в договорі.

Відсоткові показники вартості проектних робіт, додаток 1 «Відсоткові показники вартості проектних робіт» Настанови, враховують рівень середньомісячної заробітної плати по об'єкту будівництва, визначений відповідно до «Порядку розрахунку розміру кошторисної заробітної плати, який враховується під час визначення вартості будівництва», затвердженому наказом Мінрегіону від 20 жовтня 2016 року № 281 (Редакція від 04.09.2018). При цьому рівень середньомісячної заробітної плати для працівників проектної організації прийнятий за 7 розрядом складності робіт у будівництві [5].

Для приведення відсоткових показників, що наведені в додатку 1 «Відсоткові показники вартості проектних робіт» «Настанови з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво», в поточний період, виконується розрахунок коефіцієнту збільшення вартості проектних робіт.

Розрахунок коефіцієнту виконують за формулою:

$$I_n = \frac{1 + (1 + B_{відр}) \times П_{зп} (\frac{З_{вд}}{З_{уп}} - 1)}{П_Б \times I_Б + П_у \times I_у} \qquad (1)$$

де, Звд – рівень середньомісячної заробітної плати, передбачений у вихідних даних замовника на розробку проектної документації для розряду складності робіт у будівництві 3,8;

– Зуп – рівень середньомісячної заробітної плати для розряду складності робіт у будівництві 3,8 врахований при визначенні відсоткових показників (примітка 2 таблиці 1 додатку 1 «Відсоткові показники вартості проектних робіт» «Настанови з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво»);

– Пзп – питома вага заробітної плати в структурі проектної організації (за розрахунком проектної організації на дату прийняття «Настанови з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво»);

– Ввідр – відрахування на загальнообов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування (відповідно до «Інструкції про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»);

– ПБ, ПУ – питома вага вартості будівельних робіт та вартості устаткування в розрахунковій базі (у випадку відсутності даних приймається за об'єктом-аналогом), визначена на дату прийняття «Настанови з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво»;

– ІБ, ІУ – індекси зміни вартості будівельних робіт та вартості устаткування визначені за період з дати затвердження прийняття «Настанови з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво» по дату визначення вартості будівництва (розрахункової бази), які приймаються на підставі офіційних даних Державної служби статистики України.

Якщо за результатами розрахунку значення коефіцієнта Іп становить менше за одиницю, він приймається рівним одиниці.

Під час розроблення проектної документації, яка передбачає поділ об'єкта будівництва за чергами та/або пусковими комплексами, вартість проектних робіт збільшується на 5 % за підсумком вартості проектних робіт відповідного об'єкту.

Кошторисна вартість проектних робіт за відсотковими показниками визначається за кошторисами, які складаються за формою, наведеною в додатку 4 «Кошторис на проектні, науково-проектні, вишукувальні роботи» форма № 2-П «Настанови з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво».

Вартість проектних робіт з капітального ремонту об’єктів з незначним класом наслідків (відповідальності) (СС1), для яких проектна документація відповідно до пункту 8.4 ДБН А.2.2-3:2014 складається лише з дефектного акту та кошторисної документації, визначається за калькуляційним методом, за кошторисом складеним за формою, наведеною в додатку 5 «Кошторис на виконання робіт» форма № 3-П «Настанови з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про архітектурну діяльність» №687-XIV від 20.05.1999 (Редакція станом на 10.10.2022). URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 22.11.2022).

2. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI (Редакція станом на 27.10.2022). URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 22.11.2022).

3. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України Кошторисні норми України «Настанова з визначення вартості проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво» від 01.11. 2021 року № 281. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 22.11.2022).

4. Наказ Міністерства розвитку громад та територій України Кошторисні норми України «Настанови з визначення вартості будівництва» від 30.04. 2022 року № 67. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 22.11.2022).

5. «Порядок розрахунку розміру кошторисної заробітної плати, який враховується під час визначення вартості будівництва», затвердженому наказом Мінрегіону від 20 жовтня 2016 року № 281. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 22.11.2022)

РОЗМЕЖЕННЯ ПОНЯТЬ ГРОМАДСЬКОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ. ВИВЕДЕННЯ ФОРМАЛЬНОГО ТА ПРАКТИЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГРОМАДСЬКОГО ПРОСТОРУ

Кравченко Ірина Леонідівна
доктор архітектури,
доцент професор кафедри теорії архітектури КНУБА
Щеглов Ілля Максимович
студент магістратури
кафедри теорії архітектури
Київський національний університет
будівництва та архітектури (КНУБА)
м. Київ, Україна

Вступ

У будь-якому суспільстві існує публічний простір. Його призначення може варіюватись в залежності від культурного контексту, обставин формування, політичного устрою чи навіть клімату, але його присутність обов'язкова. Наявність подібного місця це прояв природної потреби людини в соціалізації.

В історичному процесі формування суспільства воно починає зазнавати ускладнення, формуються громади з представниками різних верст населення. Поступово публічний простір починає отримувати більше політичного та громадського наповнення і це перестає бути просто місцем для соціальної інтеракції. Першими яркими представниками подібних змін можна назвати давньоримські поліси, але звісно, напевно існували ще більш ранні представники про які зберіглось не так багато інформації.

З цього моменту буде доречно перевизначити поняття «публічний» простір та ввести поняття «громадський» простір що буде краще демонструвати важливу роль цього поняття в новому устрою суспільства у вигляді громад. В такій системі формується ієрархія понять де громадський прості включає у себе публічний але не навпаки.

Громадський

Приватний ------Змішаний------ Публічний

Громадський простір несе функцію:

- Політичну
- Соціальну
- Культурну
- Економічну

Формальне визначення

Виходячи із формально-архітектурного визначення, громадський простір (публічний простір) розглядається як простір, незайнятий житловою або виробничою забудовою. [1] Призначення громадського простору може варіюватися від забезпечення повсякденної рекреаційної діяльності громадян (прогулянки, зібрань, відпочинку) до більш практичних цілей.Проблема подібного технічного підходу в тому що він не враховує культурних, політичних чи економічних аспектів громадського устрою. Теоретично, фраза «Громадський простір» повинна асоціюватись у громадян із правом на місто, міські свободи, та на практиці означає переважно місце громадського користування. Але найчастіше обладнання таких просторів зініціюється комунальними та містобудівельними службами, мало прив'язане до потреб різноманітних соціальних груп, не враховує статистичні дані щодо потреб громадян і є скорше елементом благоустрою.[2] Тому для створення більш повного уявлення можна розділити це поняття на різні точки зору.

Соціально-просторовий погляд

У його рамках використання публічних просторів для повсякденної соціальної активності — зібрань, спілкування, прогулянок, споживання - абсолютно необхідне для існування і життєздатності як окремих спільнот, так міст у цілому.

«Вмираючими» є ті міста, де зручні пішохідні зони, громадські парки і площі, квартали старої забудови центрів із локальними спільнотами поступаються місцем автострадам, паркомісцям, корпоративним офісним

центрам із контролем доступу та одноманітній комерційній забудові.

«Успішними» та «живими» є міста з численними інклюзивними та багатофункціональними публічними просторами, що забезпечують можливості для дозвілля і комунікації для всіх представників спільноти.

Легально-економічний погляд

«Як закон визначає публічний простір і хто платить за нього?»

Юридичне визначення публічності/приватності простору переводить проблему з академічної в легальну площину.

- Quintessential (Traditional) public forum — простори, спеціально створені (зазвичай державою) для соціальних інтеракцій, публічного життя і реалізації громадянських свобод;
- Non-public forum та Limited public forum — місця зі змішаним режимом доступності, в яких дозволені не всі види громадської політичної активності.

Політичний погляд

Юридичне визначення публічного простору безпосередньо впливає на те, чи зможуть в ньому репрезентувати себе різноманітні соціальні групи, чи вони будуть виключені звідти. Політичний підхід передбачає, що публічні простори передусім є просторами репрезентації, виключення та політичної боротьби громадян за свої права із економічними і політичними елітами. [3]

Громадянин, лише завдяки публічній сфері може відчути себе членом певної спільноти. [4, с.66]

З вище написаного можна вивести два ессенціальних визначення що демонструють дві крайнощі у сприйнятті цього питання – формальну та практичну:

Громадський простір – це середовище в якій різні члени суспільства в рівній мірі мають змогу для соціально-політичної взаємодії та культурної репрезентації.

Громадський простір – це місце, що знаходиться у власності громади та/або у вільному доступі.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Публічний простір міста як об'єкт соціологічного дослідження М. Грищенко

2. Громадський простір. Визначення та способи реалізації в реаліях сучасного міста (на прикладі івано-франківська) Бабій Надія

3. Стаття «Що таке міський публічний простір» Ігор Тищенко

4. Теоретичні засади формування публічного та публічно-політичного просторів О. Котуков

5. Концепція статуту територіальної громади міста Києва

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 372.881.111.1

PECULIARITIES OF THE CADETS' CRITICAL THOUGHT FORMATION IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN THE MILITARY INSTITUTION

Berezneva Irina Mykolaivna
Senior Lecturer
National academy of the National guard of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

Summary. The article deals with the necessity of applying innovative approaches to the study of a foreign language in military institutions of higher education, aimed at the development of professionally significant qualities of a future military specialist. It is proved that the study of a foreign language contributes to the development of critical thinking of a modern cadet, and gives the opportunity to work with a large amount of information, promotes its rational processing, allows to work out invariant solutions of problems.

Key words: cadet, foreign language, critical thinking, innovation, communication, strategy.

Introductions. In the modern conditions of international military cooperation, it is necessary to build constructive relations with leading countries and bring the Armed Forces of Ukraine into compliance with the requirements of NATO standards. In this regard, there are growing demands for improving the quality of education and the search for effective methods and technologies for teaching foreign languages to cadets of higher military educational institutions. The search and introduction of modern means of teaching a foreign language is caused by the state's need for highly

qualified specialists capable of business communication with foreign partners. A direct reflection of modern integration processes in the field of science and in the life of society is the formation of leading competencies, among which communicative skills occupy an important place. It is she who allows realizing both the professional and personal potential of a military specialist. As a rule, communicative competence is formed in the process of studying the disciplines of the humanitarian cycle, but most intensively in the process of studying state and foreign languages. Since a deep study of linguistic material opens up wide prospects for the development of various cognitive interests and critical thinking. Critical thinking appears under such circumstances as a formed quality, which makes it possible to quickly and effectively solve non-standard tasks. As the researcher V. Cheban notes, in the process of training, it is important to carry out systematic training of the mental, mental and physical forces of cadets of military institutions of higher education, and with maximum tension, since the critical approach of a serviceman to the information received in combat conditions, especially regarding the position of the enemy, a comprehensive check various variants of action are mandatory components of military activity. In connection with the above, the topic of the article is relevant [8].

Today, the need for scientific research related to the training of military specialists has significantly increased. The domestic military industry has accumulated considerable experience in this issue, as evidenced by the scientific works of A. Balakhovsky, I. Bezhan, V. Vdovyuk, P. Korchemny, M. Neshchadym, M. Rudny, V. Tkachenko, and V. Yagopov. As evidenced by the analysis of scientific literature, modern scientists pay considerable attention to the study of critical thinking (B. Badmaev, V. Drotyuk, O. Marchenko, V. Cheban). Studying the problem of forming a military intelligentsia, V. Mishchenko notes that the modern world has become even more complex, the bipolarity of social systems has changed to the multi-vector nature of various political forces, the confrontation of existing ideologies has resulted in the socio-cultural opposition of civilizations based on different philosophical and religious values, different levels of economy and life. Modern war, in real or virtual terms, is a "battle of intelligences." Therefore, the

scientist believes that it is necessary to provide assistance to future military specialists not only in mastering the system of relevant knowledge, skills, and abilities, but also in systematizing and classifying this knowledge, in collating and expanding information. Life, the scientist emphasizes, constantly requires the implementation of creative pedagogy: continuing the practice of traditional educational methods, it is necessary to more actively apply problem-logical tasks, methods of convergent and divergent thinking, dialectical and synergistic technologies, game-based intellectual methods, etc. [5].

Researcher O. Marchenko studied the issue of the formation of critical thinking of cadets in the process of studying the disciplines of the physical and mathematical cycle. Meanwhile, the potential possibilities of the complex process of mastering a foreign language, the influence of linguistic knowledge on the creativity of solving professional tasks of future military specialists have been little investigated.

Aim. The aim of the article is to reveal the ways of formation of critical thinking of the cadets of military higher education in the process of learning a foreign language.

Materials and methods. Studying a foreign language is a component of the comprehensive development of a military serviceman's personality, his preparation for life and military-professional activities. According to V. Yagupov, mental education of military personnel involves solving the following problems: accumulation of general and military-professional knowledge; development of thinking in general and its various types (dialectical, logical, abstract, algorithmic, technical, creative, systemic, critical); the formation of a culture of mental work, namely: special skills (reading a map, an electrical diagram, etc.), the ability to rationally organize the mode of mental work, the ability to perform work accurately and accurately; concentrate and work carefully in extreme conditions, overcome the difficulties of military service; development of various types of memory; formation of self-observation skills, self-control, transferring knowledge to other conditions, etc. [2].

A number of scientists draw attention to the necessity of forming in the cadets

in the process of training such a mindset, such techniques of mental activity, which give the officer the opportunity to comprehensively study the individual characteristics of subordinates, skillfully understand a problem situation, quickly choose the necessary means and methods of conflict resolution, combat situations ets. In addition, mastering and combat use of the latest military equipment and weapons with elements of robotics and computerization requires personnel of a high intellectual level [7]. A foreign language provides an opportunity for constant improvement of the professional level based on international experience. In addition, information flows have increased significantly recently, which has aggravated the problems associated with the intensification of training the cadets of military institutions.

Results and discussion. The ability to give a comprehensive analysis of the causes of certain events, to single out the main, regular, abstracting from the random, temporary, requires a certain culture of thinking of the future military specialist, conscious development of his mental abilities. The cadets who today are undergoing professional training at a higher military educational institution, tomorrow may be participating in non-combat duty or conditions close to them, when the occurrence of extreme atypical situations requires a specialist to make an immediate decision. This fact actualizes the special requirements for the intelligence of a military serviceman, the development of "the ability to the maximum productivity of the mind in conditions of maximum danger", as well as to make "unpopular" decisions and take responsibility for them (B. Lomov, V. Mishchenko, M. Smulson, B. Teplov).

Knowledge of a foreign language not only allows you to navigate in additional sources of information to find ways to solve the most complex operational and strategic tasks, but also helps to put forward new hypotheses and creative ideas. The future officer must possess such thinking techniques as abstraction, analysis and synthesis, analysis through synthesis, generalization, etc. The profession requires from a modern military specialist the ability to learn information that is not accessible to direct perception, while relying on a minimum of facts. Of particular importance in this process is the mental skill of targeting activities and anticipating the course of

events, determining ways to achieve set goals, planning actions when solving combat tasks, as well as readiness for maximally productive mental work in conditions of extreme danger and great overloads [1].

A feature of military professional activity is the presence of situations when it is necessary to make the right decision in a short time, and in conditions of partial or complete uncertainty, therefore, an essential characteristic of an officer is his ability to master such a situation, which requires a great intellectual tension from a military specialist. Each mistake made by a military specialist is complicated by the possibility of its use by the enemy, as a result of which its negative consequences increase many times over. In this regard, the ability to foresee and forecast is a necessary element of the professional activity of a military serviceman. It is in the process of learning a foreign language that the cognitive and control components of the act of solving a speech problem correlate as much as possible, which allows for the formation and development of the skill of critical thinking. In the course of our work, we established that cadets with undeveloped critical thinking skills make impulsive or risky decisions. Balanced decisions indicate that a person not only knows a foreign language at the level of understanding, but also has such knowledge that allows to ensure his ability to adequately critically evaluate the conditions of the task. For this purpose, topics that directly allow cadets to solve military problems based on their knowledge of a foreign language have been included in the foreign language study program. Tasks on the geopolitical characteristics of countries and regions, analysis of differences in the construction of linguistic texts, accurate translation skills allow future specialists in the military industry to better orient themselves in solving issues of strategy and tactics of military operations. It is foreign language classes that allow us to reveal not only the level of linguistic knowledge acquisition, but also really show the possibility of a quick response to any foreign language information, which can become a decisive factor in the course of military operations.

The critical thinking of a military serviceman is also perceived by scientists as a comprehensive awareness of a known phenomenon, and is manifested in the ability

to break it down into parts and integrate, synthesize conclusions about the subject being studied. Military personnel with high cognitive complexity demonstrate the ability to process information, consider a significant number of alternatives, and make a more adequate decision than military specialists with low cognitive complexity. It is noted that commanders with a high level of awareness in critical situations cope better with their duties, that bosses of this type are more inclined to extensive contacts with subordinates, and also tend to use a variety of resources when solving tasks [4].

Critical thinking as an indispensable prerequisite for the professional formation of military specialists is reflected in the developed psychograms and occupational profiles for military specialties (professions, full-time positions, etc.). Critical thinking as an indispensable prerequisite for the professional formation of military specialists is reflected in the developed psychograms and occupational profiles for military specialties (professions, full-time positions, etc.). In these documents, first of all, attention is paid to the formation of future military professionals in the following skills: to highlight the essential, main points necessary for solving the problem in the available information; to act out of the box, quickly make decisions in changing circumstances, see several possible ways to solve a problem and consider, choose the most effective of them, consider the problem from several different points of view; have independent and independent judgments; draw conclusions from conflicting information, conduct a reasoned critical analysis of events, phenomena, actions; take responsibility for decisions and actions; correctly assess the surrounding people, identify their strengths and weaknesses [3], [6], [8]. The process of learning a foreign language forms the following skills in a complex way: during the acquisition of the lexical and grammatical structure of the language, composing dialogues, listening to texts, discussing the information heard, appropriate selection of the necessary language tools.

Conclusions. Therefore, the above given reason asserts that the critical thinking of the cadets is manifested in the presence of knowledge about the essence of critical thinking and its importance in the system of professional training, the

desire to improve intellectual potential, which is expressed in awareness and regulation of the course of the thinking process and forecasting its results; finding and getting rid of mistakes in educational and future professional activities. Studying a foreign language is aimed at training a military specialist capable of performing tasks of an organizational and managerial nature. Under such conditions, a foreign language acts as both a goal and a means of learning in the process of forming critical thinking.

REFERENCES

1. Berezneva I. M. The use of technologies for active foreign language learning of military college cadets. *Pedahohika ta psykholohiia. KhNPU im. H.S. Skovorody*, 2018. №59. P. 44-50. [in Ukrainian]

2. Yagupova V. V. Military education: history, theory and methodology: study guide. Graphic&Design, 2002. 560 c. [in Ukrainian]

3. Lebedeva S. Yu., Tymchenko O. K. Psychological support of professional and functional reliability of specialists of sniper groups of special divisions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: monograph. ХНАДУ, 2005. 326 с. [in Ukrainian]

4. O. G. Marchenko. Pedagogical conditions for the formation of critical thinking of cadets in the process of training in higher military educational institutions: diss. ... candidate ped. Sciences: 13.00.04. Khark. national ped. University named after H.S. Skovorody, Kharkiv, 2005. 251 c. [in Ukrainian]

5. V. I. Mishchenko. Formation of the intelligence of a military specialist on the basis of pedagogical creativity. The main directions of education of the military intelligentsia in modern conditions: scientific and practical materials. conf. higher education institutions of the city of Kharkiv. (Kharkiv, November 22–23, 2001). Kharkiv. Khark. troops Univ. 2002. C. 150-152. [in Ukrainian]

6. Pasichnic V. I. Psychological features of effective managerial activity of leaders of groups of aviation specialists: author's abstract. thesis ... candidate psycho. of science: 19.00.09. Khark. troops Univ. Kharkiv, 2004. 20 c.

7. Development of professional profiles and identification of professionally important qualities for military specialties (professions, full-time positions): method. rec. Kharkiv: Contour,2006. 24 c. [in Ukrainian]

8. Cheban V. V. Military education: bureaucratic and state approaches. Military thought. 2004. № 1. С. 44–47. [in Russian]

УДК 37

MODERN METHODS FOR TEACHING ENGLISH REALIZING THE NUSH CONCEPTION

Kliunina Natalia,
senior tutor of the social and
humanitarian education department
Sumy Regional Institute of
Postgraduate Pedagogical Education

Abstract. The article contains theoretical and practical materials about modern approaches to teaching English in institutions of general secondary education. Issues of communicative learning, new approaches based on tasks and content, total physical response, language learning through integration are highlighted.

Keywords: institution of general secondary education, English language teachers, modern approaches for teaching English.

According to the Law "On Education", Part One of Article 12 reads as follows: "The goal of comprehensive general secondary education is the comprehensive development, education and socialization of an individual who is capable of life in society and civilized interaction with nature, has a desire for self-improvement and lifelong learning, is ready for conscious life choices and self-realization, responsibility, labor activity and civic activity". Achieving this goal is ensured through the formation of key competencies necessary for every modern person for his successful life.

According to the educational reform, one of the key competencies is mastery of a foreign language [2]. This is important for everyone - for mathematicians, for biologists, and for philologists. That is, a foreign language is not the main object of study, but an indispensable means of communication. If, for example, a biologist does not know a foreign language, he will not be able to read many foreign publications, communicate with colleagues from other countries - and therefore, he

will be isolated, which is unacceptable for his professional development. That is why it is so important to maintain the level of teaching foreign languages in educational institutions at the appropriate level.

Competent, integrated, communicative-active and personally oriented approaches form the methodological basis for learning a foreign language. According to the competence approach, the result of training should be the formation of key and subject competencies. The integrated approach determines the focus of the educational process on the comprehensive perception of the world by the student through the establishment of interdisciplinary connections. The communicative-activity approach orients the organization of the learning process of a foreign language to ensure active, personally meaningful, conscious communicative activity. The personally-oriented approach assumes that the educational process is focused primarily on the fruitful development of the personality of each student, the disclosure of his abilities, and the construction of the student's individual educational way.

Modern didactics, as a science that studies teaching methods, does not stand at the same place, it is constantly moving forward. And, of course, with access to the Internet, foreign language teachers have many resources to improve and update their qualifications.

The need to learn languages arose very long ago - even in ancient Greece, Rome and Egypt. For a very long time, the so-called "natural" method was the main one based on sound imitation. Later (18th-19th centuries), the well-known grammar-translation method appeared - the basis of teaching was the translation of texts and the study of grammatical structures.

Later, direct, oral, audio-lingual and audio-visual methods were developed (vocabulary is introduced in different ways - through speaking, listening, videos, to which the study of grammar in the form of models is often added).

In these methods, the main goal was to teach oral speech, and only later, on the basis of the formed oral language, writing and reading were taught. Most of these methods were based on memorization of vocabulary, grammar or syntax.

Recently, a communicative method has appeared, where the main thing is the modeling of real-life communication. So, today the situation is different: there are many resources with authentic language.

The priority is the actual success of communication - i.e. the successful conveyance of thought to the interlocutor using functions, grammar, vocabulary, syntax and other (set of speech competences). The best way to learn a language is through interaction. Principle: one should learn the language, not about the language.

During teaching, a wide range of types of work is used: pairs, groups, work with authentic materials, the principle "fluency rather than accuracy". The teacher's role is changed from authority figure to a facilitator of types of interactions (indicates the appropriateness of working in threes or working in mobile groups) and correcting students, as well as introducing new language units. The communicative method develops all language skills - from speaking and writing to reading and listening. Grammar is mastered in the process of communication. The goal is to teach the student to speak a foreign language not only fluently, but also correctly. The rules and meanings of new words are explained by the teacher using vocabulary familiar to the student, grammatical constructions and expressions, using gestures and facial expressions, pictures and other teaching aids. Unlike audio-lingual and other methods based on repetition and memorization, the communicative method provides open-ended exercises that will depend on reactions and answers.

The communicative method remains an effective method that meets the goals of today's learner. There are no universal methods: the effectiveness of each method depends on the circumstances, learning goals and personality of the student, so it will be useful to supplement the communicative approach with other methods.

We all learn differently, so in the process of learning a foreign language, different technologies and approaches can be used, not only the traditional method called Presentation - Practice - Production, or abbreviated PPP, which is a three-stage learning model that includes explanations, performance of exercises and practical application of what has been learned.

One of the alternatives can be an approach to learning based on performing

tasks without traditional explanation and training of the language phenomenon.

In this approach, language acts not as an exercise, but as a tool for making a task, that is, it is a tool for achieving a goal (as in real communication: language is a means of communication). This technology reflects the natural process of language acquisition: first we feel the need to say something, then we try to say it, then we speak and try to make our language better [6].

Language first appears as a whole phenomenon for us, and then its components are distinguished: vocabulary, grammar, etc. Language learning is carried out in the process of communication and interaction of students. It is learned not as a set of linguistic phenomena, but in its "social context". Situations within the framework of the implementation of projects based on the technology of "task-oriented learning and teaching" arise naturally in the process of communication and are indeed situations of real communication, and not pseudo-communicative situations created intentionally for educational purposes.

The main thing is to evaluate the performance of the communicative task, and not the correctness of the use of language material, as is the case in the traditional method. It can be assumed that such a shift in emphasis relieves certain psychological difficulties of students, who are usually fear of making a mistake in the process of speaking a foreign language, thus ensuring the success of learning it.

The generally accepted structure of this technology:

– Pre-task (pre-text stage),

– Task Cycle (main task),

– Language Focus (language stage).

The first step - the main task usually involves the presentation of text or audio material on the topic and tasks to it, which are performed in groups. The performance results will be presented orally or in writing. For example, we took a text that is not intended as educational material and offered answers to the questions;

the second step is planning. Pupils are invited to plan a story on the topic of the task. Successful completion of this task may suggest its development and continuation in time to the project level;

the third step is the message.

Students analyze the work of groups and listen to comments not from the teacher, but from their classmates. Therefore, they do not have a psychological barrier during work. At this stage, the teacher plays the role of an observer and assistant. He can introduce and help students with the selection of lexical units or language models, ignorance of which prevents the continuation of the task.

At the last stage (language stage), the emphasis is placed on linguistic phenomena, for example, on grammatical ones, including those whose use was spontaneously initiated by the students themselves when completing the task, but which, as it turned out, they do not fully possess (repetition exercises, recovery omissions in sentences, word formation, composing dialogues).

To summarize what has been said, the advantages of the "task-based learning" approach include:

- maximum closeness to the natural process of language learning;
- real, not simulated communication situations;
- the involvement of all students regardless of the level of language training;
- an opportunity for students to choose and use familiar grammatical and lexical material, not limited to a given topic;
- flexibility of assignment of tasks in groups and students themselves in groups;
- the possibility of mutual verification and assessment of students;
- the possibility to develop the completed task to the project level;
- communication "student - student" or "student - group" instead of "student - teacher".

The "PPP" approach to language teaching is the most common modern approach used by schools around the world. This method was created around the early 90s. The PPP method was developed as a "soft" approach to teaching a foreign language compared to the communicative (CLT) approach.

The abbreviation PPP stands for "Presentation, Practice and Production". Each letter represents a stage of the educational process. The first stage is called Presentation, where the teacher gives an explanation about the topic.

The practice phase is a time for students to use the language in semi-controlled activities. And the stage of reproduction gives students the opportunity to freely use the language (Figure 1.).

Fig. 1. Pupils of the pilot Shostka specialized school

1st grade, stage of reproduction

The role of the teacher in the presentation stage: the teacher talks up to 75% of the time as he presents the information, he emphasizes accuracy when correcting the students in this phase and asks questions to make sure that the students understand everything.

At the practice stage: the teacher uses activities to practice the foreign language in oral and written form, models and corrects mistakes, encourages students to work in pairs and groups at this stage. In the reproduction stage: the teacher monitors but does not correct the students until they have finished, the focus is on fluency rather than accuracy. The role of the student at the presentation stage: the student is a listener. At the practice stage: students speak up to 60% of the time, teachers up to 40%, at the reproduction stage: students speak up to 90% of the time, teachers up to 10% As with any method, PPP has its critics, and relatively new methods are beginning to gain popularity, such as TBL (Task-Based Learning) and ESA (Engage, Explore, Activate). However, even supporters of these new methods admit that for the teachers who are beginners better to use the PPP method. There are strong arguments to suggest that experienced teachers who have used PPP method use many aspects of TBL, ESA and Total Physical Response in their lessons, and that these

new methods are essentially PPP with some changes.

TPR (Total Physical Response) – a method of total physical response, aimed at language perception through the senses and suitable for kinesthetics, audiovisuals

TPR appeared in the 60s and 70s of the last century, when psychology professor James Usher, observing babies who were learning their first language, noticed that at first children follow the commands of adults, and then they already begin to speak. He concluded that the best way to remember new words and phrases is to reinforce knowledge with actions.

This method was intended for adults and was based on the hemispheric theory, according to which the left hemisphere of the brain is responsible for abstract logical thinking and language abilities, and the right hemisphere is responsible for thinking, creativity and intuition. Asher proposed to use the right hemisphere when learning language, and not just the left. Now this theory is outdated and our hemispheres work almost the same. But the method of total physical response remained.

Fig. 2. A fragment of the lesson. Shostka, Ukraine (practical use of the TPR method)

A significant disadvantage of TPR is that it is practically impossible to use when studying grammar. After all, how can you show the rule? Although it is possible to drill some grammatical structures. One of the most difficult tasks facing foreign language teachers is how to stimulate the imagination of their students so that they are more motivated to learn. As a result, there is a constant process of finding and developing educational materials that can be used for the main textbooks for the training course.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua

2. Концепція Нової української школи – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua

3. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/.

4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/.

5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

6. Richards J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. New York: Cambridge University Press, 2001.

UDC 378.111

INTEGRATION OF STUDENTS TO THE UNIVERSITY

Peretiaka Nataliia Oleksandrivna
PhD, Associate Professor,
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, Ukraine
Nikitchyna Tetiana Ivanivna,
Manoli Tetiana Anatoliivna
PhD, Associate Professor,
Odesa National University of Technology, Ukraine

Abstract: This paper presents a study of programs and activities for the integration of foreign students at the Polish University of Economics. University organizations that take care of foreign students and the form of work of these organizations with students are considered.

Keywords: student, integration activities, advisory programs, adaptation

Introductions. The Bologna process, which is one of the key links of European integration in the field of education and science, is designed to promote the creation of a space within which there will be uniform conditions for the recognition of diplomas on education, employment and mobility of citizens [1].

The mechanisms of social integration of a first-year student include student communities, extracurricular activities, social integration, and interaction with teachers and administrators [2]. The new living conditions in a new city and the different nature of study are the biggest challenges for international students after arriving in a country in the world for education.

Many studies have examined the social, academic and environmental factors that determine the level of integration into university life. However, there is no research on integration measures for international students with temporary protection status from war.

Aim. The aim of this paper is to study the integration activities for foreign students at a Polish university.

Materials and methods. To achieve the goal, the empirical method of scientific research was used - observation, generalization of theoretical data, synthesis, and systematization.

Results and discussion. The dynamic development of the enrollment of foreign students in Polish universities is primarily related to the demographic decline in Poland and the decrease in the number of students. It is a specific means of solving the problems related to the existence of the main participants of the higher education market in Poland and the corresponding consequences of the arrival of foreign students [3].

Admission to Polish educational institutions for all applicants is carried out through IRK - the registration system of higher education institutions. For students and scientists from Ukraine who have temporary protection status, the Ministry of Education and Science of Poland NAWA has created a government program «Solidarni z Ukrainą» (In solidarity with Ukraine) [4]. The purpose of this system is to assist candidates from Ukraine in education and employment in Polish universities and research institutes. Within the framework of this program, the national IRK online admission system for candidates from Ukraine was created – «Internetowa Rekrutacja Kandydatów z Ukrainy». The entire admission process to a Polish university takes place on this platform. Admission and training are free of charge for Ukrainian students who have the status of temporary protection from the war and enter the state educational institutions of Poland on a full-time basis.

The admission procedure consists of 3 stages, at which the applicant is assigned the appropriate statuses:

– "Candidate" - a person who has successfully registered in the IRC system;
– "Qualified for admission" - initially admitted person;
– "Admitted" - a person admitted to the chosen field of study.

Education of all students of higher education institutions in Poland begins on October 1. 15 days before the beginning of the academic year, the applicant receives a letter from the university recruiting team about the new status of "accepted" and the direction of study to the account registered in the IRC. After that, the applicant is

considered a student of the chosen university.

Let us consider the organization of integration of foreign students in the example of the University of Economics in Katowice in Poland.

At the university, there is an organization "Welcome Point". It is a service centre for students, doctoral students and employees from abroad. One of the most important activities of Welcome Point is the organization of integration activities for cultural adaptation, integration into the academic environment and support of foreign students. The Welcome Point service centre is available throughout the entire period of study or employment.

The most important events organized by Welcome Point are:

– Contact point for all international students and visitors;

– Administrative support for foreign staff;

– Assistance in solving everyday issues related to functioning at the university and in Katowice;

– Organization of integration activities;

– Implementation of the Uni Buddy program.

One of the most important activities of Welcome Point is the organization of integration events. Their goal is a cultural adaptation, integration into the academic environment and support of international students who usually face many problems associated with studying in a foreign country.

As part of the Welcome Point activities, the following events are held.

1. "Integration Week" is organized for all international students to help them integrate into the academic community and adapt to the new environment. Winter and summer graduations are organized.

For example, 14 days before the beginning of the academic year, an employee of the Welcome Point Center will send a letter to the student's e-mail congratulating him/her on entering the university and inviting him/her to participate in Integration Week. A list of events in Polish and English with the date, place, address and meeting point is attached. A link to the Google form is provided, in which it is necessary to confirm participation in the selected events. Participation in the events is free of

charge.

The program of Integration Week includes the following elements: a welcome meeting with the university administration and persons directly involved in the service of foreigners; excursions to the "Kampus" - the university campus; adaptation meetings in schools; city game; visit the mayor's office and meeting with the city leadership; workshops on Polish culture and intercultural integration; visit the region; Global Village, during which students present their countries, traditional cuisine, national dances, songs, etc.

2. "World Café". This is a cyclical event addressed to the entire academic community, aimed at internationalization and intercultural integration. The name and idea of the meetings referred to the method of "cafe atmosphere", which is based on holding discussions in a relaxed atmosphere, usually over coffee.

The aim of the event is, first of all, to exchange information about cultures, to build international relations and to create a mood of openness and tolerance. Meetings are held by foreign students or employees who share their knowledge and opinions, as well as representatives of local authorities and businesses who talk about the impact of being in an intercultural environment on professional life.

3. "Christmas meeting". During the meeting, international students have the opportunity to taste typical Polish Christmas dishes, listen to Christmas carols, talk about their national and home traditions related to this special time and exchange small gifts. The event is also attended by representatives of authorities and departments that support students on a daily basis.

4. "Uni Buddy" is a program that is designed to support international students in the first months of their studies and provides an opportunity to make friends with other students, and to participate in international events. Each international student is assigned a Buddy - a student friend with whom you can contact and ask questions.

5. The Welcome Point service centre provides international students with consultations on information about the university, studying in Polish and English, accommodation, scholarships and benefits, etc.

In addition to the Welcome Point service centre, the integration of foreign

students is carried out by the dean's office. 14 days before the beginning of the academic year, an employee of the dean's office on behalf of the dean welcomes future students of the university by e-mail and explains the organizational issues regarding the format of communication with the dean, activation of the account in the Virtual University system and registration of the ID-card (student card). Links to the dean's website and Facebook, Instagram, Snapchat, Twitter, LinkedIn, and YouTube are provided to follow the events at the university and interact on social networks.

At the University of Economics, you can contact the dean's office by e-mail and phone. For a personal visit, you must register through the Google calendar of the dean's office. The student account is activated in the Virtual University system in the domain edu.uekat.pl (Google G Suite service), which provides communication with university staff. The ID card provides discounts on transport; additional discounts in cultural, artistic and sports institutions, hotels, shops, etc.

For many years, students from Ukraine have been the largest group of foreign students studying in Poland.

At the University of Economics in Katowice, 100 students from Ukraine began the academic year 2022/2023. Many of them are young people who moved to Poland after the outbreak of full-scale war. The university helps Ukrainian students, in particular through the "Solidarność with Ukraine" program. The university conducts a number of organizational activities and has also created a portal specifically for students from Ukraine. On the portal, you can find the materials, for example, about admission to the University. The university supports Ukrainians with information about norms and documents necessary for state and government institutions. For Ukrainian applicants without documents confirming their education, the University of Economics has introduced a special procedure that allows them to confirm their previous education [5].

Expressing solidarity with Ukraine, realizing the need to support the victims of the war, as well as observing the daily increasing inflow of people fleeing the war to Poland, the University of Economics in Katowice has taken measures to ensure long-term and systematic forms of assistance provided by the academic community.

In the framework of solidarity with Ukraine, the University of Economics in Katowice has arranged two rooms with computer stations with Internet access and auxiliary software in the central library of the University. Both rooms are equipped with operating systems and MS Office packages, as well as special keyboards for working in Polish, English and Ukrainian.

Expressing concern about the military actions against Ukraine and taking care of the safety of the representatives of the academic community, the university psychologist provides support by phone and landline in Ukrainian, Russian and English.

Free legal assistance is available at the University. Legal advisers of the University of Economics in Katowice will support students from Ukraine and their relatives in various legal situations: labour law, renting an apartment or legalizing residence.

The University constantly encourages students and staff to get involved in helping in the areas of volunteering and supporting Ukrainians.

The website of the University of Economics in Katowice constantly covers State information and useful links for citizens of Ukraine.

Thus, the holding of advisory programs and intensification measures at the University of Economics in Katowice both at the beginning and during the academic year creates communication conditions for students in a new social environment and increases the effectiveness of integration into university life.

To improve the integration of students into the new place of study, it is proposed to create integration activities with the involvement of students' families to create a favorable climate and create psycho-emotional support. It is recommended to use the integration programs and activities of the University of Economics in Katowice in the practice of Ukrainian universities.

Conclusions. The integration of students at the University of Economics in Katowice is organized at a high level. Integration activities help students to adapt to new conditions of study and life. Integration activities contribute to overcoming the language barrier in the international educational environment.

REFERENCES

1. Бєлозорова А. А., Коровіна Н. В. Освітня міграція як невід'ємна частина інтелектуальної міграції в Україні. *Вісник СумДУ*. Серія «Економіка». 2020. № 3. С.140-148. DOI: 10.21272/1817-9215.2020.3-15

2. F. AL-Gharaibeh. Integration into university life among students residing in dorms. *Utopia y Praxis Latinoamericana*. 2020. Vol. 25. № Esp.2. Pp. 280-296. DOI: https://doi.org/:10.5281/zenodo.3809417

3. Kozula Magdalena. Adaptacja studentów zagranicznych na uczelniach jako główne wyzwanie edukacji migracyjnej w Polsce. *Kultura – Społeczeństwo Edukacja*, Poznań. 2018. №1(13). Pp. 91–104. DOI 10.14746/kse.2018.13.7

4. Перетяка Н. О. Дослідницька діяльність українських науковців в Польщі під час евакуації. Колективна наукова монографія "*Російсько-українська війна (2014-2022): історичні, політичні, культурно-освітні, релігійні, економічні та юридичні аспекти*". Рига, Латвія «Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2022. С.779-785. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-95

5. 100 студентов из Украины начали учебу в Экономическом университете в Катовице. *Polskie Radio*. 15.10.2022. URL.: https://www.polskieradio.pl/

УДК 811.111’367:17.022.1:821.111(73)

INTERCULTURAL DIGITAL DISCOURSE AS AN ONLINE LEARNING TOOL

Zakordonets Nataliia,
Candidate of Pedagogical Sciences
Associate Professor of Foreign Languages
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University,
Ukraine
Obikhod Inna,
Candidate of Pedagogical Sciences
Associate Professor of German Philology and Methods of Teaching German
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University,
Ukraine
Levchyk Iryna,
Candidate of Pedagogical Sciences
Associate Professor of Foreign Languages
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University,
Ukraine

Resume: the article deals with the problem of intercultural digital discourse as an online learning tool. It is noted that the distance learning or the organization of the educational process using distance learning technologies involves remoteness of students and teachers and remote performance of their work by teachers.

Key words: digital discourse, fiction, methods of teaching English, methods of teaching translation, Internet communication.

The urgency of the study is due to the fact that modern linguistics studies communication on the Internet and the peculiarities of language communication in a computer network. The innovative field of research leads to the emergence of a new term - digital discourse, which, however, does not yet have a clear interpretation.

The purpose of the article is to study digital discourse as a means of online learning.

The status of digital discourse as a separate type of discourse and a new form

of communication is confirmed by its specific features, determined by the environment of its functioning and the dominant role of the Internet in the life of modern society. Today, the fact that the Internet has an active influence on popular fiction is becoming indisputable [1, p. 22].

Recently, the communicative space of the Internet has become an environment where new genres emerge. With the help of the system of genres, our communication and human-made text in any form (oral, written, electronic) are organized in a certain way [2, p. 3].

Distance education is already well known to Ukrainian students and teachers. At first, universities were not attended because of the risk of infection with the coronavirus, and now - because of the war. No matter how difficult and scary it is, students have to learn. But this is a long-term perspective that teachers understand, but not all students realize. For most students, learning is a daily challenge, even if it is difficult. Therefore, the opportunity to facilitate this process by staying in a home environment was received by students with a great enthusiasm. And the Internet discourse is a good means of online-learning. It can be realized on ZOOM and Google meet platforms as well.

In most of the works of modern popular fiction, the Internet is the background of the story, necessary for a clearer transmission of the atmosphere and social conditions in which the heroes of the work live and work. Here it would be appropriate to mention Dan Brown's novel "Digital Fortress", in which the author describes the life and work of cryptographers. Describing the working conditions of the main characters, Dan Brown uses lexical units belonging to the semantic field "computer" and "Internet": *computer monitor, folder, floppy disks, techno-guru, wily hacker, techie, stamp-size processor, codes, public key, encryption, massive ROM, tape backups* [3, p. 19]. These lexemes can be analyzed and studied using such tools as chats, blogs, mind maps etc.

It is also advisable to use exercises on digital realities during seminars, as it will help students not only to replenish their active vocabulary, but also to contribute to the development of intercultural communication on the Internet, namely, it will

help make their speech more modern and understandable for the Internet -users from the English-speaking Internet.

Conclusion. In conclusion, we would like to note that for the first time such a technical invention as the Internet has turned into an important social and linguistic phenomenon in a short period of time, which now has a rather strong influence on the culture, language and psychology and intercultural communication of modern society. Thus, the Internet as a means of teaching English deserves a more detailed and thorough study.

REFERENCES:

1. Gee J. P. An introduction to discourse analysis. Theory and practice. Routledge, 2005. 209 p.
2. Ketcham E. Internet Discourse: The application of discourse analysis to instant messaging communication: Honors Thesis. Northeastern University, USA, 2011. 39 p. URL: https://repository.library.northeastern.edu/downloads/neu:376918?datastream_id=content
3. Brown D. Digital Fortress. Corgi Adult, 2004. 512 p.

АКТУАЛЬНІСТЬ ІНОЗЕМНИХ МОВ В СУЧАСНІЙ МЕДИЦИНІ

Аветісова Ірина Сергіївна
канд. пед. наук, доцент
Переверзєв Андрій Олегович
студент
Донецький Національний Медичний Університет
м. Лиман, Україна

Анотація. У статті розглядається роль іноземних мов у галузі сучасної медицини та їх вплив на сучасні реалії надання медичної допомоги й формування та підвищення кваліфікації лікарів.

Ключові слова: іноземна мова, сучасна медицина, медична термінологія, кваліфікація медичних працівників, міжнародна медична мова, наукові дослідження.

Вступ. В сучасних умовах динамічного та стрімкого розвитку технологій вміння обробляти великі обсяги інформації та навички професійного спілкування іноземними мовами мають вагоме значення. Вивчення іноземних мов для працівників медичної сфери — це один з ключових складників формування професійної діяльності, а також шлях до саморозвитку, підняття кваліфікації та рівня медичної галузі загалом. Вивчення іноземних мов медиками, а особливо англійської, важливе, адже великий обсяг наукової літератури публікується іншими мовами.

В процесі перекладу іншомовних джерел можуть виникнути труднощі. Тому знання мов допоможуть уникнуть втрати чи неправильного трактування медичних термінів та поданої інформації. Окрім того, це відкриває великі можливості для працівників медичної галузі в аспекті публікації власних статей та досліджень іншими мовами, ведення комунікації з іноземними лікарями, стажування у міжнародних установах, та власне підвищення конкурентоспроможності фахівців на міжнародному ринку.

Матеріали та методи. Теоретичний аналіз міждисциплінарної літератури та наукових статей на тему дослідження.

Мета. Проаналізувати використання іноземних мов в сучасних реаліях формування медичної галузі, а також визначити фактори, що мають безпосередній вплив на важливість вивчення іноземних мов для студентів, лікарів та наукових діячів у контексті сучасної медицини.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних реаліях знання іноземних мов для студентів медичних ВНЗ, медичних працівників та науковців в даній галузі має неабияке значення, надзвичайну цінність, та має усі передумови стати однією з найвагоміших частин формування компетенції в галузі сучасної медицини. Це відбувається тому, що завдяки цьому не лише підвищується рівень кваліфікації та навичок медичного працівника, але й забезпечується тісний зв’язок й грамотна побудова комунікації з пацієнтами, розвиток мовленнєвих навичок лікаря, а також формування почуття довіри пацієнтів до таких лікарів.

Щоб забезпечити належний рівень вивчення та подальшого володіння іноземними мовами працівниками медичної галузі, необхідно визначити ефективні стратегії викладання та навчання та забезпечити їх впровадження у загальну систему. Слід зазначити, що якісне володіння іноземними мовами може відкрити перед лікарями новий спектр можливостей та застосування своїх знань на практиці у різноманітні способи.

Медицина на сучасному етапі свого розвитку говорить багатьма мовами світу, та має один lingua franca. Варто відзначити, що впродовж тривалого періоду, починаючи від епохи Відродження, поряд із регіональними мовами європейських країн, виокремилась єдина мова лікувальної справи, що об'єднала весь пласт наукових та практичних здобутків тих років. Тоді такою мовою стала латинська, та зараз активно впроваджується подібне провідне місце як міжнародної мови медицини для англійської мови. [1]

Наука та техніка стрімко розвиваються, а разом з ними й інші галузі, як-от медицина, у якій за цей час утворилось безліч нових галузей. З появою

нових відкриттів та новітніх даних, з'явилась пряма потреба у впроваджені нових найменувань захворювань, їх симптомів та методів діагностування й лікування, назв певних спеціальних приладів, інструментів, ліків та процедур тощо. Відповідно до цього, зросла актуальність розвитку такої галузі, як медична термінологія. Тут варто зазначити той факт, що більшість відкриттів та нових термінів здебільшого публікувались та продовжують публікуватись саме англійською мовою. Науковці вважають, що дана тенденція розвитку англійської в аспекті міжнародної мови медицини продовжиться та буде лише посилюватись у майбутньому.

На початку XX століття на території Європи в медичній практиці та наукових працях використовувалися три основні мови — англійська, німецька та французька. Активний перехід від подібної плутанини з медичною термінологією та особливостями коректного трактування наукових праць до використання власне англійської мови як основної розпочався у 1950-х роках. На цей момент саме цією мовою проводиться більшість міжнародних медичних конференцій та публікується переважна більшість міжнародних та національних журналів. Окрім того, варто зазначити, що серед медичних працівників спостерігається тенденція до стажування, навчання та роботи за кордоном в англомовних країнах з метою розширення кругозору, покращення медичної практики та підняття професіоналізму.

Згідно з матеріалами, поданими Lippert H. та Baethge C, впродовж останніх 130 років у американському каталозі журналів Index Medicus/Medline зріс відсоток англомовних праць з 35% до 89%. Згідно з цими ж даними, частка журналів, написаних та опублікованих німецькою мовою, в даному каталозі зменшилася з 25% аж до 1,9%. Отже, у 1879 році 284 журнали Index Medicus були англійською мовою, і 201 опубліковано німецькою. Минулого ж року онлайн-база даних наукових журналів Medline, що бере свій початок з Index Medicus, нарахувала лише 98 праць німецькою мовою, зі значним відривом від журналів, що були опубліковані англійською — 4609. Також поступово втратила вплив та важливість на міжнародному рівні медичних послуг та

наукових праць в цій галузі й французька мова. Отже, згідно з даними, приблизно 9/10 журналів, що публікуються та включені в базу Medline, видаються виключно англійською мовою. [2.3]

Як бачимо, тенденція до переходу на затвердження англійської мови як міжнародної мови медицини однозначно, та розглядаючи наукову культуру різних країн світу, можна спостерігати різний вплив даної тенденції на загальний розвиток медичної галузі. Згідно з даними дослідження Navarro, у 1995 році близько 20% публікацій у Нідерландах були опубліковані голландською, та 11% — німецькою мовою. Окрім того, варто зазначити, що аналіз журналів, які видаються та публікуються у різних країн, згідно з онлайн-базою Medline, показує, що абсолютні та відносні показники кількості журналів, опублікованих англійською мовою, у Франції значно нижче, ніж у Німеччини або ж Швейцарії. [4]

Згідно з офіційними даними, спостерігається значне зростання публікацій у наукових журналах саме англійською мовою. Так, їх кількість становила близько 80% від загальної кількості журналів, що індексовані у Scopus. Окрім того, значно зросла роль міжнародних медичних конференцій у загальному розвитку медичної галузі та підвищенні кваліфікації лікарів. А комунікації між вченими та медичними працівниками на подібних заходах здійснюється виключно англійською мовою. Беручи участь у таких конференціях, лікарі можуть значно підвищити професійний рівень та покращити комунікацію з пацієнтами, однак це неможливо без гідних знань медичної термінології, певних фраз та мовних оборотів англійською мовою. [5]

Вказані вище відомості дають змогу говорити про те, що актуальність вивчення медичними працівниками іноземних мов, а саме англійської, є дуже високою, та поступово підтримується різними країнами світу, в тому числі й Україною. Щодо національного впровадження даної тенденції, варто буде зазначити введення англійського іспиту в додаток до КРОКу 1, який мають здавати всі студенти медичних ВНЗ. Слід сказати, що такий крок став справжнім випробуванням для тих студентів, що не володіли англійською

мовою на достатньо високому рівні для того, щоб показати гідні результати під час складання даного іспиту. З цього можна зробити висновок, що потрібно забезпечити додаткову мотивацію та впровадження вивчення іноземних мов студентами задля покращення їх навичок та подальшої конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Окремо слід розглянути, як саме володіння англійською мовою на достатньо високому рівні може допомогти підвищити конкурентоспроможність та світовому ринку. Отже, перш за все, це можливість не лише ознайомлення та аналізу наукових праць іноземних колег, але й написання власних робіт та проведення власних досліджень у медичній галузі англійською мовою, та їх подальша публікація не лише на регіональних ресурсах, але й міжнародних, включно з всесвітньо відомими науковими журналами. Також англійська відкриває широкі можливості для отримання певних грантів, навчання за обміном закордоном, а також участі у європейських конкурсах. Окрім того, це дає змогу написання резюме міжнародного зразка, яке в ідеалі має виконуватись саме англійською мовою, та його подальше направлення у міжнародні організації для проходження практики, стажування та навіть ймовірного працевлаштування закордоном. І наостанок, володіння іноземними мовами дозволяє розширити кругозір завдяки комунікаціям та обміну досвідом з іноземними колегами.

Англійська мова на сучасному етапі розвитку дає можливість не лише навчання та пошуку знань у галузі медицини, але й для впровадження дослідницької діяльності на міжнародному рівні, а також покращення медичної практики. Значним чином це підсилюється тим, що більша частина наукової, академічної та технологічної інформації у сучасній медицині подається та публікується англійською мовою. Тому мотивація вивчення іноземних мов є дуже важливими фактором подальшого розвитку лікарів як спеціалістів та власне підвищення рівня надання медичних послуг як на міжнародному рівні, так і на регіональному.

Вивчення англійської мови для медичних цілей (EMP) стало одним з

найбільш пріоритетних напрямків розвитку медичної освіти. Отже, зараз, щоб не відставати від інноваційних технологій, що так стрімко розвиваються у світі, у медичній та клінічній практиці медичним працівникам необхідно на достатньому рівні володіти та активно використовувати у своїй професійній діяльності англійську мову. Також слід відзначити важливий факт, що знання іноземних мов впливає не лише на теоретичний та дослідницький аспект розвитку медичної галузі, але й має суто практичне значення. Так, відсутність компетенції у галузі міжнародної медичної мови в іноземних лікарів, що працюють в деяких англомовних країнах, може негативно вплинути на якість надання медичної допомоги. Підвищений інтерес до ESP зумовив появу багатьох лекцій, підручників та посібників, журналів та статей англійською мовою, що значно підвищує рівень розвитку медичної англійської мови. З'являється все більше навчальних матеріалів, включно з медичними підручниками, що написані англійською мовою та адаптовані під потреби студентів медичних ВНЗ. [6]

Отже, впровадження вивчення іноземної мови в медичній галузі повинно впроваджуватись ще на етапі навчання у медичних закладах освіти. Це потрібно студентам не лише для кращого засвоєння навчальних матеріалів в процесі їх вивчення та опрацювання, але й для самостійного пошуку й аналізу медичної інформації з іноземних джерел без особливих труднощів. Також це допоможе в майбутньому публікувати власні результати досліджень не лише локально, але й на міжнародному рівні.

Безумовно, студентам та практикуючим медичним працівникам, для яких англійська мова не є рідною, вивчення наукової медичної літератури, моніторинг розвитку та прогресу медицини, пошук клінічних відповідей у літературі, написання наукових статей, рукописів, листів, листів, підготовка усних презентацій та співпраця з іншими науковцями видається значно складнішим процесом, ніж для носіїв англійської мови. Однак попри це, варто розуміти, що попит на медичних працівників був та залишається великим як у країнах ЄС, так і в цілому у світі. Тому вивчення англійської мови лише

допоможе покращити рівень надання медичних послуг і надасть змогу вийти на конкурентоспроможний рівень на міжнародній арені.

Проте, попри обов'язковий характер викладання англійської мови як іноземної у багатьох медичних навчальних закладах по всьому світу, це відбувається не повною мірою та не з тим рівнем нагальності, якого вимагають соціолінгвістичні реалії сучасної міжнародної медицини. Отже, вміння читати та розуміти медичні дані, написані англійською мовою є мінімальною вимогою до студентів та медичних працівників, що дає змогу опрацьовувати міжнародні наукові журнали та внутрішні видання деяких країн. Окрім того, зростає потреба на знання на якісному рівні письмової англійської у галузі медицини. Це особливо актуально для аспірантів та практикуючих лікарів, що мають бажання покращити медичну практику та працевлаштуватись в інших країнах світу. Підсумовуючи сказане, можна визначити, що впровадження вказаних педагогічних можливостей допоможе досягти вищого рівня взаємодії лікаря і пацієнта та медичної розмови загалом, а також підкреслює важливість прикладної лінгвістики для сучасної медицини.

Отже, варто підсумувати, з якою метою необхідно впроваджувати вивчення іноземної мови в сучасних реаліях розвитку медицини на міжнародному рівні:

- Більшість сучасних наукових матеріалів, статей та доповідей публікується виключно англійською мовою, тому її знання дозволить отримати безперешкодний доступ до величезної бази медичних знань та наукових розробок вчених та практикуючих медиків з усього світу. Окрім того, сюди також варто віднести важкість перекладу іншомовних джерел, внаслідок чого можуть бути втрачені певні деталі або ж трактовані не зовсім вірно. Саме знання іноземної мови дозволить уникнути цих спірних моментів, та опрацьовувати матеріал мовою оригіналу і не допустити втрати важливої інформації.
- Також це дозволяє розширити горизонти для міжнародного співробітництва не лише в аспекті обміну знань, але й задля висловлення

лікарем власних ідей, пропозицій та проведених досліджень, а також коректного донесення подібної інформації до іноземних колег, встановивши таким чином тісні міжнародні зв'язки.

- Для лікарів, які на професійному рівні володіють англійською мовою, відкриваються широкі можливості для подальшого працевлаштування, оскільки вони можуть проходити стажування у міжнародних організаціях та клініках, де в перспективі зможуть залишитись як науковці або медичні працівники. При цьому, варто зазначити, що це також відкриває можливість отримання доступу до найновішого медичного обладнання, а також високого рівня заробітної плати. Проведення наукових досліджень та високий рівень надання медичних послуг таким фахівцем дозволить отримання визнання світовою громадськістю, й надалі здобути міжнародне покликання.
- Окремо слід визначити, що вивчення іноземних мов також добре впливає на тренування пам'яті, що є важливою навичкою не лише в аспекті саморозвитку, але й безпосереднього вивчення медичних дисциплін.

Висновок. Згідно з інформацією, наведеною у даній статті, ми можемо зробити логічний висновок про те, що знання іноземної мови має досить важливе значення та актуальність для розвитку сучасної медицини. Вивчення англійської мови, яка вже стала lingua franca у міжнародній медичній галузі, має впроваджуватись на ранніх стадіях навчання студентів-медиків. Окрім того, цьому має приділятись більше уваги задля того, щоб забезпечити майбутніх лікарів якісними знаннями, що допоможуть їм у подальшому шляху.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Importance of the English language in medicine // Modern scientific researches and innovations. 2017. № 2 [electronic journal]. Url: http://web.snauka.ru/en/issues/2017/02/78089

2. Lippert H. Rückzug der deutschen Sprache aus der Medizin? Med Klin. 1978;73:487–496. [PubMed] [Google Scholar]

3. Baethge C. (2008). The languages of medicine. Deutsches Arzteblatt

international, 105(3), 37–40. https://doi.org/10.3238/arztebl.2008.0037

4. Navarro FA. Die Sprache der Medizin in der Schweiz von 1920 bis 1995. Schweiz Med Wochenschr. 1997;127:1565–1573. [PubMed] [Google Scholar]

5. Navarro FA. De taal in de geneeskunde afgeleid uit literatuurreferenties van oorspronkelijke stukken in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde (1930-1995) Ned Tijdschr Geneeskd. 1996;24:1263–1267. [PubMed] [Google Scholar]

6. Mićić, S. (2013). Languages of Medicine – Present and Future. JAHR. ANNUAL. Proceedings from the International Conference The Language of Medicine – from its Genesis to the Culture and Ethics of Communication. Vol. 4, No. 7. MEDRI, Rijeka: Department of Social Sciences and Medical Humanities, 217-233.

УДК 37.02

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОТЕНЦИАЛА ВИДЕО МЕДИАТЕКСТА ПРИ ФОРМИРОВАНИИ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Андрєєва Ольга Юріївна,
ст. викладач
Запорізький державний медичний університет
м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Выбор видео медиатекста для учебных целей проводится с учетом принципов и критериев отбора для занятий по украинскому или русскому языку как иностранному. Для эффективного отбора учебного материала преподавателю необходимо хорошо понимать цели использования того или иного видео медиатекста на практических занятиях.

Ключові слова: видеотекст, медиатекст, социокультурная компетенция, межкультурная компетенция, аудиовизуализация

К сожалению, наличие и большого количество таких видеотекстов и их жанровое разнообразие не решают вопрос качественного отбора, скорее, наоборот – осложняют преподавателю выбор. Есть риск предложить студенту малоподходящий материал, т.е. тот, который не соответствуют этапу обучения, или материал, изобилующий незнакомым лексико-грамматическим материалом. Для того, чтобы отобранный текст имел долговременную обучающую ценность, его содержание должно носить универсальный характер, он должен быть лишен каких-либо ярко выраженных временных привязок, которые быстро превращаются в утративший актуальность материал. Вышесказанное является одним из критериев отбора материала для занятий. Преподавателю необходимо обратить внимание на актуальность видеотекста, насколько полно он соответствует реалиям современной жизни, насколько полно раскрывает культурные явления страны сегодня. Таким образом, можно сказать, что отобранный видео медиатекст должен соответствовать этапу

обучения, должен носить универсальный характер и способствовать формированию межкультурной компетенции. Для занятий по языку необходимо отбирать видеоматериал, который не требует специальных фоновых знаний.

На основе критериев универсальности, соответствия этапу обучения и способности видео медиатекста формировать социокультурную компетенцию студента преподаватель отбирает материал, способный положительно повлиять на формирование социокультурной компетенции на занятиях по аудированию. Используемая преподавателем система заданий и упражнений чаще всего направлена на полноценное формирование социокультурной компетенции и коммуникативных умений учащегося, которые необходимы при аудировании в реальной жизни. Основная роль умений аудировать обусловлена тем фактором, что при просмотре видео медиатекста на украинском или русском языке предполагается восприятие звучащего текста на слух. Также важно при аудировании аутентичного медиатекста извлекать не только содержание сказанного, но также и социокультурную информацию, которая заложена в сообщении. Именно поэтому понимание, извлечение содержания сообщения и культуроспецифичной информации является основной целью работы с аутентичными видеоматериалами.

В современной методике принято говорить о трех основных типах аудирования – учебное (изучающее), коммуникативное, а также критическое (или культуроведческое) аудирование. При работе с видео медиатекстом наиболее целесообразно развитие навыков критического аудирования, так как оно включает в себя способность выделения содержательной стороны высказывания, выделять культуроспецифичную информацию, а также точно определять коммуникативное намерение говорящего на последующих этапах обучения. Такое аудирование является инструментом социокультурного развития речевой практики студента.

Применяемые преподавателями медиатексты могут представлять собой примеры рекламных и промороликов, эпизоды из фильмов, телесериалов и

телепередач. Такого рода аудиовизуализация позволяет учащимся познакомиться с используемыми в Украине форматами видео медиатекстов и развить необходимые умения аудирования.

Учитывая коммуникативную и социокультурную ценность такого материала, необходимо отметить степень соответствия медиатекста этапу обучения. Предложенные видеоматериалы должны соответствовать учебным, профессиональным и когнитивным потребностям студента.

При создании каждого типа текста преподавателем должна быть заложена установка, которая понятна студенту. Для выражения этой позиции автором используется определенный набор языковых (грамматические, лексические) и речевых средств (стилистические, оценочные). Эти средства можно найти в каждом из типов текстов:

1. Смена диалогических и монологических форм общения, свойственных изображаемым жизненным ситуациям общения.

2. Желание преподавателя удержать мотивацию студента на высоком уровне на протяжение всего текста, обеспечить интерес к передаваемой информации.

3. Степень информативности видеотекста определяется логической последовательностью предъявления информации, а также отражение содержания текста в заглавии.

4. В видеотекстах информация представлена визуально с помощью визуально-текстовых опор, что делает восприятие текста более доступным для студента, так как аудиоряд и видеоряд синхронизированы.

5. Структурно видеотекст отличается от традиционного текста. Особенно ярко это видно в рекламных текстах, так как в них присутствует недостаточность, а понимание поступающей информации происходит благодаря догадке по контексту, а также за счет визуальной опоры. При отсутствии традиционных для текста структурных частей (предисловие, основная часть, заключение) в видеотексте связь осуществляется путем соподчинения звука и изображения.

Рассмотренные выше особенности видеотекста как средства обучения учитываются преподавателем в процессе их отбора и последующего использования в процессе обучения. Говоря о методическом потенциале таких текстов, необходимо отметить, что это, во-первых, дополнительная возможность представления нового речевого материала, частотных для современного украинского и русского языка. Во-вторых, одновременная видео и аудио опора обеспечивает успешную работу с таким материалом. В-третьих, у преподавателя есть возможность предложить студентам задания, составленные с учетом современных реалий украинской культуры и особенностей речевого общения. В-четвертых, такой текст развивает способность студентов воспринимать и адекватно понимать речь разных людей, что устраняет проблему привыкания к речи преподавателя. Такой потенциал доказывает целесообразность внедрения видео медиатекстов на украинском и русском языке в процесс обучения иностранных студентов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Сафонова В. В. Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях // Серия: О чем спорят в языковой педагогике / В. В. Сафонова. М.: Еврошкола, 2004. 236 с. 3

2. Бушев А. Б. Развитие медиапространства: коммуникационные и этические проблемы. Материалы научно-практической конференции (26-27 апреля 2013 г.) // Труды. 2014. Т. 75. №. 1. С. 15.

3 Дамианова С. А. Развитие умений иноязычного общения на основе аудиовизуализации. М.: Ленанд, 2015. С. 93.

УДК 376.37

КОРЕКЦІЯ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ПАЛЬЧИКОВОЇ ГІМНАСТИКИ

Дядя Яна Олександрівна
студентка
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Робота присвячена висвітленню основних шляхів корекції мовлення дитини молодшого шкільного віку за допомогою пальчикової гімнастики. Визначено шляхи корекції мовлення дітей молодшого шкільного віку за допомогою пальчикової гімнастики. Запропоновано різні види пальчикової гімнастики для ефективної корекції мовлення.

Ключові слова: мовленнєві порушення, корекція, пальчикова гімнастика, корекційна програма, звуковимова.

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день в Україні налічується близько 60-70 % дітей, які у молодшому шкільному віці мають мовленнєві порушення. Для корекції мовлення дітей поряд з традиційними застосовують низку нетрадиційних методів, до яких входять: ароматерапія, інформаційно-комп’ютерні технології,пальчикова гімнастика, пісочна терапія, музикотерапія, суджок-терапія. Але корекція мовлення дітей молодшого шкільного віку за допомогою пальчикової гімнастики вивчена недостатньо.

Теоретико-методологічне обґрунтування проблеми. Питання корекції мовлення дітей молодшого шкільного віку за допомогою пальчикової гімнастики було предметом досліджень багатьох провідних науковців, серед яких: Л. Виготський, М. Бернштейн, Б. Ананьєв. Результати їх наукових доробок доводять необхідність тренування пальців рук дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Дослідженням зв’язку рук і мозку займалися вчені-фізіологи І. Павлов, В. Сєченов, М. Кольцова, педагоги

В. Сухомлинський, А. Новіков. Вагомим прикладом є дослідження В. Бєхтєрєва про вплив маніпуляції рук на функції вищої нервової діяльності, зокрема процес мовлення.

Втім, аналізуючи данні Міністерства освіти і науки України в нашій державі складаються такі демографічні показники, які показують нам ситуацію збільшення рівня народжуваності дітей з мовленнєвими порушеннями. Як наслідок, висвітлення шляхів корекції мовлення дитини молодшого шкільного віку завжди залишаються пріоритетними та потребують подальшого осмислення.[1 с.319-320]

Метою даної роботи є висвітлення основних шляхів корекції мовлення дитини молодшого шкільного віку за допомогою пальчикової гімнастики.

Розглядаючи проблему корекції мовлення дітей, звернемося до сутності даного поняття.

Корекція мовлення у дітей - є корекційною програмою, в якій представлено роботу з подолання порушень мовленнєвої системи у дітей.

Зазначимо, що молодший шкільний вік вважається особливо сенситивним для корекції мовленнєвих порушень, в середньому охоплює дітей віком від 6 до 10 років.

Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив визначити шляхи корекції мовлення дітей молодшого шкільного віку за допомогою пальчикової гімнастики.

По - перше, це, звичайно, віршована пальчикова гімнастика. Саме за допомогою неї під час виконання вправ у дітей розвивається мимовільна увага, пам'ять, а також відчуття темпу та ритму мовлення і формуються навички самоконтролю. По-друге, веселі ігри для пальчиків,саме через них у дітей розвивається творча уява й цілісне сприймання, збагачується словниковий запас.

По-третє, ігри з тіньовими фігурами через,такі ігри підвищується інтерес до мовленнєвих завдань,активізується мовленнєва діяльність, знімає емоційну напругу під час

Висновки. Таким чином, аналіз наукових джерел дав змогу виокремити такі шляхи корекції мовлення дітей молодшого шкільного віку за допомогою пальчикової гімнастики,як віршована пальчикова гімнастика, веселі ігри для пальчиків,ігри з тіньовими фігурами. На наш погляд, використання пальчикової гімнастики в корекцій роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення, дозволяє: розвинути в них увагу, пам'ять, наочно-образне мислення; опанувати елементарні ритмічні структури і на їх основі створити передумови для засвоєння просторових уявлень; фонетичної сторони мовлення, розширити пасивний та активний словник; удосконалити знання про об'єкти і явища навколишнього світу; сформувати здатність до формулювання самостійних висловлювань; підвищити мотивацію дітей у роботі з виправлення звуковимови та розвитку мовлення. [2 с.57]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Абрамова Л. И. Система коррекции нарушений речи у детей с задержкой психического развития. *Молодой ученый*. 2021. № 5 (347). С. 319-320.

2. Використання методів кінезіології в корекції мовленнєвих порушень у дітей URL : https://osvita.if.ua/data/pages/635/9be8370bf9cfc875ad2123591b2397de.pdf

УКД 373.67

ВОКАЛЬНО-ХОРОВІ НАВИЧКИ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Коржавих І. М.
доцент кафедри
вокально-хорової підготовки вчителя
Дорошенко В. В.
здобувачка вищої освіти
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна

Анотація: В статті розглянуто нюанси формування вокально-хорових навичок здобувачів освіти середньої школи. Підкреслено необхідність враховувати зміни в голосовому апараті підлітків. Розглянуто методи та підходи формування вокально-хорових навиків на уроках музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти у навчальній та позакласній роботі.

Ключові слова: вокально-хорові навички, зміни в голосовому апараті, музичне мистецтво

Підготовка сучасних вчителів завжди модернізується. Сучасний учитель повинен мати широку професійну компетенцію, здатність і мотивацію постійно розвиватися та вдосконалюватися, щоб підвищити власний духовний розвиток і сприяти розвитку своїх учнів. Покращення професійний якостей, розширення світогляду вчителя та утворення загальної культури особистості займають особливе місце в підготовці вчителя музичного мистецтва. Цей процес вимагає неодноразового вдосконалення. Як відомо, одним із результативних інструментів виховання великодуховного покоління є хоровий спів. Він є одним з важливих в навчально-виховному процесі сучасної школи. Окрім групової роботи хоровий спів вимагає від школярів високого технічного та художнього рівнів виконання музичних творів. Розвиток художньої виразності,

формування культури співу, покращення техніки виконання є важливою складовою музичних занять. Розвиток вокально-хорової техніки підліткового колективу дає можливість виконувати хорові твори якісно та змінювати рівень їх складності, що впливає на розмаїттю репертуару, що підвищує мотивацію школярів до творчого розвитку. Сучасні та традиційні методики, направлені на покращення вокально-хорових навиків, розбирають правильну співочу поставу, звукоутворення, вокальне дихання, знання вокальних позицій, чітка артикуляція та дикція, інтонації та строю. Багато науковців звертали свою увагу на розвиток та поліпшення вокально-хорових навичок на уроках музичного мистецтва. О. Коломоєць [1] , В. Черкасов [2] , О. Козій [3], Осеннева М. С., Самарін В. А. [4], Ростовський О. Я. [5], Ю. Юцевич, Н. Орлов та ін. згадували в своїх наукових працях формування, розвиток та проблеми вокально-хорових навичок. Попри велику увагу науковців, розглядавших цю тему, проблема дослідження механізмів розвитку вокально-хорових умінь здобувачів освіти різного віку, характеристики голосового апарату підлітків тощо. Наукові дослідження з тем: опанування ефективними методами і способами захисту дитячого голосу, урахування індивідуальних особливостей дітей ще й досі замало обґрунтованими і викликають інтерес серед вчених.

Під час праці з дітьми вчителю музики слід пам’ятати, що вокально-хорове мистецтво має не тільки навчальну функцію, а й вихону. Також важливо створювати сприятливі умови для розкриття емоційного інтелекту дитини, роз’яснити та навчити передавати багатогранність емоцій. Допоможе в цьому різноманітний репертуар, який має бути співвідносним можливостям колективу та враховувати вікові можливості дітей. Фахівці вважають, що дитячий голос має три періоди розвитку. Перший період - молодший домутаційний вік (7-9 років), другий - старший домутаційний вік (10-13 років) і третій – мутаційний вік (13-15 років).

Потрібно пам’ятати, що для кожної вікової категорії характерні свої особливості, переваги та недоліки. При правильному підході до співацьких нюансів кожного віку можна уникнути значної кількості негативних наслідків в

майбутньому. Прикладом є діти молодшого домутаційного віку, які мають невеликий діапазон та володіють голосом невеликої сили. Тому варто не перенавантажувати дитячі голоси, щоб не виникла хрипота в старшому віці. У старшому домутаційному віці голос стає кріпкішим, активно розвивається голосовий м'яз. В випадку, коли вокальна підготовка була грамотною від початку, на цьому етапі можна помітити гарне звучання голосів. Мутаційний вік є самим складним щодо дотримання умов гігієни та охорони голосу. Праця з голосом може повністю продовжуватись, якщо мутація проходить відносно спокійно. Доцільно підкреслити, що, мутація, відрізняється як в віковому аспекті так і в мірі інтенсивності у хлопців та дівчат, також вона не відбувається у всіх дітей одночасно. Вчитель музичного мистецтва повинен донести знання про правильний, красивий, вільний звук, що зберігає індивідуальні темброві якості та безпечний для голосового апарату. Звук має бути м'яким ,без фізичних зусиль, вільно литися та бути емоційно змістовним та правильно забарвленим. Здобувачу освіти повинно бути фізично зручно та доставляти фізичне задоволення (гедоністичний ефект). Під час підготовки вчителів музики до роботи з підлітками необхідно пам'ятати, що цей вік є важливим в розвитку особистості (період онтогенезу) і в середньому триває від 10-11 до 15 років. О. Козій вважає, що голоси підлітків потребують дбайливого ставлення, їх слід оберігати від перевтоми. Вчена рекомендує: спрямовувати роботу на охорону дитячого голосу і зменшувати вокальне навантаження, тобто обмежити співацький час, співати без напруження, зузити діапазон в порівнянні з творами, що виконувались раніше, підбирати зручну тесітуру, уникати форсованого співу, не тривожитись щодо нестійких інтонацій тих дітей, що раніше співали чисто. Інтонація має відновитися, якщо діти будуть співати правильно. Вітчизняна, і зарубіжна музична спадщина має великий вплив на формування вокально-хорової культури школярів. Потрібно приділяти багато уваги вивченню української музики, презентувати учням кращі зразки музичної класики, розширювати їх світогляд , мотивувати до вивчення своєї культури. Потрібно приділяти цьому увагу як під час навчального процесу, так і під час

позаурочної роботи.

Співацька діяльність є основною на уроках музичного мистецтво, тому вона є однією із ефективніших засобів в системі музично-естетичного виховання. Нелегко назвати іншу діяльність, що так само згуртовує підлітків, саме тому вокально-хорова діяльність займає важливе місце в навчальній та позакласній роботі. Вокально-хорова діяльність сприяє здобувачам освіти самореалізовуватись, розкривати свої сильні сторони, вміння та навички. Ось чому вчителя музичного мистецтва потрібно орудувати різноманітними методиками та поліпшення вокально-хорових навичок свої учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Коломоєць О. М. Хорознавство : навч. пос. К.: Либідь,2001. 168 с.

2. Черкасов В. Вокально-хорова робота й формування співацьких навичок учнів на уроках музичного мистецтва. Наукові записки. 2012. Вип. 107. С. 26-35.

3. Козій О. М. Формування інтонаційних навичок студентів педагогічних коледжів в процесі вивчення музичних творів. Мистецька освіта в європейському освітньому простору XX століття: 36. Мат. II Всеукраїнської науково-практичної конференції. 14-15 березня, 2013 р. Мукачеве: МДУ, 2013. С. 41-43.

4. Осеннева М. С., Самарін В. А. Хоровий клас і практична робота з хором. М.: Академія, 2003. - 192 с.

5. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі : навч.-метод. Пос. / О. Я. Ростовський. – 2-е вид., доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011, - 216с.

УДК 374.71(477)

НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Кос'янчук Ніна Іванівна,
к., вет. н., доцент
Національний університет
біоресурсів і природокористування України

Анотація. У статті розглянуто закон України «Про освіту». Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства. Навчання впродовж всього життя – девіз сьогодення.

Ключові слова: навчання, закон України «Про освіту», людина, модернізація, компетентності.

Від народження і до поважного віку людина постійно навчається. В дитинстві – як «губка» вбирає все нове, що трапляється на шляху, а в поважному віці – набуває певних знань з інноваційних технологій, що поглиблює їхній світогляд. Життя не стоїть на місці, впроваджуються сучасні новітні технології на різних об'єктах виробництва, а також в навчальному процесі.

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.

Згідно закону України «Про освіту», статті 3 « включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку, визначених Конституцією та законами України» [1].

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої

цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей.

Сьогодні людина – як фахівець потребує для себе «соціальної захищеності» у ринкових відносинах, коли вона «продає» свої знання і вміння на ринку праці. Таку гарантію може дати їй тільки безперервна освіта як запорука її конкурентоспроможності.

Модернізація вищої освіти передбачає підготовку мобільного конкурентоспроможного випускника, який володіє ключовими компетентностями.

Основою для підготовки такого фахівця є використання в системі освіти практико-орієнтованого підходу, який дозволяє формувати теоретичні знання у студентів паралельно з оволодінням практичного навчання.

Для визначення вагомості компетентнісного підходу як одного з провідних напрямів удосконалення національної системи освіти, важливою є інформація щодо статистики яка свідчить, що щорічно оновлюється 5 % теоретичних і 20 % професійних знань [2].

Системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів відображено в положеннях Національної рамки кваліфікацій України, яку створено з метою: введення європейських стандартів і принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців; забезпечення гармонізації норм законодавства в галузі освіти та соціально-трудових відносин; сприяння національному й міжнародному визнанню кваліфікацій; налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці [3].

Метою роботи є огляд основних компонентів навчання впродовж життя в контексті модернізації управління освітою в Україні, виявлення проблем, що існують у системі неприривної освіти, та вирішення шляхів їхнього розв’язання.

Як стверджують науковці, у разі звичайної, традиційної освіти навчити

людину на все життя неможливо не лише в гарній школі, а й найкращому університеті. Тому, що здобуті в навчальному закладі знання не будуть обов'язково актуальними в житті, з'являються нові знання, без засвоєння яких фахівець не буде ефективним, тобто втратить конкурентоспроможність [4].

В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань.

Відповідно до закону України « Про освіту» статті 9 «Особа має право здобувати освіту в різних формах або поєднуючи їх.»

Основними формами здобуття освіти є:

– інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);

– індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві);

– дуальна.

Наразі в багатьох закладах освіти започатковується дуальна форма навчання.

Дуальна форма здобуття освіти – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору.

Гуманізація всього навчально-виховного процесу – одна з найважливіших цілей перебудови освіти в Україні, вона закладена в нормативних документах про освіту, змісті, методах, засобах, умовах навчання, у діяльності вчителя. У творчості передових учителів, учителів-новаторів ідеї гуманної педагогіки, реалізуються, поглиблюються, набирають нової сили і значення.

До середини XX ст. освіта для дорослих була замкненою системою. Її основною метою була підготовка молодого покоління до виробничої,

професійної діяльності, до вступу в "доросле" соціальновиробниче життя. Ця підготовка розглядалася як передавання знань, які базувалися на соціальному досвіді попередніх поколінь [5]. Головним завданням освіти дорослих в сучасних умовах стає створення необхідних умов для навчання людини, що є засобом реалізації її життєвих цілей з огляду на суспільні умови і завдання. Якщо раніше основною метою освіти була підготовка молодої людини до виробничого життя, то тепер вона покликана забезпечити різнобічну підготовку індивіда до життя у всіх його проявах, у тому числі розвинути критичне осмислення власного "Я" та навколишньої дійсності, а також здатність адаптуватися до змін навколишнього світу [5]. Тобто нині мета освіти – не тільки забезпечити "оптимізацію професійної мобільності", але й надати людині можливість "бути самою собою", а також сформувати у неї "постійне бажання вчитися і створювати себе".

Самоосвіта – це багатогранне явище, яке являю собою: системне оволодіння певними знаннями (системний підхід; організовану діяльність, яка спрямована на засвоєння накопичених цінностей культури (соціокультурний підхід), особливий вид людської діяльності з метою отримання знань для ствердження власної особистості (діяльнісний підхід), поєднання знань з якостями особистості та формування її ітелектуальної культури (суб’єктний підхід) [5]. Тобто, неформальна та інформальна освіта – це будь-яке самостійне одержання нової інформації про різні сторони життя за допомогою навчання на різних курсах, вивчення іноземних мов, участь у гуртках за інтересами, оволодіння новими інформаційними технологіями, відвідування культосвітніх закладів, які сприяють піднесенню статусу дорослої людини.

Отже, неформальна та інформальна освіта дорослих – це вимога науково-технічного прогресу, яка сприяє постійному опануванню новітніх технологій, заснованих на інноваційних знаннях, це вимога інформаційного суспільства, головною ознакою якого є постійні оновлювальні знання. У неформальному навчанні криється величезний потенціал, який сприяє більш гнучкому реагуванню на нові освітні потреби в організації навчання. Людина в

усі періоди свого життя здатна набувати нових знань, розширювати світогляд, оволодівати новими і сумісними професіями. Кожна особистість має внутрішній потенціал для саморозвитку і самовдосконалення. Тому навчання впродовж всього життя – девіз сьогодення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» зі змінами 2022 рік №2145-VIII від 05.09.2017, редакція від 21.11.2021.

2. Олійник В. В. Освіта впродовж життя: як і чому вчити дорослих [Електронний ресурс], /В. В. Олійник – Режим доступу: http://www.apsu.org.ua/ua/information/ press/956784.

3. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]. − Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 1341-2011-%D0%BF.

4. Кремень В. Нові вимоги до освіти та її змісту // Виклик для України: розробка рамкових основ змісту загальної середньої освіти для 21 століття: матеріали Всеукр. наук. практ. конф. « Рівний доступ до якісної освіти», / В. Кремень. 26 –27 червня 2007 р., м. Київ. К.:ТОВ УВПК «Ексоб», 2007. С. 3 -10.

5. Сисоєва С. О. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.], / С. Сисоєва, І. Соколова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 308 с.

6. Грабовець І. В. Самоосвіта як інтегруюча детермінанта самореалізації молодих фахівців у професійній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. соціол наук: спец.: 22.00.04 « Спеціальні та галузеві соціології», / І. В. Грабовець. – К.,2004. – 18 с.

УДК 81-13

РОБОТА З ТЕКСТОМ ЯК ОСНОВА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Любич Тетяна Яківна,
Вахненко Наталія Сергіївна,
Власова Тетяна Леонідівна,
викладачі,
Полтавський базовий медичний фаховий коледж,
м. Полтава, Україна

Анотація: Стаття розглядає основні етапи навчання здобувачів освіти іноземної мови. Наголошується, що формування навичок мовленнєвої діяльності, активізація лексичного матеріалу зі спеціальності здійснюються в процесі роботи над текстами.

Наведено приклади після текстових ігрових завдань, які сприяють розвитку мовленнєвих механізмів. Висловлено рекомендації щодо відбору текстового матеріалу для здобувачів освіти медичних фахових закладів та створення стійкої мотиваційної основи оволодіння мовою спеціальності.

Ключові слова: професійне спрямування, література за спеціальністю, мовленнєва діяльність, засвоєння лексики, вживання, спеціальний текст, проблемні ситуації, ділова бесіда, навички читання, мотиваційна основа.

Сучасні міжнародні контакти спеціалістів із різних галузей знань потребують від випускників вузів уміння читати наукову літературу іноземною мовою, а також вести бесіду зі спеціальності. Успішність підготовки спеціалістів у цьому напрямку залежить від ефективності методики навчання, правильно розроблених методичних прийомів, що відповідають сучасним цілям навчання іноземної мови за професійним спрямуванням [1, с. 32].

Весь період навчання здобувачів освіти іноземної мови можна умовно поділити на два етапи. Метою першого етапу є навчити говорити на

соціально-побутові теми, тобто навчити повсякденному спілкуванню, а також наблизити до читання складної літератури за спеціальністю.

На другому етапі здобувачі освіти повинні вести бесіду професійно-ділової тематики [2, с. 50]. Програмою передбачено вивчення наступних тем: «Прийом у лікарню», «Виклик лікаря», «Предмети догляду за хворими», «В аптеці», «Лікарські форми», «Тіло людини та його структура», «Системи органів людини», «Внутрішні хвороби», «Інфекційні хвороби» та ін.

Формування навичок мовленнєвої діяльності, активізація лексичного матеріалу зі спеціальності здійснюються в процесі роботи над текстами, які відбираються викладачем з певними цільовими установками – для ознайомчого читання, навчального читання, а також для усного викладання змісту. Робота над текстами проводиться у формі ігор, під час яких створюється потреба у мовному акті. Метою таких ігор є засвоєння лексики, автоматизація її вживання та розуміння.

Переказ спеціального тексту відбувається як лекція «професора» в студентській аудиторії або доповідь вченого на науковій конференції. Мовлення в таких ситуаціях є творчим процесом застосування мовних засобів у комунікативних цілях. Під час таких ігор викладач створює проблемні ситуації, які спонукають здобувачів освіти до мислення іноземною мовою.

Активне засвоєння спеціального тексту, що проходить в ігровій ситуації, сприяє розвитку мовленнєвих механізмів та може допомогти здобувачу освіти вже на першому етапі робити невеликі повідомлення.

Наприклад:

1. Сьогодні ви прослухали лекцію на тему «Профілактика респіраторних захворювань». Розкажіть друзям, як попередити застуду.

2. Ви хотіли б надрукувати статтю «Профілактика респіраторних захворювань» у фаховому журналі. Продиктуйте її оператору комп’ютерного набору.

3. Стаття з’явилася в одному з журналів. На жаль, ви забули його вдома. Розкажіть зміст статті колегам , зацікавте їх інформацією, щоб вони

стали співучасниками вашої бесіди.

Навчаючи здобувачів освіти монологічного або діалогічного мовлення, що проходить у вигляді ділових бесід, повідомлень або дискусій, необхідно ретельно відбирати мовний матеріал, типовий для наукового стилю, пропонувати здобувачам освіти читати лекції та робити доповіді.

З цією метою нами розроблені спеціальні вправи, побудовані на основі моделей, типових для конкретного виду спілкування. При розробці цих вправ ми виходимо з принципу, що послідовність формування мовних навичок передбачає наявність у системі вправ двох основних типів: мовних (тренувальних) та мовленнєвих.

Як основний навчальний матеріал для оволодіння навичок читання та розуміння наукових текстів та мовлення ми використовуємо неадаптовані тексти з підручників, в яких знаходимо ті мовні засоби, якими користуються носії мови. Текст повинен бути середнього обсягу та закінченим за змістом, що полегшить його розуміння.

Відбираючи навчальні текти, ми звертаємо увагу на їхню наукову цінність та відповідність майбутній спеціальності здобувачів освіти. Дуже важливим є інформативність, цінність у пізнавальному аспекті та актуальність, що створює необхідну мотивацію та викликає інтерес до їхнього змісту. Рівень значимості такого тексту підвищується в залежності від його оригінальності.

Велику роль відіграє не тільки інформативна сторона такого тексту, але й його мовні характеристики. Мова текстів повинна відповідати стилю наукової літератури. До кожного такого тексту ми пропонуємо словник-мінімум, який складається викладачем у співпраці зі здобувачами освіти.

Ми намагаємося створити стійку мотиваційну основу їх діяльності щодо оволодіння мовою спеціальності, реалізуючи з цією метою низку засобів, таких як: конкретизація вимог для процесу навчання, поєднання прийомів інтенсивного та традиційного навчання, систематизація мовного матеріалу, організація комунікативної діяльності, використання технічних засобів навчання, створення презентацій за темами, що вивчаються.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання у немовному ВНЗ / Г. В. Барабанова. – К.: Фірма “ІНКОС”, 2005. 315 с.

2. Ніколаєва С. Ю. Основи сучасної методики викладання ІМ: Київ, Ленвіт 2008.

УДК 378.147: 811.111

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Малик Тетяна Володимирівна
студентка IV курсу
Факультет української та іноземної філології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна
Даниляк Анастасія Андріївна
студентка II курсу економічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна
Наукові керівники:
Грицик Галина Орестівна
викладач іноземних мов
Дрогобицького механіко-технологічного фахового коледжу
м. Дрогобич, Україна
Мацькович Марія Романівна
кандидат філологічних наук, начальник Дрогобицької філії
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
м. Дрогобич, Україна

Анотація. В даній статті розглядаються перспективи використання Інтернет-технологій учасниками освітнього процесу, оскільки значимість Інтернет-технологій в наш час є досить велика, а мережа Інтернет пропонує унікальні інформаційні можливості і послуги. Автором запропоновано декілька інтернет-ресурсів для успішного вивчення іноземної мови з представленим описом їх основних переваг.

Ключові слова: Іноземна мова, Інтернет-технології, онлайн-платформи, іншомовна комунікативність, комп‘ютерні програми.

В наш час, не дивлячись на існуючу велику кількість різноманітних

методів і способів вивчення іноземної мови, перед учасниками освітнього процесу стоїть складний вибір зручного для них способу вивчення іноземної мови, виходячи із матеріальних можливостей, вимог освіти, науки, техніки і суспільства в цілому.

Причинами все більш зростаючого вивчення іноземної мови за допомогою мережі Інтернет є: широкий вибір різноманітних вебінарів, дистанційних навчальних програм; тестування на рівень володіння іноземною мовою; велика кількість онлайн-словників, довідників і перекладачів, навчальних посібників і наукових статей; безплатний доступ до різноманітних ресурсів.

Використання мережі Інтернет дає можливість учасникам освітнього процесу самостійно, доступно, і саме основне, в найкоротші терміни знаходити потрібну інформацію чи проходити короткі результативні онлайн-курси з вивчення іноземної мови. Застосування сучасних онлайн-Інтернет-технологій дозволяє тим хто навчається іноземній мові активно вступати в усну чи письмову комунікацію з носіями іноземної мови за допомогою відео зв‘язку (Skype, Viber, FaceTime, vLine), смс-чатів (Telegram, WhatsApp), онлайн-конференцій (Google Meet, Zoom, Microsoft Teems) і в результаті долати такі психологічні складності як мовний бар‘єр і культурний шок. [5, 6]. Тому для того, щоб уникнути таких проблем в іншомовному середовищі, дуже важливою при вивченні іноземної мови є комунікативність, яка в наш час - час глобальних світових трансформацій, є достатньо доступною і відкриває різносторонні можливості для комунікації і навчання в цілому.

Сучасні інтернет-технології мають значний ряд переваг у порівнянні із традиційними методами навчання. Навчання за допомогою комп'ютера (нетбука, планшета) чи будь-якого мобільного пристрою несе в собі величезний мотиваційний потенціал [1, с. 45-50]. Тому одним із найбільш революційних досягнень на сьогоднішній день, яке значно вплинуло на освітній процес в усьому світі, стало створення всесвітньої комп'ютерної мережі Інтернет. Всесвітня комп'ютеризація освіти пов'язана з тим, що сучасний комп'ютер є

ефективним засобом оптимізації умов розумової діяльності. Вчені Вільямс Р. і Маклін К. досліджуючи дану проблему, зазначають в своїй статті «Комп'ютери в школі», що: «Є одна особливість комп'ютера, що розкривається у використанні його як пристрою для навчання інших, і як помічника в придбанні знань, це відсутність у нього душі. Машина може «дружньо» спілкуватися з користувачем і навіть «підтримувати» його, однак вона ніколи не виявить ознак дратівливості і не дасть відчути, що їй стало нудно» [3]. А коли студенти спілкуються в мовному середовищі в інтернет-мережах, то опиняються в реальних життєвих ситуаціях, де навчаються орієнтуватися спонтанно, адекватно реагувати на складність навчальних матеріалів і завдань, самостійно інтерпретувати та створювати власні і оригінальні висловлювання, а не просто використовувати мовні шаблони. Тут вивчення граматичних правил здійснюється безпосередньо, без звичного зазубрювання.

Як інформіційно-комунікаційна система, Інтернет пропонує учасникам освітнього процесу різноманітні інформаційні та онлайн-платформи, надаючи їм можливість перспективної комунікації з реальними співрозмовниками на актуальні і необхідні для навчання теми. Проте потрібно не забувати, що мережі Інтернет – це лише допоміжний технічний засіб для навчання, і для досягнення оптимальних результатів треба грамотно інтегрувати його у навчальний процес під час проведення занять [4, с. 33-41].

Використовуючи зручні для себе інтернет-платформи учасники освітнього процесу можуть знаходити там все необхідне для результативного вивчення іноземної мови. Зазначимо, що основними видами використання інформаційно-комунікативних технологій викладачами іноземної мови є: мультимедійні уроки, що проводяться на базі комп'ютерних навчальних програм, тестування в комп‘ютерних програмах, дистанційні конкурси, телекомунікаційні проекти, заняття на основі авторських комп'ютерних презентацій у формі лекцій, семінарів, доповідей студентів, проектної діяльності, а також онлайн-курси, онлайн-уроки, онлайн-книги, аудіокниги, відеоматеріали, фільми, вірші, пісні і ін.. Застосування комп'ютерних

онлайн-презентацій у навчальному процесі відкриває можливість інтенсивного засвоєння навчального матеріалу студентами, а для викладачів допомагає проводити заняття на високому новітньому професійному рівні. Використання онлайн-варіанту аудиторної дошки для нотування, показ фільмів, проектування слайдів, опорних таблиць з екрана комп‘ютера на широку аудиторію в дистанційному режимі роблять заняття більш цікавими і значно продуктивнішими. Застосування таких технологій істотно підвищує ефективність занять, так як впливає на декілька видів пам‘яті: зорову, слухову, емоційну тощо. Комп‘ютерні презентації і відеоматеріали дозволяють зосереджувати увагу студентів на важливих моментах навчальних тем, що подаються, створювати наочні ефективні образи у вигляді схем, динамограм, діаграм, рисунків, ілюстрацій, чи графічних композицій [2, с. 36-40].

Використовуючи сучасні інтернет-технології з легкістю можна навчатися, в будь-який час, знаходячись в будь-якому місці, якщо доступна мережа Інтернету. Також можна вибрати собі будь-яку тривалість заняття. Виходячи з власного досвіду слід зазначити, що менш тривалі в часі і регулярні заняття є більш плідними і якісними, ніж нечасті і тривалі, оскільки учасники онлайн-комунікації не затрачають багато часу на заняття і менше виснажуються.

Зазначаємо, що регулярний нетривалий перегляд відеороликів є відмінним тренінгом сприйняття і засвоєння іноземної мови «на слух». А кількаразовий перегляд таких відеороликів сприяє кращому запам‘ятовуванню навчального матеріалу. Для студентів з нижчим рівнем володіння іноземною мовою доцільно використовувати відеоматеріали із субтитрами. Таким чином, словниковий запас поповнюється без механічного заучування слів чи словосполучень. Також до переваг ми відносимо можливість слухати мову носія іноземної мови із характерними ідіомами, сленгом, фразовими дієсловами і ін. Тому, якщо систематично дивитися навчальні відеоролики чи фільми, слухати аудіозаписи, студенти механічно починають копіювати вимову носіїв іноземної мови, у них починає формуватися темп мови, інтонація, логічні наголоси і паузи. Також однією із найбільших переваг таких видів занять є

економія часу, ресурсів і матеріальних засобів: все, що потрібно зробити - це зареєструватися на сайті певної інтернет-платформи (Moodl, Claasroom і ін.), отримати повний доступ до відповідних курсів і відповідної інформації від аудіокниг до навчальних посібників, яка зберігається на цьому навчальному онлайн-ресурсі [7, с. 37-42].

Не дивлячись на запропонований різноманітний перелік переваг даного способу навчання іноземній мові, слід також звернути увагу на недоліки. По перше, відсутність викладача, який би міг контролювати або дисциплінувати студента. По друге, самому студенту важко об'єктивно оцінити свої навчальні досягнення або своєчасно виявити помилки в своїй роботі. Немало часу затрачається студентом на пошук та відбір відповідного матеріалу, фільтрування малоефективних методик, вибір відповідного потрібного способу оволодіння іноземною мовою, адже все це студенту потрібно буде робити самостійно, без участі викладача. На відміну від самостійного вивчення іноземної мови, при навчанні в групі так чи інакше виникає визначена атмосфера суперництва, в тому числі і конкурентній боротьбі. Наприклад, якщо хто-небудь із групи студентів досягає значних успіхів, це стає не тільки для нього перспективним стимулом для покращення особистісних знань, але і прикладом для наслідування інших.

Вивчення іноземної мови з використанням інформаційно-комунікаційних технологій дає студентам можливість самостійно брати участь у різноманітних іншомовних комунікаціях, конкурсах, олімпіадах, які проводяться у всесвітній мережі Інтернет, переписуватися з однолітками з інших країн. Студенти можуть отримувати будь-яку онлайн-інформацію: новини з життя відомих людей, лінгвокраїнознавчий матеріал, ознайомлюватися із науковою літературою, художньою літературою, дізнаватися про новини з газет і журналів, переглядати іншомовні фільми, тобто навчатися, знайомитися і досліджувати і т. д.

Основною метою сучасного навчання іноземної мови у технічних фахових коледжах є підготовка висококваліфікованого фахівця, який буде

конкурентоспроможних на ринку праці в умовах ринкової економіки. А його безпосередня участь у різноманітних міжнародних програмах у дистанційній формі потребує високого рівня володіння іноземною мовою, а це все дасть можливість навчатися за кордоном.

Тому тут ще важливим буде володіння студентами компетенціями іншомовної комунікації, тобто вони повинні бути комунікабельними, зі знанням норм міжнародних правил і етикету, знаннями з різноманітних сфер життя. Використання сучасних технічних комунікаційних засобів навчання, впровадження активних та інтерактивних методів і застосування інноваційних технологій дозволяють успішно вирішувати ці завдання.

А ще ми хочемо зазначити, що в наш час одним із найбільших і найдоступніших Інтернет-ресурсів для тих хто навчається іноземній мові є YouTube. Тут всі канали знаходяться у вільному і широкому доступі, де кожен користувач може знайти цікавий і корисний для навчання відповідний ресурс.

Висновок. Очевидно, що сучасні Інтернет-технології надають для учасників освітнього процесу доступні і розширені можливості для результативного вивчення іноземної мови за рахунок автоматизації багатьох рутинних процесів, загальнодоступності, різноманітності навчальних матеріалів і їх наочності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Азимов Э. Г. Интернет на уроках английского языка. *Иностранные языки в школе*. 2001. № 1, С. 45-50.

2. Беляева Л. А., Иванова Н. В. Презентация PowerPoint и ее возможности при обучении иностранным языкам./ *Иностранные языки в школе*. 2008. №4. С. 36-40.

3. Вильямс Р. Маклин К. Компьютеры в школе. Пер с англ. / Под ред. В. В. Рубцова. М.: Прогресс, 1988. — 336с.

4. Владимирова Л. П. «Интернет на уроках иностранного языка. *Иностранные языки в школе* . 2002. № 3, с. 33–41.

5. Дмитриева Е. И. Дидактические возможности компьютерных телекоммуникационных сетей для обучения иностранным языкам // *Иностранные языки в школе*. 2007. № 4. С. 22–26.

6. Завьялова О. С. Проблема использования информационно-коммуникационных технологий при обучении иностранному языку: о задачах компьютерной лингводидактики // Вестник РУДН, 2014. № 4. С. 38–45.

7. Коваленко Ю. А. Використання інформаційних технологій у навчанні іноземних мов // Іноземні мови. 1999. № 4. С. 37–42

УДК 796.5 616-001 355.1

СПОРТИВНЕ ОРІЄНТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Михнюк Олеексій Вікторович
Житомирський військовий інститут
імені С. П. Корольова
м. Житомир, Україна

Анотація: У статті розглядається спортивне орієнтування як компонент адаптивної фізичної культури, необхідної для реабілітації військовослужбовців, які отримали поранення та травмування в результаті бойових дій та інтеграції їх до активного життя у суспільстві.

Ключові слова: спортивне орієнтування, фізкультурно-спортивна реабілітація, адаптивна фізична культура, військовослужбовець.

Постановка проблеми. У 2014 році після початку російської збройної агресії проти України, яка нині переросла у повномасштабну війну, актуальним постало питання реабілітації учасників бойових дій (Антитерористичної операції, Операції Об’єднаних сил). Здебільшого тих, хто отримав поранення чи ушкодження. Проблема реабілітації та збереження працездатності осіб, що брали участь у бойових діях, сьогодні залишається актуальною. Для відновлення функціональних можливостей організму таких осіб необхідно використовувати різні системи заходів, зокрема фізкультурно-спортивну реабілітацію (ФСР), яка включає в себе систему заходів, розроблених із застосуванням адаптивних фізичних вправ для відновлення здоров’я особи та спрямованих на відновлення і компенсацію за допомогою занять адаптивною фізичною культурою (АФК) і спортом функціональних можливостей її організму для поліпшення фізичного і психологічного стану. Значення цих заходів постійно зростає у зв’язку з розвитком системи комплексної реабілітації

військовослужбовців і забезпечення умов для всебічного їх розвитку.

Аналіз останніх публікацій. Л. Шапкова розглядає АФК як частину загальної культури, підсистему фізичної культури, що спрямована на задоволення потреб особистості з особливими потребами в руховій активності, з метою покращення якості життя, соціалізації й інтеграції людини в суспільство [1, с. 5].

На думку С. Євсєєва, АФК – широке поняття у порівнянні з лікувальною фізичною культурою й фізичним вихованням дітей, які мають відхилення у стані здоров'я. Оптимізувати їх стан може тільки розумно організована рухова активність [1, с. 5].

Тому вимогою є роль АФК (особливо адаптивного спорту, адаптивної рухової рекреації) у вирішенні завдань соціалізації даної категорії (військовослужбовців), реалізації відповідно до сучасних умов способу життя як кінцевої мети реабілітації.

В структурі ФСР особистостей в тому числі і військовослужбовців існують центри (табори) досліджень соціальних комунікацій, що допомагають учасникам бойових дій вдосконалювати свої навички в адаптивних видах спорту: плавання, велоспорт, регбі на інвалідному візку, біг тощо [3].

На нашу думку, в умовах сьогодення, ефективним засобом вдосконалення рухових навичок в адаптивних видах спорту у військовослужбовців у поєднанні з фізичними психологічними якостями, які сприятимуть вирішенню проблем складності прийняття рішень, урізноманітненню зовнішнього простору, в якому відбувається терапевтичний вплив на травмованого, є спортивне орієнтування.

Мета: Пошук шляхів підвищення ефективності фізкультурно-спортивної реабілітації для військових, які отримали травмування, на прикладі спортивного орієнтування.

Завдання дослідження:

1. Висвітлити основні характеристики адаптивних видів спорту.

2. Проаналізувати особливості впливу засобів спортивного орієнтування на організм в результаті відновлення.

3. Обґрунтувати можливість адаптації травмованих особистостей до сучасних умов життя засобами спортивного орієнтування.

Матеріал та методи

Використовували наступні методи: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, передового досвіду Збройних Сил України, керівних документів.

Проведення реабілітаційних заходів у військовослужбовців має свої особливості, оскільки після участі в бойових діях, які супроводжувалися величезними фізичними і психологічними навантаженням, травмуванням, породжуючи потужний бойовий стрес, бійці, повертаючись з місця виконання завдання, зазначали, що їх психологічні процеси порушені, що унеможливлює пристосування до мирного життя, стандартних цінностей суспільства. Тому взаємозв'язок різних підходів, на основі яких здійснюватиметься проектування системи організації реабілітаційної діяльності особового складу Збройних Сил України, що брав участь у бойових діях, а саме ФСР, відкриє нові можливості для методичної варіативності під час організації реабілітаційного процесу.

Результати та їх обговорення

АФК є найважливішим компонентом всієї системи реабілітації військовослужбовців, яка виступає в якості важливих засобів і методів медичної, технічної, психологічної, педагогічної реабілітації. На сьогоднішній день активно розвивається адаптивний спорт у всіх країнах, адже він виконує оздоровчо-рекреативну функцію, і виступає як засіб та метод ефективно-оздоровчого відпочинку – відновлення та підтримка працездатності індивіда, розвиток рухових якостей та здібностей в обраному виді спорту тощо. До числа найбільш популярних видів спорту відносяться: плавання, спортивні ігри, різні види гімнастики, легка атлетика, армреслінг, оздоровчі види східних єдиноборств тощо.

В процесі реабілітації військовослужбовців, особливій увазі приділяється відображення психічних процесів: відчуття, сприйняття, уявлення, емоції, воля.

Комплекс даних процесів, які формуються у процесі занять, вміщує в собі

спортивне орієнтування, що являється одним із видів рухової активності. За характером фізичного навантаження спортивне орієнтування подібне до занять легкою атлетикою, лижним перегонам, за рівнем інтелектуальної діяльності - до гри в шахи і шашки, а за кількістю технічних прийомів, тактичних ситуацій, психологічними діями ближче до спортивних ігор [4, 5].

Таким чином, актуально є впровадження засобів спортивного орієнтування до комплексної системи ФСР військовослужбовців, що має на меті зміцнення здоров’я у травмованих, зокрема відновлення функціонального стану кардіореспіраторної системи, розвитку та зміцненню м’язів і зв'язок, удосконалення фізичних якостей. Цей вид рухової активності сприятиме розвитку загальної витривалості, координаційних якостей [4, 5].

М. О. Тимощук підкреслює, що в Україні стрімкого значення набула програма НАТО, яка ефективно впроваджена в Україні з 2016 року. Дана програма забезпечує функціональність активної реабілітації воїнів, та носить назву «Повернись живим» [2, 3]. Зміст її полягає у впровадженні туристичних маршрутів, рухів пересічною місцевістю, різновидності рухів та бігу. Це, у свою чергу, створює сприятливі умови для використання засобів спортивного орієнтування в комплексних програмах ФСР.

Розглядаючи спортивне орієнтування як складову ФСР військовослужбовців – учасників бойових дій, можна зазначити, що спортивне орієнтування не просто сприяє реалізації засад здорового способу життя, а всебічно розвиває та відновлює особистість, вирішуючи при цьому складність прийняття рішень; урізноманітнює зовнішній простір, в якому відбувається терапевтичний вплив на військовослужбовців; покращує комунікативні здібності, дає можливості для більш ефективної соціальної адаптації; сприяє створенню стійкого позитивного психоемоційного стану військовослужбовців, що проходять реабілітацію. Реалізація методів спортивного орієнтування в процесі адаптивних тренувань забезпечить можливість військовослужбовцям цілковито наблизитися до тих умов, в яких вони перебували під час виконання професійних завдань на полі бою.

Слід зауважити, що в результаті занять спортивним орієнтуванням військовослужбовці отримують покращення та позитивні емоції, оскільки заняття зазвичай проводяться на свіжому повітрі, яке збагачує легені киснем та надихає , а також зменшення негативних емоцій, які полягають у переключенні уваги, швидкої зміни обстановки на місцевості. Депресія і тривога також зменшуються.

Внаслідок позитивного впливу занять зі спортивного орієнтування на організм військовослужбовців під час реабілітації, відбудеться процес формування:

- усвідомленого ставлення до своїх сил у порівнянні з силами середньостатистичної здорової людини;
- здатності до подолання не лише фізичних, але й психічних бар'єрів, що перешкоджають повноцінному життю;
- потреби бути здоровим та вести здоровий спосіб життя;
- розуміння необхідності особистісного внеску в житті суспільства;
- збільшення своєї розумової та фізичної працездатності.

На нашу думку, все це підтверджує реальну практичну потребу у заняттях зі спортивного орієнтування, та встановлення належності даного виду спорту до АФК, адаптивного спорту, адаптивної рухової рекреації і фізичної реабілітації.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Одним із перспективних напрямів покращення фізичного і функціонального стану військовослужбовців, які потребують фізкультурно-спортивної реабілітації є використання спортивного орієнтування, як виду рухової активності, який забезпечить швидке відновлення працездатності організму.

2. Засоби спортивного орієнтування сприяють швидкому поліпшенню здоров'я, відновленню фізичних якостей та психічних функцій.

3. Застосування засобів спортивного орієнтування у фізкультурно-спортивній реабілітації учасників бойових дій може забезпечити

вирішення інтеграцію осіб до активного життя у суспільстві, покращення їх фізичного і функціонального стану та швидкого відновлення їх працездатності, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню його ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трояновська М. М. Адаптивна фізична культура: навч.-метод. посіб. для студентів факультетів фізичного виховання /Марія Миколаївна Трояновська; Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2018. 104 с.

2. Тимощук М. О., Юденко О. В. Спортивне орієнтування як ефективна складова комплексної фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів-військовослужбовців АТО і ОСС в Україні // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Теоретико-методичні аспекти фізичної культури і спорту». Івано-Франківськ – Київ, 2020. С. 90-98.

3. Група активної реабілітації. URL : https://gar.org.ua/tabir/

4. Михнюк О. В., Русанівський С. В., Безпалий С. М., Федченко О. С., Крук О. М., Лисик Р. В., Сіваков В. П., Штома В. Д. Спортивне орієнтування як засіб фізичної підготовки курсантів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ, 2021. Вип. 11,. С. 96-99.

5. Старчук О. О., Пронтенко В. В., Михнюк О. В., Барковський Д. О., Родіонов М. О., Краснопольський М. М., Корак Є. О. Теоретико-методичні основи формування фізичної готовності курсантів засобами спортивного орієнтування. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ, 2021. Вип. 12. С. 148-151.

УДК 755 У

РОЛЬ ГРАФІЧНИХ ТЕХНІК ТА МАНЕР В СТАНОВЛЕННІ СТУДЕНТА, ЯК МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ

Молчанова Марія Анатоліївна
магістр
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Паньок Тетяна Володимирівна
д. пед. н.
м. Харків, Україна

Анотація у даній роботі розглянуто роль графічних технік та манер в становленні студента, як майбутнього спеціаліста мистецького профілю. Окреслено важливі аспекти процесу опанування мистецтва графіки, ефективні засоби набуття графічних навичок для подальшої творчої професійної діяльності.

Ключові слова: графіка, графічні техніки та манери, студент, мистецтво.

Вступ. Актуальність обраної теми зумовлена потребою у вдосконаленні необхідних професійних якостей у студентів мистецького профілю. Опанування графічними матеріалами є важливою складовою в освітньому процесі і дозволяє на практиці розширити творчий потенціал студентів, даючи їм більше можливостей для творчого розкриття. Зазначимо, що графічне мистецтво є базовим для мистецького навчального процесу. Знання та розуміння різновидів графіки, графічних технік і манер – це поле експерименту для нових, свіжих художніх рішень.

Питаннями теорії графічного мистецтва займалися такі художники та дослідники, як А. Алтухова, О. Гладун, О. Лагутенко, А. Лещинський, Л. Соколюк В. Фаворський, І. Яковець та низка інших.

Мета роботи. Розкрити роль графічних технік та манер у професійній підготовці студента, як майбутнього спеціаліста мистецького профілю.

Матеріали та методи. У процесі дослідження використовувались методи: теоретичні аналіз, узагальнення, класифікація, емпіричні опис тощо.

Результати та обговорення. Протягом освітнього процесу у ЗВО студенти стикаються з дисциплінами та завданнями, виконання яких передбачає використання різних графічних технік. Тому важливо допомогти майбутні спеціалістам мистецького профілю в оволодінні графічним мистецтвом, як основою художньої творчості. Можна стверджувати, що графічне мистецтво є знаковим інструментом, через який художній задум потрапляє у матеріальний світ. Бо графіці властива метафорична, напружена, лаконічна мова, жива та емоційна. А різноманітні графічні техніки дозволяють використовувати широкі узагальнення та потенціал візуальних символів. Тож за допомогою різних графічних технік та матеріалів студенти вчяться аналізувати форму предметів, пластику, динаміку, розуміти внутрішню побудову речей.

Погляд в історію мистецтва показує, що у стародавній Греції в мистецьких школах, (зокрема в Сикіонській та ефеській) графіка була основою навчання. Представник ефеської школи Паррасій наголошував, що саме лінія є основним засобом вираження на площині [3, с. 18–22].

Важливим у процесі опанування мистецтвом графіки є розуміння особливостей використання графічних технік. Уміння застосовувати їх для досягнення нових творчих рішень, дозволяє студентам вдосконалювати свої навички з графічного мистецтва. Тож студенти вчяться точно та детально відтворювати і аналізувати форму речей, їх внутрішню будову, відтворювати характерні особливості фактур предметів за допомогою графічних засобів виразності.

З перших курсів студенти знайомляться з можливостями застосування «сухих технік», таких як робота з графітовими олівцями, вугіллям тощо. Бо частіше графіку сприймають як лінійне зображення, для якого характерне тональність, контрасти, краса лінії тощо. Опанування сухими техніками дозволяє студентам відточити творчу манеру, навчитися краще розуміти особливості роботи зі світлотінню, вивчити різні підходи до графіки, навчитися

«ліпити» форму. Застосування м'яких матеріалів таких як соус, сангіна, пастель навчає студентів думати над загальною формою не зациклюючись на деталях, працюючи над тоновими та просторовими відношеннями, дозволяє краще зрозуміти роль тонової плями в графічному зображені.

Використання різних графічних технік окреслює індивідуальність роботи студента, відрізняючи його художні твори від інших, а різноманіття манер, які він може використовувати збагачує варіативність передачі емоційного наповнення зображеного.

Важливим у освітньому процесі студентів творчих спеціальностей є малювання з натури. Звернімо увагу, що виконання тонових малюнків і гіпсових моделей, натюрмортів, портретів тощо різними графічними матеріалами необхідна складова для набуття художнього досвіду. Вміння працювати з тушшю, чорнилами дає можливість студенту розвинути здатність швидко мислити та «схоплювати» художній образ. Малюючи по вологому, поєднуючи штрих та лінію з вологими ефектами, студент може створювати унікальні роботи й експериментувати з графічними техніками задля кращого результату своєї роботи. Наприклад, використання естампу, офорту чи ліногравюри розширює можливості творчої реалізації студентів, їх творчий світогляд, урізноманітнює освітній процес, дає корисний практичний досвід, що важливо для подальшої професійної діяльності. Під час вивчення графічних технік важливо звернути увагу студентів на такі засоби виразності, як тон, фактура, якість і властивості паперу тощо, які допомагають кращому ідейному вираженню твору.

Одним з ефективних засобів розвитку графічних навичок є аналіз творів майстрів–графіків, що дає змогу зосередити увагу студентів на техніках, манерах та виборі графічних матеріалів для найкращого відображення художнього задуму.

Заняття, присвячені графіці у закладах вищої освіти надають комплексне знання про повітряну перспективу, побудову портрету чи фігури людини, структуру та об'єм предметів у складній композиції тощо. Дозволяють

опанувати високим рівнем володіння штрихування та вільного використання ліній. Як зазначає Т. Паньок у своїй монографії «Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті (1917–1991)»: «Жодної лінії не можна проводити без свідомого до неї ставлення. Щоб передати на площині якусь форму, треба вміти її бачити, порівнювати, відрізняти головне, характерне від неіснуючого, розуміти співвідношення частин до цілого і між собою» [2, с. 62].

Майбутні спеціалісти мистецьких профілів у закладах вищої освіти виконують як завдання на створення коротких замальовок з натури та по пам'яті, так і створенням довготривалого малюнку, використовуючи різні графічні техніки. Завдання з різним інтервалом у часі дозволяє студентам різнобічно розвивати свої творчі навички, креативно підходити до вирішення завдань графіки. Цьому сприяє і робота з друкованою графікою. Використання нетрадиційних графічних технік, таких як монотипія, водяний друк, трафарет, техніку «сухого пензля» надає більше можливостей для студентів сприймати графіку в її багатогранній цілісності, збагачуючи арсенал знань.

На сьогоднішній день широкої популярності набуває графіка, виконана із застосуванням комп'ютерних технологій в графічних редакторах, що є перспективним напрямом розвитку графічного мистецтва в багатьох галузях, зокрема і в педагогічному просторі.

Висновки. Отже, графіка посідає особливе місце у мистецькому процесі, являючись ґрунтом для багатьох інших видів мистецтва. Вивчення графічних технік та манер, практичне ознайомлення з технічними особливостями виконання творчих робіт допомагає майбутнім спеціалістам мистецького профілю, як перейняти досвід майстрів, так і віднайти власне бачення художнього твору. І, як результат, розвинути графічну майстерність у самостійній мистецькій діяльності. Опанування різними графічними техніками дає студенту, як майбутньому спеціалісту, більше можливостей для вираження творчого потенціалу, дозволяє підкреслити індивідуальність роботи, відрізняючи його художні твори від інших, а різноманіття манер, які він може

використовувати збагачує варіативність передачі емоційного наповнення графіки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Алтухова А. В., Сітнік І. І. Роль та значення графіки в образотворчому мистецтві // Development of modern science, experience and trends. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference. Boston, USA. 2022. Pp. 293-294 URL: https://isg-konf.com/development-of-modern-science-experience-and-trends/: DOI: 10.46299/ISG.2022.2.3.

2. Паньок Т. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у XX столітті (1917–1991). Х. : Оперативна поліграфія ФОБ Здоровий Я. А., 2016. 626 с. https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3863

3. Сай І. В. Художня освіта в стародавній Греції. *Педагогічні науки.* Івано-Франківськ, 2019. Вип. 88. С. 18–22.

УДК 796.071

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУТБОЛІСТІВ ВИСОКОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Наумець Євген Олександрович
старший викладач
Київський національний університет
будівництва і архітектури
м. Київ, Україна
Залойло Володимир Васильович
доцент,
Бойченко Сергій Володимирович
старший викладач
Національний університет
фізичного виховання і спорту України
м. Київ, Україна

Анотація: розглянуті вдосконалення футболістів високої кваліфікації, які зводяться до підвищення їх морфо-функціональних, швидкісно-силових, тактико-технічних, психологічних якостей у тренувальний та передзмагальний періоди.

Ключові слова: вдосконалення, футболісти високої кваліфікації, якості, тренувальний і передзмагальний періоди.

У кожній країні проблеми підготовки футболістів вирішуються згідно з наявними умовами і можливостями. Однак існують і загальні принципи, якими керуються тренери у своїй діяльності. На основі наукових досліджень [7], зарубіжного і вітчизняного досвіду в Україні створилася власна система підготовки футболістів. Робота з ними вимагає кваліфікованого підходу, що обумовлюється обґрунтованістю застосування існуючих науково-методичних і практичних розробок та рекомендацій вже з перших кроків формування результативності.

Успішність гри спортсмена значною мірою залежить від того, наскільки швидко він реагує на дії суперника й партнера по команді, реалізує власні

практичні задуми. Звідси й виникає особлива важливість удосконалення здатності футболіста до швидких і раптових дій [4].

Слід зазначити, що внаслідок методичної недосконалості практикується формування технічних здібностей як окремого процесу, що має передувати розвитку рухових якостей або хоча б відбуватися паралельно з ним. Без сумніву футболісти не повинні володіти показником швидкості на рівні спринтера. Специфіка футболу вимагає спеціального розвитку фізичних якостей. Однак наявні концепції свідчать про відсутність конкретного підходу до їх формування у футболі, оскільки в теорії та практиці спорту відомі тільки загальні основи.

Пошук власної футбольної концепції розвитку швидкості і інших рухових якостей має стати основним напрямком діяльності як теоретиків, так і практиків. Сьогодні фахівці тяжіють до вирішення цих завдань, враховуючи вік футболіста, періоди навчання в рамках річного циклу тренувань.

Швидкісні здібності – це комплекс функціональних властивостей, які забезпечують виконання рухових дій за мінімальний проміжок часу [6]. Типовими їх проявами є: швидкість реагування (латентний період сприймання зовнішніх проявів), оцінки ситуації, прийняття єдино правильного рішення, швидкість пересування, взаємодії між гравцями. У науковій літературі описується ряд варіантів швидкості реагування [6,3,9]. Її поділяють на просту і складну. В свою чергу складні форми можуть бути диз’юнктивні (із взаємно виключаючим вибором) і диференційовані [6].

Швидкість реагування за вибором – важливий показник колективних дій команди, що оцінюється за вибором та реалізацією тактичного плану команди [8]. Важливого значення у процесі гри набувають реакції антиципації (перцептивні і рецепторні). У цьому випадку спортсмен реагує не на виникнення того чи іншого подразника, а передбачає (в часі чи просторі) початок сигналу для дій, первинно визначаючи момент і місце суперника або партнера по команді [6]. Швидкість як рухова якість залежить від впливу багатьох чинників: рухливості нервових процесів [6], кількості нервових

волокон, біохімічних процесів мобілізації та ресинтезу алактатних анаеробних постачальників енергії, пластичності м'язів [3,9], рівня сили функціонування м'язових груп, координації відповідних рухів, вольових зусиль [8]. Розвиток швидкості, як і інших рухових якостей, головним чином відбувається у процесі фізичної підготовки. Вона поділяється на загальну і спеціальну [2,4,7,8]. Завданням першої є забезпечення гармонійного розвитку футболіста [7], вдосконалення функціональних можливостей систем організму, досягнення високого показника навичок, які сприяють формуванню прийомів і дій у футбол [4]. Спрямованість загальної фізичної підготовки, яка повинна відповідати специфічним потребам ігрової спеціалізації, є дуже важливою. Конкретно у футболі вимоги до всесторонності – значні, і тому фізична підготовка повинна зміцнювати розвиток найбільшої кількості прояву рухових навичок. Через широку спрямованість загальної фізичної підготовки робота над розвитком швидкості і спритності переважає [7]. Спеціальна фізична підготовка заснована на базі загальної і передбачає вузький розвиток таких фізичних якостей, як сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість [2]. Спрямованість спеціальної фізичної підготовки повинна відповідати вимогам гри. Це відображається в тому, що всі використані в цьому процесі вправи мають добиратися так, щоб структура, зміст повністю відповідали виконанню ігрових прийомів та дій [7].

Загальна фізична підготовка відрізняється від спеціальної тим, що охоплює широке коло різних видів рухової діяльності. При цьому зважають, що між різними руховими навичками, як і між фізичними якостями, може існувати позитивний або негативний зв'язок. Саме тому загальну фізичну підготовку будують так, щоб використати можливість позитивних взаємодій між ними, виключити негативний вплив на спеціалізацію, обираючи такі засоби, які в найбільшій мірі забезпечують розвиток окремих якостей спортсмена [4]. Однак слід зазначити, що у процесі спортивного тренування всі розділи фізичної підготовки футболіста настільки тісно пов'язані, що провести розмежування, наприклад, між вправами, які розвивають силу, та вправами, які розвивають

швидкість, не завжди можливо, тому такий поділ досить умовний [4]. Більшість авторів [6,7,8] вирізняють такі основні методи розвитку швидкісних здібностей:

• повторний [8] – багаторазове повторне реагування на сигнал;

• сенсорно-моторний – дозволяє вдосконалити не рухові здібності, а відчуття мікроінтервалів часу. Гравець пробігає певний відрізок шляху, а тренер повідомляє його про час. Або гравець долає дистанцію, а тренер запитує його про тривалість вправи. Виконуючи завдання, можна варіювати час, тобто давати на виконання завдання спершу один, а потім інший час [6,7];

• повторення рухів з максимальними зусиллями – є основою як для розвитку простих навичок, так і для складної рухової діяльності. Характерною ознакою є тривалі інтервали відпочинку, необхідні для повного відновлення організму перед наступною спробою.

Соломонко В.В. звертає увагу на те, що сенсетивним етапом розвитку швидкості є період від 6-13 років, при цьому організм спортсмена повинен бути не втомленим. Вправи рекомендується виконувати після енергійної розминки, на початку основної частини тренування, переважно перед виконанням статичних зусиль і перед засобами на витривалість [8].

Необхідно диференціювати методику розвитку локальних здібностей (час реакції, час окремого руху, частота рухів) і методику вдосконалення комплексних швидкісних здібностей. Тут потрібно враховувати, що елементарні прояви швидкості створюють передумови для успішної швидкісної підготовки, а розвиток комплексних швидкісних здібностей повинен скласти її основний зміст. У спеціальних дослідженнях [4,5] переконливо доведено високу ефективність для розвитку швидкості методом полегшеного лідирування. В його основі – застосування спеціальних пристроїв, які надають тілу спортсмена тягового зусилля.

Важливим методичним прийомом, який сприяє підвищенню ефективності спринтерської підготовки, на думку Платонова В.М. [6], є правильна психічна мотивація, створення специфічного емоційного фону, що забезпечує більш

повну реалізацію спортсменом свого функціонального потенціалу на тренуваннях змаганнях.

Під час виконання вправ на швидкість важливо пам'ятати про інтервал відпочинку між ними [8]. Він має бути таким, щоб до початку чергової вправи збудженість центральної нервової системи була підвищеною, а фізико-хімічні зрушення значною мірою нейтралізовані [6]. Оптимальними для футболістів є відрізки довжиною 20-30 м, в одній серії вони долаються по 4-6 разів. Між окремими серіями активний відпочинок триває 4-6 хв. Для розвитку стартової швидкості із різних вихідних положень (в русі, після зупинки, повороту, стрибка, як у грі), пробігають відрізки шляху довжиною 10-15 м. В одній серії 4-6 стартів. Вправи виконують з максимальною швидкістю, але при цьому їх не слід виконувати тривалий час, бо це може призвести до утворення швидкісного бар'єру [8], тобто стабілізації швидкісних параметрів рухів [3,9]. Андрєєв С. М. [2] виділяє окремо вправи для воротарів: з основної стійки – ривкоподібні рухи на 5-15м вперед і в сторони з наступною ловлею чи відбиванням м'яча. З положення присіду, широкого випаду, сіду чи положення лежачи - ривкоподібні рухи на 2-3м з ловлею чи відбиванням м'яча, що летить або котиться, ловля тенісних м'ячів. Важливо відзначити, що велика роль у розвитку швидкісних здібностей належать рухливим іграм, які детально описані у праці Лисенчука Г.А. [5]. Контроль швидкісних здібностей може проводитись в умовах як специфічних, так і не специфічних випробувань. Неспецифічні тести прийняті для контролю таких елементарних проявів швидкісних якостей, як період простої рухової реакції, швидкість окремого руху, частота рухів. На думку Платонова В. М. і Булатової М. М. [6] для спортсменів, інформативними є такі показники:

• час реакції на команду стартера (час від моменту пострілу до відриву від опори), с;

• лінійне прискорення;

• час пробігання фіксованої відстані зі старту, с;

• час пробігання фіксованої відстані (30, 50, 100 м) з ходу, с;

• частота бігових рухів, за одиницю часу (10, 30, 60с);

• кількість бігових рухів на заданій дистанції;

• час, необхідний для виконання заданої кількості циклів при бігові з ходу, с [6].

Висновки

Таким чином, при теоретико-методологічному дослідженні різноманітних якостей у кваліфікованих футболістів (зокрема, швидкісно-силових, психологічних, морфо-функціональних, тактико-технічних) ми дійшли таких висновків:

1) швидкість – одна з найважливіших якостей, що необхідна спортсмену-футболісту, тому її розвитку повинно приділятися чимало уваги. Швидкісні здібності мають багато проявів: швидкість реагування (проста і складна), оцінки ситуації, прийняття єдино правильного рішення, пересування гравця, взаємодії між гравцями. Слід врахувати, що швидкість у всіх елементарних формах її прояву визначається, в основному, двома факторами - оперативною діяльністю нейромоторного механізму і здатністю до швидкої мобілізації всіх складових рухової дії. Перший фактор багато в чому обумовлений генетично і незначно удосконалюється. Другий піддається тренуванню і представляє собою основний резерв у розвитку елементарних форм швидкості;

2) розвиток швидкісних здібностей включений до складу загальної і спеціальної фізичної підготовки футболістів. Основними методом, який застосовується на практиці для становлення швидкості є повторний;

3) основними засобами в методиці розвитку швидкості вважають бігові вправи, вправи з м’ячем, вправи з допоміжними предметами, рухливі і спортивні ігри, змагання. Вони виконуються з максимальною інтенсивністю і мають бути добре завчені футболістами. Плануючи тривалість пауз між ними, необхідно не допускати стабілізації рухового навику (утворення швидкісного бар’єру);

4) контроль швидкісних здібностей відіграє важливу роль у

тренувальному процесі і включає в себе аналіз окремих показників. Якщо тестування підготовленості спортсменів органічно входить у тренувальний процес, то тести не лише дозволяють отримати дані щодо стану спортсменів, але й виступають дійовим фактором поліпшення їх функціональних можливостей і психічної підготовленості. Ознайомлення футболістів з програмою тестів, методикою аналізу результатів сприяє свідомому і творчому ставленню до пропонованої роботи, привчає до самоконтролю.

З огляду на проведений аналіз навчальної та наукової літератури по питаннях використання методів розвитку швидкісно-силових та інших якостей у тренувальному та передзмагальному періодах підготовки висококваліфікованих футболістів, подальші наукові дослідження вбачаємо у проведенні констатувального експерименту вивчення рівня сформованості цієї фізичної якості й у дітей початкового етапу підготовки. Необхідно провести спостереження за динамікою її зростання при включенні у систему занять специфічних, як для футболу, засобів її розвитку (наприклад, народних рухливих ігор).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. 1. Андреев С. Н. Мини-футбол /С. Н. Андреев. – М.: Физкультура и спорт, 1978.

2. Андреев С. Н. Футбол в школе. Книга для учителя /С. Н. Андреев– М.: Просвещение, 1986. – 144 с.

3. Іващенко В. П. Теорія і методика фізичного виховання /В. П. Іващенко, О. П. Безкопильний. – Черкаси. – Ч. 1., 2006. – 420 с.

4. Келлер В. С. Індивідуальне тренування футболіста /В. С. Келлер, В. В. Соломонко. – К.: Здоров’я, 1975.

5. Лисенчук Г.А. Управление подготовкой футболистов /Г. А. Лисенчук. К.: Олимпийская литература, 2003. – 271 с

6. Платонов В. М. Фізична підготовка спортсмена: Навчальний посібник В. М. Платонов, М. М. Булатова. – К.: Олімпійська література, 1995. – 320 с

7. Соломонко В. В. Футбол. Посібник для футболістів і тренерів аматорського футболу /В. В. Соломонко, Г. А. Лисенчук, О. В. Соломонко. – К.: Олімпійська література, 2005. – 193 с.

8. Соломонко В. В. Футбол. Підручник для студентів вузів фізичного виховання і спорту /В. В. Соломонко, Г. А. Лисенчук, О. В. Соломонко – К.: Олімпійська література, 1997. – 288 с.

9. Цимбалюк Ж. О. Особливості розвитку тактичного мислення юних баскетболістів [Ж. О. Цимбалюк, Ф. Н. Должко, А. В. Козлов, О. С. Лідо] //Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків, 2007. – №4. – С. 142-145.

УДК 796.071: 061.237:7965.332

КОМУНІКАЦІЇ СПОРТСМЕНІВ У ФУТБОЛІ

Наумець Євген Олександрович
старший викладач
Київський національний університет
будівництва і архітектури
м. Київ, Україна
Залойло Володимир Васильович
доцент,
Бойченко Сергій Володимирович
старший викладач
Національний університет
фізичного виховання і спорту України
м. Київ, Україна

Анотація: розглянуті різновиди комунікацій серед спортсменів і тренерів у сучасному футболі. Визначені характерні риси вказаних комунікацій у системах «тренер-футболіст», «спортсмен – спортсмен».

Ключові слова: комунікації, вербальність, невербальність, спортсмени, футбольна команда, тренер.

Для здійснення своєї діяльності керівник/тренер футбольної команди повинен постійно проводити обмін інформацією. Обмін інформацією вбудований у всі види управлінської діяльності і є сполучним процесом в управлінні. Передача інформації може бути здійснена як вербальними, так і невербальними засобами [1-4].

Вербальне спілкування – усне, словесне спілкування, учасники якого обмінюються висловлюваннями щодо предмета спілкування. Вербальна комунікація використовує як знакову систему людської мови, так і природну звукову мову, тобто систему фонетичних знаків. За допомогою мови здійснюються кодування і декодування інформації: комунікатор у процесі говоріння кодує, а реципієнт у процесі слухання декодує цю інформацію.

Загальні правила мовної комунікації:

1. Висловлення повинне вміщати в себе рівно стільки інформації, скільки необхідно для виконання поточних цілей спілкування; надмірна інформація іноді вводить в оману, викликає питання і роздуми, які не відносяться до справи.

2. Висловлення повинне бути по можливості правдивим: намагайтеся не говорити те, що не вважаєте невірним, помилковим; не кажіть те, для чого у вас немає достатніх приводів.

3. Висловлення повинне бути релевантним, тобто відповідати предмету розмови: намагайтеся не відхилятися від теми.

4. Висловлення повинне бути ясним: уникайте незрозумілих виразів, неоднозначності, зайвого багатослівності.

Невербальне спілкування, широко відоме як "мова жестів", включає в себе такі форми самовираження, які спираються не на слова та інші мовні символи, а проявляються за допомогою поз, міміки, жестів, і т.п. В процесі такого спілкування відбувається обмін інформацією, формування власного образу, думки партнера, здійснення впливу на нього без використання мовних засобів.

Невербальне спілкування – це така форма спілкування, яка не спирається на слова та інші мовні символи.

Невербальне спілкування – обмін інформацією між людьми за допомогою немовних комунікативних елементів (жестів, міміки, виразу очей, постави та ін.), які разом із засобами мови забезпечують створення, передавання і сприйняття повідомлень. Формами невербального спілкування є міміка, постава, жести, умовні сигнали.

Міміка – вирази обличчя, спричинені рухами його м'язів, які виражають здивування й байдужість, страх і радість, задоволення й незадоволення, гнів і спокій, порозуміння і його відсутність тощо і є міжнародним засобом спілкування.

Постава – звичне положення тіла людини під час сидіння, ходіння тощо;

властива манера триматися. Пози формуються тілом, руками, ногами і символізують соціальний стан або конкретну ситуацію, в якій перебуває людина.

Жести – рухи, виконувані переважно руками, іноді й ногами. Мова жестів надзвичайно виразна. Почувши, наприклад, неприємну звістку, людина інстинктивно витягує перед собою руку з розкритою назовні долонею, символічно намагаючись відштовхнути небажану інформацію. Якщо інформація складна, її необхідно обміркувати, співрозмовник береться руками за голову або потирає потилицю. Багато людей, знаючи, що жести підсвідомо можуть продемонструвати справжні почуття, міцно стискають руки або ховають їх під стіл. Менеджер повинен уміти правильно тлумачити підсвідомі сигнали співрозмовника, водночас бути стриманим, оскільки надмірне жестикулювання може роздратувати партнера, виявити істинне розуміння проблеми, про яке співрозмовнику не варто знати.

Умовні сигнали – побудовані на основі усного мовлення системи передавання повідомлень за допомогою жестів, зрозумілих лише для певного кола осіб. Як правило, такі сигнали виробляються у вузьких професійних групах. Наприклад, брокери товарних бірж у всьому світі користуються сигналами, зрозумілими лише їм, що символізують вимогу знизити або підвищити ціну, згоду або незгоду на заявлені умови угоди тощо. У процесі управління менеджерам слід намагатися контролювати зовнішні прояви власних емоцій і правильно тлумачити міміку, пози, жести співрозмовника, доповнюючи отриману словесну інформацію невербальною. Змістом діяльності тренера є здійснюване в інтересах команди ділове спілкування. Він постійно контактує з багатьма людьми в команді і поза нею. Для забезпечення ефективності діяльності йому необхідно вміло обирати таку форму ділового спілкування, яка гарантувала б найвищий результат для команди. Відмінності між вербальною та невербальною комунікацією визначено в Табл. 1. Вчитись розуміти мову невербальних сигналів важливо з кількох причин. По-перше, словами можна передати тільки фактичні знання, але, щоб висловити почуття,

одних слів часто буває недостатньо. Іноді ми говоримо: "Я не знаю, як висловити це словами", маючи на увазі, що наші почуття настільки глибокі або складні, що для їх вираження ми не можемо підібрати підходящих слів. По-друге, знання цієї мови показує, наскільки ми вміємо володіти собою. Якщо мовцеві важко впорається з гнівом, він підвищує голос або відвертається. Невербальна мова скаже про те, що люди думають про нас у дійсності. І нарешті, невербальне спілкування цінне тим, що воно, як правило, спонтанно і виявляється несвідомо. Тому, незважаючи на те, що люди зважують свої слова і іноді контролюють міміку. Часто можливий "витік" приховуваних почуттів через міміку, жести, інтонацію і забарвлення голосу, що є інструментами невербального спілкування.

Таблиця 1

Відмінності між вербальною і невербальною комунікацією

Вербальна комунікація	Невербальна комунікація
1. Абстрактність: – передача повідомлення може відбутися і у відсутності комунікатора (переказ, письмовий текст); – можливе обговорення явищ, що не відносяться безпосередньо до даної ситуації; - можливе використання абстрактних понять: рід, час, вид, кількість, можливість, відмінність	1. Конкретність: – передача повідомлення може відбутися тільки в присутності комунікатора; – комунікація пов'язана з безпосередньою ситуацією спілкування; – використання абстрактних понять ускладнене.
2. Дискретність. складові елементи вербального повідомлення – букви, слова, речення, фрази – чітко відокремлені один від одного, їх співвідношення підпорядковане певним правил	2. Континуальність. Невербальні повідомлення важко розкладати на окремі одиниці
3. Визначеність. Вербальне повідомлення легко кодується і декодується. Між носіями мови існує певне порозуміння щодо форми, значення і вживання мовних одиниць.	3. Вірогідність. Невербальне повідомлення важко піддається декодуванню. Невербальна мова набагато більш нестійка і варіативна, що проявляється і як в самих одиницях, так і в правилах їх комбінування.
4. Лінійна тимчасова послідовність: - елементи вербального повідомлення слідують один за одним; – декодування вербального повідомлення здійснюється за елементами	4. Просторово-часова цілісність: – кілька елементів невербального повідомлення можуть передаватися одночасно; – невербальне повідомлення декодується цілком, тобто реципієнт не ділить його на окремі елементи.
5. Усвідомленість, довільність. Вербальні висловлювання в значній мірі усвідомлені, їх легше піддати аналізу, оцінити, зрозуміти, проконтролювати.	5. Неусвідомленість, мимовільність. Невербальна комунікація спонтанна, мимовільні рухи переважають над довільними, неусвідомлювані над усвідомлюваними

Значення мови невербального спілкування:

1. Словами можна передати тільки фактичні знання. Почуття не піддаються словесному вираженню, а передаються мовою невербального спілкування;

2. Знання мови невербального спілкування допомагає володіти (керувати)

собою;

3. Невербальне спілкування спонтанне і виявляється несвідомо, тому можлива "передача" почуттів, які ховаються за мімікою, жестами, інтонацією і тембром голосу. Невербальне спілкування допомагає переконатися у вірності сказаного словами.

При інтерпретації невербальних сигналів необхідно враховувати наступне: збіг вербальних і невербальних сигналів; відмінність розуміння жестів залежно від ситуації та культури; індивідуальність людини; соціальний статус людини, а так само соціальну роль; національні і регіональні відмінності.

У сучасних підручниках з менеджменту (О. С. Віханський, В. І. Жолдак, А. І. Наумов, В. В. Стадник та інші) найбільш розповсюджено поняття *комунікації* (лат. communicatio – зв'язок, спілкування) як процес передачі інформації від одного суб'єкту іншому. Мета комунікації полягає у мотивуванні певної поведінки або впливу на людину або групу людей, чи організацію.

Організаційні комунікації поділяються на зовнішні і внутрішні. Зокрема, зовнішні комунікації спортивної організації (футбольної команди) спрямовані, по-перше, на отримання найбільш повної та достовірної інформації про зовнішнє середовище завдяки аналізу даних і, по-друге, на повідомлення споживачам, партнерам про стан справ в команді і формування у них позитивного сприйняття її діяльності. В обох випадках використовуються як письмові, так і усні методи комунікації. Основна мета комунікативного процесу – забезпечення розуміння інформації, яка є предметом обміну тобто повідомлень. Тому сенс комунікації полягає у тому, щоб передати таке повідомлення, котре сприяє своєму сприйняттю отримувачем і сприяє бажаним, цілеспрямованим його діям. Тому безумовно актуальним є вивчення впливу зовнішніх комунікацій на діяльність професійних футбольних клубів в умовах глобального ринку. Стимулює розвиток цього наукового напрямку практичний інтерес, обумовлений необхідністю підвищення ефективності менеджменту українських футбольних клубів, а також організацій інших видів спорту. Контактними аудиторіями системи зовнішньої комунікації конкретного

футбольного клубу є, за Котлером, широка публіка – потенційні глядачі, фінансові кола, ЗМІ, державні заклади, громадянські групи дій, місцеві контактні аудиторії.

Особливу групу складають глядачі, котрі знаходяться в операційній системі команди, але є представниками зовнішнього середовища. Було визначено, що система зовнішніх комунікацій має складну структуру, куди входять „Public Relations", його дослідники визначають неоднозначно, а менеджери інтерпретують по різному залежно від стратегії і тактики клубу. Тут присутні і партнерські зв'язки, контакти з державними структурами і зарубіжними організаціями.

Традиційно вважається, що у спортивному менеджменті організація має лише «інформаційне забезпечення менеджменту» і внутрішні комунікації. Сучасна спортивна організація (футбольна команда) в умовах ринку, котрим є професійний футбольний клуб – це відкрита система, яка звернена до зовнішнього оточення, перш за все, до глядачів і клієнтів.

Глобалізація спорту примушує спортивні організації приділяти підвищену увагу зовнішнім інформаційно-комунікаційним потокам. Вказані зміни в, першу чергу, торкаються професійних футбольних клубів, котрі все частіше виходять на європейську і світову арену, делегують своїх футболістів на Олімпійські ігри. Тому недоліки в комунікативних процесах в цій сфері, соціально-економічній і суспільній діяльності мають значні негативні наслідки.

Система зовнішніх комунікацій професійних футбольних клубів має складну структуру і спрямована на отримання інформації про зовнішнє середовище, а також на повідомлення споживачам, партнерам про стан справ в організації і формування у них позитивного сприйняття її діяльності.

Засоби невербальної комунікації у футбольній команді.

До засобів невербальної комунікації відносяться наступні:

1. Тілесний контакт, який виявляється в різних формах - рукостискання, підштовхування, поплескування, погладжування і таке інше.

2. Дистанція між співрозмовниками. Відстань між учасниками ділового

спілкування свідчить про його формальність або неформальність, про відношення партнерів один до одного, про ступінь зацікавленості в розмові.

3. Орієнтація, тобто положення людей, які стоять або сидять, по відношенню один до одного. Орієнтація може змінюватися в залежності від ситуації та свідчити про ступінь суперництва або співпраці.

4. Зовнішній вигляд. Основна мета - повідомлення про себе. Через імідж ділові партнери інформують оточуючих про свій соціальний статус, види діяльності, самооцінку і та ін.

5. Поза тіла. Поза тіла зазвичай вказує на ті або інші міжособистісні відношення, на соціальний статус партнерів. Вона може змінюватися в залежності від настрою та емоційного стану людини. Однак при інтерпретації необхідно враховувати культурний потенціал людини та загальноприйняті етикетні умовності, яких слід дотримуватися в тих або інших конкретних ситуаціях.

6. Кивок головою використовується для схвалення або підтвердження чогось, а також як сигнал, який дає партнеру основу для вступу в діалог.

7. Вираз обличчя (міміка) дає можливість для широкої інтерпретації приховування або демонстрації емоцій, допомагає зрозуміти інформацію, яку передають за допомогою мовлення, вказує на ставлення до когось або чогось.

8. Жести можуть бути не досить виразними, наприклад, рухи голови або тіла, але використовуються разом з мовленням для того, щоб щось виділити в ньому, підкреслити, а іноді й замінити його.

9. Погляд дозволяє зчитувати найрізноманітніші сигнали: від прояву інтересу до когось або чогось до демонстрації абсолютного ігнорування. Вираз очей перебуває в тісному зв`язку з мовною комунікацією.

10. Паравербальні та екстравербальні сигнали. Значення висловлювання може змінюватися в залежності від того, яка інтонація, ритм були використані для його передачі.

Мовні відтінки впливають на значення висловлювання, сигналізують про емоції, стан людини, його впевненість або сором'язливість. Але слід пам`ятати,

що реакція співрозмовника залежить від: його статі, анатомічних особливостей і типу; ступеня інтровертності або екстравертності характеру; психологічних, фізичних та духовних потреб; ступеня його рухливості; національних особливостей; рівня культури та вихованості; місця проведення розмови. Все це дозволяє зробити висновок, що якщо тренер або гравець команди бажає досягнути певних результатів у взаємостосунках з партнерами, співрозмовниками або просто з колегами по команді, то йому необхідно оволодіти основами невербального, тобто безмовного спілкування. Як писав англійський письменник Честерфілд у листі до свого сина: "Вміння читати набувається читанням книг, але більш необхідне вміння - пізнання світу - можна набути лише читаючи людину та вивчаючи найрізноманітніші її видання”.

Мова тіла. Термін "мова тіла” має на увазі ті повідомлення, що ви усвідомлено чи неусвідомлено посилаєте співрозмовнику за допомогою невербальних знаків: поз, жестів, міміки і руху очей. Деякі інтерв'юєри приділяють значну увагу мові тіла, вважаючи її засобом, що точно відбиває ті наміри і мотивацію, що стоять за вашими словами; інші не розділяють ці погляди. Але ви ж не будете знати, як ваш інтерв'юєр ставиться до даного питання (Табл. 2). Однак не варто свідомо концентруватися на мові тіла, якщо тільки ви не є великим її знавцем, тому що рухи вашого тіла можуть здатися вашому співрозмовнику неприродними. Розумніше звернути увагу на певні жести, що можуть подати співрозмовнику зовсім небажаний сигнал.

Наприклад: ***схрещені на грудях руки*** вказують на те, що ви невпевнені чи захищаєте себе від співрозмовника; ***уникнення погляду співрозмовника*** говорить про те, що ви налякані чи не кажете правди; ***поспішні і наполегливі кивки головою***- знак нетерпіння, хоча в звичайній ситуації кивок сигналізує про згоду; ***напруга м'язів обличчя*** може свідчити про те, що ви нервуєте чи просто глибоко ображені. Головне тут - губи. Спробуйте відчути, чи не напружилися м'язи вашого обличчя і, якщо необхідно, докладіть усіх зусиль до того, щоб їх розслабити.

Таблиця 2

Трактування мови міміки і жестів

Поза	Значення
1	2
Осанка	
Руки скрещені на грудях	Тримає відстань, відлюдний
Руки у кишенях	Відлюдний; бажає ввести в оману; не зацікавлений
Голова піднята	Самовпевнений; чуйний
Голова нахилена вбік	Співчуває; готовий до співпраці
Голова опущена, дивиться вниз	Упертий, готовий до бою
Голова відкунута назад	Тримається задирливо
Тулуб нахилений вперед	Зацікавлений, відкритий
Тулуб відкинуто назад	Готовий заперечувати
Поза "нога на ногу" в напрямі до партнера	Відкритий
Поза "нога на ногу" в напрямі від партнера	Закритий
Дистанція	
Швидке наближення	Радісний, натхненний
Відстань більше 1,2 м	Формальне відношення; незадоволений
Відстань менше 1,2 м	Впевнений; настійливий
Сидить навпроти	Займає очікувальну позицію; тримає відстань
Сидить поряд	Відкритий, впевнений
Жести і міміка	
Міцне рукостискання	Самовпевнений
Знизує плечима	Безсилий
Погладжує предмети	Делікатний, ввічливий
Пальцами грається з предметами	Нервовий, неуважний
Великий палець піднятий догори	Виказує свою зверхність над станом справ
Руки складені	Відштовхування, невпевненість
Долоня піднята в напрямку до партнера	Обороняється
Рука потирає лоба	Відштовхує від себе нав`язливі думки
Потирає руки	Задоволений
Рука закриває рота під час спілкування	Невпевнений, нібито захищає себе від зовнішнього натиску
Звільняє комір	Задумливий; не може з собою впоратися
Торкає ніс	Збентежений; поводить себе так, ніби то його спіймано на чомусь
Пальці барабанять по столу	Нетерплячий
Машинально стирає пил	Задумливий
Знімає окуляри	Бажає виграти час
Дивиться в бік	Поступливий; незацікавлений
Погляд спрямований до низу	Обережний; поводить себе покірливо
Уникає погляду	Невпевнений; боязкий
Вертикальні зморшки на лобі	Сконцентрований; рішучий
Червоніє	Схвильований, збентежений
Голос	
Посилене звучання	Володіє ситуацією, сердитий
Тихий	Невпевнений, байдужий
Довгі паузи	Невпевнений або самовпевнений
Слабо виражені модуляції	Невпевнений, байдужий
Багато обмовок	Несконцентрований, невпевнений

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва: «Рефл-бук» («Ваклер»), 2001. 367с.

2. Мартенс Р. Успешный тренер. Москва: Человек, 2014. С. 396-398.

3. Чемберс Д. Профессия – тренер: наука и искусство. Москва: Человек, 2013. 186с.

4. Ліпартеліані В. Зовнішні комунікації як провідний фактор успішності професійного футбольного клубу. *Молода спортивна наука України,*2009. Т.1. С. 179-184.

УДК 36.364.08

ОСОБЛИВОСТІ ДЕСТРУКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Перхайло Неля Антонівна,
к.п.н., доцент
кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
м. Переяслав, Україна

У статті висвітлена специфіка ускладненого професійного спілкування в діяльності фахівців із соціальної роботи. Визначені причини, різновиди (агресивна, маніпулятивна, аутодеструктивна), типові ознаки, стратегії, комунікативні моделі й засоби деструктивної фахової комунікації в соціальній сфері.

Ключові слова: соціальна робота, фахівець із соціальної роботи, професійне спілкування, деструктивне спілкування, комунікативні деструкції.

Сьогодення з його проблемами і викликами актуалізує проблему компетентного професійного спілкування, особливо у сфері тісних взаємин з людьми, наприклад у соціальній роботі. Фахівці із соціальної роботи діють не лише в контексті комунікативних реалій, але й завдяки їх продуктивності. Ідеться не лише про ділове та міжособистісне спілкування з клієнтами і колегами, але й про дієвий діалог з громадськістю, утвердження позитивного вербального іміджу соціальної установи в суспільстві. Це спонукає ретельно висвітлити сучасне розуміння спілкування, щоб максимально повно реалізувати його потенціал у діяльності фахівців із соціальної роботи. Як свідчить практика, традиційна система професійної освіти передбачає комунікативну підготовку студентів. Однак, зазвичай, вона скерована на формування навичок конструктивного спілкування. Насправді реальна професійна діяльність фахівців із соціальної роботи переповнена ситуаціями ненормативної,

деструктивної комунікації, спричиненої складністю умов (напруженістю, ризиком, мінливістю, негативним контекстом взаємодії) та проблемністю самих її учасників – клієнтів у складних життєвих обставинах чи втомлених, часто емоційно виснажених, фахівців. Продуктивність професійного спілкування соціальних працівників у такому разі залежить від їхньої готовності до встановлення, усунення чи попередження комунікативних деструкцій, організації результативної взаємодії і її коригування.

Іншими словами, практика діяльності свідчить, що далеко не завжди фахова комунікація є нормативною, оскільки соціальна сфера пов'язана з численними факторами, які ускладнюють чи деформують її. У діяльності фахівців із соціальної роботи зустрічаються різні види ускладненого спілкування: дефіцитне (зумовлене такими особистісними порушеннями, як самотність і відчуженість); дефектне (процес комунікації, ускладнений суб'єктивними чинниками) та деструктивне (що характеризується зовнішніми і внутрішніми труднощами й негативними психологічними наслідками взаємодії). Тому важливо фахівців із соціальної роботи підготувати до всіх можливих форм взаємодії, зокрема деструктивного професійного спілкування.

Узагальнюючи чинні визначення, трактуємо *деструктивне професійне спілкування фахівців* як форми взаємодії, які, ускладнюючи чи руйнуючи зміст і перебіг комунікації в соціальній роботі, негативно позначаються на його учасниках. Ключовим наміром деструктивного спілкування переважно виступає одержання задоволення від приниження іншого. На думку Я. Волкової, деструктивне спілкування характеризується 5 ознаками – це: деструктивний намір (інтенція); негативний емоційний стимул; індикатори вербальної агресії чи невербальні маркери ворожості; негативна реакція адресата; позитивна реакція адресанта [3]. Залежно від типу комунікативних стратегій і невербальних засобів науковці виділяють три типи комунікативних ситуацій деструктивного спілкування: відкритого деструктивного спілкування (неприховане завдавання шкоди жертві з метою образити, дискредитувати чи принизити);прихованого деструктивного спілкування (застосування непрямих

форм агресії чи спрямування її на інших); пасивно-деструктивного спілкування (спосіб комунікативної поведінки, що реалізується в різних видах діяльності, не зорієнтованих на об'єкт агресії) [3]. Деструктивне спілкування розбудовується навколо таких емоційних та емоційно-поведінкових концептів, як-от: «гнів», «ненависть», «презирство», «помста»,«заздрість», «образа», «страх», «обман» тощо. Учені серед деструктивних форм поведінки називають: негативну, неетичну, жорстоку, агресивну, насильницьку поведінку, що завдає безпосередньої, прихованої чи нецілеспрямованої шкоди та руйнує взаємини і соціальні зв'язки між комунікантами. Крім цього, виділяють аутодеструктивну поведінку, скеровану на себе – заподіяння собі психологічної чи фізичної шкоди; «цифрового самопошкодження» (мережеві образи самого себе), розлади харчової поведінки, суїцид [2].

Найпоширенішим різновидом деструктивної поведінки у сфері соціальної роботи, на нашу думку, є агресивна взаємодія, спровокована професійним стресом фахівців та складними життєвими обставинами клієнтів. Формами її вираження можуть бути мстивість, ворожість, хамство, заздрощі, образи, сварки, погрози, нищівна критика, завдавання моральної, фізичної чи матеріальної шкоди під дією гніву, зневаги, злорадства та ін. За О. Леонтьєвим, виділяємо типові мотиви комунікативної агресії в соціальній роботі як такі, що зумовлені потребами в: самореалізації (втручання в чужий особистісний простір); досягненні власних цілей через обмеження інтересів іншої людини, завдання шкоди іншим учасникам ситуації спілкування; самоствердженні (протидія гіперопіці чи обмеженню волі); самостійності, незалежності; прагненні до утвердження авторитету; самозахисті (від вербальної агресії, висміювання, приниження та ін.) [5]. Для справедливості треба сказати, що є науковці (Ю. Антонян, Б. Шарифуллін), які розділяють агресію на «жорстку» і «нежорстку», «мовну агресію» й «мовне насилля». Таку агресію вони вважають «способом виживання [1, с. 14]». Вона викликана бажанням захиститися від образи, приниження чи критики. Суб'єкти вдаються до маніпулювання та демагогії [9]. Сказане змушує фахівців із соціальної роботи у процесі

професійного спілкування уважно стежити та відрізняти комунікативний садизм від вербальної агресії, викликаної потребою самозахисту.

Наступним різновидом деструктивної комунікації є *імперативне спілкування* (пригнічення), тобто це *авторитарна або директивна взаємодія*, яка має за мету підпорядкування іншого, контроль поведінки чи думок співрозмовника, щоб приборкати його дії і спонукати до іншого. Специфікою імперативної взаємодії вважається нехтування індивідуальністю візаві, котрий бачиться лише як засіб для досягнення власних цілей [4, с. 399].

Поширеним різновидом деструктивного спілкування в соціальній сфері вважаємо таку приховану форму агресії, як маніпулятивна взаємодія, скерована на зміну психологічних настанов, ціннісних орієнтацій, поведінки індивідів або груп; латентний вплив на людину з метою досягнення власних цілей [6]. Метою деструктивних маніпулятивних дій є такий психологічний вплив суб'єкта на співрозмовника, що приховано змушує останнього діяти в його інтересах без усвідомлення цього. Деструктивне маніпулятивне спілкування в соціальній роботі може реалізуватися за типологією ролей, описаною Е. Шорстром: «диктатор – ганчірка»; «калькулятор – прилипало»; «хуліган – гарний хлопець»; «суддя – захисник». Так, тип «диктатор» намагається тиснути, впливати на інших, зловживаючи силою чи авторитетом; тип «ганчірка» («підозріливий», «хамелеон», «конформіст», «сором'язливий») спекулює на чутливості, чуйності, вдаючись до забудькуватості, пасивної згоди, уникання; тип «калькулятор» («аферист», «шантажист», «ділець») прагне все контролювати, хитрує, приховує інформацію; «прилипало» («паразит», «вічна дитина», «утриманець», «безпомічний», «іпохондрик») – перекладає відповідальність на інших, демонструючи свою безпорадність; *«хуліган»* («кривдник», «ненависник», «сварлива баба») – схильний до постійного протистояння, боротьби, погроз; *«гарний хлопець»* («улесливий», «доброчесний», «мораліст», «організатор») – переоцінює свою дбайливість, любов, доброту; *«суддя»* («всезнайко», «обвинувач», «месник», «паплюжник») – нікому не вірить, надуживає критичністю й обвинуваченням

інших людей; *«захисник»* («квочка з курчатами», «утішник», «мученик», «заступник») – перебільшує свою роль, прагне «насильно допомогти», заважає людині самостійно вирішити свої проблеми [11]. Цілеспрямовані деструктивні дії реалізуються за допомогою відповідних маніпулятивних технологій, які охоплюють певний перелік прийомів та етапів, як-от: програмування, планування впливу, збір інформації про об'єкт маніпуляції, вибір раціональних прийомів впливу, організація ситуації впливу, тиск, атака, індикація ефективності проведеного впливу, корекція впливу (якщо він виявився неефективним) [2; 7].

Можна зробити висновок, що причини комунікативних деструкцій у професійному спілкування в соціальній роботі викликані: упередженістю та суб'єктивізмом комунікантів, тобто перекручування зумовлені індивідуально-психологічними, особистісними властивостями (агресивність, конфліктність, егоїзм, низька емпатійність, тривожність тощо), політичними пристрастями і симпатіями; політичними, соціально-економічними й організаційними умовами, у яких відбувається спілкування; процесом функціонування засобів масової інформації, суспільних стереотипів, соціальним оточенням. У сфері соціальної роботи один із найпотужніших факторів, який зумовлює деструктивне спілкування, – це професійний стрес фахівців унаслідок дії емоційно-негативних, екстремальних чинників, серед яких: 1) надмірна завантаженість (соціальні працівники змушені виконувати багато завдань за обмежений час); 2) конфлікт ролей – виникає за умови пред'явлення суперечливих вимог та порушення принципу єдності соціального управління; 3) невизначеність ролей – працівники не впевнені в тому, що вони зрозуміли очікування та відповідають чинним вимогам або їх визначеність; 4) великий ступінь відповідальності поряд із недостатньою мотивацією; 5) динамічність подій, необхідність швидкого прийняття рішення, розбіжність між ритмами особистого життя та характером діяльності тощо [8].

Науковці виділяють такі чинники деструкцій у спілкуванні: психологічні проблеми комунікантів (тривожність, депресія, розлади особистості, психічна

травма, посттравматичний стресовий розлад і т. д.); вплив соціального середовища (жорстоке поводження, безробіття, відсутність житла, позбавлення волі, хвороба тощо); психологічні фактори: реакції активного протесту (грубість, непокірність, непослух); реакції пасивного протесту (образа, втеча, емоційна неконтактність); реакції імітації (наслідування негативних прикладів); реакції компенсації і гіперкомпенсації (бравада, маскування слабкостей); реакції емансипації (заперечення соціально позитивного досвіду старшого покоління, переоцінка власних життєвих спостережень); реакції захоплення (егоцентричні інтереси); реакції групування (самоствердження в групі); реакції сексуального характеру (надмірна сексуальна активність); реакції саботажу (невиконання потрібних узгоджених дій) [7]. Типовими ознаками комунікативних деструкцій у професійному спілкуванні фахівців із соціальної роботи є: вплив; встановлення відносин з людиною для досягнення своїх цілей; прагнення отримати односторонню вигоду;прихований характер; використання сили; гра на слабких місцях; спонукання, привнесення мотиву; майстерність застосування. Деструктивні стратегії комунікації можуть характеризуватися: атакою (потужність/активність); тиском (демонстрація/інтенсивність); маніпулюванням (двозначність/спритність) і програмуванням (одноманітність/послідовність). Водночас існують типові деструктивні моделі: перевантаження інформацією; ескалація розумової напруги; обмеження часу для сприйняття повідомлень; активне відволікання від осмислення; стимулювання емоційного мислення; а також тактичні прийоми, завдяки яким: відволікається увага шляхом жонглювання аргументами; маскується дія (схиляння до гіршого варіанту рішення); виключається опонент з його інтересами і потребами зі сценарію розвитку подій; створюються ситуації-пастки для «вибору без вибору»; залучаються приховані ресурси.

Водночас певні деструктивні елементи можна зустріти у стандартних комунікативних стратегіях фахівців із соціальної роботи. Наприклад:

1. Стратегія контактовстановлення, яка передбачає відповідне емоційне налаштування співрозмовника для того, щоб його розговорити, спонукати до

відвертості, взаємодії, встановити довіру. Для цього працівники інколи вдаються до певної маніпуляції – підкреслення цінності візаві, його поглядів, думок, позиції та ін.

2. Стратегія отримання інформації для здобування, підтвердження чи спростування певних відомостей за допомогою прямих запитань або спонукань. При цьому фахівець із соціальної роботи може застосовувати маніпулятивну тактику повторних запитань із переформулюванням, уточненням, повторенням ключових понять і останніх реплік, щоб підвести співрозмовника до головного. Деструктивними прийомами ще можуть бути: запитання з підтекстом, які провокують опонента сказати те, що він приховував; критика з посиланням на третіх осіб; вказівка на протиріччя й сугестивні запитання, щоб підвести співрозмовника до відповіді, котра стає підставою для іншого запитання.

3. Стратегія «наступальна позиція», яка реалізує психологічний тиск на співрозмовника шляхом викривання його помилок і недоліків, зниження самооцінки та завдання збитків репутації [10].

Тобто деструктивне спілкування охоплює цілеспрямовані соціально-комунікативні дії, що є прихованим впливом на реципієнта для досягнення комунікатором власної мети шляхом зміни його думок, дій, поведінки. Деструктивне спілкування може ускладнюватися індивідуальними характеристиками його учасників, відсутністю в них достатніх знань про комунікативні деструкції та вмінь протидіяти їм. Професійне спілкування фахівців із соціальної роботи як основа їхньої діяльності вимагає здатності не лише до конструктивної комунікації, але й до протидії деструкціям у ньому.

Щоб підготувати майбутніх фахівців із соціальної роботи до ефективної професійної взаємодії, важливо сформувати в них здатність до ефективної протидії деструктивного спілкування, організовувати власну діяльність та керувати поведінкою людей. Процес протидії деструктивному спілкуванню у фаховій діяльності соціальних працівників охоплює кілька етапів: *попередження,* завданням якої є формування в учасників спілкування соціально прийнятної системи комунікативних цінностей, потреб і понять;

запобігання - недопущення виникнення ситуацій, що зумовлюють появу та закріплення ненормативної мовленнєвої поведінки; *припинення* – блокування агресивної комунікативної діяльності комуні кантів.

Ще на етапі навчання у вищій школі здобувачі мають опанувати методи протидії комунікативним деструкціям: руйнування негативу у спілкуванні, реконструкції позитивних взаємин; методи перебудови мотиваційної сфери і самосвідомості: об'єктивного переосмислення своїх позитивних та негативних рис, переконання, прогнозування негативної мовленнєвої поведінки; методи перебудови життєвого й комунікативного досвіду (обмеження, переключення, приписи тощо); метод попередження негативної й стимулювання позитивної поведінки: заохочення, покарання, змагання, позитивної перспективи тощо. Процес протидії комунікативним деструкцій як система комунікативних дій зорієнтована на нейтралізацію або мінімізацію негативних емоційних станів учасників (тривога, невпевненість, вина, дискомфорт, гнів тощо) і можливих наслідків такої взаємодії. Тому потребує від фахівців здатності здійснювати чи долати конструктивні та деструктивні впливи/контрвпливи (переконання/контраргументація, навіювання/конструктивна критика, зараження/ухиляння, прохання/відмова, примус/конфронтація, маніпуляція/конструктивна критика та ін.).

Водночас майбутні фахівці із соціальної роботи повинні навчитися будувати конструктивну комунікацію, тобто чинити психологічно коректний вплив з огляду на вікові, індивідуальні, соціальні та ін. особливості партнера й комунікативної ситуації, а також застосовувати прийоми екологічного спілкування.

Отже, у діяльності фахівців із соціальної роботи важливим є не тільки здатність чинити правильний, конструктивний вплив у процесі протидії, але й особисто впливати на співрозмовника. По-іншому, соціальний працівник має відрізнятися високим рівнем професійно-особистісних характеристик, здатних на краще змінювати погляди, переконання, поведінку інших, мотивувати їх до позитивних трансформацій.

Для чого він постійно мусить дбати про свій фаховий рівень і самовдосконалення, зокрема й про рівень готовності до протидії комунікативним деструкціям у професійному спілкуванні

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонян Ю. М. Жестокость в наший жизни. М. : Инфра-М, 1995. 320 с.

2. Васильченко К. І., Тодорова І. С. Деструктивні міжособистісні відносини. *Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті* : тези доповідей XLIV Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2020 рік (м. Полтава, 30–31 березня 2021 р.) : у 2 ч. Полтава : ПУЕТ, 2021. Ч. 2. С. 354-357.

3. Волкова Я. А. Коммуникативное поведение языковой личности в ситуациях открытого агрессивного общения // Человек в коммуникации: мотивы, стратегии и тактики : кол. монография / отв. ред. В.И. Шаховский, И. В. Крюкова, Е. А. Сорокина. Волгоград : Изд-во ВГТГУ «Перемена», 2010. 199 с.

4. Куницына В. Н. Межличностное общение : учебник для вузов. С. -Петербург, 2001. 544 с.

5. Леонтьев А. А. Психология общения. [3-е изд.]. М. : Смысл, 1999. 365 с.

6. Перхаймо Н. А. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до протидії комунікативним маніпуляціям у професійній сфері. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Григорія Сковороди».* № 2015. №36. С.93-101

7. Профілактика деструктивної поведінки підлітків / Т. Журавель Ю. Удовенко, Ред. Видавництво ФО-П Буря О. Д. Київ, 2022. 144 с.

8. Сазонова Т. О., Шульженко І. В., Хавронюк В. Ю. Управління конфліктами як важливий елемент організаційної культури сучасної організації.

Економіка та управління підприємствами. Вип. 47. 2020. С. 101–105.

9. Шарифуллин Б. Н. Юрислингвистика – 5 : юридические аспекты и лингвистические аспекты права : межвуз. сб. науч. тр. Барнаул : Изд-во Алт. гос. ун-та, 2004. С. 120-137.

10. Шах Б. Конструктивні та деструктивні комунікативні стратегії журналістів у німецькомовному політичному інтерв'ю. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46(4). С. 287-292. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http:// nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_46%284%29__38

11. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор. Минск, 1992. 365с.

УДК 37

ГРАФІЧНИЙ МАЛЮНОК, ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ У ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ НАТУРАЛЬНОГО ЧИСЛА В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Скиба Юлія Василівна,
Студентка-магістрант
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: У статті дана характеристика поняттям *графічне зображення* та *графічний малюнок,* розкрито значущість графічного малюнку, як ефективного засобу наочності у формування поняття натурального числа у дітей дошкільного віку, окреслено аспекти використання графічних засобів наочності у розвитку математичних здібностей старших дошкільників.

Ключові слова: принцип наочності, графічне зображення, графічний малюнок, графічна вправа, навчальний процес, логіко-математичний розвиток.

Принцип наочності є одним з важливіших у навчанні дітей дошкільного віку. Я. А. Коменський називав використання наочності «золотим правилом дидактики». Він обґрунтував це тим, що мислення дитини має переважно наочно-образний характер [1, с18].

Дитяча природа ясно вимагає наочності, писав К. Д. Ушинський посилаючись на особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку. Зв'язок навчального матеріалу з картинками дає змогу дитині швидше його освоїти [1, с18].

Графічний малюнок впевнено можна віднести до одного з найефективніших засобів наочності у розвитку логіко-математичних здібностей у дітей.

Задовго до того, як люди створили письменність, вони навчилися малювати оточуючи їх предмети – виконувати графічні зображення. Для створення графічних зображень на різних етапах розвитку людства

використовувались різноманітні інструменти і матеріали. Історичні знахідки свідчать про те, що спочатку матеріалом були стіни печери або каміні. На них шматочком вугілля, взятим із залишків вогнища, видряпували графічні зображення людей і звірів, сцени полювання на бізонів та ін.

Поступово виконувані людиною графічні зображення удосконалювалися – з'явилися зображення знарядь праці, плани поселень, храмів тощо. Згодом стали використовувати берест, шкіру, полотно, пергамент, папір та інші матеріали, на які зображення наносилися чорнилом або тушшю за допомогою гусячого пера. Лише наприкінці XVIII століття для здійснення графічних зображень стали застосовувати олівці.

Графічні зображення – це зображення лініями, штрихами і точками, виконані олівцем, чорнилом, тушшю тощо. До них належать малюнки, креслеників, схеми, плани, карти, графіки та інше.

Графічний малюнок – це будь-який малюнок (етюд, ескіз, замальовка, візерунок, малюнок літер або числа та ін.) який може бути створений за допомогою тільки лінійних контурів, або заповнений у середині і одержати силует.

Графічний малюнок може бути чорний на білому фоні або білий на чорному фоні та може бути заповнений кольором. За допомогою ліній можливо створити ілюзію об'єму.

Опрацювавши дослідження науковців за останній час (Л. В. Артемова, К. Л. Крутій, Н. І. Баглаєва, Л. С. Плетеницька, В. В. Познякова, А. А. Столяр, Т. М. Степанова, К. Й. Щербакова та ін.) [2;3;4;5], можна підкреслити значущі аспекти використання графічних засобів наочності у розвитку математичних здібностей старших дошкільників:

1. Графічні засоби наочності сприяють свідомому і міцному засвоєнню

математичних знань, логіко-математичному розвитку та математичним здібностям, математичні зв’язки і залежності набувають для дітей наочної значущості, а в процесі їх використання здійснюється розвиток математичного

мислення дітей.

2. Малюнки, схеми і креслення не тільки допомагають дітям у свідомому виявленні прихованих відмінностей між величинами, але й сприяють активному мисленню, знаходженню раціональних шляхів вирішення різних типів та видів задач, варіативних завдань, допомагають не лише засвоєнню знань, але й оволодінню умінням застосовувати їх, розуміти значення проблемних ситуацій, а потім знаходити можливість їх розв'язання.

3. Дотримання чіткості й охайності при виконанні малюнків, схем, креслень, крім навчального, має важливе виховне значення. Правильно виконані графіки зображення сприяють естетичному вихованню дітей: викликають милування несподіваним і обґрунтованим графічним розв'язанням задач, стимулюють до пошуку раціональних шляхів розв'язку, знижують втомлюваність, підвищують і виховують уважність. І, навпаки, не чітко виконане креслення заважає побачити приховані в умові задачі закономірності, основою яких є розв'язання.

4. Використання такого виду матеріалізованих засобів, як графічних зображень створює найкращі умови для керівництва навчальним процесом. Графічні зображення, які виконують діти, дозволяють вихователеві одночасно спостерігати за роботою всіх дітей групи, допомагати тим, хто цього потребує. Графічні зображення взагалі є зручним засобом організації колективної та індивідуальної роботи дітей, швидкодіючим засобом перевірки знань.

5. Графічні вправи поєднують "роботу голови і рук", є необхідним видом активної пізнавальної діяльності старших дошкільників, та мають бути одним із складових компонентів навчальної роботи, органічно продовжуючи усні та письмові обчислення при розв'язуванні задач. Як відомо, основними видами робіт, які виконують діти на заняттях з математики є: усні обчислення; розв'язування різних видів задач; виконання графічних вправ.

6. Введення в ігрові комплекси всіх видів наочності: натуральна, зображувальна, знакові, символічні (карти-графи, блоки-схеми, таблиці, плани, моделі як замінники реальних предметів та понять та ін.) – створюють умови

для застосування пошукових способів орієнтування в завданнях та вводять дошкільників у світ логіко-математичних уявлень.

7. Різноманітність дидактичного та графічного матеріалу, його варіативність, необхідна умова для стимуляції пізнавальної активності дітей.

Отже, використання наочності у розвитку логіко-математичних здібностей дитини необхідне. Зокрема на заняттях з метою формування поняття натурального числа. Тому графічний малюнок можна с впевненістю віднести до ефективного засобу формування поняття натурального числа у старших дошкільників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Щербакова К. Й. Методика формування елементарних математичних уявлень дошкільників. Київ : Вища освіта, 1996. 240 с.

2. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: Навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури. – К.: Кондор, 2008. – С.13-14

3. Баглаєва Н. І. Сучасні підходи до логіко-математичного розвитку дошкільнят // Дошкільне виховання,1999. – №7. – С.3-4.

4. Плетеницька Л. С. Крутій К. Л. Логіко-математичний розвиток дошкільників (за програмою “Дитина в дошкільні роки”). – 2-е вид. - Запоріжжя: ТОВ “ЛІПС” ЛТД, 2006. – 156с.

5. Крутій К. Л. Лінгвістично-дидактична технологія зв'язного мовлення старших дошкільників з використанням засобів моделювання: практичний посібник [Текст] / К. Л. Крутій. - Запоріжжя: ООО «ЛИПС ЛТД», - 2013- 184 с.

УДК 373.31

ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ЗВО

Снєдкова Людмила Антонівна
кан. мист. доцент ХГПА,
Снєдков Антон Ігорович,
викладач вищої категорії
Харківський фаховий вищий коледж мистецтв,
Денисюк Варвара Валеріївна,
студентка ХГПА
м. Харків, Україна

Анотація. У статті розглядається сутність та класифікація форм організації музично-виховної роботи у закладах вищої освіти.

Ключові слова: музично-театральна діяльність, особистість, музично-виховна робота, сутність.

Поняття «форма» означає: спосіб організації і спосіб існування предмета, процесу, явища. Форма в педагогічній науці визначається як спосіб організації виховного процесу, що відображає зовнішні ознаки явища у той час, коли метод вказує на внутрішній зв’язок його елементів і характеризує взаємовідносини викладачів і студентів. Ефективність організаційних форм залежить від умілого використання методів досягнення відповідних цілей (інструментування). Форми організації виховного процесу мають бути оригінальними, творчими, науково обґрунтованими, майстерно сконструйованими, тобто мають гармонійно поєднувати довершеність, оригінальність і красу. Як і в художньому творі, форми виховання мають свої структурні компоненти (композицію), тобто свій початок і закінчення (експозицію, зав’язку і розв’язку), кульмінаційні моменти, що хвилюють душу дитини, підлітка, юнака чи дорослу людину, формуючи нестандартність їхнього характеру. Як і форми живопису, форми виховання забезпечують певне забарвлення, тон, відтінки, форми виховання забезпечують також

оригінальність побудови змісту, виховних впливів, естетизацію виховного процесу. Є різні підходи до класифікації форм виховання: фронтальні чи масові; групові чи гурткові; індивідуальні. Масові форми музично-виховної роботи у ЗВО – загально академічні хор, оркестр народних інструментів, свята, карнавали, огляди, конкурси, колективні відвідування оперних вистав, концертних залів, музеїв музичної культури, музичних лекторіїв (лекції-концерти, бесіди про музичне мистецтво), музичних абонементів, перегляд відеофільмів – екранізацій опер і балетів. Гурткові форми музично-виховної роботи у ЗВО:

- сольні,
- інструментальні,
- хорові,
- ансамблеві (вокальні та інструментальні ансамблі,
- фольклорний ансамбль),
- танцювальні,
- музичні факультативи.

Крім того, широко використовують різні види музичних заходів - свята, тематичні вечори, дискотеки, театральні постановки, збирання фонотеки тощо. Потреба індивідуального підходу зумовлена тим, що будь-який вплив на студента переломлюється через її індивідуальні особливості, через „внутрішні умови”. Необхідною умовою успішної індивідуальної роботи є вивчення індивідуальних особливостей студентів. Щоб впливати на особистість, треба її знати. Передусім важливо встановити довірливі, доброзичливі стосунки між педагогами й студентами. Зробити це часом нелегко, оскільки молодь, яка найбільше потребує індивідуальної виховної роботи, нерідко підозріло ставляться до педагогів. Велике значення при цьому має авторитет викладача, знання ним студентів, уміння швидко зорієнтуватися у ситуації, передбачити наслідки своїх дій. Така робота повинна бути систематичною. Спрямовуватися не лише на проведення бесід з конкретного приводу, а й наперед продуманих профілактичних розмов та інших заходів з виховання. В індивідуальній

виховній роботі осмислюють і визначають термін педагогічного впливу: розрахований він на отримання очікуваних результатів негайно чи внаслідок тривалого впливу на особистість. В одних випадках реагують на вчинок одразу, в інших – детально аналізують його і лише тоді вирішують, яких заходів виховного впливу вжити. Методика індивідуального виховного впливу залежить від індивідуальних особливостей студентів і їхнього психологічного стану, темпераменту. В кожному конкретному випадку слід створити педагогічну ситуацію, яка б сприяла формуванню позитивних якостей чи усуненню негативних. Індивідуальний виховний вплив здійснюють через безпосередній вплив педагога на особистість студента або через колектив. Ці способи взаємопов'язані, взаємодоповнюють один одного. Безпосередній виховний вплив на вихованця педагог здійснює наодинці з ним або в присутності студентів, батьків, педагогів (що посилює виховний вплив, проте зловживати цим не слід, оскільки страждає почуття гідності вихованця). В опосередкованому впливі на вихованця між ним і педагогом з'являється нова ланка – колектив. Вплив колективу може бути відкритий (керівник явно ставить перед ним завдання впливу на конкретного студента), або прихований (завдання ставиться з таким розрахунком, що його виконання колективом саме по собі позитивно вплине особисто). У першому випадку студент знає, що виховний плив спрямований на нього, у другому – і він, і колектив можуть лише здогадуватися про це.

В індивідуальній виховній роботі необхідно передбачити координування впливів на молодь педагогів, батьків і колективу. Така координація здійснюється за умови щоденного аналізу результатів виховного впливу, обміну думками з питань життя і діяльності студентів.

Для успішного ведення цієї роботи потрібне її планування, що враховує характеристики особистості й передбачувані результати виховного впливу (проект особистості). Це дає змогу керувати процесом виховання, координувати всі виховні впливи, поглиблювати й розширювати цілі та завдання виховання. Наявність проекту на кожного вихованця робить індивідуальну роботу

педагогічно доцільною, цілеспрямованою [4, с. 23].

Зроблено спроби класифікувати форми організації музично-виховного процесу залежно від методики музичного виховання. За такої класифікації форми виховання поділяють на групи: словесні (інформація, збори, конференції, зустрічі, усні журнали тощо); практичні (походи, екскурсії, спартакіади, олімпіади, конкурси); наочні (шкільні музеї, кімнати і зали, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки і вітрини нових книжок, тематичні стенди тощо).

Подібні узагальнені групи форм організації виховання можуть бути і сьогодні доцільними варіантами їхньої класифікації, але за умови, якщо вони чітко поєднуватимуться із підструктурами системи виховання і відповідатимуть методиці виховання. Організаційні форми можна також класифікувати відповідно до змісту виховання, враховуючи при цьому основні напрямки діяльності студентів [6, с. 13].

Діяльність молоді в рамках позаурочної виховної роботи є багатогранною і різноманітною. І чим ширше коло діяльності, тим багатшим є духовний світ, більше перспектив для формування морального обличчя особистості. Види діяльності не мають певних меж: вони видозмінюються, оновлюються, втрачають свою актуальність чи, навпаки, підвищується їхня пріоритетність. Тому перелік видів діяльності може бути лише відносним.

Спосіб організації кожного із видів діяльності вимагає від педагога творчого підходу. Слід при цьому враховувати, що одні і ті самі форми можуть стосуватися різних напрямків діяльності студентів. Тому більш доцільним вважають педагоги проведення комплексних форм виховання, які узагальнюють сукупність виховних впливів, форм і методів.

При виборі форм організації позакласних музичних заходів слід ураховувати певні методичні рекомендації:

- дотримуватися основних принципів організації позакласної музичної діяльності молоді: наступність, планомірність, послідовність, систематичність і захопленість;

- урізноманітнити зміст позакласних заходів для накопичення музичного досвіду студентів та збагачення їх новими музичними враженнями;
- підбирати художній ілюстративний матеріал високої якості і показувати його відмінне виконання як викладачем, так і студентами;
- підвищувати цікавість змісту позакласного заходу, новизну його елементів;
- враховувати вікові особливості, музичний рівень їх розвитку, підбирати відповідні форми проведення позакласних занять, доступний музичний і літературний матеріал;
- направляти музичну роботу на розвиток активності студентів, їх уяви та ініціативи;
- дотримуватися певної тривалості заняття в залежності від віку студентів.

Свята, як правило, є яскравими подіями в житті академії. Це - центр формування різноманітних емоцій і почуттів молоді. Свято об'єднує в собі різні види мистецтва: музику, образотворчу і драматичну діяльність, художнє слово, танець. Музика зазвичай провідний компонент свята, вона з'єднує всі інші види мистецтва, створює певний емоційний настрій відповідно до теми торжества. Свята можуть бути пов'язані з конкретними датами календаря (Різдво, Масниця, День Матері), а можуть мати більш загальну тематику - свята до знаменних дат, музичні свята пісні, події музичного життя ("Музика усюди живе", "В гостях у композитора"). Організатору святкових урочистостей слід проводити їх у взаємозв'язку з постановкою музичного виховання на лекціях дисципліни музичного мистецтва, а також з урахуванням музичної діяльності студентів у позаурочний час (заняття в хорі, музичному театрі, фольклорному ансамблі тощо) [5, с. 67].

Важлива попередня підготовка до свята. Необхідно вибрати тему, наповнити її відповідним змістом, розташувати ілюстративний матеріал у певній послідовності, точно вказати всіх учасників, продумати оформлення декорацій, костюми, атрибути, музичний супровід, включити спортивні

розваги, атракціони, естафети по командам. Важливо розподілити по групах: декоратори, художники, учасники масових сцен, солісти, хористи, танцюристи, режисери, а також визначити основні обов'язки між цими групами. Для свят відбираються добре вивчені пісні, танці, музичні ігри, п'єси (фортепіано, гітара). Повинні звучати яскраві твори, улюблені студентами та відповідні темі свята. У програмі свята передбачається: відгадування загадок, використання малюнків та аплікацій, тривалість і темп виступів, чергування номерів, співвідношення молоді та педагогічної участі.

Свята вимагають не тільки продуманого сценарію, а й художнього оформлення (світло ефектів, декорацій, костюмів), і чим велику допомогу можуть надати викладачеві керівники різних гуртків та педагоги, тим вдаліше святковий спектакль (так, наприклад, декламацію може підготувати викладач української мови). У цілому організація свят вимагає активності та мобільності педагога. І звичайно, неоціненною допомогою в підготовці будь-якого святкового заходу є участь в них батьків - і в якості глядачів, і в якості дійових осіб - костюмерів, гримерів і декораторів-оформлювачів. У проведенні свят дуже важлива яскрава і емоційна мова ведучого. Свято - це не тільки прояв художніх здібностей і творчої ініціативи, а й зустріч з кимось або чимось цікавим. Особливу атмосферу таким заходам надає участь у них дитячих поетів, композиторів і професійних артистів. Характеристика форм музично-виховної роботи:

Вікторина - цікава гра, у процесі котрої в логічній або хронологічній послідовності ставляться запитання, що об'єднані загальною темою.

Гра - в основі - принцип змагання у кмітливості й швидкості реакції у процесі відповідей на різноманітні запитання.

КВК - складається з кількох конкурсів: привітання команд, розминка, змагання на кмітливість та швидкість кількох учасників, конкурс капітанів, домашнє завдання. Конкурс (драматичний, пантоміми, ораторів, вокальний, танцювальний) - змагання на краще творче виконання якогось завдання.

Олімпіада - змагання учнів у виконанні різних завдань навчального

характеру, що має на меті перевірити якість їхньої теоретичної і практичної підготовки, стимулювання їх до більш активної роботи із засвоєння знань.

Турнір - форма пізнавальної діяльності учнів, творче змагання кількох команд-учасників, які по черзі "атакують" і "обороняються", ставлячи запитання супротивнику і колективно готуючи відповіді. Фестиваль - конкурсне змагання, огляд талантів учнів, у процесі якого протягом кількох днів відбуваються вікторини, екскурси, вечори. Естафета - гра, огляд винахідливості, фантазії, гумору, де учасники вигадують один для одного завдання на імпровізацію (вигадати і показати сценку, інсценізацію з якогось літературного твору, передати пантомімою зміст приказок, загадок, прислів'їв та ін.) і по черзі їх виконують. Бесіда - форма обміну думками, спостереженнями на якусь тему. Серед видів бесід найпопулярніші такі, тематика котрих пов'язана з образотворчим мистецтвом (естетичні), із нормами і принципами моралі (етичні), з проблемами світогляду (філософські). Основні умови, що сприяють дієвості бесід: розчленування складних морально-естетичних та світоглядних тем на конкретніші проблеми; розробка тематичного і змістового планів з урахуванням загального розвитку й віку студентів; емоційно позитивне ставлення молоді; використання різноманітних прийомів під час. проведення бесіди, що активізують увагу і забезпечують, стійкий інтерес до колективного обговорення; авторитетність ведучого. Дієвість сценарію бесіди залежить від всебічного знання предмета розмови, вміння організувати серед актива групи, обмін думками, добору цікавих запитань, що забезпечуватимуть колективний аналіз та відповідні висновки, від загальної структури, що визначає логіку, послідовність проведення: визначення теми та стимулювання зацікавленості до змісту, обґрунтування значимості обговорюваної теми, послідовність у розкритті питань, підбиття підсумків[2, с. 18]. Сценарії диспуту (суперечка з метою поглибленого розкриття проблемного питання), конференції (форма обговорення літературних творів, кінофільмів, театральних вистав), зустрічі (форма інтерв'ювання, спілкування з реальними або уявними особами), ток-шоу

(дискусія з великою кількістю учасників, що в доброзичливій атмосфері обговорюють актуальну моральну проблему) створюються подібно до сценарію бесіди. Вечір (музичний) - документально-художня вистава, одна з дієвих форм виховання естетичних смаків учнів, розширення їхнього культурного світогляду, виховання почуття прекрасного, розвитку творчих здібностей та обдаровань, інтересу до літератури. Концерт (від італ. змагання) - публічне виконання творів малих форм різноманітних видів мистецтв. Театралізований концерт - концерт, що має єдиний сценічний образ, для створення котрого використовуються виразні театральні засоби: сюжетний хід, рольова персоніфікація ведучих, сценографія, театральний костюм, грим, сценічна атмосфера. Сценарій концерту складається з переліку художніх номерів; що супроводжуються текстом ведучого, а також описом виразних засобів (світло, музика, кіно, слайди, масові мізансцени), що становлять єдиний образ вистави, причому номери, як правило, об'єднані у художньо-смислові блоки (взаємопов'язані концертні виступи).

Літературно-музична композиція - вид театральної вистави, в якій органічно сполучаються літературно-художні та музичні елементи для цілеспрямованого і найбільш продуктивного впливу на розум та почуття глядача. Цікавою формою роботи є творчі зустрічі. Метою таких зустрічей є підтримка інтересу учнів до різних сторін музичної освіти, пошук нових творчих форм спілкування музичної молоді і майстрів, заслужених діячів, і просто цікавих людей у сфері культури і мистецтва.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кияновська Л. Галицька музична культура XIX–XX ст. Навчальний посібник / Л. Кияновська. Чернівці : Книги XX1, 2007. 424 с.

2. Котляревський І. Музично-теоретична україністика / І. Котляревський // Українське музикознавство. Науково-методичний збірник. Вип. 28. Музична україністика в контексті світової культури. Київ, 1998. С. 9-12.

3. Котляревський І. Пріоритетність як фактор розвитку музикознавства / І. Котляревський // Теоретичні та практичні питання культурології : Українське музикознавство на зламі століть. Збірник наукових статей. Вип. ІХ. Мелітополь : Сана, 2002.

4. Ляшенко І. Історико-стильові та фольклорні джерела формування української композиторської школи / І. Ляшенко // Українська художня культура.Київ:Либідь, 1996.С. 217-234. 45

5. Польська І. І. Методологічна проблематика в сучасному музикознавстві / Польська І. І. // Культура України. Випуск 46. Харків, ХДАК, 2014. С. 267 – 274.

6. Юдкин И. Проблема «Восток-Запад» в исследования музыкальной культуры : попытка определения / И. Юдкин // Проблемы музыкальной культуры. Сб. ст. Вып. 2.Київ : Музична Україна, 1989.

УДК 37.091.33:373.2-027.22:792.028

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

Сорочинська Оксана Андріївна,
к.п.н., доцент кафедри дошкільної освіти
та педагогічних інновацій
Танська Валентина Володимирівна,
к.п.н., доцент, кафедри початкової освіти
та культури фахової мови
Ліпіліна Юлія Вікторівна,
здобувач вищої освіти 21 Мд-Дошк групи
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

Анотація. Наукова робота присвячена проблемі формування комунікативної компетентності в дітей старшого дошкільного віку. Узагальнено вікові психологічні особливості дітей старшого вікового періоду. Виокремлено чинники формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. Наведемо приклади сюжетно-рольових ігор, які сприяють формуванню комунікативної компетентності старшого дошкільника.

Ключові слова: комунікативна компетентність, дошкільна освіта, засоби навчання, сюжетно-рольові гри, старший дошкільний вік

Вступ. Одним із визначальних умов успішної соціалізації, а також розвитку дитини старшого дошкільного віку є її комунікативна компетентність, яка передбачає вміння успішно володіти мовою, використовувати свої навички у процесі міжособистісного спілкування. Тобто це сукупність необхідних знань, умінь та навичок дитини, які є основою успішного спілкування.

Старший дошкільний вік, який припадає на період 5-6 років життя дитини, є досить важливим періодом для формування її комунікативної

компетентності. Адже саме у цей час активно розвиваються її мислення, увага, уява, мовлення. Дитина здатна успішно та швидко засвоювати досвід спілкування із дорослими та однолітками. Саме від цих факторів безпосередньо залежить успішна комунікативна діяльність дошкільника.

Як відомо, процесу формування комунікативної компетентності дошкільника сприяє гра. Адже ігрова діяльність - це природна діяльність дитини, «школа» її соціального досвіду, яка активізує всі пізнавальні процеси дитини, спонукає до роздумів, вчить взаємодіяти із оточуючими. До таких ігор належать сюжетно-рольові, які передбачають вибір певної ситуації та сюжету, у процесі яких діти розігрують певні ролі. Через гру дошкільники вчаться висловлювати свої думки, відповідні до ситуації спілкування використовувати засоби мови, збагачується їх мовлення, формуються навички культури мовлення та ін.

Про значущість проблеми формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти, де визначено, що «провідним завданням у контексті навчання у ЗДО визначено розвиток мовлення дитини, її активну позицію у процесі оволодіння мовленням» [2]. Закон України «Про дошкільну освіту» також окреслює провідні завдання у контексті формування комунікативної компетентності дошкільника і визначає, що пріоритетним завдання сучасної освіти є «формування особистості дитини, розвиток її здібностей, формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєво-соціального досвіду» [1, с. 68].

Проблема формування комунікативної компетентності старшого дошкільника висвітлена у працях таких вчених, як: А. Артемова, А. Богуш, М. Лісіна, А. Леушина, А. Ладивір. Психолого-педагогічний аспект проблеми знаходимо в роботах: С. Карпової, М. Лісіної. Умови та чинники формування комунікативної компетенції дошкільника висвітлені у дослідженнях: Л. Бадалян, О. Головченко, Л. Журби, Л. Кирилова, В. Кожевнікова, Л. Персіанінова та ін.

Мета роботи полягає у теоретичному аналізі проблеми формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри.

Матеріали і методи. Педагогічне дослідження базується на основі використаних методів дослідження, зокрема: теоретичні – аналіз наукової літератури і нормативних документів дошкільної освіти, синтез, порівняння; емпіричні – спостереження.

Результати і обговорення. Загальновідомо, що старший дошкільний вік – сензитивний період для формування основних груп компетентностей, серед яких чільна роль відводиться комунікативній. Сьогодні існує значна кількість наукових визначень зазначених понять. Спільним у цих визначеннях є те, що компетенція – це сукупність здобутих людиною знань та умінь у певній галузі, а компетентність – це здатність реалізувати ці знання та вміння в конкретній професійній діяльності. Протягом останніх років посилилась увага науковців до феномена комунікативної компетентності дошкільника як ключового компонента соціалізації особистості, одного з важливих показників готовності особистості до полікультурної комунікації.

У наукових працях науковці розглядають термін «компетентність» як рівень оволодіння особистістю відповідною компетенцією, що включає ставлення людини до неї і предмету діяльності. Відповідно компетенцію розглядають як сукупність якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), що взаємопов’язані між собою та необхідні для будь-якої діяльності людини [3, с. 42].

Як зазначає О. Максимова, рівень комунікативної компетентності дошкільника залежить від розвитку когнітивних процесів (пам’яті, мислення, уваги, уяви), сформованості усвідомлення дитиною власних дій, розвитку мотиваційної сфери та залежить від вікових, особистісних та психологічних особливостей дошкільника.

Її формування залежить від засвоєння дитиною моральних норм суспільства та особливостей соціальної взаємодії та вміння спілкуватися та

слухати співрозмовника, адекватно сприймати різні ситуації [4, с. 230]. Комунікативну компетентність дитини дослідниця визначає як певний рівень розвитку процесу взаємодії з іншими людьми, рівень оволодіння соціальною реальністю та вміння контролювати власну поведінку й поведінку оточуючих під час спілкування [4, с. 231].

Тому, комунікативну компетентність дошкільника варто вважати інтегральним утворенням і розглядати як цілісну характеристику особистості [3, с. 17]. Сутність і зміст комунікативної компетентності становить складний комплекс якостей і властивостей особистості й проявляється у виборі та організації мовних засобів, які при дотриманні норми літературної мови, етики спілкування в певній ситуації спілкування дозволяють особистості оптимально вирішувати життєво важливі завдання.

У старшому дошкільному віці комунікативна компетентність особистості має певні характеристики. Комунікативні здібності слід розуміти як вміння дитини володіти ініціативою у спілкуванні, виявляти активність, емоційно реагувати на стан партнерів зі спілкування, здатність формувати і реалізувати власну індивідуальну програму спілкування.

Комунікативні здібності дітей виявляються в умінні налагоджувати правильні стосунки з іншими людьми, відчувати настрій усього колективу, в якому відбувається спілкування (родина, група закладу дошкільної освіти тощо), розуміти партнера зі спілкування [5, с. 87].

Головний критерій сформованості комунікативної компетентності в дитини старшого дошкільного віку є її успішність у взаємодії із собою й іншими в певній ситуації спілкування.

До критеріїв сформованості комунікативної компетентності дітей дошкільного віку також варто відносити із обізнаністю із застосування лексики відповідно до мовленнєвих ситуацій, вміння добирати інтонацію, чіткість, виразність мовлення, добираючи відповідні жести та міміку; бажання вступати в діалог із іншими дітьми та із вихователем тощо. Тому, комунікативна компетентність дитини старшого дошкільного віку включає в себе низку

чинників [5, с. 88]:

1. Наявність комунікативних інтенцій, які передбачають те, що під час мовленнєвої діяльності початкові мотиви дитини увиразнюються, конкретизуються, утворюючи ядро і сформованість мотиваційної сфери дошкільників (позитивних пізнавальних або ж негативних зовнішніх).

2. Дотримання відповідних комунікативних стратегій, що дає змогу досягнути бажаного результату спілкування. Дитина дошкільного віку повинна засвоїти основні доступні їй правила і послідовність комунікативних дій.

3. Належне знання особистості співрозмовника, що передбачає врахування його особливостей і соціальних ролей, а отже, і зворотного зв'язку в комунікації.

Роль ігрової діяльності у формуванні комунікативної компетентності дошкільника важко переоцінити. Адже завдяки грі цей процес відбувається природним шляхом.

Гра для дітей є активною формою пізнання навколишньої дійсності, своєрідним шляхом освоєння довкілля порівняно з працею і навчанням. Н. Дятленко переконує, що саме у процесі гри практичне (діяльнісне) ознайомлення дошкільників зі світом відбувається раніше, ніж оволодіння теоретичними знаннями [3, с. 12]. Поступово гра переходить на новий рівень розвитку і набуває характеру сюжетно-рольової. Саме сюжетно-рольова гра передбачає розігрування дітьми у ролях певного сюжету та має неоціненні дидактичні, виховні та пізнавальні можливості.

Це природна діяльність, завдяки якій дитина пізнає світ, стосунки із іншими, вчиться співчуттю, співпереживанню, вмінню допомагати, підтримувати. На переконання М. Айзенбарта, це ефективний засіб формування комунікативної компетентності дошкільника, його моральних якостей, насамперед, через емоційні враження дитини, завдяки присутності у цих іграх улюблених персонажів [1, с. 69].

У сюжетно-рольовій грі, яка передбачає певний задум та відповідні дії учасників реалізується розвиток принципів і форм життєдіяльності дитини,

відбувається її ефективна соціалізація, вибудовуються основи співробітництва між ровесниками та дорослими тощо.

Наведемо приклади сюжетно-рольових ігор, які сприяють формуванню комунікативної компетентності старшого дошкільника. У процесі гри «Асоціації» діти збагачують свій словниковий запас новою лексикою, розвивають навички взаємодії у групі, вчаться дисциплінованості, доброзичливості, збагачуються емоційними враженнями.

Сюжетно-рольова гра «Зіпсований телефон», яка проводиться у групі (бажано, щоб кількість дітей становила 5-6 осіб) також спрямована на оптимізацію комунікативного розвитку дітей (їх словникового запасу, вербальних та невербальних засобів мовлення), а також сприяє розвитку уваги, мислення, сприймання, пам'яті дошкільників через найбільш точне відтворення змісту першовисловлювання [3, с.11].

Розігруючи сюжет ігор «Лікарня», «Весела кухня», «Касири» окрім розвитку комунікативних навичок, діти дізнаються про основи трудових дій та про представників різних професій. Такі ігри сприяють вихованню шани і поваги до праці дорослих, мотивують до пізнання та засвоєння нової інформації у контексті комунікативного розвитку [3, с.12].

Висновки. Таким чином, комунікативна компетентність у науковій психолого-педагогічній літературі розглядається як цілісна й універсальна характеристика особистості, що становить складний комплекс якостей і властивостей особистості й проявляється у виборі та організації мовних засобів, які дозволяють особистості оптимально вирішувати життєво важливі завдання.

Сюжетно-рольова гра посідає провідну функцію у освітньому процесі дітей старшого дошкільного віку.

Переваги гри у процесі формування комунікативної компетентності дітей є очевидними: у грі вони відображають навколишню дійсність, взаємини між однолітками та дорослими, вчинки людей.

Водночас у грі діти розвивають свою уяву, творчість, набувають самостійності та незалежності у прийнятті рішень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Айзенбарт М. Ігрова діяльність у контексті соціально-комунікативних умінь старших дошкільників. Актуальні питання гуманітарних наук : зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Дрогобич : 2015. Вип. 9. С. 68–73.

2. Базовий компонент дошкільної освіти / авт. Кол. : А. Богуш, Г. Бєлєнька, О. Богініч, Н. Гавриш [та ін.]. Київ : 2018. 26 с.

3. Дятленко Н. Лялька як персона, або нові можливості застосування ляльки в педагогічному процесі. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2017. №5. С.9–14.

4. Максимова О. Формування комунікативної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі. Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка ; Ін-т педагогіки НАПН України. Вип. 20(1–2016). Ч. 2. 2016. С. 229–234.

5. Формування освітніх компетенцій дитини: проблеми, розвиток, супровід : зб. матеріалів ІІ Всеукр. наук.-метод. семінару для науковців, практ. працівників та студентів (27 бер. 2014 р.) / гол. ред. І. П. Рогальська-Яблонська та ін. Умань : АЛМІ, 2014. 116 с.

УДК 330

РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ульянова Вікторія Станіславівна,
докт. пед. наук
Писаревська Владислава Сергіївна,
Набока Діана Олександрівна
студентки
Харківська гуманітарно - педагогічна академія
м. Харків, Україна

Анотація: Установлено, що проблема розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку пов'язана з обґрунтуванням організаційно-методичних засад, що забезпечують їх розвиток, під якими розуміємо: організацію освітнього процесу, що передбачає поєднання колективної, групової, індивідуальної роботи та використання різних форм (самостійна музична діяльність, використання музики у повсякденному житті, музичні заняття, музичні розваги, музично-театралізовані свята, додаткові – заняття за інтересами дітей, гуртки (студії)) та методів (наочні, словесні і практичні) музичного виховання й навчання; застосування на кожному етапі розвитку дитини різновидів музичної діяльності; створення природного музично-ігрового середовища, що відповідає інтересам і потребам дітей різного віку.

Ключові слова: здібності, музична діяльність,творчість, дошкільний вік.

У процесі дослідження з'ясовано, що складний міждисциплінарний феномен «музичні здібності дітей дошкільного віку» багатогранно осмислюється в руслі філософського, психологічного та педагогічного знання як основний шлях індивідуального та суспільного розвитку дитини.

На підставі проаналізованих наукових праць учених (Л. Виготський, І. Газіна, Г. Гац, Л. Добринюк, О. Донченко, В. Загвязинський, С. Матвієнко, В. Моляко, В. Рибалка, С. Рубінштейн, М. Чернявська та інші) визначено суть

поняття «музичні здібності дітей дошкільного віку» як стійкі індивідуально-психологічні властивості дитини, які є передумовою та запорукою успішного здійснення музичної діяльності[4, с.21]. У дослідженні з'ясовано, що процес самореалізації дитини в різних видах музичної діяльності сприяє цілісному та загальному її розвитку.

Розвиток музичних здібностей дітей 4–7 років як психолого-педагогічна проблема розглядається на основі аналізу філософської, мистецтвознавчої, психолого-педагогічної літератури досліджено підходи вчених щодо проблеми розвитку музичних здібностей, конкретизовано зміст і структуру музичних здібностей дітей дошкільного віку, визначено особливості та педагогічні можливості розвитку музичних здібностей дошкільників, доведено, що вік дитини 4–7 років є найбільш сприятливим для розвитку її музичних здібностей.

Доведено, що розвиток музичних здібностей дітей дошкільного віку – це процес формування музичних якостей особистості дитини в процесі організації навчально-ігрової діяльності, організованої на основі взаємодії різних видів музичного мистецтва (В. Верховинець, Н. Георгян, Е. Жак-Далькроз, М. Монтессорі, К. Орф, В. Семиченко, Б. Теплов, Н. Терентьєва, Б. Яворський та інші).

Низка досліджень (А. Арісменді, Г. Артоболевська, Н. Ветлугіна, Л. Гаврілова, О. Запорожець, М. Кичук, М. Михайлова, С. Науменко, Я. Пономарьов, О. Радинова, С. Сисоєва, К. Тарасова) дозволяє стверджувати, що саме при опануванні різними видами музичної діяльності, в процесі організації цілеспрямованого освітньо-творчого процесу у дошкільників розвиваються такі здібності: музично-слухові (музично-слухові уявлення, ладове та музично-ритмічне чуття та інші), здібності до різних видів музичної діяльності (гра на музичних інструментах, спів, музично-рухова діяльність та інші), музично-творчі здібності, які є складовими структури музичних здібностей [1, с.29]. Аналіз літературних джерел (Б. Барток, В. Верховинець, К. Орф, З. Кодай, Н. Кривошея, Т. Лісовська, О. Ростовський, О. Смоляк) дозволяє стверджувати, що розвиток музичних здібностей дітей дошкільного

віку сприяє розвитку їхньої стійкої уваги, пам'яті та уяви, активізує їхнє репродуктивне та продуктивне мислення, позитивно впливає на їхнє загальнокультурне становлення.

З'ясовано, що головною ознакою розвитку музичних здібностей дошкільників є творчість, яка проявляється в процесі організації музичної діяльності та визначає її успішність (Л. Виготський, В. Загвязинский, В. Моляко, В. Рибалка, С. Сисоєва та інші).

Узагальнення провідних наукових підходів щодо розвитку музичних здібностей дітей (А. Арісменді, В. Бехтерєв, Л. Виготський, П. Каптерєв, О. Радинова, Б. Теплов, В. Шацька та інші) дозволило констатувати важливість упроваждення інтегративного підходу в освітній процес дошкільників, який полягає в забезпеченні системного, планомірного розвитку музичних здібностей дітей у процесі комплексного, систематичного музично-естетичного виховання за заздалегідь розробленою програмою, їхнього цілеспрямованого залучення до «музично-освітнього середовища» [5, с.41].

На основі аналізу досліджень (О. Костюк, Н. Кичук, О. Леонтьєв, В. Моляко, В. Семиченко та інші), в яких розкривається проблема розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку, визначено принципи розвитку музичних здібностей дошкільників: емоційної насиченості освітнього процесу; забезпечення психологічної комфортності досшкільників шляхом створення святкової атмосфери у процесі проведення занять; добровільності участі дітей у музично-ігровій діяльності; різновікового комплектування груп; активізації творчого самовираження дітей тощо [4, с.20].

Здійснено аналіз моделей музичного розвитку особистості дитини, який дозволив виявити, що для дитячої музичної творчості пріоритетною є спрямованість на розвиток музичних асоціацій не загального типу, а індивідуально-ціннісних, особистісно зорієнтованих, які визначаються зовнішньою і внутрішньою установками дитини. Такі моделі розглядаються на прикладі визнаних зарубіжних освітніх систем, зокрема: музично-ритмічна система (Е. Жака-Далькроза), музично-освітні концепції З. Кодая, К. Орфа,

Ш. Сузукі та інші); методична система (В. Верховинець, М. Монтессорі, Б. Яворський та інші) [2, с.16]. Установлено, що проблема розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку пов'язана з обґрунтуванням організаційно-методичних засад, що забезпечують їх розвиток, під якими розуміємо: організацію освітнього процесу, що передбачає поєднання колективної, групової, індивідуальної роботи та використання різних форм (самостійна музична діяльність, використання музики у повсякденному житті, музичні заняття, музичні розваги, музично-театралізовані свята, додаткові - заняття за інтересами дітей, гуртки (студії)) та методів (наочні, словесні і практичні) музичного виховання й навчання; застосування на кожному етапі розвитку дитини різновидів музичної діяльності; створення природного музично-ігрового середовища, що відповідає інтересам і потребам дітей різного віку; моделювання в музично-ігровій формі реальних життєвих ситуацій, взаємин дошкільників та дорослих; систематичне спонукання дітей до пошуково-творчої музичної діяльності й самовираження в ній.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексюк С. О. Розвиток діалогічного та монологічного мовлення дошкільників у театралізованих іграх // Розвиток творчої особистості в системі дошкільної освіти. Донецьк. Краматорськ, 2003.С. 102–103.

2. Богуш А. М. Концепція розвитку дитячого мовлення за Ж. Піаже. Педагогіка і психологія. 2000. № 3. С. 22–29.

3. Гумінська О. Концепція формування діяльної особистості в процесі музичного виховання. Завуч. 2005. № 16. С. 15.

4. Захарченко В. Комунікативно-мовленнєві ігри // Дошкільне виховання. 2000. № 12.С. 6–7.

5. Зіміна А. Н. Теорія і методіка музичної освіти дітей дошкільного віку. Львів : Сфера, 2010.

6. Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкільна педагогіка. Київ : Академія, 2000. 416 с.

КОРЕКЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ ІЗ АУТИЗМОМ

Форостян Ольга Іванівна
д.п.н., професор, завідувач кафедрою
дефектології та фізичної реабілітації,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна
Бережна Катерина Олегівна,
здобувач ОС «магістр»,
ДЗ Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

Конвенція ООН з прав дитини в якості вихідної точки розглядає права кожної окремої дитини. У Конвенції зазначається, що всі діти мають фундаментальними правами, проте багато з них з різних причин потребують додаткової підтримки і допомоги на різних стадіях розвитку для реалізації своїх прав. Така додаткова допомога необхідна дітям з аутизмом.

Успіх розвитку мови, і корекційної роботи в цілому, багато в чому залежить від дій батьків дитини з аутизмом. В їхньому бажанні допомогти своїй дитині соціалізуватися. Батькам необхідно використовувати спілкування, як канал впливу на неконтактність і подолання її. Це як раз той ефективний засіб, який завжди в руках у сім'ї. Накопичений у світі досвід показує, що використання цього засобу приносить чималі результати.

У дітей із розладами спектру аутизму, окрім основних специфічних особливостей фізіологічного та психологічного розвитку, порушується можливість здійснювати мовленнєву діяльність. Вони страждають від власної

нездатності налагодити соціальну взаємодію, підтримувати контакт з людиною без явного психологічного дискомфорту, для них характерні труднощі сприймання інформації і розуміння ситуації спілкування. Такі недоліки можуть бути наслідком відсутності самої потреби у спілкуванні, або посилене прагнення уникати контактів. Однак, часто основою несформованої

комунікативної функції в дитини з аутизмом є хворобливий невротичний досвід, хронічна недостатність спілкування у ранньому дитинстві, відсутність сприятливої ситуації користування мовленням [1, 3].

Л. Каннер припустив, що синдром раннього дитячого аутизму частіше трапляється у дітей, ніж це вважалось раніше, і що ранній дитячий аутизм помилково розглядали як розумову відсталість або дитячу шизофренію. Було виявлено п’ять головних критеріїв дитячого аутизму: глибоке порушення контакту з іншими людьми; нав’язливе прагнення до одноманітних форм активності; поглинутість предметами, які крутяться; мутизм, або мовлення, не спрямоване на міжособистісне спілкування; високий когнітивний потенціал.

В результаті досліджень авторів (В. М. Башина, Г. Н. Пивоварова, 1970; В. М. Башина, 1980; Е. Ентоні, 1958; Рімланд Б., 1964; Лутц Дж., 1968; Вінг Л., 1981; Руттер М., 1987) у структурі раннього дитячого аутизму вдалося виявити такі розлади, як порушення апетиту, відсутність адаптації до оточення, а також афективні розлади; уточнити терміни розгорнутого прояву (до трьох - п’яти років) клініки дитячого аутизму і можливість виникнення позитивних психопатологічних розладів поряд із симптомами порушення розвитку всіх сфер діяльності.

На сьогоднішній день більшість дослідників [1, 2, 3] визначає порушення діяльності ЦНС внаслідок органічних шкідливостей раннього онтогенезу як одну з ймовірних причин аутизму. Факти, що підтверджують цю гіпотезу: гіпо- або гіперсензитивність щодо стимулів різних аналізаторів; прояви моторної розгальмованості; швидка виснажливість та труднощі у формуванні довільної уваги; ехолалії та затримка психомовного розвитку; розумова відсталість, яка часто є супутнім розладом при аутизмі; тощо.

Рання діагностика аутизму має важливе значення, оскільки прогноз цієї аномалії розвитку в значній мірі залежить від часу початку психолого-педагогічної корекції і лікування.

У дитини з аутизмом порушено формування всіх форм довербального і вербального спілкування. Перш за все у неї не формується зоровий контакт,

дитина не дивиться в очі дорослого, не протягує ручки з німим проханням, щоб її взяли на руки, як це робить здорове маля вже на першому етапі соціально-емоційного розвитку [2].

На всіх етапах розвитку дитина з аутизмом в спілкуванні з тими, хто оточує не звертається до мови міміки і жестів, як це роблять діти першого року життя, а також діти з порушеннями слуху і мови.

Основна особливість дітей з аутизмом - це прагнення уникати контакту з іншими людьми. Дитина ні на кого не дивиться, не спілкується з тими, хто довкола. Зорова увага дітей з аутизмом украй вибіркова і дуже короткочасна, дитина дивиться наче повз людей, не зауважує їх і відноситься до них як до неживих предметів. Водночас їй характерна підвищена вразливість, її реакції на те, що оточує часто непередбачувані і незрозумілі. Така дитина може не зауважувати відсутності близьких родичів, батьків і надмірно хворобливо і збуджено реагувати навіть на незначні переміщення і перестановки предметів в кімнаті.

Для дітей з аутизмом характерні різноманітні порушення психомоторики, які виявляються, з одного боку, в моторній недостатності, відсутності рухів співдружності, а з іншого - в появі одноманітних, стереотипних рухів у вигляді згинання і розгинання пальців рук, потягувань, махів кистями рук, підстрибуванні, обертання довкола себе, бігання навшпиньки тощо. Особливо характерні кругові рухи кистями рук біля зовнішніх кутів очей. Такі рухи з'являються або посилюються при хвилюванні, при спробі дорослого вступити в контакт з дитиною.

Багатьом дітям з аутизмом притаманна підвищена лякливість, вразливість, схильністю до страхів, при цьому особливо виражений страх новизни, який розглядається як хворобливо загострений інстинкт самозбереження. Інтелектуальний розвиток цих дітей досить різноманітний. Серед них можуть бути діти з нормальним, прискореним, різко затриманим і нерівномірним розумовим розвитком. Відзначається також як часткова або спільна обдарованість, так і розумова відсталість.

Серед характерних патологічних форм мови перш за все характерні ехолалії, химерна, часто скандована вимова, своєрідна інтонація, характерні фонетичні розлади і порушення голосу з переважанням особливої високої тональності в кінці фрази або слова, дитина довго називає себе в другій або в третій особі, відсутність в активному словнику слів, що позначають близьких для дитини людей, наприклад, слів мама, тато інші предмети, до яких у дитяти є особливе ставлення: страх, нав'язливий інтерес, їх одушевлення, тощо.

При ранньому дитячому аутизмі в домовленнєвий період часто спостерігається відсутність лепетання і слабкий розвиток функції наслідування. Дитина не виконує прості мовні інструкції, хоча непрямими методами можна визначити, що вона розуміє мову. Більш ніж у 50-70% дітей з раннім дитячим аутизмом спостерігається недостатність використання жестів і інтонації в спілкуванні. На початку мовного розвитку ехолалії з'являються рідко, але вони можуть мати місце в старшому дошкільному віці [3].

Корекційна робота повинна здійснюватися поетапно, виходячи зі ступеня вираженості аутистичного дизонтогенезу дитини з РДА.

Використовуються адаптовані для роботи з аутистами звичайні програми з навчання та організації ігор для звичайних і спеціалізованих дитячих ясел і садів. Оцінка стану дитини-аутиста, рівня його розвитку, запасу знань, поведінкових навичок проводиться комплексно всіма фахівцями і служить основою розробки індивідуального плану корекційних заходів. На перших етапах відпрацьовується найважливіша реакція пожвавлення і спостереження, формується зорово-моторний комплекс. В подальшому, розвивають тактильне, зорово-тактильне, кинестетичне, м'язове сприйняття. потім проводиться робота по вихованню навичок самообслуговування. На наступному етапі завдання ускладнюється переходом від маніпулятивної гри до сюжетної. Найважливішою стороною роботи залишається спонукання до діяльності, багаторазове повторення ігор, формування ігрових штампів, з постійним використанням візуально-моторного комплексу. словесні коментарі необхідно давати в короткій формі.

Відновлення і розвиток мови проводимо послідовно. Спочатку в маніпуляції з іграшкою формуємо тактильне сприйняття, потім зорове розуміння предмета, після чого предмет визначаємо словесно і формуємо співвіднесення словесного визначення з конкретним предметом. На наступному етапі добиваємося того, щоб дитина почуте слово навчився правильно вимовляти (відтворювати). Власне педагогічні програми повинні бути спрямовані на навчання дітей поняттям числа, рахунку, визначення часових категорій, орієнтуванні в просторі. Етап від етапу вирішується завдання ускладнення діяльності, збільшується пропонований обсяг навичок і знань. Будь-які завдання повинні пропонуватися в наочній формі, пояснення повинні бути простими, повторюваними по кілька разів.

Таким чином, мовленнєвий розвиток при аутизмі характеризується досить специфічними рисами і багато в чому залежить від того, чи проводиться корекційне втручання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базима Н. В. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.13 / Н. В. Базима. -К. ,2014.-21 с.

2. Детский аутизм. Хрестоматия: Учеб. пособие для студ. высш. и сред, пед., психол. и мед. учеб. заведений / Сост. Л. М. Шипицына. Санкт- Петербург, 2001.

3. Ранній дитячий аутизм: Навчально-методичний посібник. Видання друге: перероблене і доповнене / А. П. Чуприков, М. І. Винник, Я. Т. Багрій. Івано- Франківськ.: Видавництво Івано- Франківської державної медичної академії. - 2015. - 48 с.

УДК 373.211.24:371.15

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Швець Тетяна Анатоліївна
кандидат педагогічних наук,
старша викладачка кафедри теорії та методики
дошкільної та початкової освіти
педагогічного факультету
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна

Анотація: у статті проаналізовано особливості формування професійної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти; схарактеризовані критерії та показники сформованості професійної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти; означені окремі аспекти формування професійної майстерності майбутніх педагогів.

Ключові слова: майбутні вихователі, професійна майстерність, заклад дошкільної освіти, критерії, показники.

Дошкільна освіта має свої специфічні особливості щодо роботи з дітьми дошкільного віку. Тому для вищої школи залишається актуальною проблема професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, а також - формування їх професійної майстерності. Значущість професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів очевидна: без набуття майстерності не можлива реалізація особистості у професійній діяльності, а без професійної майстерності вихователя – гармонійного виховання та навчання дітей дошкільного віку. Актуальною у цьому аспекті є розробка методики формування професійної майстерності майбутніх фахівців дошкільної освіти. Проте, зрозуміло, що без комплексного підходу не можливе вирішення проблеми формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Теоретичні та методичні засади професійної підготовки педагогів дошкільних навчальних закладів розкрито у дослідженнях Л. Артемової, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Коваль, О. Кононенко, К. Крутій, Ю. Котелянець, Г. Бєлєнької, Х. Шапаренко, Р. Кондратенко та інших науковців. Шляхи та методи підвищення професійної підготовки обґрунтовували Г. Бєлєнька, Н. Левінець, Т. Кротова, О. Бурдяєва, І. Слєпцова, Т. Танько та інші. Предметом сучасних дисертаційних досліджень науковці визначають різні аспекти підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до багатьох видів діяльності; до педагогічного менеджменту (Г. Закорченна) та самоменеджменту (В. Мусієнко-Репська); індивідуального стилю педагогічного спілкування (І. Луценко), до роботи у сім'ях (Н. Ковалевська) та з неблагополучними сім'ями (Т. Жаровцева), до застосування народних традицій у фізичному вихованні дітей дошкільного віку (Н. Левінець), до професійного самовиховання (О. Кучерявий), художньо-педагогічної (Г. Підкурганна) та музично-педагогічної підготовки (Т. Танько).

Значний досвід наукового пояснення поняття «професійна майстерність», «професійна майстерність майбутнього вчителя» накопичено у науково-педагогічних дослідженнях І. Зязюна, В. Сухомлинського, А. Макаренка, В. Семіченко, Є. Барбіної, Н. Кічук, Б. Андрієвського, Л. Петухової, Ю. Косенко, Л. Загородньої, Н. Тарасевич, С. Тітаренко.

Теоретичні та методичні засади професійної підготовки педагогів дошкільних навчальних закладів розкрито у дослідженнях Л. Артемової, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Коваль, О. Кононенко, К. Крутій, Ю. Котелянець, Г. Бєлєнької, Х. Шапаренко, Р. Кондратенко та інших науковців. Шляхи та методи підвищення професійної підготовки обґрунтовували Г. Бєлєнька, Н. Левінець, Т. Кротова, О. Бурдяєва, І. Слєпцова, Т. Танько та інші. Предметом сучасних дисертаційних досліджень науковці визначають різні аспекти підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до багатьох видів діяльності; до педагогічного менеджменту (Г. Закорченна) та самоменеджменту (В. Мусієнко-Репська); індивідуального стилю педагогічного

спілкування (І. Луценко), до роботи у сім'ях (Н. Ковалевська) та з неблагополучними сім'ями (Т. Жаровцева), до застосування народних традицій у фізичному вихованні дітей дошкільного віку (Н. Левінець), до професійного самовиховання (О. Кучерявий), художньо-педагогічної (Г. Підкурганна) та музично-педагогічної підготовки (Т. Танько).

Значний досвід наукового пояснення поняття «професійна майстерність», «професійна майстерність майбутнього вчителя» накопичено у науково-педагогічних дослідженнях І. Зязюна, В. Сухомлинського, А. Макаренка, В. Семіченко, Є. Барбіної, Н. Кічук, Б. Андрієвського, Л. Петухової, Ю. Косенко, Л. Загородньої, Н. Тарасевич, С. Тітаренко.

Аналіз сучасних теоретичних підходів стосовно змісту професійної майстерності засвідчив, що складовими компонентами цього утворення є гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності та педагогічна техніка.

Формування професійної майстерності розглядається нами як складна система, тому критеріями ми виділили такі, що відображають певний стан її розвитку як системотворчого чинника професійної підготовки у процесуальному аспекті, тобто у процесі вузівського етапу навчання з пролонгованою метою на результат – самостійну професійну діяльність [5,с.45].

Ми вважаємо, що при обґрунтуванні критеріїв та показників сформованості професійної майстерності майбутніх вихователів доцільно враховувати такі аспекти:

- особливості професійно-педагогічної підготовки та специфіку фахової діяльності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів;
- сутність професійної майстерності як комплексу властивостей особистості, що має бути сформованим у процесі вузівської підготовки і забезпечить у результаті високий рівень професійно-педагогічної діяльності у майбутньому;
- структуру, взаємозв'язок та взаємозумовленість структурних компонентів професійної майстерності [5, с. 102].

Критеріями сформованості професійної майстерності майбутніх вихователів на процесуальному етапі вузівської підготовки є мотиваційно-цільовий з показниками: наявність професійних мотивів, гуманістична спрямованість, мотивація до успіху; змістово-процесуальний з показниками: психолого-педагогічна компетентність, система знань щодо сутності, змісту і складових професійної майстерності, здатність до саморозвитку; інтеграційно-рефлексивний з показниками: комунікативність, здатність до емпатії, рефлексивність. Визначені критерії сформованості означеного утворення, їх показники покладено в основу схарактеризованих рівнів сформованості професійної майстерності майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Отже, формування професійної майстерності – цілісний процес. Оволодіння його структурними компонентами відбувається на всіх етапах становлення майбутніх фахівців за умов навчально-методичного забезпечення процесу їхньої професійної підготовки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бєленька Г. В Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Г. В. Бєленька, -К., 2012. -41 с.

2. Богуш А. М. Компетентніший підхід у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти у вищому навчальному закладі /А. М. Богуш //Реалізація європейського досвіду компетентнішого підходу у вищій школі України : матеріали метод, семінару (НАПН України, Інститут педагогіки НАПН України). - К.: Педагогічна думка, 2009. - С. 271-281.

3. Гнезділова К. М. Моделі та моделювання у професійній діяльності викладача вищої школи: навч. посіб. / К.М. Гнезділова, С.О. Касярум. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2011. – 124 с.

4. Котелянець Ю. С. Методика викладання освітньої галузі

«Технології» з практикумом. Навчально-методичний посібник / Н. В. Котелянець, О. В. Агєєва, Ю. С. Котелянець. – Харків, 2019. – 198 с.

5. Швець Т.А. Формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: Навч.-метод. посібник Т. А. Швець. - Херсон: Айлант, 2016. - 124с.

6. Швець Т. А. Групова взаємодія здобувачів дошкільної освіти як основа формування впевненості в собі. Український педагогічний журнал. № 3. 2022, с. 149-155, URL: https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/620/582

7. Швець Т. А. Організація мовленнєво – ігрової діяльності здобувачів дошкільної освіти в контексті розвитку мовлення особистості дитини. Педагогічні науки. № 99, 2022, с. 25-29, URL: https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4511

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

UDC 159.9.

FEATURES OF EMOTIONAL AND PROFESSIONAL BURNOUT OF TEACHERS IN THE CONDITIONS OF WAR

Zorya Bogdana Georgiivna
postgraduate, 3 course
National Pedagogical Dragomanov
University, Ukraine, Kyiv
Kovtun Irina Ivanivna
teatcher of the highest category
Svyatoshynskyi children’s house boarding
Kyiv, Ukraine

Annotation: The activity of pedagogical workers refers to the types of professional activity, a characteristic feature of which is emotional tension. Stressful situations, which are an integral part of teachers' professional experience, create conditions for activities associated with a «threat» for their mental health. Stressful factors in the activity of a teacher are: responsibility for the health and learning results of children, the need to constantly confirm one's own level of qualification, the tension and variability of working conditions, the emotionality of work, the constant work of attention, the need for continuous logical and psychological analysis of situations, working with people, conflict situations among students. Therefore, high requirements are placed on the personality of a pedagogical worker.

Keywords: emotional burnout, destructive thoughts, depersonalization, reduction, ability to reflect

In these difficult times, when the war has been going on for a long time, we all need psychological support, because in order to teach students and share experience

with them, it is important to have our own resources for this. Children have a good sense of the emotional state of adults, because they need to be sure of the reliability of those who guarantee their safety, are an authority and a role model. First of all, it is mother and father. Next on the list of trusted people are teachers, educators, who, by the way, sometimes spend even more time with children than their parents, so it is natural for students to focus on their emotional state.

It is important for a teacher to learn how to quell one’s own destructive thoughts, regulate emotions, and prevent one's own burnout in time. Emotional burnout syndrome means emotional exhaustion that increases over time. This concept was first used by the American psychiatrist Herbert Freudenberger in 1974. Especially vulnerable to burnout at work are those whose profession involves constant communication and caring for someone. These are teachers, psychologists, doctors, volunteers. The need to constantly be in touch, to listen and speak for oneself, to monitor important news, the behavior of other people, to try to meet someone's expectations — all this leads to the fact that at some point a person simply does not have enough energy for further activities.

Therefore, it is very important to pay attention to the symptoms of burnout, which are divided into three groups: emotional exhaustion, which is characterized by feelings of emptiness and fatigue; depersonalization, which is characterized by an indifferent attitude to the environment, often it manifests itself through cynicism or a negative perception of reality; reduction of professional achievements, i.e. devaluation of one's successes and experience, feeling of one's own helplessness. Also, signs of burnout can be passivity, increased irritability even for minor events, reluctance to communicate, increased anxiety, a constant feeling of fear, and a negative view of professional prospects [1, p.157].

Professional (emotional) burnout and stress are similar processes, but have different nature. Problems and stresses arise for everyone, and usually they are overcome in the process of work. But with professional burnout, things are more complicated. This is a protracted process that ripens and accumulates for quite a long time, and then takes the employee out of working condition for a long time as well. If

chronic work-related stress lasts more than 3-4 months, this may indicate emotional burnout.

Burnout is a consequence of stress, or rather, its last stage, when a person is already completely exhausted. Burnout is most often noticed at work, despite the fact that it is possible to burn out emotionally at home as well, for example, being on a forced vacation or, as we all are now, in constant tension due to a war with no end in sight. It seems that one does not know where to move, how to live and what to do to improve the situation. A mentally healthy person tends to make plans — this is our natural need. When the ability to plan disappears, we feel helpless, anxious and insecure. In order to recover and have the desire to live and work fruitfully, it is important to understand which resources we already have and need to preserve and which ones need to be restored.

Also, among the reasons that cause professional emotional burnout, the following can be distinguished: fear of losing a job, for example, due to a war in the country, stress related to daily duties, lack of respect among colleagues or from management, conflicts within the team, an unclear and unfair system wages, lack of prospects.

War is a time of serious transformations affecting not only society in general, but also each individual. And the stages of these transformations are closely related to our availability of resources and the ability to distribute these resources. When resources are scarce, we can react in different ways: hoard them hysterically, panic, save as much as possible, or even postpone our lives for later. The only problem is that this «later» may not come, and what is postponed may cease to please and generally not give the effect we expect from it, and therefore lead to disappointments. To prevent this from happening, it is worth remembering that we have several basic resources that significantly affect our lives. The most important of them are, in fact, life and physical health. They must be protected, supported and not risked for nothing.

Taking care of one’s own physical safety is the primary task of a person, because life is a non-renewable resource. Health is closely related to it, because when

it deteriorates, the quality of our life decreases significantly. Staying as safe as possible is the best thing you can do for yourself. Ignore people's reproaches or your own conscience: we not only have the right to take care of our life and health, we do not have the right not to do it [2, p.248].

The next and very important resource is money. Oddly enough, it is customary to devalue them in our country, saying that «money does not buy happiness» and «money cannot buy health/happiness/love». The topic of funds in our society is closed: it is not customary to ask about them, they try not to discuss it with colleagues and children. But so far no one has managed to live, for example, without food, which also has its price. Money enables us to replenish other resources physical health and well-being. In the modern world, they actually provide the first rung of Maslow's pyramid, that is, the physiological needs without which it is impossible to move up. Therefore, it is quite normal to worry about the lack of this resource, as long as it does not develop into painful forms of accumulation. War is always a risk of loss of material resources, which causes panic, and panic, in turn, is a desire to either spend money on completely unnecessary things or, on the contrary, to save too much.

It is also important to learn how to ask for help so that you can use the available resources that other people offer. There is no shame in asking for help. Helping others is nice and noble.

It is also worth talking about time - an incredibly important resource that is also non-renewable. But we spend it the easiest, putting off life for later. Unfortunately, most of us have not been taught to value our own time, and this significantly impairs our prospects for a better future and does not allow us to fully experience the joy of life here and now. It is worth remembering that saving time does not mean waiting, but filling it with life, noticing what is happening around, finding something to be happy about, planning, benefiting and communicating with people, that is, putting the maximum meaning into a unit of time [3, p.315].

The last point is mental health, which we need to have the strength for work, relationships, communication and at the same time enjoy life. A psychological

resource is a support that allows us to satisfy our life needs, formulate moral guidelines and move forward. The psychological resource also includes the ability to reflect, that is, to be aware of one's own experience, to share it, emotions, to find like-minded people and those who share our way of life. Being disciplined and being able to make daily plans are also signs of mental health. It is worth using literally everything that gives us strength and inspiration, as well as a sense of our own value and importance.

REFERENCES

1. Zlyvkov V. L., Lukomska S. O. Psychodiagnostics of personality in crisis life situations. K.: Pedagogical thought, 2020. 219 p.

2. Karamushki L. M. Work technologies of organizational psychologists. K.: «INKOS» firm, 2018. 366 p.

3. Korolchuk M. S. Psychophysiology of activity. K: NikaCenter, 2016. 400 p.

УДК159.9

МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ КОНФЛИКТЫ В КОЛЛЕКТИВЕ ШКОЛЬНИКОВ

Азизова Гюнай
Баку, Азербайджан

Аннотация: в статье были освящены отдельные вопросы, связанные с психологией конфликта, возникающего в школьной среде, роль школьного психолога в профилактике конфликтных ситуаций, представлена апробированная программа по снятию агрессии у подростков, что способствовало предупреждению конфликтов среди обучающихся.

Ключевые слова: агрессия, конфликт, обучение, подросток, тревожность, тренинг, школа.

Современная школа ставит перед школьными психологами весьма ответственную задачу по организации конструктивной работы, направленной на предупреждение конфликтов, представляющих опасность для нормального функционирования учебно-воспитательного процесса.

Как и всякое развитие, процесс воспитания и обучение не может протекать без определенных сложностей между учащимися, учителями, родителями и т.д. Особенно часто мы сталкиваемся с конфликтами в подростковом возрасте, который является не только сложным по степени проявления бунтарства, независимости, упрямства, агрессии, служащими источником нарушения межличностного общения подростка, но и характеризуется желанием утвердить позиции в отношениях со сверстниками, родителями, учителями.

Актуальность данной темы обусловлена возрастающей в современной системе образования увеличением числа конфликтов в школьной среде, необходимостью улучшения работы школьного психолога по своевременному выявлению и предотвращению межличностных конфликтов среди учащихся.

Характеризуя конфликт, следует отметить, что под конфликтом понимается столкновение противоположно направленных тенденций в психике отдельного человека, во взаимоотношениях людей.

По мнению Н. В. Гришиной, конфликт — это «противоречие между людьми, возникающее из-за значимых для них аспектов их взаимодействия и нарушающее их нормальное взаимодействие» [5, с. 9].

В научной литературе представлен значительный опыт исследования особенностей конфликтов в сфере образования: С. В. Баныкина, Е. И. Степанов [2], Л. Г. Борисова [3], Е. А. Буткус Е. А., Н. В. Самсонова, Т. В. Врачинская [4].

В психолого-педагогической литературе достаточно часто мы сталкиваемся с отождествлением понятия агрессия и конфликтность, что и нашло свое отражение в проведённых экспериментальных исследованиях, в которых были выявлены корреляционные связи между агрессивностью и конфликтностью, наличием у респондентов таких личностных свойств, которые тесно связаны с нетерпимостью, обидчивостью, вспыльчивостью и т.д.

В Азербайджане весьма успешно ведется изучение отдельных аспектов проблемы конфликта, особое место занимает проблема конфликта в современной семье, что явилось предметом исследования Я. Н. Алиевой [1].

Возникновение конфликта в учебных коллективах, рассмотрение типологии конфликта и выявление путей их разрешения в педагогическом процессе было рассмотрено в работах Н. Х. Мирзы [8], который предложил свои методы разрешения сложившихся противоречий: психологический, педагогический, психо-педагогический.

Отдельные аспекты предупреждения суицидальных поступков, нахождения путей разрешения межличностных конфликтов были рассмотрены в работах А.Махмудовой [7].

Коллективом авторов А. Н. Аббасбейли, П. Г. Дарабади, А. Г. Ибрагимовым [6] был подготовлен учебник, в котором были освящены теоретические основы, направления в теории конфликтологии, виды, классификация, стратегии поведения в конфликте. Особое место в

исследовании заняли вопросы, связанные с рассмотрением международных конфликтов, урегулирования политических конфликтов.

Образовательное учреждение, являясь местом, где происходит социализация учащихся, где они сталкиваются с конфликтными ситуациями, которые требуют своего разрешения, предполагает своевременного принятия мер по их предотвращению, так как они представляют опасность не только для участников, но и для нормального функционирования учебно-воспитательного процесса.

Конфликтные ситуации могут возникать на каждом возрастном этапе психического развития учащегося и не всегда школьникам удается правильно разобраться в ситуации, что граничит с приобретением негативного опыта и усвоения отрицательных стереотипов поведения.

Процесс обучения и воспитания трудно представить без конфликтных ситуаций, как и всякое развитие личности, которое не всегда можно назвать благоприятным, что сегодня является составной частью окружающей нас реальности.

Современный уровень исследования конфликтов в системе образования позволяет достаточно быстро реагировать и анализировать возникающие в учебном процессе конфликты, с применением наиболее современных методов их разрешения в учебной деятельности.

Как показывает наш опыт работы в школе, предупредить конфликт в классном коллективе всегда легче, чем с ним работать. Мы попытались подготовить и апробировать программу для работы с подростками, с целью откорректировать их поведение, помочь им в дальнейшем делать правильные шаги при столкновении с конфликтной ситуацией.

Работа в школе убедила нас в том, что одного нашего желания и стремления к сохранению позитивного настроя в межличностных отношениях учащихся недостаточно, умение вовремя выявить причины конфликтов в

подростковом коллективе, принять правильное решение о тематической работе, умение выходить и предотвращать конфликтные ситуации - достаточно тяжелый труд, необходимый для того, чтобы учебный процесс в школе проходил максимально плодотворно.

Перед нами была поставлена цель развить и научить учащихся способности разрешать конфликты, на что и была направлена разработка и апробация программы, реализация которой состояла из нескольких этапов и предполагала решить следующие задачи.

- развитие навыков общения школьников;
- обучить школьников основным приемам преодоления конфликтных ситуаций;
- анализировать мотивы собственного поведения и поступки других, переключаться от деструктивных, отвлекающих от учебной деятельности действий к конструктивным;
- развивать эмпатию, рефлексию, конструктивное разрешение межличностных и межгрупповых конфликтов.

В разработанной нами программе имеются как методы активного обучения: мини- лекции, игры, психологические упражнения и тренинги, анализ ситуаций, так и методы индивидуальной работы с личностью.

Были использованы методы позитивной психотерапии, игровой, арт-терапии. Работа проходила в группах, в неделю 2 раза, продолжительность каждого занятия была 45 минут.

В комнатах было предусмотрено оборудование: компьютеры, проектор для показа презентации и т.д. Комнаты были подобраны просторные для того, чтобы респонденты могли сидеть в кругу, а при необходимости свободно передвигаться.

Нами был подготовлен раздаточный материал, бланки, цветные карандаши, фломастеры и т.д., составлена тематика занятий, направленных на коррекцию агрессивного поведения у данной группы детей.

Тематический план занятий для подростков

Занятие	Цель
1-2 «Наши эмоции»	Отработка эмоциональных навыков восприятия положительных и отрицательных эмоций, работа с вербальными и невербальными средствами их выражения
3-4 «Добро побеждает зло»	Обучение навыкам снятия негативное эмоциональное напряжение, выработка приемов саморегуляции.
5-6 «Я и конфликт»	Отработка форм бесконфликтного поведения в коллективе, развитие умения взаимодействовать со сверстниками
7-8 «Агрессии - нет!»	Коррекции агрессивного поведения

Остановимся на следующем занятии «Добро побеждает зло»

Цель: отработка негативных эмоций.

Во введении к занятию мы рассказываем о том, что такое хорошие поступки и почему мы иногда совершаем плохие поступки. Просмотр мультипликационного фильма с последующим обсуждением сюжета, смысла увиденного (на выбор показываем мультипликационный фильм «Где живет добро и зло» [9], мультипликационный фильм в 3D «Добро побеждает зло» [10], ералаш «Добро побеждает зло» [11].

Следующее задание связано с использованием мандалотерапии в работе с подростками, что помогает снизить уровень агрессии. Раздается шаблон - мандала, который необходимо учащимся раскрасить в зависимости от того, какое у них настроение. Радостному настроению соответствует красный, спокойному - зеленый цвет, тревожному – коричневый, черный – плохое настроение и т.д. После окончания проводится обсуждение картины.

Домашнее задание: завести «Дневник настроений», в котором каждый день заносится смайлик, отражающий настроение подростка до урока, после занятий.

Занятие: «Я и конфликт»

Цель: отработка навыков бесконфликтного общения

Начинаем занятие с того, что обсуждаем вопросы: что такое конфликт, часто ли он у Вас возникает, можно ли обойтись без конфликта и т.д.

Задание: Ситуация 1. Разберем ситуацию. К вам в класс пришел новый ученик, который отличался своими умственными способностями, к нему стали тянутся одноклассники, девочки, учителя отмечали его успехи и т.д. Данная ситуация создала некий дискомфорт в классном коллективе. Как можно разрешить данную ситуации?

Ситуация 2. В вашем классе две группировки, между которыми постоянно возникают стычки из-за оценок, отношением учителей, весьма часто возникают неуместные шутки, ссоры, доходит до драк. Как можно разрешить эту ситуацию? Идет совместное обсуждение (можно подобрать и другие ситуации). После этого задания рассказываем группе о типах выхода из конфликтной ситуации и стилях: сотрудничество, компромисс, избегание, приспособление, соперничество. Приводим примеры на каждый стиль.

Следующее задание рассчитано на командную работу. Группа делиться на две подгруппы, каждая из которых получает задание записать, что положительного содержится в конфликте, а другая его негативные стороны. После завершения каждая команда обосновывает свой ответ (позволяет выразить гнев, способствует по-новому посмотреть на человека, ситуацию, способствует сплочению коллектива, влияет на учебу и т.д.). Делаем выводы о том, насколько он нужен и можно ли жить без него.

Задание: нарисовать рисунок на тему «Конфликт», после чего идет обсуждение: нравится ли вам рисунок, что ты ощущал, когда его рисовал и т.д. Домашнее задание: раскрасить мандалу хорошего и плохого настроения

Занятие: «Агрессии - нет!»

Цель: коррекции агрессивного поведения

Работа с чувством гнева, агрессией. Используется мини лекция по данной теме. Раздается бланк, на котором с одной стороны необходимо написать о своих хороших поступках, а с другой стороны о плохих. Обсуждаем с подростками их поведение. Какие эмоции присутствуют при хорошем и плохом поведении? Что вы думаете об агрессии, которая достаточно часто присутствует у нас в момент ссор, драк? Можно ли избежать ее. Как перевести

ее в мирное русло?

Задание. Учащимся раздаются карточки, на которых написаны эмоции. Их необходимо изобразить невербально, чтобы остальные участники занятия могли их определить. После выполнения обсуждаем, насколько легко или сложно было выполнить это задание.

Психолог включает спокойную музыку и предлагает удобно устроиться на стуле, представив себя на берегу моря, на природе, закрыть глаза, сделать глубокий вдох и выдох, проговаривая следующие слова: я спокоен, я выдержан, я могу выйти из любой конфликтной ситуации, ко мне прислушиваются, меня понимают все вокруг и т.д.

В конце учащимся даются советы о том, как избежать агрессию (в любой ситуации сохранять позитивный настрой, разобраться в ситуации, прежде чем эмоционально реагировать на нее, доверять взрослым, которые хотят помочь и поддержать вас, постараться выбрать другой путь разрешения конфликтной ситуации и т.д.).

Помимо этого, нами был подготовлен буклет- памятка для родителей, содержащий информацию о том, как справиться подростку с агрессией.

Особенностью реализованной нами программы было использование самых разнообразных методов, позволяющих снизить уровень агрессии учащихся, выработать навыки бесконфликтного общения со сверстниками и взрослыми. Нами были применены: игровая терапия, мандалотерапия, техники арт- терапии и т.д., позволившие за короткое время разобраться и решить проблему межличностных конфликтов в коллективе учащихся. Своевременно организованная работа по выявлению тревожности, агрессии, предрасположенности к конфликтному поведению позволяет правильно спланировать деятельность учителя, организующего учебный процесс.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Алиева Я. Н. Проблема лидерства в современной семье. // Вектор науки ТГУ. 4(7). 2011, 23-26

2. Баныкина С. В., Степанов Е. И. Конфликты в современной школе: изучение и управление. Москва: Ком Книга, 2006, 234 с.

3. Борисова Л. Г. Учитель-ученик: конфликт или сотрудничество? Управление качеством образования. Новосибирск, НГПУ, 2003, с.121 – 137.

4. Буткус Е. А., Самсонова Н. В., Врачинская Т. В. Школьные конфликты как предмет историко-педагогического исследования. Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Филология, педагогика, психология. 2016, № 4, с. 67 – 72.

5. Гришина Н. В. Давайте договоримся! Спб, 1992, 88 с.

6. Abbasbəyli A. N., Darabadi P. Q., İbrahimov Ə. G. Konfliktologiya. Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatı, 2006, 286 s.

7. Mirzə. N. Ana dilimiz, əlifbamız,təhsilimiz və konfliktologiya elmi haqqında bəzi mülahizələr. Dərslik. Bakı: Mütərcim, 2009, 148 s.

8. Mahmudova A. Şəxsiyyətlərarası konfliktin yaranmasında stereotipıərin rolu // Sosial və humanitar elmlərin müasir problemləri. Elmi əcərlər toplusu. № 15, 2015, 34-39.

9. https://www.youtube.com/watch?v=U1XKTwnaGtA,https://www.youtube.com/watch?v=ZpC0i9jTYto

10. https://www.youtube.com/watch?v=iJyuAOOqsYk

11. https://www.youtube.com/watch?v=dphNEXBClwU

УДК159.9

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ ПСИХОЛОГА С НЕПОЛНЫМИ СЕМЬЯМИ

Габибова Севиндж
семейный психолог
Баку, Азербайджан

Аннотация: в статье рассматриваются основные проблемы современной семьи, в которой отсутствует один из родителей. Специфика работы с неполной семьей, трудности воспитания, психологический и эмоциональный дискомфорт, роль психолога-консультанта в решении вопросов, связанных с данной проблемой, применение в работе эффективных программ, позволяет улучшить эмоциональный климат в неполной семье, поддержать ребенка в столь непростой жизненной ситуации.

Ключевые слова: воспитание, диагностика, детско-родительские отношения, консультация, конфликт, неполная семья, развод.

Стабильность семьи является весьма важным фактором психического здоровья и эмоционального равновесия ребенка. Большое значение имеет благоприятный психологический климат, который складывается в семье. Однако в современном мире мы достаточно часто сталкиваемся с семьями, в которых один из родителей отсутствует (развод, смерть). «Развод является логической частью брака при наличии трудностей, разногласий и проблем во взаимоотношениях» [5, с. 15].

Семья, не способная воспитывать ребенка, способствует возникновению серьезных нарушений в процессе его социализации. Когда родители понимают, насколько от них самих зависит формирование ребенка как личности, то они ведут себя так, чтобы все их действия и поведение позволяли сформироваться тем положительным качествам, которые они хотят передать ребенку. Такой процесс воспитания можно считать полностью осознанным, а присутствие постоянного контроля за собственным поведением, внимание к другим людям,

правильное выстраивание отношений в семье дает возможность воспитывать детей в более благоприятных условиях, способствующих их всестороннему развитию.

Большую роль в процессе воспитания играет взаимодействие представителей старшего поколения в семье. «Семья как небольшая социальная группа влияет на своих членов. При этом каждый из них влияет на жизнь семьи своими личными качествами, отношением. Отдельные члены этой малой группы способствуют формированию духовных ценностей других ее членов, способны влиять на жизненные цели всей семьи» [1, с. 98].

На любом возрастном этапе ребенок приобретает не только общие черты, характерные для всех детей, но и свои особые, индивидуальные, психические особенности и поведение. Возрастная адаптация и индивидуальный подход в обучении и воспитании детей могут обеспечить их эмоциональное благополучие и нормальное психическое развитие. Что же происходит если процесс воспитания детей в семье идет непоследовательно и односторонне? Как было отмечено в работе Башкировой Н. «Память о семейном неблагополучии навсегда остается в сердце» [2, с. 10].

Консультативная деятельность с неполными семьями предполагает с помощью специально организованного процесса общения активизировать их внутренние ресурсы, откорректировать отношение к ребенку, повысив его эмоциональную устойчивость. Применение как индивидуальной, так и групповой работы с детьми, является одним из самых перспективных методов решения проблемы налаживания детско-родительских отношений, просвещения родителей. Именно с этой целью нами были использованы образовательные тренинги, которые направлены на развитие умений и навыков у родителей и детей учиться управлять своей микросредой, правильно выбирать жизненные цели, имеющие конструктивный характер.

Не менее эффективным является применение в практической деятельности психолога арт-терапии (изотерапии). Как верно было замечено Д. И. Фельдштейном, «Рисунок применяется в процессе изучения ребенка, а

также существенно помогает и в процессе самой психокоррекционной работы» [6, с. 30].

Следовало бы остановиться на основных этапах работы с семьями, которые столкнулись с ситуацией развода родителей:

Рис. 1. Этапы консультативного процесса с неполной семьей

Задача первого этапа - эмоциональное подкрепление обращения за помощью к психологу, анализ ситуации, снятие блоков и механизма психологической защиты, который весьма часто присутствует в консультативной практике. Правильная формулировка целей, выработка плана работы с клиентом, выстраивание доверительных отношений, осознание проблем в семье, возможность выявить истинные причины семейных проблем и разрешить их «здесь и сейчас» – является важным на втором этапе.

Готовность работы клиента со своими неосознаваемыми проблемами, перевод негативных суждений в более уравновешенное оценивание всех «за» и против», восстановление взаимодействия всех членов семьи, понимание необходимости изменений, характеризует третий этап, на котором весьма действенно использование как метода системных расстановок, так и рисование семейного рисунка, разыгрывания ролевых ситуаций, рефрейминга (переформулирование проблемы), метода «домашних заданий», что позволяет выработать навык конструктивного взаимодействие между ребенком и

родителем, что способствует обретению смысла семьи как единого целого.

Последний этап связан с завершением терапии, получением положительных результатов, достижения эмоционального благополучия и комфорта в детско-родительских отношениях.

Практика работы с данными семьями позволила нам вывить как их сильные, так и слабые стороны. Анализ и обобщение работы с данной категорией семей позволило сделать некоторые выводы:

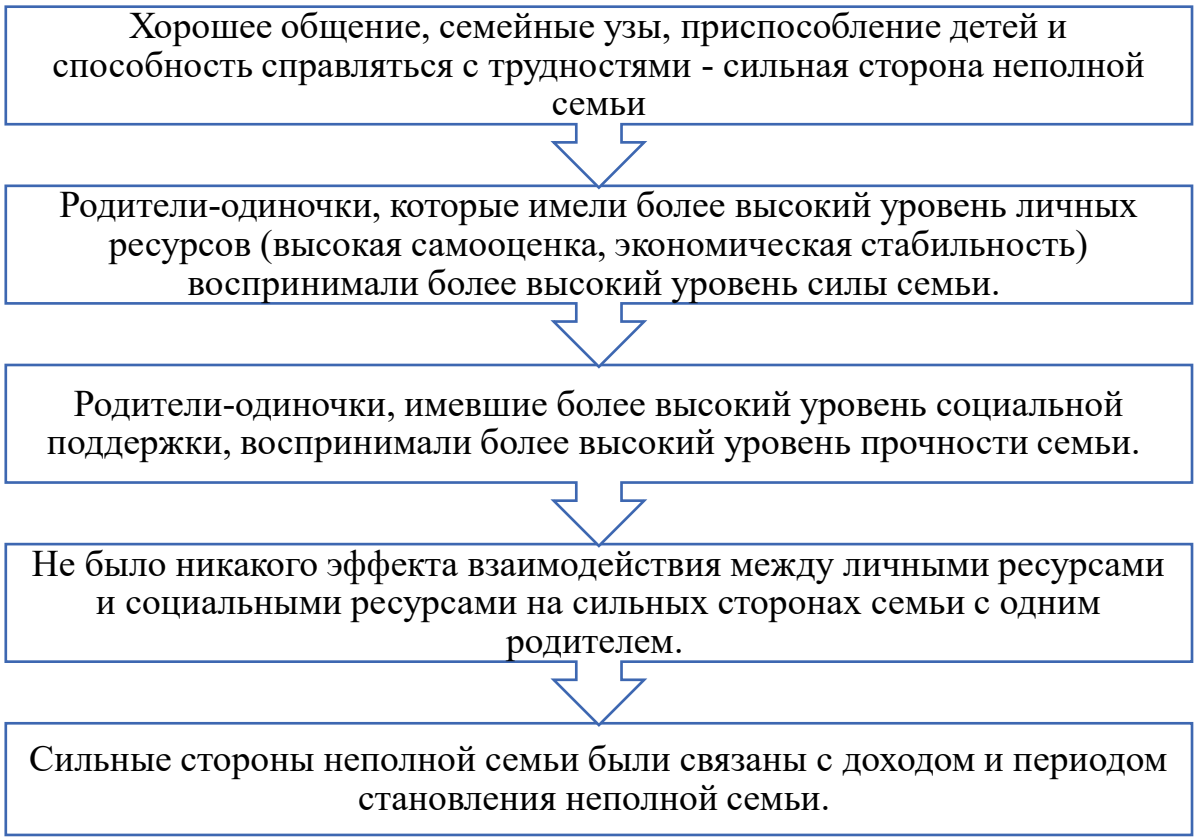

Рис. 2. Особенности неполной семье (сильные стороны)

Однако наряду с этим следует отметить и слабые стороны данной категории семей: финансовые проблемы, трудности в обеспечении ребенка и ведения домашнего хозяйства, наличие психологической травмы из-за отсутствия одного из родителя, влияние разрыва отношений между родителями на успеваемость детей в школе, на взаимодействие со сверстниками. Дети из неполных семей чаще сталкиваются с эмоциональными и поведенческими проблемами со здоровьем, такими как агрессия или рискованное поведение, по сравнению со сверстниками, чье воспитание проходит в семье с наличием

обоих родителей.

Особо следует отметить гендерные различия, возникающие в неполных семьях. Так, наличие в семье ребенка женского пола в большинстве случаев имеет тенденцию воспитания их покорными, обеспокоенными, тревожными. Дети мужского пола, которые воспитываются в неполной семье, как правило, проявляют большую агрессивность, что служит причиной появления конфликтов среди сверстников. Данный факт обязательно должен быть учтен в работе психолога с данной категорией семей.

Дети чувствуют себя комфортно с точки зрения эмоциональной стабильности, самореализации, самодостаточности, психического здоровья, когда их воспитывает не конфликтующая пара, а один, но любящий и верящий в него единственный родитель. На что надо обратить внимание родителям из неполных семей?

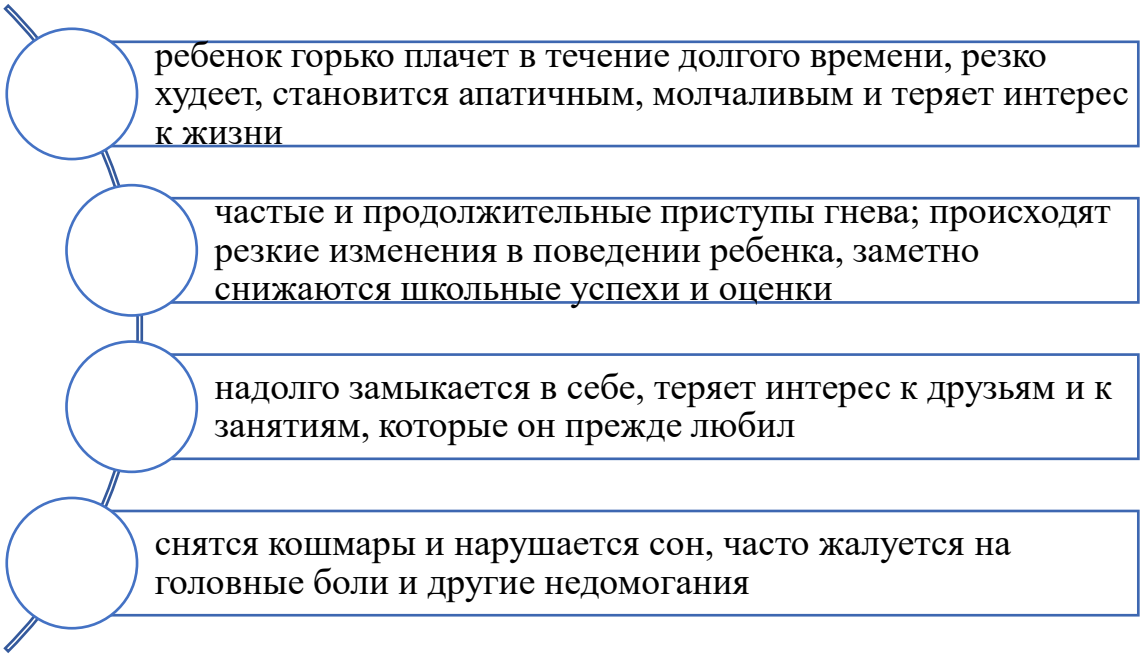

Рис.3.Памятка для родителей.

Все вышеперечисленные признаки служат сигналом тому, что ребенку требуется квалифицированная помощь специалиста.

Таким образом, только совместная работа психолога с родителями может помочь ребенку справиться с травмирующей жизненной ситуацией, наладить взаимоотношения не только с родителем, но и со сверстниками.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бардиан А. Н. Воспитание детей в семье. /Психол. - пед. очерки. М.: Просвещение, 2002, 236 с.

2. Башкирова Н. Ребенок без папы. Решение проблем неполной семьи. М.: Наука и техника, 2007, 272 с.

3. Боровцова М. С. Неполная семья как агент становления мужской гендерной идентичности // Социально-психологические проблемы и исследования детства: ребенок в семье, институтах образования и группах сверстников: материалы международной научно-практической конференции. Москва: «Социосфера», 2012, С. 45–49.

4. Кокоева Р. Т. Социально-педагогическая и психологическая поддержка ребенка, воспитывающегося в неполной семье // Современные наукоемкие технологии. – 2015. – № 12-5. – С. 875-878

5. Профилактика девиантного поведения подростков в условиях воспитания в неполной семье /В. А. Иванченко// Психолого-социальные технологии: теория и практика. – СПб, 2010. – №3. – С. 15-21.

6. Психология современного подростка / Под ред. Д.И. Фельдштейна; НИИ общ. и пед. психологии АПН СССР. М.: Педагогика, 2007, 236 с.

7. Савинов Л. И., Кузнецова Е. В. Социальная работа с детьми в семьях разведенных родителей. Москва, 2008, «Издательский дом Дашков и К», 259 с.

УДК 159. 923.2

ЛІТЕРАТУРНА ІНТЕРНЕТ СПОВІДЬ (ПЛІС) СУЧАСНИЙ ВИМІР ДУХОВНОГО ТА КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЮДИНИ

Гудінова Ірина Леонідівна
Науковий співробітник
Інститут психології
імені Г. С. Костюка НАПН України
м. Київ, Україна

Анотація Літературна сповідь містить в собі елемент катарсису, а розкаяння і покаяння мають психотерапевтичний характер, справжнє покаяння передбачає онтологічну трансформацію, збирання себе у цілісну особистість.

Зовнішній контроль за смислами стає внутрішнім – звіт совісті. Відбувається дистанціювання та розрив з минулим, виникає інакшість буття завдяки морально-вольовим імпульсам, які дозволяють зосередитись на певних режимах свідомості і стратегіях діяльності. Цей процес відбувається завдяки триєдності «бути-знати-хотіти». Далі, намічається топос «дороги», як життєвого шляху для нової людини. Ключовим моментом покаяння є осяяння, пов'язане з баченням саме нової життєвої дороги. Таке світорозуміння самостверджує людське буття.

Ключові слова: літературна сповідь, наратив, життєвий шлях.

Актуальність дослідження. Війна і критичні життєві ситуації найбільш здатні швидко змінювати смислові цінності і життєві пріоритети і зцілювати людину з посттравматичними розладами. На війні особливо потрібна підтримка як дружня і психологічна, так і капеланська. Тема сповіді стає стартовою для будь якого напрямку чи то просто наративної розповіді, чи то упорядкованої літературної сповіді, а далі і «смилу в собі» — «смислу для себе».

Аналіз останніх досліджень Дослідженнями аспектів сповіді як культурного жанру, історією становлення її як жанру займалися такі автори як

Шостин А. (1887) Алмазов А. (1894), Марков С. М. (1987), Уваров М. С. (1998), Душин О. Е. (2005), Хоружий С. С. (2012).

Метою статті є спроба коротко схарактеризувати шлях відокремлення публічної літературної сповіді (ПЛС) від церковної як джерела даного жанру, далі, перетворення та трансформування ПЛС в публічну літературну Інтернет сповідь (ПЛІС), і на кінець, потрапляння ПЛІС в поле зору наратології. У нас немає на меті поєднати церковні та світські жанри сповіді, ми спробуємо осмислити сам процес аналізу «буденних» та «небуденних» життєвих ситуацій людиною (Т. М. Титаренко), та взаємодоповнити їх додатковими смисловими, моральними та етичними домінантами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток, формування та становлення будь якого жанру і є його історією.

Поняття сповідь утворена від префіксного дієслова «поведаті» «розповісти». Сповідь «ізвіт» - це намагання об'єктивно розібратися в собі, як скоріше створити чітку картину буденності завдяки вірному тлумаченню подій і трансформуванню їх в нові погляди на ці ж події. Перші церковні сповіді є нічим іншим як «турботою про себе». Саме смисловий «бунт» і приводить до сповіді, а досягнення і відчуття духовної благодаті і є бажаним результатом душевних митарств. За умови відсутності сенсу буття, смисли не зводяться до єдиного погляду на світ.

Сама по собі сповідь містить елемент катарсису, а розкаяння і покаяння мають психотерапевтичний характер, справжнє покаяння передбачає онтологічну трансформацію, збирання себе у цілісну особистість. Коли цей процес відсутній, то особистість «розпадається» на фрагменти «Я», і наступний вибір ідентичності нестійкий і нетривалий [7]. Перші сповіді ставили людину перед обличчям Бога\Творця\Вчителя і вибором розкаяних вчинків (тобто «я шкодую що так сталося, але обставини того вимагали», і покаянних (тобто «ніколи і нізащо таке не повториться»). Церковну сповідь можна вважати основою, що веде до розміреного способу життя належного звичайному християнинові, потреби повсякденного соціокультурного осмислення цього

життя. Таїнство покаяння є моральною подією, в якій віруючий визнає свою гріховність і є істотою, яка знаходиться в становленні, потребує змін, перебудови, очищення, необхідних для набуття повноти і цілісності [7]. Зовнішній контроль за смислами стає внутрішнім – звіт совісті. Відбувається дистанціювання та розрив з минулим, виникає інакшість буття завдяки морально-вольовим імпульсам, які дозволяють зосередитись на певних режимах свідомості і стратегіях діяльності. Цей процес відбувається завдяки триєдності «бути-знати-хотіти». Далі, намічається топос «дороги», як життєвого шляху для нової людини. Ключовим моментом покаяння є осяяння, пов'язане з баченням саме нової життєвої дороги. Таке світорозуміння самостверджує людське буття.

Словник В. І. Даля для слова сповідь приводить два значення: 1) «таїнство покаяння», 2) «щиріше і повна свідомість, пояснення переконань своїх, помислів і справ» [4]. Сповідь, це звернення до Бога Творця Вчителя, яке регулярно повторюється, це не тільки зосередженість на осмисленні власного життя, але і розгляд таких філософських категорій, як час «я в часі – я поза часом».

Першою ж ПЛС була «сповідь» бл. Августина з темами «я, мій внутрішній світ і космос», «час як абсолют, і час в якому я живу». Августина можна вважати творцем нового публічного літературного жанру. Сповідь в літературі це твір, в якому оповідання ведеться від першої особи, при чому оповідач впускає читача в найпотаємніші глибини власного духовного життя, прагнучи зрозуміти «кінцеві істини» про себе, своєму поколінню.

В сучасному світі сповідь вважають особливим видом автобіографії, яка охоплює ретроспективні спогади. Хоча, «у спогадах немає того, що є у жанрі сповідь. Сповідь - це не розповідь про прожиті дні, таємниці, до яких автор був причетний, це щира оцінка своїх дій і вчинків, здійснених у минулому, з урахуванням того, що оцінка ця дається перед обличчям Вічності в етичних категоріях людського життя, розкаяння та каяття » [5].

Внутрішнє життя стає метою опису, і може з'являтися у вигляді

розрізнених заміток і роздумів, або осмислених і впорядкованих. Тут історія внутрішнього духовного зростання, описана самою людиною, і вимагає хронологічної рамки, яку самі роздуми намітити невзмозі, - їх доводиться брати із зовнішніх подій людського життя (соціокультурного досвіду). М. М. Бахтін зазначав, «автор, він же одночасно і герой, є і носієм цілого твору. Свідомість автора включає свідомість героя і його світ». Дослідженнями аспектів сповіді як культурного жанру, історією становлення як жанру займалися такі автори як Шостин А. (1887) Алмазов А. (1894), Марков С. М. (1987), Уваров М. С. (1998), Душин О. Е. (2005), Хоружий С. С. (2012).

До жанру сповідь дотичні не тільки автобіографії, а і щоденники, записки, романи в листах, які можуть належати як художній, так і художньо-документальній прозі.

Щоденникові записи а також Інтернет щоденники (блоги) також здатні дивувати своєю відвертістю, і тому отримують назву публічної літературної Інтернет сповіді (ПЛІС). Жанровою ознакою яких є багатошаровість і багатовекторність духовних пошуків.

ПЛІС як і церковна сповідь є у своєму роді літературним узагальнюючим твором, який вирішує питання благодатних взаємин і свобод волі, це не просто перегляд подій, а перегляд свого до них відношення, покаяння, і декларацію принципів, які людина сповідує і на далі буде сповідувати.

В свій час Б. Сток намагався розділити сповідальне оповідання на наративне і аналітичне. Дві перспективи і дві точки зору - людська і божественна, які протиставлялися у часовому вимірі. У сповіді свобода волі представлена як абсолютно виразна частина людської поведінки: людина вільна в своїх вчинках бути незламною та незалежною.

В Інтернеті ПЛІС має наративну форму вираження. Наратив в свою чергу є самодостатня і самоцінна оповідь людини про своє життя з подіями упорядкованими у хронотопному часовому порядку, і такими що містять вже певні етичні орієнтири, або ціннісні аспекти. За його допомогою відбувається організація переживання соціального часу, біографічного часу, що дає

можливість глибше зрозуміти сенс твору на основі творчого мислення автора. Сюжет у наративі є процес перетворення одиничних подій в єдине ціле. Наратив не просто реєструє події, він констатує їх і інспектує їх як значущі частини осмисленого цілого. З його допомогою ми можемо дати пояснення долі індивіда або народу. Це оповідь з відкритим фіналом, «доповнена супутніми обставинами і умовами». Якщо в наративі використовується такий етичний елемент як покаяння, то наратив має завершену константну форму, яка в процесі осмислення отримала лаконічне смислове «табу», чи «лаконічний текстовий мотиватор». Наприклад «думати потрібно головою а не суспільною думкою», …..

Часто «смисл на всі випадки життя» який отримуємо в процесі осмислення життєвої ситуації має метафоричну форму вираження для більш підсиленого вираження думки. За типом впливу на оповідача сповіді цілком можна назвати емотивними (від лати. emoveo - хвилювати), тому що вони орієнтовані на особовий хвилюючий стан людини. Ступень розкриття свого «плотського світу» трансформується в «утіху філософствуванням»).

Метафора (від грец.-перенесення) представляє мовне виінакшення, завдяки якому слова і вирази у переносному розумінні, долають межі між двома основними типами мислення - міфопоетичним і дискурсивно-логічним (людина порівнює «я як…» («вільний птах»)», «воно як….» («как прах перед лицом ветра»)». П. Рикер головною здатністю метафори вважає передачу неперекладної інформації. Вона не тільки формує уявлення про об'єкт, вона також зумовлює спосіб і стиль мислення [7]. Разом з метафорою велике значення в тексті грає символ. А. Ф. Лосев вважав, що символ - це сама річ в її суті. Символ нам даний, а не заданий, і найголовніше - це правильне його розуміння, інтерпретація. Тільки за допомогою символу слова перетворюються на образ. Автор вказав на дві ознаки символу: це наочність символічної подібності, вкоріненої в соціокультурному досвіді, і символ як сенс з вказівкою на інше, неочевидне. Ось це і є ознаками іншомовності [6. Далі, взаємопроникненість і образність предмету надає можливість вийти за рамки

сказаного і встановити соціокультурні закономірності. Єдиним символічним знаком для всіх форм філософської автобіографії є Я. Я - це презентація себе, своєї життєвої позиції і одночасно пошук, пізнання цього Я. Автор, використовуючи різні мовні засоби: метафору, символ, алегорії, порівняння, уподібнення і ін., виражає себе, створює просторову перспективу тексту.

Інтернет блоги зі своїми життєвими подіями можна теж розцінювати з погляду релігійного християнського вірування і з урахуванням всього процесу становлення сповідувального жанру це своєрідні місіонери духовності.

Зазначимо, що слово «сповідь» сьогодні означає дві різні речі: 1) подієве оформлення таїнства покаяння; 2) літературний публічний жанр (тут сповідь - розповідь, вислів, визнання, свідоцтво, коли людина може повідати щось іншому, розділити з ним своє знання) [4]. Також, автор літературної сповіді свідчить словом про свій шлях, досвід і стан душі. Але, не дивлячись на цю схожість, *сповідь церковна і літературна протилежна по своєму внутрішньому устрою і настрою.* Можна позначити це протистояння як прагнення до двох меж мови: повноті і яскравості слова (у літературній сповіді) і повноті мовчання (у таїнстві покаяння).

Сповідь як таїнство є етичною подією. Людина, що кається чи осмислює минуле, усвідомлює себе як таку, що потребує переоблаштування, смислового зрушення, очищення, зміни, необхідних для отримання повноти і цілісності.

Так характерним для Інтернет щоденників, як зазначалось є наративна форма викладення. Даний опис має жанр публічної літературної Інтернет сповіді (ПЛІС) та публічної літературної Інтернет проповіді (ПЛІП). Цікавість цього феномену полягає для нас в тому, що блогер майже ніколи не пише в жанрі ПЛІС, тобто, не аналізує свої життєві смисли (з когнітивної, смислової, культурної точок зору) [6] і не шукає діалогу з іншими блогерами для розгляду своїх поглядів під різними кутами зору. Він постійно інформує блогосферу в жанрі ПЛІП, як лідера прогресивної думки, і вважає свої думки недоторканими і не вартими критики (відчуває себе віртуальним божеством). Так дослідження показало, що блоги за своїм жанром і стилем викладення мають 87% ПЛІП, і

тільки 13% ПЛІС.

Такий феномен, як літературна проповідь та сповідь з'явилися мабуть в Інтернеті не випадково, можливо вони природно викликані безтілесністю віртуальної особистості (яку деякі автори порівнюють з духами, гомункулусом, големом та ін.) і наскрізним просякненням псевдо життями. Напевне саме православне вірування допоможе знайти і відчути грані між душею і духами, совістю і соромом, та їх відсутністю і відчуттям порожнечі [10].

В ідеалі ПЛІС розглядається як унікальне явище культури, що організовує хаос свідомості новоєвропейської людини, не залежно від того, який смисл – релігійний, світський, філософсько-символічний чи психологічний – закладений в це поняття. В ній надається головування створенню «книги життя» яка веде до гармонії буття у цьому світі [2].

Результатом оцінки людиною свого морального стану з точки зору православ'я постає покаяння. А в сучасній культурі набувають популярності публічні самопрезентації, які мають віддалену схожість зі сповіддю, але блог можна вважати досить непоганою репетицією. Так, в кращому випадку ми маємо розкаяння а не покаяння в текстах блогів. Покаяння можливе лише від особистості до Бога чи Культурного абсолюту. [2] Розкаяння ж «без адресата» виражає лише жаль про моральну помилку. Окрім того, розкаяння цілком направлене на минуле, покаяння ж націлене на майбутнє, головний його зміст - зміна свідомості й «серця», бажання не повторювати невірного чи ганебного. Велику увагу в аскетичній літературі приділяють розгляду фундаментальних розбіжностей між добро заради чогось і добро «Христа ради чи просто так». В ідеалі блог дозволяє сформувати не тільки навички комунікації, але й усвідомити, апробувати, натренувати свій спосіб усвідомленої життєдіяльності в якості суб'єкта власного життєвого шляху. Продовження статті зацікавлений читач може знайти Гудінова І. Л. Деякі психологічні аспекти публічної літературної Інтернет сповіді в блогах. Природа дитинства у вимірах герменевтики і наративу: Практико зорієнтований посібник / за ред. Н. В. Чепелєвої, Д. І. Петренко, І. Г. Єрмакова,

Р. А. Рудковської — К: Приватно виробничо-комерційна фірма «Видавництво «МакДен»», 2016. С. 185—191.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бахтин М. М. Автор и герой эстетической деятельности / М. М. Бахтин // Бахтин М. М. – работы 1920-х годов. – К.: Next,1994.-383 с.

2. Горный Е. Онтология виртуальной личности [Електронний ресурс] \ Новосибирский институт экономики, психологии и права. – «Новосибирское книжное издательство». - 2004. – С. 78-88. http://www.netslova.ru/gorny/vl.html (12.04.2015).

3. Даль В. И. Толковый словарь великорусского языка. / В. И. Даль. М.: В 4 т. – Т.3. 1978. – С. 238.

4. Казанский Н. Н. Исповедь как литературный жанр // Весник истории, литературы, искусства/ РАН, Отд-ние ист.филол.наук; гл. ред. Г. М. Бонгард-Левин. М.: Собрание, 2009. – Т. 6. – С. 73-90. – Библиогр.: с. 85-90 (45 названий) [Електронний доступ] http://krotov.info/libr_min/10_y/az/ansky_01.htm (12.04.2015).

5. Мазур Л. Сповідь: особливості її впливу на становлення самоідентичності особистості в постмодерну добу / Л. Мазур // Світогляд - Філософія - Релігія: Зб. наук. пр. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2011. — № 2(2) [Електронний доступ] http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39545 (12.04.2015).

6. Проблеми психологічної герменевтики. Монографія \За ред. Н. В. Чепелєвої . – К.: Міленіум, 2004. – 276 с.

7. Рикёр П. Я-сам как другой / Пер. с франц. - М.: Издательство гуманитарной литературы, - 2008 (французская философия XX века). - 416 с.

8. Уваров М. С. Архитектоника исповедального слова Проект поддержан Российским гуманитарным научным фондом, грант № 97-03-16117 [Электронний ресурс]: \\ Изд. «Алетейя», СПб., 2006. http://www.philosophy.ru/library/uvarov/02/00.html (22.06.2010).

УДК 159.9

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЯК ОСНОВА РЕЗИЛІЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Кривенко-Камінська Олена Юріївна
практичний психолог, викладач психології
КЗ ЛОР Бродівський фаховий педагогічний коледж
імені Маркіяна Шашкевича

Анотація. Кожна людина стикається з необхідністю вирішувати складні психологічні проблеми впродовж усього свого життя. Воєнне сьогодення спонукало замислитися нас про те, як кожен по-різному зреагував та й продовжує реагувати на виклики війни. Наші захисні механізми чітко проявляються тоді, коли ми зустрічаємося зі стресом. У статті розкрито поняття «копінг»; проаналізовано еволюцію поглядів на копінг-стратегії; наведені результати дослідження провідних копінг-стратегій викладачів педагогічного коледжу.

Ключові слова: стрес, резилієнтність, копінг, копінг-стратегія, захисні механізми, ідентичність.

Стрес – це реакція організму на те, що нас лякає, дратує або загрожує нашій безпеці. Під час стресу виникає запаморочення, дихання стає поверхневим, змінюється артеріальний тиск, у кров викидається велика кількість адреналіну, частішає серцебиття, змінюється робота ШКТ, з’являється спазм та біль. А головне, знижується обсяг циркуляції крові у всьому організмі, у мозку зокрема.

Резилієнтність (стресостійкість, життєстійкість) – це спроможність особистості ефективно впоратися із симптомами стресу.

Стрес для людини вкрай неприємний стан, тому для самозбереження, ще з дитинства ми «знаємо» стандартні способи реагування на раптові ситуації:

1. Ізолюватися (абстрагуватися) від джерела стресу.
2. Сконцентрувати увагу на диханні та спробувати повернути його в

норму.

3. Вода чи водні процедури.

Ці способи є ефективними, якщо стрес ситуативний. Наприклад, раптом на роботі потрібно терміново виконати завдання від адміністрації. Часу на виконання обмаль… Проте, що робити, коли стрес розтягується у часі? Відповіддю на це запитання будуть поняття «копінг» та « копінг-стратегія».

Копінг – це спосіб поведінки людини у процесі подолання стресу. Це когнітивні, емоційні та поведінкові реакції, які використовує людина, щоб впоратися з труднощами.

Термін *«копінг»* (*від англ.* «to cope» – впоратися, чинити опір) запропонував у 1962 р. Л. Мерфі при спостережені за дітьми, які переживали кризовий етап у житті. Уже в 1966 р. Р. Лазарус в своїй книзі «Психологічний стрес і процес його подолання» описав «копінг» як якусь стратегію подолання стресу чи тривоги [11].

Вперше захисні механізми були висвітлені З. Фройдом, а пізніше їх докладно вивчала його донька – А. Фройд. *Захисні механізми* – це прийоми опрацювання інформації, за допомогою яких особистість захищається від внутрішнього та зовнішнього напруження. Захисні механізми дають змогу виключити реальність (заперечення), уникнути реальності (витіснення), перевизначити реальність (раціоналізація), надати реальності протилежного значення (реактивне утворення). Копінги демонструють внутрішні почуття особистості і приєднують їх до реалій зовнішнього світу (проекція), розщеплюють реальність на певні елементи (ізоляція), допомагають втекти від реальності (регресія) та переконструювати реальність (сублімація). Кожний механізм є перешкодою у продуктивному розумінні реальності світу та власної особистості [6].

Згодом Г. Гартман у 1939 році опублікував книгу «Его-психологія та проблеми адаптації», де відійшов від психоаналітичного бачення З. Фройда і вперше поглянув на захисні механізми не з погляду конфліктності, а з позиції адаптація до зовнішніх умов, процесу навчання та дорослішання [1].

Основоположниками поняття «копінг-стратегія» є психологи Р. Лазарус та С. Фолькман, які визначали *копінг-стратегії* «стратегіями оволодіння та врегулювання взаємовідносин з навколишнім середовищем». Вони також ввели у наш словник такі поняття, як життєстійкість (hardiness) та стресостійкість [7].

З початку 90-х років вивчення копінг-поведінки стає частиною наукових досліджень українських учених. Науковці досліджують шляхи подолання стресових ситуацій не тільки здоровими людьми різних професій серед яких лікарі, психологи, студенти, викладачі та ін., але й людьми хворими на алкоголізм, наркоманію чи неврози. Н. Родіна аналізує проблему співвідношення понять «копінг-стратегії» та «захисні механізми» на прикладі менеджерів середньої ланки. Було виявлено, що існують тісні взаємозв'язки між вибором копінг-стратегій і глибинно-психологічними особливостями особистості [10].

Особливості копінг-стратегій на поведінці тренерів-викладачів досліджувала Н. Волянюк. У результаті досліджень були зроблені наступні висновки: процес подолання складається з кількох моделей копінг-поведінки, успішність цього процесу залежить від домінуючої моделі; вибір допінг-стратегії залежить від рівня саморозвитку [4].

Історичний зріз поглядів на поняття «копінгу» дає можливість зрозуміти, що використання активних поведінкових стратегій подолання стресу і відносно низька опірність до стресових ситуацій сприяють формуванню резилієнтності. А до погіршення та наростання негативної динаміки призводять прагнення уникнути проблеми і застосування пасивних копінг-стратегій, спрямованих не на вирішення проблеми, а на зменшення емоційної напруги та тривоги [3].

Копінг-стратегії можна розділити на: когнітивні (що ви думаєте) - самозвинувачення; рюмінації (нав’язливі думки); катастрофізація; звинувачення інших; прийняття; переорієнтація на інші речі; планування кроків, які потрібно зробити; позитивна переоцінка або надання позитивного сенсу події; уявлення події в перспективі. Загалом їх в літературі описано 9.

Інша велика група – це поведінкові копінг-стратегії (що ви робите). Вчені

виділяють 5 поведінкових стратегій: відсторонення; у пошуках відволікання; активне вживання заходів, щоб впоратися з досвідом; пошук соціальної підтримки та ігнорування [2].

У свою чергу Р. Лазарус розрізняє три основних типи стратегії подолання складної ситуації: механізми захисту Его; пряма дія – напад або втеча, що супроводжується гнівом або страхом; опанування («копінг») без афекту, коли реальна загроза відсутня, але потенційно існує [5].

Ще один варіант класифікації копінг-стратегій є розподіл їх на конструктивні та неконструктивні. А. Налчаджян поділяє механізми на три види: перетворення або повне подолання проблемної ситуації; пристосування до існуючих обставин шляхом "укорінення" у середовище; уникнення травмуючих ситуацій [8].

А ще копінги бувають: проблемно-орієнтовані – стратегії будуть ефективні, якщо людина знаходиться у ситуації визначеності, коли все зрозуміло, чітко і можна спрогнозувати результат. А ось емоційно-орієнтовані стратегії будуть дієвими у ситуаціях невизначеності. Найбільш адаптивні, на думку вчених, стратегії, які спрямовані на безпосереднє вирішення проблеми або проблемної ситуації.

Проте існують стратегії, які не є самі по собі активним копінгом, однак можуть сприяти адаптації в стресових умовах та формуванню резилієнтності:

- пошук емоційного співчуття і підтримки в оточуючих;
- зосередження на джерелі стресу, при одночасному відволіканні від інших справ;
- очікування, поки ситуація зміниться і стане більш сприятливою для прийняття рішення;
- гумор.

Наступні стратегії вважаються дезадаптивними, хоча і вони при певних обставинах можуть допомогти:

- заперечення ситуації;
- «ментальний вихід» (в мрії, фантазії, серіали, ігри, сон тощо);

- самоусунення від вирішення стресової ситуації [11].

Пасивні стратегії, обрані на основі суб'єктивного оцінювання ситуації як непереборної, націлені на збереження особистісних ресурсів, енергозбереження, можуть привести в кінцевому підсумку до акумуляції стресу і розвитку ПТСР.

Активні копінг-стратегії вважаються найбільш поширеними, ефективними, що сприяють адаптації особистості в ситуаціях, суб'єктивно сприймаються як певні і переборні. Творчі копінг-стратегії, що вимагають глибоких особистісних змін, сприяють особистісному зростанню, який призводить до вирішення навіть ситуації, суб'єктивно оцінюваної як непереборної, що не має виходу [3].

Цікавим є погляд на захисні стратегії професора із Ізраїлю М. Лаада, який базується на теорії «стовпів ідентичності» Г. Петцольда *(рис.1)*. *Ідентичність* - це широке поняття того, чому, на думку особистості, існує загроза під час кризових періодів. Г. Петцольд стверджує, що ідентичність спирається на п'ять стовпів:

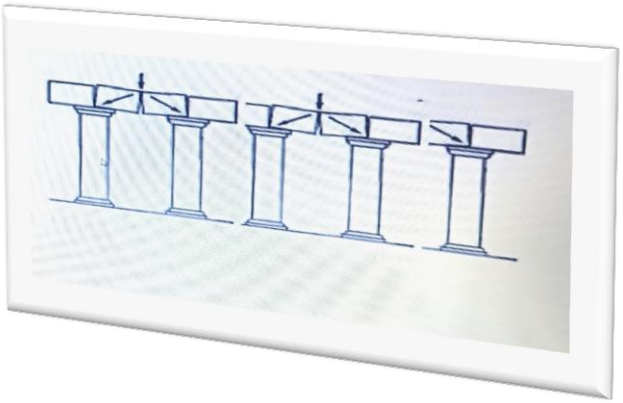

Рисунок 1

- цінності
- матеріальна забезпеченість (впевненість)
- робота і результат
- соціальна мережа
- тіло

Під час кризи руйнується один з стовпів або декілька *(тяжке тілесне*

ушкодження може призвести до непрацездатності, та буде стосуватися стовпів – тіло, матеріальна впевненість та робота/результат).

Стовп слабкої конструкції може зруйнуватися разом з руйнацією іншого *(не стійка система цінностей руйнується після тяжкого удару долі, наприклад, втрати близької людини).*

М. Лаад у своїй теорії копінг-стратегій пропонує 6 каналів для подолання станів стресу та невизначеності; при цьому лише один канал для кожної людини сильніше від інших знімає або полегшує душевний біль та сприяє резилієнтності.

1. *Почуття* (емоційний канал) – людина проговорює свої емоції, намагається скинути напругу за допомогою плачу, крику, опису почуттів.

2. *Розум* (когнітивний канал) – людина прагне отримати додаткову інформацію, складає плани, встановлює пріоритети, намагається зрозуміти логіку ситуації, переосмислити отриманий досвід.

3. *Вірування* (система вірувань і переконань) – людина звертається до релігії, а також до прикмет, міфів, притч, намагається зрозуміти символічний зміст ситуації чи події.

4. *Соціум* (соціальна сфера) – людина намагається знайти підтримку у друзів і рідних, бере на себе соціальні функції.

5. *Тіло* (тілесний канал) – людина прагне фізичної активності, спільної діяльності; відчуває полегшення при масажі, купанні, прийнятті їжі.

6. *Уява* (сфера фантазії) – мрії про подорожі, гумор (у тому числі, чорний гумор), творчість (у будь-якому виді мистецтва) [9].

Дослідження було проведене мною для визначення провідних копінг-стратегій серед викладачів КЗ ЛОР «Бродівський фаховий педагогічний коледж імені Маркіяна Шашкевича» за методикою Р. Лазаруса та С. Фолкмана. В опитуванні взяли участь 20 викладачів. Середній вік досліджуваних = 43 роки. Результати наступні *(див. рис.2, рис.3, рис.4)*:

Рис. 2. Копінг-стратегії викладачів педагогічного коледжу у воєнному 2022 році

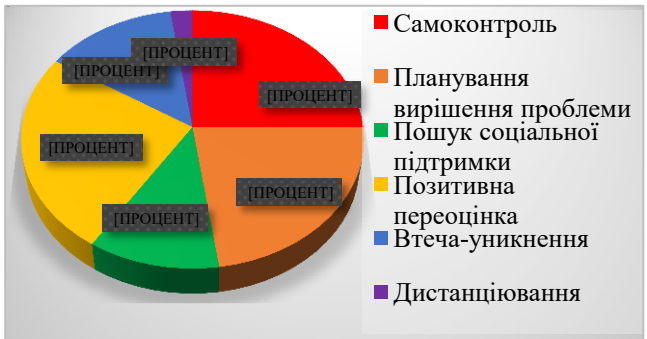

Рис. 3. Копінг-стратегії викладачок педагогічного коледжу (жовтень 2022 року)

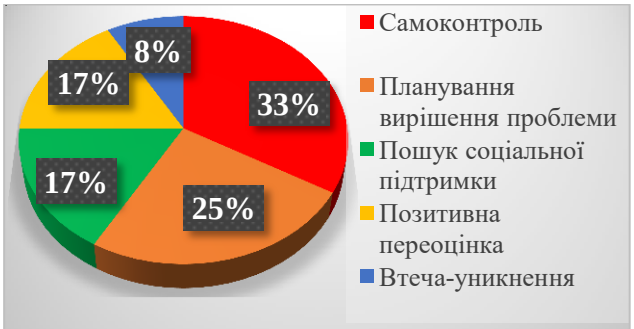

Рис. 4. Копінг-стратегії викладачів педагогічного коледжу (жовтень 2022 року)

Немає найкращої чи найгіршої стратегії. Всі вони «добрі» у певних життєвих ситуаціях. Єдине в чому сходяться думки усіх вчених, які цікавляться даним питанням – ми повинні впродовж життя застосовувати різні допінг-стратегії, які вимагають від нас обставини. Чим більша варіативність копінгу, тим ефективніше ми справлятимемося зі стресом та матимемо вищий

резилієнс [11].

Отже, емоції відіграють важливу роль у взаємодії людини зі світом. Вони створюють складний, суперечливий вплив на процес розв’язання життєвих труднощів. Емоційні засоби вирішення складних ситуацій мають як захисний характер, так і характер подолання. Під «копінг-стратегіями» ми будемо розуміти засоби управління стресовим фактором, які використовує індивід для відповіді на сприйняту ним загрозу. Поняття об'єднує емоційні, когнітивні та поведінкові стратегії, які використовує індивід для того, щоб подолати вимоги сьогодення.

Оскільки інтерес до копінг-стратегій виник в українській психології відносно недавно, через складність самого феномена подолання труднощів, вчені ще не прийшли до цілісної класифікації.

Праці по копінг-стратегіях на сьогоднішній день є досить розрізненими, тому кожен новий дослідник при вивченні проблематики механізмів захисту пропонує свою модель.

Безумовно, класифікація типів психологічного подолання – дуже важливе завдання, але набагато важливіше розуміння, наскільки вони ефективні в тому чи іншому випадку, в тій чи іншій ситуації для тієї чи іншої людини і який механізм обрати кожному окремому викладачу, в кожній окремій ситуації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Button C. L. Regulatory Flexibility: An Individual Differences Perspectiveon Coping and Emotion Regulation // Perspectives on Psychological Science. 2013. № 8 (6) . P. 591-612.

2. Важливість оцінки копінг-стратегій клієнтів. URL :https://practicalhealthpsychology.com/uk/2020/03/the-importance-of-assessing-clients-coping-strategies/ (дата звернення: 10. 10. 2022).

3. Види копінг-поведінки. URL : https://stud.com.ua/141905/psihologiya/vidi_koping_povedinki (дата звернення: 10. 10. 2022).

4. Волянюк Н. Ю. Копінг-стратегії поведінки в умовах економічних перетворень. // Матеріали X міжнародної науково-практична конференція «Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми». Київ, 2015.

5. Когнітивна теорія стресу. URL : https://studfile.net/preview/6210700/page:6/ (дата звернення: 22. 09. 2022).

6. Копець Л. В. Психологія особистості. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 237-305.

7. Лазарус Р. С. Теория стресса и психофизиологические исследования // Эмоциональный стресс / под ред. Л. Леви. Ленинград : Медицина, 1970. С. 127-208.

8. Налчаджян А.А. Личность. Групповая социализация и психическая адаптация. Ереван, 1985. 263 с.

9. Попелюшко Р. П. Дослідження стратегій поведінки у психотравмуючій ситуації як ресурсу для психологічної реабілітації особистості комбатанта. URL : http://elar.khmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5473/3/%d0%9f%d0%be%d0%bf%d0%b5%d0%bb%d1%8e%d1%88%d0%ba%d0%be.pdf (дата звернення: 22. 09. 2022).

10. Родина Н. В. К проблеме соотношения понятий «копинг-стратегии» и «защитные механизмы». Психодинамический подход // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність». Київ : Либідь, 2006. С. 98-104.

11. Сугак А. Копінг-стратегії. Допомога при стресі. URL : https://psymag.info/article/kop-ng-strateg-dopomoga-pri-stres-1632330857/ (дата звернення: 03. 10. 2022).

УДК 159.922.8

ДОСЛІДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКИХ СТРАХІВ ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Кузнєцов Марат Амірович,
д. психол.н., професор
Лютий Сергій Миколайович,
магістр
Національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація: В даній роботі нами було досліджено залежність страхів, які виникають у студентів ВНЗ в умовах навчально-пізнавальної діяльності, від зануреності в процес навчання. Дана тема дуже актуальна тому що період навчання студентів є одною із головних фаз в розвитку і подальшого становлення особистості в соціумі як фахівця. Нами був проведений кореляційний аналіз, в ході якого виявлені сильні зворотні залежності страхів від енергії яку студенти вкладають в своє навчання їх відданість процесу навчання та зануреності в процес навчання.

Ключові слова: страхи, соціум, навчально-пізнавальна діяльність, залежність, особистість.

Кожного дня, находячись в соціумі, спілкуючись один з одним чи перебуваючи у різноманітних ситуаціях ми переживаємо емоції, які наповнюють наше життя.

Дуже високі темпи життя, які зростають кожен час, змушують особистість змінюватись та удосконалюватись, постійна мобілізація фізичних та розумових сил передбачає високий рівень психологічного напруження людини [1, с. 147].

Навчання студентів у ВНЗ - це важливий період для подальшого розвитку особистості, новий спосіб життя. Від уміння правильної організації навчального

процесу та від загального ставлення до навчання дуже багато залежить не лише якість засвоєних знань, але і майбутня професійна діяльність, можливість самореалізації в майбутньому. Від правильного вибору професії залежить успіх та ефективність розвитку особистості, та його професійна діяльність. На цьому етапі у студентів виникають емоції тривоги, страху пов’язані з різними ситуаціями. Навчально-пізнавальна діяльність студентів передбачає дуже великі затрати енергії та часу [3, с. 55]. У процесі навчання у студентів часто виникає стан емоційного стресу, це психічний стан, який з’являється як реакція на різні екстремальні подразники. Емоційний стрес дуже часто виникає з вини педагогів, які самі того не підозрюючи пред'являють надто великі вимоги до навчання студентів, даючи занадто складні та інтелектуальні завдання, значну кількість інформації, частих здачах сесій та ін. Дуже завищені вимоги можуть формувати у них тривогу, страхи, та невпевненість у своїх силах що може сприяти руйнуванню психічного здоров’я [2, с. 25].

Студентські страхи стають дуже серйозною перепоною в досягненні своїх намірів, цілей, а також в становленні особистості в цілому.

Для успішності навчально-пізнавальної діяльності студентів та формування особистості майбутніх професіоналів надзвичайно важливими є вміння та навики самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності. Самоорганізація діяльності студентів — це вміння правильно та ефективно розподіляти свій власний час.

Для емпіричного дослідження студентських страхів нами була складена анкета в якій використано методику «Тест зануреності в навчання», яка виявляє такі якості як рівень енергії з якою студенти навчаються їх відданості та завзятості до процесу навчання та авторська методика «Перелік страхів», яка була складена згідно проведеного аналізу письмових відповідей студентів на запитання які турбують їх, чого побоюються та чого хотілося б їм уникнути в процесі навчання [4, с. 51]. Всього було виділено 71 пункт, які в свою чергу були розділені на сім основних груп страхів, таких як:

- ***страх іспиту*** (страх що введуть нові, складні предмети, страх

творчого завдання, перевірки домашнього завдання, перездачі іспиту чи заліку, перед деякими предметами, страх відпрацювань, опитування, академзаборгованості, перед додатковим завданням або додатковими запитаннями викладача);

- ***страх професійного майбутнього*** (майбутньої роботи над дипломним проектом, бути відрахованим, невірного вибору спеціальності, погано закінчити ВНЗ, стати поганим фахівцем, страх не реалізувати свої здібності, страх не бути задоволеним проф. діяльністю);

- ***страх відповідальності*** (страх що викличуть до ректора або декана, страх відповідальності, контролю відвідуваності);

- ***страх допустити помилку*** (страх бути не допущеним до іспиту, заліку, страх захворіти і багато пропустити, залишитися без стипендії, страх не встигнути вивчити до зазначеного терміну, запізнитися на пару, страх помилитися, страх втратити залікову книжку, пропустити важливу контрольну роботу, страх що виявлять шпаргалки)***;***

- ***страх який виникає безпосередньо на заняттях*** (страх коли викладач вирішує яку оцінку ставити, коли викладач вирішує хто буде відповідати, страх не встигати конспектувати, відповіді біля дошки, страх підготовленості гірше всіх, страх отримати зауваження, отримати оцінку нижче, ніж очікував, страх самостійно працювати з літературою, страх що виженуть з аудиторії або що не вистачить часу на роботу на занятті)***;***

- ***страх проявити свої недоліки та особисті якості*** (страх бути “білою вороною”, страх бути самотнім в групі, страх бути знехтуваним, страх висловлюватися на заняттях, страх конфлікту, критики на свою адресу, низького статусу в групі, звернутися з проханням до одногрупників, страх опинитися в центрі уваги, страх відсутності підтримки друзів, близьких, страх публічних виступів, стояти перед аудиторією, стояти біля дошки, брати участь в організації будь-яких заходів, страх що відносини в групі не складуться)***;***

- ***страх викладача як особистості*** (страх нового викладача, страх звернутися з проханням до викладача, страх відпроситися з пари, страх

викладача, страх сперечатися з викладачем, бути “не улюбленцем” у викладача).

В емпіричному дослідженні брало участь 68 студентів двох вузів, Харківського національно педагогічного університету імені Г.С. Сковороди та Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» віком від 17 до 53 років, 1÷6 курсу, з яких 11 респондентів чоловічої статі, та 57 жіночої статі, яке проводилося у 2021-2022 роках.

Метою нашого дослідження було визначення залежності студентських страхів від зануреності в процес навчання. Яке проходило в два етапи:

На першому етапі дослідження було розроблено анкету і проведено онлайн опитування респондентів через гугл-форму.

На другому етапі зроблений кількісний та якісний аналіз результатів дослідження. Статистична обробка отриманих даних була проведена на комп’ютері в програмі Statistica 10.0 з використанням коефіцієнта лінійної кореляції К. Пірсона між показниками студентських страхів та зануреності в процес навчання.

На початку дослідження нами було висунуте припущення, що студентські страхи залежать від зануреності студентів в процес навчання. Щоб визначити які основні групи страхів та на скільки залежать від енергії з якою студенти навчаються від їх відданості та зажуреності в процес навчання нами було проведено кореляційний аналіз Пірсона.

Результати кореляційного аналізу отриманих показників на рівні $p < 0,05$ (95% студентів) (табл. 1). Виявлено вісім статистично значимих кореляцій показуючих що:

1). **Енергія** яку студенти вкладають в навчання має тісний зворотній зв'язок зі страхом іспиту ($r_{xy} = -0,395$; $p < 0,05$), страхом професійного майбутнього ($r_{xy} = -0,267$; $p < 0,05$), страхом, що виявляється безпосередньо на заняттях ($r_{xy} = -0,248$; $p < 0,05$). та страхом проявити свої недоліки та особистісні якості ($r_{xy} = -0,326$; $p < 0,05$).

2). **Відданість** процесу навчання має тісний зворотній зв'язок зі страхом

іспиту (r_{xy} = -0,369; p < 0,05) та страхом проявити свої недоліки та особистісні якості (r_{xy} = -0,256; p < 0,05).

3). **Зануреність** студентів в процес навчання має тісний зворотній зв'язок зі страхом іспиту (r_{xy} = -0,317; p < 0,05) та страхом відповідальності (r_{xy} = -0,303; p < 0,05).

Таблиця 1

Коефіцієнти лінійної кореляції
*Кореляції значимі на рівні p < 0,05, N=68

	Страх іспиту	Страх професійного майбутнього	Страх відповідальності	Страх допустити помилку	Страх, що виявляється безпосередньо на заняттях	Страх проявити свої недоліки та особистісні якості	Страх особи викладача
Енергія	**-0,395***	**-0,267***	-0,217	-0,188	**-0,248***	**-0,326***	-0,175
Відданість	**-0,369***	-0,144	-0,219	-0,070	-0,212	**-0,256***	-0,194
Зануреність	**-0,317***	-0,063	**-0,303***	-0,067	-0,167	-0,218	-0,159

Даний аналіз показує що для 95% студентів які дуже багато вкладають енергії, які віддані та які більш занурені в процес навчання вони менш за все бояться страхів іспиту, академзаборгованості, перездачі іспиту чи заліку, страхів перевірки домашнього завдання, перед деякими предметами, страх відпрацювань, опитування, перед додатковим завданням або додатковими запитаннями викладача та ін.

Також ми бачимо відсутність коефіцієнта кореляції в таких групах страхів як страх допустити помилку та страх особи викладача вони не пов’язані ні з одним показником занурености студентів в процес навчання, це означає що у студентів в яких високий рівень вкладеної енергії, відданісті та занурености в процес навчання мають приблизно одинаковий рівень страху.

Щоб знайти самий значущий показник нами було прийнято рішення зменшити коефіцієнт кореляції до рівня p < 0,001 (99,9% студентів) (табл. 2).

Таблиця 2

Коефіцієнти лінійної кореляції
*Кореляції значимі на рівні p < 0,001, N=68

	Страх іспиту	Страх професійного майбутнього	Страх відповідальності	Страх допустити помилку	Страх, що виявляється безпосередньо на заняттях	Страх проявити свої недоліки та особистісні якості	Страх особи викладача
Енергія	**-0,395***	-0,267	-0,217	-0,188	-0,248	-0,326	-0,175
Відданість	-0,369	-0,144	-0,219	-0,070	-0,212	-0,256	-0,194
Зануреність	-0,317	-0,063	-0,303	-0,067	-0,167	-0,218	-0,159

Висновок: Результати кореляційного аналізу отриманих нами показників на рівні 99,9 % респондентів виявили, що енергія вкладена в процес навчання виявилась самим потужним фактором подолання страху іспитів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. СПб.: Питер, 2001. 752 с.

2. Ильин Е. П. Психология страха. Санкт-Петербург; Питер, 2017. 352 с.

3. Кузнєцов М. А., Бабарикіна І. В. Шкільні страхи: Види, умови прояву та шляхи подолання. Харків: ХНПУ, 2012. 227 с.

4. Кузнєцов М. А., Шаповалова В. С. Студентські страхи: Види, структура, динаміка та шляхи корекції. Х.: Вид-во «Діса плюс», 2016. 342 с.

УДК 740

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В СТРЕСОГЕННИХ СИТУАЦІЯХ СУБ'ЄКТІВ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Курдибаха Оксана Миколаївна
к. п. н., викладач
викладач кафедри психології і педагогіки
Національний університет фізичного
виховання і спорту України
м. Київ, Україна

Анотація: Однією з проблем у формуванні психологічної стійкості спортсменів є збереження бажання до постійного вдосконалення їх протягом тривалого часу через різке збільшення тренувальних та змагальних навантажень, а також постійне фізичне та психічне напруженням.

Досліджувана проблема психологічної підготовки спортсменів різної кваліфікації в сучасному спортивному русі, на думку ряду авторів, є надзвичайно актуальною як з точки зору науки, так і з позиції соціальної практики [6].

Ключові слова: стрес, психологічна стійкість, релаксація, спортивна діяльність, психологічна підготовка спортсменів.

В дослідженнях знаходмо підтвердження, що у формуванні психологічної стійкості спортсменів відіграє важливу роль накопичена, як позитивна так і негативна енергія та може виражатися в тих чи інших формах агресії, і психологічна підготовка спортсмена в зв'язку з цим має таке ж велике значення, оскільки інакше підвищуючи настрій спортсмена на перемогу, ми підвищуємо його агресивність.

Відмінною особливістю спортивної діяльності та сучасного спорту, в порівнянні з багатьма іншими видами діяльності, є те, що спорт - це діяльність, що завжди вимагає подолання тих чи інших труднощів, витримка, терплячість і

психологічна витривалість.

Для покращення психологічної стійкості спортсменів необхідним компонентом являється вміння рефлексувати, усвідомлювати, те, що, кожна людина здатна самостійно регулювати свої психічні процеси і стани, формувати бажані властивості і якості, цілеспрямовано і продуктивно вибудовувати відносини з оточуючими та з внутрішнім світом.

За допомогою застосування різних психотехнік в спортивній діяльності, спортмени удосконалюють соціальне та особистісне благополуччя, проживаючи життя цікаво та наповнено, що допомагає розкривати внутрішній потенціал.

В теперішній час все більше застосовують в практичній діяльності психологічні прийоми і способи усвідомленої саморегуляції психічних процесів і станів. За допомогою який відбувається формування та удосконалення психологічних властивостей і особистісних якостей особистості, що допомагають вирішенню особистісних і соціальних проблем.

Свідоме регулювання дії в рамках інтеграційних технік призводить до відпрацьовування методів специфічного саморегулювання та формування певних психологічних якостей особистості, що удосконалюють психологічну стійкість. Лише регулярні заняття обумовлюють вищий адаптований рівень стесостійкості спортсменів.

Основний зміст психологічної стійкості, тобто стресостійксоті є виховання вольових здібностей: цілеспрямованості, рішучості та сміливості, наполегливості і завзятості, витримки і самовладання, самостійності та ініціативності.

При цьому даний вид спортивної підготовки здійснюється в процесі, в якому поступово виникають все більш серйозні труднощі і конкурентні умови. Спеціальна підготовка до стресових ситуацій тягне за собою формування стресостійкості.

В один і той же час при наростаючих симптомах стресу показники працездатності можуть знижуватися і підвищуватися. Коли критичний рівень

стрессогенності має досить низький поріг негативного впливу, працездатність суб'єкта діяльності швидко падає.

Високий поріг негативного впливу стресових умов дозволяє спортсмену не просто зберегти високий рівень працездатності до досягнення зазначеної критичної точки, але і збільшити власні можливості.

Очевидно, що стресогенні умови в спортивній діяльності є найважливішим засобом вдосконалення психічних можливостей спортсмена і розвитку його працездатності.

Отже формування та удосконалення психологічної стійкості спортменів відбувається за допомогою використання різних методологічних прийомів та технік, що використовуються регулярно в практичній діяльності під час тренування, а також використання психологічних технік для відновлення психоемоційного виснаження, зняття емоційної напруги, подолання млявості, втоми, тобто різних емоційних станів, що заважають в професійній діяльності спортсмена (аутогенне тренування, самонавіювання, регулювання дихання). Лише систематичне виховання вольових якостей та використання психологічних технік та прийомів допомагає спортсмену виробити стресостійкість та успішно долати труднощі в професійній діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бочелюк В. Й. Психологія спроту. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2007. 224 с.

2. Курдибаха О. М. Використання заходів із саморегуляції для корекції психоемоційних станів спортсменів. Технології психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб’єктів спортивної діяльності: кол. моногр. / [Т. В. Петровська Т. В, редактор. Київ: Видавець Позднишев; 2021: 80–88.

3. Курдибаха О. М. Психологічна підготовка спортменів в спортивній діяльності. Науковий журнал з соціології та психології «Габітус». Випуск 18. Т. 2. 2020. С. 72–76.

4. Курдибаха О. М. Гендерна соціалізація особистості в спортивній діяльності. The 7th International scientific and practical conference “World science: problems, prospects and innovations” (March 24-26, 2021) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021: 430-433.

5. Петровська Т. В, Толкунова І. В, Жукова Г. В, Курдибаха О. М, Булгакова Т. М. Основи вікової та гендерної психології: навч. посіб. Київ: Видавець Позднишев; 2021. 190 с.

6. Harvey S. B., Hatch S. L., Exercise and the Prevention of Depression: Results of the HUNT Cohort Study // Am J Psychiatry. 2018. P. 28–36.

УДК 37. 015. 32 (049)

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ШКОЛЯРАМИ

Максим О. В.
науковий співробітник лабораторії соціально
дезадаптованих неповнолітніх
Інститут психології імені Г. С. Костюка
НАПН України
м. Київ, Україна

Анотація. Стаття висвітлює один з широко використовуваних методів психокорекції, метод казкотерапії, який є одним із напрямків арт-терапевтичної діяльності.

Можливості казкотерапії, здатної за допомогою метафори забезпечити каузальну спрямованість психокорекції і усунути реальну причину дезадаптації.

Ключові слова: дезадаптовані школярі, сказкотерапія, психокорекція, арт-терапія.

Система реформування освіти в Україні ставить своїм завданням формування високо інтелігентної, внутрішньо вільної і свідомої особистості, здатної розв’язувати соціальні та економічні проблеми молодої суверенної держави. Його реалізація можлива за умови організації особистісно орієнтованого навчання, кінцевою метою якого є максимальне розкриття індивідуальних можливостей та самоактуалізація особистості кожного, створювання умов для якомога повнішої реалізації інтелектуального й духовного потенціалу дитини, своєчасного виявлення контингенту школярів, які потребують допомоги, відповідної до характеру утруднень, що вони зазнають у навчанні.

Вивчення шкільної дезадаптації неповнолітніх показує, що вона пов'язана з наростаючим неблагополуччям у сфері психічного здоров'я дітей молодшого

шкільного віку і порушеннями їх соціалізації у зв'язку з дією макросоціальних і мікросоціальних чинників. Нині подібні утруднення випробовують до 40% початкових класів загальноосвітніх шкіл, що вчаться, з тенденцією до подальшого зростання їх кількості (Е. М. Александровська, Л. С. Дзюбко, О. І. Захаров, Н. Ю. Максимова, Н. Г. Муканова та ін.). Найбільш суттєві негативні наслідки цього явища виражаються у формуванні різних форм соціальної дезадаптації з порушеннями психічного і особового розвитку, стійкими поведінковими розладами. Особливо гострою ця проблема являється для дітей з груп «соціального ризику», до яких відносяться діти-сироти, діти з багатодітних і малозабезпечених сімей. Саме у цих групах констатується високий рівень порушень відхилень вікового психічного розвитку, а також порушень поведінки, що повторно поглиблюють шкільну дезадаптацію.

Такі діти потребують надання ним різних форм психологічної допомоги. У роботі з ними переважно використовуються групові корекційно - розвиваючі, виховні і профілактичні програми. Як правило, психокорекційна робота в шкільній практиці має симптоматичну, а не каузальну спрямованість. Одним з широко використовуваних методів психокорекції в дитячому віці є казкотерапія. Можливості казкотерапії, здатної за допомогою метафори забезпечити каузальну спрямованість психокорекції і усунути реальну причину дезадаптації, використовуються недостатньо. Для того, щоб стати технологією з організації соціально корекційної роботи казкотерапія пройшла великий шлях. Вона була і продовжує бути засобом передачі досвіду і знань «з вуст у вуста». Також цей вид терапії використовують як спосіб передання необхідних норм і правил моралі, інформація про яких закладена у билинах, притчах, виданнях і казках. Як інструмент психотерапії казкотерапію використовують в тренінговому впливі, в розвитку, у вихованні і в освіті. Провідними ідеями казкотерапії є: усвідомлення своїх потенціалів, можливостей і цінності власного життя; розуміння причинно-наслідкових зв'язків подій і вчинків; пізнання різних стилів світовідчуття; осмислена творча взаємодія з навколишнім світом; внутрішнє відчуття сили і гармонії.

Привабливість казок для психокорекції і розвитку особистості обумовлена чинниками ефективності казкотерапії, до яких відносяться: відсутність в казках дидактики, відсутність чітких персоніфікацій; образність і метафоричність мови; психологічна захищеність; наявність таємниці і чаклунства.

Особливістю роботи в системі казкотерапії є взаємодія з клієнтом на ціннісному рівні. Психологічні, культуральні, педагогічні проблеми опрацьовуються завдяки опорі на моральні орієнтири, духовні цінності і особові потенціали. Казкотерапевтична дія здійснюється за допомогою п'яти видів казок: художніх, дидактичних, психокорекційних, психотерапевтичних і медитативних (по класифікації Т. Д.Зинкевич - Евстигнеєвої).

Терапевтичний вплив казкотерапії відбувається на двох рівнях: вербальному і невербальному. Рекомендується починати роботу на вербальному рівні (сприймання казки), продовжувати на невербальному (малювання, ліплення) і на завершальному етапі застосовуються вербальні засоби (обговорення казки, дискусійна форма роботи).

У свій час видатний педагог В. Сухомлинський наголошував на надзвичайному значенні створення казки у процесі роботи з дітьми: «Я не уявляю навчання в школі не тільки без слухання, але і без створення казки» [4,Т. 2, с.164].

Вчений у своїй діяльності використовував різноманітні форми роботи, однією з яких є читання казок у ролях, що сприяє емоційному сприйняттю казки дитиною, умінню уявити себе її героєм, що допоможе зрозуміти його вчинки, почуття тощо. Розробка власник казок сприяє розвитку комунікативних, творчих умінь, емпатії, створює доброзичливу атмосферу в колективі, підвищує самооцінку дитини. Така робота, на думку В. Сухомлинського, «є одним з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Разом із цим, це важливий засіб розумового розвитку» [4, Т.2, с.167]. Читання казок використовується в ігровій психотерапії для того, щоб підказати дитині нові можливості і моделі поведінки, притягнути його увагу,

стимулювати прояв прихованих здібностей, і для того, щоб зміцнити в дитині оптимізм і надію, показуючи йому можливість сприятливого результату. Дитина не «розшифровує» сенс розповіді, а осягає його завдяки активізації своєї уяви. Метафорична історія «включає» уяву дитини і призводить до позитивних змін завдяки опорі на внутрішній потенціал сили, самосвідомості і зростання (Кроули Р.).

О. Бурчик [1] виділяє види роботи над казкою, котрі мають профілактичну та корекційну спрямованість, а саме:

1. Розповідання казки:

а) Розповідь групі нової або відомої казки від третьої особи. Так педагог, розуміючи значення певної казкової ситуації та її виховний вплив на розвиток особистості, може акцентувати на них увагу під час цього виду роботи. Це сприяє вдосконаленню особистісних якостей дитини.

б) Групова розповідь казки, відомої всій групі. У цьому випадку оповідачем є не один учень, а група. Кожний учасник групи по черзі розповідає невеликий уривок казки. Розповідь розбивається на невеликі уривки вільно і спонтанно залежно від того, яку частину розповіді бере на себе попередній оповідач. Але в процесі цієї роботи педагог контролює розповідь дітей.

Якщо час дозволяє, то корисним буде, щоб учні розповідали ту саму казку від імені різних героїв. Необхідно загострювати увагу учасників на тих почуттях, які переживали герої впродовж казкових подій залежно від того, від якого імені йде розповідь.

2. Створення власної казки.

а) Створення індивідуальної казки кожним членом групи. Цей вид діяльності в метафоричній формі відбиває внутрішній світ дитини і опосередковано сприяє особистісному її розвитку. Якщо запропонувати, щоб ім’я героям дали самі діти, то це допоможе з’ясувати, як того чи іншого учня сприймають у колективі.

б) Групове складання казки. Кожен учень по черзі доповнює власним продовженням казковий твір. Процес групового складання дає змогу дізнатися,

хто в групі є лідером, хто прагне привернути до себе увагу, хто хоче залишатися непоміченим, хто нав'язує своє рішення, а хто поважає думку іншого. Крім цього даний вид роботи дає змогу зрозуміти, наскільки згуртованим є колектив групи.

3. Казкова лялькова терапія та драматизація казок.

Для ефективної реалізації казкотерапії під час корекційних занять з дітьмиі слід дотримуватись наступних принципів їх проведення під час тренінгу. [2]:

- Принцип безумовного прийняття внутрішнього світу дитини. Світ казки сприймається цілісно і безоцінювально.
- Принцип об'єктивності. Казка розглядається у всій її багатогранності.
- Принцип результативності. Проведення аналізу повинно мати конкретну мету: формування висновків, об'єднання колективу, досягнення виховних та навчальних цілей конкретного уроку.

Узагальнюючі вище сказане, ми можемо зазначити, що в останні часи збільшилась кількість дітей, які мають порушення у здоров'ї, особливо духовної або психічної її складових. Одним із ефективних засобів їх профілактики та подолання є використання арт-терапевтичних методів, серед яких особливою популярністю користується казкотерапія, оскільки розрахована на вікову категорію учнів початкових класів. У подальших наших дослідженнях ми більш детально зупинимось на інших видах арт- терапії та особливості їх застосування з дезадаптованими дітьми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бурчик О. В. Групова казкотерапія в особистісно - орієнтованому вихованні дітей. Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. Житомир, 2005. № 25. С. 203-205.

2. Зинкевич-Евстигеева Т. Практикум по сказкотерапии. СПб. : Питер, 2001. – 315 с.

3. Мартынова Е. В. Сказкотерапия: теоретический обзор. Актуальные проблемы истории, теории и технологии социальной работы: Сб. науч. ст.: Вып.10. Новочеркасск; Ростов н/Д, 2008.С. 61 - 62.

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Київ Рад. школа, 1976-1977. Т. 2. –670 с. ; Т. 4. 640 с. .

УДК 159:796.322 (045)

ФОРМУВАННЯ ПСИХОМОТОРНИХ І ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЗБІРНОЇ КОМАНДИ НАУ З ФУТЗАЛА З ВИКОРИСТАННЯМ ОСОБЛИВИХ ВПРАВ

Орленко Наталія Анатоліївна,
к. пед. н, доц.,
Скидан Інна Володимирівна,
Гейченко Світлана Петрівна,
Шип Ліля Олександрівна,
старший викладач,
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна

Анотація. Наше дослідження було спрямоване на ефективне використання відведеного часу у тренувальному процесі. Порівнюючи техніко-тактичні дії гравців, ми зосередились на індивідуальних діях кожного. Будуючи послідовність завдань у тренувальному процесі ми побачили, що поєднання техніки пересувань і техніки роботи з м’ячом дало можливість краще опанувати прийняття рішення та поліпшити розуміння тактичної складової гри у футзал.

Ключові слова: футзал, студенти, здібності, вправи, тренувальний процес.

Поняття психомоторних здібностей не мають загальноприйнятого визначення. Незважаючи на досить велику кількість досліджень психомоторики, залишається багато невирішених проблем методологічного й методичного характеру. Актуальність проблеми психомоторних здібностей підкреслює той факт, що її розвиток є єдність як фізичної так і психічної сфери. На жаль, єдність психічного й фізичного розвитку дотепер не є головним принципом фізичного виховання в ЗВО.

Як відомо, формування психомоторних і пізнавальних здібностей

базується на індивідуальних здібностях підлітків і значною мірою залежить від якості психологічних інтересів, підкріплених навчальним процесом, соціальним вихованням і подальшими діями.

Ми часто стикаємося з такими явищами, як когнітивні викривлення, тобто деякі підлітки, які не досягли певного рівня гри, зробили неправильні висновки, прийняли неправильні рішення та ще не усвідомили своїх помилок. Через брак навичок цей вид мінімальних досвід допомагає уникнути завищених уявлень про свої здібності (ефект Даннінга-Крюгера).

Навпаки, більш досвідчені гравці схильні недооцінювати свої здібності, не впевнені у своїх силах і припускають, що інші більш вправні. Таким чином, менш здібні гравці зазвичай мають вищі оцінки власних здібностей, ніж здібні футболісти, Люди похилого віку помилково вважають, що завдання, які легкі для них, легкі для всіх інших.

Страхи, невпевненість починають впливати на їхні почуття, відтворюють креативність і готовність ризикувати. При цьому учні ростуть і часто поєднують це «внутрішнє» навантаження з подальшим навчанням у гуртку.

Тому, причини провалу юнацьких спортивних змагань слід шукати в дитинстві. У контексті чутливих часів важливо, щоб ми брали до уваги регулярність планування тренувального процесу, а також певну філософію – на чому може ґрунтуватися футбол у цих умовах.

Набувши певного досвіду тренувань з м’ячем, ми також не відмовилися від дуже популярної практично в усіх вікових групах гри «берек» (квач), яка останнім часом набула різноманітних форм і досі є однією з основних вправ для підвищення тренованості. професії емоційна складова.

Мета. Розглянути стимули та дії, які обмеженні у часі, частину вправ з яких автоматизувати, а деякі навпаки, налаштувати студентів на власне відтворення своїх задумів.

Дослідження. Засобами і методами спортивної підготовки у футзалі, ми намагаємся урізноманітнити фізичні вправи таким чином, щоб вони безпосередньо або опосередковано впливали на вдосконалення технічної

майстерності футболістів. Спираючись на певні етапи підготовки футболістів, студентський вік, мотиваційну складову, тренер-викладач, в умовах сучасного навчального процесу, з урахування вимог і можливостей закладу, і на основі відбору по спеціалізації футзал, зможе визначити, що функціональний стан молоді постпубертатного періоду онтогенезу, залежить не тільки від режиму рухової активності, а й від бажання прогресувати в цьому виді спорту.

Як відомо, на тому рівні, на якому створена проблема, якісно нічого не вирішити. Тобто, щоб знайти вихід, ми повинні піднятися на вищий рівень, щоб зрозуміти найкращий сценарій розвитку.

Таким чином, тренер організовує гравців, допомагає їм створити власні сфери діяльності, і в результаті футболіст виконує поставлене завдання, знаходячи вирішення цих проблем. Однак для включення цих механізмів важливо враховувати мотивацію та потреби самих підлеглих, щоб мати можливість наблизити вправи до їх розуміння та здібностей

Майже кожен навчальний розділ повинен починатися з нових вправ і нового досвіду. Застосовувати підготовчі вправи до навчального процесу студентів вищої освіти, налаштовувати їх на активну участь, а потім виховувати прагнення до самостійного прийняття рішень. Рухлива гра часто може зняти напругу спілкування зі студентами і відволікти від нагальних справ.

У процесі спортивної діяльності виконується велика кількість різноманітних фізичних вправ різного характеру. Постійна зміна цих вправ, умов їх виконання, особливості ігрової діяльності з постійною зміною ситуацій потребує відповідної готовності до вибору способів дій, оперативної зміни параметрів рухів вправ (часових, силових, просторових). У цьому плані дуже важливими є рухова підготовленість, руховий досвід, але багатоплановість спортивної діяльності постійно виходить за рамки стандартних фізичних вправ і ситуацій. Кожна нова ситуація є неповторною і потребує адекватної оцінки і корекції власних дій, свідомого пошуку відповідного способу дії, тобто швидкого вибору найбільш раціонального й ефективного рішення конкретного рухового завдання, на основі власного рухового досвіду і рівня сформованості

психомоторних здібностей.

Запропоновані вправи використовують як на початку заняття так і в основній частині навчання. Ми розглянемо можливість використовувати його для тренування студентів непрофільних ЗВО.

Для порівняння ми впроваджували вправи у підготовчий частині, які сприяють розвитку фізичних якостей і формують навички когнітивних функцій для швидкого реагування зміни завдань та володінням м'ячем.

Крім того, завдяки розвитку технології контролю м'яча ми можемо сформувати майже кожен елемент технології контролю м'яча. Проте слід пам'ятати, що, плануючи будь-яке тренування, наша мета як тренерів - розвинути певні навички, які дозволять мати чітку картину під час всієї гри.

Вправи для формування техніки футболу можна знайти в прикладах нижче:

– «Хвостики» для підняття настрою! (до 8 ХВ);
– Кенгуру «берек» стрибки на одній нозі і обома ногами;
– «Гойдалки»;
– «Королі простору» зміна темпу та напрямку, зупинки, стрибки без м'яча;
– вправи на розвиток та вдосконалення техніки пересувань;
– практика з перешкодами для підвищення навиків у прийнятті рішення;
– вправа з м'ячем на концентрацію уваги.

Висновок. Використовуючи надані вправи на тренувальних заняттях зі студентами збірної НАУ з футзалу, вдалося урізноманітнити вправи та зменшити психологічне навантаження на студентів, які спостерігаються після навчального процесу.

Вбудовуючи серію завдань у тренувальний процес, ми побачили, що поєднання техніки руху та техніки володіння м'ячем звільнило час для прийняття рішень та покращило розуміння тактичних складових під час гри у

футзал.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Джастін Крюгер; Девід Даннінг. Некваліфікований і не усвідомлюючи цього: як труднощі у визнанні власної некомпетентності призводять до завищених самооцінок (англ.) // Journal of Personality and Social Psychology : журн. — 1999. — Вип. 77, вип. 6. С. 1121—1134. — doi:10.1037/0022-3514.77.6.1121.PMID 10626367

2. Вчитель фізкультури як тренер. (журнал «Фізична культура та здоров'я») ul. Polska 13 60-595 Познань, Польща 25.05.2020р. №43. Бартош Гржелак. Берек як тренувальний інструмент у розвитку юного футболіста.

3. «Берек – як тренувальний інструмент у розвитку юного футболіста» Журнал «Фізична культура та» 25.05.2020р. №43. Бартош Гржелак.

4. Соломко В. В, Лісінчук Г. А, Соломко О. В. Футбол - К.: Вид-во НУФВСУ «Олімпійська література», 2005. – 295 с.

5. Дейнеко І. В. Формування психологічної стійкості гравців у футзалі в період завершення пубертатного періоду. // Дейнеко І. В., Орленко Н. А., Величенко Н. А. Ракитіна Т. І. / 12 th International scientific and practical conference "Science, innovations and education: problems and prospects" (June 28-30, 2022) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2022. – P. 500-506.

УДК 159.9

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВІДРІЗЕНЬ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ОСОБИСТОСТІ

Поддубна Аріна Олексіївна
магістрантка
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Анотація: У роботі *наведено* результати теоретико-емпіричного дослідження, індивидуальних відмінностей перфекціонізму особистості. *Встановлено,* що перфекціонізм орієнтований на себе виявлений з середнім рівнем у приблизно половини учасників. Перфекціонізм орієнтований на інших (об’єктно-орієнтований перфекціонізм) з низьким рівнем у 40%. Соціально-приписаний перфекціонізм з низьким рівнем у 60%. *Розроблені* рекомендації щодо корекції невротичного та соціально приписаного перфекціонізму.

Виявлено, що існує зв’язок між певними типами акцентуацій і типами перфекціонізму.

Ключові слова: особистість, перфекціонізм, тривога, невротичність, індивидуальні особливості, акцентуації.

Проблема перфекціонізму є актуальною для психології. Деструктивні прояви цієї властивості особистості можуть стати поштовхом до виникнення негативних наслідків як для фізичного, так і для психічного здоров'я людини, у тому числі: афективних та харчових розладів, депресії, дезадаптації, прокрастинації, різних типів залежності. У здоровому своєму прояві перфекціонізм спрямований на активність і успіх, досягнення цілей. Феномен перфекціонізму присутній у всіх сферах життя: відносини, робота, навчання. Зокрема він може бути спрямований і на себе.

Серед вчених, що вивчали і досліджували феномен перфекціонізму, немає

єдиної думки щодо його структурних компонентів, змістовного наповнення, форм прояву та типології. Вагомий внесок у дослідження перфекціонізму зробили українські вчені, такі як: Л. Данилевич, О. Кононенко, О. Лоза, В. Павлова, О. Проскурня, Г. Чепурна. Серед відомих зарубіжних дослідників перфекціонізму: М. Холлендер, Е. Ільїн, Ф. Райс, Р. Крайг, В. Квінг, А. Реан, Л. Виготський, Д. Ельконін, Е. Еріксон. і багато інших. Різні вчені пропонують різні трактування визначення перфекціонізму, а також методи вивчення цього феномена та впливу на нього в особистості.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі встановити кореляційний зв'язок між акцентуаціями характеру та перфекціонізмом для підтвердження зв'язку різних типів перфекціонізму із загостренням певних рис характеру.

Ми розглядаємо перфекціонізм як прагнення бути досконалим, бездоганним у всьому, відповідно до поглядів П. Х'юїтта та Р. Флетта. При цьому: невротичний перфекціонізм проявляється у прагненні особистості до нереально завищених жорстких стандартів та цілей, що супроводжується страхом неуспіху, неприпустимістю помилок, критичною оцінкою себе та інших, відсутністю задоволення від роботи та життя; Соціально запропонований перфекціонізм виявляється в переконанні людини в тому, що інші люди мають щодо неї надзвичайно високі та нереалістичні очікування та стандарти, відповідати яким дуже важко чи неможливо, але необхідно, щоб заслужити схвалення та прийняття, уникнути негативної оцінки.

У ході проведення дослідницької роботи розроблено програму емпіричного дослідження соціально-психологічних особливостей індивідуальних відмінностей перфекціонізму особистості. Визначено мету та відповідні їй завдання дослідження. Розроблено та описано основні етапи, методи та методики дослідження перфекціонізму особистості. Для дослідження відібрано 3 методики: Багатомірна шкала перфекціонізму П. Хьюїтта та Г. Флетта, Шкала пасивного перфекціонізму А. Філатової, Опитувальник акцентуацій характеру Л. Шмішека. Визначено статистичні методи емпіричного дослідження – використано метод рангової кореляції Спірмена та

аналіз груп у співвідношенні (%). Кожен етап дослідження проводився відповідно до інструкції. Усі використані методики відповідають критеріям точності, валідності та надійності. Вибірка піддослідних віком від 18 до 23 років. Професія, освіта, соціальний статус та стать не враховувалися і не мають цінності для даного дослідження. Репрезентативність вибірки забезпечена достатньою кількістю досліджуваних (50 осіб).

Емпіричними методами досліджено індивідуальні особливості перфекціонізму у зв'язку з типами акцентуацій характеру за методикою Л. Шмішека: демонстративна, застрягальна, педантична, емотивна, афективна, збудлива, тривожно-боягузлива, гіпертимна, циклоїдна, проте дистимічна група не виявлена. Відповідно до методики багатовимірної шкали П. Х'юїта та Г. Флетта, виявлено такі групи перфекціонізму: суб'єктивно-орієнтована на себе, об'єктно-орієнтована, соціально розпоряджена з трьома рівнями (низький, середній, високий). За методикою Шкали пасивного перфекціонізму О. Філатової виявлено когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти перфекціонізму на трьох рівнях (низький, середній, високий). Виявлено зв'язок між значеннями шкал за методиками Л. Шмішека та П. Х'юїтта, Г. Флетта: демонстративний тип та об'єктно-орієнтований перфекціонізм, застряглий тип та суб'єктно-орієнтований тип, застряглий тип та об'єктно-орієнтований тип; педантичний тип та суб'єктно-орієнтований тип; педантичний тип і соціально-приписаний перфекціонізм, тривожно-боягузливий і соціально-приписаний перфекціонізм. Встановлено зв'язок між шкалами П. Хьюїтта, Г. Флетта та О. Філатової: суб'єктно-орієнтований перфекціонізм та емоційний компонент; суб'єктно-орієнтований перфекціонізм та поведінковий компонент, суб'єктно-орієнтований перфекціонізм та когнітивний компонент.

В процесі дослідження було встановлено, що перфекціонізм орієнтований на себе виявлений з середнім рівнем у приблизно половини учасників. Перфекціонізм орієнтований на інших (об’єктно-орієнтований перфекціонізм) з низьким рівнем у 40%. Соціально-приписаний перфекціонізм з низьким рівнем у 60%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вавілова А. С. Деструктивний перфекціонізм як чинник тривожно-депресивних патернів у підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "педагогічна та вікова психологія" / Вавілова А. С. Київ, 2019.

2. Гаранян Н. Г. Холмогорова А. Б., Юдеева Т. Ю. Враждебность как личностный фактор депрессии и тревоги // «Психология: современные направления междисциплинарных исследований»: материалы научной конференции, посвященной памяти члена-корр. РАН А. В. Брушлинского под ред. А. Л. Журавлева, Н. В. Тарабриной. – М.: 2003. – С. 100-114.

3. Лоза О. Моделі перфекціонізму та методики його діагностики. Вісник Дніпропетровського університету економіки та права ім. А. Нобеля. 2011. № 1 (1). С. 122–125.

УДК

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ “Я - КОНЦЕПЦІЇ”

Репужинська Ірина В'ячеславівна
здобувач 2 курсу магістратури
НУ "Одеська юридична академія"
м. Одеса, Україна

Анотація: У статті висвітлюється аналіз складових "Я - концепції", який показав, що немає єдиних компонентів цієї складної системи. Ми висвітлили найбільш значущі для нас, з метою подальшого застосування в нашому емпіричному дослідженні психологічних особливостей Я-концепції жінок, які використовують у своєму саморозвитку метафоричні асоціативні карти.

Ключові слова: Я - концепція, метафоричні асоціативні карти, образ “Я”, соціальна Я-концепція, особистісна Я-концепція, творче “Я”, “наративна” Я-концепція

Актуальність дослідження. Політичне, економічне, соціальне, екологічне неблагополуччя, нестабільність в країні, прискорення темпу життя, його дегуманізація та технологізація, підвищення (або пониження) рівню життя, ідеологічна переорієнтація України, втрата усіма верствами населення звичних, стереотипних цінностей і установок - все це викликає масове збільшення напруги з відповідною симптоматикою: підвищення рівня загальної тривожності, зростання таких переживань, як самота, непотрібність, безглуздя існування, страх за майбутнє, утруднення самоідентифікації та ін.

Результати теоретико-емпіричних досліджень показали, що для жінки Я-концепція - могутнє джерело сильних переживань, що оголюють екзистенціальність життя. Вони описані в психологічній літературі недостатньо, тому, спираючись на теоретичну обмеженість і емпіричну відсутність спеціальних досліджень з проблем перехідного віку дорослих жінок, необхідно відмітити особливу актуальність питань щодо специфіки

загального конструкту Я-концепції жінок, які використовують у своєму саморозвитку метафоричні асоціативні карти, адже зрілість – це якісно нова ситуація, яка спрямована не тільки на засвоєння нових соціальних ролей, але й нового ставлення як до власного життя, так і до життя взагалі.

В психології феномен Я-концепції пов'язується з Е. Еріксоном, який визначив його як внутрішню безперервність та тотожність особистості та виділив структурні елементи ідентичності на рівні індивідуального досвіду, як-от:

1) почуття ідентичності (особистісної тотожності та історичної безперервності особистості);

2) свідоме почуття особистісної ідентичності (сприйняття себе як тотожного та усвідомлення безперервності свого існування у часі та просторі, сприйнятті факту, що інші визнають мою тотожність та безперервність);

3) підсилення переживання почуття ідентичності з віком та у міру розвитку особистості (людина відчуває безперервність між всім тим, що вона пережила у дитинстві та тим, що припускає пережити у майбутньому, між тим, ким вона хоче стати і тим, як сприймає очікування оточуючих відносно себе) [1].

Цікавою з точки зору практичного застосування є статусна модель Я- концепції Дж. Марсіа [2] , який визначив її як внутрішню структуру его, яка самостворюється, є динамічною організацією потреб, переконань та індивідуальної історії особистості. Для створення статусної моделі Дж. Марсіа були використані два основних параметри:

1) наявність або відсутність кризи – стан пошуку Я-концепції;

2) наявність або відсутність одиниць Я-концепції – особистісно значущих цілей, цінностей та переконань. Практична значущість теоретичних ідей Дж. Марсіа полягає у тому, що, на його думку, структура Я-концепції проявляється через паттерн «вирішення проблем», через способи виходу з кризи. Вирішення будь-якої, навіть не дуже суттєвої життєвої проблеми, робить суттєвий внесок в становлення ідентичності особистості. У міру прийняття все

більш різноманітних та відповідальних рішень ускладнюється та розвивається структура ідентичності, підвищується ступінь усвідомлення особистістю власних сильних та слабких боків. Залежно від того, наскільки самостійно або ні набутий Я-образ, наскільки сформувалася вона після кризи юності, Дж. Марсіа виділяє чотири основні типи ідентичності:

1) дифузний – коли Я розщеплене, розмите, у індивіда зникає почуття безперервності та тотожності у світі, який змінюється;

2) дзеркальний – коли Я є відображенням інших людей, індивід не здібний самостійно вирішувати та обирати, в індивідуальній поведінці переважає психічний плагіат;

3) відстрочений – коли Я має багато можливостей, але не має сил зробити вибір, переважає нерішучість;

4) зрілий – коли Я володіє почуттям власної окремості, самостійності, а особистість знає, до чого прагне у складному динамічному світі. Подальша конкретизація структурних елементів Я-концепції надана в дослідженнях А. Ватермана, який робив основний акцент на її ціннісно - вольовому компоненті [3]. Автор вважав, що Я-концепція особистості пов'язана з наявністю у неї чіткого самовизначення, що включає в себе цілі, цінності, переконання, які є провідними в житті. Кожний з названих елементів ідентичності відноситься до певної, найбільш значущої сфери життя людини, а саме до:

1) вибору професії та професійного шляху;

2) прийняття та переоцінки релігійних та моральних переконань;

3) становлення політичних поглядів;

4) прийняття набору соціальних ролей (включаючи статеві ролі та подружні і батьківські очікування).

Типологізація Я-концепції була продовжена в дослідженнях Дж. Міда, який під Я-концепцією розумів здатність особистості сприймати свою поведінку та життя цілком, як пов'язану, єдину субстанцію, та виділяв усвідомлену та неусвідомлену ідентичність [4] . Неусвідомлена Я - концепція

базується на неусвідомлено прийнятих нормах та звичках (це прийнятий комплекс очікувань від групи, до якої належить індивід). Усвідомлення Я-концепції виникає, на думку Дж.Міда, коли людина починає рефлексувати, розмірковувати про себе, про свою поведінку. На підставі виділення ступеня усвідомленості Я-концепції Дж.Мід виділяє соціально задану і таку, що відображає індивідуальне в особистості, ідентичності. Загальним моментом для багатьох зарубіжних досліджень Я-концепції є протиставлення двох загально складових його видів – соціальної та особистісної. Оскільки дуже важко уявити, як можна водночас відчувати себе уподібненим іншим членам групи (соціальна Я-концепція) і відрізнятися від них (особистісна Я-концепція), то це протиріччя підтримало ідею про неминучість конфлікту між двома видами Я-концепції, про їхню несумісність (Г.Теджфел , Дж.Тернер [5]. та ін.). Зокрема, необхідність комплексного вивчення цих двох основних та взаємопов'язаних категорій наголошували Г. Бриквел [6], С. Московичи, У. Дойс та ін. Так, Г. Бриквел вважав, що, не дивлячись на зовнішню протилежність, соціальна та особистісна Я-концепції дуже близькі між собою, більш того, особистісна Я-концепція є продуктом соціальної. У. Дойс припускав, що особистісна Я-концепція може розглядатися як соціальна репрезентація, тобто організуючий принцип індивідуальної позиції. Але, суттєвим недоліком поглядів У. Дойса є відсутність власних емпіричних розробок – власні теоретичні міркування він виводить, користуючись результатами досліджень різних авторів.

На думку Альфреда Адлера, людина не може бути відокремлена від соціуму. У своїх роботах він особливо наголошував на соціальних детермінантах особистості, а також стверджував, що кожна людина сама творить свою долю, формуючи свій життєвий стиль.

Творче "Я" є найголовнішим конструктом теорії Адлера. Кожна людина має можливість вільно створювати свій власний спосіб життя. Зрештою, самі люди відповідальні за те, ким вони стають і як вони поводяться. Ця творча сила відповідає за мету життя людини, визначає метод досягнення цієї мети та

сприяє розвитку соціального інтересу. Та сама творча сила впливає на сприйняття, пам'ять, фантазії і сни. Вона робить кожну людину вільним (самовизначається) індивідуумом. Припускаючи існування творчої сили, Адлер не заперечував впливу спадковості та оточення на формування особистості. Кожна дитина народжується з унікальними генетичними можливостями, і вона дуже скоро набуває свого унікального соціального досвіду.

Таким чином, для Адлера процеси формування стилю життя є актами творчості, які надають людині унікальності та можливості керувати своєю долею [7].

У вітчизняній психології проблема Я-концепції пов’язана з дослідженнями В. Михайличенко, Н. Мілорадової [8], Є. Морозовської, В. Павленко, Г. Попової, Т. .Стефаненко, Р. Ткач, Л. Шнейдер, О. Штепи, Л. Шподар та ін.). Необхідно відмітити, що цей напрямок є досить новим, оскільки основний загал досліджень був ініційований змінами, яки трапилися у пострадянському просторі, а починаючи з 90-х років XX сторіччя інтерес вчених до проблеми Я-концепції суттєво збагатився новими напрямками. В цей період активно почали розвиватися такі різновиди сучасної психотерапії, як Арт - терапія, клієнт - центрована терапія, нейролінгвістичне програмування та ін. Практичний інтерес представляють підходи Н. Мілорадової, Г. Попової, Є. Тараріної, які пропонують використання оригінального психодіагностичного інструментарію Я-концепції, а саме метафоричні асоціативні карти. Це інноваційний інструмент, заснований на класичних феноменах, який відноситься до проективних методик, при використанні якого, застосовується метод рефлексивного життєопису, який формує «нарративну» Я-концепцію індивіда. Напрямок змін у Я-концепції респондента, на думку автора, визначається співвідношеннями між об’єктивним значенням та особистісним змістом позиції психологічного простору, а вивчення цього складного явища можливе лише завдяки аналізу історії змін всіх відносин, динаміки схем сприйняття, оцінювання та виразу.

Тому, виходячи з усього відміченого, можна констатувати, що тема

нашого магістерського дослідження «Психологічні особливості Я-концепції жінок, які використовують у своєму саморозвитку метафоричні асоціативні карти» є актуальною та допоможе нам виявити та емпірично дослідити особливості Я-концепції жінок, які використовують у своєму саморозвитку метафоричні асоціативні карти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ericson E. N. Childhood and society /E. N. Ericson – N.Y., 1950. рус. Пер.: Эриксон Эрик. Детство и общество. Пер. с англ. СПб.: Ленато и др., 1996.
2. Marcia J. E. Identity in adolescence// Adelson J. (ed). Handbook of adolescent psychology. N. Y., 1980.
3. Waterman A. S. Identity development from adolescence to adulthood: an extension of the theory and review of research // Development psychology. – V. 18. № 3. – 1982. – P. 341 358.
4. Белик А. А. Теория «Я» Дж. Г. Мида и психологическая антропология // Социальная психология и общество. 2011. Том 2. № 1. С. 31–43.
5. Turner J. C. F Self-categorization theory // Turner J. C. Et al. Rediscovering the social group: F self- categorization theory. Oxford, 1989. P. 42-67.
6. Breakwell G. M .Coping with threatened identities. L., N. Y.: Mithen, 1986.
7. Адлер А. Понять природу человека. СПб.: Академический проект, 1997.
8. Мілорадова Н. Є. // Актуальні напрямки сучасної практичної психології і психотерапії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: ХНУВС, 2013. – С. 57-60.

УДК 618.39-085.851

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПСИХО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я ЖІНОК З ВТРАТАМИ ВАГІТНОСТІ

Сіліна Наталя Костянтинівна,
к.м.н.,
старший науковий співробітник,
ДУ «ІПАГ ім.акад. О. М. Лук'янової НАМН України
м. Київ, Україна
Титова Тетяна Анатолієвна,
к.м.н, доцент
Національний університет охорони здоров'я України
ім. П. Л. Шупика м. Київ, Україна
Сіліна Тетяна Миколаївна,
д.м.н, професор
Національний університет охорони здоров'я України
ім.П. Л. Шупика м. Київ, Україна

Анотація: В умовах соціально-економічних проблем питання невиношування вагітності набуває особливого значенні. Втрата вагітності призводить до зниження народжуваності та впливає на фізичне і психічне здоров'я жінок. Опитування 29 жінок, які втратили вагітність на ранніх термінах, показало, що через два місяці після викидня майже 23% жінок мали явно виражені симптоми депресії, 13% страждали на тяжку депресію, а у 1,4% були діагностуванні тривожні розлади. У 1,2 % жінок був підвищений ризик малих депресивних епізодів. Загостренню цих симтомів сприяє також непорозуміння оточующего середовища, не розуміння проблеми суспільством та стигматизація теми викидня.

Тому своєчасне впровадження сучасних методів оцінки психоемоційного стану жінок після втрати вагітності та розробка ефективних методів діагностики та лікування позитивно вплине на її репродуктивне здоров'я та перебіг майбутніх вагітностей.

Ключові слова: психо-соціальні аспекти, втрата вагітності, репродуктивне здоров'є

В Україні протягом останніх років кожна десята вагітність завершується перериванням. Репродуктивні втрати від цієї проблеми щороку становлять близько 35-40 тисяч ненароджених бажаних малюків, що є важкою медичною та психо-соціальною проблемою [1, с. 114].

Актуальність полягає в тому, що в умовах соціально-економічних проблем питання невиношування вагітності набуває особливого значення. Втрата вагітності призводить до появи у жінок негативних емоційних реакцій та психічної напруженості, які в свою чергу можуть перебігати в хронічну депресію і призводити до виснажливого стану жінки, втрати спроможності до життєдіяльності. Цьому також може сприяти і погіршення екологічного стану навколишнього середовища, зростання стресорного навантаження та індивідуальні особливості організму жінки [2, с. 71].

Завмерла на ранніх термінах вагітність є гострим психоемоційним стресором, який не лише призводить до негативних переживань - вразливості, тривоги, прикрості, страху, горя, але й формує патологічне нервово-психологічне підґрунтя, таке як негативне очікування, страх невдачі під час наступних вагітностей. Втрата вагітності спостерігається у 10 % випадків усіх клінічно визнаних вагітностей. Репродуктивна травма виникає у до 15% жінок, що може супроводжуватись депресивними та тривожними розладами. Психологічні симптоми можуть тривати до 1-3 років після викидня [3, с. 1090-6].

Частота завмерлої вагітності у першому триместрі у структурі репродуктивних втрат становить 10-20% і майже у 20% жінок, які перенесли викидень, з'являються симптоми депресії, тривоги; у більшості постраждалих симптоми зберігаються від 3 років, впливаючи на якість життя та репрдуктивне здоров'є жінки [4,с.340].

Опитування 29 жінок, які втратили вагітність на ранніх термінах,

показало, що через два місяці після викидня майже 23% жінок мали явно виражені симптоми депресії, 13% страждали на тяжку депресію, у 1,4% були діагностовані тривожні розлади. У 1,2 % жінок був підвищений ризик малих депресивних епізодів. Скринінг-діагностику рівня хронічного стресу здійснювали на підставі визначення рівня сприйнятого стресу, особистісної тривожності, астенії. Рівень особистісної та ситуативної тривожності визначали за шкалою Спілбергера–Ханіна, де показник 20–34 бали відповідав низькому, 35–45 балів – середньому, а понад 45 балів - високому рівню тривожності [5, с. 94]. Жінки відчували сильну стигматизацію в суспільстві, це приводило до соціальноі ізолюваності. А соціальна підтримка для 27 % жінок була важливою складовою до відновлення. Деякі з них звертались в соціальні мережі, для того щоб полегшити тягар соціальної ізоляції. З метою психо-соціальноі допомоги жінкам була запропонована психотерапія зі створенням керованих психічних образів; арттерапія малюванням; психологічна саморегуляція; модифікований спосіб життя що до організації праці та відпочинку, режиму сну, здорового харчового раціону; м’язова релаксація; усунення шкідливих звичок; рекомендації щодо виходу з соціальної ізоляції та розширення кола соціальної підтримки.

Комплексне застосування цих методів та своєчасна психокоррекція позитивно вплинула на репродуктивне здоров'є жінок. Симптоми або розлади депресії, тривоги , які були поширені серед жінок, які перенесли перинатальну втрату, вже через три місяці значно зменшилися. Тому розуміння психо-соціальної проблеми невиношування вагітності та вміння надавати своєчасну підтримуючи допомогу жінкам дозволить впоратись з втратою та соціально адаптуватись.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Воробйова І. І., Ткаченко В. Б., Рудакова Н. В. Невиношування вагітності: сучасні погляди на проблему (огляд літератури). // Здоровье женщины. 2017. No 3. С. 113-117.

2. Баранова В. В. Особливості психоемоційного стану жінок, які мають репродуктивні втрати в анамнезі, в умовах теперішньої вагітності. // Перинатология и педиатрия. - 2017. - № 1. С. 70-73.

3. Cheung C, Chan C, Ng E. Stress and anxiety-depression levels following first-trimester miscarriage: a comparison between women who conceived naturally and women who conceived with assisted reproduction. BJOG. 2013;120(9):1090–7.

4. Романенко І. Ю., Романенко І. В., Нечепорчук Н. П., Дівітаєва Г. О. Особливості психо-вегетативного стану вагітних жінок із синдромом втрати плода. //Збірник наукових праць Асоціації акушерів-гінекологів України. 2016. Випуск 2(38). С. 339-341.

5. Живецька-Денисова А. А., Воробйова І. І., Ткаченко В. Б., Рудакова Н. В. Невиношування вагітності: сучасні підходи до діагностики, профілактики та лікування. // Перинатология и педиатрия. 2017. No 2. С. 91-98.

САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ КІБЕРПСИХОЛОГІЇ

Справцева Катерина Сергіївна,
аспірантка 2 року навчання,
кафедри психології особистості та соціальних практик
Київського Університету імені Бориса Грінченка
Інституту Людини
м. Київ, Україна

Анотація: Феномен самопрезентації потребує додаткової уваги дослідників, зокрема через призму кіберпсихології. Веб-простір надає нові можливості для соціальної взаємодії, а отже слугує новим полем для презентації особистості . У роботі акцентується увага на питанні відмінності самопрезентації у реальному та віртуальному просторах.

Ключові слова: самопрезентація, кіберпсихологія, самоідентифікація, соціальні мережі, самосвідомість.

Самопрезентація є невід'ємною частиною соціальної взаємодії особистості в групі. Історія існування цього феномену не має чіткої дати початку свого існування, проте ми можемо стверджувати, що перші ознаки самопрезентації людини були виявлені не пізніше часів давнього палеоліту. Доказом цього слугує виявлення археологами перших прикрас з кісток та каменю, що несли функції: естетики, демонстрації соціального статусу, групової приналежності власника , а отже були засобом самоідентифікації античної людини [1, с. 54 - 67] .

Наукове дослідження цього феномену набуло ж популярності у XX столітті, після виходу праці американського соціолога І. Гофмана «Презентація себе у повсякденному житті». Де він вбачає основною функцією самопрезентації – визначення характеру соціальної ситуації з урахуванням можливості регулювання більшості соціальних взаємодій. За рахунок

використання механізмів самопрезентації , відбувається: ефективне прийняття соціумом особистісних ролей , визначення активних та пасивних суб'єктів , рівень ступеню їх впливу один на одного, та їх взаємодія [2].

У сучасній науці складність феномену самопрезентації розкривається в різноманітних підходах до визначення досліджуваного психічного явища. Зокрема, більшість дослідників розглядають самопрезентацію як загальну особливість соціальної поведінки особистості (усвідомювану поведінку, спрямовану на створення певного враження в близьких; постійний процес або прагнення суб'єкта представити бажаний образ внутрішній аудиторії (М. Вейголд, Р. Ковальські, Т. Лірі, Д. Маркус, А. Шленкер). Самопрезентація розглядається як прийом усунення когнітивного дисонансу (Л. Фестингер, Ф. Хайдегер); вказується на зв'язок між самопрезентацією та самосвідомістю (А. Басс, А.Фенігстейн, М. Шейєр).

Проте актуальний, повноцінний огляд та дослідження цього поняття, стає неможливим без урахування самопрезентації особистості у віртуальному світі , зокрема у соціальних мережах , що є загальнодоступним засобом для комунікації у XXI столітті. Дослідження особливостей поведінки людей, при взаємодії з цифровими технологіями, набуває своєї необхідності з ростом популярності віртуального спілкування та розвитком комп'ютерних технологій. Власне саме ці фактори посприяли виокремленню в окрему галузь науки кіберпсихологію, що об'єднує в собі вчення про особистість , суспільство та цифрові технології [3].

Соціальні мережі , що за визначенням їх сучасних дослідників, зазвичай тлумачяться як : «інтернет канали масової та міжособистісної комунікації, що сприяють полегшенню сприйняття взаємодії між їх користувачами та виділяють цінність ними створеного авторського контенту» [4, с. 46-65] , сьогодні стають неосяжним полем для дослідження особливостей віртуальної взаємодії для кіберпсихологів та соціологів. Користувачі за допомогою засобів вільного створення та редагування контенту персонального профілю у соціальних мережах, можуть керувати власним віртуальним образом і

безпосередньо впливати на враження інших користувачів про власну особистість, що є основою для віртуальної самопрезентації [5, с. 179– 183].

Самопрезентація є невід'ємною складовою віртуального спілкування, що тісно пов'язана з поняттям «Я-концепція» та трьома складовими «Я»: реальним, соціальним та ідеальним [6, с. 530–539]. Як стверджує Моніка Вітті, ідентичність у веб просторі беззаперечно дуже пов'язана з реальною самоідентичністю особистості, проте є її більш спрощеною формою [7, с. 109-114].

Самопрезентація у веб-просторі беззаперечно пов'язана з самопрезентацією у реальному житті, проте має свою специфіку : кібер-простір надає користувачам можливості експериментувати з різними версіями самоідентифікації, дозволяє аналізувати реакції на них інших веб-користувачів , а отже і керувати презентацією себе в залежності від поставленої мети [8]. Відмінністю самопрезентації у кіберпросторі також є можливість проведення статистичного та кількісного аналізу вражень на власну презентацію інших користувачів, за допомогою інструментів соціальних мереж .

Висновки: Самопрезентація у віртуальному просторі є достатньо новою і актуальною для вивчення темою у галузі кіберпсихології. Хоча природа самопрезентації у веб-просторі та реальному житті має спільне психологічне підґрунтя , та самопрезентація у соціальних мережах має вагомі технічні особливості, підвищені можливості контролю вражень та оцінок інших користувачів.

Така специфіка презентації себе потенційно може спричиняти загрозу порушення кібер-безпеки користувачів та створювати провокацію маніпулятивної поведінки , тому вимагає більш детального вивчення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Frank W. Marlowe (2005) Hunter-Gatherers and Human Evolution.Evolutionary Anthropology Issues News and Reviews 14(2):54 67DOI:10.1002/evan.20046

2. Goffman, E. (1959). The presentation of self in everyday life. Doubleday.

3. Whitty, M. T., & Young, G. (2017). Cyberpsychology the study of individuals, society and digital technologies / Monica Therese Whitty, Garry Young. The British Psychological Society/Wiley.

4. Caleb T. Carr & Rebecca A. Hayes (2015) Social Media: Defining, Developing, and Divining,Atlantic Journal of Communication, 23:1, 46-65, DOI: 10.1080/15456870.2015.972282

5. Michikyan M., Subrahmanyam K., Dennis J. Can you tell who I am? Neuroticism, extraversion, and online self-presentation among young adults // Computers in Human Behavior. 2014. (33). P. 179– 183. https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.01.010.

6. Shim M., Lee-Won R. J., Park S. H. The self on the Net: The joint effect of self-construal and public self-consciousness on positive self-presentation in online social networking among South Korean college students // Computers in Human Behavior. 2016. (63). P. 530–539. https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.054.

7. Whitty M. T., Doodson, J., Creese, S., Hodges, D. A picture tells a thousand words: What Facebook and Twitter images convey about our personality // Personality and Individual Differences. 2018. (133). P. 109–114. https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.12.050.

8. Fullwood, C. (2018). Impression Management and Self-Presentation Online. The Oxford Handbook of Cyberpsychology.

ОБРАЗ Я ЯК ЧИННИК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Федосова Людмила Олексіївна
к.психол.н., доцент кафедри психології,
Богословська Світлана Сергіївна
студент
Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Київ, Україна

Анотація: Стаття присвячена одній з актуальних проблем у сучасній психологічній науці – психологічній профілактиці девіантної поведінки підлітків. У роботі представлено теоретико-методологічні підходи до вивчення проблеми уявлення особистості про себе як чинник девіантної поведінки підлітків; на основі теоретико-методологічного аналізу наукової літератури виокремлено психологічні чинники девіантної поведінки учнів підліткового віку; емпірично визначено психологічні особливості «образу Я» як чинника девіантної поведінки; розроблено та запропоновано систему роботи з корекції та профілактики девіантної поведінки підлітків.

Ключові слова: підлітки, девіантна поведінка, "Образ Я", самооцінка, самооцінювання, корекція девіантної поведінки, психологічна профілактика, психологічна просвіта, булінг, освітньо-профілактична програма.

Процес трансформації українського суспільства супроводжується динамічними змінами соціальної структури та масовою маргіналізацією суспільства, а радикалізм руйнування механізмів державної влади спровокував процес криміналізації суспільного життя. У результаті такої ситуації протиправна та асоціальна поведінка стає поширеною і часто сприймається як раціональний та загальновизнаний спосіб життя [3, с.35].

Особистість є складним соціокультурним феноменом. Вона постійно розвивається під впливом багатьох факторів і соціально-психологічних умов. Наукове розуміння процесу розвитку особистості може істотно актуалізувати

можливості розумового розвитку учнів. Формування особистості – це процес трансформації самосвідомості людини, а тому значення наукового супроводу цього процесу зростає, особливо на ранніх етапах її формування [4, с.119].

В результаті дослідження процесу формування особистості відкриється шанс для оновлення важливих резервів розумових здібностей учнів, зміни педагогічних установок. Основна мета школи – розвиток особистості учня. Тому вчитель повинен знати вікові особливості та закономірності розвитку школярів. На жаль, більшість сучасних методів навчання базується на емпіричних уявленнях про учнів. Суть їх полягає у фіксації зовнішніх проявів психічного життя суб'єкта. Зрозуміло, що на цих принципах неможливо доцільно організувати процес формування та розвитку особистості. Ще однією причиною недостатньої ефективності навчання є те, що вчителі, використовуючи методичний інструментарій, надзвичайно спрощено враховують специфіку особистісного розвитку учнів, що робить їхню роботу вкрай недосконалою та позбавленою змісту. Учитель повинен бути озброєний системою понять, що відображають реальні об'єктивні процеси розвитку особистості учнів. Сьогодні в арсеналі вчителя є насамперед гранично загальні поняття, що дозволяють розробляти ефективні прийоми навчання. У контексті сучасної парадигми особистісно-орієнтованої освіти все більшого значення набувають суб’єктивні особливості людини, зокрема її «образ Я» [1, с.12].

Отже, одним із головних завдань педагогів і психологів є визначення напрямків відновлення нормального процесу соціалізації підлітка, розробка профілактичних і корекційних заходів виховного характеру. Ці складні завдання постають щодня, ефективне їх вирішення багато в чому залежить від рівня професійної підготовки спеціалістів.

Девіантна поведінка розповсюджена у всіх вікових групах. Але більшість дослідників звертає увагу саме на підлітковий вік. Це пов'язано, по-перше, з тим, що підлітковий вік пов'язаний, насамперед, з перебудовою усього організму учнів, що зумовлено статевим дозріванням. По-друге, соціальна активність підлітків спрямована, насамперед, на прийняття та засвоєння норм,

цінностей і способів поведінки, характерних для світу дорослих та стосунків між ними та саме у підлітковому віці зростає кількість відхилень у поведінці. По-третє, у підлітковому віці легше попередити переростання просто девіантної поведінки у злочинну [5, с.112].

Девіантну поведінку визначають як поведінку з відхиленнями, тобто систему вчинків, що не відповідають прийнятим у суспільстві правовим та моральним нормам.

Серед причин виникнення девіацій у підлітків в основному виділяються наступні: прискорений і нерівномірний розвиток організму підлітка у період статевого дозрівання; зміни в характері взаємин з дорослими, батьками, вчителями, що виражаються у підвищеній конфліктності підлітка, що, у свою чергу, пояснюється наступними причинами: так званий «конфлікт моралей», коли мораль підпорядкування, що характеризує до цих пір відносини дитини і дорослого, замінюється «мораллю рівності»; відчуття дорослості, реакція емансипації, вивільнення від впливу дорослого, яке проявляється в основному в тютюнопалінні, вживанні алкоголю, лихослів'ї; зміни в характері взаємин з однолітками, як з представниками своєї, так і протилежної статі, які проявляються в активному формуванні потреби спілкування з однолітками загострює прагнення до самоствердження, що у певних несприятливих умовах може проявлятися в різних потворних формах асоціальної поведінки; статеве дозрівання, що протікає у підлітковому віці, викликає вельми серйозні проблеми у сфері взаємовідношення статей в цей період (перша закоханість, підвищений інтерес до питань інтимного життя людини, у ряді випадків - юнацька гіперсексуальність), що також може стати поштовхом до асоціальних проявів у сфері сексуального життя підлітка [2, с.7].

Отже, із вище зазначеного можна зробити висновок, що на відхилення у поведінці підлітків впливають, окрім акцентуацій характеру, рівень самооцінки, соціальні фактори, несприятливе мікросоціальне оточення, несформованість чіткої установки на формування та збереження здорового способу життя, правова безграмотність учнів щодо своїх прав та обов'язків перед суспільством

та оточуючими людьми.

На основі проведеної дослідно-експериментальної роботи в контексті проблеми дослідження можна зробити висновок, що в цілому в експериментальній групі проведення формувального експерименту було вдалим, і як результат наявна тенденція до збільшення показників за низьким рівнем, в зменшення за високим. Можна констатувати, що система роботи запропонована на формувальному етапі експерименту має позитивні результати, що уможливлює їх використання в практиці роботи ЗЗСО [7, с. 29].

Зміни, які відбулися в контрольній групі, не мають наявної тенденції до зменшення високих показників, але наявна до збільшення низьких показників, що можна пояснити зміною пори року (весна - період «загострення» прояву девіацій), кінцем навчального року.

Отож, в результаті дослідження виявлено схильність девіантних підлітків до відкритих форм агресивного реагування з переважанням фізичних і вербальних форм агресії, з тенденцією діяти імпульсивно, по першому спонуканню, без врахування наслідків своєї поведінки. Різні форми агресивності між собою взаємопов'язані, при цьому одна форма агресії може супроводжуватися іншою і навіть виступати в якості детермінанти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Апетик Н. М. та ін. Психокорекційні техніки як засіб формування адекватного «образу Я» і саморегуляції неповнолітніх з поведінковими девіаціями. Чернівці: Рута, 2000. 41 с.

2. Балл Г. О. До аналізу категорії особистості. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. ст. Т.4. Психологія розвитку дошкільника / Ін-т психології ім.Г.С.Костюка АПН України.* Київ, 2015. Вип. 3. С.7-14.

3. Белякова Ю. А. Аналіз поглядів і становлення теорії «Я-концепції» особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук, праць Ін-ту психології ім. Г. С.Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка.* Київ, 2018. Т. XII. Вип.3. С. 35-43.

4. Боришевський М. Й. Самосвідомість як фактор психічного розвитку особистості. *Психологія і суспільство.* 2017. № 4. С.119-126.

5. Квітковська Н. В. Психологія девіантної поведінки учнів (умови, причини, особливості виховання, проблемні родини, профілактика та корекція): навч.-метод. посібник. Миколаїв, 2018. 240 с.

6. Матвеєва М. П. Психологічні механізми формування девіантної поведінки. *Церква, сім'я і школа у розв'язанні проблем виховання підростаючого покоління.* Кам'янець-Подільський, 2017. С. 29-30.

7. Матвєєва М. П. Особливості професійної діяльності шкільного психолога. *Практична психологія та соціальна робота.* 2013. №1. С. 44-61.

УДК 159.922.6;316.6

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Філоненко Людмила Анатоліївна,
с.н.с.,
Інститут психології
імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглядаються основи профілактики девіантної поведінки дітей підліткового віку, яка є актуальною проблемою сьогодення. Розкрито мету, принципи, складові і рівні профілактичної діяльності з підлітками, схильними до девіантної поведінки. Показано шляхи її вирішення через створення цілісної системи профілактики для мінімізації процесу девіантної соціалізації підлітків.

Ключові слова: профілактика, психопрофілактика, підлітки, девіантна поведінка, адаптація.

Причини відхилень у поведінці дітей виникають як результат політичної, соціально-економічної і екологічної нестабільності суспільства, посилення впливу псевдокультури, змін у змісті ціннісних орієнтацій молоді, несприятливих сімейно-побутових стосунків, відсутності контролю за поведінкою внаслідок надмірної зайнятості батьків, епідемії розлучень тощо. Свій відбиток наклали впровадження тривалих карантинних обмежень та розпочата країною-агресоркою повномасштабна війна проти нашої держави. Зміни, які відбуваються у суспільстві, висунули цілу низку проблем, однією з яких є проблема профілактики девіантної поведінки. Актуальність її є очевидною, тому що з кожним роком відмічається зростання випадків дитячої злочинності, наркоманії, алкоголізму, прослідковується тенденція до збільшення кількості дітей із девіантною поведінкою.

В даній роботі ми розглянемо соціально-психологічні засади профілактики девіантної поведінки підлітків.

У сучасній практиці надання психологічної та психотерапевтичної допомоги для вирішення конкретних практичних завдань спостерігається тенденція до інтеграції різних методів, заснованих на різній методології. Досить широко і успішно використовуються інтегративні підходи, системні підходи, спрямовані на вирішення стратегічного завдання – досягнення позитивних особистісних змін неповнолітніх.

Аналіз наукових джерел свідчить, що під профілактикою девіантної поведінки розуміють комплекс цілеспрямованих колективних і індивідуальних впливів на свідомість, почуття і волю особистості з метою вироблення імунітету до негативних впливів оточуючого середовища, попередження асоціальної спрямованості, антигромадської поведінки і зміни ставлення до оточуючої дійсності в процесі перевиховання [1–3].

У період різких переломів у суспільстві часто порушується єдність буття і свідомості, виникає невідповідність взаємодії суб'єктів і соціальних інститутів, неадекватність соціальної політики і моралі. Розмитість норм, ослаблення соціальної регуляції спотворює духовні і культурні підвалини. Відбувається розрив між прагненням до швидкого зростання матеріального добробуту і відсутністю важелів саморегуляції, заснованих на високій культурі, духовності.

Несформована особистість дуже ранима і особливо важливо у важкий момент життя підлітка професійно надати йому допомогу. Досить тривалий вплив несприятливих умов викликає негативні зміни в організмі підлітків на психічному та фізичному рівнях, які призводять до значних відхилень, як у поведінці, так і в особистісному розвитку.

Негативні прояви поведінки, які досить часто зустрічаються в підлітків, важко піддаються однобічному поясненню, оскільки соціально-психологічні та педагогічні фактори можуть бути тісно переплетені з патологічними, які стосуються психіатрії та наркології. Головним у процесі девіантної соціалізації є не сам по собі рівень задоволення матеріальних і духовних потреб, а розрив у

можливостях їх задоволення для різних соціальних груп. Тому соціальні відхилення як на індивідуальному, так і на груповому рівні не є випадковістю. Ці процеси набули певного поширення в суспільстві. Проте сама особистість виступає не лише об’єктом впливу найближчого оточення, але й постійно діючим суб’єктом. Очевидно, що в підлітковому середовищі не втратили сили такі цінності, як пізнання і праця, громадянська і професійна кар'єра, прагнення до справедливості, свободи і щастя, спираючись на які можна формувати і прищеплювати соціально схвалювані зразки поведінки.

Головна мета профілактичної діяльності з підлітками, схильними до девіантної поведінки, полягає в сприянні адаптації дитини в соціумі, допомозі їй у встановленні доброзичливих стосунків, усуненні дефіциту спілкування, сприянні в розв’язанні власних проблем, розвитку в підлітків почуття відповідальності за свою поведінку [1–2]. Це потребує від психолого-педагогічних колективів пошуку нетрадиційних підходів, проведення проектних, прогностичних експериментів із різних аспектів розвитку й саморозвитку неповнолітніх, застосування підходів реабілітаційної педагогіки, використання психологічного підґрунтя всього навчально-перевиховного процесу.

Виокремлюють первинну і вторинну профілактичну роботу. Первинна профілактика носить інформаційний характер і спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричної відмови від асоціальних стандартів поведінки та негативних звичок. Вторинна профілактика ставить за мету обмеження поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві.

Сучасна психологічна наука активно рухається у напрямку пізнання уже відомих та відкриття нових психологічних явищ через застосування новітніх технологій. Змінюються і підходи до вивчення особистості – все більше вчених говорять про необхідність розгляду особистості через призму системного підходу, розуміння особистості як свого роду вузлика, що пов'язує розвиток соціуму і індивідуальний (суб'єктивний) розвиток.

Ми вважаємо, що для організації ефективної профілактичної роботи необхідне створення певної цілісної системи.

До основних принципів профілактичної роботи ми відносимо:

– *принцип соціальної активності*: активна участь членів суспільства у вирішенні гострих протиріч його розвитку; використання активної позиції особистості, суспільної думки для оздоровлення індивідуальної і масової свідомості;

– *принцип інформованості*: повна і об’єктивна картина розповсюдження соціальних хвороб.

Система профілактики повинна включати в себе кілька складових:

– створення комплексних груп спеціалістів, які забезпечують соціальний захист дітей (психологи, медики, соціальні педагоги тощо);

– створення виховного середовища, яке дозволяє гармонізувати відносини молодого покоління зі своїм найближчим оточенням в сім'ї, за місцем навчання;

– створення груп підтримки зі спеціалістів різного профілю, які будуть навчати батьків виходу із проблемних ситуацій, пов’язаних з дітьми;

– організацію підготовки спеціалістів, здатних здійснювати професійну психологічну, соціальну, медичну допомогу і займатися профілактико-виховною роботою з дітьми групи ризику та їх сім'ями;

– створення суспільних освітніх програм для підсилення усвідомлення і привернення уваги до проблем молоді з ненормативною поведінкою (телевізійні програми, освітні програми тощо);

– організацію вільного часу молодого покоління;

– інформаційно-просвітницьку діяльність [4].

У тих випадках, коли вся система відносин підлітка виявляється серйозно порушеною, причому без явного зв'язку з життєвою ситуацією, необхідне проведення поглибленої психологічної діагностики. У тих випадках, коли у підлітка є труднощі, але вони не охоплюють усіх його відносин з іншими людьми і зумовлені соціальною ситуацією розвитку, основною формою

психологічної допомоги має бути психопрофілактична робота, але так само, як і для підлітків з явними проблемами, вона повинна впливати передусім на систему відносин з іншими людьми й ставлення до себе.

Своєчасна психопрофілактика і розвивальна робота можуть допомогти підліткам, що відчувають труднощі, перебороти їх і компенсувати дезадаптацію [5]. Тому що саме в цей віковий період формуються конструктивні та деструктивні способи міжособистісної взаємодії, відпрацьовуються захисні механізми, і відбувається переосмислення моделей адаптивної поведінки, що існують в арсеналі підлітків.

Отже, головною метою профілактичної діяльності з підлітками, схильними до девіантної поведінки, є сприяння адаптації дитини в соціумі, допомога їй у встановленні доброзичливих стосунків, усунення дефіциту спілкування, сприяння в розв’язанні власних проблем, розвитку в підлітків почуття відповідальності за свою поведінку. Для організації ефективної профілактичної роботи необхідне створення цілісної системи профілактики, щоб мінімізувати процес девіантної соціалізації. Очевидно, що в підлітковому середовищі не втратили сили такі цінності, як пізнання і праця, громадянська і професійна кар'єра, прагнення до справедливості, свободи і щастя, спираючись на які можна формувати і прищеплювати соціально схвалювані зразки поведінки. Своєчасна психопрофілактика і розвивальна робота можуть допомогти підліткам, що відчувають труднощі, перебороти їх і компенсувати дезадаптацію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Козубовська І. В. Рання профілактика противоправної поведінки неповнолітніх (психолого-педагогічний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт . пед. наук / І. В. Козубовська . – К.: 1996. – 48 с.

2. Оржеховська В. М. Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт . пед. наук / В. М. Оржеховська . – К.: 1995. – 42 с.

3. Терещенко В. І. Система профілактики правопорушень серед дітей і підлітків засобами гуманізації сучасної школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / В. І. Терещенко. – К.: 1997. – 23 с.

4. Філоненко Л. А. Організація цілісної системи профілактики як умова запобігання поширенню пияцтва у молодіжному середовищі. // Практична психологія і соціальна робота. – К. 2005. – № 12., 73-75.

5. Філоненко Л. А. Проблема забезпечення психічного здоров'я в ході становлення особистості підлітків із девіаціями поведінки. // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. / За ред. С. Д. Максименка. К.:Міленіум, 2003. – Т. V, Ч. 7., С.306–311.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

УДК330

КЛАСТЕРНА РЕФОРМА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Копач Катерина Дмитрівна
Національний університет охорони здоров’я України
імені П. Л. Шупика
м. Київ, Україна
Кащенко Вероніка Олегівна
студентка
Міжнародний Європейський Університет
м. Київ, Україна

Анотація Структура кластерної кооперації є реальним інструментом розвитку малих і середніх суб'єктів, які окремо не мають достатнього впливу. Чи може ця форма співпраці бути ефективною також у сфері охорони здоров’я, зокрема, коли вона фінансується з державних коштів?

Створення та зміцнення зв’язків співпраці в рамках Кластеру з метою розвитку малого та середнього підприємництва на основі інноваційних медичних, фармацевтичних, IT та пов’язаних із медициною технологій, розширення пропозиції медичних послуг шляхом впровадження нових медичних технологій, матеріалів, інструментів та лікарських засобів.

Поєднуючи потенціал роботодавців медичної галузі та науково-дослідних підрозділів, ми створюємо інноваційне середовище для розвитку підприємництва.

Ключові слова: кластерна реформа, лікарні, зміни, європейські стандарти, медичні технології.

Вступ Європейська та національна кластерна політика дає перші результати. З'являється все більше мереж бізнесових, наукових і державних органів, які співпрацюють [1]. Проте чи принесе зовнішній стимульований процес створення інноваційності та конкурентоспроможності компаній через кластери реальні результати? Творцем концепції кластерів вважається, зокрема, відомий британський економіст Альфред Маршалл. з введенням поняття еластичності попиту. Наприкінці дев'ятнадцятого століття Маршалл помітив, що концентрація виробничих компаній в окремих промислових районах приносить переваги, пов'язані з більшою економічною активністю території, підвищенням продуктивності підприємств, розташованих поблизу них, а також кращими умовами праці – слабка конкуренція внаслідок географічного розташування. дисперсія знижує витрати, але призводить до гіршої відповідності між організаціями та їхніми працівниками [2].

Серед інших переваг експерти називають нижчі транспортні витрати, легший обмін ідеями та продуктами, а також стимулювання інновацій - близькість компаній галузі прискорює прогрес.

Складові форми кластера

Поняття кластер визначається як просторова організація взаємопов'язаних утворень, спеціалізованих у певних галузях, які в результаті утворюють певне ціле – мережу функціонально схожих, взаємодоповнюючих одиниць. Суб'єкти, що діють у кластерній структурі, не тільки співпрацюють між собою, а й конкурують. В результаті вони надають послуги, ділячись компетенціями один з одним, що економить час і витрати, необхідні для надання цих послуг. Чим більше різноманітних суб'єктів включено в кластер, тим більша його самодостатність. Хоча ідея кластерів є відносно новою в секторі охорони здоров'я, вона вже користується досить великим інтересом і просувається як інструмент для скорочення боргів. Положення, що діють в Україні, прямо не регулюють організаційно-правову форму кластера. Проте передбачено низку організаційних інструментів, завдяки яким суб'єкти можуть працювати в кластері. Цьому сприяє, наприклад, принцип свободи договору,

тобто можливість укладення двосторонніх і багатосторонніх договорів [3]. Структура кластера може бути сформована в рамках консорціуму, асоціації, фонду, кооперативу, організації підприємців або компанії. Вибір найбільш зручної форми функціонування кластера є істотним, але він залежить від багатьох факторів, зокрема від специфіки діяльності учасників, характеру та мети співпраці, а також правових умов. Незважаючи на те, що українське законодавство вказує на різноманітність організаційно-правових форм, не всі суб’єкти, що працюють на ринку, зможуть використовувати всі доступні форми. Зокрема, це стосується державних суб’єктів охорони здоров’я, які надають послуги за державні кошти та діяльність яких контролюється суб’єктами, що їх створюють. У випадку незалежних державних закладів охорони здоров’я, не перетворених у комерційні юридичні компанії, єдиною правовою формою кластера є асоціації та консорціуми. Варто коротко охарактеризувати найважливіші форми кластерів. Першим, найменш формалізованим і водночас найбільш гнучким є консорціум, який у своєму основному розумінні є організацією, що об’єднує кілька суб’єктів господарювання, створених на заздалегідь визначений період часу для досягнення певної мети. Правова структура консорціуму не є окремим нормативним актом – діяльність і взаємовідносини є результатом взаємних домовленостей учасників укладеної угоди, що є відображенням принципу свободи договору, який панує в польському цивільному праві [4]. Таким чином, не вимагається, щоб консорціум мав організаційну структуру, оскільки - в основному - він не має статусу юридичної особи, тому він не розглядається як окремий суб'єкт господарювання, зобов'язаний показувати власні активи.

Суб’єкти, які співпрацюють за підписаною угодою, є незалежними у своїй діяльності на сьогоднішній день, якщо певні види діяльності не були зарезервовані за консорціумом і є інструментами для реалізації спільної політики, в тому числі фінансової. На практиці рекомендується, щоб суб'єкти, об'єднані в консорціум, вибрали одного з них, який, відповідно до закону, зможе представляти їх за межами. Головне тут – відповідальність за зобов’язаннями.

Якщо зобов'язання виникне з ініціативи та від імені лише одного з учасників, то він, а не консорціум, буде відповідати перед третьою особою [5]. Проте, якщо організація, яка несе відповідальність, робить це від імені всього консорціуму, члени консорціуму залишаються солідарно відповідальними. Іншою важливою формою кластера є асоціація. Така форма дозволяє комплексно підходити до масштабів ініціатив кластера, що в свою чергу призводить до того, що саме об'єднання стає кластером. При створенні асоціації її учасники зобов’язані розробити статут, визначити цілі діяльності кластеру та права та обов’язки окремих учасників. На відміну від консорціуму, який є лише цивільно-правовою угодою, асоціація має статус юридичної особи, що потребує реєстрації у відповідному реєстрі Національного судового реєстру. Проте об'єднання може бути створено лише з неприбутковою метою, тому провадити в його рамках діяльність з метою одержання прибутку виключено. Поки що практика показує, що в більшості випадків ініціаторами створення кластерів є приватний сектор. Проте змішані угоди за участю як представників публічної та приватної сфер, так і науково-дослідних підрозділів стають все більш поширеними [6]. Участь останнього є основною умовою для отримання додаткового джерела фінансування з фондів ЄС. У цьому випадку оптимальною організаційно-правовою формою кластера є асоціація.

Об’єднання в округи. Поділ на кластери.

Як повідомляє Міністерство охорони здоров’я, що новий інфраструктурний етап медичної реформи передбачає об’єднання мережі лікарень однієї області до одного госпітального округу [7]. В свою чергу, це територія, в межах якої має бути забезпечено доступ до якісної і повноцінної медичної допомоги, яка має надаватись постійно. Верховною Радою України був ухвалений законопроект №6306 -про вдосконалення медичної допомоги. За новим підходом, мережа закладів охорони здоров’я в області, об’єднана в один госпітальний округ, буде додатково поділена на шпитальні і кластери, з урахуванням:

- меж адміністративно-територіальних одиниць;

- географічних особливостей регіону та стану автомобільних доріг;
- поточних і прогнозованих демографічних показників чисельності населення, структури захворюваності і смертності;
- оптимальних клінічних маршрутів пацієнтів задля своєчасного доступу до медичної та реабілітаційної допомоги, що ґрунтується на принципах доказової медицини;
- навантаження на медичних працівників та фахівців із реабілітації.

Відповідно до видів медичної допомоги, яка надається в медзакладах госпітального кластера, мережа закладів охорони здоров'я буде поділена на надкластерні, кластерні та загальні лікарні.

Рівні лікарень:

- надкластерний – лікарні, в яких є ресурси та технології для надання медичної допомоги у найбільш складних або рідкісних випадках захворювань;
- кластерний – багатопрофільні лікарні в межах госпітального округу, які мають забезпечити потребу населення в лікуванні найбільш поширених захворювання;
- загальний – багатопрофільні лікарні, які обслуговують населення територіальної громади або декількох громад. Вони забезпечують базові напрями лікування та у разі потреби спрямовують хворих до кластерних

Рис. 1. Поділ лікарень за рівнем на прикладі закарпатської області [4].

Таким чином найпростіші випадки лікуватимуться в найближчому розташуванні до пацієнта, у загальних лікарнях. Такі лікарні знаходитимуться з розрахунку один медичний заклад на 50-80 тисяч населення. У складніших випадках пацієнта відвозитимуть у кластерні та надкластерні лікарні, які надаватимуть високоспеціалізовані послуги.

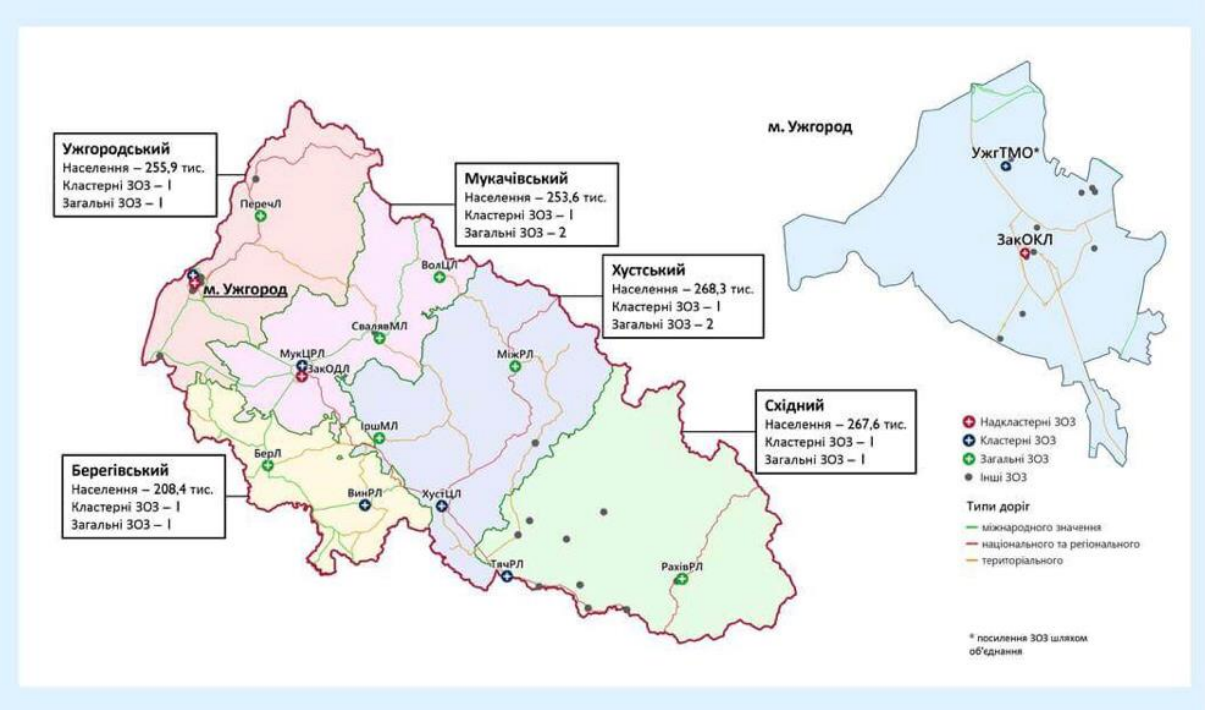

Рис. 2. Статистичні данні закарпатської області [4].

Згідно з цими статистичними даними, лікарні розділились на загальні, кластерні та надкластерні. Залишились відділення первинної та екстренної допомоги. В загальних лікарнях надаватимуться такі послуги як: пологи, педіатрія, інфекція тощо.

Кластерні лікарні прийматимуть ускладнені пологи, інфаркти, інсульти. Крім того будуть однопрофільні надкластерні заклади — цент легеневих хвороб, інфекційна, кардіологічна, тощо.

Загальні лікарні знаходяться у Перечині, Іршаві, Сваляві, Воловці, Берегові, Міжгір'ї, Рахові. Кластерні – Ужгородська міська лікарня, Мукачівська районна лікарня, Тячів, Виноградів і Хуст.

Вони надаватимуть більш як тринадцять сервісів. І дві надкластерні - обласна дитяча та обласна доросла лікарні.

На прикладі Міжгірсього району можна прослідкувати певну синхронізацію, що пацієнта з інфарктом треба везти в Хуст. Так само в Хуст везуть з кесаревим розтином. Там є неонатологія, підготовлені спеціалісти, відповідне обладнання і там надаватимуться всі необхідні послуги. Екстренна допомога вже давно працює екстериторіально.

«Цей оновлений підхід передбачає, забезпечення необхідним обладнанням медичні заклади що медичні заклади, відповідно до свого рівня в госпітальному окрузі. Мінімалізація ситуацій, коли в загальну лікарню, наприклад, встановлюють дорогий ангіограф, якому місце в кластерному закладі, так як в загальній лікарні його вмикають раз на тиждень, а то й на місяць, а він повинен працювати 24/7. Покращення якості послуг, які надаються людям, й ефективне використовування наявних ресурсів», — додав міністр охорони здоров'я [7].

Продумане госпітальне планування дозволить спростити доступ пацієнта до медичних послуг, покращити їхню якість та ефективно використовувати ресурси [8].

Висновки

Отже, в рамках реалізації реформ кластерної кооперації прискорить зростання та винахід нових продуктів, послуг і форм надання цих послуг за рахунок того, що компанії діляться своїми компетенціями одна з одною.

Важливою метою також є підвищення якості наданих медичних послуг. Одним із шляхів її досягнення є співпраця всередині кластера з іншими, більш спеціалізованими структурами, зокрема науково-дослідними підрозділами.

У випадку інноваційних проектів, які передбачають реалізацію конкретних медичних цілей у співпраці з науково-дослідними підрозділами, додаткові форми фінансової підтримки зі сторони європейських компаній.

Вказуючи на переваги, ми не можемо оминути занепокоєння керівників невеликих закладів охорони здоров'я, які, бажаючи отримати додаткове фінансування, не бачать шансів на співпрацю з великими спеціалізованими науково-дослідними підрозділами.

Взаємовідносини, які слід підкреслити, є основним питанням функціонування кластеру, оскільки те, як і в якій формі будуть діяти окремі учасники, залежатиме від спільно прийнятих передумов.

Підводячи підсумок, діяльність кластера на фоні поточних правових умов можна розуміти як можливість для розвитку українських суб'єктів охорони здоров'я, оскільки вони мають бути гнучкими як перед обличчям мінливих економічних факторів, так і як соціальний запит.

ЛІТЕРАТУРА

1. https://innowacyjnamedycyna.eu
2. https://medicus.lublin.pl
3. https://www.een.org.pl
4. https://varosh.com.ua
5. https://lb.ua/blog
6. https://journalse.com
7. https://medycynaprywatna.pl
8. https://klastermedyczny.org

JOURNALISM

РОЛЬ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ У ФОРМУВАННІ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Лященко Анжела
к. соц. ком., доцент кафедри
реклами та зав'язків з громадськістю
Кривогуз Анастасія
магістриня факультету
систем та засобів масової комунікації
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, Україна

Анотація: Визначення ролі комунікаційної стратегії у формуванні позиціонування громадських організацій є актуальним для досягнення конкретних і вимірних результатів. Завдяки стратегії можна спрогнозувати ефективність та успіх рекламної кампанії, терміни досягнення поставлених цілей.

Ключові слова: комунікаційна стратегія, позиціонування, соціально-комунікаційні технології, цільова аудиторія.

Питання комунікаційної стратегії розглядали: Побережна М. П. доцент кафедри менеджменту та адміністрування, Національний університет харчових технологій [1]; Гребенюкова О. О, магістр Київського національного торговельно-економічного університету [2]; Сара Балоньяз, Доцент Університету Мінью та науковий співробітник Дослідницького центру комунікації та суспільства [3]. В своїх роботах автори наголошували на тому, що комунікаційна стратегія базується на визначених цілях і запланованих дій, а встановлення цілей є одним із найпотужніших аспектів стратегічної

комунікації, оскільки це зобов'язує комунікаційний план досягти результатів, що можуть бути конкретизованими та вимірними.

Комунікаційна стратегія націлена на розробку позиціонування, сприйняття бренду аудиторією та формування іміджу. Оскільки громадські організації (далі ГО) є незалежними громадськими об'єднаннями та закладають фундамент роботи соціального спрямування, соціально – комунікаційні технології є стають невід'ємною складовою комунікаційної стратегії для громадської організації.

Поняття «соціально-комунікаційні технології»[4] та «соціальна технологія» в науковому світі мають такі визначення [5]:

– сукупність методів, засобів, предметів і способів організації людської діяльності для впливу на соціальні процеси та системи;

– опис зазначених вище методів у текстах або методиках;

– сфера людського знання, що розглядає питання створення, та поширення відповідних методів і процедур перетворювальної діяльності та ін.

Соціальна технологія – структуровані комунікативні впливи, які мають змогу змінювати ставлення людей та формувати взаємодію між кожним суб'єктом, який бере участь в управлінській соціальній стратегії.

Таким чином, завданням комунікаційної стратегії є побудова довіри, підвищення інтересу та сприяння поінформованості аудиторії до організації.

Цілі комунікаційної стратегії корелюються з цілями та завданнями, якими керується організація під час своєї діяльності.

Для ефективної побудови комунікаційної стратегії необхідно проаналізувати поточний стан репутації та позиціонування, дослідити проблематику комунікативних проблем, згенерувати інформаційні повідомлення враховуючи сегментацію цільової аудиторії, обрати канали комунікації, виявити ймовірність ризиків, сформувати основні показники ефективності, скласти бюджет та запланувати план імплементації стратегії.

Завдяки стратегії можна спрогнозувати ефективність та успіх рекламної кампанії, терміни досягнення поставлених цілей.

Є деякі етапи формування рекламної кампанії, які містить в собі стратегія:

- Планування
- Впровадження
- Оптимізація

Планування має чітке визначення мети присутності кампанії. Важливим - обрання напряму дій компанії, який підходить під інтереси цільової аудиторії.

На етапі впровадження треба враховувати усі пункти планування, відстежувати активність, аналізувати реакцію аудиторії, сприяти поширенню інформаційного повідомлення та контролювати технічний бік рекламної кампанії.

Етап оптимізації охоплює роботу над усуненням недоліків та пошук рішень виправлення цих недоліків.

Завдання: аналіз результатів, порівняння показників ефективності.

Отже, комунікаційну стратегію для громадських організацій треба розглядати через призму управління ідентичністю, іміджем і репутацією. А також формувати її задля налагодження комунікації з групами активістів, які бажають впливати на соціальні рішення сучасного суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Побережна М. Комунікаційна стратегія: основні поняття та визначення. *Управління сучасним підприємством : матеріали IX-ї Міжнародої науково-практичної конференції.* 2013. С. 25–28. (дата звернення: 19.10.2022).

2. Гребенюкова О. О. Сучасна структура комплексу маркетингових комунікацій. Траектория науки. 2015. Т. 1, № 1. С. 2.28-2.33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/trna_2015_1_1_6 (дата звернення: 19.10.2022).

3. Balonas S. Social Change: Bringing Allies to the Field. An Interdisciplinary Model. Strategic Communication in Context: Theoretical Debates and Applied Research : підручник. Braga, 2021. P. 155–170. URL:

https://ebooks.uminho.pt/index.php/uminho/catalog/view/46/81/902-1 (дата звернення: 19.10.2022).

4. Лященко А. В. Новітні комунікаційні технології: організаційно-економічний контекст. Держава та регіони. Сер.: Гуманітарні науки, 2013.С.119-122

5. Островська Н. Прикладні соціально-комунікаційні технології : навч. посіб. Запоріжжя : Запоріз. нац. техн. ун-т, 2017. 110 с. URL: http://eir.zntu.edu.ua/bitstream/123456789/2746/1/Ostrovska_Applied_social.pdf (дата звернення: 19.10.2022).

ART

УДК 74.01/.09

ВАРІАТИВНІ ПРОЯВИ ІНТЕРАКТИВНОЇ РЕКЛАМИ В ІНТЕРНЕТІ

Алексєєнко Інна Олександрівна,
магістерка
Київського національного університету
культури і мистецтв
Науковий керівник:
Божко Тетяна Олександріна,
кандидат мистецтвознавства, доцент
Київського національного університету
культури і мистецтв
м. Київ, Україна

Анотація: У представлених тезах публікації досліджено варіативні прояви інтерактивної реклами в Інтернеті, виявлено та структуровано характерні ознаки для кожного виду інтерактивної інтернет реклами. Наукового висвітлення отримали властивості, ознаки та умови створення та впровадження різних типів реклами в Інтернеті, засоби та методи їх поширення, відповідно до товару або послуги, що рекламується, а також типу рекламного повідомлення.

Ключові слова: інтернет, інтерактивний маркетинг, інтерактивна реклама, мультимедійна (банерна) реклама, міжсторінкова реклама, інтерактивне відео.

На сьогодні Інтернет, на нашу думку, є чи не найпопулярнішою платформою для ведення бізнесу, обміну або пошуку інформації чи місцем розваг.

Як зазначає науковиця С. Семенюк користувачі мережі Інтернет відносяться майже до всіх вікових груп, а тому будь-який бізнес може

розвернути та просувати свою діяльність у мережі, повністю або частково, в залежності від специфіки бізнесу [1, с. 92].

Продовжуючи аналіз праці С. Семенюк, знаходимо інформацію, що користувачі мережі Інтернет відрізняються від аудиторії традиційного маркетингу з психологічної точки зору; за стилем життя, світоглядом, поведінкою – вони більш активні, більше залучені у процеси, що відбуваються у мережі тощо. У той час, як традиційний маркетинг «працює» із більш пасивною аудиторією, лише звертаючи на себе увагу та поширюючи інформацію, не очікуючи конкретної відповіді або враження від споживача.

Натомість інтерактивний маркетинг спрямований на людей, що самостійно вирішують, які сервіси відвідувати і на які рекламні оголошення звертати увагу та з чим взаємодіяти. Інакше кажучи, при використанні інтерактивного маркетингу можливий варіант, де саме споживач, а не виробник, контролює інформаційну взаємодію [1, с. 92].

Дослідники І. Чучка та І. Студеняк сформулювали переваги інтернет маркетингу та використання Інтернету для ведення бізнесу:

- Онлайн бізнес у будь-які часові терміни. Це забезпечує зручність отримання і сприйняття інформації у будь-який час, зручний для споживача. На сьогодні економіка є системою, що використовує сучасні технології. І з кожним днем все більше корпорацій переводять свій бізнес в онлайн, тож, на даний момент, основу складають підприємства, що активно включаються в Інтернет та пристосовуються до нових умов [2, с. 54].
- Необмежена кількість споживачів. Інтернет є платформою із необмеженою кількістю потенційних клієнтів. Якщо у бізнесу є офлайн точка продажу, то кількість клієнтів обмежена. В Інтернеті ж всі користувачі мережі є потенційними клієнтами, важливий лише механізм доведення інформації до них. Одним із способів залучення клієнтів і є інтерактивна реклама.
- Велика кількість можливостей для клієнта. Забезпечення клієнта необхідною йому інформацією – від вкрай стислої до максимально розгорнутої – залежно від його бажання і активності як користувача інтернету.

Завдяки технології Інтернет підтримка клієнтів є ефективнішою й оперативнішою.

- Мінімізація витрат для ведення бізнесу онлайн. Сучасні технології дозволяють зробити повний процес операції онлайн: від отримання інформації із реклами до оплати замовлення.
- Глобалізація. Як було зазначено вище, що Інтернет є місцем із необмеженою кількістю потенційних клієнтів, так і завдяки Інтернету майже будь-який бізнес може вийти на світовий ринок, пропонуючи та поширюючи свої послуги чи товари по всьому світові. При цьому витрати на утримання бізнесу все ще мінімальні, адже немає потреби створювати багато точок продажу офлайн у різних куточках світу, натомість користуватись послугами сервісів доставки.

Підсумовуючи вищесказане та враховуючи переваги онлайн бізнесу, надалі маємо потребу деталізовано розглянути та класифікувати різні способи залучення споживачів до інтерактивних рекламних повідомлень.

Одним з перших виділимо інтернет-банери, що також мають назву *Мультимедійна (банерна) реклама*.

Рекламні банери в Інтернеті наразі є дуже популярним видом онлайн реклами. Переважно вони розміщуються на веб-сайтах, соціальних мережах, відеохостингах тощо. Але, на нашу думку, банерної реклами в Інтернеті багато всюди, тому споживачі частіше ігнорують її (а саме статичну банерну рекламу), пропускаючи повз своє поле зору.

Інтерактивні банери в Інтернеті є динамічними та складними. Завдяки інтерактивним елементам, руху та динаміці, вони візуально більш привабливі, ніж звичайні банери, а тому краще привертають увагу споживача, щоб «запросити» його до взаємодії і, в результаті, мають вищу ефективність.

Ф. Фан пропонує виділити наступні формати інтерактивних рекламних повідомлень [3, с. 4]:

- Спливаюче вікно. Реламне оголошення, яке з’являється у новому вікні браузера. Може з’являтись одразу або через певний час після того, як

споживач зайде на веб-сайт.

- Плаваюче оголошення. Плаваюче оголошення або накладна реклама – це вид рекламного повідомлення, яке накладається на вміст сторніки веб-сайту. Цей вид оголошення через деякий час може зникнути зовсім або стати меншою у розмірі, таким чином стане менш нав'язливим.
- Банер, що розгортається. Рекламний банер, що розгортається, — це мультимедійне оголошення, яке змінює розміри за попередньо визначених умов (становлений проміжок часу, який користувач проводить на сайті; певна кількість кліків користувачем на сторінці, або переміщення курсору над рекламним банером тощо).
- Фокусні оголошення. Фокусний банер — це рекламне оголошення, у якому дизайн банеру імітує певні елементи сторінки веб-сайту або екрана, які частіше за все використовують користувачі (повідомлення операційної системи чи антивірусної програми, щоб спонукати споживачів до взаємодії із банером).

Наступним видом інтерактивної реклами в Інтернеті проаналізуємо міжсторінкову *(проміжну)* рекламу.

Дослідниця Р. Рісербато має думку, що міжсторінкова реклама – це реклама, що розташовується на спливаючих вікнах та модальних оголошеннях – це повідомлення на всю сторінку, що охоплює інтерфейс додатку. Зазвичай така реклама з'являється під час переходу між сторінками додатку або під час його завантаження [4, с. 1]. Доповнимо тему міжсторінкової реклами словами С. Батіа, що міжсторінкову рекламу можна відтворювати в різних форматах: зображеннях, відео, аудіо тощо. Міжсторінкове оголошення краще використовувати під час переходів (завершення рівня гри чи виконання завдання). С. Батіа повідомляє як працює проміжна реклама:

1. Як тільки користувач потрапляє на веб-сайт чи мобільний застосунок, на рекламну біржу або мережу оголошень надходить запит на проміжну рекламу від видавця.

2. Біржа визначає розмір пристрою та передає про нього інформацію рекламодавцям. Видавці реклами роблять ставки на отриманий рекламний

простір зі своїми рекламними файлами, які можуть бути розміщеними на екрані користувача.

3. Перемагає оголошення того рекламодавця, чия ставка виявилась найбільшою. Оголошення переможця надсилається через рекламну біржу або мережу на пристрій користувача [5, с. 1].

Ю. Рубан визначає наступні переваги та недоліки міжсторінкової реклами, інтегрованої у мобільні додатки чи веб-сайти. Переваги:

1. Делікатне просування. Ненав'язливе та стримане просування компанії;

2. Індивідуальний вплив на споживачів. Рекламне повідомлення з'являється точково для кожного окремого споживача;

3. Формування іміджу. Враження від отриманої реклами формує певний імідж компанії;

4. Високий рівень охоплення. Завдяки великому різноманіттю мобільних застосунків, у проміжних рекламних повідомленнях є можливість охоплення великої кількості користувачів [6, с. 1].

За дослідженням С. Батіа можемо доповнити переваги:

5. Високе сприйняття. Завдяки тому, що проміжна реклама транслюється у повноекранному режимі, то вона має найвищий показник переглядів серед усіх форматів рекламних оголошень. Також завдяки цьому користувачі фізично не можуть повністю ігнорувати спливаюче оголошення.

6. Краще залучення. Завдяки великому розміру екрана, а в наслідок повноекранному транслюванню рекламного оголошення, а також інтерактивним елементам, які містить реклама, міжсторінкові оголошення є ліпшим варіантом для надання користувачам більш привабливої реклами, порівняно із іншими форматами рекламних повідомлень.

7. Вищий дохід. Проміжна реклама покращує охоплення, залучення, видимість і попит, що у результаті збільшує дохід рекламодавців [5, с. 1].

До недоліків можемо віднести:

1. Маленька ЦА. Міжсторінкові рекламні оголошення мають більш вузьку цільову аудиторію, згідно своєї особливості процесу розміщення

оголошень.

2. Відсутність зворотного зв'язку між аудиторією та рекламодавцем.

3. Висока вартість розміщення оголошення.

4. Недосконалі системи аналізу ефективності [6, с. 1].

Наступною категорією інтерактивної реклами є *інтерактивне онлайн місце продажу (крамниці або маркет-плейси).*

Як зазначає Р. Аттіа, дослідниця, яка вивчає світ цифрового маркетингу, інтерактивні онлайн-магазини – це майбутнє електронної [7, с. 1]. Як зазначають американські науковці М. Ядав та Р. Варадараджан, онлайн ринок базується на споживачах та брендах, які взаємодіють між собою за допомогою різноманітних пристроїв з електронними інтерфейсами (комп'ютери, планшети, смартфони тощо) [8, с. 593]. За думкою Рафаелі, інтерактивність – це характеристика налаштувань спілкування [9, с. 111]. Проте М. Ядав та Р. Варадараджан вважають, що концептом інтерактивності є характеристика спілкування споживачів та фірм на маркетплейсах за допомогою комп'ютера, а саме – мережі Інтернет та онлайн платформи, де відбуваються продажі [8, с. 594].

І, як зазначають науковці Л. Хофман та Новак, онлайн сфера продажів, стрімко розвивається, зумовлює перехід від традиційної схеми «один-до-всіх», де одна компанія транслює до багатьох споживачів до «всі-до-всіх», де багато компаній звертаються до багатьох споживачів, не залежачи одна від одної [10, с. 32].

Загалом, на нашу думку, усі маркетплейси, торгові площадки та інтернет-магазини мають схожу структуру, інтерфейс, та виконують схожі функції, головна із яких – це продаж товару чи послуги. Рекламні повідомлення товарів чи послуг дають можливість взаємодіяти покупцю із товаром та продавцем ще на етапі вибору продукції. Це пояснюється тим, що кожний блок чи повідомлення про товар дають змогу користувачеві ознайомитись із пропонованою продукцією, переглянути відгуки інших покупців, обрати відповідні йому характеристики, способи оплати та доставки, а також

поспілкуватись безпосередньо із продавцем у разі виникнення додаткових запитань. Але маркетплейси більш структуровані, чіткі та націлені більше на результат, аніж інші інтернет-магазини, які мають більш креативну вільну структуру, які залучають користувача у взаємодію через призму креативності, гри або залученості у процес створення товару чи послуги.

Ще однієї категорією інтерактивної реклами, ми вважаємо *інтерактивну відео рекламу.*

За дослідженням С. Паркера, маємо визначення поняття «інтерактивне відео». Інтерактивне відео (або інтерактивна відео реклама) – це відносно нова форма медіа, що, на сьогодні, стає дедалі популярнішою серед провідних брендів. Така форма інтерактивної реклами використовується для залучення більшої кількості споживачів та досягнення своєї мети у сфері цифрового маркетингу. Інтерактивне відео, на відміну від традиційного, дає глядачеві можливість взаємодії із контентом відео, використовуючи різноманітні інструменти. Користувачі можуть натискати, прокручувати, переміщувати, наводити курсор миші, використовувати жести та певні рухи та інші дії для взаємодії з вмістом рекламного відео (подібно до того, як відбувається взаємодія із інформацією на веб-сайті) [11, с. 1]. Це зумовлено особливістю інтерактивного відео та спрямовано на залучення глядача у рекламний процес ніби у гру.

Думку С. Паркера доповнює Ч. Сассара. Дослідниця вважає та, на нашу думку, підтверджує думки С. Паркера тим, традиційний відеоконтент обмежує користувачів у діях із відео, на відміну від інтерактивного рекламного оголошення. Глядач може виконати лише декілька дій, які зазначалися вище.

Також науковиця вважає, що інтерактивне відео вимагаючи дії, має змогу вирішити проблему самовдоволення глядача та перетворити пасивного користувача на активного. Пасивний користувач – це той, хто не залучений повністю у процес перегляду, він може відволікатися на сторонню роботу або увімкнути відео для фону. Проте активні глядачі дивляться з певною метою - вони залучені у процес, зацікавлені, їх увага сконцентрована на відео,

вони готові взаємодіяти [12, с. 1].

За дослідженням Д. Еліса можемо виділити такі переваги інтерактивного рекламного відео:

1. *Довіра та зв'язок*. Завдяки інтерактивності рівень зв'язку між рекламодавцем і користувачем стрімко зростає, оскільки такі інтерактивні відео створюють унікальну можливість залучення споживача у рекламний досвід. Взаємодія, створена за допомогою використання інтерактивних елементів, означає, що споживачі реклами не лише почуватимуться емоційно залученими, але й братимусь участь у рекламі фізично.

2. *Можливість вибору*. Найбільшою перевагою інтерактивного рекламного відеоповідомлення є вибір, який він надає користувачеві. Існує думка, що коли людині дається занадто багато вибору, то ускладнюється процес прийняття рішення. І також коли доступна обмежена кількість варіантів вибору, то відчувається більша відповідальність за прийняття рішення. Перевага інтерактивної відеореклами полягає в тому, що рекламодавець надає свободу вибору серед обмеженої кількості варіантів.

3. *Економічність витрат на створення*. На сьогодні існує багато програм, які дозволяють самостійно створити та інтегрувати інтерактивні рекламні відео, при цьому маючи невеликий бюджет [13, с. 2].

На нашу думку, інтерактивні рекламні відео створюють більш цікавий досвід взаємодії користувача та рекламодавця, більш запам'ятовуванні та привабливі, а також створюють позитивне та цікаве враження від переглянутого рекламного повідомлення, на відміну від інших видів інтерактивних рекламних звернень.

Підсумовуючи проведене дослідження, можемо зробити висновок, що інтерактивна реклама в Інтернеті різноманітна, цікава та приваблююча. Завдяки інтерактивності, даний вид реклами дозволяє гармонічно вписатись у повсякденне життя користувачів, які проводять досить багато свого часу в мережі Інтернет. Таким чином, усі типи інтерактивних рекламних повідомлень мають велику ефективність, спираючись на свої функції, методи та засоби

розміщення на різних сервісах та площадках мережі Інтернет, а постійний розвиток сучасних технологій відкриває нові можливості для рекламодавців, впроваджуючи нові засоби ефективнішої взаємодії із потенційним споживачем.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. С. Семенюк. Інтерактивний маркетинг: стан розвитку в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2012. №2(35). С.87-95.
2. Чучка І. М., Студеняк І. П. Інтернет як глобальний електронний ринок *Інтерактивний маркетинг*: навчальний посібник. Київ, 2009. С. 52-63.
3. Interactive Advertising Bureau – display & mobile advertising creative format guidelines. The Interactive Advertising Bureau: website. URL: https://www.iab.com/guidelines/iab-new-ad-portfolio/ (дата звернення: 12.09.2022).
4. Rich Media Ads: 6 Steps to Create Them + Brand Examples. Blog Hubspot: website. URL: https://blog.hubspot.com/marketing/rich-media-ads (дата звернення: 20.10.2022).
5. Interstitial Ads: Everything You Need to Know. Adsparc: website. URL: https://adsparc.com/what-is-an-mobile-interstitial-ad/ (дата звернення: 20.10.2022).
6. Особливість інтегрованої реклами в відео-іграх. Zeleni Agency: веб-сайт. URL: https://zeleni.agency/blog-view/200-ads_in_games_power (дата звернення: 23.10.2022).
7. Interactive Online Shopping is the future of E-commerce. Medium: website. URL: https://medium.com/marketing-in-the-age-of-digital/interactive-online-shopping-is-the-future-of-e-comerce-9c226f26aebf (дата звернення: 20.10.2022).
8. Manjit S. Yadav, Rajan Varadarajan. Interactivity in the Electronic Marketplace: An Exposition of the Concept and Implications for Research *Journal of the Academy of Marketing Science.* 2005. Vol. 33, No. 4, P. 585-603. DOI: 10.1177/0092070305278487
9. Rafaeli, Sheizaf. Interactivity: From New Media to Communication?. *Sage Annual Review of Communication Research: Advancing Communication*

Science. 1998. Vol. 16, P. 110-134.

10. Novak, Thomas P., Donna L. Hoffman, and Yiu-Fai Yung. Measuring the Customer Experience in Online Environments: A Structural Modeling Approach. *Marketing Science*. 2000. Vol. 19, No. 1. P. 22-42.

11. What is Interactive Video? Wyzowl: website. URL: https://www.wyzowl.com/what-is-interactive-video/ (дата звернення: 29.10.2022).

12. 5 Benefits of Implementing Interactive Video into Your Marketing Strategy. Vmgstudios: website. URL: https://blog.vmgstudios.com/interactive-video-marketing-benefits (дата звернення: 25.10.2022).

13. These 6 Benefits of Interactive Video Advertising Outweigh All Costs. LinkedIn: website. URL: https://www.linkedin.com/pulse/6-benefits-interactive-video-advertising-outweigh-all-david-ellis/ (дата звернення: 25.10.2022).

УДК 378.016:785

ФОРМУВАНЯ НАВИЧОК ВОКАЛЬНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Кириченко Інна Олександрівна,
старший викладач кафедри музичного мистецтва
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Анотація: У статті проаналізовані сучасні тенденції розвитку навичок вокальної імпровізації. Визначено дефініцію поняття вокальної імпровізації, закономірності стилю естрадно-джазового мистецтва. Схарактеризовано навички вокальної імпровізації як цілеспрямований процес розвитку музично-слухових уявлень і музично-творчих здібностей вокалістів в галузі вокального мистецтва.

Ключові слова: вокальна імпровізація, вокальні навички, бакалавр музичного мистецтва, вокальна педагогіка, професійні компетентності.

Сучасні тенденції розвитку вокальної педагогіки спрямовані на розвиток творчих здібностей та імпровізаційного мислення здобувачів освіти, формування навичок вокальної імпровізації, реалізацію імпровізаційного матеріалу під час вивчення та виконання вокальних творів.

Музична імпровізація – це одночасне створення і виконання музичної композиції без передчасної підготовки. Імпровізація завжди є спонтанною, яка заснована по певним правилам, музичним законам, гармонійних зворотах, на музичної грамотності та виконавському досвіді музиканта.

Найвища майстерність імпровізації знаходить своє втілення в одночасному розумінні закономірностей стилю і ступеню володіння відповідними засобами музичної виразності естрадно-джазового мистецтва.

Формування навичок вокальної імпровізації потрібно розпочинати з

розвитку вміння аналізувати музичний матеріал, а саме:

- визначення стильових особливостей даного вокального твору, засобів художньої виразності;

- характеристика художнього образу вокального твору, музичної думки;

- знання літературного тексту, його перекладу (якщо вокальний твір виконується іноземною мовою);

- визначення форми музичного твору

- особливості мелодичної лінії, ритмічного малюнку, гармонії.

Слухання вокальних творів з елементами імпровізації є важливим чинником у розвитку потрібних навичок. На початку роботи над твором необхідно мати схильність до копіювання та імітування голосом. Вміння відтворити на інструменті або голосом, записувати нотами певний фрагмент, сприяє набуттю практичного досвіду [1].

Таким чином, кожен раз працюючи над заданою імпровізацією студент накопичує музичні і ритмічні фрази-заготовки, тим самим створює для себе базу імпровізаційних шаблонів.

Велика роль в створенні вокальної імпровізації належить фразуванню. Слід дотримуватись логіки вокального фразування за принципом розмовної мови, використовуючи цезури, паузи, смислові акценти, не порушуючи при цьому загальний смисл музичної композиції.

Можна також починати фразу раніше або пізніше відносно основного метру, таким чином, застосовуючи випереджальне фразування або фразування с запізненням.

Одночасно необхідно вести роботу по накопиченню досвіду музично-творчої діяльності. Сюди відносимо розвиток ритмічного мислення, формування гармонійного мислення та створення мелодичних зворотів відповідного ладу.

Дуже важливим є метод розвитку ритмічного мислення професора Б. Столоффа. Суть його методу полягає в тому, що співак імітує голосом гру ударних інструментів і так освоює ритміку естрадної та джазової музики. У

своїх вправах Б. Столофф рекомендує імітувати великий та малий барабан, хай-хет, тарілки та будує вправи за принципом поступового ускладнення матеріалу [3]. Наступна група вправ спрямована на оволодіння тріольною пульсацією та блукаючих акцентів, тобто характерних ритмічних особливостей свінгу.

Після засвоєння свінгової ритміки переходимо, за рекомендаціями Б. Столоффа, до ритмічних рисунків латино та фанк.

Дуже важливим у навчанні вокальної імпровізації є етап розвитку гармонічного мислення, що проходить у процесі вивчення вокальних творів. Розібравши форму та гармонійну схему пісні або джазового стандарту, студенту необхідно заспівати кожен акорд по вертикалі та лад, який утворюється на його основі [2].

Наступним етапом є мелодійного звороту на основі даної гармонії. Поступово створивши за таким принципом невеличкі фрази та об`єднавши їх, вийде цілий імпровізаційний квадрат. На початку студенту необхідна допомога викладача та концертмейстера.

Важливо звертати увагу на грамотність викладу та емоційне виконання музичного матеріалу, тому що співаки-імпровізатори на початковому етапі не спроможні створити повноцінні музично-художні образи.

Висновки. Отже, відзначимо, що формування навичок вокальної імпровізації – це цілеспрямований процес розвитку музично-слухових уявлень і музично-творчих здібностей здобувачів освіти в галузі вокального мистецтва. При цьому накопичення музично-слухового досвіду відбувається у процесі слухання, запису та порівняння імпровізацій.

Накопичення досвіду відбувається шляхом виконання різноманітних творчих завдань: створення ритмічної імпровізації, за допомогою гармонійного акомпанементу; створення мелодії за принципом використання гармонії та ладових структур; створення певних інтонаційно-мелодійних зворотів.

Система цих знань дає можливість розвивати музичне мислення, що необхідне для оволодіння навичками вокальної імпровізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грицьків О. А. Функціональні особливості використання сучасних вокальних технік у джазовому виконавстві. *Мистецькі пошуки:* збірник наукових праць. Випуск 2 (9). Суми, 2018. С. 18–22.

2. Хижко О. Формування навичок естрадного музикування у студентів музичних училищ: автореф. дис… канд. пед. наук: спец. 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. Київ, 2009. 24с.

3. Stoloff B. Blue scatitudes. Vocal improvisasion on the blue. Brooklyn, New York: Gerard and Sarzin Publishing Co., 2003. 77 с.

УДК 069.15 (477.42)

ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ МАГМАТИЧНИХ ПОРІД ЖИТОМИРЩИНИ НА ТЕРИТОРІЇ КОРОСТИШІВСЬКОЇ ОТГ

Шинкаренко К. Ю.
студентка,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація. У даній статті було обґрунтовано необхідність створення музею магматичних порід у м. Коростишів. Завдяки якому місцеві жителі та потенційні туристи зможуть дізнатися більше про гранітну столицю України та її ресурси. Відповідно до цього місцеві кар'єри міста розглядалися не лише через призму використання граніту як сировини для будівництва, але й для ландшафтного дизайну. Таким чином реалізація даного проекту передбачає інформування відвідувачів за допомогою історичних фотографій, інструментів та наочних екземплярів натурального каменю. Зважаючи на те, що гранітна промисловість міста почала свій відлік з XIX ст. вона набула не лише регіонального, але й загальнонаціонального значення. У результаті чого у даному дослідженні було висвітлено можливості для культурно-просвітницької діяльності на базі геологічної спадщини та досягнень місцевих каменотесів.

Ключові слова: гранітна промисловість, геологічна спадщина, природничий музей, Житомирщина.

Постановка проблеми. Міжнародна мінералогічна асоціація оголосила 2022 рік «роком мінералогії», ставлячи за мету активізувати появу мінералогічних товариств, музеїв у країнах, що розвиваються, і де експлуатуються ресурси, сприяти міжнародному співробітництву між науковцями зі всього світу [1]. *Для Житомирської області, а саме для Коростишівської ОТГ створення нового локального музею, є надзвичайно*

актуальною темою. Адже на разі в межах даної території функціонує лише один краєзнавчий музей на базі будинку культури. Коростишів – місто шахтарської слави. Це унікальний і по особливому вдалий історико-геологічний майданчик для створення музею, за сприяннями структури Житомирської обласної ради, з допомоги територіальних громад, місцевої влади у місті. *Відкриття музею магматичних порід Житомирщини є важливим моментом ознайомлення як місцевих мешканців так і потенційних туристів з каменеобробним промислом області. Проектування такого закладу є інструментом збереження історії про гранітну промисловість та громаду, що тут мешкає. Гранітні кар'єри Коростишева особливо відомі, так як понад два десятиліття фунціонують і консервують історію краю [2].* Створення інституції природничого профілю зможе покращити соціально-економічне становище ОТГ за рахунок створення додаткових робочих місць та успішної монетизації. Також важливим аспектом у реалізації проекту, є не лише соціокультурний, але й екологічний підхід. Оскільки у місті гостро постають проблеми із забрудненням річок, неправильною утилізацією відходів (бут, шлам, пульпа), відсутністю полігонів для переробки продукції, знищенням рослинності та грунту, підвищенням рівня шкідливих частинок у повітрі, що призводить до захворюваності легенів. Відповідно заумов відкриттям музею, певна частка доходів може використовуватися для усунення зазначених проблем на території місцевими органами.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз сучасних публікацій показує, що дослідженням не тільки геологічною, але й загалом регіональною історією Житомирської області займались у своїй кількісній більшості місцеві історики-краєзнавці. Вагоме місце посідають публікації професора ЖДТУ В.Єршова, який цікавився історією коростишівського краю, фрагментарно досліджував пам'яткознавчу сферу, хронологічно охоплюваною серединою і кінцем XX століття. Виданий «Коростишівський щоденник» (2022 р.) - науковий доробок щоденниково-мемуарного жанру, який вмістив у собі важливі дослідницькі записи по етнографії району. Також завдяки працям,

надрукованим у збірниках, художньо-документальним нарисам, краєзнавці В.Тутковський і В.Слівінський зуміли створити потужну базу досліджень археологічної спадщини міста. Старшим науковим співробітником відділу досліджень Житомирського обласного краєзнавчого музею О.Тарабукіним було глибоко проаналізовано тему локальних музеїв в умовах глобалізації. А. Ярошевич видавав низку праць, тематично орієнтованих на каменотесну історію України, не оминаючи і Житомирську область. Окремі дослідження з питання історії Коростишівських кар'єрів було зробленом З.Вайднер. Зокрема, на сьогоднішній день активно продовжує поповнювати джерельну базу етнологічної науки місцевий дослідник Д. Дубівка, регулярно публікуючи на власно створеному сайті актуальну інформацію щодо польових і гірничих робіт, реалізованих на території міста.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна рада музеїв (ICOM) розглядає поняття «музей» хоч як і неприбуткову структуру, проте у ролі освітнього центру, який має служити для суспільства, задля всебічного розвитку [3]. Саме тому, музеї збирають, зберігають, досліджують, експонують та популяризують культурну спадщину людства, яка є ідентифікатором ідентичності нації. Незалежно від величини територіально-адміністративного місця проживання, кожна людина повинна знати історію, розуміти культуру свого краю. А історія всієї держави твориться на основі історії невеликих міст та сіл. Каменотесна справа – старовинний промисел Житомирщини, тому потребує дослідження, допоки ще існують люди, нащадки тих, хто стояв у витоків цієї нелегкої галузі.

Так як проектована мною інституція це і простір освіти, діалог музею та навчального закладу сприятиме результативній презентації з одного боку професії, а з другого – особливостей традиційної обробки природнього матеріалу, дасть змогу постійно поповнювати музейні фонди. Робота з каменем - справжнє монументальне мистецтво, тому колаборація закритого музейного простору, майстерень та скансенсу є необхідною концептуальною основою. Справа у тому, що цього вимагає сам матеріал і сучасна аудиторія, з її невгамовною цікавістю, яку «не затиснеш» у замкнений простір. Експозиція

майбутнього геологічного центру у місті Коростишів не носитиме історичної цінності, за виключенням артефактів документального характеру, наочних фотоматеріалів. Вона міститиме освітньо-пізнавальний характер, і в межах деяких технологічних процесів роботи з каменем можливе проведення майстер класу з роботою на гранітному матеріалі. Сучасний затребуваний музей уже не може «розмовляти однією мовою», і розширення цільової аудиторії - один із пріоритетних напрямків в його діяльності. Проведення тематичних екскурсій у закладі і залучення студентів місцевого педагогічного фахового коледжу ім. І. Я. Франка, які проходять навчання за спеціалізацією «Учитель іноземної мови», допоможе у практичному тренінгу з носіями мови безпосередньо.

Власне запропонований проект направлений не тільки на аудиторію школярів, студентів профільних закладів, але й на всіх тих, хто цікавиться магматичними кольоровими породами, на майстрів, скульпторів, гравірувальників, архітекторів, тих хто працює з оздоблювально-облицювальними матеріалами. Оминаючи визначення «некомерційної установи», музей спроможний приносити дохід: виставки, різноманітні мистецькі симпозіуми каменярів, різьбярів, майстер класи від майстрів, організація освітнього процес для учнів місцевих навчальних закладів загальної середньої освіти. Зйомки на території місцевого парку скульптур могли б репрезентувати особливості регіонального природокористування історико-етнографічної території у місті.

Магматичні породи, такі як граніт, лабрадорит та габро, стануть експозиційним базисом в облаштуванні тематичних залів коростишівського музею, адже ці корисні копалини є «кам’яною візитівкою» не тільки Житомирщини, але й загалом України. Наукове зібрання профільного музею включатиме меморіальні, систематичні, монографічні та регіональні колекції гірських порід, шліфів, книжковий фонд, польові описи, фотоархіви. Побудова експозиції відбуватиметься за лінійною схемою розташування музейних експонатів і складатиметься з таких тематичних відділів: «Стратиграфія і регіональна тектоніка», «Геосайти Житомирщини», «Історична колекція»,

«Гранітна скульптура», «Ритуальна скульптура», «Магматичні породи в ландшафті», «Виробничо-технічна презентація гірських порід» і виставка «Штрихи до сучасного каменотесного промислу». Усі фонди супроводжуватимуться документацією по кожному експонату із зазначенням найменування, автора, місця відбору зразка і даних аналітичних досліджень.

У наукову концепцію формування експозиційної бази розділу «Стратиграфія і регіональна тектоніка» увійде літотека-колекція каменів, зразків гірських порід - граніту, лабродариту та габро з кар'єрів Житомирської області. Геохронологічні таблиці та моделі представлятимуть процес генезису магматичних порід як у варіантах давніх уявлень так і в сучасних дослідженнях через наукові праці американського геолога Н. Боуена. Наочність може бути розширена також відео-екскурсом (відеорядом), фотоматеріалами та науковою літературою згідно тематики.

Інформаційний матеріал відділу «Геосайти Житомирщини» буде презентованим у вигляді рельєфної електрифікованої картки родовищ - кар'єрів Житомирської області (Покостівське, Лезниківське, Луковецьке, Межиріченське, Омелянівське, Дідковицьке, Васильківське, Неверівське, Маславське, Корнинське, Головинське, Вишняківське, Букінське, Добринське, Осниківське, Симонівське) розміщеною в декількох стендових вітринах, окрім цього – в художньо-виконаних натурних макетів, гранітних стендів, сформованих із необроблених розвідувальних порід і тих, які експлуатуються на сьогоднішній день. Колекція музейних експонатів налічуватиме декілька одиниць кам'яних панно, картин авторства Шинкаренко Ю., Оникійчук М., Карпюк П. та Бондарчук В., що заворожують пластикою форм і своєрідним стилем виконання, також з різних за розмірами штуфів, виставлених на тумбах. Таким чином, електрифікована карта корисних копалин, стенди та експонати за видами сировини характеризуватимуть значний внесок місцевих геологів у розвиток мінерально-сировинної бази країни та її виняткове значення в економіці держави.

Наступний тематичний зал «Історична колекція», як модератор діалогу з

минулим, вміщатиме у собі ретроспективний показ каменотесної справи від часів її заснування - до сьогодення, інформацію про те, що собою являли каменоломні, які виготовлялись вироби та на яких світових промислових виставках демонструвалась продукція. Зокрема, торкнеться історії зародження спеціалізації з виготовлення надмогильних пам'ятників з граніту і лабродариту: підприємства Берка Фроіма Букштейна, Леоніда Заннтера, Фердинанта Ріцолаті, Аби Стрижевського та інших. Найдавніші зразки стануть об'єктами показу у вигляді оригінальних кам'яних хрестів - німих свідків, витворів сакрального мистецтва середньовічної доби і більш пізнього періоду. Історія розвитку першого в Україні підприємства-монополіста «Кам'яний Брід» з видобутку та обробки лабродариту, буде представлена через знайомство з родиною київського дворянина В. В. Корчакова-Сівіцького, власника і майстра цієї фабрики.

Активно виготовляються унікальні каміни, фонтани, сходи, годинники, столи та багато іншої скульптурної пластики, яка заслуговує на окрему увагу з боку музейних відвідувачів саме у тематичному відділі «Гранітна скульптура». Майбутні 3D натурні макети, деякі з яких демонструватимуться у натуральну величину, зберігатимуть історичну значущість садово-паркової і станкової скульптури - сфінксів та купальню-партер графів Олізарів у місті Коростишів, роботи місцевого скульптора В. Рожика, чий творчий здобуток налічує понад 500 робіт по всьому світу, 84 з яких він подарував рідному місту - значна частина знаходиться у Коростишівському парку. Окремо буде продемонстрована у музеї колекція незвичайних пам'ятників, на кшталт пам'ятник морозиву у Житомирі, фонтан-глобус «Бердичів - центр Землі», пам'ятник бердичівському пиву, «Костюмчик з Бердичева», пам'ятник Деруну у Коростені, пам'ятник українському борщу в Коростишеві. Житомирські каменотесні студії випустили значну кількість оздоблювальних деталей, для мавзолею Хо-Ші Міна у В'єтнамі та мавзолею Дімітрова в Болгарії, прикрасили Преображенський кафедральний собор в Житомирі, Володимирський собор в Києві, вівтар першого кам'яного храму – Десятинної церкви, Палац

Сан - Донато в Італії, Будинок ВР України та Кабінет Міністрів, будівлю телецентру в Житомирі, музей історії м. Києва, метрополітени Києва, Харкова, Баку і Тбілісі, майдани, набережні, сквери та будівлі у м. Севастополі, Сухумі тощо.

Окрім естетичного контексту, граніт вміщає у собі важливі утилітарні якості, про які дедальніше «розповість» експозиція «Ритуальна скульптура» з цифровими голограмами. Скульптурна пластика сьогодні стає основною окрасою могили, зокрема служить допоміжним елементом гранітного ансамблю. Незважаючи на те, що природній матеріал є твердим і його важко вирізати, людська майстерність дозволила оброблювати його вишукано, створюючи приголомшливі портрети та візерунки на пам'ятниках, меморіальних комплексах. До прикладу, пам'ятники з місцевої гірської породи, створені для уславлення історичних постатей, письменників, поетів, винахідників, військових діячів майорять на територіях багатьох країн. Постаменти Л. Українці, Т. Г. Шевченку, вироблені з житомирського граніту, тепер прикрашають Канаду, Францію, Вашингтон. Коростишівський граніт оздобив гробницю князя Мстислава Володимировича. Меморіали першому українському космонавту Л. Каденюку, композитору М. Мозговому, дизайнеру М. Вороніну, Героям небесної сотні та загиблим майданівцям є прикладами скульптури сучасного періоду [4].

Гірські породи – невід'ємні атрибути природнього середовища. У зв'язку з цим, експозиційний розділ музею «Магматичні породи в ландшафті» націлений на презентацію геологічних пам'яток, через фотографії та документальні фільми з легендами таких як місць як: Голова Чацького (м. Житомир), Мальовничі скелі (с. Рудня), скеля чотири брати (м. Житомир), Скеля Крашевського (біля Житомира), Скеля Ядвіга (м. Коростишів), Скеля Фелінського (м. Коростишів), Скеля Марія (м. Коростишів), Кам'яне село (м. Олевськ), скеледроми Житомирщини, затоплені кар'єри і каньйони як туристичні майданчики для відпочинку.

Експозиційний відділ «Виробничо-технічна презентація гірських порід»

акцентуватиме увагу відвідувачів на технологічному процесі видобутку, обробці та художньому оздобленні каменя. Процес блочного видобутку гірської породи за допомогою вибухівки, обробки гірської породи методами шліфування, полірування, термічення та бучардування, будуть висвітлені у фото- та відео- матеріалах, за допомогою макетів самого обладнання різних масштабів та оригінальних інструментів, таких як болгарки, шарожки, алмазні круги. Зокрема, відвідувачі ознайомляться з точильними верстатами, гравірувальними голками для ручної роботи та гравірувальною електротехнікою, комп'ютерним устаткуванням для гравіровки тощо.

Серед постійних експозицій у музеї заплановано виділити зону для виставкового простору «Штрихи до сучасного каменотесного промислу» - тимчасову експозицію сучасного мистецтва з каменю, яка буде оновлюватись, відповідаючи потребам часу. Гранітна індустрія у межах Житомирської області продовжує динамічно розвиватися, і важливу роль у цьому грають саме спеціалізовані виставки, які дають змогу предметно простежити тенденцію. Площі виставкового простору та гарна технічна готовність дозволять здійснити демонстрацію сучасного великогабаритного складного і високотехнологічного обладнання, індивідуальних масштабних стендів. Подібна виставка сприятиме встановленню контактів між виробниками та споживачами природного каменю, створюватиме умови для обміну досвідом, розширення міжрегіонального та міжнародного співробітництва, ознайомлення з новими проектами та досягненнями. Також, залучання студентів та майстрів до виставок, симпозіумів, семінарів демонстрації своїх робіт, наукових досліджень, проведення майстер класів з виготовлення нескладних архітектурних форм на території музейного простору в імітованих прибудованих майстернях здатні навчити відвідувача сприйняттю та осмисленню символічної мови геологічного музею.

Висновки. Отже, у ході дослідження варто відмітити, що реалізація проекту локального геологічного центру є актуальною, адже має досить великий освітній імпульс. Музей магматичних порід

Житомирщини - особливий маркер міста, який стане логічним продовженням наукової, збиральницької діяльності краєзнавців та істориків, дасть стимул для створення місцевої бібліотеки як зв'язуючої ланки у системі геологічних знань, сприятиме накопиченню інформації про навколишній світ, минуле і теперішнє через «справжньо-предметно-знакову» мову. Побудова музею, формування кадрів, експозиційна діяльність, фондова робота, створення бази даних із фондового змісту, комп'ютеризація та введення цих даних у всесвітню мережу, активна демонстрація музейної діяльності у ЗМІ, співпраця з науковими установами та центрами – робочі вектори майбутнього культурного закладу. Зокрема, кооперація коростишівської влади з «Агенцією регіонального розвитку Житомирської області» сприяла б налагодженню інвестиційного клімату, комунікації з органами державної влади, підвищила б конкурентноспроможність області та побудувала регіональну стратегію розвитку потенційного музею у м.Коростишів на подальші роки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. IMA unveils programs for 2022 mineralogy year, founder's anniversary. International Year of Basic Sciences for Development. URL: https://www.iybssd2022.org/en/ima-unveils-programmes-for-2022-mineralogy-year-founders-anniversary/
2. Гранітні кар'єри Коростишева. LB.ua. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_rudomanov/461449_granitni_karieri_korostisheva.html
3. Museum Definition - International Council of Museums. International Council of Museums. URL: https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/
4. В. М. Слівінський. Коростишів // Енциклопедія сучасної України: у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001 - 2020.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 353

БОЛОНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ 1999 Р. ЯК ОСНОВНА ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Кисляк Микола Миколайович
студент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: моя робота присвячена аналізу основних положень Болонської декларації та її впливу на започаткування масштабного освітнього руху - Болонського процесу. Актуальність роботи підтверджується тим, що процес є незакінченним і потребує детального вдосконалення та майбутнього покращення. Для того щоб вносити зміни, потрібно знати історіографічний аспект.

Ключові слова: Болонська декларація, Болонський процес, освіта, університет, студент.

18–19 червня 1999 р. у Болоні ряд європейських міністрів освіти підписали спільну заяву, яка згодом стала початком «болонського процесу» в європейській системі освіти. Згідно з цим загальноєвропейським документом, уряди країн Європейського Союзу оголосили про намір включити свої вузи до єдиної мережі освітніх закладів і заохотити безприкладну міграцію студентів в Європі залежно від їхніх особистих інтересів, інтересів ринків праці, а також від вакансій в університетах, тематики лекцій, іміджу місцевої професури тощо. Імплементація Болонського процесу в європейську систему освіти стало досить дискусійним питанням інтелігенції та науковців, що зумовило виникнення

різних концепцій і поглядів щодо цього.

Обрана мною тема є досить актуальною, оскільки Болонський процес став своєрідною освітньою революцією, адже докорінно змінив погляд на систему вищої освіти. Фактично, це спричинило перетворення європейського континенту на безмежний простір, в якому студенти, викладачі та дослідники могли б вільно переїжджати з однієї місцевості в іншу. Особисто мені подобається світогляд, в якому відсутні будь-які кордони, адже людина – це істота, яка постійно прагне розвиватись. Ця політика реалізує вище наведене твердження, проте складність процесу створює досить багато різних проблематичних моментів, які сьогодні поступово вирішуються європейською спільнотою.

Метою даної роботи і основними завданнями є детальний аналіз Болонської декларації 1999 р., її політико-правових наслідків у вигляді започаткування Болонського процесу, а також дослідження його (Болонського процесу) історії, передумов виникнення, основних цілей та положень, перспектив розвитку, переваг та недоліків тощо.

Основними методами дослідження є порівняльно-історичний, експериментально-теоретичний, емпіричний та аналітичний.

Через Другу світової війни в Європі розпочалися інтеграційні процеси. Лише освіта через свою здорову консервативність та реальну автономність навчальних закладів тривалий час залишалася поза сферою європейської інтеграції. Перші кроки були здійснені у 1954 році, коли було підписано Європейську культурну конвенцію, в якій наголошується на необхідності заохочення громадян усіх держав до вивчення мов, історії та культури інших країн і спільної для них культури. Слід додати, що наступний крок відбувся в середині 1970-х років, коли Радою міністрів ЄС була прийнята резолюція про першу програму співробітництва у сфері освіти.

Проте міграція трудових ресурсів та зростаючий дефіцит кваліфікованих фахівців посилилися, певною мірою проявилася нова проблема. Різноманітність освітніх систем, яка завжди була перевагою Європи, створювала здорове

конкурентне середовище, проявила і зворотній бік – працедавцям ставало дедалі складніше зрозуміти суть, рівень та якість кваліфікацій, які демонстрували іноземні пошукувачі місця праці. Ще одним поштовхом для майбутніх реформ стала масовість вищої освіти: у багатьох країнах упродовж 10–15 років кількість студентів зросла в 3–5 разів. Вища освіта перестала бути елітарною. Таке значне збільшення кількості студентів в умовах демографічної кризи призвело до значного погіршення якості вступників. Відтак, виникла необхідність диференціації рівнів навчання, використання нових парадигм та технологій навчання, переходу до навчання впродовж життя тощо.

Ідеї створення європейського університетського співтовариства та єдиного європейського простору вищої освіти виходять від найстарішого в Італії й у всій Європі Болонського університету. Ще в 1986 році, готуючись до свого 900-річного ювілею, він звернувся до всіх університетів Європи з пропозицією прийняти Велику Хартію Університетів - Magna Charta Universitarum. Ідея була з ентузіазмом підхоплена, і під час ювілейних урочистостей в 1988 році цей документ, що проголошує універсальні і вічні цінності університетської освіти, а також необхідність тісних зв'язків між ними, був підписаний ректорами 80 вузів. Велика Хартія університетів (Magna Charta Universitatum), де проголошені основні засади, що мають назавжди зостатися принципом діяльності університетів як центрів культури та освіти. Ця Хартія є невід’ємною складовою Болонської декларації. У 1997 році під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, які існують у системі вищої освіти Європи. Цю конвенцію підписали 43 країни (Україна в тому числі), більшість з яких згодом сформулювали і принципи Болонської декларації. Лісабонська угода декларує наявність та значення різноманітних освітніх систем і має на меті створення умов, за яких більша кількість людей, скориставшись усіма перевагами і здобутками національних систем освіти і науки, зможе бути мобільною на європейському ринку праці.

Початком дієвого вирішення стала зустріч чотирьох з міністрів освіти, що

брали участь у святкуванні 800-річчя паризького університету Сорбона в 1998 році, зійшлися думками про те, що сегментація європейської вищої освіти в Європі заважає розвитку науки та освіти. Ними була підписана Сорбонська декларація "Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти", яка вперше обгрунтувала стратегічну мету створення зони європейської вищої освіти і прискорила подальший розвиток подій. Вже в наступному 1999 році в м. Болоньї (Італія), відбулася історична перша конференція двадцяти дев'яти європейських міністрів, відповідальних за освіту. Прийнята ними декларація "Зона європейської вищої освіти", визначила основні цілі, що ведуть до досягнення порівнянності і, в кінцевому рахунку, гармонізації національних освітніх систем вищої освіти в країнах Європи.

В даний час очевидно, що це була унікальна угода, тому що сьогодні процес включає в себе 47 країн-учасниць, з 49 країн, які ратифікували Європейську культурну конвенцію Ради Європи (1954). Прийняття Болонської декларації 19 червня 1999 року вважається офіційною датою початку Болонського процесу.

Основними положеннями Болонської декларації є:

- прийняття спільної системи порівняння та визнання освітніх кваліфікацій та наукових ступенів, впровадження уніфікованого Додатка до диплома про вищу освіту;
- введення двох етапів навчання – додипломного (не менше 3 років), післядипломного (1–2 роки магістерської програми та 3 роки докторантури);
- впровадження розробленої інститутами ЄС системи трансферних кредитів European Credit Transfer System (ECTS);
- прийняття європейського стандарту оцінки знань та якості навчання (запровадження уніфікованих критеріїв, методів оцінки);
- подолання перешкод, що заважають вільному руху студентів, стажерів, учителів, дослідників, викладачів, менеджерів у галузі освіти.

Основними поняттями Болонської декларації є:

- навчальний модуль (змістовний) (надалі – модуль);

- освітньо-кваліфікаційні рівні (бакалавр, магістр);
- навчальний кредит (надалі – кредит);
- навчальний рейтинг (надалі – рейтинг);
- тьюторіал [1, 40].

Болонський процес – це процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи [2, с.118].

Мета Болонського процесу:

- підвищення якості та конкурентоздатності європейської освіти на основі збереження національних освітянських надбань;
- розвитку загальноєвропейської системи забезпечення якості та поглиблення міжнародної кооперації.

Основними засадами Болонського процесу є:

1. Введення двоступеневої вищої освіти (сьогодні в Україні діє триступенева система: бакалавр, спеціаліст, магістр).
2. Запровадження кредитної системи обліку трудомісткості навчальної роботи студента.
3. Організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Встановлення стандартів транснаціональної освіти.
4. Істотний розвиток мобільності студентів і викладачів.
5. Забезпечення працевлаштування випускників. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути сприйняті європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.
6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене у рамках Болонського процесу, є залучення до Європи більшої кількості студентів з інших регіонів світу.

Вважається, що введення загальноєвропейської гарантії якості освіти, кредитної нагромаджувальної системи, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти»[3, 2].

Основними цілями Болонського процесу є:

- побудова європейської зони вищої освіти як ключового напрямку розвитку мобільності громадян з можливістю працевлаштування;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального і науково-технічного потенціалу Європи; підвищення престижності у світі європейської вищої школи;
- забезпечення конкурентоспроможності європейських вузів з іншими системами освіти в боротьбі за студентів, гроші, вплив; досягнення більшої сумісності і порівнянності національних систем вищої освіти, підвищення якості освіти;
- підвищення центральної ролі університетів у розвитку європейських культурних цінностей, в якій університети розглядаються як носії європейської свідомості.

Розпочнемо з негативних аспектів. По-перше, існує ризик неузгодженості дій під час проведення реформ. Це може статися, якщо деякі країни зверхньо підійдуть до проведення реформ. По-друге, ризиком, може стати надання окремим країнам переваги щодо стирання незначних відмінностей під час проведення реформ перед більш загальними проблемами. Боротьба з непринциповими деталями може відвернути нашу увагу від реальної загрози, що насувається ззовні. По-третє, ризик у недооціненні саме зовнішнього виклику (транснаціональна освіта, заочне навчання, студмістечка за кордоном під контролем іншого європейського університету чи заокеанського навчального закладу). Поки що ні уряди, ні вищі навчальні заклади не готові сприймати це як спільну проблему. По-четверте, не всі країни Європи залучено до процесу створення Європейського простору вищої освіти. Попри це, в системі Болонського процесу є багато й позитивних аспектів, зокрема й для України. Передусім це нові можливості, пов'язані з перспективою входження до

загальноєвропейського освітнього простору. Сюди ж відносяться: розширення доступу до вищої освіти; самостійне здійснення університетом контролю над своєю повсякденною діяльністю та навчальними програмами; визнання дипломів різних держав на міжнародному рівні; більша мобільність в європросторі для студентів та викладачів; спільні освітні та пошукові проєкти університетів; конкурентноспроможність на світовому ринку праці; управління університетами здійснюється на основі принципів демократії.

Можна виділити наступні пріоритети розвитку Болонського процесу, до яких, зокрема, належать: інтенсифікація міжнародного та міждисциплінарного співробітництва, запровадження інноваційних підходів до навчання та викладання, розвиток міжнародного співробітництва, мобільності, спільних освітніх програм, реалізація ініціативи ЄС щодо створення «Європейських університетів», подальша синергія ЄПВО та Європейського дослідницького простору, посилення ролі університетів в забезпеченні стійкого розвитку, співробітництво з іншими регіонами та міжнародними організаціями, надання Болонському процесу глобального виміру, участь в розробленні під егідою ЮНЕСКО Глобальної конвенції визнання кваліфікацій вищої освіти. [5, 16].

Для України, крім вище наведених напрямків розвитку, хотілося ще б зауважити, що для кращої реалізації Болонської декларації потрібно провести реформи у сфері інформатизації та комп’ютеризації освіти, оскільки основною первинною ланкою мережевого стану суспільства в цілому, зокрема систем освіти, є комп’ютер. З цією метою окреслене завдання зі створення індустрії сучасних засобів навчання, що відповідали б світовому науково-технічному рівню, є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти та інформатизації освіти. У зв’язку зі створенням інформаційних супермагістралей, глобальних освітніх мереж (GINIE, GLORIAD, GlobalSchoolNet, Educared та інших) виникає необхідність проведення дослідження можливостей, виявлення тенденцій та особливостей глобальних інформаційних освітніх мереж у процесі розвитку та інтегрування їх у системи освіти світу з метою забезпечення сучасними інформаційними технологіями

освітян України та доступу різних категорій користувачів до масивів банку даних освітньої інформації в рамках єдиного інформаційно-освітянського простору України та створення глобального освітнього простору. Актуальною проблемою є вирішення питань технічного характеру, а саме: невеликої кількості шкіл, які підключені до Інтернету та низькому рівню знань з комп'ютерної та Інтернет грамотності вчителів-практиків.

На сьогодні більшість українських випускників вищих навчальних закладів є неконкурентоспроможними на європейському ринку праці. Саме це зумовлює необхідність аналізу світового досвіду реформування освіти та подальшого вдосконалення нашої професійної сфери діяльності. Крім цього, потрібно покращити міжнародне співробітництво у сфері освіти та науки, на законодавчому рівні врегулювати правовідносини, які виникають між працівниками, дипломованих українськими ВУЗами, та європейськими роботодавцями.

Болонський процес для українських студентів відкриває наступні перспективи:

- підвищення якості освіти, що знаходить своє відображення в посиленні пошукової, творчої діяльності студентів; активне включення студентів до самостійної професійно орієнтованої діяльності; впровадження гнучкої взаємодії теоретичних, прикладних і практичних аспектів навчання;
- забезпечення взаємного визнання дипломів на європейському рівні;
- підвищення мобільності в європейському просторі для студентів;
- конкурентоспроможність на європейському і світовому ринках праці;
- забезпечення працевлаштування випускників, тобто поступове вирішення проблеми розриву зв'язків між сферою освіти та ринком праці.

Отже, Болонський процес, як засвідчує його розвиток протягом перших майже двадцяти років, надзвичайно амбітне за складністю окреслених завдань та глобальне за впливом явище. Проте насамперед це безпосередньо Процес, що розвивається та реалізується за відповідними законами. Незмінною

залишається мета – підвищити якість та конкурентоспроможність європейської освіти, зміцнити інтелектуальний, культурний, соціальний, науковий та технологічний потенціал, створити Європу Знань як незамінний чинник соціального та людського розвитку в новому тисячолітті.

Прийняття Болонської декларації – це ще один доказ того, що зміни в освіті не є раптовим відкриттям, це швидше результат поступового усвідомлення взаємодії процесів економічної та політичної інтеграції, наслідок розвитку ідей та інновацій у освітянській сфері. Враховуючи тенденції глобалізації, яка, крім усього іншого, означає ще й небачене загострення конкуренції між державами, стає очевидним, що лише країна, яка забезпечить адекватний сучасним вимогам розвиток освіти та науки, може сподіватись на достойне місце у світовому співтоваристві.

Також потрібно зауважити, що інтеграційні процеси в сфері розвитку освіти та науки, як це неодноразово підкреслюється в установчих документах Болонського процесу, поєднано із збереженням та розвитком неповторного національного досвіду, культурної спадщини кожної країни. Отже, "євростандарт" в освіті в жодному разі не означає уніформізації, нівелювання специфіки освітніх систем європейських країн, а спрямовано на їх взаємне узгодження та гармонізацію з потребами сучасного світу.

Україна також стоїть на шляху перебудови та трансормування концепту вищої освіти та в більшості випадків виконала основні положення Болонської декларації, проте не варто забувати недопрацьовані моменти, які є причиною надалі рухатися та розвиватися.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Єгорова В. В., Голубєва М. О. Болонський процес: історія питання та проблеми реалізації //НАУКОВІ ЗАПИСКИ. Том 71. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота — Львів, 2007 — С. 37-43

2. Ільченко А. М. Вища освіта і Болонський процес: Навчально-методичний посібник / Автори-укладачі: Ільченко А. М.,

Шейко С. В. – Полтава: РВВ ПДАА, 2014. – 316 с

3. Кудіна В. В. В рамках Болонського процесу // Слов'янський університет.– 2004.– № 2.– С. 2

4. Болонський процес в Україні: плюси і мінуси// Анатолій Павко/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1682

5. Рашкевич Ю. М. БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС: ІСТОРІЯ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ// "Освітня аналітика України" № 3 (4) — К., 2018 — С. 5-16.

CULTUROLOGY

УДК 330

ВОКАЛЬНО-ЕСТРАДНЕ ВИКОНАННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Корзун Лілія Юріївна
студентка
Київська муніципальна академія
естрадного та циркового мистецтв
м. Київ, Україна

Анотація Дослідження представлене у відповідній статті передбачає визначення основної сутності поняття вокально-естрадного виконання. Стаття висвітлює концептуальні положення вокально- естрадного виконання Київщини кінця 20 початку 21 століття. Тому, постала необхідність дослідити особливості вокально-естрадного виконання.

Було досліджено основні теоретико-методологічні засади процесу формування вокально-естрадного виконання, а також проаналізовано історичні особливості становлення вокально-естрадного виконання. Для визначення ключових засад дослідження було використано аналітичний та дослідницький метод, описовий та пояснювальний метод було застосовано для визначення основних понять досліджуваної теми, а також методи синтезу, аналізу та інтерпретації природного права людини в процесі формування постмодерного суспільства. Результати проведеного дослідження свідчать, що вокально-естрадне виконання формувалось впродовж історичного розвитку, сучасне виконання є результатом попереднього історичного досвіду становлення.

Ключове слово: вокальне мистецтво, естрадне виконання, голос, сучасне суспільство, культурні епохи.

Виконавчі традиції естрадного мистецтва мають власну специфіку. Вокальне виконання супроводжується цілим комплексом виконавчих засобів: спів у поєднанні з танцювальними рухами, акторська майстерність, сценічна дія, вільне спілкування із залом, пантоміміка, спецефекти на сцені (світло, дим, вогонь, фонтани та ін.), колективна хореографія, екстравагантність костюма та гриму та ін [2].

До особливостей виконавських традицій естрадного співу належить використання мікрофона [5]. Як наслідок цього, починаючи з 30-х років XX ст. все більше популярною є манера співу у вигляді крунінгу – тихого, інтимного співу, розрахованого на можливості спеціальної апаратури звукопідсилення. Нині така манера використовується переважно у джазі [4, с. 11]. Разом з тим виконавці джазової музики нерідко звертаються і до іншого прийому – співу або «крикового співу» [3]. Пошуки виконавцями нових звукових фарб приводять у наші дні і до появи ряду інших виконавських манер, близьких «криковим співом» і які передбачають хіба що розщеплення звуку, як, наприклад, скримінг і гроул [6]. Ці манери сформувалися у надрах альтернативних напрямів рок-музики, але сьогодні широко використовуються не лише в естрадній музиці, а й у сучасному джазі.

Розуміння специфіки естрадного вокального мистецтва обумовлено розглядом його сутнісних характеристик із різних точок зору:

• виконавських традицій;

• стилістики музичної мови та змісту художнього образу естрадних пісень;

• акустичних особливостей звучання голосу співака у зв'язку з інтерпретацією художнього образу твору, що виконується;

• фізіології звукоутворення співацького голосу естрадного співака;

• психофізіології впливу естрадного співу на слухачів [1].

Специфіка естрадної манери звукоутворення та сприйняття тембрового звучання голосу співака може стати зрозумілою лише на основі порівняльного аналізу з іншими жанровими напрямками у вокальному мистецтві [7].

Це відноситься до природної координації в роботі всіх систем голосоутворювального комплексу: енергетичної (дихання), генераторної (гортань), резонаторної (артикуляційний апарат) та нервового апарату, що здійснює зв'язок головного мозку з руховою периферією [8].

Крім того, співакам усіх жанрових напрямків однаково необхідно володіти певними вокальними навичками:

- Співочим диханням, а головне - співом на так званому прихованому диханні;

- Досить широким звуково-сотним діапазоном голосу (для професійного співака не менше двох октав);

- Різними видами атаки звуку;

- довільним керуванням голосовими регістрами;

- стабілізацією положення гортані в співі, незалежно від типу голосного, висоти та динаміки звуку;

- різним нюансуванням;

Таким чином, можна сказати, що з точки зору акустики специфіка звучання голосу естрадних співаків пов'язана головним чином із роботою апарату артикуляції. Однак з позицій фізіології голосоутворення постановка голосу щодо роботи гортані та дихального апарату має загальну основу для представників будь-яких напрямків у вокальному мистецтві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василенко Л. М. Взаємодія виконавського і методичного компонентів у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики : автореф. ... дис. канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 / Василенко Людмила Михайлівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с. http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/819/100310077?sequence=3&isAllowed=y

2. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : [монографія] / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України,

2008. – 274 с https://lib.kherson.ua/publ.pedagogika-mistetstva-978-966-8847-79-0

3. Самойленко О. Композиційносемантичний аналіз музики і явище катарсису // Матеріали до українського мистецтвознавства. – К., 2003. – Вип. 3. С. 88–93 http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2003/03soiasm.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1

4. Сюта Б. Деякі аспекти методики аналізу сучасної музики // Студії мистецтвознавчі. – К., 2008. – Число 4 (24). – С. 120–124 http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43587/13-Syuta.pdf?sequence=1

5. Швед М. Особливості сприйняття сучасної музики і спроби класифікації слухацької аудиторії // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісн. – К., 2006. – 2006. – Вип. 3. – С. 211–220. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=khud_kult_2006_3_18

6. Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., & Sturm, J. E. The KOF globalisation index-revisited. The Review of International Organizations. 2019. № 14. P. 543–574 https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11558-019-09344-2.pdf

7. Gardner, H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York, NY: Basic Books, 1983. - 528 p. https://howardgardner01.files.wordpress.com/2012/06/443-davis-christodoulou-seider-mi-article.pdf

8. Giddens, A. Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age. Cambridge: Polity Press, 1991. - 264 p https://s3.amazonaws.com/arena-attachments/50002/Giddens_ModernityandSelf-Identity.pdf

LITERATURE

УДК 821.111(73)-31.09(092)

ЗІТКНЕННЯ ІДЕЙ ГУМАНІЗМУ ТА АНТИГУМАНІЗМУ В РОМАНІ-АНТИУТОПІЇ “451 ЗА ФАРЕНГЕЙТОМ” ПИСЬМЕННИКА-ФАНТАСТА РЕЯ БРЕДБЕРІ

Тимчук Олена Тихонівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри практики англійської
мови і методики її навчання
Сало Ростислав Володимирович
студент-магістрант
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Анотація. У статті висвітлюється зіткнення ідей гуманізму та антигуманізму в романі-антиутопії «451 за Фаренгейтом» письменника-фантаста Рея Бредбері. Розглядаються різні підходи щодо визначення поняття «гуманізм» як системи ідей і поглядів на людину та її свободу, гідність, творчу діяльність як найвищі соціальні цінності та вимога їх захисту; визнання пріоритетності людських цінностей в розвитку суспільства, створення умов для всебічного розвитку та самореалізації людини. Визначено основну концепцію гуманізму в творчості Рея Бредбері, а також морально-етичні проблеми, акцентовані в творі «451 за Фаренгейтом».

Ключові слова: гуманізм, дегуманізм, гуманістичне виховання, антиутопія, людина постмодерну, дозвілля, естетизація.

Актуальність наукового дослідження зумовлена зростаючим інтересом до висвітленні проблем гуманізму та антигуманізму в суспільстві загалом і у

літературі зокрема. Вивчення і подальший розвиток філософських, культурологічних, психолого-педагогічних концепцій про особистість, цінності, мораль, гуманізм через призму роману-антиутопії «451 за Фаренгейтом» письменника-фантаста Рея Бредбері дасть змогу сформувати чітку картину відповідності суспільства принципам народності, гуманності, взаємодії загальнолюдських і національних цінностей.

Об'єкт дослідження – роман-антиутопія «451 за Фаренгейтом».

Предмет дослідження – своєрідність концепцій гуманізму в оповіданнях Рея Бредбері.

Мета дослідження: на основі аналізу ідейно-художніх особливостей новелістики Рея Бредбері, що знайшли своє втілення у романі «451 за Фаренгейтом», визначити своєрідність світогляду і творчої манери письменника.

Творчість Рея Бредбері є одним із дивних проявів сучасної американської культури, цього складного конгломерату, в якому складно й суперечливо переплітаються бунтарі й злі духи, провісники добра, апологети насильства, таланту й вульгарності.

Бредбері – видатний майстер слова, визнаний стиліст, тонкий психолог, проникливий лірик, але передусім мудрий оповідач, який поєднав проникливість літньої людини, яка знає ціну людським словам і вчинкам, із захопленим поглядом дитини, яка вперше побачила м'які та ясні кольори світанку. «Художня література про майбутнє, – каже Р. Бредбері, – допомагає жити сьогоденням». Адже майбутнє народжується сьогодні. Його зараз ми створюємо. У кожну хвилину нашого життя ми маємо можливість створити його.

Наукова фантастика, на думку письменника, репрезентує майбутнє людини, використовуючи очікувані успіхи науки і техніки, матеріалізує різноманітні філософські теорії. Рей Бредбері розглядає художню літературу як гнучкий інструмент критики, але передусім це естетичний прийом, який висвітлює найболючіші проблеми нашого часу.

Уже в далекому 1949 році тоді ще майбутній американський дослідник У. Сміт у своїй студентській роботі «Who's Who in Hell: A Guide and International Address Book for Humanists, Freethinkers, Naturalists, Rationalists and Non-teists» зробив спробу класифікувати різного роду прояви гуманізму, зокрема, виокремлюючи гуманізм античний, класичний, теїстичний, атеїстичний або світський гуманізм, комуністичний, натуралістичний. Продовжуючи розвивати думку У. Сміта, П. Курц акцентує увагу на ліберально-релігійному гуманізмі, а учений Ю. Харарі проповідує еволюційний, соціалістичний, ліберальний гуманізм. Така умовна класифікація залежить від тих цінностей, які учені бралися за основу.

Простими словами, гуманізм – це віра в цінність, свободу і незалежність людини. З точки зору гуманістів, всі люди володіють власними моральними цінностями і несуть відповідальність за власні вчинки. Кожна людина, на думку гуманістів, здатна мислити розумно і робити раціональні висновки: відрізняти добре від поганого, моральне від аморального. У науковій літературі існують різні підходи щодо визначення поняття «гуманізм»:

Гуманізм – це особливий тип світогляду, в основу якого покладено переконання в безмежності людських можливостей та здібностей до самовдосконалення, прагнення свободи й захисту особистої гідності, використання права людини на щастя та задоволення її потреб, інтересів, гарантованих безпосередньо суспільством [2, с. 39].

Гуманізм – історично змінна система поглядів, яка визначає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей [3, с. 12].

Гуманність – це любов до учнів, уміння поважати їхню людську гідність, потреба та вміння надавати кваліфіковану педагогічну допомогу в їхньому особистісному розвитку. «Хваліть дитину за те, що вона зробила для неї щось нове, і вона спробує зробити те саме, щоб знову отримати похвалу. Досвід показує, що розвиток дитини значно сповільнюється, якщо ми не цікавимося тим, що вона робить, що вона робить і як вона це робить» [1, С. 70].

Гуманістичне виховання – одне з провідних стратегічних завдань виховання молоді. Принцип гуманізації виховання передбачає створення умов для формування кращих якостей та розвитку здібностей людини, розкриття джерел її життєвих сил; гуманізацію взаємин між вихователями і вихованцями, постановку виховання в центр навчально-виховного процесу, повагу до особистості, її гідності, розуміння її запитів, інтересів, довіри до неї; формування щирої, доброзичливої, милосердної людини [7, с. 26–28].

Безсумнівно, що рекреація в широкому розумінні відноситься до всіх сфер людської діяльності. Бредбері відчуває всі зміни, що відбуваються в суспільстві. Як наслідок цих змін відбувається переорієнтація усвідомлення з цінності праці на самооцінку дозвілля. Зростаюча значущість сфери вільного часу в сучасних соціокультурних контекстах зумовлює вибір людьми тієї професії, яка їм до душі та якою вони хочуть займатися. Саме це робить вільний час особливо привабливим і змістовним. Більше того, це змушує нас переосмислити нові реалії, концепції та висновки теоретиків вільного часу в множинності його репрезентацій у складному світі сучасного людського життя.

Виникнення нового досвіду відпочинку пов’язують із появою постмодернізму: «зміни образу почуттів» і «нової структури свідомості», тобто з поглибленням глобальної перебудови капіталу та нового поділу праці; посилення боротьби за освітній капітал; загострення конкуренції в усіх сферах життя; вплив ідеології споживання; поширення туризму. Крім того, науково-технічна революція надала нового значення засобам масової комунікації, пом’якшила соціокультурні відмінності між людьми та типами поселень. Цьому сприяв розвиток системи навчання впродовж життя, її демократизація та гуманізація, широка доступність рекреаційної інфраструктури, що дозволило усвідомити необхідність не лише взаємозв’язку та взаємозалежності сучасного світу, а й фізичного, духовне і моральне виживання людства. Дедалі помітнішими є й такі тенденції, як збільшення кількості вільного часу для працюючого населення та зміна його якості; у сфері культури і дозвілля з’являються нові види і форми соціальної творчості. Але є й

зворотний бік. Так, існує тенденція відчуження людей від дозвілля. «Відчуження споживання включає не лише товари, які ми купуємо та використовуємо; воно набагато ширше і поширюється на наш вільний час» [4, с. 231-232].

Сучасна людина перетворюється на пасивного, відчуженого споживача, який споживає не тільки товари та послуги, а й «споживає» фільми, газети, журнали, спортивні ігри, розваги і т. д. Завдяки цьому людина стає не тільки активним учасником життя, а й намагається отримати якомога більше розваг, культури та всього іншого. Розглядаючи постмодернізм як «історичну фазу соціогенезу, в якій радикальний плюралізм є реальним і визнається основною конституцією суспільства», дозвілля також набуває плюралістичних рис [6, С. 291].

Постмодерністський світогляд і світовідчуття знайшли своє візуальне втілення в духовній культурі. З одного боку, мистецтво стало генератором багатьох постмодерністських ідей, а з іншого – формою кодування, передачі та прояву цих ідей. Багато рис, характерних для культури постмодерну, не стільки характеризують, скільки виражають загальнокультурну парадигму сучасності, яка безпосередньо впливає на культуру дозвілля. Тому, аналізуючи сучасну культуру дозвілля, слід звернутися до вивчення тенденцій, які сприяють дезінтеграції сучасного дозвілля в повсякденному житті.

Однією з таких тенденцій є естетизація форм суспільного життя, яка змінює сприйняття життєвого світу (побутової, виробничої, соціальної та інших сфер життя). На думку Ф. Мюре, «поверхнева» естетизація (естетизація повсякденна) відбувається внаслідок зближення мистецтва і побуту, що відбувається під впливом універсальної технічної відтворюваності творів прикладного мистецтва [8, с. 224]. Ж. Бодрійяр зазначає: «Сьогодні ця ескалація поєднує в собі абсолютно всі форми мистецтва та всі стилі, які входять до трансетичної сфери симуляції» [4, с.30], що означає стирання меж між естетичною сферою мистецтва та повсякденним життям.

Загалом, поняття естетизації означає процес стирання відмінностей між

мистецтвом і повсякденним життям. Вживається в трьох значеннях. По-перше, естетизація повсякденності як звернення митців до повсякденних предметів і перетворення їх на предмети мистецтва. Тобто перенесення художніх явищ у повсякденну дійсність. По-друге, перетворення повсякденності в естетичний дизайн через прагнення до сталого стилю в одязі, зовнішності, дозвіллі тощо. По-третє, сприйняття історичної дійсності як естетичного артефакту. У руслі сфери вільного часу ми бачимо всі три аспекти естетизації життя. Поява товарів масового споживання призвела до вивільнення творчої енергії, яка перемістилася в повсякденну реальність. Споживачі зруйнували ієрархію високої та низької культури. Естетизація стає засобом самоідентифікації та ідентифікації особистості. Це яскраво простежується у сфері дозвілля, де відбираються новітні форми його реалізації (конструювання тілесності за новими стандартами, екстремальні форми проведення часу тощо). Одним із наслідків естетизації повсякденності є святкування життя в сучасному світі, що уможливлює поширення різноманітних форм відпочинку на всі сфери життя людини. Таким чином, поява нових цінностей у результаті зміщення акцентів у способі життя призводить до формування нового образу людини в сучасному світі. Це зумовлює суперечливе моральне, естетичне, психологічне та соціальне сприйняття проведення вільного часу, де розваги стали відігравати чи не найважливішу роль. Показовий факт: сучасне дозвілля ніби підкреслює і підсилює легковажність і плин часу. І люди, реагуючи на засоби святкової реклами, велику кількість розважальних, ігрових моментів, висловлюють свою готовність до анімації. В результаті сама повсякденність нагадує свято, але водночас виснажує його естетично. Одним лейтмотивів у творчості американського письменника-фантаста є дегуманізація суспільства в епоху глобального наступу «машин». Як зауважує В. Джанібеков, «людина у світі Рея Бредбері стикається не стільки з природою, яка її породила, скільки зі своїм власним, відчуженим Іншим. Зіткнення настільки драматичне, що люди іноді не можуть цього сприйняти. Піддані страху та оманам, вони капітулюють перед Іншим і крок за кроком втрачають економічну, політичну та духовну свободу,

змінюючи своє первісне, безпосереднє («дитяче») ставлення до існування, до ближнього, до себе» [1, с. 4].

Письменник глибоко вражений механізацією і надзвичайним поширенням антидуховності в сучасному суспільстві, реальною небезпекою ядерного апокаліпсису, але він сповнений віри в силу людського розуму, в силу любові і добродушності людини. «Я дарую людям свою любов на все життя», – сказав Бредбері в недавньому інтерв'ю. – Я вчу їх усвідомлювати – тобто любити. Починаєш з малого, але викликаєш у людей дуже високі почуття» [2, с. 212]. Представляючи Америку 21 століття, Бредбері створює картину майбутнього на основі сучасних тенденцій. У романі письменник створює антимодель, використовуючи символи своїх фантазій. Він задається питанням про долю земної цивілізації, про майбутнє Америки з її нетрадиційно сформованим менталітетом, з її національним колоритом. США, про які йдеться у книзі, – це фактично ті ж Сполучені Штати 20-го століття, з їх споживчою культурою, нав'язливою рекламою метро, «мильними операми» та штучно затишним світом котеджів. Тільки все доведено до крайності, до горезвісного «абсурду»: пожежники не гасять пожежі, а спалюють заборонені книги; люди, які вважають за краще ходити, а не вести, вважаються божевільними; можна навіть милуватися природою.

Розвиток науки, стрімкий розвиток техніки змінили мислення людей. Технічний прогрес значно полегшив життя людини, натомість сильно пригнічує в ній інстинкт самозбереження. Стадні почуття допомагають людям виживати в новому суспільстві, яке стає не тільки технократичним, а й тоталітарним, і це насамперед позначається на духовних аспектах життя людини. Нормою поведінки є споживацьке існування, в якому єдиною їжею для розуму є розвага, а реальність підмінюється примітивними телеілюзіями [5].

Описаний Бредбері світ виник не так одразу. У двадцятому столітті до засобів масової інформації та засобів зв'язку, таких як газети, пошта, телеграф і телефон, додалися радіо, телебачення, відео- та аудіосистеми, комп'ютерні мережі тощо. Обсяг інформації, яку може засвоїти людина, значно збільшився,

що призвело до інформаційного перевантаження. Нерідко несучи в собі деструктивне, агресивне начало, а часом і суперечливий характер, інформація почала негативно впливати на психіку і здоров'я людей. Виникла необхідність створити методи захисту від такого впливу. У своєму романі Рей Бредбері пропонує один із варіантів вирішення цієї проблеми: репресії літератури почалися не самі по собі – вони були вимушеними. Коли в якийсь момент стало зрозуміло, що інформаційну сферу потрібно обмежити, постало питання: яка її сфера? Без засобів зв'язку неможливо обійтися, а телебачення і реклама давно стали невід'ємною частиною життя людей, і багатьом вони цікаві з практичної точки зору. Рішення було знайдено в тому, щоб позбутися книжок [4].

Роман «451 градус за Фаренгейтом» – це тонка та вміла критика споживчого суспільства, страх перед його деградацією та застереження звичайній людині. Суспільство споживання, описане Бредбері, спалює не книги, воно спалює себе – свою історію, свою культуру. Цінність роману полягає в цій жахливій картині майбутнього, яка може здійснитися. Американський ідеал безтурботного життя, мрії про загальну рівність, відсутність зайвих тривожних думок – ця межа мрії суспільства може перетворитися на кошмар, якщо не прислухатися до застережень автора [5].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран Г. Вивчення роману В.Винниченка «Сонячна машина» на уроках української літератури. Українська мова та література. 2000. №14. С.4–6.

2. Білецький О. «Сонячна машина» В. Винниченка. Критика. 1928. № 2. С.31–43.

3. Богданова Л. Мегатекст В. Винниченка: літературознавча, психологічна та філософська рецепції. Наукові записки. Випуск 92. Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. С. 3–10.

4. Бондаренко Ю. «Сонячна машина» В. Винниченка: ідеаційність проти сенситивності: застосування філософсько-історичних підходів до вивчення

літератури. Дивослово. 2007. № 7. С. 17–22. URL: http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/656.

5. Борецький М. І. Історико-літературний прогрес, стиль доби, літературні напрямки, школи, гуртки./ М. І. Борецький // Довідковий матеріал для формування поняттєвого апарату з питань літературознавчої науки. – 2004. № 2. – С. 42–50.

6. Култаєва, М. Д., Навоцький О. І., Шеремет І. І. Європейська теоретична соціологія XX-XXI століття: навч. посібн./М. Д. Култаєва, О. І. Навоцький, І. І. Шеремет.: Харків: ХНПУ, 2008. - 331с.

7. Каптерев П. Ф. Педагогічна психологія / П. Ф. Каптерев. – СПб., 1983. 658 с. 4. Лавриненко О. Формування гуманістичних цінностей – важливий аспект виховання молодших школярів / О. Лавриненко. // Рідна школа. – 2004. № 7 – 8.– С. 26 – 28.

8. Мюре Ф. Після історії //Іноземна література, 2001. - № 4. – С. 224- 242.

POLITICAL SCIENCES

UDC 327

SOFT BALANCING BY CHINA IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

Babashova Sanubar Adishirin gizi
Baku State University

Abstract. Since the effectiveness of the balance of power is a constant subject of debate, its main problems, possibilities and contradictions within the system have been the object of research, especially, of the realist and neorealist paradigms.

Key words: balance of power, hard balancing, limited hard balancing, soft balancing, band waging

Realists believe that the balance of power is a guarantee of the stability of the international system, the main criterion of international order and security. In order to define the concept of the balance of power, its essence, nature and dynamics, it is necessary to pay attention to its theoretical foundations. The balance of power is narrowly understood as a system created by states with approximately equal power. In a broad sense, the balance of power is the position or policy of a state or group of states in international relations to defend themselves by bringing their power to the same level as the power of another country or group of countries. States implement the policy of balance of power by two means: by increasing their material forces (elements of power) through armaments or territorial expansion; by building various alliances and combining their powers with the powers of another state or states. T. V. Paul presented three models of balancing against different levels of threats - "hard balancing", "limited hard balancing" and "soft balancing" - in his research.

"Hard balancing" is a strategy between states in intense competition. Hard balancing usually involves strengthening military capabilities. Hard balancing occurs when there is a real threat to state security, when a hegemonic state becomes too powerful, or when a struggle between rival states heats up. Mass armaments and armaments programs based on national and international means and military resources are an effective means of hard balancing. Despite the fact that hard balancing is consistent with the realist (both classical realist and neorealist) paradigm of forming and maintaining open military alliances, examples of it are rare in modern times. During the Cold War period, the competition between the two superpowers in all spheres of international relations and mass armaments is considered a tough balancing act (Ikenberry, 2002: p. 25). The main goal of balancing is to prevent great powers from achieving hegemony and to ensure balance between them. States carry out two types of actions against the state they threaten - internal balancing (increasing internal capabilities) and external balancing (establishing unity or alliance).

If any state mobilizes its capabilities to prevent threats, it is internal balancing. If any state faces with threats through cooperation with other states, implement external balancing policy. Modernization of military forces and adaptation to the military capabilities of rival states serves internal balancing.

China has successfully pursued a strategy of domestic hard balancing, relying on technologically superior weapons to counter attempts at hard balancing against itself in the region. Rapidly increasing military spending since 2010 serves China's domestic hard balancing strategy. As a result of ever-increasing military spending, military technology has been significantly modernized and allowed China to incorporate state-of-the-art weapon systems into its military base. Even if the main direction of China's military strategy is defensive, the Chengdu J-20 fighter jet and Type 055 destroyer have been put under the control of the Chinese Armed Forces (Han, 2020: p. 12). China avoids a hard balancing strategy. China actively supported the US global anti-terrorist campaign and mediated the nuclear crisis with North Korea in order to achieve US neutrality on the issue of Taiwan, which is one of the disputed issues between China and the US. In the UN Security Council, China

supported the anti-terrorist resolutions that gave the US a reason to conduct military operations in Afghanistan. Also, at the request of the US government, China has agreed to freeze the accounts of people suspected of terrorism in Chinese banks and to use the Shanghai APEC Summit platform to support the US anti-terrorist company. In 2003, China played an important role in mediating the North Korean nuclear crisis between Washington and Pyongyang. It has been reported that China has restricted oil shipments to North Korea and has deployed troops around the Sino-Korean border to pressure Pyongyang to return to multilateral talks with the United States. External balancing – the formation of open military alliances is largely not practiced by major powers in modern international relations as it leads to large-scale conflicts.

"Limited hard balancing" is based on limited arms production, informal alliances and strategic partnerships. Joint efforts to defend each other without formal commitment and attempts to share resources are fundamentally different from formal alliances or hard balancing. A limited hard balancing is information sharing, joint exercises, coordinated actions against non-traditional security threats (such as terrorism, cyber security and drug trafficking) and technology cooperation. Chinese researchers consider the limited hard balancing strategy to be more flexible and efficient than formal alliances that involve hard balancing. In modern international relations, relations between China and Russia, India and the United States are considered examples of limited hard balancing (Han, 2020: p. 5).

"Soft balancing" involves close cooperation with formal and informal institutions, regional and international organizations. Soft balancing involves the involvement of international institutions, economic and diplomatic means. Unlike hard balancing and limited hard balancing strategies, soft balancing is considered diplomatic coalitions without a military component. From this point of view, the position of China, Japan, Germany, France, and Russia, which opposes the activities of the United States in Iraq, can be considered as an example of soft balancing (Paul, 2005: p. 59).

T. V. Paul considers that soft balancing is applied in situations where the position and military activity of a hegemonic state seriously threaten the interests of

other states. Where the application of soft balancing is necessary, the hegemonic state has a dominant position in the security and economic spheres in world politics. Since soft balancing does not include military means, the hegemonic state does not react seriously to the activities of other states. In modern international relations, the intersection of the interests of major powers in the Indo-Pacific region has led to the strengthening of international competition in this region. Active foreign policy and activity of the United States in the Indo-Pacific region, the Quadrilateral Security Dialogue (the "QUAD"), which began in 2007, including the United States-Australia-Japan-India, and the Malabar joint military exercises held by India, Japan, the United States and Australia.

China has put forward a global infrastructure development strategy called the "Belt and Road Initiative" to prevent soft or hard balancing alliances against itself in various regions where the US position is strong, including the Indo-Pacific, Europe, Mediterranean regions.

The Belt and Road Initiative is a major source of investment and infrastructure development for many countries in the region. China has invested nearly $90 billion in partner countries from 2013 to 2018, and has completed nearly $400 billion worth of infrastructure construction projects. China has signed cooperation agreements in the field of technology with partner countries and provided those countries with the necessary technology. China's support for partner countries limits the likelihood that they will join an alliance against China. Strong regional states like India and Japan have limited opportunities to come up with large-scale projects due to the lack of resources or the lack of potential to fulfill their obligations to the regional states. As a result, China's position has strengthened through economic assistance in countries such as South Asian countries, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal and the Maldives, while India has fallen behind in regional competition. The Belt and Road Initiative has also spread to European Union (EU) countries. Italy's accession to the project in March 2019 was met with displeasure by the US, which is deeply concerned about China's influence on the EU.

As a result of relationship and cooperation China appeared as main partner for

the EU countries. Being only major global economy to see growth in 2020 China has demand for European cars and goods. China's export to Europe benefited from strong demand for medical equipment and electronics. The EU and China are trying deepen their economic ties, both sides seeking to ratify an investment deal that would give European companies better access to the Chinese market.

Thus, the effectiveness and current state of the balance of power in modern times is controversial. Throughout history, the world has experienced great upheavals, witnessed great crises, and great powers have existed in the international system. But at no time has the current uncertainty existed. Different theorists and researchers focus on different concepts, formulas and theories to understand system uncertainty. There are debates between different schools regarding the ideas that are at the center of issues such as the polarity of the international system and the processes of polarization, globalization and the clash of civilizations. Currently, theorists are not focused on the existence of the balance of power theory, but, as a rule, on the study of events and processes in international relations, taking into account its dynamics and characteristics. Many socio-political figures continue to describe modern international relations in terms of the balance of power. The balance of power with its metaphorical content makes it easier to explain many features of international relations.

REFERENCES:

1. Han Z., Paul T.V. (2020) The Chinese Journal of International Politics, Volume 13, Issue 1, pp. 1–26
2. Ikenberry J. G. (2002) "Introduction", G. John Ikenberry (der.), America Unrivaled: The Future of the Balance of Power, Cornell University Press, p. 336
3. Paul T. V. (2005) "Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy", International Security, XXX/1, 2005, p. 46-71

УДК 323.2

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ТЛУМАЧЕННЯ ФЕНОМЕНА ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

Лазоренко Марія Костянтинівна,
Новак Єлизавета Ярославівна,
Пастухов Антон Володимирович
магістранти
Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: у статті розглянуті основні підходи до визначення та тлумачення феномена політичного насилля. Стверджується, що політичне насилля не обмежується лише фізичним примусом, воно включає в себе також засоби символічного та психологічного примусів.

Ключові слова: політичне насилля, влада, примус, держава, політико-владні відносини.

Тема політичного насилля часто виступає предметом різноманітних сучасних дискусій чи наукових робіт. В наш час існує багато різних інтерпретацій та визначень цього поняття, а серед науковців відсутня єдність у розумінні його сутності.

А. Гжегорчик вважає, що насилля пов’язане не тільки з фізичними та матеріальними втратами у формі пограбування чи вбивства, що є прямими, очевидними, брутальними формами насилля. Але поряд з ними існує ще насилля, яке пронизує психологічну та інтелектуальну сферу і проявляється опосередковано – у вигляді спотвореної інформації, а також нав’язуванні власних переконань опонентові, тощо. Для нього насилля проявляється у «примушенні людей до прийняття певних рішень, умов чи поведінки, шляхом руйнування їх біологічного і психічного життя, або за допомогою загрози такого руйнування» [1, с. 56].

Українська науковиця А. Боброва у своїй роботи «Основні форми сучасного політичного насилля» дає наступне визначення: «політичне насилля – це обмеження чи узурпація волі соціального суб'єкта (групи соціальних суб'єктів), яке здійснюється за допомогою зовнішнього примусу (необов'язково фізичного) і має своїм наслідком заподіяння шкоди як матеріального, так і духовного (психологічного, емоційного) характеру» [2, с. 16].

Відомий соціолог М. Вебер стверджував, що насилля є головним інструментом державної влади і держави як такої. Він вказує, що «дати соціологічне визначення сучасної держави можливо лише виходячи з специфіки використання нею, як і будь-яким іншим політичним союзом, засобів фізичного насилля» [4, с. 645]. Базуючись на вченні М. Вебера Х. Хофмайстер вважає, що держава – це єдиний політичний інститут який володіє легітимним правом на застосування насилля [4]. Адже лише за таких обставин держава зможе гарантувати збереження власного суверенітету і обмежити джерела незаконного насилля, носіями якого можуть стати різні соціальні групи, які значно послаблять роль держави в суспільстві. Політичне насилля для держави стає гарантом суверенітету, а сама держава постає для суспільства узагальненим символом легітимного примусу [5, с. 22].

Видатний науковець Ч. Міллз стверджував, що між насиллям і владою є органічний та безальтернативний зв'язок. Гарно демонструє основний сенс його концепції фраза: «Будь-яка політика представляє собою боротьбу за владу, а головним виразом влади є насилля» [6, с. 104].

Х. Аренд вважає неправильним підхід до розуміння політичного насилля, як однієї із форм владно-політичних відносин. Вона спирається на грецьку та римську традицію ототожнення політики з правом та законом, а не з силою та насиллям. Мислителька стверджує, що в разі застосування насилля влада зникає. Адже влада і насилля є протилежними явищами за своєю природою, так як насилля задіюється там, де влади не має або вона сильно ослаблена. «Влада не потребує виправдання, але потребує легітимності. Натомість, насилля здатне

знищити владу, але не здатне її створити» [7, с. 57].

Цікавою є думка щодо цього і В. Мєжуєва, який вважає, що в рамках сучасного наукового дискурсу розуміння співвідношення між політикою і насиллям є невірним, адже «політика визначається не насиллям, яке виникло ще до появи політичних відносин, а прагненням обмежити і звести до мінімуму його застосування» [6, с. 108].

В свою чергу Н. Луман акцентує на існуванні трьох соціальних систем, кожна з яких намагається узаконити застосування насилля, а саме політики, моралі, права. Загалом в процесі соціально-політичної еволюції роль насилля кардинально змінювалась: починаючи від поширеного звичного всім явища і до вибіркового і обмеженого застосування лише державними інститутами [8, с. 13].

Він виокремлював два рівні політичного насилля – фізичний, символічний. Використання саме фізичного насилля було характерним для ситуацій, коли державі чи її силовим структурам не вдавалось управляти суспільством лише за рахунок комунікативних засобів, які «здійснюють вплив на свідомість і політичні переконання індивідів» [9, с. 19].

Мислитель звертав увагу на те, що: «у випадку застосування засобів фізичного насилля влада зникає. А отже, політична влада повинна відповідати головній умові – не вироджуватися у фізичне насилля» [9, с. 97].

Варто зауважити, що для Н. Лумана влада хоч і встановлює специфічні взаємовідносини з насиллям, але повністю з ним не ототожнюється. Разом з тим держава повинна мати монополію на використання насилля, адже в протилежному випадку будь-який індивід зміг би використовувати насилля як йому б того захотілось і стало б неможливо досягти легітимної влади, соціальної стабільності та безпеки.

В. Кравченко в своїй дисертації «Трансформація феномену політичного насилля: чинники, механізми та тенденції» зазначає, що символічно-культурологічне уявлення про природу насилля характерне для теоретичних конструкцій наступних мислителів: М. Фуко, Ж. Бодріяр,

П. Бурдьє. Вони говорять про насилля як «засіб контролю за поведінкою індивіда, що виражається у формі авторитету, символічних чи знакових системах» [5, с. 28].

М. Фуко в своїй роботі «Наглядати і карати» звертає увагу на те, що система покарання і насилля допомагає владі дисциплінувати поведінку індивідів [10, с. 192]. Французький мислитель вважає, що погроза застосування символічного та фізичного насилля дозволяє політичній еліті впливати на переконання, контролювати свідомість і дії членів суспільства. Більше того, він взагалі відмовляється від поняття «насилля» і заміняє його на більш нейтральні прояви влади – дисциплінованістю та нормалізацією.

В свою чергу П. Бурдьє розглядає відносини у суспільстві як поле гри і акцентує увагу на символічному значенні насилля. В символічному просторі між агентами, які мають різні статус і авторитет, відбувається безкінечна боротьба. Ця боротьба дає можливість отримати владу і покращити власні позиції. Адже переможці отримують підтримку суспільства, а також можливість домінувати над іншими шляхом використання засобів символічного насилля і контролю [11, с. 105]. Для Бурдьє насилля – це результат економічної експлуатації та культурного панування. Допомагає підтримувати такий стан речей пануюча ідеологія, адже вона нав’язує стандарти поведінки та споживання, які в свою чергу посилюють залежність і підкорення громадян. Таким чином, пануюча верства має можливість маніпулювати індивідами та нав’язувати їм свою систему світосприйняття. Філософ стверджує, що використання символічного насилля є найрозповсюдженішим інструментом здобуття легітимності та підтримки. Монополістами ж такого виду насилля є панівні агенти (держава), які мають найбільше ресурсів (не завжди фізичних).

Ж. Бодріяр пише про те, що насилля набуває символічного змісту, адже наразі переважають нефізичні прояви насилля, які є частиною системи владних відносин, примусів, соціалізації та норм, що маніпулюють індивідами на нав’язують їм зразки поведінки. Французький дослідник вказує на те, що «насилля поєднується з владою і вбудоване в контрольовану нею систему

соціалізації» [12, с. 43]. А головним каналом передачі символічного насилля є ЗМІ, адже якраз за їх допомогою влада маніпулює масовою свідомістю.

Отже, можна констатувати, що основною особливістю дослідження політичного насилля є повна відсутність єдності серед науковців щодо природи даного явища. Існують різноманітні підходи, які часто протирічать одні одним. Політичне насилля може розглядатись в якості «безпосереднього застосування фізичної сили, психологічного або фізичного примусу, нелегітимного використання сили, обмеження волі, заподіяння шкоди та збитків» [5, с. 29]. При цьому деякі мислителі вважають насилля обов'язковим атрибутом влади, за допомогою якого суб'єкт владних відносин реалізує владу (Х. Хофмайстер, Ч. Міллз). Вони акцентують увагу на органічності зв’язку між владою, державою та насиллям. По суті продовжуючи ідеї М. Вебера, ці дослідники говорять про необхідність монополії державної влади на легітимне застосування насилля, як інтегруючого та організаційно владного ресурсу. В їхніх концепціях влада завжди спирається на насилля, адже лише воно в змозі підтримувати політичну стабільність в суспільстві та виконання індивідами всіх законодавчих розпоряджень, будучи крайнім засобом застосування санкцій чи покарань. Бажання членів суспільства уникнути застосування покарання в формі державного насилля перетворюється на доволі дієвий механізм функціонування державних інститутів.

Варто зауважити, що таке бажання раціоналізувати насилля в якості легітимного політичного інструменту викликало супротив і породило формування альтернативних концепцій. Згідно з поглядами наступної групи вчених, які протиставляють владу насиллю (Х. Арендт, Н. Луман, В. Мєжуєв), насилля є ірраціональним за своєю природою і має руйнівний вплив на політику. Вони роблять акцент на тому, що в момент застосування насилля влада зникає, що повністю заперечує минулий підхід до розуміння зв’язку між насиллям та владою. Більше того, якщо зазначені вище представники двох підходів частіше все ж таки ототожнюють насилля з застосуванням фізичної сили та примусу і лише деякі з них додають ще психологічний аспект. То

представники умовного символічно-культурологічного напряму (М. Фуко, Ж. Бордіяр, П. Бурдьє) говорять про політичне насилля як про символічне, яке виражається у формі авторитету, символічних і знакових системах.

Підбиваючи підсумки, у більшості випадків, дослідження категорії «політичне насилля» сильно ускладнюється тим, що велика частина дослідників не конкретизують його значення, а розуміють у загальному широкому значенні. Наслідком цього є те, що політичне насилля ототожнюється з поняттями примусу, обмеження свободи волі і прав людини, пригнічення, якоїсь шкоди, утиску або взагалі психологічного навіювання. А відсутність конкретики дозволяє здійснювати різні маніпуляції і трактувати політичне насилля так, як зручно суб'єктам насилля, а також виправдовувати політичне насилля та обґрунтовувати необхідність використання такого інструменту політичної боротьби.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гжегорчик А. Духовная коммуникация в свете идеала ненасилия / А. Гжегорчик // Вопросы философии. – 1992. – No 3. – С. 54-64.
2. Боброва А. Основні форми сучасного політичного насилля / А. Боброва. – К.: Світ Успіху; Юрінком інтер, 2003. – 142 с.
3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
4. Хофмайстер Х. Воля к войне, или бессилие политики. Философско-политический трактат / Х. Хофмайстер. – М.: Праксис. – 2002. 384 с.
5. Кравченко Володимир Юрійович. Трансформація феномену політичного насилля: чинники, механізми та тенденції: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01.
6. Межуев В. М. Насилие и свобода в политическом контексте / В. М. Межуев // Полис. – 2004. – No 3. – С.104-113.
7. Селивестров В. Уроки правильного понимания насилия по Ханне

Арендт / В. Селивестров // Культиватор. – 2011. – No 1. – С. 53-62.

8. Литвинова О. Особенности социологии Н. Лумана / О. Литвинова // Социс. – 2007. – No 4. – С. 12-20.

9. Луман Н. Власть / Пер. с нем. А. Ю. Антоновского. – М.: Праксис, 2001. – 256 с.

10. М. Фуко. Наглядати і карати – К.: Основи, 1998. – 392 с.

11. Бурдье П. Социология политики / П. Бурдье. – М.: Socio-Logos. 1993. – 288 с.

12. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции / Философия эпохи постмодерна / Ж. Бодрийяр. – Минск, 1996. – С. 32-47.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 811.161.1’42

MAIN APPROACHES OF METAPHORICAL MODELING OF POETIC TEXT

Kamienieva I. A.
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor
National University of Urban Economy in Kharkiv
Kharkiv, Ukraine

Summary: The article is devoted to the analysis of the main approaches of metaphorical modeling in poetic texts. Metaphor is a multifaceted structure, which explains the presence of a large number of approaches to its interpretation. Metaphor is relevant in modern linguistic research. The reason is an active researching of metaphorical models and metaphorization process.

Key words: metaphor, metaphorical modeling, poetic text, analysis, cognitive.

Metaphor is a multidimensional structure, which explains the presence of a large number of approaches to the interpretation of the considered phenomenon. This phenomenon continues to develop within individual disciplines. Despite the centuries-old history of the metaphor study, new disputes arise about the definition of metaphor, classification and the basis for metaphorical transfer. Metaphor remains relevant in the studies of modern linguistics, since the processes and models of metaphorization are being actively studied [1, p. 5–33; 2, p. 26–52].

Research approaches and analysis procedures are determined taking into account the limitations of the subject area, while the basic oppositions are: metaphorical fragments of linguistic, textual pictures of the world; study of metaphorical modeling from the perspective of primary and secondary meanings of

metaphor. At the same time, the study of language modeling methods is based on a system of methods developed within the framework of the system-structural description of the language, primarily on the methods of structural analysis of semantics [3, p. 20; 4, p. 7–21; 45., p. 114; 6, p. 35–47].

So the linguist Vardzelashvili considers component and distributive analysis, with the help of which the supporting semantic components involved in the mechanism of metaphor formation are modeled [7, p. 32–37]. Modeling techniques are also used, the transition from linguistic to cognitive structures is carried out. To understand the originality of the textual interpretation of a fragment of the world in the text, it is necessary to rely on knowledge of the basic directions of language modeling. Methods of textological analysis, structural methods of text analysis, are complemented by methods of cultural commentary and linguocognitive modeling [8, p. 11–19, 96–105].

Подход к метафоре как к лингвокогнитивному феномену, как способу понимания фрагмента действительности, закрепленному в его наименовании, предопределяет перенос фокуса внимания исследователей с взаимоотношений языковой формы и семантики на соотношение языковой семантики и обусловливающих ее формирование когнитивных механизмов.

The approach to metaphor as a linguocognitive phenomenon, as a way of understanding a fragment of reality, that is enshrined in its name, predetermines the transfer of researchers' attention focus from the relationship of linguistic form and semantics to the correlation of linguistic semantics and the cognitive mechanisms that determine its formation.

The main thesis of the cognitive theory of metaphor, formulated by J. Lakoff and M. Johnson, can be reduced to the following: metaphorization is based on the interaction of two knowledge structures - the cognitive structure of the source and the cognitive structure of the goal. In the process of metaphorization, a metaphorical projection occurs, as a result of which some areas of the goal are structured according to the pattern of the source. Traces of metaphorical projection are found at the level of sentence and text semantics. The source area is a more specific knowledge

obtained by a person in the process of direct experience of interaction with reality. The domain of purpose is less concrete, less definite knowledge. The core of the metaphorical system is formed by metaphors that correspond to the thesis of "unidirectionality" [9, p. 387–389]. This thesis reflects one of the functions of metaphor – cognitive (the function of obtaining new knowledge).

A poetic text with several cognitive metaphors can be based on either one main target area and a group of auxiliary target areas with related source areas, or several central target areas. In a link of cognitive metaphors with central target areas, it is impossible to single out one main one. It depends on the individual author's intention, and therefore the individual author's metaphor, its role in the formation and representation of the dominant meaning of the text, requires separate consideration [10, p. 874–890].

Stable correspondences between the source area and the target area, fixed in the language tradition, are called conceptual metaphors. Conceptual metaphors can form interconnected conceptual structures: cognitive models, which are cognitive categories. The conceptual metaphor is considered by researchers as one of the cognitive mechanisms that reflect the basic way of human thinking. The conceptual metaphor is built on the basis of basic cultural values, therefore it is culturally conditioned.

Semantic and cognitive approaches to the analysis of metaphors have common points: the unity of the basic concepts of metaphorical modeling, the use of the term "metaphorical model", commonality in identifying the original and new spheres of metaphorization of the model.

Consideration of poetry from a cognitive point of view has led to the need to consider conceptual metaphor and metaphorical conceptual systems in a poetic text, emphasizing that the language of poetry, as well as everyday language, belongs to the spheres of functioning of cognitive metaphor. The study of poetry in this aspect will make it possible to identify the features of the functioning of a cognitive metaphor in a poetic text, and will also provide an opportunity to present the subjective worldview of the poet.

REFERENCE

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. *Теория метафоры*. М., 1990. С. 5–33.

2. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и её экспрессивно-оценочная функция. *Метафора в языке и тексте*. М.: Наука, 1988. С. 26–52.

3. Балашова Л. В. Прецедентные феномены политического дискурса в современных. М.: Знак,. 2014. С. 20.

4. Баранов А. Н. Когнитивная теория метафоры почти 20 лет спустя. М.: Едиториал УРСС, 2004. С. 7–21. 5.

5. Лагута О. Н. Метафорология: теоретические аспекты. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т. 2003а. Ч.I. 114 с.

6. Скляревская Г. Н. Метафора в системе языка. СПб, 1993. 152 с.

7. Вардзелашвили Ж. Метафорические номинации в языковой картине мир. *Научные труды. Серия: филология*. Выпуск II. СПб–Тб, 2001. С. 32–37.

8. Резанова З. И. Метафора в процессах языкового миромоделирования. *Метафорический фрагмент русской языковой картины мира: ключевые концепты*. Воронеж, 2003. С. 13–75.

9. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 237 p.

10. Козлова Л. А. Этнокультурный потенциал залоговых форм и его дискурсная актуализация. *Вестинк РУДН. Серия Лингвистика*. 2015. С. 874-890.

УДК[159.9/17.023.1:161]

THEORETICAL REASONABLENESS AWARENESS EX POST FACTO

Soina Iryna Yuriyvna
candidate of philological science,
associate professor
Kharkiv State Academy of Physical Culture
Kharkiv, Ukraine

Abstract: The article analyses the problem of ways to change the world in practice. The essence of psychedelic art is clarified, the main goal and task of which is the liberation of consciousness and subconsciousness, stimulation of creativity on the basis of associativity, polymodality and paradoxical perception of sociocultural reality.

Keywords: perception; thinking; subjectivity; sociocultural process; art; the possibility of creativity; imagination.

Aim. The purpose of the article is to show that the sensory-figurative component of consciousness makes a "transition" from the natural ability of the individual to perceive the environment to creative imagination (fantasy, intuition) and actual activity in sociocultural reality. It is emphasized that the internal logic of such a "transition" is represented by the dialectic of the ideal as the principle of the development of the internal contradiction of the sociocultural process and its resolution in specifically human forms of creativity.

Materials and methods. The methodological foundations for studying the phenomenon of the sensory-figurative component of consciousness are based on an interdisciplinary approach. The research methods include general methods - analysis, synthesis, abstraction, comparison, interpretation, systematization, classification, conceptualization, etc. Structural, functional and prognostic methods were also used. The approaches of postmodern philosophy turned out to be effective, which made it possible to reveal the essence of the processes of combining the individuality of

perception with the general norm of imagination, when a new norm is born as an individual deviation, and the individuality of perception and imagination directly generates an ideal, a symbol in the sociocultural process.

Results and Discussion. Human consciousness is not an active reflection of the sensual reality of the objective world, but a way of creation, a "scheme" of activity that contains the possibility of creativity. Consciousness has the ability to independently master such aspects of the real world that practice cannot operate with subject-sensually. Consciousness is ahead of practical action, forms an ideal goal, gives knowledge a creative character, and not only reproduces possibilities. In the process of creative activity, a process of deobjectification takes place with the introduction of new, significant meanings that radically change the previous content. This is the main value of creative activity.

The dialectic of the life process and the connection of its practical, spiritual and “symbolic” forms is such that what is impossible in practical activity can be appropriate in the spiritual sphere as a phenomenon of art, crazy ideas can receive unexpected practical confirmation in science, realized as reality can turn out to be fiction, otherwise, which still remains unconscious, unnamed, devoid of a verbally fixed meaning, is already capable of fulfilling its hidden role. Human existence, organized as a human world, includes all these moments, transitions and connections that do not fit into the understanding of the rational foundations of this world, identified on the basis of linguistic representation. Therefore, the theoretical awareness of rationality is always historical, it appears after the fact, after the completion of a certain cultural cycle, as a look into the past from the side of new subjects who are able to impartially examine the entire array created by their predecessors [1].

In all areas of human activity, both individual and social, any new, creative achievements begin with specific personal initiatives that fall outside the field of the generally accepted and are purely subjective originality until, with the development of circumstances, the random, subjective, original, unique does not turn out to be objectively confirmed by law, rule or general norm. In fact, any new-forming activity

goes through a phase of “experience” before it develops an objective content and mechanisms that introduce it into the general context of social practice and become the subject of rational-cognitive reconstruction. The syncretism of the experimental form is directly related to the integrity of the human worldview, and the role of heuristics in various areas of creative activity is beyond doubt. Heuristic refers to everything that is connected with the search and finding of the new, discoveries and inventions, modelling and construction of artefacts of cultures and civilizations. Heuristic asserts the unconditional value of the individual, his thought-creative and life-creating potential, in the process of realization of which unique creative mental or artistic phenomena may arise. Such phenomena are based on subjectivity as a creative activity, they are united by a personal initial understanding of life, which comes from an equally personal understanding of the nature of phenomena, which occurs without the visible influence of cultural and psychological stereotypes. Another principle defines the essence of erudition, secondary in terms of the source of the formation of thought and life experience, coming from someone else's opinion, someone else's knowledge, even universal, generally accepted. Opinion in this case is formed in the context of other people's authoritative concepts, significant names, the mere involvement in which ensures its value in the public mind. This principle works in the cultural section of the public infrastructure, where "secondary" and "alien" represent the phenomenological essence of the results of human activity. Of course, such a methodological opposition represents the most general scheme of a person's mental activity at the level of his relationship with knowledge and culture. The nature of the mental and creative process combines both heuristic and erudition.

Creativity is the deepest essential ability of a person and in its content forms a knot of multiple historical self-determinations of mankind. It does not simply state the presence of the desired neoplasm, but in a certain way realizes the knowledge of oneself. This property defines the life activity of a person as an active subject-object relation, the relation not as an objective connection in general, but as an activity of a special kind. It transforms any connection into a plane “for me”, that is, it elevates the source of activity to the rank of a subject, and brings out the other side of the

relationship, turning it into an object; thus, this activity is defined as the relation between the inner and the outer, the subjective and the objective. The only bearer of the “relationship” is the subject, since only he introduces the aspect of being “for himself” into the world. The attitude that comes from the epicentre of activity acquires the main features of activity and reveals the difference between the essence of activity and activity as the essence of a person. It should be emphasized that “the experience of the aesthetic is deeply connected with the holistic state of the human soul in its existential longing from the inability to learn and know this world, in the feeling of inconsistency with its spatial and temporal parameters” [2, p. 29].

The fundamental abilities of holistic education are intuition and fantasy. The nature of intuition seems mysterious and enigmatic. Ilyenkov pointed out that the facts associated with the action of intuition are not amenable to rational materialistic interpretation, are not reduced to a general rule, are not manifested in a general principle and law, to which they all obey. Only in objective-practical activity does a person change both nature and himself; this is the secret of the birth of fantasy, intuition and imagination [3]. The capacity for intuition arises in experience, and attempts to determine the possibilities of a person outside his own activity, in his bodily nature or divine being, are a false path. The concept of the ideal, presented in Ilyenkov's analyses as a general form of activity of a cultural-historical person, plays a fundamental role in all forms of conscious cognitive and practical activity. Ilyenkov notes that in order to understand intuition, it is not enough to understand the fact that a person with all his subjective mental abilities is born in labour. Hegel, comprehending the concepts of Kant, Fichte and Schelling, gave a very detailed analysis of the actions that a person performs in the act of living contemplation of phenomena, given the importance of the fact that intellectual contemplation of phenomena is always provided by the action of the power of imagination, and showed that the highest form of this ability is creative fantasy, which is a specifically dominant ability of artistic creativity [3].

Intuition is the most important manifestation of the ability of the imagination. In Ilyenkov's concept, the problem of imagination becomes central in explaining the

so-called non-logical forms of human subjective activity. He writes that “the specific role of the power of imagination in the act of cognition lies in the fact that it allows us to correlate formally acquired knowledge with single, not yet “formalized” (not yet expressed in general formulas, in categories) facts given in living contemplation. Without it, one cannot compare with the other at all. ... Meanwhile, the action of the power of imagination first ensures the ability to correctly see what exists, but is not yet expressed in the form of a concept” [3, p. 218]. Thanks to a developed imagination, a person sees things through the eyes of all other people at once, integrally, directly. Ilyenkov brings the ability of contemplation beyond the limits of the individual, and the work of “imagination is initially organized and regulated by forms that have a universal character” [3, p. 242]. Historically developed human sensibility is comprehended as the subjective ability of sensual contemplation. The development of this ability occurs in the process of artistic activity, therefore art, is a manifestation of the historical development of human sensibility.

With the activity of imagination, fantasy and intuition, Ilyenkov connects the feeling of beauty, which he understands as the measure and form of artistic activity, the criterion for the truth of feeling and which he thinks as the sensual being of truth. “The formula of beauty, associated with expediency, is precisely nothing but the “pure form and degree of a thing,” which purposeful human activity is always guided by. Under the form of beauty… nothing else is grasped than the universal (general) nature of a given, concrete thing” [3, p. 260]. Beauty is defined as a form of organization of sensory material, a form of contemplation and a form of aesthetic creativity that develops historically. Artistic activity is a movement of thinking in sensual images; movement according to the form, according to the logic of beauty; movement that determines the degree of reality itself. Artistic creativity develops a sense of beauty, “forms and organizes the ability of the human imagination in its highest and complex manifestations” [3, p. 262], develops the ability to recognize “the whole before the parts” and at the same time the ability to instantly capture the general meaning of events. This is the internal logic of the relationship between the part and the whole. Feeling here is elevated to a general form and contains a general

meaning. The function of discrimination and opposition inherent in consciousness opposes this general form to itself in the feeling of a single individual. “And the perception of being in feeling outside of time and space becomes a subjective-personal fact. The general has folded into a punctuated I” [4, p. 93]. And the same thing happens with the thinking ability, which, in addition to its external manifestation in theoretical concepts and practical activities, manifests itself as a universal potency of concept and understanding. The potentiality that feels I in itself and goes out in this feeling into the infinity of spatio-temporal being in order to be outside of it. It happens to feel what is not felt, to grasp in feeling what is not expressed in thinking. It occurs, for the concept can feel, and the feeling can understand. The coincidence of feeling and concept in their ideal form represents a "point" totality, which acts as a sensual and thinking I. And only the development of these forms can lead to adequate self-consciousness, and, consequently, to an understanding of the intuitive ability of sensibility and thinking. “... Forms organize the work of the imagination. They are the product of the same lengthy "distillation" as are the logical forms, the categories of logic. They express the experience of the creative imagination of all past centuries, all generations, on whose shoulders the modern form of the culture of imagination has grown” [4, p. 242].

In modern cognitive psychology, the initial thesis is the unity of three mental processes: memory, attention, imagination. At the same time, memory connects a person with the past, attention with the present, imagination with the future. Imagination is the construction of new, previously non-existent images of objective reality, which are necessary for a person to organize future activities in situations characterized by a high degree of uncertainty. Conventionally, acts of imagination can be divided into two groups: reproducing and creative. Each group is provided with its own type of imagination. The reproducing imagination ensures the construction of an image according to its projections or the construction of an image according to a description. Creative imagination is capable of creating fundamentally new images with a special function. There can be several functions in the image: the function of the image, the function of the sign. Neither the image of the image nor the

image-sign are related to creative imagination, but only the image-symbol - the construction of symbols as ways of representing reality. Therefore, when it comes to the development of creative imagination, to stimulate creativity, then in the psychology of creativity, methods of discrimination are used, avoiding previously learned meanings, trying to see an unresolved problem situation from an unexpected angle and, without using meaning, approach the main function of creative imagination - to symbolization.

The main features of the method proposed by William Gordon to ensure the creative activity of the team are the use of analogies in the creative process [5, p.220]. Identification of analogies allows us to offer an innovative solution to the problem. The method of creative activity of the team is associated with search activity, the ability to creatively solve a problem, including everything newly learned in the context of personal experience. This method involves solving complex problems by their metaphorical representation or modelling, that is, they actually work not on the problem, but with its analogue in another area, and then the solution found is transferred to reality.

In creative activity, a person relies on the figurative sphere and tries to use the ability to build new images to the maximum. How are they built? At the end of the 19th century, the French psychologist Théodule Ribot identified two main factors in his imagination. The first is intellectual, its essence is to build a fundamentally new image, for this you need to work with those images that have already been formed, highlight the most diverse aspects in them, and then compare them with each other. There is a connection of previously never combined parts, that is, an act of creative imagination. But, according to Ribot, this intellectual process with its operations of dissociation and association remains insignificant without the emotional factor. In fact, emotions, ranging from inspiration to experiences, are a necessary condition for the productive work of the imagination, for generating new creative images. And the very will to creativity, or motivation, is an important condition for the creative act to take place. And in modern psychology, the main problem, the main area of research of creative imagination is the study of motivation for creativity. What motivates an

artist, film director, writer to creative imagination? It is the desire for creativity, the desire to create symbols, the use of which, perhaps in the future, will allow us to solve problems that have not yet been posed [6].

In modern artistic practices, there is a conscious experimental character. Artists seek to transform the forms, techniques, means of artistic expression of their own views. A new type of artistic and aesthetic communication of contemporary art provides for the dialogical interaction between the author and the viewer. This, in turn, contributes to the development of new forms of social interaction, the preservation and reflection of social experience in creative activity. Modern art is aimed at the unknown and the unconscious, modern artistic vision is associated with polymodality and paradoxical perception, strengthening the design principle of creativity: “Non-classical ontology destroys the system of symbolic opposites, distancing itself from binary oppositions: real - imaginary, original - secondary, old - new, superficial - deep, subject - object, etc., the subject as the centre of the system of ideas and the source of creativity dissipates, its place is occupied by unconscious language structures" [7, p. 20].

In the twentieth century, psychedelic art arose, which is characterized by the humanization of human existence, a new surge of interest in the individual and his creative activity.

Modern philosophy sought to show a person as an individual, which is characterized by high spirituality, awareness of life in unity with the universe and culture, which have become the defining principles of the development of society. Psychedelic art is characterized by a deep philosophical content, which, from the standpoint of the philosophical currents of existentialism, Freudian theory, and phenomenology, considers a person as a set of psychophysical characteristics. Psychedelic art seeks to penetrate into the subconscious of a person, to identify and understand how and with what consequences various artistic methods and techniques affect a person. Research in the fields of philosophy, psychology, cultural studies and sociology shows that the specific stylistic features of psychedelic art have a significant impact both on society as a whole and on art.

Psychedelic art, through specific techniques and methods, draws a person's attention to such socio-cultural problems of our time that have not yet received a clear definition, thereby prompting a quick response to them and the search for ways to resolve them.

An important technique of psychedelic art is the use of associations. It should be noted that understanding the essence of the perception of psychedelic art makes it possible to avoid the negative impact on the individual, the emergence of aggression, fear, depression and contributes to the development of creativity, subjectivity of the individual.

With this approach, the formation of modern art practices is promising and requires further scientific research, since contemporary art and culture have absorbed all the developments of psychedelic art. The objective truth of human cognition is not ensured by the fact that phenomena are taken directly from the surrounding reality in their natural form, and they can be reproduced in an identical image in an imaginary form.

Things under the influence of cognition are subject to change and cease to be themselves, receiving in the context of cognition the form of objective truth. This happens in practice, in objective-practical, transformative activity, when external reality changes, its external certainty is destroyed, which makes it objectively true.

Conclusions. The assimilation of universality and development is inaccessible to representation; what is called dialectical development is impossible to imagine. It can only be understood, expressed, recreated in the movement of concepts.

It is important not to succumb to the idea, but to overcome it, to go beyond it by developing the concept through the movement from the abstract to the concrete. Concepts should not be regarded as things removed from sensory diversity, as forms of abstract universality, as such general representations that fix the same, inherent in many objects of contemplation.

Concepts only seem to be an external form of universality filled with empirical material. The logical concept is not the result of the immediately sensible, not the product of contemplation, representation, but, like the sensuous of man itself, the

logical is the result of social life. It is its social essence that determines the need for the emergence of a specific relationship between the sensual and the logical.

The way of practical change of the world contains the foundation of the way of feeling and the way of thinking.

The very essence of a person is sensory-practical, and it is in the historical process of such a practical activity change (change in the way of changing reality, and not just surrounding things, that is, in the end, changing not what is being changed, but changing how it is being changed) that the formation and a change in man (in his social essence), and the sense organs as human, as sense organs in the form of society.

And in this sense, it is worth talking not even about the formation of human feelings on the basis of the functioning of natural organs with the help and under the influence of social conditions, but about the formation and creation of the human sense organs themselves on the basis of social life and only through their natural external material.

REFERENCES

1. Soina I. Yu.; Semenova Yu. A.; Goncharov G. N.; Petrusenko N. Yu.; Kambur N. A.; Chervona S. Ph. Poetic Understanding as the Initial Input of Being-in-the-world. Investiga.Vol.8. Num. 20. Mayo -Junio 2019. C. 278-286.

2. Gazniuk, L. M., Beilin, M. V. (2016), *"Jekzistencial'nye perezhivanija jesteticheskogo"* [Existential Experiences of the Aesthetic], *Obshhestvennye nauki: nauchnye prioritety uchjonyh* [Social Sciences: Scientific Priorities of Scientists]: collection of scientific papers on the results of the international scientific-practical conference (November 25, 2016). No. 1. Perm', Russia, 27–30 (in Russ.).

3. Il'enkov, Je. V. (2014), *Ob jesteticheskoj prirode fantazii. Chto tam, v Zazerkal'e?* [On the Aesthetic Nature of Fantasy. What is there in Through The Looking-Glass?], Book house "LIBROKOM", Moscow, Russia (in Russ.).

4. Kanarskij, A. S. (2008), Dialektika jesteticheskogo processa [Dialectics of the Aesthetic Process], Mironovskaja tipografija, Kiev, Ukraine (in Russ.).

5. Gordon, W. J. J. (1961), Sinectics: The Development of Creative Capacity, Harper & Brothers, New York, USA.

6. Soina Irina, Gaznyuk Lidiia, Goncharov Gennady. Language Practices as Translators of Social-Cultural Being of a Human. Informatsiine suspilstvo: suchasni transformatsii: monohrafiia / za red. U. Leshko; Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho; ustanova osvity «Mohylovskyi instytut Ministerstva vnutrishnikh sprav Respubliky Bilorus». Vinnytsia: TOV «Tvory»; Mohylov: Mohylov. Instytut MVS, 2021. C. 188-198.

7. Man'kovskaja, N. B. (1999), *"Ot modernizma k postpostmodernizmu via postmodernism"* [From Modernism to Post-Post-Modernism via Post-Modernism], Kollazh, Moscow, Russia, 18–25 (in Russ.).

TRANSLATION AND INTERPRETATION OF THE BIBLICAL TEXT

Vermiglio Valerio
master student,
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

The study of biblical texts arouses much interest in our day, provoking lively discussions. The problem of Bible interpretation is not a modern invention. Biblical studies gained considerable momentum in the Catholic Church and their scientific value was increasingly recognized among scholars. Particularly after the Lutheran reformation.

The historical-critical method has assumed particular importance, attentive, as its name indicates, to the historical evolution of the texts. The historical-critical method is the indispensable method for the scientific study and the meaning of ancient texts. It is a historical method, not only because it is applied to ancient texts, in our case to those of the Bible, and studies their historical significance, but also and above all because it seeks to clarify the often complicated historical processes of production of biblical texts and long lasting. In the different stages of their production, the texts of the Bible were addressed to different categories of listeners or readers, who found themselves in different spatio-temporal situations.

It is a critical method, because it operates with the help of scientific criteria that are as objective as possible in each of its stages, so as to make the meaning of the biblical texts, often difficult to grasp, accessible to the modern reader.

It studies the biblical text in the same way as any other text. The method has had the result of opening a new access to the Bible, showing that this is a collection of writings that, more often than not, especially for the Old Testament, do not they are the creation of a single author, but they had a long prehistory, linked to the history of Israel and that of the primitive Church.

The purpose of the historical-critical method is to highlight the sense of what

the authors means. Among the other methods of literary analysis that have gained greater relevance we can list: 1. Rhetorical analysis,which seeks to penetrate the heart of the language and evaluate its impact in the social context of communication. 2. Narrative analysis. 3. Semiotic analysis, where each text forms a whole of meaning; considering only the text, without referring to "external" data, such as the author, the recipients, the events narrated, and the history of the editorial staff.

Catholic exegesis does not seek to distinguish itself by using a particular scientific method. It recognizes that one aspect of biblical texts is that they are works where the authors have used their own abilities and the tools that their time and their environment put at their disposal. Consequently, it uses without ulterior motives all scientific methods and approaches that allow for a better understanding of the meaning of texts in their linguistic, literary, socio-cultural, religious and historical context, also illuminating them with the study of their sources and taking into account of each author's personality.

In this way it actively contributes to the development of methods and the progress of research. Catholic exegesis studies the biblical writings with a pre-understanding that closely unites modern scientific culture and the religious tradition coming from Israel and from the primitive Christian community. The way of interpreting the texts that manifests itself in Sacred Scripture suggests the following observations: Sacred Scripture came to light on the basis of a consensus of communities who recognized in its text the expression of revealed faith, its own interpretation must be, source of consensus on essential points.

Sacred Scripture is in dialogue with the believing communities: it arose from their traditions of faith. His texts have developed in relation to these traditions and have contributed, reciprocally, to their development. It follows that the interpretation of Scripture takes place within the Church in her plurality and in her unity and in her tradition of faith. The task of the exegete is therefore: to study and explain Sacred Scripture in order to place all its riches at the disposal of the pastors and the faithful. But it is at the same time using a scientific method, which puts the Catholic exegete in relationship with his non-Catholic colleagues and with many sectors of scientific

research. Their task does not end once they have distinguished the sources, the objective of their work is achieved only when they have clarified the meaning of the biblical text. The exegetes must also explain the relationship that exists between the Bible and the Church. The Bible was born in believing communities. It expresses the faith of Israel, and then that of the Christian communities.

Biblical exegesis is needful for understand the Bible.

Another conclusion is that the very nature of biblical texts demands that, in order to interpret them, we continue to use the historical-critical method, at least in its main operations. The Bible, in fact, does not present itself as a direct revelation of timeless truths, but as, according to communities, interventions through which God communicates with men. Unlike many sacred doctrines of other religions, the biblical message is firmly rooted in history. It follows that the biblical writings cannot be understood correctly without an examination of their historical conditioning. But, once this condition is fulfilled, the synchronic approaches (rhetorical, narrative, semiotic) can partially renew exegesis and provide a very useful contribution.

Indeed, the historical-critical method cannot claim to have a monopoly, but must become aware of its limits. Catholic exegesis should be considered part of the theological disciplines, whose main purpose is the deepening of the faith.

УДК 378.147:81'276.6:61

ІНТЕНСИВНІ МЕТОДИ ОВОЛОДІННЯ СПЕЦІАЛЬНОЮ МЕДИЧНОЮ ТЕРМІНОЛОГІЄЮ

Бурковська Оксана Йосипівна
к.філол.н, доцент
Єщенко Георгій Леонідович,
Потапова Єва Юріївна
Студенти
Донецький національний медичний університет
м. Кропивницький, Україна

Анотація: Стаття присвячена проблематиці використання спеціальної медичної термінології на практиці у професійному колі лікарів, викладачів та студентів. Висвітлено історичні засади вживання грецьких та латинських термінів у медичній терміносистемі. Визначено мету та необхідність вживання медичної термінології для ефективного спілкування та ведення документації.

Ключові слова: медична термінологія, фраза, метод оволодіння, спеціальна термінологія, алгоритм.

Виклад основного матеріалу. Медична лексика може стати перешкодою навіть для тих, хто дуже добре володіє англійською, а також для тих, хто не розуміє запозичення з грецької та латинської мов. Також було помічено, що багато лікарів, викладачів і працюючих фахівців з часом забувають деякі корисні слова, якщо не практикуються в цьому. Вивчення, засвоєння та вживання медичних термінів проходить різні етапи і завершується належним спілкуванням. Аналогічно, кожен аспект медичної лексики створює великі труднощі для тих, хто не навчається, або навіть для тих, хто навчається. [1, с 28] Наприклад, користувач стикається з різними видами та рівнями труднощів з різними компонентами медичної лексики: префіксом, коренем(ями) та суфіксом. Крім того, грецькі та латинські змінні також створюють проблеми в процесі засвоєння та використання медичних термінів у

професійній кар'єрі.

Медичну термінологію фактично започаткувала праця давньогрецького вченого Гіппократа "Corpus Hippocraticum". З цієї збірки наукова термінологія усього світу, зокрема українська, успадкувала багато найменувань на позначення медичних реалій, наприклад: амбліопія, карцинома, герпес, парез тощо. З творів Аристотеля були запозичені такі терміни, як глаукома, лейкома, ністагм, екзофтальм тощо. Відомо, що лікарі Александрійської медичної школи Герофіл та Еразистрат вводили в медичний обіг штучні, спеціально створені найменування. Грецька мова включно до кризи античного світу фактично виконувала функцію міжнародної мови медицини [2, с. 5]. Ще М. В. Ломоносов підкреслював її виняткове значення для задоволення потреб наукової термінології, зазначаючи: «для термінів у багатьох науках: у фізиці, у хімії, в астрономії, й особливо в анатомії, у ботаніці та й у всій медицині грецька мова дуже потрібна». Запозичення слів грецького походження відбувалося внаслідок безпосередніх торгово-економічних зв'язків східних слов'ян з Грецією та її колоніями на Чорноморському узбережжі. Пізніший етап засвоєння лексики грецького походження припадає на XV-XVII ст., що пов'язано із запровадженням у школах грецької мови як одного з основних предметів навчання. Запозичення з грецької мови в цей час потрапляють до української мови здебільшого через посередництво інших європейських мов: німецької, польської, французької. Зазначені запозичення-грецизми стосуються в основному спеціальних наукових понять: анемія, бактерія, діабет, мікроб тощо.

Сьогодні в медицині широко використовується медична термінологія. Вона призначена для реалізації семантичної сумісності між різними інформаційними системами, а також для підтримки пошуку в базах даних. Однак клініцисти часто мають труднощі з використанням цієї термінології під час своєї практики. Зокрема, термінології можуть страждати від синонімії, полісемії, неправильної класифікації, поганого охоплення або, навпаки, дубльованих термінів. Еволюція термінології також робить їх дедалі складнішими, напр. з останнім прогресом у генетиці, оскільки термінології

повинні залишатися зворотно сумісними. Також, Метою медичної термінології є створення стандартизованої мови для медичних працівників. Ця мова допомагає медичному персоналу ефективніше спілкуватися та спрощує документацію. Це дає змогу персоналу заощадити час, гарантуючи, що їм не доведеться пояснювати складний медичний стан простою англійською мовою та можуть зосередитися на лікуванні пацієнтів. Ще одна мета медичної термінології полягає в тому, що вона може допомогти зменшити кількість помилок через погану комунікацію або погану документацію, що гарантує, що персонал може швидко й точно переглянути історію хвороби пацієнта та розпочати діагностику та лікування, водночас гарантуючи, що персонал знає про будь-які алергії у пацієнта.

Медична термінологія може виглядати та звучати складно, але важливо вміти розбивати слова та розуміти їх коріння, префікси та суфікси, щоб запобігти будь-яким непорозумінням чи помилкам. Помилки та непорозуміння можуть бути небезпечними для життя, у цьому полягає важливість медичної термінології. Згідно з дослідженням Університету Манчестера в 2018 році, щороку в Національній службі охорони здоров’я допускається 237 мільйонів медичних помилок, що спричиняє від 1700 до 22303 смертей на рік.

З цих помилок 71 відсоток трапляється в закладах первинної медичної допомоги. За цими помилками може стояти кілька факторів, у тому числі надмірна навантаження персоналу, але чітке розуміння медичних термінів може стати ключовим фактором їх запобігання. [4, с 3]

Більше того, фінансова вартість медичних помилок може становити від 60 до 6 мільйонів фунтів стерлінгів. Таким чином, кожен медичний працівник має відіграти певну роль у тому, щоб переконатися, що він розуміє медичні терміни. Медичному терміну сучасної англійської мови властива низка функцій, серед яких провідну роль відіграє номінативна функція й інші, пов'язані з нею: когнітивна - здатність представити реальну дійсність семіологізованим ланцюжком звуків; епістемічна - відображення дійсності й збереження знань; евристична - відкриття нового знання;

комунікативна - передача спеціалізованої інформації [3, с 5]. Медичні терміни характеризуються такими особливостями як наявність дефініції, максимальна абстрактність, моносемічність, відсутність експресії й емоційного забарвлення, стилістична нейтральність, співвіднесеність зі спеціальними поняттями й чітка логічність. Основною сферою функціонування медичної термінології є медичні наукові тексти, з характерними для них когнітивним типом інформації, емоційною й суб'єктивною оціночною нейтральністю, некатегоричністю тверджень, композиційною чіткістю, узагальненістю, однозначністю, ясністю й точністю викладу. Сучасна наукова медична література містить незліченну кількість термінів, які з'явилися останніми роками, що може становити певну складність під час перекладу. Перша з таких складностей полягає в деякій невпорядкованості медичної термінології, що виражається у великій кількості синонімів. Друга обставина пов'язана з насиченістю англійської медичної лексики термінами грецького й латинського походження. Іноді одні й ті самі терміни в англійській і українській мовах набувають різних, навіть прямо протилежних значень. Нарешті, третя обставина полягає в тому, що багато англійських термінів позначають реалії, яких немає в Україні, унаслідок чого вони не мають еквівалентів. У кількісному відношенні в текстах наукового стилю терміни переважають над іншими видами спеціальної лексики. У середньому термінологічна лексика зазвичай становить 15-20 % загальної лексики цього стилю. Для виконання адекватного перекладу сучасному фахівцю в галузі медицини необхідно володіти знаннями про словотвірну й морфологічну структури медичних термінів [4, с. 6]. Англійська медична лексика насичена термінами латинського й грецького походження, які, на перший погляд, не викликають труднощів при перекладі, оскільки в українській мові такі запозичення широко розповсюджені. Але серед таких термінів трапляються так звані «хибні друзі перекладача». У цих випадках слова в українській і англійській мовах набули різного, інколи навіть прямо протилежного значення. Останнім часом у медичній літературі часто вживається велика кількість скорочень і абревіатур, що є безпосереднім

результатом сучасного розвитку інформаційних технологій. Щорічно лексика англійської мови в медичній сфері активно збагачується новими абревіатурами: акронімами й літерними скороченнями. Тому знання й досконале тлумачення сучасних англійських абревіатур є невід'ємною частиною професіоналізму фахівця з будьякої країни [5, с.128]. Так, CT може означати: 1) cerebral tumor (пухлина головного мозку), 2) coronary thrombosis (коронарний тромбоз), 3) computed tomography (комп'ютерна томографія); BP – 1) blood pressure (кров'яний тиск), 2) bronchopleural (бронхоплевральний), 3) bronchopulmonary (бронхопульмонарний). Терміну симптом – ознака хвороби в англійській мові відповідають symptom, коли мова йде про суб'єктивну ознаку (фізична або психічна особливість, яка розглядається як прояв хвороби, особливо така, яка є очевидною для пацієнта), і sign – об'єктивна ознака (ознака захворювання, яку може виявити практикуючий лікар, навіть якщо вона не є очевидною для пацієнта), що вимагає коректного використання відповідного терміна залежно від контексту. Для створення нових термінів також використовується таке явище як еліпсис – вилучення одного з компонентів словосполучення. Компонент, який залишився, не зазнає змін у своїй структурі, а лише узагальнює значення всього словосполучення (gastric [gastric ulcer] – виразка шлунка; cord [spinal cord] – спинний мозок) [6, с. 223]. Наукові медичні тексти часто містять метафори – слова чи словосполучення, ужиті в переносному значенні для позначення якогось поняття в медичній термінології за подібністю певних ознак. Під час перекладу англомовних статей фахівець стикається з відсутністю відповідних реалій життя в нашому середовищі, із відмінністю світосприйняття україномовним реципієнтом чужомовних метафор. Так, в англомовній медичній літературі терміном currant jelly stool (випорожнення кольору желе зі смородини) описується характер випорожнень при гострій кишковій інвагінації.

У вітчизняній літературі цією ознакою описується характер випорожнень при кровотечі з дивертикула Меккеля, а відповідний симптом при кишковій інвагінації має назву симптому «малинового желе»

Висновки. Зважаючи на це, можна зробити висновок про те, що за своїми словотвірними можливостями медична термінологічна лексика безмежна. Не маючи еквівалентів в інших мовах, аналізовані медичні терміни запозичуються різними мовами і стають частиною інтернаціональної лексики. Крім того, універсальні характеристики яскраво проявилися в українській мові. Медичний лексикон знайшов своє вираження як у науковому та публіцистичному, так і в художньому стилях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Master clinical medical knowledge at certificated-doctor-level with deep learning model. Ji Wu, Xien Liu, Xiao Zhang, Zhiyang He, and Ping Lv. Nat Commun. 2018; 9: 4352.

2. The use of Latin terminology in medical case reports: quantitative, structural, and thematic analysis. Yuliia V. Lysanets, Olena M. Bieliaieva. J Med Case Rep. 2018; № 45.

3. Peng, B., Lu, Z., Li, H. & Wong, K.-F. Towards neural network-based reasoning.

4. The Importance of Understanding Medical Terminology. URL: https://www.virtual-college.co.uk/resources/the-importance-of-clinical-and-non-clinical-staff-understanding-medical-terminology

5. Знаменська І. В. Кореневі дієслова та їхні похідні в англомовній медичній термінолексиці: структурно-семантичний аналіз [Текст]: дис...канд. філол. наук: 10.02.04 / Знаменська Іванна Владиславівна; Вищий держ. навчальний заклад України "Українська медична стоматологічна академія". - Полтава, 2006. – 251с.

6. Соляненко О. Л. Особливості творення та вживання абревіатур медичної термінології в англомовних історіях хвороб / О. Л. Соляненко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов. - 2017. - Вип. 16. - С. 217-225.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Вигорчук Ірина Михайлівна,
здобувачка вищої освіти
гуманітарно-педагогічного факультету,
Національний університет біоресурсів
та природокористування України

Загальновідомо, що процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої мови. Навпаки, це нелегкий процес, що містить низку труднощів, які повинен долати перекладач. Одним із способів, які сприяють перекладачеві, є трансформації.

У процесі перекладу часто виявляється неможливим використати відповідність слів і виразів, які дає словник. У подібних випадках ми вдаємося до трансформаційного перекладу, що полягає в перетворенні внутрішньої форми слова або словосполучення, або ж її повній заміні для адекватної передачі змісту висловлення. Досягнення адекватності перекладу пов'язане з умінням правильно ідентифікувати перекладацьку проблему, і здійснювати необхідні перекладацькі трансформації.

Бурхливий розвиток науково-технічного прогресу та збільшення потоку інформації, вимагає від сучасного перекладача швидкого та якісного виконання адекватного перекладу технічної документації. З огляду на необхідність досягнення перекладацької еквівалентності, точності та відповідності нормам у перекладі науково-технічних текстів актуальною є проблема дослідження особливостей перекладацьких трансформацій та їх використання у перекладі з англійської мови на українську.

Перекладач наукової і технічної літератури повинен добре володіти не тільки відповідними мовами і тематикою, а й науковим мисленням, логічними категоріями тієї чи іншої галузі. З цього також випливає можливість виявлення основних конкретних закономірностей перекладу наукової і технічної літератури, що забезпечують основну задачу перекладу – ясну і чітку

інформацію. Більш того, можна стверджувати, що в деяких випадках переклад науково-технічного тексту повинен перевершувати оригінал. Це парадоксальне твердження цілком обґрунтовано і випливає як природний наслідок двох вимог, що пред'являються до перекладача наукової і технічної літератури: а) переклад повинен бути точним, тобто передавати саме те, що міститься в оригіналі – не більше, не менше; б) в перекладі повинна бути ясність і чіткість – незалежно від ступеня ясності першоджерела.

Від досвідченого перекладача можна очікувати, що він викладе думку автора з використанням всіх елементів, властивих англійському формально-логічному стилю – коротко, чітко і максимально логічно. Саме така робота перекладача і призводить до того, що переклад стає краще оригіналу.

Перекладач наукової і технічної літератури повинен добре володіти не тільки відповідними мовами і тематикою, а й науковим мисленням, логічними категоріями тієї чи іншої галузі. З цього також випливає можливість виявлення основних конкретних закономірностей перекладу наукової і технічної літератури, що забезпечують основну задачу перекладу – ясну і чітку інформацію. Більш того, можна стверджувати, що в деяких випадках переклад наукового і технічного тексту повинен перевершувати оригінал.

Це парадоксальне твердження цілком обґрунтовано і випливає як природний наслідок двох вимог, що пред'являються до перекладача наукової і технічної літератури:

а) переклад повинен бути точним, тобто передавати саме те, що міститься в оригіналі – не більше, не менше;

б) у перекладі повинна бути ясність і чіткість – незалежно від ступеня ясності першоджерела.

Від досвідченого перекладача можна очікувати, що він викладе думка автора на хорошому мовою, з використанням всіх елементів, властивих англійської формально-логічному стилю, коротко, чітко і максимально логічно обґрунтовано. Подібна робота перекладача і призводить до того, що переклад стає краще оригіналу.

Переклад наукової і технічної літератури – це складний, кропіткий, розрахований на самостійну працю та дослідницьку роботу в галузі мови і конкретної спеціальності. Для виконання такої роботи бажано, щоб перекладач мав виключно високу кваліфікацію: досконало володів мовою наукової і технічної літератури мови оригіналу і перекладу.

УДК 81'1

КОНЦЕПТ "ДРУЖБА" В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕМІЦІ

Донцова Олена Сергіївна
ст.викладач кафедри Англійської мови
Державний Університет Телекомунікацій
м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглянуто концепт ДРУЖБА в українській фраземіці у когнітивному та структурному аспектах. Лінгвокогнітивний аналіз здійснено з урахуванням концептосфери та вияву ядра й периферії концепту.

Ключові слова: концепт, ядро, периферія, фразема, інтерпретаційне поле, мовна картина світу.

Сучасний етап вивчення мовної свідомості, вербального образу світу пов'язаний з антропоцентризмом у мовознавстві, зі студіями в межах тріади "мова – нація – культура". Центральним об'єктом різноманітних досліджень стає вербальний образ світу, який існує в свідомості певної культури. Він також розглядається як один з ключових компонентів культури етносу. Процеси світосприйняття, категоризації та концептуалізації дійсності знаходять своє відображення в концептах. Універсальні та національно-марковані концепти розглядаються як важливі складові картин світу. Важливим фрагментом будь-якої мовної картини світу є вербально оформлені ціннісні концепти, які впливають на думки та дії як індивідів, так і цілих народів. Зміст і місто цінностей у колективній свідомості суспільства можуть відрізнятися в залежності від культури, набувати національних особливостей. Саме тому, опис і аналіз вербально оформлених концептів дозволяє зробити висновки щодо основних рис національного менталітету.

Теорію концепту в сучасному мовознавстві розглядають такі українські та зарубіжні дослідники, як О.Селіванова [1], А.Вежбицька [2, с.307-339], С.Воркачов [3], В.Маслова [4], Й.Стернін [5], Ж.Краснобаєва-Чорна [6],

П. Мацьків [7] та ін.

Фразеологізми є основою національного обличчя кожної мови: в них яскраво виявляється специфічний національний колорит, особливості образного народного мислення, власне національне сприйняття "мовної картини світу", віддзеркалення характерних особливостей культури й побуту, народних звичаїв.

Актуальність обраної теми прослідковується в лінгвокультурній концептології, що представляє перспективний лінгвістичний напрямок; у вивченні культурних особливостей концептів, що виявляють систему оцінок та цінностей, які необхідні для дослідження міжкультурних відмінностей та формування толерантності у зв'язку з глобалізацією сучасного світу; а також концепт ДРУЖБА, що відображує соціальні відносини та пов'язані з ними норми соціальної взаємодії.

Метою статті є виявлення й окреслення специфіки концепту ДРУЖБА в українській мовній картині світу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання низки завдань: розкрити універсальну сутність концепту ДРУЖБА; проаналізувати особливості структурування інтерпретаційного поля концепту ДРУЖБА на матеріалі фразеології української мови; з'ясувати сутність концепту ДРУЖБА в українській свідомості.

О. Селіванова слушно зауважує, що "фразеологія як продукт семіозису зберігає й репродуктує етнічну онтологію і категоризацію, тому аналіз фразеологічних концептуалізацій світу сприяє поглибленню знань про семантику, синтактику і прагматику мови в цілому, їхній зв'язок з етносвідомістю та культурою' [1, с.144]. В.Телія підкреслює, що фразеологізми "можуть виконувати роль еталонів, стереотипів культурно-національного світобачення або вказувати на їх символьний характер і в цій якості виступати як мовні експоненти культурних знаків" [2, с.250]. Концептуальна лінгвістика ставить своєю метою опис ментального світу людини у мові та через мову засобом реконструкції ключових культурних концептів. Саме у цей засіб відображена ідея дружби у даній статті. Концепт ДРУЖБА розглядається як

етичний, аксіологічний та нормативний, який виконує функцію еталону міжособистісних відношень у соціуму. Кожна культура формує свої стереотипи свідомості та поведінки, що спираються на власний світогляд. А.Вежбицька наполягає на тому, що концепт ДРУЖБА має за основу компонент "бажання зробити щось добре для когось" [2, с. 146]. Вчена досліджує концептуалізацію й категоризацію відносин між людьми та засоби їх відображення у семантику ключових слів та зауважує, що концепт ДРУЖБА – універсальний, він має свою національно-культурну специфіку [2, с.253] Дружба – найскладніше з усіх почуттів людини, тому що воно єдине потребує взаємності. Кохати, ненавидіти і навіть бути байдужим можливо в одностайному порядку, але дружити без взаємності – неможливо.

Аналіз спостережень над лексемами ДРУГ та ДРУЖБА дають змогу встановити ядро концепту ДРУЖБА, який формується наступними складниками: 1) відносини, побудовані на взаємній прихильності, спільності інтересів, поглядів; 2) людина, яка пов'язана з кимось довірою, відданістю, спільними поглядами, переконаннями, на яку можна в усьому покластися; 3) помічник, той, хто допомагає у роботі, заняттях, справах тощо.

Периферія концепту ДРУЖБА базується на основі загальної семи щодо сукупності явищ, які характеризують дружні відносини. Матеріал дослідження дає підстави стверджувати, що периферія концепту складається з низки мікроконцептів: Підтримка, Симпатія, Товаришування, Взаємність, Схожість, Втрата дружби, Відновлення дружби. Розглянемо декілька прикладів:

Дружба – Підтримка: *відчувати плече (лікоть); спиратися на плечі; подавати руку; підставляти плече; вести за руку; держатися руки; ділити горе і радість; останню сорочку зняти; стояти стіною.*

Дружба – Симпатія: *прикипіти серцем; до смаку; чуття єдиної родини.*

Дружба – Товаришування: *на короткій нозі; на рівній нозі; стати на близьку ногу; водою не розлити; як одна душа; як нитка з голкою; водити хліб-сіль; за панібрата; як брат з сестрою; водити компанію.*

Дружба – Взаємність: *знаходити спільну мову; ділити хліб-сіль.*

Дружба – Схожість: *як рівний з рівним; одного роду, одного плоду; одного поля ягоди; з одного тіста; одного гніздечка птахи; два чоботи – пара.* Частіше ці фраземи об'єктивують негативну або іронічну конотацію мікроконцепту "схожість".

Дружба – Втрата дружби: *глек розбити; чорна кішка пробігла; розірвати останню нитку; жити як кішка з собакою.*

Дружба – Відновлення дружби: *пити мирову; серце повертається.* Про людей дружніх, нерозлучних говорять, що їх *водою не розіллєш.* Колись існував звичай під час бійки розливати водою тварин, наприклад биків та собак. Отже, поєднання (близькість, зв'язок) двох людей (тварин) під час бійки(сварки), яких могли тільки розлити водою, стало образною підосновою для фраземи *водою не розлити (не роззілєш)*, що пізніше розвинула енантіосемічне значення приязні – міцно, щиро дружити, бути завжди разом [3, с. 85]. Розмовне *нерозлийвода* фіксується сучасними словниками, широко функціонує в усному й художньому мовленні. Однак, аналітична підоснова його дуже відчутна, і процес лексикалізації, очевидно, ще повністю не завершився, що й видно з різного графічного оформлення, як-от: " Хлопці були дружні. Про них так і казали: Не розлий вода" (М. Білкун): " Були ж подруги – нерозлийвода" (Ю. Бедзик). Концепт ДРУЖБА в українській мовній картині світу можливо розглядати з різних сторін, унаслідок чого здається можливим охарактеризувати концепт "як багатоаспектну та багатошарову сутність " [11, с.60]. Інтерпретаційне поле концепту свідчить про наступне: тільки справжній друг підтримує у скрутному становищі – *При горі та в лиху годину узнаєш справжню людину;* гроші повертай вчасно, не має значення якою б щирою та тривалою б не була дружба. – *Лік дружбі не шкодить, гроші лік люблять;* заради друга можливо зробити усе, що завгодно – *Для милого друга і вола з плуга; Рад би я небо прихилити, та не хилиться;* дружбу можна втратити, відновлення практично не можливо - *Погана та дружба де сварка була; розбите як не ліпи, а знак буде;* Непередбачуваність також трапляється у дружбі – *З ким не пристанеш у злиднях; Біля чого потрешся, того й наберешся;*

люди, як правило, товаришують з тими, з ким мають спільні інтереси, навіть, риси характеру або поведінки – *З яким пристаєш, такий сам стаєш; Чим горшик накипить, ти він і смердить; З вовками жити, по-вовчаму вити;* і найкращі друзі бувають змушені розлучитися – *Вони глек побили; Між ними чорна кішка пробігла;* відносини треба диференціювати – *Той,хто дружить з усіма, не дружить ні з ким;* жарт може привести до втрати дружніх стосунків - *Краще не жартуй над другом, якщо не хочеш втратити його;* ніхто не віднімає стільки часу, як друзі – *Друзі – це злодії часу;* вірність та відданість у дружбі оцінюється найбільш за все – *Батько – це скарб, брат – утіха, а друг – і те і друге; вірний приятель - це найбільший скарб;* Дружба перевіряється часом та випробуванням у спільних діях – *Щоб пізнати друга, треба пуд солі з ним з'їсти.*

У результаті дослідження було встановлено, що концепт ДРУЖБА як морально-етичний, психологічний є дуже важливим для української мовної картини світу та її носіїв. Суперечливість прислів'їв зумовлюються їх приналежністю до периферії концепту, ознаки якого формуються інтепретаційним полем. Концепт ДРУЖБА виступає як один з базових соціальних та етичних концептів, що виникає у процесі структурування знань про стосунки між людьми, які основані на взаємній прихильності, симпатії, спільних інтересах, взаємодопомоги, підтримки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) Монографія / О. О. Селіванова. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.

2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая – Языки культуры, 1999. – 776 с.

3. Воркачев С. Г. Любовь как лингвокультурный компонент: монография С. Г. Воркачев. – М. Генезис, 2007. – С.11-36.

4. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие /

В. А. Маслова. – Мн.: Тетра Системс, 20014.– 256 с.

5. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики, 2001. С. 58-65.

6. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концепт ЖИТТЯ в українській фраземіці: автореф.дис.– канд.філол.наук / Ж. В. Краснобаєва-Чорна. – Дніпро, 2008. 20 с.

7. Мацьків П. В. Концептосфера БОГ в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси: автореф.дис. докт.філол.наук / П. В. Мацьків. – К., 2008. – 35 с.

8. Телия В. Н. Фразеология. Семантический, прагматический и лингвистический аспекты / В.Н. Телия. – М., 1996. – С. 250.

9. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. Харків : Основа, 1990. – 167 с.

10. Словники України – 3.1. Інтегрована лексикографічна система / уклад. В. А. Широков, О. Г. Рубець, І. В. Шевченко та ін. – К.: Ін-т мовно-інформ.досл. НАН України, 2017.

11. Тлумачний словник української мови / уклад. Д. Г. Гринчишин та ін. / К.: Наукова думка, 1978, – 296 с.

12. Фразеологічний словник української мови : в 2-х кн. – уклад. В. М. Білоноженко та ін. / – 2-е вид. – К.: Наукова думка, 1999. – 984 с.

13. Англо-український фразеологічний словник – авт.уклад. К. Т. Баранцев. – К.: 2009. – 1052 с.

УДК 811.581

ПЕРЕКЛАД ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ТРАДИЦІЙНА КИТАЙСЬКА МЕДИЦИНА»

Коломієць Наталія Володимирівна
к.філол.н., доцент
Маковська Марія Андріївна
К.філол.н., асистент
Балаба Дарья Костянтинівна
магістр
Навчально-науковий інститут філології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Традиційна китайська медицина є національно-культурною спадщиною Китаю. В її теоретичному та практичному досвіді закладені культурний менталітет та світогляд китайського народу. Отже, при перекладі лексичних одиниць, що входять до цієї концептосфери варто приділяти увагу способам перекладу для відтворення мовних засобів китайської мови українською.

Ключові слова: китайська медицина, лексична одиниця, медичний дискурс, переклад, способи перекладу

Переклад - це завжди складний когнітивний процес, який вимагає від фахівця знання не лише лексики або граматики тієї мови, на яку або з якої перекладається, а й низки лінгвокогнітивних навичок. Особливо це стосується мови медичного дискурсу, зокрема китаємовного медичного дискрусу з його лінгвокультурологічними особливостями традиційної медичної китайської мови, тлумачення її терміносистеми та адекватному відображенні при перекладі українською мовою.

Давньокитайські лікарі вважали, що виникнення хвороби в тілі людини відбувається при порушенні балансу, гармонії (кит. 中和) між Інь та Ян, а відновивши цю гармонію можна вилікуватися від сотні захворювань. Отже, в

давнину словосполучення 中医 позначало «лікування порушеного балансу Інь та Ян». В сучасній теорії традиційної китайської медицини, «порушення балансу Інь та Ян» – одна з першопричин захворювання.

Термін на позначення традиційна китайська медицина у його теперішньому розумінні увійшов в обіг набагато пізніше. Це сталося під час Опіумної війни в Китаї. Словосполучення «中医» у його сучасному значенні вперше вжила Ост-Індійська компанія у своїй документації, щоб відрізняти західну (西医) та китайську медицину. А в 1936 році уряд Гоміндану видав «Устав Китайської традиційної медицини», в назві якого було вжито це словосполучення (кит. «中医条例») [1]. Цей документ остаточно закріпив назву «中医». Проте, в той час в народі все ще користувалися іншими назвами-синонімами, наприклад, 汉医、国医、传统医学 та ін.

В ході аналізу словникових тлумачень основного номену-вербалізатору концептосфери «традиційна китайська медицина» був виявлений ряд ознак, що входять до понятійної частини її структури, а саме: «система охорони здоров'я, що має власну теорією і методи лікування», «лікар традиційної китайської медицини», «мистецтво лікування».

Так, традиційна китайська медицина - це унікальна система теорії та практики лікування та профілактики захворювань, що зародилася ще у первісному китайському суспільстві, і формувалася протягом трьох тисяч років. В мовній картині світу китайського етносу сформувалася концептосфера «традиційна китайська медицина»; основним номеном-вербалізатором виступає лексема 中医; що має ієрархічну структуру.

Лексичні одиниці, що входять до складу концептосфери «традиційна китайська медицина», кодують і несуть основний зміст спеціальної інформації в текстах китаємовного медичного дискурсу, утворюють концептуальні поля, які репрезентують культурні концепти китайського етносу, тому при їх перекладі слід приділяти увагу повній передачі змісту кожного окремого терміна чи оніма. Можна виокремити основні способи перекладу лексичних

одиниць досліджуваної концептосфери [2]:

1. Спосіб перекладу, який найчастіше використовується - фонетичний спосіб перекладу, а саме транслітерація. Головним недоліком такого способу перекладу є неповне розкриття і передача змісту безеквівалентної лексичної одиниці, бо вимагає від реципієнта знання контексту або культурної реалії для розуміння. Наприклад, *Ці (кит.* 气*, qi); Інь (кит.* 阴*, yin);*

2. Описовий спосіб перекладу. Наприклад, сидяча позиція у вправах Ці-гун (кит. 坐式); тонізація (кит. 补益).

3. Гібридний спосіб перекладу, що включає в себе використання фонетичного і семантичного компонентів в складі однієї лексичної одиниці, наприклад, Цзінь-Е рідини (кит. 津液), самомасаж точок Яо-янь (кит.按摩腰眼).

4. Використання поширених відповідників лексики, тобто спосіб пошуку еквіваленту в мові перекладу. Наприклад, *акупунктура (кит.* 针灸*), меридіани та колатералі (кит.* 经络*).*

Отже, лексичні одиниці, що входять до складу концептосфери «традиційна китайська медицина», кодують і несуть основний зміст спеціальної інформації в текстах китаємовного медичного дискурсу, бо репрезентують той чи інший культурний концепт. Задля збереження адекватності перекладу важливо використовувати такі способи перекладу, як фонетичний, описовий, гібридний способи та пошук еквіваленту в мові перекладу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. 中华人民共和国国务院令. Режим доступу: http://www.gov.cn/zwgk/2005-05/23/content_150.htm

2. Щичко В. Ф. Китайский язык. Теория и практика перевода / В. Ф. Щичко. – 3-е изд., испр. и доп. – М.:Восточная книга, 2010. – 224 с.

УДК 821.111.03

ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ ДЕРЖАВНО-АДМІНІСТРАТИВНОГО УСТРОЮ ТА СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ У РОМАНІ «ПІСНЯ ЛЬОДУ ТА ПОЛУМ'Я» ДЖ. МАРТІНА

Куца Оксана Ігорівна,
канд. пед. наук, доцент,
Шаблій Олександр Володимирович,
магістрант 2 року навчання
факультету іноземних мов
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

Анотація: У статті описано важливість функціонування реалій для розкриття авторського задуму у творах жанру фентезі та наголошено на необхідності здійснення адекватного перекладу цього прошарку лексики. Виокремлено шляхи відтворення реалій державно-адміністративного устрою та суспільного життя засобами української мови на матеріалі твору «Пісня льоду та полум'я» Дж. Мартіна.

Ключові слова: реалія, фентезі, калькування, адаптивне транскодування, адаптація, семантична заміна, опущення.

Власні імена, культура, історія та побут відіграють значну роль у розвитку персонажів та культур уявних світів, які описуються в художній літературі, зокрема у творах жанру фентезі. Джордж Мартін розбудовує свій багатий світ, населяючи його елементами існуючих культур, створює нові мови, унікальні раси, географію тощо.

Як відомо, жанр фентезі є унікальним середовищем функціонування реалій, оскільки дані лексичні одиниці якнайкраще розкривають задум автора, одночасно віддзеркалюючи вигаданий світ та дійсність. Відтак завданням перекладача є адекватно відтворити ці лексичні одиниці, зберігши при цьому

прагматичну спрямованість ориганілу.

Метою нашої розвідки є визначення шляхів відтворення реалій державно-адміністративного устрою та суспільного життя, шляхом аналізу оригіналу та перекладу роману «Пісня льоду та полум'я» Дж. Мартіна (здійсненого Наталією Тисовською).

У романі наявна велика кількість реалій, що позначають міські заклади та споруди, державних діячів, військових, установи, що регулюють суспільно-політичне життя країн та забезпечують міжнародні відносини у світі «Гри престолів». Відтак у процесі дослідження було вивчено одну з найчисельніших груп реалій, що функціонують у фантазійному романі «Пісня льоду та полум'я» Дж. Мартіна – реалії державно-адміністративного устрою та суспільного життя, вилучених з англомовного оригіналу та українського перекладу методом наскрізної вибірки.

Існують різні підходи до виокремлення способів перекладу реалій [1; 2]. Зокрема, Р. Зорівчак пропонує такі: транскрипція (транслітерація), гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, комбінована реномінація, калькування, транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення, контекстуальне розтлумачення реалій та ситуативний відповідник [1]. A. F. Guerra серед шляхів перекладу вказує адаптацію, запозичення (іноземне вкраплення), калькування, компенсацію, компресію, описовий метод, вибір варіантного відповідника, експлікацію, генералізацію, дослівний переклад, модуляцію, конкретизацію, заміщення, транспозицію, варіацію [2].

У романі «Пісня льоду та полум'я» реалії державно-адміністративного устрою та суспільного життя були відтворені здебільшого шляхом **калькування** (точного відтворення морфемної або словесної структури реалій засобами мови-мети), адже збереження їх оригінального значення важливо не тільки для образності роману, а й для розвитку сюжетної лінії: *Small Council* [4, с. 389] – *Мала рада* [3, с. 341], *Night's Watch* [4, с. 10] – *Нічна Варта* [3, с. 7], *Bloodriders* [4, с. 105] – *Кровні вершники* [3, с. 112], *High Septon* [4, с. 76] *Верховний Септон* [3, с. 63]. Зауважимо також, що для перекладу

фентезі-творів, які перенасичені власними іменами, що містять символічні значення та натяки чи гру слів, цей спосіб виключно важливий.

Цікаво, що реалії з власними назвами перекладачка Н. Тисовська здебільшого відтворювала шляхом **поєднання калькування та адаптивного транскодування** (коли форма слова у вихідній мові дещо адаптується до структури мови-мети), наприклад*: The King of the Andals and the First Men* [4, с. 37] – *Король Андалів і Перших Людей* [3, с.31], *The Sons of the Harpy* [4, с. 257] – *Сини Гарпії* [3, с. 241].

Перекладачка вдавалася й до **адаптації** («змін, що вносяться до тексту перекладу з метою індукувати необхідну реакцію у одержувача» [5, с. 135]). Розгляньмо приклад: *Dothraki horselords* [4, с. 321] – *Дотрацькі комонники* [3, с. 277]. Лексема «*horselords*» [4, с. 244] є авторським новотвором (поєднанням двох англійських слів англ. *«horse» – укр. «кінь» та англ. «lord» - укр. «володар, лорд»*), який Н. Тисовська відтворює за допомогою застарілої версії слова «вершник». Хоча «комонник» не є повним еквівалентом оригінальної реалії, але використання цього слова дозволяє читачам здогадатися, що мова йде про дуже вправних дотрацьких вершників. Зазначимо, що одним із способів подолання «комунікативної різниці» культур є переклад-одомашнення, тобто заміщення специфічних культурних елементів похідного тексту елементами культури адресата [6], до чого і вдалася перекладачка у наведеному вище прикладі.

Ще один спосіб перекладу реалій, що застосувала Наталія Тисовська, – це **семантична заміна** (зміна слова/словосполучення мови оригіналу з ширшим значенням на слова/словосполучення з вужчим значенням у цільовій мові і навпаки або ж смисловий розвиток значення вихідної одиниці): *Smallfolk* [4, с. 215] – *Простолюд* [3, с. 189].

Якщо реалія не несе значного смислового навантаження і виконує лише експресивну функцію, перекладач іноді може вдалися до **опущення**. Ось приклади з матеріалів нашої розвідки: *King's council* [4, с. 321] - *Рада* [3, с. 277], *Master of Whisperers* [4, с. 27] – *Нашіптувач* [3, с. 21]. Щодо першого прикладу,

на нашу думку, слід було б залишити реалію в оригінальному вигляді, адже за сюжетом роману існує декілька рад.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що оскільки реалії відіграють важливу роль у розкритті задуму автора жанру фентезі, перекладачеві важливо знайти такі шляхи їх відтворення, які б зберігали комунікативно-прагматичний ефект першотвору. Аналіз матеріалів нашої розвідки, засвідчує, що реалії державно-адміністративного устрою та суспільного життя у романі були перекладені шляхом калькування, поєднання калькування та адаптивного транскодування, адаптації, семантичної заміни та опущення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Л., 1989. 216 с.

2. Guerra A. F. Translating culture: problems, strategies and practical realities. *A Journal of Literature, Culture and Literary Translation*. 2012. №1. URL: https://www.sic-journal.org/Article/Index/173

3. Мартін Д. Р. Р. Гра престолів. Пісня льоду й полум'я. Книга перша. Київ : «Країна мрій», 2013. 800 с.

4. Martin, George R. R. A Game of Thrones. New York : Bantam Books, 1996. 900 p.

5. Ткачук Т. І. Перекладацькі адаптивні стратегії у сучасній транслятології як механізм адекватної передачі комунікативно-прагматичного значення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2016. № 24. Том 2. С. 135-137.

6. Якимчук А. П. Лінгвокультурна комунікація як випробовування для перекладача. URL: http://eprints.zu.edu.ua/2023/1/17.pdf

УДК 812

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ «ОКО» В ПЕРСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Науковий керівник:
Левчин Ірина Дмитрівна,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри мов і літератур
Близького та Середнього Сходу,
Дмитренко Вікторія Олександрівна,
студентка II курсу
Навчально-науковий інститут філології
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: Дана стаття присвячена розгляду особливостей вживання фразеологізмів з компонентом «око» в перській та українській мовах. Вивчаючи мову, часто виникають проблеми при перекладі фразеологізмів, пошуку відповідників. Як відомо, знання фразеологічних виразів з соматичними компонентами допомагають при розумінні та вивченні культури народу, відповідно і мови. Як наслідок, у роботі порушено питання вживання соматичних фразеологізмів у різних лексико-семантичних групах, наприклад, при відображенні психоемоційного, фізичного стану людини, вірувань, ставлення до навколишнього світу, опису зовнішності, рис характеру. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що проведено паралелі між перськими та українськими фразеологічними виразами, знайдено відповідники.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, око, соматизм, перська мова, українська мова, еквівалент, переклад фразеологізму.

Останнім часом тему фразеологічних виразів досліджувало багато вчених, як в Україні, так і поза її межами. В Україні перська фразеологія досягнула значного розвитку, завдяки дослідженням таких науковців як:

О. Мазепова, М. Охріменко, А. Даліда тощо. Якщо говорити про внесок закордонних вчених, то варто згадати Ю. Рубінчика, Г. Голєву, М. Нассірі, М. Ахмаді тощо.

У фразеології кожної мови відбивається здобуток культури, історії та звичаїв народу. В цій галузі мовотворчості чітко виявляється специфіка народного мислення. Поняття “фразеологія” має декілька значень у мові: 1) розділ мовознавства, що вивчає функціонування мовної фразеологічної системи у сьогоденні та з погляду розвитку історії; 2) сукупність характерних засобів вираження думок, притаманних певному авторові, соціальній групі, літературно-публіцистичному напрямові, групі говорів або ж діалекту; 3) сукупність фразеологізмів певної мови [1, с. 5].

Під час роботи з лексикою іноземних мов, зокрема з перською, переклад фразеологізмів викликає певні труднощі. Зважаючи на те, що у фразеологічних зворотах відображена історія, побут народу та його національні особливості, при перекладі варто підбирати вирази, які відповідатимуть культурі вихідної мови.

У будь-якому фразеологізмі закладено своєрідність сприйняття світу крізь призму мови та національної культури, тому фразеологічні вирази здатні чітко відобразити мовну картину світу [2, с. 101]. Реальність зазвичай виражається за допомогою мовної дійсності, в якій чільне місце посідають фразеологізми з компонентом-соматизмом. [3, с. 146]. У даних фразеологічних одиницях міститься багатовіковий досвід нації та розуміння світу через матеріальну особистість. Люди прагнуть описати світ за допомогою тіла, адже вони сприймають дійсність завдяки відчуттям, які пов’язані з тілом. З давніх-давен люди співвідносили навколишній світ із частинами тіла (наприклад, головою, очима, руками, ногами і т.д.). Використовуючи їхні назви у переносному значенні, люди здатні влучніше передавати думки, почуття, дії і ставлення до світу [2, с. 102].

Під фразеологічною одиницею з компонентом-соматизмом розуміємо фразеологізм, провідним або залежним компонентом якого є слово, яке

позначає зовнішні форми організму (голова, ніс, око, рука і т.д.) та елементи внутрішньої системи (печінка, мозок і т.д.). [3, с. 146]. Компоненти-соматизми широко поширені у фразеологічному пласті лексики, оскільки відносяться до ядра словникового фонду мови [4, с. 30].

Для проведення дослідження за основу взято класифікацію В. Жукова, який виділяє десять лексико-семантичних груп фразеологізмів з компонентом-соматизмом за семантичними ознаками: позначення характеру людини, фізичного стану, стану-відчуття, відчуття-відношення, якісної характеристики, розумової діяльності, портрету, дій та вчинків людини, соціального положення, ступеня віддаленості від певного об'єкту [5, с. 63].

Розглянемо детальніше вживання фразеологізмів із соматичним компонентом «око» (češm) у перській та українській мовах. Матеріалом для дослідження слугували 20 фразеологізмів, які було відібрано методом суцільної вибірки з матеріалів наукового дослідження А. Даліди [6] та з фарсі-російського словника Г. Голєвої [7].

Спираючись на огляд критичної літератури та відповідно аналізуючи фразеологізми, було встановлено, що фразеологічні одиниці з соматичним компонентом «око» вживаються аби відобразити психічний, фізичний стан людини, емоції, описати характер, зовнішність, повір'я народу та сприйняття світу.

Для початку розглянемо приклади вживання компоненту «око» (češm) у фразеологізмах, які передають психоемоційний стан людини. Психоемоційний стан може виникнути у людини при різних життєвих обставин. Це психічний процес, під час якого у людини можуть проявлятися певні емоції, такі як: тривога, переживання, злість, здивування, ненависть і т.д.

Фразеологізм چشم‌ها از حدقه در آمدن، گرد شدن (češmhā az hadaqe dar āmadan, gerd šodan) перекладається дослівно з перської як «очі виходять із орбіт, стають круглими». Еквівалент в українській мові «ледве очі з орбіт не повилазили; очі наверх лоба лізуть». Вживається, коли хтось дуже вражений чи здивований [6, с. 72]. Український відповідник містить компоненти-соматизми «око» та

«лоб».

برق از چشم کسی پریدن (barq az češm kas-i paridan) – дослівно «іскра вистрибує у когось з ока». Влучним українським відповідником можемо вважати фразеологізм «іскри з очей сиплються». Вживається для підкреслення гніву людини [6, с. 73].

خون چشمها را گرفت (xun češmhā rā gereft) – буквально «кров охопила очі». Еквівалент – «очі налилися кров'ю», у складі якого наявні соматичні компоненти «око» та «кров». Так кажуть про людину, яка дуже розгнівана та зла [7, с. 206].

Слід додати, що фразеологічні звороти використовуються, коли потрібно описати фізичний стан людини. Розглянемо це в конкретних прикладах:

چشم از جهان بستن (češm az jahān bastan) – буквально «закрити очі на світ». При перекладі українською мовою варто вживати фразеологізм «покинути цей світ», тобто померти». У даному відповіднику немає соматизму «око» [7, с. 150].

چشم به دنیا گشودن (češm be donyā gošudan – буквально «відкрити очі на світ». Еквівалент в українській мові «з'явитися на світ», себто народитися, в якому відсутній компонент-соматизм «око» [7, с. 151].

چشم‌ها سیاهی رفت (češmhā siyāhi raft) – дослівний переклад «очі почорніли». Цей фразеологічний зворот перекладається в українській мові як «потемніло в очах, стало погано» [7, с. 155].

چشم گرم شد (češm garm šod) – буквально «очі зігрілись». В українській мові наявно декілька влучних еквівалентів даного перського фразеологізму - «клонить на сон», «очі заплющуються», «очі злипаються», «ловити окунів», себто задрімати, куняти [7, с. 153].

Розглянувши приклади та особливості вживання соматичних фразеологізмів на позначення психоемоційного та фізичного стану людини, необхідно зупинитися на фразеологізмах, які виражають ставлення людини до навколишнього світу.

До фразеологічних виразів на позначення можливості сприймати світ

очима входять фразеологізми з соматичним компонентом «око», який вживається у значенні «бачити», «спостерігати» [6, с. 44].

چشم به در داشتن (češm be dar dāštan) – буквально «тримати око на дверях». Український фразеологізм – «позирати на двері», в якому не міститься компонент «око». Як правило, в українській мові дану фразеологічну одиницю вживають, коли говорять про людину, яка чекає на чийсь прихід [7, с. 151].

Перський фразеологізм تا چشم کار می کند (tā češm kār mikonad) дослівно перекладається як «допоки очі працюють». При перекладі варто вживати український еквівалентний фразеологічний вираз «скільки око сягає» – скільки можна побачити чи розгледіти; повсюди [7, с. 156].

Розглянемо наступну тематичну групу фразеологізмів, яка описує зовнішність людини.

با چشم بلبلی(bā češm bolboli) – дослівний переклад «з очима солов'я». В українській мові даний фразеологізм вживається, коли потрібно описати гарні, круглі очі [6, с. 52].

بادام چشم (bādām-e češm) – даний фразеологізм перекладається буквально як «мигдалеві очі». В українській мові так кажуть про очі, які є дуже гарними [6, с. 53].

Також варто зазначити, що за допомогою фразеологічних зворотів з соматичним компонентом «око» (češm) можна описати людський характер, як і позитивні, так і негативні риси. Спочатку проаналізуємо зображення негативних якостей у виразах.

Для прикладу візьмемо перський фразеологізм چشم و دل گرسنه دارد (češm va del gorosne dārad) – буквально «мати голодне око й серце». В українській мові маємо влучний відповідник: «очі завидющі, а руки загребущі» – означає бути скупим, ненаситним, тим, хто прагне до наживи [6, с. 31]. Спостерігаємо, що український еквівалент містить компонент й іншої частини тіла – «руки».

Слід зауважити, що за допомогою фразеологізмів можна описати й таку негативну рису особистості як нахабність. На прикладі трьох поданих нижче відповідників перських фразеологізмів на позначення негативних якостей

характеру можемо спостерігати, що у їх складі немає соматизму «око».

چشم سفید (češm-e sefid) – буквально «біле око». В українській мові це означає, що людина є різкою, нахабною та безсовісною [7, с. 158].

چشم دریده (češm-e deride) – дослівно «розірване око». В українській мові так доцільно говорити про безсоромну та різку людину [6, с. 32].

پشت چشم را نازک کردن (post-e češm rā nāzok kardan) – буквально «прищурювати очі». В українській мові маємо такий еквівалент – «ходити королем, ходити павичем», себто поводити себе зверхньо, пихато, бути гордим [7, с. 155].

На додачу до всього вищевикладеного варто додати, що соматичні фразеологізми з компонентом «око» (češm) здатні передавати й позитивні якості характеру людини. Сюди ж можна додати сором'язливість, доброчесність, впевненість і т. д.

چشم پایین اندوختن (češm pāyin anduxtan) – дослівно «опустити очі». Даний соматичний фразеологізм перекладається як «засоромитися, відчувати збентеження». Еквівалентом в українській мові і є вираз «опустити очі» [6, с. 36].

Фразеологічний зворот چشم و دل پاک (češm va del-e pāk) дослівно перекладається як «чисте око та серце». В українській мові кажуть, що людина чистосердечна, доброчесна, щира або ж цнотлива [7, с. 158].

چشم چیزی ندیدن (češm čiz-i nadidan) – буквально «око нічого не бачить». Доцільно вживати в українській мові відповідник «нічого не бачити на своєму шляху» – йти до своєї мети, бути впевненим [6, с. 35]. Як бачимо, що у складі двох вище згаданих українських еквівалентів на позначення позитивних рис особистості немає соматичного компоненту «око».

Разом з тим, можемо спостерігати, що різноманітні народні вірування, повір'я, забобони стали основою виникнення фразеологічних виразів. У результаті, в перській та українській мовах виникло чимало фразеологізмів, які зображують саме внутрішній страх зурочення [6, с. 68]. За народними повір'ями, зурочення – накликання нещасть від людини з лихим оком.

چشم شیطان کور (češm-e šeytān-e kur) – дослівно перекладається як «нехай шайтан осліпне» [7, с. 153]. В українській мові маємо еквівалент «аби не наврочити» – уживається, аби вберегтися від того, що може загрожувати людині, наприклад, щоб не сталося чогось поганого в житті. У даному відповіднику не наявний компонент-соматизм «око».

چشم شور (češm-e šur) – буквально «дурне око» [7, с. 153]. В Україні послуговуються таким фразеологізмом – «мати дурне око». Так кажуть про людину, яка може зурочити когось, накликати нещастя.

У результаті роботи було встановлено, що фразеологічні одиниці вживаються у таких лексико-семантичних групах, як:

- фразеологізми, які описують риси характеру – 7;
- фразеологізми, що позначають фізичний стан – 4;
- фразеологізми на позначення психоемоційного стану людини, містять 3;
- фразеологізми, які позначають народні вірування – 2;
- фразеологізми, що позначають ставлення до світу, а саме пов’язані з зоровим відчуттям – 2;
- фразеологізми, які описують зовнішність людини – 2.

Відповідно, маємо всього 20 фразеологізмів з компонентом «око» на позначення різних семантичних груп. Класифікувавши соматичні фразеологізми за семантичними ознаками [5, с. 63], зроблено висновок, що найбільше фразеологізмів вживається при описі якостей характеру (35 %), трохи менше – на позначення фізичного стану (20%).

Далі йде група відображення психічного стану людини та емоцій (15%). Найменше фразеологічних одиниць з соматичним компонентом «око» (češm) спостерігаємо у лексико-семантичних групах на позначення повір’їв народу (10%), ставлення до навколишнього світу (10%) та опису зовнішності (10 %).

Також, проаналізувавши вживання соматичного компоненту у фразеологізмах перської мови та їхніх відповідників в українській мові,

представлені фразеологічні одиниці з компонентом «око» було поділено на такі три групи:

1. Фразеологічні вирази перської мови зі словом «češm» (око), у складі українських еквівалентів яких немає соматизму «око» (9 фразеологізмів);
2. Перські фразеологізми зі словом «češm» (око), в яких при перекладі на українську мову наявний компонент-соматизм «око» (8 фразеологізмів);
3. Перські фразеологічні одиниці, які в українській мові зображуються разом із іншими соматичними компонентами, такими як: «кров», «рука», «лоб» (3 приклади).

У результаті було встановлено, що більшість українських еквівалентів не має у складі соматичного компоненту «око» (45%), трохи менше половини містять компонент-соматизм «око» (40%), а в деяких фразеологічних одиницях при перекладі на українську мову наявні ще й інші компоненти частин тіла такі, як «рука», «кров», «лоб» (5%).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соболевська О. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. Педагогічний коледж. 2014. С. 9-44.
2. Майковська В. О., Прокопець М. С. Німецькі фразеологізми-соматизми у мовній картині світу. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33 (72), № 3. С. 101–102.
3. Тоненчук Т. В. Типологія фразеологічних одиниць із компонентом соматизмом. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019. Т. 3, № 38. С. 146.
4. Толстенко А. А. Ідеологічна специфіка фразеологічних одиниць з компонентом "голова" (на матеріалі сучасної перської мови): магістерська робота. Київ, 2020. 86 с.

5. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов: учеб. пособие. 3-е изд., перераб. М., 1990. 345 с.

6. Даліда А. В. Ідіоетнічні особливості фразеологічних одиниць з компонентом "око" в сучасній перській мові: структурно-семантичний аспект: магістерська робота. Київ, 2019. 118 с.

7. Голева Г. С. Фарси-русский фразеологический словарь. Москва: Грааль, 2000. 554 с.

УДК 8

СПЕЦИФІКА СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ЕФЕКТУ У ТВОРАХ ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА, ДЖЕРОМА КЛАПКИ, ДЖОНАТАНА СВІФТА ТА ВІЛЬЯМА ТЕКЕРЕЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Литвин Аліна Дмитрівна
магістрант
Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. Досліджено теоретичні питання про засоби відтворення комічного в англійській літературі. Робота присвячена виявленню мовних засобів, які можуть бути використані для створення комічного ефекту в художньому творі.

Об'єкт дослідження – мовні засоби комічного, предмет – способи його створення. Цінність результатів дослідження полягає у виявленні специфіки засобів створення комічного ефекту в англомовній художній літературі (на прикладі творів «Нариси Боза» Чарльза Діккенса, «Троє у човні не рахуючи собаки» Джерома Клапки, «Мандри Гулівера» Джонатана Свіфта, Вільяма Текерея «Ярмарок суєти»).

Практична цінність підсумків роботи полягає у можливості використання отриманих даних у подальших дослідженнях.

Ключові слова: комічний ефект, алогізм, каламбур, гіпербола, літота, парафраз, порівняння, оксюморон.

Для досягнення комічного ефекту використовуються різні мовні засоби. На фонетичному рівні використовуються такі мовні засоби як ономатопея, спунеризм і метатеза. На стилістико-граматичному рівні комічний ефект створюється порушенням порядку слів, неповними реченнями, порушенням норм відмінювання і узгодження. На синтаксичному рівні комізм досягається парцеляцією. До засобів створення комічного на лексико-стилістичному рівні відносяться алогізм, каламбур, гіпербола, літота, парафраз, антифразис,

вульгаризми, зевгма, оксюморон, порівняння, окказіоналізм.

Розглянемо докладно лексико-стилістичні засоби створення комізму. Алогізм – стилістичний прийом, що полягає в навмисному порушенні логічних зв'язків (зазвичай з метою створення комічного ефекту) [13]. При використанні такого прийому можна спостерігати порушення понятійно-смислового зв'язку, яке і викликає комічний ефект. Існує кілька видів алогізму: алогічні компаративи; порушення логіки міркування; абсурдний висновок; порушення квантифікації; порушення логічних підстав для дій; порушення «природного» уявлення про предмет; поєднання властивостей непорівнянних предметів [10, с. 60].

Каламбур – фігура мови, що полягає в гумористичному використанні багатозначного слова або звукової подібності різних слів [15]. Виділяємо кілька способів формування каламбурів: за допомогою багатозначності слів (існує кілька типів перенесення значення слів – метафора, метонімія, синекдоха [12]. Комічний ефект за допомогою метафори можна досягти за рахунок несподіванки зіставних явищ або буквалізації метафори [4, с. 38]. Буквалізація метафори – стилістичний прийом, який полягає в тому, що метафоричний вираз навмисне осмислюється і вживається в неприродньому значенні [8, с. 421]; за допомогою подібності в звучанні слів або словосполученні (паронімія та парономазія); за допомогою омонімів (всі типи: повні омоніми, омофони, омонімія слова і словосполучення або омонімія двох словосполучень, випадковий збіг українських та іншомовних слів); за допомогою псевдоантонімів; за допомогою псевдосинонімів [6, с. 490].

Всі описані вище засоби використовуються в художній літературі, зокрема у творах «Нариси Боза» Ч. Діккенса, «Троє у човні не рахуючи собаки» Дж. Клапки, «Мандри Гулівера» Дж. Свіфта, В. Текерея «Ярмарок суєти».

Наприклад, творам Дж. Свіфта властива така буквалізація метафор:

I was diverted with none so much as that of the rope-dancers, performed upon a slender white thread, extended about two feet, and twelve inches from the ground [17].

Тут метафора «ходити по нитці», «ходити по канату» у значенні ‘ризикувати’ описується буквально, як явище.

Мова Джерома Клапки дуже метафорична. Так, наприклад, автор у своєму знаменитому творі *Three men in a boat (to say nothing of a dog)* (Троє у човні, не рахуючи собаки) широко використовує як індивідуально-стилістичні, так і загальновживані метафори. При цьому, як правило, останні в повісті автор прагне оживити та актуалізувати. Так, у наведеному нижче прикладі англійська метафора «the sweet smiling face», що відрізняється дещо стертою образністю, поєднуючись зі словом «river», помітно оживає:

... but the sweet smiling face of the river here lured us to linger for a while [9].

Метафорично вжите словосполучення *the sweet smiling face* підкреслює сонячну безвітряну погоду, яка якнайкраще підходить для річкової прогулянки на човні.

Омонімія – звуковий збіг різних мовних одиниць, значення яких не пов'язані одне з одним [12]. Існує кілька способів використання омонімів для досягнення комічного ефекту: гра звуковою схожістю цілого слова та частини іншого слова; звуковий збіг різних морфем; співзвуччя, представлені одним словом та поєднанням лексичних одиниць [14, с. 72].

Пароніми – однокорінні слова, близькі за звучанням, але різні за значенням або частково збігаються у своєму значенні [12]. Парономазія - стилістична фігура, що полягає в постановці поряд слів, близьких за звучанням, але різних за значенням [2]. На відміну від паронімів, парономази етимологічно не родинні слова.

Антоніми – слова, що мають протилежні значення. Основою антонімії є наявність в значенні слова якісної ознаки, яка може зростати або спадати і доходити до протилежного [12]. Синоніми – слова, що збігаються здебільшого у своєму значенні при збереженні відмінностей у смислових відтінках та стилістичному забарвленні [12]. Головна відмінність від багатозначності, омонімії, паронімії при створенні каламбуру на основі антонімії та синонімії - це смислова близькість слів, а не формальна, тобто звукова

[6, с. 525].

Так, наприклад, Джером К. Джером у своєму творі «Троє у човні, не рахуючи собаки» використовує парні синонімічні сполучення для створення гумористичного ефекту, спрямованого на читача, наприклад:

Other works may excel this in depth of thought and knowledge of human nature.

I wonder now, supposing Harris, say, turned over a new leaf, and became a great and good man [9].

В останньому випадку вживання парних синонімів підкреслює сатиру над ідеалізмом.

Сутність каламбуру полягає в зіткненні або несподіваному об'єднанні двох несумісних значень в одній фонетичній (графічній) формі. Також для каламбурів властивий суворий порядок слів, де перше слово має позитивне забарвлення, а друге – негативне, таким чином він має оцінне забарвлення, що виражається в глузуванні [6, с. 497].

Розглянемо приклад застосування цього прийому у творі Дж. Джерома:

At the end of that trip we met together at midnight in a lonely field, under a blasted oak, and took an awful oath (we had been swearing for a whole week about the thing in an ordinary, middle-class way, but this was a swell affair) - an awful oath never to take paraffine oil with us in a boat again -except, of course, in case of sickness [9].

У наведеному приклад предметом каламбуру є багатозначність дієслова «to swear», що має значення «клястися» і «проклинати». У цьому контексті слово розуміється зі значенням «присягатися», проте загалом контекст ситуації передбачає інше значення цього дієслова.

Одним з найпродуктивніших засобів досягнення комічного ефекту є навмисне перебільшення або применшення явищ. Гіпербола – образний вираз, що містить перебільшення розміру, сили, значення тощо будь-якого предмета, явища [12]. Вона може використовуватися для виразу емоційного відношення і реакції мовця, посилюючи сказану думку. Найчастіше гіперболу

використовують разом з іншими стилістичними фігурами, таким чином утворюючи гіперболічну метафору, порівняння, епітети [5, с. 76].

Наприклад, Дж. К. Джером часто використовує гіперболічні порівняння у своїх творах:

She said it had not been like washing, it had been more in the nature of excavating [9].

Таке порівняння *washing* ‘прання’ з *excavating* ‘розкопками’ містить елемент гіперболи (перебільшується кількість землі, тобто бруду на одязі, але дозволяє уявити, наскільки брудним був одяг). Літота – образний вираз, що містить непомірне применшення розміру, сили, значення тощо будь-якого предмета, явища [12]. Таке навмисне зменшення дає комічний ефект за рахунок яскраво вираженого контрасту сказаного і реального [4, с. 27].

Наступний приклад гіперболи:

I rummaged the things up into much the same state that they must have been before the world was created, and when chaos reigned [9].

У цьому випадку автор перебільшує те, в якому стані знаходяться речі в його багажі, порівнюючи їхній стан із хаосом, що творився до створення світу через алюзію до Біблії. Це порівняння призводить до комічного ефекту, воно надає словам велику образність.

Також для досягнення комічного ефекту деякі автори вдаються до парафразу. Парафраз – троп, що полягає у заміні назви особи, предмета або явища описом їх суттєвих ознак або вказівкою на їхні характерні риси [12]. Парафраз також часто використовують в супроводі з гіперболою і літотою для посилення експресивної складової висловлювання.

Антифразис – троп, заснований на принципі контрасту або поєднані слів зі значенням, протилежному його (їх) звичайному значенню. Таке вживання слова досягається за допомогою контексту. Антифразис, виражаючий похвалу у формі осуду, називається астеїзмом [7].

Вульгаризм – грубе слово або вираз, що знаходиться за межами літературної лексики [12]. Комічний ефект досягається за рахунок

використання вульгаризмів в невідповідній ситуації за допомогою ефекту несподіванки або розмаїття.

Також для створення комічного ефекту використовується зевгма (сіллепс), що характеризується як стилістична фігура, яка полягає в тому, що в перелічений ряд однорідних членів (норма) включаються логічно неоднорідні їм слова (відхилення від норми) [9]. Зевгму характеризує наявність ядерного слова і залежних від нього однорідних членів речення, а також семантична неоднорідність граматично однорідних слів («конкретне» – «абстрактне», «живе» – «неживе») [1, с. 4].

Також схожим на зевгму засобом досягнення комічного є антанаклаз, стилістична фігура, що полягає в повторенні слова в одній і тій же граматичній формі, але при цьому використовуються різні смислові відтінки та лексико-семантичні варіанти слова. На відміну від зевгми, при антанаклазі повторюється слово, яке щоразу при зміні контексту набуває різного значення [11, с. 41].

Оксюморон – стилістична фігура, яка полягає у поєднанні двох понять, що суперечать одне одному та логічно виключають одне інше – також може бути використаний для досягнення комічного ефекту [12]. Він може використовуватися для створення сатиричного висловлювання, таким чином висловлюючи невдоволення [3, с. 97].

Порівняння – троп, що полягає в уподібненні одного предмета іншому на підставі спільної у них ознаки [12]. Комічний ефект може досягатися за рахунок порівняння несподіваних об'єктів. Повторення також може використовуватися як засіб досягнення комічного ефекту за умови, що повторюється несподіваним і неприродним чином або відбувається в невідповідному для цього контексті. Існує кілька типів повторів, наприклад, морфемний, лексичний, звуконаслідувальний, фразовий [12].

The man they had got now was a jolly, light-hearted, thick-headed sort of a chap, with about as much sensitiveness in him as there might be in Newfoundland puppy [9].

Тут порівнюються здібності людини до сприйняття, співчуття з розвитком цієї здібності у ньюфаундлендського цуценя, тобто слабкої здатності людини до співчуття. У контексті ситуації, ця фраза справляє комічний ефект, оскільки йдеться про співчуття дівчатам, які лише боялися забруднити і намочити свої сукні, плаваючи на човні.

Крім цього, цей приклад також ілюструє використання іншого художнього засобу – епітету для створення кумедного опису людини. Епітетом тут слугує наступна фраза: *«... a jolly, light-hearted, thick-headed sort of a chap»*, що наділяє опис експресивною характеристикою.

Евфемізм – пом'якшувальне позначення будь-якого предмета або явища, більш м'який вираз замість грубого [14]. Зазвичай евфемізми набувають комічного ефекту при заміні слова, для заміни якого не існує необхідності, або при неправильному трактуванні сенсу одним із учасників акту комунікації [5, с. 38].

Окказіоналізм – індивідуально-авторські слова, створені поетом та письменником відповідно до законів словотвору мови, по тим моделям, які в ньому існують, і використовуються в художньому тексті як лексичний засіб художньої виразності або мовної гри [12]. Комічний ефект досягається за допомогою несподіванки зіставних явищ, незвичного звучання авторських слів.

Висновки. Таким чином, комічний ефект створюється засобами різних мовних рівнів, проте ключова роль у створенні комічного належить лексиці. Слово саме по собі не має комічного ефекту, а набуває його тільки в певному контексті. Лексико-стилістичні засоби можуть використовуватися для створення комічного різними способами: за допомогою гіперболи, літоти, порівняння та парафраза створюється навмисна зміна сприйняття явища таким чином, щоб воно відхилялося від норми; алогізм і оксюморон застосовуються для зіставлення або протиставлення несподіваних предметів та явищ; комічний ефект досягається також за допомогою вульгаризмів і евфемізмів при їхньому використанні в недоречному контексті; зевгма, антифразис, антанаклаза і окказіоналізм дозволяють досягти ефекту несподіванки за рахунок існуючих в

мові кліше.

У створенні комічного ефекту часто велику роль грає семантика слова, однак існують такі мовні засоби створення комічного для яких більш важлива звукова форма, наприклад, при створенні каламбурів на основі полісемії, омонімії і паронімії. Різні лексико-стилістичні засоби часто використовуються в поєднанні одне з одним, посилюючи комічний ефект.

В аналізованих творах, а саме: «Нариси Боза» Ч. Діккенса, «Троє у човні не рахуючи собаки» Дж. Клапки, «Мандри Гулівера» Дж. Свіфта, В. Текерея «Ярмарок суєти», для створення комічного ефекту автори найчастіше використовують такі засоби художньої виразності як метафора, порівняння, гіпербола, каламбур, епітет.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Барсукова В. І., Топачевський С. К. Перекладацький підхід до класифікації жартів. Житомир, 2014 6 с.
2. Беженар І. С., Рибалкіна Ю. В. Універсальне і національне в англійському гуморі. Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». – Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2009. Випуск 169. С. 204-211.
3. Бєлєхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис. д-ра філол. наук: 10.02.04. К., 2002. 476 с.
4. Блинова І. А., Зернецька А. А. Гумор як різновид комічного: критерії виокремлення, теорії реалізації і засоби вираження. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 2 (71), № 1, Ч. 2. С. 35–43.
5. Воробйова О. П. Текстові категорії і фактор адресата. Київ: Вища школа, 1993. 200 с.
6. Гладкова А. П. Модель анотації текстового корпусу як засіб дослідження художньої картини світу // Studia Linguistica. Вип.4. К. : КНУ, 2010. С. 524–528

7. Гумор. Сучасний український словник: Академічний тлумачний словник. URL: http://sum.in.ua/s/ghumor (дата звернення: 24.01.2021).

8. Денисенко Н. В. Особливості відтворення емфатичного курсиву в перекладах з англійської мови. Мовні і концептуальні картини світу. Зб. наук. пр. – К.: Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2013. Вип. 46, Ч. 1 С. 421-431.

9. Джером К. Джером. Троє в одному човні (як не рахувати собаки). Пер. Ю. Лисняк. URL: http://flibusta.is/b/333055

10. Калита О. М. Засоби іронії в малій прозі (кінець ХХ – початок ХХІстоліття) : монографія. К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова,2013.238с.

11. Калита О. М. Типи комічних текстів та особливості їх стилістичного аналізу. *Лінгвостилістичні студії*, 2015. Вип. 2. С. 54–61.

12. Кобякова І. К, Столяренко В. М. Категоризація гумору: лінгвокультурні аспекти. Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологічні науки». Суми : 2018. №1. С. 40-44.

13. Коробка Г. Характеристика і типи англомовних етикетних жартів. Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. 2016. Вип. 23. С. 32– 40.

14. Лапарашвілі Т. В., Кравець С. В. Особливості англо-українського перекладу гумору у фільмах комедійного жанру. *Магістр* :[магістерський науковий вісник]. Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль: ТНПУ, 2013. Вип. 18. С. 81–84.

15. Линтвар О. М. Вираження елементів комічного в художньому тексті. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013.№ 14 (273).Ч. ІІІ. С. 69–72.

16. ОстровськаА.О.Комічнеякестетичнакатегорія.URL:https://otherreferats.allbest.ru/ethics/00079807_0.html(датазвернення:12.12.2019).

17. Свіфт Дж. Мандри Лемюеля Гуллівера. Пер. М. Іванов, Ю. Лисняк. URL: http://flibusta.is/b/295309/read

УДК 811.161.2:33‘75

ШОУ В СУЧАСНІЙ МАСМЕДІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: СТОРІТЕЛІНГ ЯК МЕТОД КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ПОБУДОВИ ЖАНРУ

Савченко Катерина Володимирівна,
студентка
Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: У статті проаналізовано особливості функціонування жанру шоу в сучасній медійній комунікації. Розглянуто класифікацію жанру шоу. Висвітлено медіалінгвістичну специфіку сторітелінгу як ефективного поліфункціонального методу в реалізації талант-шоу.

Ключові слова: сторітелінг, реалітішоу, талант-шоу, історія, фрейм, мовні засоби.

Сучасна масмедійна комунікація є динамічною, що відображається на трансформаційних процесах, оновленні засобів та способів поширення інформації. Тексти ЗМІ вирізняються дифузністю, відкритістю, всеохопністю крізь призму функціонального потенціалу, спрямованістю на масову аудиторію. Усі ці чинники впливають на структурування та мовне оформлення матеріалів, а також варіантність крізь призму жанрової систематизації текстів. Дослідник жанрової системи масмедіа Д.В. Дергач в одній із своїх праць висловлює думку про дискусійність, неоднозначність, розмивання чітких меж між жанрами та, як наслідок, появу дифузних жанрів та міжжанрових утворень із подальшими мовно-функціональними варіаціями. До уваги береться і форма інформування (усна чи писемна, друкована, електронна, телевізійна чи радійна), яка відображається на комплексі екстра- та інтралінгвальних факторів у реалізації окремих жанрів [1].

Жанрова система сучасного медійного стилю відповідно зазнає змін та

варіацій. Релевантним у просторі масмедіа є шоу. Перші спроби втілення цього жанру здійснили американські медійники в середині минулого століття, а невдовзі ідею перейняли для німецького телебачення. В українському телевізійному дискурсі поширення шоу темпорально пов'язано з 90-ми роками.

Для медіалінгвістичного дослідження принципово важливим є визначення функціонального потенціалу. Таким чином, доцільно окреслювати такі функції:

- рекреаційну: реалізація потреби людини у релаксації, відновленні сил, відпочинку, позитивних емоціях;
- інформаційну: подання нової інформації, невідомих фактів;
- освітню: реципієнт набуває нових знань та навичок, отримує поради;
- когнітивну: усвідомлення, осягнення, пізнання світу крізь призму телевізійних історій;
- соціальної інтеграції: елемент впливу на суспільство, допоміжний інструмент для порозуміння у соціальних групах;
- соціального контролю: інспекція, перевірка закладів (окремі формати) [2].

За класифікацією передбачено поділ на токшоу та реалітішоу. Перший вид охоплює програми, яким притаманна дискусійність, порушення актуальних тем, а також трансляція множинності думок щодо визначеної проблеми. Токшоу відповідно підлягають більш детальній систематизації: власне токшоу, ігрові шоу, постановочні шоу.

Щодо реалітішоу, то увага звернена на домінуванні інтертейнменту з поєднанням різних дискурсів. Гібридність жанру в сучасному телевізійному просторі визначає багаторівневість у подальшій диференціації, що здійснюється із врахуванням різних ознак.

Проте універсальною для медалінгвістичного дослідження вважаємо таку класифікацію: шоу талантів, шоу підглядання, шоу виживання, шоу знайомства, шоу професії, шоу навчання та кулінарні шоу.

Вартим уваги вважаємо талант-шоу, яке ми визначили об'єктом дослідження. Згідно з класифікацією, поданою вище, шоу талантів, або ж талант-шоу, є різновидом реалітішоу.

Такі проєкти переважно багатосезонні та створюються з метою демонстрації людських здібностей та обдарованості. У цьому контексті відзначається розкриття характерів, особливості поведінки учасників, їх конкурентність у штучно створеному середовищі талановитих людей.

У функціонуванні такого шоу простежується ряд особливостей: апеляція до емоції реципієнта з інструментами навіювання та переконання, що досягається промовистими репліками ведучих, реакцією глядача у студії - оплесками та вигуками, застосуванням світлових ефектів та яскравих кольористичних рішень, повторенням подібних сюжетів, дотриманням постійного образу осіб суддів, паузами та рекламами перед оприлюдненням результатів. Головною рисою в талант-шоу є домінантність історії конкурсанта [3].

Таким чином, ми вважаємо доцільним розглядати сторітелінг як один із основних методів концептуальної побудови талант-шоу як жанру сучасного телевізійного простору.

Сторітелінгу в реалітішоу, зокрема кулінарному, присвячена стаття американської дослідниці Кері Матвік. Вона подає фрейм сторітелінгу, у якому визначені формальні лінгвістичні характеристики та пов'язані з ними функції. «Шестикомпонентний фрейм охоплює: (1) абстракцію, яка узагальнює майбутню історію, (2) орієнтацію, що регулює епізод, (3) ускладнювальні дії, які просувають історію вперед, (4) розв'зку, або закінчення історії, (5) оцінку, яка звертає увагу на найбільш незвичайний аспект історії; (6) коду, заключний коментар, що пов'язує історію з «реальним світом» та теперішнім моментом. Не всі компоненти є обов'язковими для історії, проте принаймні два історія має, зазвичай це ускладнювальна дія та розв'язка» (тут і далі переклад наш - К.С.) [4, с. 107].

На нашу думку, вищеподана структура є універсальною для будь-якого

реалітішоу, де продуктивно діє інструмент сторітелінгу, а тому і застосовувана для талант-шоу, що стало предметом нашого дослідження.

Отже, варто зосередити увагу на деяких особливостях, які вибудовують концепцію сторітелінгу на лінгвістичному рівні.

Мовні засоби створюють орієнтири в просторовій та часовій площинах. Серед них – вербальні «зсуви» (теперішнє/минуле), дистальний дейксис (це/те), адвербіальні темпоральні маркери (зараз/тоді). Сполучники (тому що, та, або, тому що, але тощо) додатково вказують на введення в історію або виведення з неї, а також забезпечують зв'язність компонентів. До розв'язки може зберігатися історичний теперішній час [5].

Відіграє роль і невербальний складник комунікації (міміка, контакт очей) та парамова (висота, гучність, темп) героя. В оповіді можуть бути використані виразні стилістичні засоби, що підвищують інтерес реципієнта [5].

Метод сторітелінгу в талант-шоу завдяки екстралінгвальним факторам, як-от стрімкому технічному розвитку, тенденціям у телевізійному монтажі, стає продуктивнішим, адже уможливлюється поєднання реплік учасника та закадрового голосу, що відповідно впливає і на мовну специфіку. До того ж, сторітелінг у талант-шоу імітує природний, неформальний стиль мовлення, подібний до розмови.

Отже, талант-шоу як один із видів реалітішоу є яскравим явищем у телевізійному просторі. Його функціонування визначають своєрідні характеристики, однією з яких є сторітелінг як метод, принципово важливий у контексті медіалінгвістичної проблематики. Лінгвістичний складник в сторітелінгу є вагомим, оскільки саме мовні засоби та їх специфічний добір визначають ефективність методу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дергач Д. В. Мас-медійний жанр ток-шоу: природа, функції, аспектологія дослідницького пошуку. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2013. Вип. 26. С. 41-47.

2. Філоненко А. Ю. Функції реалітішоу. *Сучасні тенденції розвитку науки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 23-24 лют. 2018 р. Ужгород, 2018. С. 26-28.

3. Станіславська К. І. Феномен талант-шоу на сучасному телебаченні. *Культура і сучасність*. 2013. Вип. 2. С. 89-96.

4. Ковбасенко А. Ю. Класифікація реалітішоу: сучасний стан і перспективи. *Держава та регіони. Сер. Соціальні комунікації.* 2016. Вип. 3. С. 110-113.

5. Matwick K. Storytelling and synthetic personalization in television cooking shows. *Journal of Pragmatics 71*. 2014. P. 151-159

УДК 81'255:81'42=811.112.2

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

Слаба Оксана Володимирівна,
к.ф.н., доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Київський національний лінгвістичний університет,
м. Київ, Україна

Анотація: Стаття присвячена особливостям перекладу текстів офіційно-ділового стилю. У ході дослідження будо встановлено, що типологічні особливості німецької та української мов накладають обмеження на використання таких перекладацьких трансформацій, як калькування, надаючи переваги лексико-семантичним трансформаціям (конкретизація) та граматичним замінам. Для перекладу безеквівалентної лексики все більше спостерігається тенденція використання номінацій в рамках еквівалентного перекладу, транслітерації та транскрипції.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, калькування, офіційно-діловий стиль, перекладацькі трансформації, транслітерація.

Завдяки розширенню міжнародних соціальних контактів, інтернаціоналізації господарської діяльності, уніфікації систем діловодства, а також створенню нових видів передачі інформації, виникли суттєво і якісно нові форми ділового спілкування. Це виражається у зростанні значення офіційно-ділового стилю, в оновленні та диференціації діапазону мовних жанрів і в ускладненні комунікативних і мовних завдань, що постають перед учасниками комунікативного акту.

Варто зазначити, що офіційно-діловий стиль — це макросередовище спілкування виключно у сфері офіційних стосунків людей, а саме у сфері правових відносин і управління людьми. До цієї сфери належать діяльність

уряду, міжнародні відносини, судочинство, торгівля, економіка, армія, реклама, комунікація в офіційних установах і в житті окремої людини.

Метою дослідження є встановлення особливостей перекладу текстів офіційно-ділового стилю.

Для мови офіційних документів характерна наявність інтернаціональної термінології (інтернаціоналізмів), функціональних синонімів, етикетних висловів, усталених словосполучень нефразеологічного типу. У дипломатичній термінології слова набувають іншого значення, ніж у літературній мові, або вживаються лише один з лексико-семантичних варіантів багатозначного слова [1].

Німецькому офіційному стилю часто приписують номінативний характер. Мова йде про переважання функції іменника, насичення конструкціями, у складі яких є іменники, які концентрують інформативне навантаження словосполучення не в дієслові, а в іменниках. Офіційно-ділова мова характеризується аналітичністю, тобто схильністю до стислості та чіткості, що виражається в лексико-граматичних особливостях цього стилю. Речення нормативних угод насичені правовою та спеціальною лексикою, а також назвами офіційних установ і структур [2].

На функціонування аналітичних дієслівно-іменних конструкцій, паралельних до відповідного дієслова, впливає не лише стилістичний принцип вибору економічнішого й виразнішого мовного рішення, а й правила точнішого й доцільнішого слововживання [3].

Синтаксис характеризується великою кількістю поширених речень з однорідними членами речень, а також складносурядних речень з підрядними означальними, додатковими, умовними; вирази лексично позначеного синтаксичного звя’зку; наявність дієприкметникових зворотів; прямий порядок слів у реченнях, тощо.

Характерною рисою досліджуваних текстів офіційно-ділового стилю є вживання нейтральних і загальновживаних слів.

Формальність, строгість, однозначність і стереотипність текстів угод

відображає специальна лексика, яка використовується в номінативному значенні, і, створює фон міжнародного документа. Варто також підкреслити стислість інформації.

Сучасні тенденції перекладу досліджуваних текстів офіційно-ділового стилю вказують, що типологічні особливості німецької та української мов накладають обмеження на використання таких перекладацьких трансформацій, як калькування, надаючи переваги лексико-семантичним трансформаціям (конкретизація) та граматичним замінам (заміна граматичної категорії, заміна граматичної форми, перетворення синтаксичної структури речення). Разом з тим, для перекладу безеквівалентної лексики все більше спостерігається тенденція використання номінацій в рамках еквівалентного перекладу, транслітерації та, меншою мірою, транскрипції. В рамках текстових одиниць частіше очевидні комплексні трансформації при перекладі на українську мову.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Драганова Н., Король А Особливості перекладу текстів німецькомовного офіційно-ділового дискурсу. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія* . 2021. № 833. С. 31–38. DOI: https://doi.org/10.31861/gph2021.833.31-38

2. Лисенко Г. Л., Баклан І. М., Чепурна З. В. Основи перекладу – міст між теорією і практикою (німецько-український напрям): підручник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Видво «Політехніка», 2019. 204 с.

3. Поворознюк Р. В. Лінгвокультурологічні особливості протокольних промов у оригіналі та перекладі (на матеріалі українських та американських текстів) : автореф. ... к. філол. н. : 10.02.16. К., 2004. 16 с.

УДК 81-13

СЕМІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Черненко Ольга Віталіївна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедра германської і фіно-угорської філології
імені проф. Г. Г. Почепцова
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглянуто традиційні та сучасні семіотичні підходи до аналізу художнього дискурсу та охарактеризовано методологічну базу дослідження художніх текстів з позицій сучасних напрямків у роботі з мультимодальними текстами, теорії семіотики та лінгвосеміотики. У роботі наведено функціональну класифікацію семіотичних методів дослідження художнього дискурсу з метою систематизації існуючих методів у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень.

Ключові слова: семіотика, художній дискурс, мультимодальність, семіологія, код.

Людському спілкуванню притаманна семіотичність, під якою ми розуміємо опосередкований або непрямий шлях передачі інформації, зокрема, через зображення явищ і подій у художньому творі. У певному сенсі, художній дискурс виступає семіотичною моделлю світу, оскільки знаковість виникає при будь-якому моделюванні дійсності [1, с. 127]. Процесуальність та полісемантичність художнього твору створює можливість багаторазового його прочитання, тим самим формуючи універсальний тип тексту за моделлю “автор – текст – читач”, де до процесу семіотичного конструювання ментального тексту (текстотворення) через техніки декодування знаків долучається читач [2, с. 374].

Традиційно, початок розвитку семіотичного підходу до аналізу різнорідних об’єктів знаменується виникненням науки семіології Ф. де Соссюра, який розглядав лінгвістику як науку про знакові системи, та, відповідно, визначав її як частину семіології та трактував знак як двосторонню сутність (означуване/означник). Іншим засновником семіотики уважається американський філософ Чарльз Пірс, який тлумачив логіку як одну з назв семіотики та розумів під останньою формальне вивчення знаків. На відміну від Ф. де Сосюра, Ч. Пірс розглядав знак як тристоронню сутність, відому як “семіотичний трикутник Ч.Пірса” (знак/об’єкт/інтерпретатор) [2, с. 375].

Сучасні дослідження семіозису процесуальних явищ, зокрема, художнього дискурсу характеризуються різнорівневими підходами та методами, зберігаючи синтез новітніх та традиційних методик, що дає змогу якнайширше охопити структурні, семантичні, функціональні характеристики знаку а також зазирнути у внутрішню структуру тексту, виявити амбівалентні змісти тощо. Це, насамперед, дослідження знаковості дискурсу за методом семіотичного трикутника Ч. Пірса, логічного трикутника Г. Фреге, семантичного трикутника С. Огдена та А. Річардса тощо. Наступний метод семіотичних досліджень був розвинутий послідовником Ч. Пірса Чарльзом Моррісом, який запровадив чотирьохкомпонентну структуру знака та розглядав семіотику як *метанауку*, інструмент і матрицю для інших наук і в результаті синтезу різних знакових теорій визначив три рівні семіотичного аналізу: 1) синтаксичний, що передбачає аналіз форм знаків та способи їх сполучуваності та взаємодії; 2) семантичний, на якому відбувається дослідження внутрішньої семантичної площини об’єкта, тобто засобів вираження змісту та інтерпретація знаків; 3) прагматичний, спрямований на вивчення відношень між знаками та тими, хто їх використовує та інтерпретує [3, с. 13].

З позицій структурної лінгвістики була розроблена методика синтагматичного аналізу тексту (В. Пропп) та парадигматичного аналізу тексту (К. Леві-Стросс). На цих рівнях семіотичного аналізу простежують, яким чином

організований чи структурований художній дискурс (синтагматика) та як через цю структуру передано зміст (парадигматика). Семіотичний аналіз художнього твору неможливий без розуміння *коду* як системи правил та обмежень, усталених у свідомості автора та інтерпретатора; умови, за якої речі реалізують свою знаковість [4, с. 226]. Власне, код може бути потрактований як своєрідне керівництво з інтерпретації знаків, що забезпечує вибудовування близьких смислів для всіх учасників семіозису. Загальну схему семіотичного аналізу з урахуванням вищезазначених чинників пропонує У. Еко, Р. Барт, Ю. Лотман, Л. Уайт та ін.

Сучасний семіотичний аналіз художнього дискурсу широко використовує надбання лінгвосеміотики, аналізу дискурсу, когнітивної семіотики, теорії мультимодальності та ін. Так, наприклад, у художньому творі як "вторинній моделюючій системі" вербально-невербальний семіозис представлений єдиною інтегральною системою продукування мовного значення.

З позицій літературознавства, у просторі художнього твору виокремлюють художню, інтерпретаційну, теоретичну, а також семіотико-культорологічну модель, де останню застосовують до аналізу художнього дискурсу, виокремлюючи та аналізуючи її константні та перемінні складові [4, с. 228].

Таким чином, серед основних семіологічних підходів у дослідженні художнього дискурсу виокремлюємо метод семіотичного трикутника, аналіз знаків за допомогою синтаксичного, семантичного та прагматичного рівнів, синтагматичного та парадигматичного методу аналізу тексту, теорії мультимодальності, аналіз художніх творів за допомогою семіотично-культурологічної моделі та ін., що дозволяє послідовно розкрити всі аспекти вербально-невербального семіозису як процесу породження, функціонування й інтерпретації знаків у дискурсивному просторі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Почепцов Г. Г. Семиотика. Киев: Ваклер, 2002. 431 с.

2. Long J. Semiotic study of English text. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 2019. Vol.342. P. 372–377.

3. Зражевська Н. І. Використання семіотичного методу в аналізі медіакультури. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації.* 2013. №3–4 (15–16). С. 13–17.

4. Манойлова О. М. Семіотичний аналіз тексту : можливості, досягнення, перспективи. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* 2013. №117. С. 224-228.

ВПЛИВ АНГЛІЦИЗМІВ НА СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Чимпаяш Анастасія Ігорівна,
здобувачка вищої освіти
гуманітарно-педагогічного факультету,
Національний університет
біоресурсів та природокористування України

Упродовж останніх десятиліть в українському суспільстві сталися значні суспільно-політичні зміни, які не могли не відобразитися на мовознавчих процесах української мови.

На сьогодні використання іншомовних запозичень є однією з найбільш досліджуваних тем сучасного українського мовознавства. Процеси світової глобалізації та їх інтенсивність спричинили посилене надходження в українську мову іншомовних лексем, у тому числі й англомовних.

Англіцизм – це різновид запозичення; слово, його окреме значення, вислів, які запозичені з англійської мови або перекладені з неї чи утворені за її зразком. Як правило вони зберігають ознаки свого походження.

Процес виділення слів англомовного походження в словниковому запасі української мови є достатньо тяжким завданням, яке пов’язане з факторами історичного, теоретичного та етимологічного характеру. Етимологічний склад самої англійської лексики становить в основному запозичення різних мовних пластів та епох, а власна лексика англійської мови має у більшості випадків паралелі в інших германських мовах.

Через те, що спірним є встановлення мови джерела у випадках збігу зовнішнього вигляду слова та його семантики на сучасному етапі в англійській, німецькій, голландській та інших мовах, доречним є історико-семантичний принцип аналізу слова.

Досліджуючи дану тему, М. Брайтер виокремлює низку причин появи англіцизмів. Серед причин він зазначає:

– потребу у створенні назви для нових предметів та явищ (*модем*);

– відсутність відповідного найменування (*онлайн*);

– необхідність конкретизації слова (*гамбургер, медіа-ринок, веб-дизайнер*);

– експресивність новизни (*impression, o'key*);

– поділ на сфери семантичного впливу (*рентинг, постер*).

Як і кожне явище, процес запозичення не можна розглядати з одного боку. Серед переваг можна відзначити збагачення мови новими лексичними одиницями, але з другого боку надмірне використання англомовних запозичень може призвести до негативних наслідків у мові, а саме, до витіснення уже наявних слів, українських структур, а отже, викликає збіднення української мови.

Дійсно, явища, які простежуються останні роки не зовсім добре впливають на розвиток української мови, змінюють її індивідуально-національні риси, знижують виражальні та естетичні якості. Насамперед, викликає стурбованість процес тотального засмічення української мови англійськими словами, і це при тому, що існують українські назви для передачі відповідних понять: *брифінг - зустріч, дивіденд - прибуток, презентація - показ, ознайомлення, шоп - магазин* та багато інших.

Висновок. Англомовні лексеми відіграють велику роль у збагаченні словника української мови. Процес запозичення відбувається постійно, але не можна допустити, щоб такі процеси проходили стихійно. Англіцизми в молодіжному сленгу займають важливе місце, але необхідно пам'ятати, що їхнє надмірне вживання веде до збідніння української мови. Ми повинні поважати традиції нашої мови і вживати дані вирази в певному оточенні, де вони будуть доречні. І хоча такі вирази можна вважати згубними для нашої мови, інколи їх вживання просто необхідне з погляду на глобальний вплив англомовної культури.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

ФОРМИРОВАНИЕ И ПОДЕРЖАНИЕ СТАБИЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ СИСТЕМ

Безродный Андрей Геннадиевич
к. философ. н., доцент
Харьковский национальный университет
имени В. Н. Каразина
г. Харьков, Украина

Введение./Introductions. В эпоху бурных социальных трансформаций, затрагивающих весь глобализированный мир, всё более актуальным становится вопрос о причинах и механизмах организации человеческого общества. Понимание подобных механизмов позволит нам актуальнее «реагировать» на социальные потрясения. Формировать некоторые «практические рекомендации», призванные нивелировать риски дестабилизации социальных систем.

Цель работы./Aim. Цель нашей работы состоит в том, чтобы проанализировать механизм поддержания целостности (далее МПЦ) в сообществах позвоночных животных. Данный механизм можно рассматривать в качестве биосоциального образования, который в процессе развития привёл к формированию человеческого социума.

Материалы и методы./Materials and methods. В ходе проведённого нами исследования мы предприняли попытку сравнительного анализа различных биосоциальных систем (на уровне позвоночных животных).

Результаты и обсуждение./Resultsanddiscussion. Прежде чем перейти к исследованию МПЦ у позвоночных, обратимся к факту удивительного параллелизма в системе организации сообществ насекомых и позвоночных. Последний, почти не освещен в отечественной литературе.

Своеобразным связующим звеном является биосоциальная организация голой эфиопской крысы (Heterocephalus glaber). Колония состоит из “ядра”, образованного 1 самкой и 1-3 самцами, а также потомством самки-основательницы. Как и у насекомых, самка-основательница полностью подавляет репродуктивное поведение остальных самок. Посредством агрессивного поведения она воздействует на биогруппу. Причем, наибольшему силовому воздействию подвергаются “ленивые” члены биосообщества, которые стремятся скрыться в дальних отделениях системы нор.

В сообществе отмечается удивительная кастовая специализация рабочих особей, последнии, с течением времени сменяют одну функциональную касту на другую. Поразительно, но исследователи выделяют касту, представители которой только едят и спят и выполняют исключительно оборонительную функцию, являясь солдатами. Переход из одной касты в другую полностью совпадает с аналогичным процессом у обыкновенной пчелы. Еще одна аналогия состоит в том, что голые крысы (как и общественные насекомые) совместно поддерживают температуру своего тела.

Такое подобие двух различных биосоциальных групп подтверждает мнение о том, что эволюция социальных форм шла параллельно, и трудно представить себе возможность филогенетического перехода. Скорее следует говорить о “повторениях” или присутствии “общей схемы” социализации.

Биосоциальной системе позвоночных необходимо «преодолеть» (нивелировать) как значительную функционально-поведенческую специфику каждой особи, так и генетические различия, следовательно, должна возрасти роль МПЦ. В качестве своеобразных центров МПЦ следует рассматривать доминирующих особей, обеспечивающих сохранение функционального взаимодействия в рамках иерархически организованной системы. Они же оказывают воздействие и на процесс воспроизводства элементов внутри системы.

Остановимся более подробно на репродуктивном аспекте МПЦ в биосообществах позвоночных. Существование подобного механизма у

насекомых продиктовано наличием гаплодиплоидии. Каково положение дел в сообществах позвоночных?

Функциональная сторона репродуктивного контроля, проявляется в форме межполового отбора и реализуется через иерархическую структуру биосистемы. Напомним об «эффекте Футса», когда новый доминирующий самец в биосообществе может посредством агрессивного или феромонного воздействия прерывать беременность самок, что позволяет избавиться от потомства прежнего доминанта и наполнить биосистему организмами-элементами, несущими родственный набор генов. Постепенно происходит выравнивание генетической структуры биосообщества, а как следствие, и стабилизация динамического взаимодействия.

В сообществах позвоночных не все самки способны производить полноценное потомство. Чем выше иерархический статус, тем более жизнеспособное потомство оставляется. При неблагоприятных условиях только ограниченное число самок участвует в размножении. Более того, доминирующие самки нередко уничтожают потомство других самок, если доступные сообществу ресурсы ограничены.

Подводя итог рассмотрению МПЦ в сообществах позвоночных, сделаем ряд обобщенных заключений.

Во-первых, в МПЦ следует различать два основных аспекта, а именно: структурно-функциональный и репродуктивный. Первый направлен на сохранение и поддержание устойчивой структуры взаимодействия между особями-элементами в биосоциальной системе, а второй - сводим к механизму репродуктивной стерилизации.

Во-вторых, МПЦ в сообществах беспозвоночных и позвоночных имеет много общих черт. Особенно наглядно это прослеживается при рассмотрении “переходной формы” (биосообщества голой крысы).

В-третьих, в сообществах прослеживается постепенное смещение акцента МПЦ, который последовательно проходит стадии: агрессивного воздействия, ритуализированных демонстраций, феромонного контроля. Последний является

наиболее эффективным, т.к. позволяет контролировать поведение особей, находящихся вне зоны непосредственного контакта. Таким образом, можно говорить о наличии общего механизма поддержания целостности биосообществ.

Выводы./Conclusions. биосообщества позвоночных решают главную задачу по поддержанию функциональной взаимосвязи между членами сообщества посредством его превращения в расширенную семью. МПЦ ведет постоянную “борьбу” с процессом полового размножения, который “стремится” наполнить биосистему разнокачественными элементами, что грозит целостности биосообщества. Только посредством тотального “контроля” за процессом размножения МПЦ «способен» сохранить биосообщество как единое образование.

Подобные умозаключения, могут служить «платформой» для построения моделей построения и функционирования человеческого социума.

ОБРАЗ «СВІЙ-ЧУЖИЙ»: ЗАГАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА

Літус Інна Іванівна
к. філос. н.,
старший викладач
Центру гуманітарної освіти НАН України
м. Київ, Україна

Аннотація: в статті наведені загальні положення опозиції «свій-чужий» як складної та актуальної проблеми. Для більш чіткої деталізації проблеми автор розглядає поняття «іншого», взявши за основу концепцію Ж. Лакана як одну з найскладніших у розумінні даної категорії. Автор розглядає поняття «толерантність», «терпимість», «міра», «конфлікт», що потребують нового бачення та обґрунтування в нових реаліях.

Ключові слова: свій, чужий, інший, толерантність, терпимість, конфлікт, міра.

Опозиція «свій-чужий» виступає сьогодні однією з основних форм протистояння в улаштуванні як суспільства, так і людства, взагалі. Так само, вона домінувала на кожному з етапів розвитку людства. Карл Густав Юнг, наприклад, визначав її як «набір вічних образів, сюжетів, що знаходяться в колективному несвідомому, і є загальним та вродженим для всього людства» [1, с. 230]. Поняття «чужого» завжди конституює культура епохи. В античні часи – це варвар, «житель не-ойкумени», агент хаосу [Див.2]. В середні віки - «чужинці», то язичники та безбожники. Про Новий час влучно висловився М. Фуко: «прокажений, безумець, злочинець та той, хто веде нерозумний спосіб життя»- доповнюють список «Інших» [3]. Варто відзначити, що саме в той період зароджується й терпиме ставлення до «іншого». Саме в XIX ст. поняття «Іншого» найбільше досліджували філософи і, саме тому, воно набуло різних модифікацій.

Важливою особливістю вказаної проблематики є той факт, що за

нормального розвитку процесів інтеграції та глобалізації кордони між поняттями «свій» та «чужий» майже розмиті. При цьому, такі процеси допускають функціонування механізму збереження культури, традицій тощо. Але, в умовах політичних конфліктів, війн ці поняття набувають нового сенсу, тим самим вимагаючи від суспільства осмислення і визначення більш чітких кордонів опозиції «свій-чужий».

Для визначення сталих кордонів між поняттями «свій-чужий» дослідники вводять ще й поняття - «інший». Перші спроби в обґрунтуванні проблеми «іншого» ми віднаходимо у Фіхте (проблематика Я і не-Я), Гегеля (інша свідомість у «Феноменології духу» та поділ на «в-собі», «для-себе» і «для-іншого»), у К'єркегора (анонімний інший) тощо. З початку XX ст. дослідження поняття «інший» стає досить актуальним, його аналізує велика кількість вчених, відтак, воно залишається і досить різноманітним в своїх трактуваннях.

Прийнято вважати, що поняття «інший» існує поряд або в одній площині з поняттям «свій», розділяючи з ним і минуле, і теперішнє, і майбутнє. А от з «чужим» не видається можливим розділити ні минуле, ні теперішнє, ані майбутнє.

Цікавою в даному контексті є концепція Жака Лакана, занадто складна та заплутана в своєму початковому розумінні, вона змінювалась протягом 50 років та переосмислювалась завдяки попереднім концептам. Варто зазначити, що частину нюансів лаканової концепції «Іншого» було відкинуто та спрощено завдяки філософії постструктуралізму та постмодернізму. Це призвело до досить цікавого парадоксу, де саме Лакан виступає критиком молодих поколінь, а не навпаки, як це відбувається зазвичай.

Після досить довгих пошуків, Лакан поставив акцент на аналізі структур, на противагу баченню феноменологів та екзистенціалістів. Основний сенс його теоретичного надбання розкривається в двох взаємозалежних положеннях:

1. «несвідоме – це дискурс іншого»;
2. «несвідоме структуроване на кшталт мови» [4, с. 205].

Концепція Лакана виглядає досить заплутаною ще і в тому сенсі, що потребує постійного уточнення про якого саме «іншого» йде мова – про «Великого Іншого» (Autre), чи то про «маленького іншого» (autre)? Занадто не заглиблюючись в дану проблематику, бо вона потрібна задля позначення абрису поняття, зазначимо, що «маленький інший» (autre), по Лакану, існує в спілкуванні, бо там неможливо з'ясувати, про якого саме «іншого» йде мова? «Маленький інший» - це звичайна людина, колега чи сусід, відносини між якими будуються в площині уявного, тобто в нашому сприйнятті, емоціях та уявленнях.

«Великий Інший» існує в просторі символічного. Тобто там, де ми не можемо ігнорувати навколишнє та змушені його визнавати. «Те, що відбувається між суб'єктом і Іншим артикулюється як процес циркуляції, процес, де суб'єкт, що покликаний до Іншого…, з'являється в полі Іншого та повертається від Іншого назад» [5, с.219].

Таким чином, «Інший» у Лакана – це, насамперед, спосіб обґрунтування структур несвідомого, а також, осмислення процесу зародження соціалізації суб'єкта [Див. 2].

Одним з найважливіших понять, що забезпечує опозиції «свій-чужий» сталого існування, - поняття толерантності. Як самостійне поняття воно з'явилося в епоху Просвітництва і вперше використане Дж. Локком в своєму «Листі про толерантність» (1689). В цій роботі він закликав прищеплювати ті цінності, які дозволили б суспільству стати терпимим до «віри, що діє через любов», до «доброї волі» тощо. Прибічник толерантності повинен був підтримати тих, кого наявні правові, політичні, моральні, соціальні норми та звичаї систематично підштовхували до соціальної межі, відмовляли їм у будь-якій цінності [Див. 6].

Початково термін толерантність вживали в медицині та біології і вважали, що вона є смертельно небезпечною для живого організму. Толерантність – означає нездатність організму боротися з чужорідними предметами. Етимологічно слово толерантність походить від лат.

toleratia - «терпіння, терпимість», що пов'язане з дієсловом tolerare вживаним античними філософами в якості пасивного значення «страждання». Тому, поруч з дослідженнями проблематики толерантності завжди існує питання «міри», задля забезпечення певного балансу сил.

Варто зазначити, що питання толерантності спрацьовує лиш тоді, коли поряд з нею працюють загальні принципи та норми людського співіснування. Коли ж ними починають нехтувати, то тут має спрацювати поняття «міри», що на кшталт його біологічного трактування має убезпечити сторони взаємодії від «смерті». Нажаль, категорія «міра» сьогодні є мало дослідженою і потребує більш детального вивчення, щоб мати можливість спрацювати в потрібний момент.

В XX ст. уявлення про сутність толерантності значно змінилося: від розуміння толерантності як засобу захисту, – до розуміння її як мети в складному мультикультурному світі, а ще пізніше, - до розуміння як норми, яка є певною умовою збереження різноманітності.

На даному етапі вирізняють 10 видів толерантності, які умовно поєднують у три соціальні блоки:

1) Біологічно-обумовлений: індивідуальні відмінності (вікові, статеві, соціальні);

2) Культурно-обумовлений: індивідуальні особливості людини як представника того чи іншого етносу, національної культури, релігії;

3) Соціально-обумовлений: визначається статусними відмінностями між людьми в їх професійному, соціально-економічному, політичному оточенні [Див.7].

Толерантність, в сучасному її розумінні – це повага, прийняття і правильне розуміння багатоманітності культур нашого світу, тобто взаємоповага. Як стає зрозумілим, первинне уявлення принципу толерантності на сьогодні є втраченим, бо сутність його змінилася від розуміння толерантності як віротерпимості релігійної меншини – до розуміння толерантності як цілі в мультикультурному світі.

Та, яким би не було трактування ідеї толерантності (починаючи з найперших) в історії філософії, сучасні дослідники одностайні в тій думці, що існує певна специфіка ідеї толерантності, щось таке, що показує неможливість звести її до понять, з якими вона тісно пов'язана.

Сучасне розуміння толерантності найчастіше пов'язують з повагою до чужих звичаїв, традицій, культури тощо. Це є певне мистецтво гідності дозволяти іншому, несхожому на себе, жити поруч. Прийняття іншого можна назвати єдиним способом вирішення конфліктів. Іншими словами, толерантність можна розглядати одним із способів як запобігання, так і вирішення конфліктів.

А як же діяти, коли конфлікт вже стався? На сьогодні, завдяки різним поглядам на цю проблематику, по-різному викладається і питання виникнення конфліктів та виділяються їх причини.

1. Боротьба за існування в людському суспільстві супроводжується конфліктами. Тобто, конфлікти – це природній супутник життя людини (дарвіністи).

2. Конфлікти виникають під впливом причин соціального характеру.

Так, ще в середині минулого століття американський соціолог Льюїс Альфред Козер розглядав конфлікт в рамках поняття «тунельного бачення» та визначав його як «боротьбу за цінності або статусні привілеї, за владу і за дефіцитні ресурси, в якій цілі протилежних сторін полягають не лише в заволодінні ними, але й в нейтралізації або ж усуненні свого супротивника» [8, с. 96]. Конфлікт, за Козером, - це найважливіший елемент соціальної взаємодії.

Якщо ж дослідити всю історію існування проблеми толерантності, то можна зрозуміти, що потреба в ній виникає тоді, коли люди усвідомлюють необхідність запобігання агресії. Але ж, існують і інші ситуації, коли конфлікт неможливо вирішити за допомогою толерантності. Підтвердженням цьому сьогодні є війна в центрі Європи, в XXI столітті. Саме це питання стає актуальним для вивчення, дослідження та обґрунтування, бо раніше вчені

звертали свою увагу на дослідження саме ненасильницьких форм розв'язання конфліктів. Вони користувалися розробками вивчення принципу толерантності, що склалося ще в XIX ст. і розглядалося як принцип діалогу та як право окремої людини бути вірною своїм цінностям. Завдяки такому баченню толерантність розглядалась умовою розвитку суспільства. Сьогодні ми з впевненістю можемо констатувати, що такий підхід вже не є дієвим. Потрібно розробити нові принципи, що входили б в поле зору такої проблематики як «толерантність – конфлікт (війна)».

Таким чином, активно обговорювана сьогодні проблема «свій-чужий», не втратила свого екзистенційного значення, але ж, і потребує якнайшвидшого переосмислення свого сенсу в нових реаліях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Юнг К. Душа и миф. Шесть архетипов/ Пер с англ. – Москва Киев: Порт-Рояль-Совершенство, 1997. – 384с.
2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www. continuum –art.ru (дата звернення 27.10.2022) – Назва з екрана.
3. Фуко М. История безумия в классическую эпоху. – Спб, 1997. 576 с.
4. Жюлиа Д. Философский словарь.-М.: Международные отношения. 2000. – 544с.
5. Лакан Ж. Четыре основные понятия психоанализа (Семинары: Книга XI (1964). Пер. с фр. / Перевод А. Черноглазова.: Из-во «Гнозис», Издательство «Логос». 2004. – 304с.
6. John Locke. Letter on Tolerance, Resource Publishing, 1980.
7. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www. studfile.net (дата звернення 12.11.2022) – Назва з екрана.
8. Козер Л. Функции социального конфликта. М., 2000.- 205 с.

ECONOMIC SCIENCES

УДК 351.439

COMPARATIVE ANALYSIS OF UKRAINE'S FOOD SECURITY IN THE WAR CONDITIONS

Melnyk Stepan
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine
Hobela Volodymyr
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine
Yaremchuk Rostyslav
master,
Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine

Abstract. The paper substantiates the relevance of the study of the state's food security in the light of the global crisis phenomena of recent years, in particular, the global economic crisis and world economic recession, the pandemic of the coronavirus COVID-19 and the unprovoked war of Russia against Ukraine, which began in 2014 and turned into an active phase in the 2022 year. The article substantiates the use of the methodology for assessing the state of food security of the state, which allows for obtaining the most optimal value of this indicator. As a result of using the proposed methodology, the calculation of the integral index of food security in Ukraine was realized.

The obtained results made it possible to compare them with similar indicators of the countries of the world and Europe, which made it possible to assess the state of the food security of Ukraine because of global trends.

Keywords: food, food crisis, security, pandemic, war.

The Russian Federation war against Ukraine, which began in a hybrid form in 2014 and continued in the active form in 2022, significantly affected the food security of Ukraine, the countries of Eastern Europe and the world in general. The aggression of the Russian Federation increased the socio-economic tension on the European continent caused by the pandemic of the corona virus COVID-19 and the global economic crisis. Against the background of these events, the food crisis in the world is intensifying [1]. Therefore, the purpose of the study is to assess the state and trends of food security in Ukraine and compare them with similar data from European countries and the world.

Food security is extremely important to a country, especially if that country is at war. The country's food security status can be assessed using the food security index [4].

The results of the calculation of the food security index of Ukraine for the period 2012-2022 are presented graphically in Fig. 1.

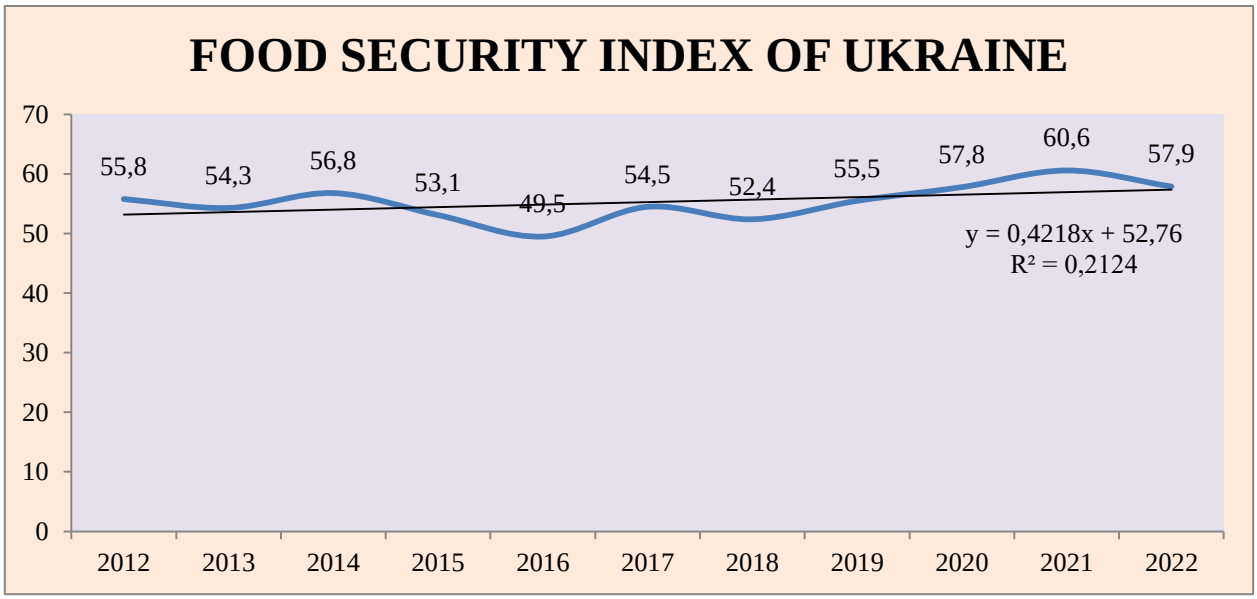

Fig. 1. Food security index of Ukraine (2012-2022).

Source: developed by authors based on [2; 3; 6].

In general, the food security index of Ukraine shows not entirely positive dynamics. To understand the general trend, let's compare the value of the index and

its components with the average value of the countries of the world (Fig. 2).

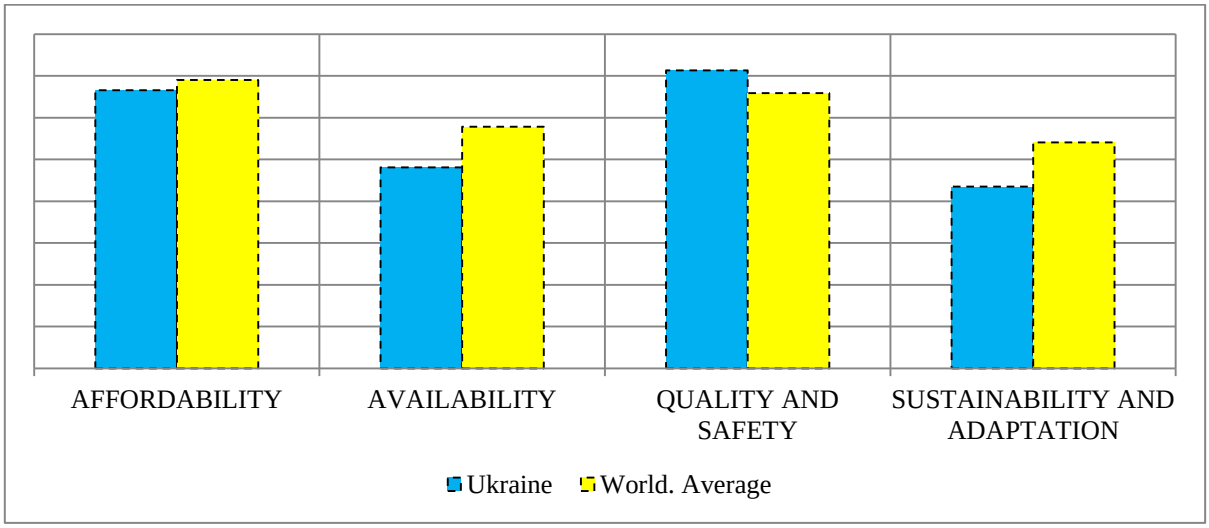

Fig. 2. Comparison of Ukraine's PPI and the World's average value of PPI

Source: developed by authors based on [2; 3, 5].

As the graph shows, three components of the index have values less than the world average for 2022. Only the "quality and safety" indicator is greater than the world average [6]. Taking into account the geographical location of Ukraine and its European integration intentions, we will compare Ukraine's PPI with the average PPI of European countries (Fig. 3).

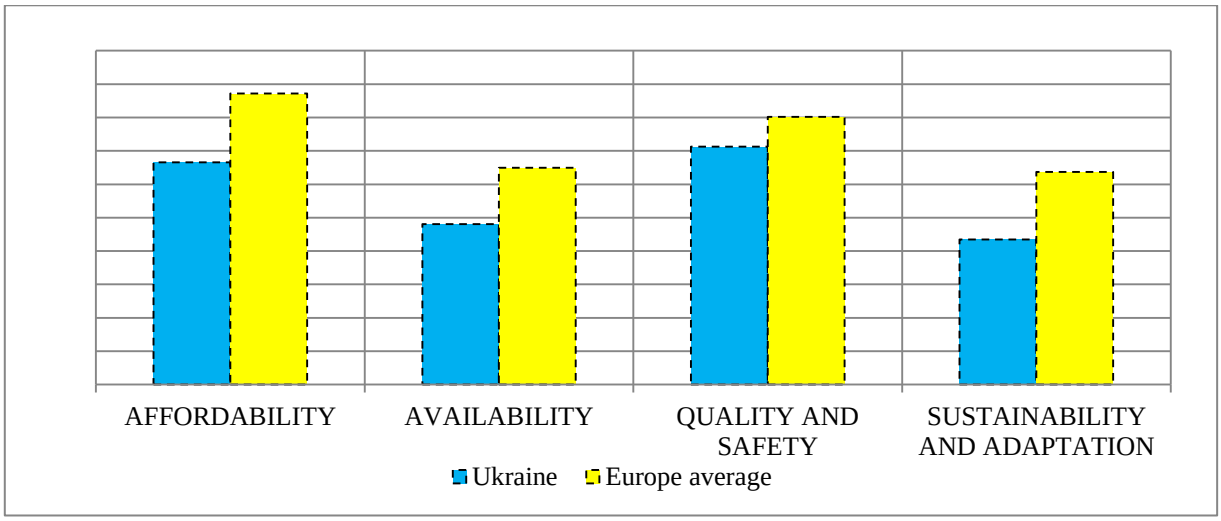

Fig. 3. Comparison of Ukraine's PPI and the Europe's average value of PPI

Source: developed by authors based on [2; 3, 5].

A similar trend can be seen in Fig. 3. The value of the PPI compared to European countries is lower in all four components, which is evidence of the unsatisfactory state of food security in Ukraine. Such a situation is quite threatening

for the economic and national security of Ukraine.

The results of the study indicate an unsatisfactory state of food security in Ukraine. A comparison of the food security index of Ukraine with the countries of Europe and the world shows negative results. Accordingly, ensuring the food security of the state is an extremely urgent task that will have a significant impact on the development of the state in the post-war period.

REFERENCES:

1. Augustin M. A., Riley M., Stockmann R., Bennett L., Kahl A., Lockett T., … Cobiac, L. (2016). *Role of food processing in food and nutrition security. Trends in Food Science & Technology, 56, 115-125.* https://doi:10.1016/j.tifs.2016.08.005
2. Food and Agriculture Organization. (2022). *Food and Agriculture Organization Statistics.* https://www.fao.org/statistics/en/
3. OECD. (2022). *OECD Statistics*. URL : https://stats.oecd.org/
4. Ogunmoroti, A. Min, L., Li, M., Liu, W. (2022). Unraveling the environmental impact of current and future food waste and its management in Chinese provinces. *Environment and Sustainability*, 9, 100064. https://doi.org/10.1016/j.resenv.2022.100064
5. State Statistics Service of Ukraine. (2021). *State statistics service of Ukraine*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua
6. Lagodiienko V., Franchuk V., Dziurakh Y., Melnyk S., Shuprudko N., Hobela V. (2022). Food security of Ukraine: estimation of factors' impact, postwar trends and ways to supply. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practic.*Vol. 5(46). Pp. 427–437. https://doi.org/ https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3891

УДК 657.628

INTERESTING FEATURES DURING THE ANALYSIS OF THE CURRENT ASSETS OF THE COMPANY

Parasij-Vergunenko Iryna
Dr. of Economics, Professor,
Professor of the Department of Financial Analysis and Auditing
State University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine
Toporovska Viktoriia
Master Student, Faculty of Finance and Accounting,
educational program «Financial Analytics»
State University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine

Abstract: In this article, the essence of the concept of "current assets" is clarified, a comparative analysis of the definitions of this concept in domestic and international sources is carried out, a system of indicators is proposed, with the help of which the analysis of current assets at enterprises is carried out.

Keywords: working capital, working assets, financial analysis, enterprise, profitability, liquidity.

Productive functioning of the enterprise in the current conditions is not possible without effective management of the capital of the enterprise, which is invested in its current and non-current assets. As a rule, working capital is invested in elements of current assets, more precisely in stocks, receivables of the enterprise, current financial investments of the enterprise, expenses of future periods, other current assets, as well as cash directly. Working capital must have a sufficient speed of turnover, which is ensured by operational analysis and control of the effectiveness of their use, which further contributes to the effective management of the financial condition of the enterprise and its profitability. Taking into account the views of the majority of scientists, it can be concluded that the effective financial analysis itself is

based on complex and systematic approaches and requires special attention. Therefore, this topic does not lose its relevance in scientific circles and is the object of constant attention of scientists. Under the concept of «current assets of the enterprise» it is customary to understand cash and their equivalents, which are not limited in use, as well as other assets intended for sale or consumption during the operating cycle or within no more than 12 months from the balance sheet date. Predominantly, a larger share of current assets at enterprises is occupied by inventories. The concept of «current assets» is interpreted identically in both international and domestic practice. However, scientists usually equate the concept of «current assets» with such concepts as «working capital» and «working capital». It is customary to evaluate the effectiveness of the use of the company's current assets using three main groups of indicators: profitability, liquidity, and turnover. Profitability indicators are used to determine the efficiency of the use of working capital. These include: return on assets / capital (defined as the ratio of net profit to the amount of assets (capital)); profitability of current assets (defined as the ratio of net profit received by the company to current assets); and also inventory profitability (defined as the ratio of net profit received by the enterprise to the enterprise's inventories). Liquidity indicators of the enterprise are used to assess the ability of the enterprise to fulfill its short-term obligations at the expense of individual components of current assets, grouped by the degree of liquidity. Table 1 shows the indicators used for the analysis and their characteristics.

Table 1

Liquidity indicators of the enterprise

Indicator (accepted value)	***Explanation***
Current (quick) liquidity ratio (0.6 - 1)	It characterizes how probable the repayment of current liabilities is at the expense of cash and their equivalents, current financial investments and receivables.
Total liquidity ratio (coverage) (2.0 - 2.5)	Reflects the payment capabilities of the enterprise in terms of paying current liabilities, subject to timely settlement with debtors.
Absolute liquidity ratio (0.2 - 0.25)	Shows what part of current (short-term) liabilities can be paid off immediately.

The indicators of business activity include all indicators of turnover of current assets of the enterprise, in particular turnover of all current assets, turnover of inventories, turnover of receivables, turnover of cash.

Also, in addition to calculating indicators of business activity, inverse turnover ratios can be used to analyze the efficiency of the use of current assets, or, as they are commonly called, working capital loading ratios. Thus, it will be characterized how much working capital per hryvnia of sold products for a certain period.

Therefore, one of the important tasks of the enterprise in modern conditions is the effective use of current assets. The main indicators for evaluating the efficiency of the use of current assets are the speed of circulation (turnover) and the duration of one turnover in days. Acceleration of turnover allows you to increase the volume of manufactured products per hryvnia of current costs; and also makes it possible to release a certain share of funds from circulation necessary for the operation of the enterprise and create appropriate reserves or expand production.

LIST OF REFERENCES:

1. Безбородова Т. В., Даншина Т. В. Управління оборотними коштами підприємств [Електронний ресурс]. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 1. С. 59-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_1_13.
2. Донін Є. О. Особливості сучасних підходів щодо специфіки класифікації оборотних активів підприємства. Економіка і організація управління. 2018. № 1 (29). С.75-84.
3. Мних Є. В. , Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ : КНТЕУ, 2010. 412 с.
4. Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник Ю. М. Економічний аналіз: навч. посіб. Полтава : РВВД ПДАА, 2018. 290 с.

УДК 33

АНАЛІЗ І СЕГМЕНТАЦІЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПРОДУКТІВ ТА ПОСЛУГ

Абдуллаєва Анастасія Євгеніївна
к. е. н., доцент
Семенчук Людмила Сергіївна
студент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
м. Вінниця, Україна

Анотація: У статті визначаються ключові характеристики семнтації банківських продуктів та послуг. Вплив банківської системи на економіку залежить від якості розвитку самої банківської системи, від застосування нею новітніх фінансових технологій на базі діджиталізації. Новітні тенденції на ринку банківських послуг якраз і підкреслюють той факт, що в управлінні банком і в теоретичній, і в практичній площині має домінувати маркетинговий підхід. Маркетинговий аналіз ринку банківських послуг свою специфіку визначає специфічними особливостями банківських продуктів і послуг та тою роллю, яку він відіграє як в комплексі маркетингу банку, так і в цілому в системі його управління задля забезпечення прибутковості, ліквідності та реалізації соціальної функції в суспільстві.

Ключові слова: ринок, ринок банківських послуг, сегментація, аналіз, клієнти банку, продукти банку.

Сьогодні ринок банківських послуг є однією з актуальних, динамічних складнових у сфері фінансів та відіграє важливу роль посередника, що задовольняє потреби у економічних ресурсах реального сектора економіки та населення країни. Це пов`язано з тим, що банківський ринок співпрацює з усіма секторами національної економіки, тому зростає інтерес до різних аспектів діяльності банків та методів управління ними. Кон’юнктура ринку банківських

послуг України залежить від світових криз, циклічного розвитку національної економіки, зростаючої ролі конкуренції та глобалізації, вимагає приділяти більше уваги питанням маркетингу з метою забезпечення фінансової стійкості як умови отримання стабільних доходів, створення необхідних умов для пристосування до вимог ринку, підвищення конкурентоспроможності й прибутковості.

Банківська система має величезний вплив на темпи економічного розвитку країни. У той же час слід враховувати, що роль банківського сектора, так само, як і міра його впливу, залежать від рівня розвитку самої банківської системи, яка сьогодні функціонує в інформаційно розвинутому суспільстві. Саме цей факт стимулює банки враховувати зміни попиту і пропозиції, викликані розвитком інформаційних технологій. Різкий ріст кількості банків, розширення сфер інтересів банків, активна діяльність небанківських установ, глобалізація економічних процесів, використання на фінансовому ринку новітніх розробок у сфері комунікацій переконливо свідчать про те, що теоретичною та практичною концепціями вдосконалення управління банком має бути маркетинг.[1, с. 462]

На сьогодні актуальним для діяльності банків є посилення цільового (індивідуального) підходу. Один із шляхів вирішення цього завдання лежить у площині розвитку сегментування. Саме у процесі сегментування клієнтів банк отримує можливість проаналізувати потреби кожного сегмента клієнтів, сформулювати відповідні підходи до їх обслуговування і визначити перелік форм і методів надання потрібної банківської послуги, у яких вони можуть бути зацікавлені, оцінити рівень можливих ризиків та, як результат, забезпечити стабільну прибутковість своєї діяльності. Сегментування (здійснення сегментації) дозволяє визначити кількісні характеристики ринку: кількість сегментів, їх розмір, тенденції розвитку на основі розкриття причинно-наслідкових зв’язків поведінки споживачів на ринку та формування їх уподобань. Зазвичай метою сегментування ринку є виділення цільових сегментів клієнтів, які потребують певних банківських послуг у специфічних

формах та за обраними формами надання таких послуг.

Для банківського маркетингу особливу роль відіграє сегментація ринку за видами банківських продуктів та їх характеристиками. Аналіз і сегментація ринку банківських продуктів відіграють суттєву роль для просування нових продуктів та утримання вже існуючої частки ринку комерційним банком. Аналіз банківського ринку повинен враховувати специфіку банківських механізмів формування та функціонування капіталу, існування мультиплікаційного ефекту в процесі кредитування, його впливу на банківські прибутки тощо.

Банківські продукти розподіляються на дві основні групи:

Продукти, які потребують функціонування банківських механізмів залучення та перерозподілення грошей, що беруть участь у мультиплікаційних процесах;

Банківські послуги – продукти, які безпосередньо не беруть участі у формуванні та розподіленні банківського капіталу.

Перша група банківських продуктів набагато суттєвіше впливає на прибутковість і рентабельність банківського бізнесу. Але, водночас, саме ця категорія банківських продуктів є ризикованою і може призвести як до прибутковості окремого банку, так і до його банкрутства.

Друга категорія не належить до ризикованих банківських операцій, але і не так суттєво впливає на доходність банківського капіталу. У цьому секторі ринку банківська система потужно конкурує з парабанківською.

Сучасні маркетингові підходи вирівняли відношення до обох груп банківських продуктів. Раніше вважалося, що кредитні оперції внаслідок більшої прибутковості є більш важливими, а банківські послуги вважалися «другорядним» продуктом.[2, с. 736]

Пропонуємо сегментувати ринок банківських продуктів послуг за такими трьома напрямами:

- сегментація в залежності від об’єктів банківського ринку
- сегментація за покупцями ринку банківських продуктів та послуг;

- сегментація за продавцями банківського ринку.

Графічно підходи до сегментування банківського ринку та його цільова спрямованість показано на (рис. 1.)

Більшість маркетологів пропонують сегментувати банківський ринок з точки зору продуктової структури, тобто об’єктів ринку, за географічним охопленням та за типами споживачів (покупців) банківських продуктів і послуг.

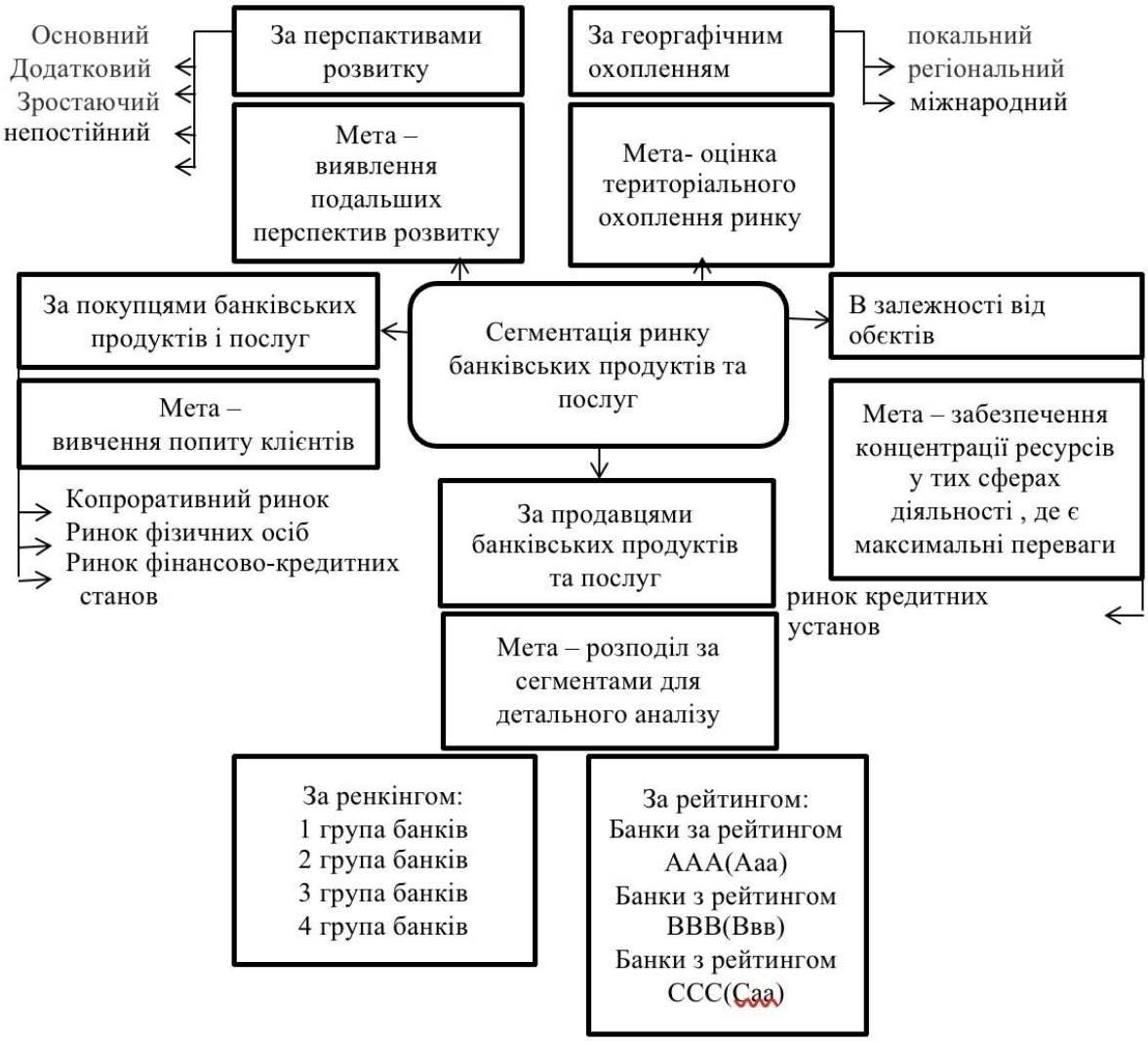

Рис. 1 Підходи до сегментації ринку банківських продуктівта послуг

На сучасному банківському ринку відбувається взаємодія трьох його основних учасників (суб’єктів) – продавця (банківської установи), покупця (клієнта) та регулятора в особі Центрального банку.[4, с. 776]

В умовах ринкової економіки для успішної роботи його суб'єктів особливого значення відіграють глибокі знання ринку і здатність вміло застосовувати інструменти впливу на ситуацію яка складається у ньому.

Невдачі банківської діяльності в контексті сегментації ринку пов'язані з такими причинами:

- - невірний вибір цільового сегменту, на який спрямовуються маркетингові зусилля;
- - надмірна сегментація, яка спричиняє економічно невиправдану диференціацію банківських продуктів і послуг;
- - підвищена концентрація на одному цільовому сегменті при одночасному ігноруванні інших, які можуть бути не менш перспективними.

Існують два традиційних підходи до розробки стратегії сегментування:

- - виявлення на основі результатів дослідження сформованої кон'юнктури ринку традиційних банківських продуктів і послуг, фактичних і потенційних клієнтів, а також їх ставлення до нових або нетрадиційних видів продуктів і послуг;
- - формулювання гіпотези стосовно критеріїв, які характеризують той або інший сегмент клієнтів, з подальшими дослідженням ринку банківських продуктів і послуг.[6, с. 432]

Виокремлення сегментів на ринку корпоративних клієнтів може бути засноване в масштабах і специфіці їх діяльності, географічному розташуванні, галузевій належності, характері діяльності (імпортер, виробник, переробне підприємство тощо), чисельності персоналу (у межах певної вилки).

Вибір підходу до проведення сегментації ґрунтується на таких критеріях:

- - важливість сегменту для банку;
- - кількісні показники сегменту (ємність певного сегменту ринку, темпи розвитку відповідної галузі);
- - доступність інформації про сегмент для банку;
- - прибутковість діяльності клієнтів, які складають сегмент;
- - захищеність сегменту від конкуренції (стійкі ринкові позиції, сформований позитивний імідж);
- - прогнозована ефективність роботи в певному сегменті

Банківські продукти сьогодні не тільки перестали бути «другорядними», але й іноді мають більше значення, ніж продукти першої категорії. Це пов'язано з усвідомленням первинної ролі залучення залишків на поточних рахунках клієнтів як важливішого суто банківського механізму, що дозволяє функціонувати мультиплікаційним процесам. Саме банківські послуги формують конкуренцію в боротьбі за поточні рахунки клієнтів, гроші яких потім залучаються до кредитування. Більшість клієнтів, які відкривають поточні рахунки, не користуються кредитами. Для них визначальним при виборі банку є саме вартість звичайних банківських продуктів, таких як вартість відкриття рахунку, вартість здійснення поточних платежів, вартість касового обслуговування, інтернет-банкінга, консалтингових послуг тощо. Яскравим прикладом вдалої продуктової політики комерційного банку на ринку банківських послуг є тимчасова або постійна відмова багатьох банків від плати за відкриття поточного рахунку, що дозволяє суттєво збільшити кількість клієнтів банку за рахунок нових підприємців і «переманити» вже функціонуючі підприємства з інших банків.

На ринку банківських продуктів перша група продуктів формує кількісну конкуренцію серед банків, або конкуренцію за кількісними показниками. Тобто банки конкурують не якістю продукту, а його кількісними показниками, до яких належить обсяг кредиту та відсотки за нього. Сучасного клієнта не стільки турбує у кого він позичає гроші, скільки важливою є сума кредиту та відсотки, які треба сплачувати. Безумовно і на цьому секторі ринку є якісна конкуренція. Так, важливими є механізми забезпечення кредитних зобов'язань, можливість та умови отримання кредитної лінії, швидкість і простота оформлення кредиту, якісне та доброзичливе ставлення при узгодженні бізнес-плану тощо. [7, с. 23]

В сучасних умовах жорстокої конкуренції, для забезпечення виконання своїх функцій та досягнення стратегічних та тактичних цілей банки здійснюють відповідні операції, постійно намагаючись збільшувати їх кількість та підвищувати якість.

Завданням банківського маркетингу є задоволення потреб існуючих

клієнтів і залучення нових клієнтів. При цьому нічого не заважає задоволеним клієнтам вашого банку йти до інших банківських установ, придбати послуги в іншому місці. Тому найважливішим завданням фахівців з маркетингу - створити для клієнтів кращу цінність, таку, яку вони не знайдуть в іншому банку. Важливо зрозуміти, в чому саме полягає ця цінність надаваних послуг.[8, с. 161]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Самуельсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. К.: Основи, 1995. – 462с.

2. Котлер Ф. Основы маркетинга: Пер. с англ. – Новосибирск: Наука, 1992. - 736 с.

3. Смагін В. Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки: Монографія. – К.: КНЕУ, 2008. – 232 с.

4. Лютий І. О. Банківський маркетинг [Підручник]. І. О. Лютий, О. О Солодка - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 776 с.

5. Николаева Т. П Банковский маркетинг [Учебно-методический комплекс] – М.: Изд. центр ЕАОИ. 2009. – 224 с.

6. Нікітін А. В. Маркетинг у банку [Підручник] - К.: КНЕУ, 2006. - 432 с

7. Дзюблюк О. В. Ринок банківських послуг : теоретичні аспекти організації і стратегія розвитку в Україні / О. Дзюблюк // Банківська справа. 2006. — № 5—6. — С. 23—35

8. Головач А. Банківська статистика [Навчально – методичний посібник] / А. Головач, Б. Захожай, Н. Головач. – К. : КНЕУ. – 2003. – 161 с.

УДК: 330.657

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Артюх Оксана Валентинівна
д. е. н., професор
Площенко Владислава Володимирівна,
Пастушенко Емілія Анатоліївна
студенти
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна

Анотація: Стаття присвячена визначенню того, який досвід може перейняти Україна у німецького Бюджетного кодексу, а також які функції та завдання Бюджетний кодекс України може сформувати для себе та впровадити у практику механізму державного бюджетування за допомогою візуалізації базових засад Держбюджету України.

Ключові слова: Держбюджет України, Бюджетний кодекс України, бюджетна система, міністерство фінансів, структура, принципи, фонди.

На підставі Закону України «Про державний бюджет» здійснюється безліч операцій та забезпечується виконання державної політики в усіх галузях.

Бюджетний кодекс України визначає основи бюджетної системи України, її структуру, принципи, правові основи функціонування, основи бюджетного процесу та міжбюджетних відносин, а також відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Відповідно до ст. 7 Бюджетного кодексу України, бюджетна система України ґрунтується на таких принципах, як: єдність, збалансованість, самостійність, повнота, обґрунтованість, ефективність, субсидіарність, цільове використання бюджетних коштів, справедливість та неупередженість, публічність та прозорість.

З метою складання та виконання Державного та місцевих бюджетів, надання звітів про їх виконання, здійснення контролю за діяльністю органів

державної влади та інших розпорядників бюджетних коштів, проведення фінансового аналізу з доходів, організаційних, функціональних та економічних категорій видатків, кредитування, фінансування та боргу, а також для забезпечення загальнодержавного та міжнародного прирівнювання бюджетних показників використовується бюджетна класифікація.

Розподіл бюджету на загальний та спеціальний фонди, їх складові визначається виключно Бюджетним кодексом України та Законом України «Про Державний бюджет (на відповідний рік)».

Бюджетний процес в Україні включає такі стадії (ст. 19 Бюджетного кодексу України):

• складання проекту бюджетів;

• розгляд проекту та ухвалення закону про Держбюджет України (рішення про місцевий бюджет);

• виконання бюджету з урахуванням внесення змін до закону про Держбюджет України;

• підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету та прийняття рішення щодо нього [1; 2].

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами. Учасниками бюджетного процесу є органи, організації та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями.

Порівняємо основні аспекти бюджетного процесу України та Німеччини.

Бюджетна система Німеччини, на відміну від України, побудована на федеративній основі, і має свої особливості. Бюджетна система Німеччини включає такі бюджети: Федерації (центральний бюджет), земель (регіональні бюджети) та громад (місцеві бюджети). Федеративний устрій Німеччини має широкі повноваження федерального уряду, єдність податкової системи для всієї федерації, тобто простежується схожість з системою державних фінансів України.

Найбільшу частину доходів федерального бюджету Німеччини формують

надходження з податку з обороту капіталу. Наповнення земельних бюджетів залежить від цього, які підприємства активно функціонують з їхньої території.

Оскільки планування фінансів передбачає перерозподіл ресурсів між суб'єктами, бюджетний процес починається ще влітку, щоб наприкінці осені затвердити остаточний варіант документа.

Згідно з федеральним бюджетним кодексом Федеральне міністерство фінансів відповідає за організацію підготовки річного бюджету Німеччини. Воно формує загальні бюджетні агрегати, пропонує асигнування для кожного галузевого міністерства (на основі спадкоємності з індикативними асигнуваннями з попереднього циклу), отримує «заявки» від кожного міністерства та має право змінювати та коригувати ці пропозиції (після консультацій) з відповідними міністерствами), щоб забезпечити узгодженість із загальним бюджетним обмеженням. На основі обговорень на офіційному рівні, які розпочинаються в грудні (в календарному році, який за два роки передує плановому року, до якого відноситься бюджет), індикативні асигнування надаються Міністерством до уряд у лютому кожного року. У результаті прийняте в березні «рішення про контрольні цифри» (Eckwertebeschluss) визначає параметри для більш інтенсивних обговорень між міністрами, що призведе до представлення запропонованого урядом бюджету – «проекту бюджету» – парламенту в серпні. Після цього починається інтенсивний процес взаємодії парламенту із залученням спеціальних груп доповідачів із впливового бюджетного комітету парламенту, які обговорюють запропоновані асигнування з профільними міністерствами. Бюджетний комітет має повноваження рекомендувати зміни в запропонованих асигнуваннях, і ці рекомендації зазвичай повністю ухвалюються парламентом. Починається процес узгодження та врегулювання перед голосуванням парламенту за остаточний бюджет у листопаді/грудні [3; 4].

Протягом бюджетного року галузеві міністерства несуть основну відповідальність за контроль та виконання своїх бюджетних зобов'язань. Хоча Федеральне міністерство фінансів виконує наглядову роль, його повноваження

щодо втручання обмежені. Існують механізми, відкриті для Міністерства фінансів, щоб «блокувати» певні статті видатків, перш ніж їх можна буде використати, а також деякі інші повноваження – напр. контроль над ресурсами – також може посилити його вплив. Існують певні механізми гнучкості використання коштів; як протягом року, так і механізми умовного перенесення на бюджетні роки.

У Німеччині найбільша частка витрат посідає соціальну сферу – до 60%. На оборону 38,45 млрд. євро, за обсягом коштів це найбільші статті у видатках бюджету 2022 року.

В останні роки особливості бюджетної системи Німеччини поповнилися новою характерною рисою: виділення все більших сум на адаптацію біженців. До 2020 року ці витрати планували збільшити до 77,5 млрд. євро. Таким чином, у бюджетах України та Німеччини є багато подібних рис, є й відмінності. Бюджетні системи країн збудовані на схожій основі. Відмінною особливістю видаткової частини бюджету Німеччини є те, що там переважає частка витрат на соціальне забезпечення (майже вдвічі перевищує частку України).

Німеччина має надійну, добре розвинену систему федерального бюджетування, яка користується довірою та повагою ключових інституційних зацікавлених сторін. Федеральне міністерство фінансів, галузеві міністерства, відомство федерального канцлера, учасники парламенту та зовнішні експерти відзначають, що бюджетна система відповідає розумному загальному макроекономічному управлінню, а також демократичному нагляду та підзвітності. Система демонструє деякі риси поточного переходу до повного підходу бюджетування зверху вниз.

Практика скликання державних секретарів на початку річного бюджетного сезону та отримання ширшого політичного усвідомлення бюджетних обмежень і реалій мала позитивний вплив на управління загальним бюджетним процесом.

Незалежний економічний внесок у процес бюджетування є об’єктивним, професійним і користується довірою інституційних зацікавлених сторін.

Німеччина має особливу систему використання різноманітних мереж економічної експертизи високого рівня, і незалежність таких мереж міцно вкорінена як культурне очікування (незважаючи на тісні робочі зв'язки з урядовими установами). Нещодавно була створена дорадча група експертів для обслуговування Ради стабільності. У світлі досвіду нових домовленостей у наступні роки можна розглянути можливість певної оптимізації та консолідації, щоб можна було максимізувати ефективність і узгодженість. Федеральний парламент має надзвичайно сильну та впливову участь у річному бюджетному процесі.

Отже, з огляду на вищевикладене, можна зазначити, що загальний аналіз державного бюджету Німеччини є досить корисним для впровадження позитивних аспектів у вітчизняну практику України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2010, №50-51, ст.572. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 05.11.2022)
2. Закон України «Про державний бюджет України на 2022 рік». Відомості Верховної Ради України, 2022, №3, ст.12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20 (дата звернення: 05.11.2022)
3. Constitution of the Federal Republic of Germany. The current version of the Basic Law (Grundgesetz) of 23 May 1949 is the constitution of the Federal Republic of Germany. URL: https://www.bmi.bund.de/EN/ topics/constitution/ constitutional-issues/constitutional-issues.html (дата звернення: 11.11.2022)
4. Бюджет Німеччини знову запланований без дефіциту. URL: https://migrant.biz.ua/nimechina/finansy/biudzhet-u-nimechchyni.html (дата звернення: 11.11.2022)

УДК 628.47

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНО-ЦІННИХ КОМПОНЕНТІВ ТПВ У М. ПОЛТАВА

Барун Марина Вікторівна,
к.е.н., доцент кафедри екології
Обозна Дана Андріївна
магістр
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
м. Харків, Україна

Анотація. В роботі розглянуті принципи використання ресурсного потенціалу твердих побутових відходів, проаналізовано стан накопичення та поводження з ТПВ у м. Полтава та запропоновано на базі Програми поводження з ТПВ у м. Полтаві роздільний збір ресурсно-цінних компонентів, доведено екологічну та економічну доцільність.

Ключові слова. Тверді побутові відходи, ресурсно-цінні компоненти, рециклінг, вторинні ресурси.

Однією з нагальних соціально-економічних проблем України є проблеми екологічного характеру і безперечно, це проблеми утворення, накопичення та поводження з твердими побутовими відходами. Темпи зростання накопичення твердих побутових відходів постійно зростають та вже перевищили прогнозні значення не тільки в Україні, а й в багатьох країнах світу.

Одним з шляхів вирішення наявних проблем поводження з ТПВ є впровадження системи раціонального поводження з ТПВ на основі еколого-орієнтованого управління використання їх ресурсного потенціалу та сприяти цьому може розвиток ринку вторинної сировини. Але в Україні це процес досить складний.

Практичним забезпеченням повинна стати технологія рециклінгу в сфері переробки побутових відходів, оскільки саме вона є початковим етапом

подальшої переробки сміття для створення нового продукту. Необхідною передумовою побудови ефективної системи рециклінгу побутових відходів в Україні є вирішення двох основних проблем: удосконалення класифікації побутових відходів на законодавчому рівні та запровадження дієвої системи їх роздільного збирання. Саме ці заходи стануть підґрунтям для подальшого застосування технологій рециклінгу твердих побутових відходів (ТПВ) [1, с. 50].

Як визначає автор [2, с. 145], за для підвищення рівня використання ресурсного потенціалу ТПВ необхідно застосування наступних принципів:

- Принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки (передбачає спрямованість на реалізацію найменш екодеструктивних варіантів поводження з відходами);
- Принцип індивідуального підходу (полягає у врахуванні регіональних та галузевих особливостей);
- Принцип системності (орієнтація інструментів на різних суб'єктів економічної системи, діяльність яких пов'язана з формуванням та використанням ресурсного потенціалу);
- Принцип комплексності (вплив інструментів на всі складові процесу формування та використання ресурсного потенціалу);
- Принцип різноспрямованості мотиваційного впливу (формування та використанням ресурсного потенціалу відходів);
- Принцип послідовності (використання інструментів для послідовного досягнення різних рівнів вилучення ресурсно-цінних компонентів з відходів та їх використання у народному господарстві);
- Принцип конкретизації (орієнтація інструментів на конкретну ресурсно-цінну фракцію побутових відходів).

Але, до основних перешкод при використанні ресурсного потенціалу ТПВ стають законодавчі питання, тобто відсутність на законодавчому рівні ініціатив щодо роздільного збору ТПВ, підготовки класифікаційних характеристик відходів та розрахунку норми накопичення, а відповідно і тарифів.

Так, наприклад, для поліпшення ситуації з ТПВ яка склалась у місті Полтава було розроблено «Програма поводження з твердими побутовими відходами у м. Полтава на 2021-2025 роки» [3, с. 10], де зазначено, що роздільне збирання відходів в місті Полтаві знаходиться на етапі впровадження.

На момент розробки програми за рахунок коштів міського бюджету вже почалися роботи з роздільного збору ТПВ, а саме переобладнано близько 300 контейнерних майданчиків, але для такого великого міста з населенням близько 280 тис. мешканців така цифра є дуже малою.

За для отримання вторинних ресурсів гарної якості, безумовно необхідно впровадити як найбільший роздільний збір компонентів ТПВ, безпосередньо на місцях їх утворення, тому нагальною потребою для м. Полтава є придбання такої кількості спеціальних контейнерів з роздільного збору, яка б дозволила покрити максимальну площу міської території. Це дозволить виключити людський фактор, при якому дуже велика частина ресурсно-цінних компонентів потрапляють до контейнерів вже змішаними з органічними складовими ТПВ у брудному та вологому вигляді, що зменшує відсоток їх використання в якості вторинних ресурсів та змушує захороняти їх на полігонах ТПВ.

За результатами статистичної звітності річний обсяг утворення твердих побутових відходів населенням міста Полтави у 2020 році складає 572, 8 тис. $м^3$ або 104986 т.. Крім житлового сектору тверді побутові відходи формуються у бюджетних та не тільки установах та організаціях. В бюджетних установах та організаціях було сформовано 96,2 тис. $м^3$, в інших організаціях– 163,8 тис. $м^3$. Морфологічний склад ТПВ у м. Полтава надано у табл.1

Згідно зі Стратегією поводження з відходами у м. Полтаві на сьогодні досить зручним є контейнерний метод збирання відходів. Згідно з цим методом, на 665 контейнерних майданчиках міста розміщено близько 2000 контейнерів 1,1 л. Ці контейнери застосовують для збирання відходів у змішаному стані. Також використовуються контейнери ємністю 0,75 $м^3$ в кількості 1067 штук, які належать підприємствам, установам, організаціям. Але ж, як було зазначено

вище, при такому методі збору ТПВ істотно зменшується якість ресурсно-цінних компонентів ТПВ для їх вторинного використання.

Таблиця 1

Морфологічний склад побутових відходів м. Полтава, 2020р.

Компонент	Вміст, %	Вага, т
Харчові та інші органічні відходи	37,1	3895
Пластмаси	7,7	8108
Поліетиленова плівка, ПЄТ	10,8	11372
Папір, картон	15,0	15794
Текстиль	3,6	371
Гума	2,4	2527
Деревина	4,0	4212
Метал	4,2	4215
Скло	5,8	6107
Інші відходи	9,4	9898

Також, до недоліків цього методу саме в м. Полтава є те, що значна кількість контейнерів 1,1 м^3 через значний термін експлуатації (з 2007 року) та агресивне середовище має механічні та корозійні пошкодження, не відповідають технологічним, санітарно-епідеміологічним та екологічним вимогам, тому потребують поступового виведення з експлуатації та заміни.

Станом на 01.01.2022 року у м. Полтаві було зареєстровано 279593 особи, відповідно до цього, загальна кількість накопичення відходів за рік складатиме 391430 тис. м^3, відповідно від житлового сектору – 234858 тис. м^3 та від нежитлового сектору – 156572 тис. м^3. Після проведення розрахунків, результати яких надано у табл. 2, для роздільного збору лише 3 ресурсно-цінних компонентів ТПВ в м. Полтаві, а саме: поліетиленова плівка, ПЄТ; папір, картон; скло.

Таблиця 2

Обсяги накопичення ресурсно-цінних компонентів ТПВ в м. Полтава, 2022р.

Компонент ТПВ	Кількість відходів від житлового сектора, тис. м^3	Кількість відходів від нежитлового сектора, тис. м^3	Фактичний відбір обсягів ресурсів, тис. м^3 (при спільному вилученні)	Недоотримання обсягів ресурсів, тис. м^3
Поліетиленова плівка, ПЄТ	25365	16910	2029,2	40245,8
Папір, картон	35229	23486	5002,5	53712,5
Скло	13622	9081	715,1	21987,9

Можна прийти до наступних висновків, що враховуючи коефіцієнти

ущільнення, ринкової вартості ресурсно-цінних компонентів та похибки вилучення та відсортування ресурсно-цінних компонентів ТПВ (в окремих випадках ці величини коливаються від 80-90%) загальне недоотримання доходів від реалізації ресурсно-цінних компонентів ТПВ при невідсортованому зборі м. Полтава за 2022 рік становитиме: для поліетиленової плівки - 42499584 грн.; папір та картон – 23633500 грн.; скло – 2321923 грн. Тобто, отримані результати дослідження вказують на значну мотивацію для потенційних інвесторів при придбанні сучасних сміттєсортувальних комплексів за для вирішення не тільки проблем екологічного характеру з поводженням з твердими побутовими відходами, а й для отримання значного економічного та фінансового результатів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Довга Т. М. Класифікація побутових відходів як передумова ефективності їх рециклінку // Економічний часопис - XXI. Економіка та управління підприємствами. – Вип. 5-6, 2011. – С. 50-53.
2. Шевченко Т. І. Принципи раціонального поводження з твердими побутовими відходами в напрямку використання їх ресурсного потенціалу // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : збірник тез доповідей Тринадцятої щорічної всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 17-18 квітня 2013 р. / Відп. за вип. О. М. Теліженко. — Суми : СумДУ, 2013. - С. 145-147.
3. Програма поводження з твердими побутовими відходами у м. Полтава на 2021-2025 роки. Режим доступу: https://www.ekoltava.org/wp-content/uploads/2020/10/Programa-povodzhennnya-z-TPV-u-m.-Poltava.pdf. Дата звернення – 20.11.2022.

УДК 331.52

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ РІЗНИХ ПОКОЛІНЬ В УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ ВІДНОСИНАМИ

Безпалько Олена Вікторівна,
Тертична Любов Іванівна
канд.-ти екон. наук, доценти
Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна

Анотація: проаналізовано структуру робочої сили України за віком та визначено питому вагу представників різних поколінь; досліджено характерні ознаки та ціннісні орієнтири представників поколінь X та Y, що домінують сьогодні на ринку праці, виокремлено пріоритетні напрямки підвищення результативності управління трудовими відносинами з представниками цих поколінь.

Ключові слова: теорія поколінь, покоління X та У, ціннісні орієнтири, управління трудовими відносинами.

Всі люди різні, але безперечним є той факт, що їх поведінка та формування системи цінностей безпосередньо залежить від подій, що відбувалися на певній території в той чи інший період часу. На думку багатьох сучасних вчених ціннісні орієнтири та переконання відіграють ключову роль в економічному розвитку будь-якого суспільства і саме цінності і їх схожість, а не вік, формують і визначають покоління як групу людей, народжених у певний віковий період, що випробували на собі вплив одних і тих же подій та особливостей виховання.

Дослідження структури робочої сили за віковими групами (рис. 1), дає можливість, хоч і досить умовно, визначити частку представників різних поколінь на ринку праці України. При визначені назв і вікових меж поділу на покоління (рис. 2) ми скористалися відомою теорією поколінь створеною

американськими вченими Н. Хоувом та В. Штраусом [1]. Як свідчать отримані дані на сучасному ринку праці (2021 р.) переважають представники поколінь X та Y (майже 90%), досить незначна частка ще залишається бебі-бумерів (менше ніж 4%) та ще поки незначна частка молоді (майже 7%), що належить до покоління Z (зумерів), але яка в майбутньому постійно зростатиме.

Очевидно, що в сучасному світі, який відрізняється прогресуючою індивідуалізацією, не можна говорити про однозначну однорідність покоління, але навіть найменші «спільні знаменники» для певного покоління є відправними точками для системи управління трудовими відносинами і кадрової політики в цілому. Саме тому узагальнення інформації про характерні ознаки представників різних поколінь та системи їх цінностей дає відповіді на питання, як формувати трудові відносини з представниками певних поколінь та ефективно управляти цим процесом. В таблиці 1 систематизовану таку інформацію для представників поколінь X та У, які домінують сьогодні на ринку праці і в трудових відносинах.

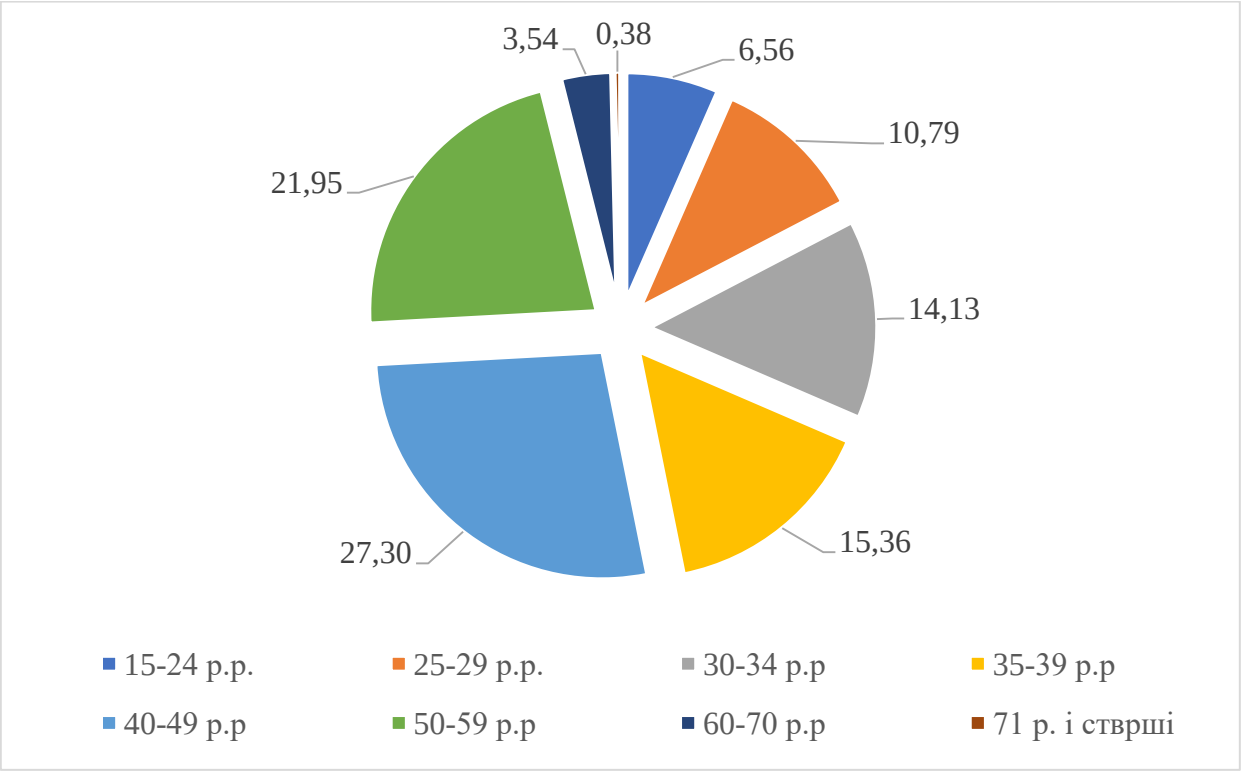

Рис. 1. Робоча сила України за віковими групами у 2021 р., %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [2]

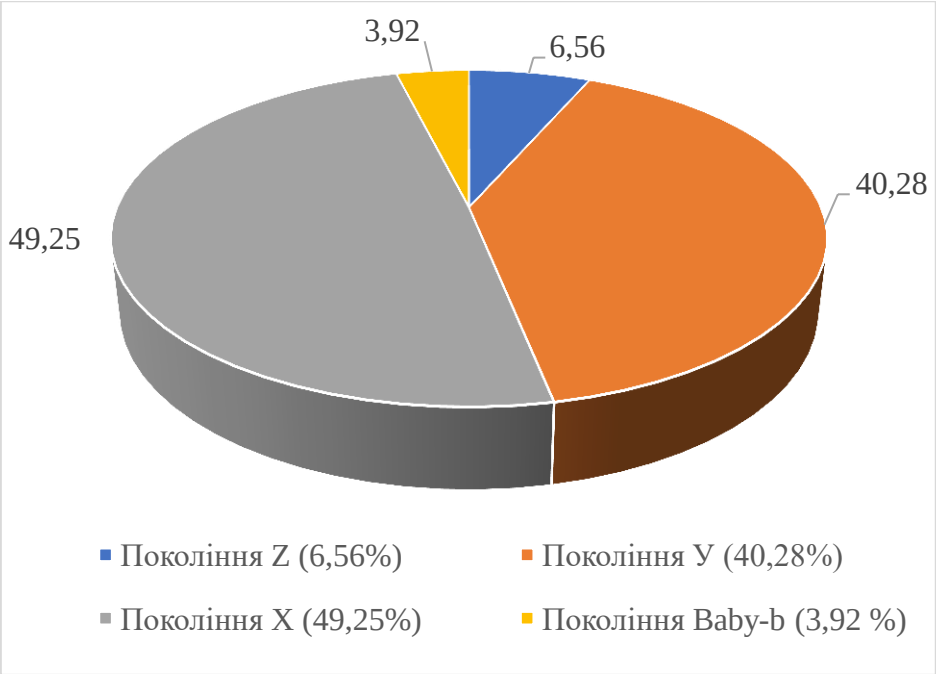

Рис. 2. Орієнтовна частка поколінь у робочій силі України у 2021 р., %

Джерело: розраховано та побудовано автором

Таблиця 1

Характерні ознаки та пріоритетні напрямки підвищення результативності управління трудовими відносинами з представниками поколінь Х та У

Покоління та їх життєві кредо	Характерні ознаки представників поколінь та система їх цінностей	Вимоги представників поколінь до роботи/ трудових відносин	Пріоритетні напрямки підвищення результативності управління трудовими відносинами з представниками поколінь
Покоління У (міленіали: *в момент настання нового тисячоліття були в юному віці;* покоління Next; «юппі» – *young urban professionals: молоді професіонали, що живуть у містах*) Кредо: - Life-Work-Balance - баланс вільного часу і роботи (і робота в даному випадку не на першому місці).	Мають гарну освіту, широко застосовують сучасні комп'ютерні технології, які пов'язують людей в цифровому світі; працьовиті, в міру амбітні; прагнуть реалізуватися і на роботі в особистому житті, ідеалістичні та дуже креативні, готові до нестандартних ідей та рішень, використовуючи при цьому всі свої професійні можливості. Надають перевагу командній роботі. Цінують родинні зв'язки, але при цьому дуже волелюбні.	Робота має бути збалансованою, приносити задоволення і пасувати до власної життєвої концепції, стимулюючи перш за все особистий розвиток, а кар'єра має бути швидкою і успішною. Перевага надається гнучкому графіку роботи. Важливим є кінцевий результат праці і його взаємозв'язок з успіхами організації	Створення комфортної, родинної атмосфери в організації, умов для особистого розвитку і реалізації креативних ідей працівників. Приділення уваги створінню команд, в яких є можливість розподілу взаємопов'язаних завдань. Персоналізація уваги з зосередженням на внутрішніх мотиваторах працівників та підкресленням важливості їх роботи для досягнення цілей організації.

Покоління та їх життєві кредо	Характерні ознаки представників поколінь та система їх цінностей	Вимоги представників поколінь до роботи/ трудових відносин	Пріоритетні напрямки підвищення результативності управління трудовими відносинами з представниками поколінь
- В житті немає нічого неможливого.		в цілому.	
Покоління Х (невідоме покоління; «сендвіч-покоління» – *представники якого наче зажаті між батьками та дітьми й повинні про всіх них одночасно піклуватись);* latchkey kids – «діти з ключами») Кредо: - Щоб досягти успіху необхідна тільки сумлінна праця.	Технічно грамотні, мають високий рівень загальної ерудиції, дуже відповідальні та пунктуальні, незалежні та автономні, мають гарні організаційні здібності, стійкі до мінливості сучасного світу, надійні. Не очікують від життя всього й одразу, прагматичні, розраховують в першу чергу на себе. Дуже самостійні і цілеспрямовані, мають велику здатність до досягнення поставлених цілей. Цінностями для покоління є родина, матеріальний добробут та стабільна робота. Прагнуть до балансу між роботою та особистим життям.	Робота повинна бути надійною та фінансово стабільною, але при цьому мати простір для творчості та широти думки. При постановці завдань має бути можливість вибору. Графік роботи повинен бути нормованим. Важливими є також можливості щодо поступового професійного зростання і побудови кар'єри.	Надання самостійності в вирішенні складних завдань без надмірного контролю. Створення умов для розвитку та навчання протягом усього життя. Надання можливостей продемонструвати представниками даного покоління свого професійного досвіду; приділення особливої уваги досягненню індивідуального, а не колективного успіху. Сприяння створенню балансу між роботою та життям та запобіганню «синдрому вигорання» (Burn-out syndrome).

Отже, кожне покоління має свої унікальні риси та цінності, обумовлені епохою, історичними подіями, соціальними нормами та розвитком технологій. Ми цих цінностей можемо і не помічати, але саме вони багато в чому визначають нашу поведінку: що нас мотивує і спонукає до роботи, як ми комунікуємо і вирішуємо конфлікти, як працюємо в команді і розвиваємося, як ставимо цілі і управляємо людьми. Розмежування між різними поколіннями за чіткими роками – це лише приблизний орієнтир, і думки фахівців щодо чітких дат переходу від одного покоління в інше зазвичай різняться в межах 5-10 років.

Сьогодні основними дієвими особами на ринку праці України є покоління Х та У, які поступово витіснятимуться потенційними агентами майбутніх змін - представниками покоління зумерів та покоління альфа. Є очевидним, що побудова ефективних трудових відносин напряму залежить від врахування основних положень теорії поколінь, і від того на скільки вивчені та враховані в управлінні персоналом особливості притаманні представникам певних поколінь залежить результативність діяльності організації в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Strauss W., Howe N. The Fourth Turning: An American Prophecy What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny. N. Y. Broadway Books, 1997.

2. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 17.11.2022)

УДК 330.3:37.01

РОЛЬ СФЕРИ ОСВІТИ ДЛЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Білан Анна Олександрівна,
аспірант кафедри
бізнес-економіки та адміністрування,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна

Анотація: Наразі Україна вимушено перебуває в стані війни, що значно впливає на всі без винятку сфери суспільного життя. Варто зазначити, що тенденції в економічній, політичній та освітній сферах вказують на те, що рівень розвитку системи освіти в Україні сьогодні все ж таки не дозволяє їй у повному обсязі забезпечити реалізацію поставлених цілей. На шляху інтеграції до європейської економічної системи наша країна розпочала впровадження значної кількості реформ, зокрема і в освітній сфері. Цілі, поставлені у мирний час, мають бути досягнуті, але вже з урахуванням нових умов і викликів.

Ключові слова: сфера освіти, ринок праці, економіка, суспільство, воєнний стан

Ключовим ресурсом ефективного соціального та економічного розвитку держави і підвищення рівня життя населення є освіта, а питання задоволення потреб у підготовлених фахівцях, здатних вирішувати надскладні завдання в умовах воєнного часу, є одними із пріоритетних в економічній науці. Погоджуємось із думкою Лавриненко Л. М., яка зазначає, що економіка освіти у довгостроковій перспективі буде мати найважливішу роль у розвитку продуктивних сил. Оскільки саме за допомогою цієї сфери формується сучасне інформаційне суспільство, а також цілісна система забезпечення ресурсами суспільного виробництва [1, с. 143]. Отже, саме освітня система формує

підґрунтя для вирішення таких стратегічних на рівні країни завдань: підготовка професійних кадрів, створення умов для забезпечення політичної і соціальної стабільності, інноваційний розвиток інститутів суспільства, що істотно сприятиме зміцненню безпеки громадян і держави в цілому, що є надважливим у період існування країни в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Ураховуючи, що роль освіти як чинника соціального та економічного розвитку України в сучасних умовах постійно підвищується, знаходить підтвердження позиція Біліченко С. П. стосовно того, що визнання економічної ролі освіти, розробка оцінок її ефективності і спрямування росту є проблемами, від вирішення яких залежить, чи відповідатиме продуктивність освіти очікуванням економіки у відношенні до її значущості [3, с. 20]. Існування країни в умовах війни вносить істотні корективи в усі сфери людського існування, щомиті виникають нові завдання, які потребують невідкладного вирішення. Сфера освіти, яка здатна швидко адаптуватись до нових реалій та забезпечити при цьому максимальне досягнення необхідних результатів, що відповідають сучасним потребам суспільства та ринку праці, особливо у воєнний час, є найважливішою умовою успішного відновлення країни і запорукою її стійкого суспільного розвитку. І саме за таких умов, коли функціонування системи освіти спрямовується на максимальний розвиток здібностей людини, варто погодитись з думкою Лавриненко Л. М. [1, с. 143], що саме сфера освіти є ключовим показником і основним важелем сучасного прогресу, а значення освіти як найважливішого чинника формування нової якості економіки і суспільного життя підвищується разом із зростанням впливу людського капіталу.

Серед науковців, які досліджували дану тематику, заслуговує на увагу наукова позиція Матюха Т. В. щодо формування через систему освіти не тільки трудового, але й інтелектуального потенціалу окремої особистості, реалізація якого є рушійною силою розвитку всіх складових суспільства. Освіта через розвиток творчого й інтелектуального потенціалу кожного індивіда, підвищення рівня його економічної, політичної, громадянської культури та

активності, а також завдяки формуванню матеріальних і духовних засад високої соціальної мобільності населення сприяє суспільним перетворенням та прогресивному розвитку [2, с. 24] і саме така позиція на нашу думку є актуальною в умовах війни, оскільки тільки високоосвічене населення та кваліфіковані працівники здатні забезпечити ефективне функціонування кожного з секторів економіки для успішного відновлення всієї країни. Ураховуючи викладене, підтверджується наукова думка Біліченко С. П., яка у своїх дослідженнях надає освіті статус чи не найважливішого інституту формування майбутнього, адже саме заклади освіти формують конфігурацію свідомості майбутніх поколінь [4, с. 56].

У цей надскладний для України період відбувається переорієнтація всієї освітньої системи, яка сьогодні вже не просто передає статичні знання, а формує навички роботи з ними з урахуванням динамічної інформації, що забезпечує можливість застосовувати їх у нестандартних умовах, критично мислити, приймати рішення та вирішувати проблеми, навіть в кризових ситуаціях, і як результат – успішно конкурувати на ринку праці.

Таким чином для забезпечення сталого функціонування економіки країни сьогодні питання підтримки і розвитку сфери освіти набуває особливого значення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лавриненко Л. М. Освіта як чинник соціально-економічного розвитку держави // Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки: тези V Міжнародної науково-практ.конференції (2-3 листопада 2017 р.). – Житомир, 2017. – С. 143-147.

2. Матюх С. А. Місце та роль вищих навчальних закладів в системі соціально - економічного розвитку України // Науково-методичні підходи до викладання управлінських дисциплін в контексті вимог ринку праці : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конф., 11–12 квітня 2013 р. – ДВНЗ НГУ, 2013. – С. 14-16.

3. Біліченко С. П. Стратегічні напрями модернізації освіти в Україні // Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції «Дні науки 2012». Том 31. Педагогіка: Прага, 27.03-05.04.2012. – Видавництво «Освіта і наука», 2012. – С. 18-23.

4. Біліченко С. П. Якість вищої освіти в Україні – наближення до Європейських стандартів // Проблеми та перспективи розвитку національних економік в сучасних умовах. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Збірник наукових праць. – м. Вінниця, 9 квітня 2013 р. – Тернопіль: Крок. 2013. – С.55-57.

УДК 330

МІСЦЕ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Боденчук Лілія Борисівна
к.е.н., доцент
Сікорська Лілія Олександрівна
студентка
Придунайська філія Міжрегіональна
академія управління персоналом
м. Ізмаїл, Україна

Анотація: Будь-яке підприємство в ході своєї діяльності здійснює певну кількість господарських операцій. Аналіз ефективності та доцільності їх здійснення напряму залежить від правдивої та своєчасної інформації, яка генерується шляхом здійснення бухгалтерського обліку та складання звітності по результатам роботи.

У статті наведено перелік функцій бухгалтерського обліку та охарактеризовано вплив кожної з них на підсилення ролі бухгалтерського обліку у прийнятті управлінських рішень. Метою дослідження було визначення ролі бухгалтерського обліку в системі управління підприємством.

Для досягнення поставленої мети було розглянуто основні функції бухгалтерського обліку, визначено відмінності у видах контролю, здійснюваного на підприємстві та вплив кожного з них на кінцевий результат виконання робіт і внесення корективів у процесі їх здійснення.

За результатами дослідження сформовано висновок про необхідність ведення безперервного бухгалтерського обліку, виявлено, що бухоблік являє собою сукупність важливих функцій, роль яких в управлінні підприємством важко переоцінити, адже завдяки бухгалтерському обліку відбуваються процеси реєстрації, аналізу і контролю господарської діяльності без яких унеможливлюється якісне управління підприємством.

Ключові слова: система управління підприємством, функції бухгалтерського обліку, економічна інформація, планові показники обліку.

В ході діяльності будь-яке підприємство здійснює нескінченну кількість господарських операцій, щоденно приймає рішення різного рівня значущості.

Для прийняття коректних та дієвих рішень, користувачі повинні володіти достовірною та об’єктивною інформацією про стан майна, фінансове становище та результати роботи, про процеси їх формування на підприємстві. Більшу частину необхідної для прийняття рішень щодо подальшого здійснення діяльності інформації надає саме бухгалтерський облік.

Бухгалтерський облік формує систему, котра покликана вимірювати значення, параметри ділової активності підприємства та представляти такі показники у вигляді фінансової звітності. Бухгалтерський облік оснований на суворому документуванні, він не допускає жодних похибок та відхилень ні в часі, ні у виробництві. Оперуючи даними, котрі формуються шляхом ведення бухгалтерського обліку, апарат управління підприємства здійснює планування, згідно якого підприємство і провадить в подальшому свою діяльність.

Таким чином, бухгалтерський облік утворює важливу ланку системи управління підприємством. Для виявлення ролі бухгалтерського обліку в процесі керування підприємством, слід глибше розглянути основні його функції (рис.1). Інформаційна функція є однією з найважливіших, здійснюваних бухгалтерським обліком в системі управління підприємством. Завдяки цій функції систематизуються зареєстровані в документах господарські операції. Це дозволяє отримати зацікавленим користувачам необхідну інформацію. Більшу частину загального масиву економічної інформації складає саме бухгалтерська інформація, а накопичення та фіксація узагальнюючих та аналітичних даних щодо руху та стану майна, джерел його формування відбувається саме завдяки веденню бухгалтерського обліку, так само як і інформації про кінцеві результати господарської діяльності підприємства [1, с. 21].

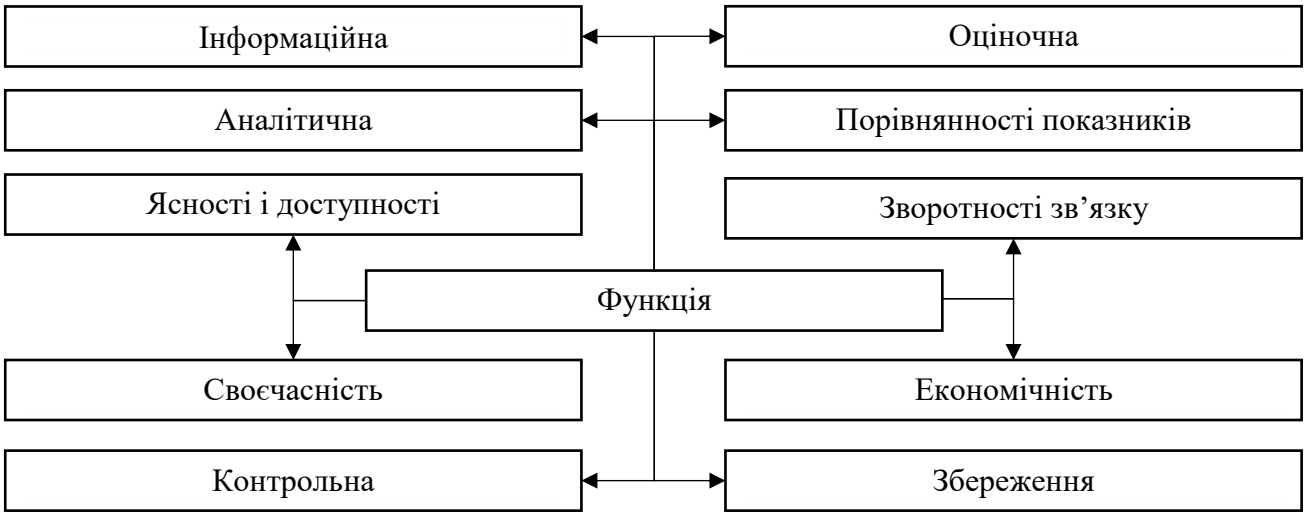

Рис. 1. Основні функції бухгалтерського обліку

Оціночна функція безпосередньо полягає у здійсненні вимірів та оцінок ресурсів, визначає вартість та собівартість виготовленої продукції, розраховує результат діяльності підприємства, показник його рентабельності. Оцінка це результативний етап, який слідує за вимірюванням та ідентифікацією об'єктів обліку.

Аналітична функція полягає у використанні, наданої бухгалтерським обліком, достовірної інформації для аналізу виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємства. Дані бухгалтерської звітності містять інформацію про показники станом на два звітних періоди, що дозволяє відстежити динаміку окремих показників.

Порівнянність планових показників з даними обліку необхідна для оцінки стану виконання планового завдання, встановлення зв'язку між результатами діяльності та витраченими на та таку діяльність ресурсами [2, с. 54]. Така порівнянність обумовлена єдиними методологічними засадами побудови показників: планових та фактичних.

Для надання чіткої характеристики всіх аспектів діяльності підприємства, показники обліку мають бути простими та зрозумілими, доступно розшифровувати інформацію широкому загалу працівників та іншим зацікавленим користувачам.

Наступна функція бухгалтерського обліку обумовлена здійсненням зворотнього зв'язку. Система організації бухгалтерського обліку забезпечує

управлінські кадри даними про діяльність підприємства за визначений проміжок часу [3, с. 69]. Через зворотній зв'язок здійснюється контроль за виконанням стандартів і норм, планових показників, дотримання економії використовуваних ресурсів. Своєчасність обліку забезпечує підприємство своєчасною інформацією, котра слугує вихідною точкою в прийнятті ефективних рішень, в розробці конкретних заходів та оперативному керівництві.

Економність полягає у здійсненні обліку максимально дешевим способом, дотримуючись необхідних показників повноти та вчасності. Досягти цього можливо при застосуванні автоматизованої системи обліку, здійснюючи економію матеріальних та трудових ресурсів підприємства.

Встановлення чи досягло підприємство поставленої мети здійснюється шляхом забезпечення виконання контрольної функції бухгалтерського обліку. Контроль відрізняється як за часом його здійснення, так за кінцевою метою його проведення (рис.2).

Рис. 2. Види контролю на підприємстві

Попередній контроль базується на понятті випереджуваності, оскільки він покликаний ідентифікувати, виявляти та запобігати виникненню відхилень до моменту їх реального утворення. В межах підприємства традиційно здійснюється попередній контроль людських, матеріальних та фінансових ресурсів [4, с. 42].

Поточний контроль проводиться безпосередньо в процесі здійснення підприємством господарської діяльності. Він направлений на дотримання стандартів шляхом здійснення моніторингу поточної діяльності. Найчастіше об'єктом його здійснення виступають підлеглі працівники, яких контролює їхній начальник. Регулярний процес перевірки діяльності підлеглих, огляд виявлених проблем та обговорення пропозицій по удосконаленню процесу

діяльності дозволяє усунути виявлені відхилення від планових показників, від положень та інструкцій. Поточний контроль виявляє фактичні результати, одержані після здійснення робіт шляхом зворотнього зв'язку, який в найкращому випадку оснований на повідомленні підлеглим про незадовільний характер їх роботи керівництвом підприємства у разі здійснення ними помилок.

Після виконання робіт за результатами зворотнього зв'язку зазвичай здійснюється заключний контроль. Він задовільняє потребу користувачів у інформації, яка буде актуальною при здійсненні в подальшому аналогічного виду робіт. Також, порівнюючи фактичні результати із встановленими планом, можна виявити коло проблем, котрі виникли в ході виконання робіт. Дані такого контролю можуть використовуватися і для мотивації працівників, задіяних у тих чи інших видах робіт.

Підсилює контрольну функцію бухгалтерського обліку функція забезпечення збереження власності. Допомагає в реалізації даної функції інвентаризація розрахунків та майна підприємства, без якої, власне, втрачає сенс ведення бізнесу.

Таким чином, місце бухгалтерського обліку в системі управління підприємством неможна описати одним словом, це частина інформаційної системи зворотнього зв'язку, її основа. На основі інформації, отриманої в результаті ведення бухгалтерського обліку, здійснюються інші функції управління, такі як: аналіз, планування, регулювання та контроль. Тобто, без ведення бухгалтерського обліку унеможливлюється процес управління підприємством.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кононенко О. Г. Анализ финансовой отчетности: учеб. пособ. Харьков: Фактор, 2017. с. 21-23.

2. Марочкіна А. М. Бухгалтерський облік за національними стандартами: приклади і коментарії: навч. посіб. Херсон: Прогрес, 2012. с. 53-54.

3. Сіренко Н. М. С. 40 Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : курс лекцій / Н. М. Сіренко, І. В. Баришевська, Ю. О. Щербина. Миколаїв: МНАУ, 2016. с. 69.

4. Голов С. Ф. Управленческий учет Харків: Фактор, 2019. с. 41-43.

УДК 657.6

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ АУДИТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Бурлака Максим Олександрович
студент
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ
м. Вінниця, Україна
Науковий керівник:
Крупельницька Ірина Геннадіївна
кандидат економічних наук, доцент

Анотація: Нинішні умови господарювання для вітчизняних підприємств є досить складними. Окрім безлічі внутрішніх проблем додалася повномасштабна війна в Україні, загроза суверенітету держави, знищення інфраструктури, демографічна криза на тлі масової міграції населення водночас зі зниження платоспроможності споживачів та підвищенням вартості сировини. У таких умовах функціонувати підприємствам вкрай складно, але їх роль для національної економіки переоцінити неможливо. Тому вони повинні шукати резерви підвищення своєї ефективності у внутрішньому середовищі, через удосконалення бізнес-процесів. Допомогти виявити ці внутрішні резерви може налагоджений аудит. Водночас більшість українських підприємств, на відміну від іноземних, ігнорували аудит та економили на ньому. Тому зважаючи на нинішні реалізації обрана тема для дослідження є досить актуальною.

Метою статті є аналіз особливостей організації аудиту на підприємстві, а також розробка практичних рекомендації щодо підвищення його ефективності.

Ключові слова: аудит, організація внутрішнього аудиту, підприємство, аутсорсинг, аутстафінг, аудиторські перевірки, аудиторський висновок.

Для власника бізнесу, а також інших стейкхолдерів важливо, щоб він приносив максимальну користь при мінімальних витратах. Водночас жоден із зацікавлених сторін не має змоги проконтролювати всі бізнес-процеси на підприємстві. Як результат на підприємствах може виникати розкрадання,

факти нераціонального використання ресурсів, неправомірної вигоди окремими працівниками, недостовірне відображення фінансових результатів тощо. Як наслідок страждає бізнес, а особливо його власники та інвестори.

Протягом тривалого часу такий контроль намагалися здійснювали безпосередні керівники підприємств. Проте через виконання ними інших стратегічно важливих завдань у них не має часу здійснювати своєчасний та ефективний контроль. Через це страждають кінцеві результати роботи підприємства. На допомогу власникам бізнесу приходиться аудит, який для вітчизняних підприємствах є досить новим напрямком.

Зазначимо, що аудит – це перевірка певної діяльності на основі здійснення певних процедур та за їх результатами отримання відповідних висновків, що дозволяє виявити недоліки у роботі, проблемні зони. Поліпшення останніх дозволяє підвищити ефективність діяльності, яка перевірялася у ході аудиту [4].

Аудит на вітчизняних підприємствах лише починає масово розвиватися та поширюватися. Власники бізнесу починають брати приклад з іноземних компаній та організовувати систематичний аудит підприємства. Для організації аудиту на них використовуються різні підходи в залежності від розміру підприємства (за чисельністю працюючих), а також галузі діяльності.

Так, якщо брати до уваги великі підприємства, то на них організація аудиту відбувається переважно шляхом створення спеціалізованих структурних підрозділів. Основою діяльності яких є здійснення внутрішнього контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, його структурними підрозділами. Головною перевагою такого підходу до організації аудиту є те, що внутрішній контроль здійснюється систематично. Це дозволяє оперативно виявляти проблеми у діяльності підприємства та швидко вживати заходи направлені на їх усунення. Серед недоліків організації такого аудиту є висока вартість. Адже, підприємства змушені витрачати кошти на створення додаткового структурного підрозділу, виплату заробітної плати працівникам тощо. Також при здійсненні внутрішнього аудиту існує ризик того, що окремі

працівники можуть приховувати виявлені недоліки, щоб покрити факти розкрадань. Незважаючи на ці недоліки у сучасній практиці найбільш ефективним способом організації аудиту на підприємствах вважається саме створення спеціального структурного підрозділу [1].

На середніх за розмірами підприємствах створення цілого структурного підрозділу є економічно недоцільним. Саме тому на таких підприємствах може залучатися лише один співробітника, який займається аудитом фінансово-господарської діяльності [4]. По результатам якої підготовлює аудиторський висновок та доповідає вищому керівництву. Головним результатом аудиторського висновку повинні бути визначені конкретні помилки у роботі підприємства. Водночас фактично вітчизняні підприємствах середніх розмірів ігнорують аудит і за нього відповідає головний бухгалтер. Відповідно він не має змоги все контролювати та допускає помилки, оскільки фактично не має змоги безпосередньо все перевірити. Або ж існують випадки, коли проблемні зони виявляються із запізненням, коли підприємства не мають змоги їх усунути.

Особливістю малих підприємств є те, що контролювати внутрішні бізнес-процеси набагато простіше, а ніж на підприємствах середніх чи великих розмірів. Відповідно за аудит на малих підприємствах відповідають певні працівники, на яких покладаються ці функції. Існує практика створення спеціалізованої комісії для проведення внутрішнього аудиту, до якої входить директор (або власник бізнесу), головний бухгалтер, завідувач складом. Чисельність такої комісії та її склад залежить від того, що саме на підприємстві перевіряється. Наприклад, якщо на підприємстві здійснюється перевірка правильності відображення фінансових звітів, балансової вартості активів, то головний бухгалтер не бере участі. Так, як він відповідає за цю діяльність і тому може бути зацікавлений у неправильному відображення окремих результатів діяльності підприємства. Недоліком організації аудиту на малих підприємств є те, що він здійснюється не систематично, а епізодично. Обов’язковою умовою ефективного аудиту є залучення власника бізнесу.

Оскільки фактично він володіє усіма активами підприємства та зацікавлений у його збереженні та максимально ефективному використанні. Коли ж власник бізнесу не бере участі у внутрішньому аудиті зростає ризик не виявлення фактів розкрадання, нецільового використання ресурсів, допущення помилок співробітниками [2]. Як бачимо, існують різні підходи до організації аудиту на підприємствах в залежності від їх розмірів. Кожен з розглянутих підходів має свої як переваги, так і недоліки. Тому важливо у першу чергу на підприємствах організовувати внутрішній аудит, гірше коли його взагалі не має. Сучасною тенденцією організації аудиту на підприємствах є активне використання спеціалізованого програмного забезпечення, інформаційних систем. Воно дозволяє автоматизувати процедури аудиторської перевірки й фіксувати усі операції, які здійснюються на підприємстві. За правильного підходу щодо створення такої інформаційної системи, коли будь-яка операція реєструється на комп'ютері вона дозволяє оперативно реагувати на певні відхилення та контролювати усі бізнес-процеси. Зокрема, в Україні поширеними є дві такі інформаційні системи як ACL або IDEA [3]. У дані інформаційні системи автоматично загружаються усі дані, які зафіксовані на підприємстві і уже далі вони самі проводять аналіз з інтерпретацією результатів. Далі уже власник бізнесу чи аналітик має змогу зробити відповідні висновки щодо ефективності здійснення окремих господарських операцій. Недоліком використання спеціалізованих інформаційних системи є потреба у спеціальних знань, які б дозволяли використовувати їх функціонал повноцінно. Окрім того, вартість таких інформаційних систем є доволі висока до 10 тис. дол. США. Відповідно підприємства, особливо малі та середні, не готові вкладати у неї такі кошти. Іншою тенденцією організації аудиту на підприємствах є активний розвиток приватних підприємств, основою діяльністю яких є послуги по проведенню аудиту. Відповідно за такого підходу підприємства на платній основі звертаються до приватних аудиторських компаній на предмет проведення аудиту їх діяльності. Аудиторські компанії проводять аудит діяльності підприємства, виконують передбачені програмою аудиторські процедури,

мають протягом визначеного терміну доступ до всієї внутрішньої інформації замовника та готують аудиторський висновок. Така організація аудиту носить назву аутсорсинг, коли підприємство передає повноваження щодо організації аудиту іншій компанії. Перевагою даного способу організації аудиту є те, що стороннє підприємство незацікавлене у приховуванні виявлених проблем чи покривання окремих посадових осіб. Недоліком же використання послуг сторонньої організації є те, що аудит здійснюється не систематично, а лише певний період. Однак, як показує практика результати проведення аудиту сторонніми підприємствами дозволяють отримати вичерпну інформацію про внутрішні бізнес-процеси замовника та виявити резерви для їх поліпшення. Також може бути розглянутий такий варіант як аутстафінг – це переведення частини працівників зі штату однієї компанії в штат іншої. У такому випадку працівники працевлаштовані в одній компанії, але фактично працюють в іншій, де вони мають свої робочі місця і посадові інструкції. Зазначені способи організації аудиту на підприємствах наведемо у табл. 1.

Таблиця 1

Переваги та недоліки різних способів організації аудиту на підприємствах [5]

Спосіб організації аудиту	Недоліки	Переваги
Внутрішня служба аудиту	обов'язкова залежність від вищого керівництва	своєчасність надходження керівництву інформації
	можлива наявність недостатнього досвіду та відсутність певних навичок і знань в певній галузі	працівники в обов'язковому порядку повинні мати знання з ведення бізнесу в певній галузі
Аутсорсинг	проблеми, пов'язані з передачею масиву інформації для здійснення послуг	забезпечення безперебійності роботи бізнесу (оскільки бізнес-процес передається на аутсорсинг не конкретній людині, а компанії, яка несе відповідальність за дотримання договірних зобов'язань перед клієнтом)
	висока вартість послуг	можливість повної концентрації на основному виді діяльності компанії
	можливе недотримання конфіденційної інформації, збільшення терміну прийняття управлінських рішень	суттєва економія на: фонді заробітної плати та її оподаткуванні, наданні та оплаті лікарняних і відпусток, облаштуванні робочого місця, підвищенні кваліфікації фахівців
		рівень робіт, які виконує група фахівців, вище пропонованого одним штатним співробітником
		мінімізація власних ризиків, в результаті виконання завдань професіоналами
Аутстафінг	відсутність чіткої нормативної бази в Україні	немає необхідності займатися підбором кваліфікованого персоналу для виконання певних робіт (тепер це завдання компанії аутстаффера)
	відсутність контролю в кадрових питаннях	можливість скоротити штат, не втрачаючи при цьому цінних фахівців
		економія на витратах з утримання кадрів (податкові та соціальні навантаження, оплата відпусток, лікарняних тощо)
		немає необхідності відкривати філію або представництво в іншому регіоні для виконання разових робіт, і набирати там штат

Можемо зробити висновок, що нині існують різні підходи до організації аудиту. Єдиного правильного підходу не існує. Вибір того чи іншого способу організації аудиту на підприємствах залежать від розміру підприємства, його можливостей, а також галузі діяльності.

На наш погляд, доцільно на всіх виробничих підприємствах запровадити систему внутрішнього аудиту з тим, щоб за цю роботу відповідала конкретна особа чи спеціальний відділ. Асигнування на утримання такої аудиторської служби слід здійснювати за рахунок виявлених внутрішнім аудитом резервів підвищення ефективності роботи підприємства, зниження собівартості й збільшення прибутків. Особливостями внутрішнього аудитора буде чіткість і зрозумілість всіх стадій виробництва, правильність формування та реалізації виробничої політики та пристосування підприємства до вимог ринку з мінімальними витратами [2].

Таким чином, аудит не є панацеєю від вирішення усіх наявних проблем підприємства. Водночас організація аудиту значно сприяє ефективному веденню бізнесу.

Аудит дозволяє здійснювати моніторинг бізнес-процесів та виявляти у них проблемні зони. За результатами аудиту підприємства мають змогу оперативно вносити зміни та усувати виявлені проблеми. Організація аудиту може здійснювати різними способами в залежності від галузі функціонування та розмірів підприємства.

Найчастіше аудит на підприємстві організовуються одним з таких способів, як: створення окремого структурного підрозділу, наділення функцій внутрішнього аудитора одному з співробітників, аутсорсинг та аутстафінг. Більшість вітчизняних підприємств намагаються економити на аудиті, але це є великою проблемою.

Оскільки без систематичного аудиту підприємства не мають змоги оперативно виявляти слабкі сторони у діяльності підприємства та їх усувати. Головним результатом аудиторської перевірки повинні стати практичні рекомендації по усуненню виявлених проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андронік І. В. Організація аудиту в зарубіжних країнах. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35537/1/17.pdf.

2. Беренда Н. І., Дьякова Н. І. Організація внутрішнього аудиту на підприємствах України. *«Економіка»*. Випуск 1(45). Т. 1. 2015. С. 242-245.

3. Івахненков С. Аудиторське програмне забезпечення для аналізу даних: перший український досвід. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/149236021.pdf.

4. Лисенко А. М. Управлінський контроль в системі менеджменту підприємства. Облік і контроль в управлінні підприємницькою діяльністю: *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. 19-20 жовтня 2018 р. м. Кропивницький : Ексклюзив-систем. 2018 р. С. 72-75.

5. Назаренко Т. П., Коберник І. В. Організація внутрішнього аудиту на виробничому підприємстві. Позитивні та негативні наслідки. *Економіка і суспільство. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2016. №. 7. С. 952-956.

УДК

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Васильєва Анастасія Андріївна
студентка кафедри фінансів
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

Анотація: Головною метою інвестування є отримання прибутку. Потенційному інвестору в Україні важливо знати в якому місці, в якому середовищі будуть працювати вкладені ним кошти, тому у нагоді йому стане інвестиційна привабливість регіону.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, інвестування, регіони України, показники інвестиційної привабливості, удосконалення інвестиційної привабливості.

Економіка України знаходиться знаходиться у процесі постійного розвитку. Для цього їй необхідні надходження міжнародних інвестицій. Проте, на жаль, ситуація така, що багато держав потребують інвестицій, але інвесторів обмежено мало, і для них регіони України не є інвестиційно привабливими.

Надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України за 2019 - 2022 рр. відображено на рис.1.[3].

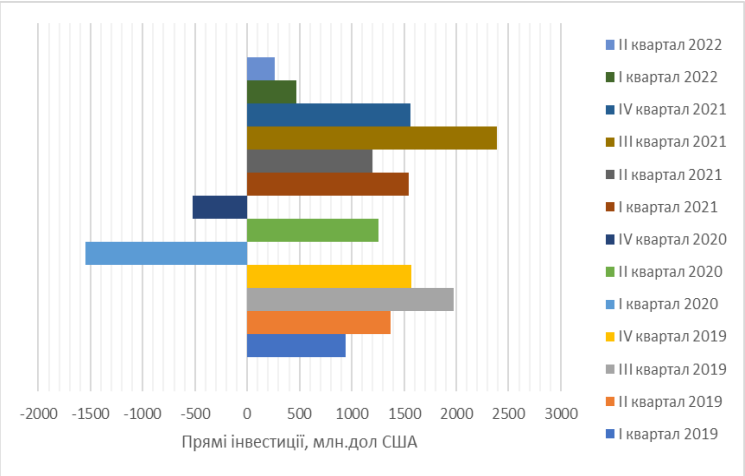

Рис. 1. Прямі інвестиції в Україну за 2019-2022 рр.

Показниками інвестиційної привабливості можуть бути рівень загальноекономічного розвитку; рівень розвитку інвестиційної інфраструктури; демографічна характеристика; рівень розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури; ступінь екологічних, кримінальних та інших видів ризиків [4].

В склад аналітичних показників, що використовуються для такої оцінки, можуть входити, наприклад: питома вага регіону у ВВП; питома вага збиткових підприємств у загальній кількості працюючих підприємств; середній рівень заробітної плати працівників; обсяг виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції на душу населення; обсяг і динаміка капітальних вкладень на одного мешканця; число підприємств усіх форм власності; рівень самозабезпеченості основними продуктами харчування; обсяг промислової продукції на душу населення та ін.

Станом на початок 2021 р. найбільше інвестиційно привабливими регіонами України стали: м. Київ, Дніпропетровська, Київська, Миколаївська, Вінницька Одеська та Полтавська області. Менш привабливими були Чернівецька, Луганська та Закарпатська області. [1, с.91].

За капітальними інвестиціями лідирували м. Київ, Дніпропетровська, Київська, Донецька, Львівська області. Аутсайдерами були Закарпатська, Чернівецька та Луганська області (рис.2) [5, с.2].

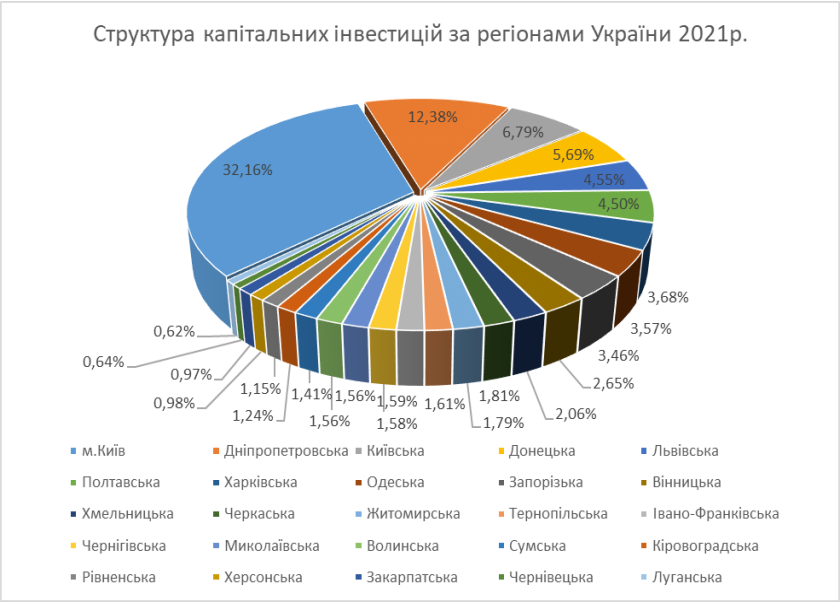

Рис.2. Структура капітальних інвестицій за регіонами України, 2021 р.

Можна виділити такі чинники, що погіршують інвестиційну привабливість України:

1) нестабільне законодавство;
2) політична нестабільність (зокрема, військові дії);
3) відсутність позитивних змін в економіці країни;
4) тиск на бізнес.

Для збільшення інвестиційної привабливості необхідні зміни у сферах:

1) в нормативно-правовій базі (зокрема, внесення доповнень до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» стосовно розширення прав і зобов'язань місцевих органів у регулюванні інвестиційної діяльності);

2) фінансових послуг (зокрема, розробка комплексу заходів для збільшення іноземних інвестицій від фінансових програм);

3) місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування (зокрема, створення умов для ефективного функціонування та розвитку ринкової інфраструктури) [2].

Інвестиційна привабливість відіграє вагому роль в активізації інвестиційних процесів на регіональному рівні. Високий рівень інвестиційної привабливості гарантує стабільне надходження інвестицій в країну, додаткові надходження до бюджету держави, краще соціальне середовище в країні.

Залучення інвестицій в економіку регіонів є ключовим завданням у сучасних економічних умовах.

Найраціональніше вирішити його можна за допомогою підвищення інвестиційної привабливості регіонів України для потенційних інвесторів, де основним завданням має стати оптимізація нормативно-правових, фінансових та управлінських умов для інвестування, які зумовлюють вибір інвестора відносно конкретного об'єкта інвестування, яким може виступати окремий проєкт, підприємство в цілому, корпорація, місто, регіон, країна.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мунька С. С. Аналіз інвестиційної привабливості регіонів України. Вісник Хмельницького національного університету 2021, № 1. С. 90-93.

2. Гелеверя Є. М., Сергієнко Ю. І. Інвестиційна привабливість регіонів як основа сталого розвитку країни. БІЗНЕСІНФОРМ № 4 ’2020. С. 111-117.

3. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/

4. В. М. Хопчан,. Теоретичні засади оцінювання інвестиційної привабливості регіону. Ефективна економіка № 6, 2014. URL: http://surl.li/dtndh

5. Капітальні інвестиції за регіонами за 2021 рік. URL: https://ukrstat.gov.ua/

УДК 005.3:027.7

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЯКІСНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО МАРКЕТИНГУ

Горобій Дмитро Андрійович
студент
Державний вищий навчальний заклад
Український державний
хіміко-технологічний університет
м. Дніпро

У статті подано сучасне визначення бібліотечного маркетингу,як системи різних видів діяльності бібліотеки, пов’язаних між собою і охоплюючих планування, ціноутворення, продаж, доставку товарів та надання послуг, в яких є потреба у реальних та потенційних користувачів; уточнено поняття бібліотеки як бібліотечно-бібліографічного, культурно-просвітницького і науково-допоміжного соціального інституту, що забезпечує акумуляцію і загальнодоступність документально-інформаційних ресурсів (книг, документів та інших джерел інформації), які містять і зберігають знання, набуті в процесі розвитку людства, сприяють піднесенню інтелектуального та культурного потенціалу українського суспільства. Здійснено огляд наукових напрацювань бібліографа М. О. Рубакіна, присвячених кодексу професійної етики бібліотекаря з метою створення цілісної картини про сутність, роль та зміст індивідуального бібліотечного обслуговування читача,як складової якісного маркетингу. Запропоновано низку завдань індивідуального бібліотечного обслуговування.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у здійсненні подальшого пошуку ефективних методик підвищення задоволеності читача, які будуть спрямовані на підвищення якості бібліотечного маркетингу.

Ключові слова: бібліотека;бібліотечне обслуговування; індивідуальне бібліотечнеобслуговування;взаємодія;читачецентризм;бібліотечниймаркетинг

Актуальність проблеми. Вивчення та задоволення інформаційних потреб було й залишається основними завданнями діяльності сучасних бібліотек, з яким нині пов'язана проблема комфортності та повноцінності бібліотечно-інформаційного обслуговування, тому що, саме задоволення інформаційної потреби користувача бібліотеки є основним критерієм комфортності бібліотечноінформаційного середовища в цілому. Маркетинг повинен пронизувати всю діяльність бібліотеки тому, що він починається з користувача і закінчується користувачем. Бібліотека − це бібліотечно-бібліографічний, культурно-просвітницький і науково-допоміжний соціальний інститут, що забезпечує акумуляцію і загальнодоступність документально-інформаційних ресурсів (книг, документів та інших джерел інформації), які містять і зберігають знання, набуті в процесі розвитку людства, сприяють піднесенню інтелектуального та культурного потенціалу українського суспільства[3].

Основними напрямами бібліотечної діяльності є формування, зберігання документально-інформаційних ресурсів та бібліотечне обслуговування.

Бібліотечне обслуговування – це діяльність бібліотеки з надання користувачам документів, бібліографічної, фактографічної та іншої інформації у відповідності з їхніми запитами, а також із надання інших бібліотечних послуг. Через бібліотечне обслуговування реалізують інформаційну, культурну, просвітницьку, освітню, дозвіллєву та інші ролі бібліотеки при взаємодії двох суб'єктів: користувача бібліотеки й бібліотекаря[3].

Індивідуальне бібліотечне обслуговування розуміється як діяльність бібліотекаря на допомогу задоволення читацьких запитів конкретного читача. Українські бібліотеки окрім якісного надання інформації користувачам та просвітницькоїдіяльності мають ще й виховну функцію. Останнім часом у бібліотеках України змінилася концепція відносин між бібліотекарем та читачем. Раніше індивідуальна робота базувалась на керівництві читанням, тобто був авторитарний вплив бібліотекаря на читача; відвідувач абонементу ставав об'єктом виховання, формування і керівництва. Наразі під впливом

зміни соціокультурних пріоритетів у нашій державі та поширення інформаційних технологій бібліотека перестала бути розповсюджувачем ідеологій і виконує в основному інформаційну функцію. Відносини з читачем змінилися - ми стали рівноцінними партнерами. Фонди бібліотек почали формувати за потребами та запитами користувачів, їх інтереси віднесено на перший план. При цьому бібліотеки традиційно орієнтуються на духовні цінності і здійснюють просвітницьку діяльність. Щоб покращити обслуговування ,бібліотекарю потрібні не тільки нові знання та навички, але й здатність до критичної самооцінки −до розуміння та аналізу особливостей своєї професійної поведінки. Кодекс професійної етики бібліотекаря зобов'язує будувати свої відносини з користувачем на основі поваги до особистості. Саме з позиції поваги до читача будував свою концепцію відомий бібліограф, бібліофіл, науковець М. О. Рубакін. У дослідженні ми згодні з вченим, який вважав, що кожна людина має невід'ємне право на самовизначення, саморозвиток, самовиховання, тобто насуверенітет своєї особистості. Бібліотекар лише має надавати читачу змогу судити і вибирати. Нам імпонує одна з улюблених думок вченого – про необхідність постійного вивчення читача, поєднання соціального і психологічного підходу до цього вивчення, що допоможе об'єктивному розумінню суб'єктивних проявів конкретної особистості. Девіз позиції талановитого вченого – «Кожному читачу − його книгу». Ідеї гуманізму в бібліотечній справі, які зародилися ще в XIX сторіччі, тільки сьогодні почали активно втілюватися у життя [4 ,с. 36].

Мета статті полягає у визначенні та реалізації таких завдань індивідуального обслуговування, які б якнайкраще сприяли задоволеності читача.

Сучасна бібліотека повинна здійснювати свою діяльність, базуючись на таких концептуальних принципах:забезпечення інтелектуальної свободи та відданості ідеалам демократії; орієнтації на користувача ("читачецентризм"); сприяння освіті та просвітництву нації; безперервності навчання, постійного професійного вдосконалення; співпраці, партнерства; відкритості, прозорості та

підзвітності[1, с. 3].

В останні роки все частіше наголошується, що принципова зміна взаємовідносин читача і бібліотекаря на засадах повної рівноправності, дружнього партнерства – це одна з основних умов для створення якісно іншої бібліотеки, бібліотеки для читача. Щоб поліпшити обслуговування, бібліотекарю необхідні не тільки нові знання і уміння, але й здатність до самооцінки – до розуміння та критичного аналізу особливостей своєї професійної поведінки [5,с.11].

Отже, метою індивідуального бібліотечного обслуговування визначено допомогу особистості в її соціалізації через читання і отримання інформаційної підтримки бібліотеки.

Завданнями індивідуального обслуговування нами означено: задоволення інформаційних потреб читача;сприяння підвищенню рівня культури читання та інформаційної грамотності читача;організація взаємодії читача та бібліотекаря [4, с. 33].

Таким чином, індивідуальне бібліотечне обслуговування наразі повинно допомагати самостійному розкриттю, пізнанню, самовираженню особистості у всіх сферах його життєдіяльності.

До найефективніших форм і методів послуг індивідуального бібліотечного обслуговування віднесено індивідуальну бесіду, індивідуальне інформування, індивідуальне консультування та ін.. Проведення подій в онлайн-форматі (онлайн-екскурсії, діджитал фотовиставки, проєкти в соціальних мережах) стали наразі новими інструментами залучення читацької аудиторії.

Висновки. На нашу думку, індивідуальна взаємодія з читачами бібліотеки ефективно сприяє підвищенню задоволення користувачів бібліотеки. Ефективність такої діяльності забезпечують комунікативна ерудиція та професіоналізм бібліотекаря, що і є головним в індивідуальному бібліотечному обслуговуванні. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у здійсненні подальшого пошуку ефективних методик підвищення задоволеності читача, які

будуть спрямовані на підвищення якості бібліотечного маркетингу,що виступає зв’язком між потребами користувача бібліотеки, її ресурсами та послугами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вилегжаніна Т. Моделі бібліотечного обслуговування / Т. Вилегжаніна // Бібліотечна планета. - 2007. - N 3. - С. 3-6

2. Добко Т. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: віртуальне чи реальне / Т. Добко // Бібліотечний вісник. - 2011. N 4. С. 11-24

3. Закон України про бібліотеки і бібліотечну справу URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text

4. Петрицька В. Комфортність обслуговування очима користувачів / В. Петрицька // Бібліотечний форум України. - 2010. - N 1. - С. 32-36

5. Риб’янцева І. Комфортний простір – підґрунтя для якісного бібліотечного обслуговування / І. Риб’янцева // Бібл. планета. – 2012. – № 2. С. 10–11

УДК 330.322.14

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Гусаревич Наталія Володимирівна,
к.е.н., доцент
Яковенко Дар'я Сергіївна,
студентка
Державного торговельно-економічного університету

Анотація: В статті предметом дослідження є інвестиційна політика Україна та напрямки її покращення. У статті розглянуто проблеми прямого іноземного інвестування, а також запропоновано пріоритетні сфери для інвестицій в Україні.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна політика, державна інвестиційна політика, держава

Актуальність обраної теми полягає в тому, що міжнародні інвестиції відіграють важливу допоміжну роль у будь-якій економіці. На сучасному етапі економічного розвитку України важливо, щоб напрями інвестиційної політики держави були спрямовані на досягнення сприятливого внутрішнього інвестиційного клімату в Україні та подальше стимулювання залучення іноземних інвестицій в українську економіку. У результаті іноземні інвестиції мають стати основною частиною процесів внутрішньо-економічного розвитку України.

Метою статті є визначення основних проблем та напрямків покращення інвестиційної політики в Україні.

Україна пропонує великий споживчий ринок, високоосвічену та економічно конкурентоспроможну робочу силу та багаті природні ресурси. Уряд продовжує вдосконалювати законодавство, щоб використати цей потенціал. У березні 2020 року парламент прийняв закон про скасування

мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення, що діяв десятиліттями, і почав діяти 1 липня 2021 року. Світовий банк прогнозує, що створення ринку землі сільськогосподарського призначення може залучити 5 мільярдів доларів інвестицій. Україна продовжує ухвалювати необхідне законодавство про права інтелектуальної власності (ПІВ), включаючи новий патентний закон, який наближає патентний режим України до патентних конвенцій ЄС. Уряд також створив новий централізований орган для прискорення розгляду та видачі патентів 30 березня 2021 р.

Угода про асоціацію України з ЄС надає країні преференційний доступ до ринку та прискорює її економічну інтеграцію з блоком. Багато американських компаній досягли успіху в Україні, зокрема в сільському господарстві, споживчих товарах і технологічному секторі. Україна є сільськогосподарською державою та другим у світі експортером зерна. Україна вже давно має кваліфіковану робочу силу в секторах ІТ-послуг і програмного забезпечення. Останніми роками український уряд посилив цілеспрямований набір в Україну висококваліфікованих фахівців з ІТ.

Незважаючи на потенціал України, прямі іноземні інвестиції (ПІІ) залишаються низькими. У 2020 році в Україні спостерігався чистий відтік інвестицій. Окрім пандемії, іноземні інвестори називають корупцію, зокрема в судовій системі, ключовою проблемою для ведення бізнесу в Україні. Для залучення іноземних інвестицій уряд на початку 2021 року ухвалив новий закон, який надає значні фінансові та операційні стимули компаніям, які здійснюють великі інвестиції в Україну.

Україна з її унікальним розташуванням в самому центрі європейського ринку і досить недорогою у порівнянні з розвиненими європейськими країнами і в той же час кваліфікованою і освіченою робочою силою може стати ідеальним місцем для інвестицій після закінчення активних воєнних дій. У багатьох місцях України для цього вже є відповідна інфраструктура (особливо на заході) і Україна була і є інвестиційно привабливою для іноземних інвестицій.

Але, тим не менш, є і досить велика кількість проблем, які перешкоджають швидкому зростанню прямих іноземних інвестицій в Україну.

Проблеми прямого іноземного інвестування в Україну можуть бути наступними:

- високий рівень корупції,
- недосконале законодавство в інвестиційній сфері,
- відсутність гарантій на право власності,
- негативний інвестиційний імідж України,
- неефективні механізми захисту прав інвесторів,
- низька адаптація українського законодавства до європейських стандартів [4].

Шляхи покращення інвестиційної політики України та збільшенню обсягів іноземних інвестицій можуть бути наступні (рис. 1).

Мал.1. Шляхи покращення інвестиційної політики в Україні

Інвестиційний клімат відіграє досить важливу роль в соціально-економічному розвитку країни. Тому, поліпшення інвестиційного

клімату, і збільшення при цьому припливу іноземних інвестицій можуть значно вплинути на економічну, політичну, екологічну, а також соціальну сфери України.

Пріоритетними сферами для інвестицій в Україні можуть стати [2; 4; 3;1]:

1. Аграрний комплекс. Адже Україна має близько 30% світових чорноземів, а також традиції вирощування різних продуктів і сировини. Потенціал сільського господарства в Україні досить великий.

2. Транспортний і транзитний потенціал. Україна розташована в центрі Європи на перетині багатьох міжнародних доріг, що може сприяти значному притоку іноземних інвестицій.

3. Туризм. Для туристів в Україні є великі можливості як цивілізованого, так і екстремального туризму.

Для поліпшення інвестиційного клімату України та збільшення припливу іноземних інвестицій, необхідно сприяти розвитку науки, удосконалити нормативно-правову базу в сфері інвестування, брати участь більш активно в міжнародних інвестиційних проектах.

Таким чином, проблемами скорочення інвестицій є відсутність гарантій на право власності, досить високий рівень корупції, економічна і політична кризи в Україні. Після закінчення воєнних дій інвестиції до України відновлюватимуться. Для поліпшення інвестиційного клімату України та додаткового залучення достатнього рівня іноземних інвестицій, необхідно сприяти розвитку науки, удосконалити нормативно-правові базу в сфері інвестування, активно брати участь у міжнародних інвестиційних проектах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гетьман, О. М. Управління інвестиційною діяльністю підприємств в умовах кризи Науковий вісник Ужгородського університету. 2013. Випуск 3. С. 49-52.

2. Говеля А. В., Чекмасова І. А. Проблеми та шляхи активізації інвестиційної діяльності в Україні. Вісник Національного технічного

університету «Харківський політехнічний інститут». Серія «Економічні науки». 2020. № 1. С. 84–87. URL: https://doi.org/10.20998/2519-4461.2020.1.84 (дата звернення: 29.06.2022)

3. Общественно-политический портал для украинцев: статистическая информация. URL: http://www.depo.ua /. (дата звернення: 29.06.2022)

4. Чекмасова І. А. Реінвестування доходів як основний компонент прямих іноземних інвестицій у промисловість України. Бізнес Інформ. 2020. №7. С. 77-82. URL: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-7-77-82 (дата звернення: 29.06.2022)

УДК 338.43:635

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОВОЧЕВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Гуцул Тетяна Анатоліївна,
к.е.н., доцент
Карелін Сергій Юрійович,
здобувач вищої освіти ОС магістр
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
м. Київ

Анотація. Проаналізовано стан виробництва овочів сільськогосподарськими товаровиробниками України в довоєнний період. Окреслено коло проблем, які виникли в овочівництві у зв'язку з пандемією Covid-19 та після початку воєнних дій та окупації росією деяких територій України. Обґрунтовано необхідність розвитку в післявоєнний період експортної складової, що дозволить підвищити ефективність функціонування овочевої галузі.

Ключові слова: овочівництво, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, Covid-19, експорт.

Серед великого різноманіття продуктів харчування, овочевим культурам відводиться важлива роль, адже це незамінні продукти харчування, які багаті на мінеральні елементи, вітаміни, поживні речовини тощо. Крім того, овочі - цінна сировина для харчової і консервної промисловості. Галузі овочівництва притаманні особливості, що пов'язані з виробництвом продукції, яка швидко псується, тому успішний розвиток галузі залежить від забезпеченості кваліфікованими працівниками, транспортними шляхами і засобами для перевезення до ринків збуту. Це передбачає концентрацію посівних площ під овочевими культурами у приміських зонах великих міст і промислових центрів, а також у зонах переробної промисловості.

За даними Державної служби статистики України, станом на початок

2022 року, овочеві культури займали в Україні 460,8 тис. га, в тому числі в господарствах населенні 427,9 тис. га. Обсяг виробництва овочевих культур становив 9935,2 тис. т, при цьому урожайність сягала в середньому 215,4 ц/га. Частка сільськогосподарських підприємств у виробництві овочів всіх видів в 2021 році становила 14,1%, а господарств населення - 85,9%. Обсяг виробництва в господарствах населення сягнув понад 8533 тис. тонн, а в підприємствах - 1402,1 тис. тонн. Лідерами щодо обсягів виробництва овочевої продукції в 2021 році були Херсонська (1231,2 тис. тонн), Львівська (829,2 тис. тонн), Дніпропетровська (793,0 тис. тонн), Київська (707,6 тис. тонн) та Миколаївська області (629,9 тис. тонн) [1]. В цих п'яти областях одержали понад 42,2% від загального виробництва овочів в Україні.

Пандемія Covid-19 значно вплинула на ланцюги виробництва і постачання всіх харчових продуктів як в Україні, так і у всьому світі. Але попри карантинні обмеження у 2021 року українські товаровиробники зуміли наростити експорт всіх позицій овочів. Збільшенню обсягу експорту вітчизняних овочевих культур значно посприяла прийнята у ще вересні 2019 року Директива Ради ЄС 2019/523, згідно якої Україна була включена до переліку країн, які можуть експортувати до ЄС ряд свіжих овочів. Йдеться, перш за все, про перець, пасльонові, томати та баклажани. На кінець 2021 року овочі займали лише 0,5% в українському аграрному експорті, але після російського воєнного вторгнення на територію України та задля недопущення дефіциту на внутрішньому ринку, держава внесла овочі до переліку соціально важливих продуктів і повністю призупинила їх експорт.

Через розв'язану росією війну Україна недоотримає 71% врожаю баклажанів, 68% помідорів, 58% перцю, 46% цибулі, 45% огірків, 39% кабачків, 38% моркви, 38% часнику, 36% картоплі, 35% буряку та 32% капусти. Відповідний розрахунок спирається на ситуацію станом на кінець березня 2022 року. І хоча ворога витіснили з Київської, Чернігівської та Сумської областей, навряд чи ситуація кардинально зміниться, оскільки звільнені території потребують розмінування, а вирощування помідорів, баклажанів,

перцю, зосереджено на півдні України, частина якого залишається під контролем окупантів [2].

В довоєнний період Україна довела світовій спільноті те, що може виступати надійним постачальником овочевої продукції, перш з все завдяки сприятливим ґрунтово-кліматичних умов, вдалому географічному положенню і сучасним підходам до агробізнесу в цілому. Яскравим підтвердженням цього було збільшення обсягів і розширення географії поставок, особливо такої овочевої продукції, як часник, горох, квасоля, горох, гриби свіжі тощо. Після нашої перемоги, відновлення ефективного як аграрного виробництва в цілому, так і овочівництва зокрема, в Україні буде тривалим. Але, на нашу думку, розвиток експортної складової буде сприяти зростанню обсягів виробництва овочевої продукції та підвищенню ефективності функціонування овочевої галузі в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

2. Фокус [Електронний ресурс]. URL: https://focus.ua/uk/economics/513361-pochemu-ukraina-letom-2022-riskuet-ostatsya-bez-sobstvennyh-ovoshchey

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Клепанчук Ольга Юріївна
к.е.н., доцент
Щелконогов Олексій Андрійович
студент
Львівський національний університет
ім. Івана Франка
м. Львів, Україна

Вступ. / Introductions. Перспективи розвитку ринку праці в Україні. Ця тема буде одною із найвищих по пріоритету розгляду після закінчення війни. Особливо якщо врахувати скільком ВПО буде необхідне нове місце праці якщо вони повернуться проживати у свої домівки. «Чисельність біженців і вимушено переміщених осіб, які виїхали з України у сусідні країни, становить приблизно 5,23 мільйона. За оцінками МОП, до початку агресії з загальної чисельності біженців працювало близько 1,2 мільйона осіб. Дві третини з них мають вищу (третинну) освіту, а 49% зайняті у професіях, які вимагають високої кваліфікації. Більшість біженців складають жінки з дітьми» - повідомляє МОП.

Мета роботи. / Aim. Проблематика піднятої мною теми є загостреною, особливо враховуючи стастистичні дані та прогнози падіння ВВП. Метою являється висвітлення актуальності у необхідності підняття теми ринку праці на глобальний рівень. Проведення аналізу сфер, які сприятимуть покращенню ринку праці та будуть найвигідніші у перші періоди повоєнного розвитку України.

Матеріали та методи./Materials and methods. Дослідження ґрунтується на аналізі літературних джерел, доступних за бібліографічним пошуком у базі даних ScienceDirect, матеріалів статистичної звітності державної структури України, термінологічної і нормативно-правової бази, яка має безпосередній вплив на формування набору інструментів щодо покращення фінансово-економічної системи України у післявоєнний період.

Результати та обговорення./Results and discussion. Українська економіка вже сильно постраждала від агресії. Через пошкодження інфраструктури та закриття підприємств у багатьох районах країни економічна діяльність припинилася. За деякими орієнтовними оцінками, 50% підприємств закрилися , а інфраструктурні об’єкти, будівлі, дороги, мости, лікарні, школи та інші матеріальні активи загальної вартістю від 60 до 100 мільярдів доларів США були пошкоджені або зруйновані у перший місяць конфлікту. Внаслідок закриття українського судноплавства в Чорному морі експорт зернових із країни скоротився приблизно на 90%, а загальний обсяг експорту – наполовину.

У результаті цих серйозних економічних наслідків ВВП України у 2022 році, як очікується, істотно знизиться, при цьому наявні оцінки різняться. У березні 2022 року МВФ оцінив утрати величиною від 25% до 35%8 , тоді як Всесвітній банк прогнозує втрати у 2022 році на рівні 45% ВВП . У випадку продовження затяжної кризи і розширення її масштабів 90% населення може стикнутися з бідністю або ризиком бідності, втратою 18 років соціально-економічних досягнень України та поверненням до рівня бідності, який востаннє був зафіксований у 2004 році. [1]

Попри поступове відновлення економіки України, зарплати в приватному секторі впали на 25-50% [2]. Підприємства скорочують персонал. Як зазначається в огляді, середньозважений рівень зайнятості поліпшився, що, однак, може пояснюватися сезонністю. Крім того, він все ще на 25% нижчий, ніж до війни (на 40% на початку березня)."Зростання кількості вакансій суттєво поступається приросту резюме, навіть для спеціалістів IT", - зазначили в НБУ [2].

Падіння дохідності зазнали майже усі сфери, формуючи план відбудови України, важливо враховувати економічні, геополітичні, соціальні, культурні особливості держави та вимоги сучасної урбаністики, проте якщо ми дивимось у перспективі розвитку то можемо відмітити, що ми можемо диференціювати три основних потенційних вектори розвитку ринку праці:

- Відновлення та покращення того, що уже було налагоджено,

зокрема у прирості будуть сфери, які братимуть участь у відбудові. Можемо виділити: сферу будівництва, логістичну, торгівельну.

- Створення нових зв'язків, укладання угод, використання України як плацдарму для реалізації проектів, а отже бенефіти отримає приватний сектор(IT компанії, продажі, інноватиний та наукові сектори)

Програми стабілізації ринку праці повинні включати в себе наступні аспекти:

- Створення програм для залучення ВПО та емігрантів як робочу силу економіки України
- Покращення умов праці, підвищення заробтних плат до рівня європейських
- Популяризація робтничих спеціальностей та створення престижності
- Здійснення заходів щоб мінімізувати тіньову економіку задля збільшення кількості податків, а не їх суми
- Створення клімату для інвестицій як і іншим країнам так і іноземним компаніям
- Сприяння розвитку інноваційних підприємств, стимулювання та підтримка стартапів, цифрової трансформації бізнесу та міжнародному партнерству тощо.

З початком бойових дій український ринок праці зазнав колапсу, а населення панічно сприйняло події, що відбуваються в країні. Натомість через короткий проміжок часу ринок праці почав відновлюватися і, нехай і не так швидко, повертатися до звичного ритму. Ми знайшли низку змін щодо пріоритетності професій. IT-сфера продовжує входити в десятку сфер діяльності, які пропонують роботу, але не входить до трійки. Проте почали користуватися попитом робітничі професії та торгові пропозиції[4]. Якби ринок праці не показав себе позитивно, як у воєнний час, то ми мали б значне навантаження на західні регіони, яке і зараз існує проте не у великій кількості та у реалістичних цифрах для здійснення позитивних маніпуляцій

Висновки./Conclusions.

Проведено аналіз сфер, які сприятимуть покращенню ринку праці та будуть найвигідніші у перші періоди повоєнного розвитку України. Представлені механізми та заходи спрямовані на швидкий розвиток економіки та покращення соціального становища населення, і їх необхідно розробляти та впроваджувати вже сьогодні. Ключовими серед них є програми повернення вимушених переселенців, їх перенавчання та переорієнтації, покращення соціального забезпечення, залучення коштів інвесторів для економічного розвитку та реформування державної політики щодо малого та середнього бізнесу, популяризація робітничих професій. та розробка програми зайнятості молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналітична записка МОП. Вплив кризи в Україні на сферу праці: попередні оцінки.URL:https://ukraine.un.org/sites/default/files/202205/UKR Brief%20note 11 May-2022.pdf

2. Національний Банк України. Макроекономічний та монетарний огляд, червень 2022 року URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-cherven-2022-roku

3. Публічні опитування порталу GRC.UA, станом на червень-листопад 2022 року URL: https://grc.ua/

4. Федунчик Л. Г. Ринок праці в Україні: проблеми та напрями їх вирішення. Ринок праці та зайнятість населення. 2016. № 2. С. 31.

УДК 330.34:339.9:355.018

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Корепанова Марія Олексіївна
Студент (бакалавр)
Кафедра управління та адміністрування ННІ
«Каразінська школа бізнесу»,
Харківський Національний університет
імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Анотація. Метою дослідження є визначення впливу російської агресії проти України на розвиток світової економіки. Для досягнення поставленої мети у статті викладено та проаналізовано міжнародний огляд провідних фахівців Світового Банку (The World Bank), федеральної резервної системи США (the Federal Reserve System) та науковців Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії та країн Європи.

Ключові слова: Азіатсько-Тихоокеанський регіон, розвиток економіки, країни Європи, російська агресія, фінансовий ринок.

Російська агресія проти України спровокувала потрясіння на фінансових ринках і різко посилила невизначеність щодо функціонування світової економіки.

Зростання цін на сировинні товари посилюють загрозу довготривалої високої інфляції, що збільшує ризики виникнення стагфляції та соціальних потрясінь [2].

Україна є ключовим виробником кукурудзи (6 місце), пшениці (7 місце), соняшнику (1 місце), а також входить до десятки найбільших виробників цукрових буряків, ячменю, сої та ріпаку [4].

Економіки країн Європи піддаються найбільшому ризику: додаткову інфляцію в 2022 році можливо оцінювати щонайменше на рівні 1,5

відсоткового пункту, тоді як зростання ВВП може знизитися на 1 відсотковий пункт. Разом із повним припиненням постачання російського природного газу це може коштувати щонайменше 4 пункти ВВП, що призведе до зниження зростання ВВП в країнах ЄС близько до нуля – швидше за все, до негативних значень – у 2022 році [3].

У день початку вторгнення показники на фінансових ринках в усьому світі різко впали, а ціни на нафту, природний газ, метали та продовольчі товари різко зросли. Після останніх подій ціни на нафту марки Brent перевищили 100 доларів США за барель вперше з 2014 року (125 доларів США за барель), тоді як ціни на європейський газ TTF зросли до рекордних 192 євро за барель [3].

Хоча високі ціни на сировинні товари були одним із ризиків, які вже визначені як потенційно руйнівні для відновлення економіки, ескалація конфлікту збільшує ймовірність того, що ціни на сировинні товари залишатимуться вищими набагато довше. У свою чергу, це посилює загрозу довготривалої високої інфляції, тим самим збільшуючи ризики виникнення стагфляції та соціальних потрясінь як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються [1].

Криза, очевидно, сильно вплинула на і без того напружений автомобільний сектор через різні дефіцити та високі ціни на товари та сировину: метали, напівпровідники, кобальт, літій, магній. Деякі заводи у Європі оголосили про зупинку, тоді як інші заводи по всьому світу вже планують зупинки через брак мікросхем [3].

Авіакомпанії та компанії, що займаються морськими вантажними перевезеннями, також постраждають від підвищення цін на паливо, причому авіакомпанії знаходяться в зоні найбільшого ризику. По-перше, на пальне, за оцінками, припадає близько третини їхніх загальних витрат. По-друге, європейські країни, США і Канада заборонили доступ на свою територію російським авіакомпаніям, а Росія, у свою чергу, заборонила європейським і канадським літакам знаходитись у своєму повітряному просторі. Це означає

вищі витрати, оскільки авіакомпаніям доведеться використовувати довші маршрути. Зрештою, у авіакомпаній залишається мало можливостей для зменшення витрат, оскільки вони продовжують стикатися зі зниженням доходів через вплив пандемії.

Залізничні вантажні перевезення також постраждають: європейським компаніям заборонено вести справи з російськими залізницями, що, ймовірно, порушить вантажні перевезення між Азією та Європою через Росію.

Можливо очікувати, що сировина для нафтохімії буде дорожчою, а стрімке зростання цін на природний газ вплине на ринки добрив, а отже, і на весь агробізнес.

Через свою залежність від російської нафти та природного газу Європа є регіоном, який найбільше вразливий до наслідків цього конфлікту. Замінити всі постачання російського природного газу до Європи неможливо в короткостроковій та середньостроковій перспективі, а поточні рівні цін матимуть значний вплив на інфляцію. Оскільки барель нафти марки Brent торгується вище 125 доларів, а ф'ючерси на природний газ передбачають ціни, вищі 150 євро, очікується принаймні 1,5 відсоткових пунктів додаткової інфляції в 2022 році, що призведе до зменшення споживання домогосподарств і, разом із очікуваним падінням бізнес-інвестицій та експорту, до зниження зростання ВВП приблизно на один відсотковий пункт [2].

Тоді як Німеччина, Італія чи деякі країни Центрально-Східної Європи більше залежать від російського природного газу, торговельна взаємозалежність країн єврозони свідчить про загальне уповільнення.

Крім того, слід очікувати, що повне скорочення потоків російського природного газу до Європи підвищить його вартість до 4 процентних пунктів у 2022 році, що призведе до зменшення річного зростання ВВП близько до нуля [3].

В решті світу економічні наслідки будуть відчутні головним чином через зростання цін на сировину, що підживлюватиме вже існуючий інфляційний тиск. Як завжди, коли ціни на сировинні товари стрімко зростають, нетто-

імпортери енергоносіїв і продуктів харчування страждають особливо, що є приводом до серйозних перебоїв у постачанні в разі ще більшої ескалації війни. Падіння попиту з боку Європи також заважатиме зростанню світової торгівлі.

В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні відповідний вплив буде відчутно майже відразу через підвищення цін на імпорт, особливо цін на енергоносії, причому багато економік регіону є чистими імпортерами енергії, на чолі з Китаєм, Японією, Індією, Південною Кореєю, Тайванем і Таїландом [3].

Оскільки торговельні та фінансові зв'язки Північної Америки з Росією та Україною досить обмежені, вплив конфлікту в основному відчуватиметься через підвищення цін та уповільнення зростання економіки у країнах Європи. Незважаючи на перспективу уповільнення економічного зростання та зростання інфляції, не очікується, що останні геополітичні події суттєво змінять монетарну політику в Північній Америці на цьому етапі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Anayi L., Bloom N., Bunn Ph., Mizen P., Thwaites G., Yotzov I. The Impact of the War in Ukraine on Economic Uncertainty. VoxEU.org. 2022. URL: https://cep.lse.ac.uk/_NEW/PUBLICATIONS/abstract.asp?index=9232.
2. Caldara D., Conlisk S., Iacoviello M., Penn M. The Effect of the War in Ukraine on Global Activity and Inflation. URL: https://www.federalreserve.gov/econres/notes/feds-notes/the-effect-of-the-war-in-ukraine-on-global-activity-and-inflation-20220527.html.
3. Dario C., Iacoviello M. Measuring Geopolitical Risk. American Economic Review. V. 112, 2022. URL: https://www.matteoiacoviello.com/gpr_files/GPR_PAPER.pdf.
4. Russian Invasion to Shrink Ukraine Economy by 45 Percent this Year. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/04/10/russian-invasion-to-shrink-ukraine-economy-by-45-percent-this-year.

УДК 330

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Куля Ірина Федорівна
ст. викладач кафедри економіки та менеджменту
Стойнова Марина Георгіївна
студентка
Придунайська філія Міжрегіональна
академія управління персоналом
м. Ізмаїл, Україна

Анотація Важливою умовою ефективної діяльності організації є конкурентоспроможний трудовий потенціал, здатний підтримувати реалізацію обраної стратегії. У статті проаналізовано поняття «трудовий потенціал», «людський капітал» і представлені результати експертного опитування керівників і фахівців, що займаються питаннями управління персоналом.

Метою дослідження було вивчення особливостей управління трудовим потенціалом на рівні організацій в частині використання стратегічних підходів. Виявлено, що функції управління персоналом не завжди покладаються на фахівців, які мають профільну освіту і відповідають вимогам професійного стандарту «Спеціаліст з управління персоналом».

Розраховані фактичні співвідношення чисельності працівників, що припадають на одного співробітника кадрової служби, в організаціях Іркутської області, що відносяться до різних видів економічної діяльності. виконано порівняльний аналіз сформованих співвідношень з зразковими нормативами чисельності працівників кадрової служби (відділу).

На основі аналізу функцій, виконуваних співробітниками служб управління персоналом, визначені найбільш пріоритетні функції, а також функції, яким приділяється менше уваги.

За результатами дослідження зроблений висновок про те, що завдання формування конкурентоспроможного трудового потенціалу з урахуванням змін

середовища, що дозволяє організаціям виживати в довгостроковій перспективі, ще не стала пріоритетною для всіх підприємств і організацій , проте багато організації вже активно застосовують стратегічний підхід до управління трудовим потенціалом.

Ключові слова: трудовий потенціал, стратегічне управління персоналом, конкурентоспроможність працівників.

Трудовий потенціал - це розвинена в суспільстві сукупність соціальних, демографічних і духовних характеристик економічно активного населення, які вже реалізовані або в перспективі мають можливість реалізуватися в суспільно-корисної діяльності на певному етапі розвитку.

Разом з тим для характеристики ролі людини у виробничому процесі часто застосовують поняття «людський капітал».

Людський капітал - це формується в результаті інвестицій і накопичений індивідами запас знань, навичок, умінь та інших якостей, які при їх доцільному використанні створюють нову вартість і потік доходів.

Збільшення людського капіталу та вдосконалення продуктивних здібностей людей здійснюються за допомогою інвестицій, які мають стратегічний характер і впливають на розвиток економіки в довгостроковій перспективі [1, с. 17].

Поняття «людський капітал» тісно пов'язане з дослідженням можливостей і умов досягнення ефективної зайнятості, більш оптимального функціонування ринку праці.[] Поняття «людський капітал» і «трудової потенціал »мають деякі спільні риси, наприклад, обидві категорії включають психофізіологічні, професійно-кваліфікаційні та інші характеристики особистості людини.

І людський капітал, і трудовий потенціал мають властивість накопичуватися, а також втрачатися - у разі невикористання. Разом з тим поняття «Людський капітал» пов'язане з вартісною оцінкою витрат на відтворення робочої сили і тому має інше цільове призначення в порівнянні з

категорією «Трудовий потенціал». В рамках нашого дослідження доцільно використовувати поняття «трудовий потенціал», застосовуючи його на рівні окремо взятої організації.

Стратегічний підхід до управління персоналом орієнтується на формування трудового потенціалу організації і підвищення його конкурентоспроможності в умовах мінливої середовища з урахуванням як відбуваються, так і майбутніх змін, що дає організації можливість розвитку, досягнення намічених цілей і виживання в довгостроковому періоді.

Підвищення ефективності управління трудовим потенціалом організації доцільно здійснювати на основі системного підходу. В системі стратегічного управління персоналом зазвичай виділяють суб'єкт і об'єкт управління. суб'єктом управління є підрозділ управління персоналом організації, а також лінійні і функціональні керівники вищої ланки, які курирують питання управління персоналом.

Об'єктом управління виступає трудовий потенціал організації, що складається із сукупності трудових потенціалів окремих працівників (динаміка розвитку трудового потенціалу, організаційні структури управління, функціонально-цільові взаємозв'язку, кадрова політика, методи і технології стратегічного управління персоналом [2, с. 7].

До функцій системи стратегічного управління персоналом відносять три ключових напрямки діяльності - це забезпечення організації трудовим потенціалом, його розвиток і реалізація.

В тому випадку якщо процеси формування і розвитку трудового потенціалу підпорядковані певним цілям, завданням і вимогам виробництва, таке усвідомлене управління сприяє раціональному і економному використанню людського ресурсу організації.

Проблемам оцінки конкурентоспроможності трудового потенціалу різних категорій працівників, а також ефективності використання трудового потенціалу організації присвячені праці багатьох дослідників [3, с.42].

Підвищення ефективності управління трудовим потенціалом організації

доцільно здійснювати на основі системного підходу. В системі стратегічного управління персоналом зазвичай виділяють суб'єкт і об'єкт управління. суб'єктом управління є підрозділ управління персоналом організації, а також лінійні і функціональні керівники вищої ланки, які курирують питання управління персоналом . Об'єктом управління виступає трудовий потенціал організації, що складається із сукупності трудових потенціалів окремих працівників (динаміка розвитку трудового потенціалу, організаційні структури управління, функціонально-цільові взаємозв'язку, кадрова політика, методи і технології стратегічного управління персоналом.

До функцій системи стратегічного управління персоналом відносять три ключових напрямки діяльності - це забезпечення організації трудовим потенціалом, його розвиток і реалізація.

В тому випадку якщо процеси формування і розвитку трудового потенціалу підпорядковані певним цілям, завданням і вимогам виробництва, таке усвідомлене управління сприяє раціональному і економному використанню людського ресурсу організації [4, с. 24].

Можна зробити висновок про те що, формування конкурентоспроможного трудового потенціалу з урахуванням змін середовища, що дозволяє організаціям виживати в довгостроковому періоді, ще не стало пріоритетним завданням для всіх підприємств і організацій Іркутської області, проте багато організацій вже активно застосовують стратегічний підхід до управління трудовим потенціалом.

Для ефективної реалізації стратегії управління персоналом необхідно здійснювати три важливі функції: забезпечення персоналом, реалізація трудового потенціалу і розвиток трудового потенціалу.

Зміна підходів до управління трудовим потенціалом організації, підвищення його конкурентоспроможності на зовнішньому ринках праці сприятиме підвищення ефективності використання людських ресурсів, а також зростанню конкурентоспроможності російських компаній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Єфремова М. В., Чкалова О. В. Узагальнення і систематизація підходів до виділу поняття «Клієнтоорієнтованість» // Вісник Нижегородського університету ім. Н. І. Лобачевського. Серія: Соціальні науки. - 2016. - № 2 (42). с. 17-24.

2. Греф Г. Інтерв'ю Президента, Голови Правління Ощадбанку Г. О. Грефа // Гроші і кредит. - 2011. - № 11. - с. 3-8.

3. Зінкевич А. Секрети клієнтоорієнтованості. - К .: МІФ, 2013. - 42 с.

4. Патлах І. Клієнтоорієнтованість як філософія бізнесу // Ваш Бізнес. 2011. - № 10. - с. 24-26.

УДК 658.3 658.310.9

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ КОМАНД У КІБЕРСПОРТІ

Кургузенкова Людмила Анатоліївна,
к.е.н., доц.
Національний університету
фізичного виховання і спорту України
м. Київ, Україна

Анотація В умовах сьогодення, що характеризується сильною конкуренцією та появою новітніх технологій, саме командна робота відіграє провідну роль у досягненні відчутних організаційних результатів, сприяє підтримці конкурентних переваг компаній, є інструментом зниження рівня ворожості та ненависті між людьми. Науковці та практики виділяють два типи команд: команди, орієнтовані на дії (наприклад, команди військових, пожежників, травматологів), які виконують дуже взаємозалежні та залежні від часу завдання в стресових і ризикованих середовищах, а також команди, орієнтовані на рішення/знання (наприклад, команди в бізнесі або розробці програмного забезпечення), що виконують завдання у відносно «спокійному» контексті традиційних робочих місць.

Ключові слова: кіберспорт, команда, управління, командна робота, успішність, ефективність.

Спортивні змагання з кіберспорту поділяються на особисті та командні, в яких учасником є команда, що складається з відповідного числа учасників, змагається за місце в турнірній таблиці. Для кіберспортивних команд, з одного боку, командна робота базується на виконанні завдань — подібно до традиційної організаційної ситуації. З іншого боку, командна робота в кіберспорті відбувається у надзвичайно конкурентному, стресовому та напруженому віртуальному середовищі, яке вимагає швидкого прийняття

рішень і швидкості відповіді, пов'язаної з фізичною активністю, що робить їх орієнтованими на дії [1]. Таким чином, кіберспорт поєднує в собі характеристики, притаманні обом типам команд.

Базовими одиницями у плані розгляду міжособистісних взаємодій у сфері кіберспорту є кіберспортсмен як окрема особистість та кіберспортивна команда [2]. Встановлено, що в науковій літературі існує широкий консенсус щодо визначення дефініції команди та притаманних для неї рис. Так, науковці Д. Катценбах і Д. Сміт заявили, що «...команда — це невелика кількість людей з доповнювальними навичками, які віддані спільній меті, цілям ефективності та підходу, за які вони несуть взаємну відповідальність» [9, с. 45]. Крім того, важливими рисами команди є регулярне спілкування, координація, відмінні ролі, взаємозалежні завдання та спільні норми. Найчастіше команди розглядають як триступеневу систему, де використовуються ресурси, підтримуються внутрішні процеси і виробляються конкретні продукти.

Кіберспортивна команда - це група професійних гравців, що разом беруть участь в кіберспортивних змаганнях, разом вдосконалюються і роками відточують свою майстерність. Кіберспортивна команда (e-sport team) представляє собою організацію, що об'єднує під своїм брендом різних кіберспортивних гравців; вона має свою структуру та систему менеджменту; гравцікоманди беруть участь у турнірах, зокрема заради отримання прибутку [3].

Командна робота кіберспортивних команд базується, з одного боку, на виконанні кожним членом команди операційних завдань — подібно до традиційної організаційної ситуації. З іншого боку, командна робота в кіберспорті відбувається у надзвичайно конкурентному, стресовому та напруженому віртуальному середовищі, яке вимагає швидкого прийняття рішень і швидкості відповіді.

Як правило кіберспортивні команди складаються з гравців, тренера, менеджера, психолога і спонсорів. Досить часто до складу кіберспортивної команди входить також масажист (рис.1.1).

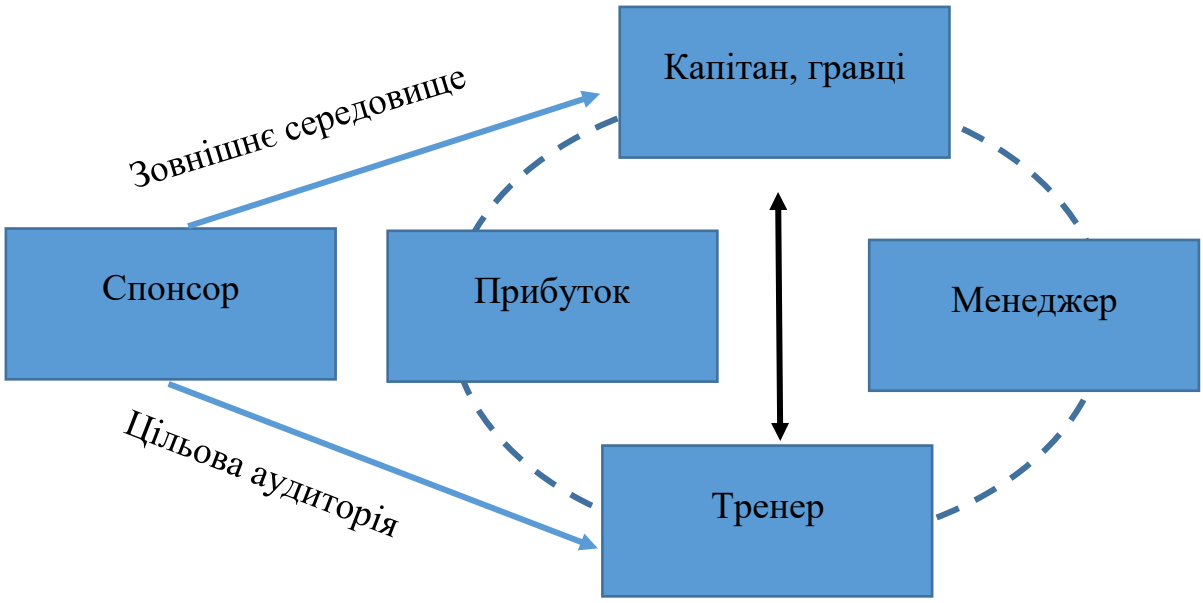

Рис. 1.1. Структура кіберспортивної команди [4]

Гравці кіберспортивної команди (прогеймери) – професійні гравеці, які грають, як правило, за гроші. Основним заробітком прогеймера є призові та зарплати за гру на змаганнях з кіберспорту. У той час як прогеймер фінансово залежить від ігор, проведення часу за ними не вважається «вільним» і може приносити менше задоволення гравцеві, оскільки ігри для нього стають роботою.

Капітан кіберспортивної команди – офіційний лідер серед її гравців. Зазвичай це старший або найдосвідченіший член команди, або гравець, який може сильно вплинути на результат матчу.

Тренер кіберспортивної команди - спеціаліст у певному вигляді кіберспортивної дисципліни, який керує тренуванням команди кіберспортсменів. Тренер здійснює навчально-тренувальну роботу, спрямовану на виховання, навчання та вдосконалення майстерності, розвиток функціональних можливостей своїх підопічних.

До зовнішнього середовища кіберспортивної команди відносяться: компанії виробники обладнання, розробники ігор, стримінгові платформи, соціальні мережі. Цільову аудиторію кіберспортивної команди формують: уболівальники, глядачі, косплей ком’юніті.

З метою ефективного виконання кіберспортивною командою складних

завдань, члени команди розподіляють між собою робоче навантаження, відстежують робочу поведінку інших, а також розвивають професійні здібності, діляться досвідом у виконанні підзадач [5]. Проте головним завданням для формування ефективної команди є вибір членів команди, які мають потенціал для досягнення високої продуктивності. На ефективність кіберспортивної команди мають вплив: особисті якості / навички членів команди, навички командної взаємодії, емоційний інтелект членів команди, уміння кожного з них приймати рішення, поведінка кожного члена команди в групі.

Факторами, що визначають рівень успішності кіберспортивної команди є, у тому числі, психологічна сумісність її членів та розуміння у процесі міжособистісного спілкування [6]. Однак, риси характеру як індивідуально-типологічні особливості особистості, життєвий досвід, темперамент, вікові особливості та рівень професійної підготовки неминуче накладають свій відбиток на специфіку мислення та взаємовідносин членів кіберспортивної команди та створюють передумови для формування конфліктних взаємин. У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження питання щодо вирішення міжособистісних конфліктів у кіберспортивній команді, алгоритму дій тренерів та спортсменів щодо вирішення міжособистісних конфліктів, а також розгляду можливостей профілактики конфліктів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрєєва О., Анохін Е., Бекар С. Кіберспорт: монографія, Київ. 2021. 616 с.

2. Морозова О. О. Місце кіберспорту в системі фізичної культури. Актуальні проблеми і перспективи розвитку фізичного виховання та спорту в закладах освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Кременчук. 25 квітня 2019 р. 2019. С. 168–172.

3. Шинкарук О, Анохін Е, Юхно Ю, Сергієнко К. Характерні ознаки змагальної діяльності в кіберспорті. Матеріали III Всеукраїнської електронної

науково-практичної конференції з міжнародною участю «Інноваційні та інформаційні технології у фізичній культурі, спорті, фізичній терапії та ерготерапії». Київ. 8 квітня 2020 р. ред. О.А. Шинкарук. НУФВСУ. 2020. С. 183-184.

4. Шинкарук О, Анохін Е. Характеристики кіберспорту як сучасного виду спорту: дефініція поняття «кіберспорт». Мат. XIV Міжнародної конференції молодих вчених «Молодь та олімпійський рух»: зб. тез доповідей. 19 травня 2021 року. К., 2021. С. 49-50.

5. Aldo de Moor, Wagenvoort J., Conflict Management in an Online Gaming Community. URL: https://www.researchgate.net/publication/242235059 Conflict Management in an Online Gaming_Community (дата звернення: 26.09.2022).

6. Barker D., Rossi A., Puhse U. Managing teams: Comparing organisational and sport psychological approaches to teamwork. Scandinavian Sport Studies Forum. 1. 2010. P.115–132.

УДК 339.138

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖИ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОБІЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ

Мацегора Марина Віталіївна,
студентка 6-го курсу,
економічного факультету,
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна

Анотація: Стаття присвячена дослідженню соціальних мереж у період глобалізації Інтернету, як головних інструментів мобільного маркетингу. Наголошується значення таких соціальних мереж як Instargam та Facebook у просуванні товарів та послуг. Розглянуто основні переваги сервісів та цілі, які можна досягти за допомогою рекламної кампанії у мережі.

Ключеві слова: соціальні мережі, Інтернет, реклама, бізнес, Instargam, Facebook

Бурхливий розвиток Інтернету в останні роки призвело до виникнення феномена продажів on-line, коли кількість каналів комунікації не дозволяють домогтися повного контролю над ними. Комунікації за допомогою глобальної мережі Інтернет, побудовані на принципі спілкування багатьох з багатьма, найрадикальнішим чином відрізняються від звичайних фізичних магазинів, які ґрунтуються на принципі поширення повідомлень від одного до багатьох.

Соціальні мережі – це засоби комунікації, якими зараз користуються найчастіше. Це соціальне середовище, яке дозволяє спілкуватися групі користувачів, об’єднаних спільними інтересами. Зростання використання соціальних мереж має глобальний характер.

Активна взаємодія із соціальними мережами в Інтернеті для підприємств, так само важливо як і використання традиційних засобів реклами. Магазини в

інтернеті включають до себе, по-перше, фото/відео товарів або послуг, по друге, можна миттєво знайти потрібну інформацію о продукті на Веб-сторінці, це дасть змогу швидше прийняти рішення покупцю. Існують дві соціальні мережі, де частіше за все пропонують товари та послуги: Instargam та Facebook, далі розберемо детальні чому вони стали лідерами серед користувачів.

У 2004 році була створена соціальна мережа Facebook, основною ідею було: обмін особистими фото та листування з друзями. Але на сьогодні, це найбільша соціальна мережа в світі, кількість користувачів якої перевищила 1,2 мільярда людей, де не тільки розповідають про своє життя, а й заробляють розміщуючи свій товар.

Мабуть, це більш ніж вагомий аргумент на користь роботи за цим каналом у рамках маркетингової стратегії для бізнесу. Навіть якщо ви продаєте дуже нішевий продукт, найімовірніше, ваша цільова аудиторія є у цій соціальніймережі. Серед усіх найбільших соціальних платформ світу Facebook пропонує найбільш широкі рекламні можливості [1].

Власнику бізнесу пропонується безліч рекламних рішень, які дозволяють ефективно взаємодіяти з аудиторією (рис. 1.).

•залучення до публікації;	генерація лідів	конверсії
охоплення аудиторії	показ відео про товар або послугу	встановлення додатків
трафік на сайт	продаж за каталогом	впізнаваність бренду

Рис. 1. Варіанти рекламної компанії Facebook (розроблено автором на основі джерела [2])

Facebook дозволяє компаніям розміщувати рекламні оголошення, орієнтовані на певну аудиторію, в стрічці новин користувачів, правій колонці

аккаунта, показувати їх у мобільному додатку, просувати відео і пропонує безліч інших опцій, які ми докладно розглянемо далі в статті. В основі рекламної кампанії тут лежить таргетинг на основі певних характеристик користувачів, який дозволяє максимально точно націлити свої оголошення на цільову аудиторію. А також ремаркетинг на основі даних, які збираються за допомогою розміщення спеціального коду на сайті, та e-mail-адрес користувачів.

Кожен із каналів інтернет-маркетингу по-своєму цікавий і має ті чи інші переваги. На користь використання реклами в Facebook можна навести насамперед три наступні важливі аргументи:

- Природність. Одна з основних рекламних переваг цієї соціальної мережі. Рекламні оголошення, які показуються поруч із повідомленнями від друзів, сім'ї і спільнот, виглядають для користувачів набагато природніше, ніж, скажімо, рекламний банер на сайті.
- Таргетинг. Facebook знає про своїх користувачів практично все, дозволяючи налаштовувати показ оголошень з урахуванням дуже тонких налаштувань, таких як місто, сімейний статус, інтереси, хобі та безліч інших. Крім того, всі ці фактори можна довільно поєднувати між собою в пошуках найбільш вдалих комбінацій. За умови, що вам вистачить на це бюджету .
- Невисока вартість входу. Можна встановити будь-який щоденний бюджет, починаючи лише з $ 5, і запускати/зупиняти кампанії в будь-який час за власним бажанням або вказати дату автоматичного завершення. Інакше кажучи, ризики навіть для новачка зводяться до мінімуму [2].

Instagram – безкоштовний додаток для обміну фотографіями і відеозаписами з елементами соціальної мережі, що дозволяє знімати фотографії та відео, застосовувати до них фільтри, а також поширювати їх через свій сервіс і ряд інших соціальних мереж. У квітні 2012 року Instagram був придбаний компанією Facebook [3].

В Instagram зосереджена основна цільова аудиторія сучасних брендів і компаній. Молоді люди у віці 18-30 років лояльно ставляться до акаунтів

улюблених брендів, активно йдуть на контакт, що сприяє підвищенню успіху компанії.

Цілі, які можна досягти за допомогою сервісу, багато в чому ідентичні тим, що ставляться в стандартній маркетингової кампанії в соціальних мережах, а саме:

1. Впізнаваність
2. Лояльність
3. Управління репутацією і зворотний зв'язок
4. Лідогенерації (отримання цільових звернень в компанію)

Для просування бізнесу за допомогою рекламної кампанії можна вирішити такі цілі: збільшення продажів, залучення трафіку на сайту, підвищення впізнаваності бренду, збільшення числа конверсій на сайті, просування каталогу продуктів, залучення людей, що знаходяться поруч з вашою компанією, стимулювання інтересу до пропозиції, збільшення кількості передплатників на Facebook, збільшення кількості лайків і Шерінг, збільшення кількості установок додатка, збільшення кількості переглядів відео, збільшення відвідуваності заходи, підвищення довіри і лояльності до бренду.

Instagram – це потужний інструмент для просування. Завдяки цій соціальній мережі у брендів є доступ до величезної аудиторії, з якою можна спілкуватися, залучати, знайомити з продуктом і командою творців. Instagram є одним з найбільш високоперспективних соціальних сервісів для ведення бізнесу [4].

Соціальні мережи є відмінною маркетинговою площадкою для просування послуг та товарів. Практично кожні компанії, від маленьких локальних до тисячних корпорацій створюють сторінки у мережах та на сторінках публікуються різні огляди та коментарі, розміщуються фотографії та відеоролики, презентаційні матеріали, ведеться постійний діалог з відвідувачами за допомогою опитувань, застосовується особистий бренд для соціальної взаємодії з потенційним покупцем.

Але, аби ефективно використовувати ці соціальні мережи, потрібно більш

детально розібрати один із основних їх інструментів , а саме SMM.

Просування в соціальних медіа (Social Media Marketing, SMM) - це комплекс заходів з використання соціальних медіа в якості каналів для просування компаній і вирішення різних бізнес-завдань. Просування в соціальних мережах дозволяє точково впливати на цільову аудиторію, шукати майданчики, де ця аудиторія більшою мірою представлена, і виявляти найбільш підходящі способи комунікації з нею [5].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Реклама у Facebook як інструмент просування бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lemarbet.com/ru/razvitie-internet-magazina/reklama-v-facebook-yak-instrument-prosuvannya-biznesu/
2. Які рекламні кампанії FB використовувати[Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ideadigital.agency/blog/yaki-reklamni-kampaniyi-fb-vikoristovuvati/
3. Instagram як інструмент просування бізнесу [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.marketing.spb.ru/libcomm/internet/-instagram.htm
4. Привілегії Instagram [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.siteglobal.com [
5. Основні поняття SMM [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.amiando.com

УДК 330

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРАКТ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Мося Єлизавета Сергіївна
здобувачка
Верховод Ірина Сергіївна,
к.е.н., доцент
ДВНЗ Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглянуто сутність та мету соціальної політики, необхідність впровадження технології соціального контракту та наведено практичні рекомендації для посилення позитивної дії соціального контракту. Визначено, що дія системи соціальних контрактів спрямована на покращення рівня та якості життя нужденних громадян шляхом посилення адресності соціального надання допомоги, забезпечення єдиної стандартизації соціальних послуг. Наголошено на актуальності сарт-контрактів в процесі цифровізації.

Ключові слова: соціальний контракт, соціальний захист, адресний характер допомоги.

Соцільна полтика – комплекс заходів державного та недержавного характеру, спрямованих на виявлення, задоволення і узгодження потреб та інтересів громадян, соціальних груп, територіальних громад.

Метою соціальної політики є створення умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття творчого потенціалу людини, її сутнісних сил, досягнення в суспільстві суспільної злагоди і стабільності.

Соціальний захист – сукупність державних заходів і видатків бюджету, пов’язаних з наданням фінансової допомоги окремим верствам населення, які через незалежні від них причини не мають достатніх для самозабезпечення доходів.

Відповідно до статті 25 Декларації прав людини сучасна правова держава повинна гарантувати право на такий рівень життя, який враховує забезпечення людей їжею, житлом, медичним обслуговуванням, власним добробутом і добробутом сім'ї та правом на соціальне забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, старості та інших випадків втрати засобів до існування. Право людини на соціальний захист є її конституційним правом [1].

Для максимального наближення соціальної політики до адресатів допомоги та надання їм оперативної підтримки Україні необхідно впроваджувати технологію соціального контракту.

Соціальний контракт – це договір, який укладається між одержувачем такого виду допомоги та установою соціального захисту населення. Права та обов'язки обох сторін під час укладання контракту відображаються у програмі соціальної адаптації [2, с. 52].

У вітчизняних реаліях технологія соціального контракту успішно реалізується для матеріальної підтримки незаможних сімей та самотньо проживаючих громадян.

З метою посилення позитивної дії соціального контракту виділимо кілька практичних рекомендацій:

– комплексний характер надання допомоги сім'ї або громадянину, що самотньо проживає (всебічне сприяння громадянину в пошуку ресурсів щодо вирішення ситуації, що виникла);

- диференційований підхід до визначення величини соціального мінімуму з урахуванням соціально-демографічних характеристик одержувачів допомоги;

- індивідуальний підхід до заявника при розробці програми соціальної адаптації, надання супроводжуючої особи (соціального працівника) на весь період дії соціального контракту;

- розумна система штрафних санкцій до одержувачів допомоги, що порушують умови соціального контракту.

Ключовою особливістю державної соціальної допомоги в Україні в більшості випадків є категорично адресний характер. При такому підході

одержувачем соціальних виплат може стати будь-яка людина, що відноситься до тієї чи іншої соціальної категорії (наприклад, багатодітні та неповні сім'ї, сім'ї інвалідів тощо). Перелік таких категорій, як правило, встановлюється регіональним законодавством та залежить від соціально-демографічних особливостей регіонів та можливостей їх бюджетів.

Такий підхід до надання соціальної допомоги має низку серйозних недоліків: не враховує матеріальне становище одержувачів підтримки (тобто не гарантує надання матеріальної допомоги виключно малозабезпеченим громадянам); передбачає виключно односторонні зобов'язання з боку держави, що виховує патерналістські настрої серед населення; для категоріально-адресного підходу, через відсутність у ньому критеріїв щодо потреби, характерна надмірна масовість надання матеріальної допомоги, що створює значне навантаження на бюджет та зменшує розмір виплат для одного нужденного, значно обмежуючи їх ефективність.

Державою нині приділяється підвищена увага посиленню адресності програм соціальної допомоги та підвищення ефективності соціальної підтримки соціально незахищених категорій населення. Однак можливості адресного підходу з метою підвищення ефективного витрачання коштів бюджету на соціальну допомогу задіяні не повною мірою. Одним із механізмів оптимізації соціальних видатків держави та підвищення ефективності надання державної соціальної допомоги населенню є запровадження конкретних критеріїв потреби різних соціальних виплат. Цей інструмент повною мірою можна реалізувати в рамках системи соціальних контрактів, чия дія спрямована на покращення рівня та якості життя нужденних громадян шляхом посилення адресності соціального надання допомоги, забезпечення єдиної стандартизації соціальних послуг. Цей підхід є соціально справедливим та ефективним, оскільки дозволяє значно збільшити обсяг виплат для однієї особи, яка звернулась.

Соціальний контракт – це договір між державою та сім'єю чи громадянином, який потрапив у важку життєву ситуацію, в якій кожна сторона має свої зобов'язання. Держава надає матеріальну підтримку, дає можливість

здобути спеціальність чи організувати власну невелику справу.

Обов'язок людини – знайти сили почати працювати, забезпечуючи майбутнє собі та своїм дітям. Ключовим моментом тут є саме особисте бажання та прагнення людини вийти зі складної життєвої ситуації.

Відповідно до цього договору орган соціального захисту зобов'язується надавати громадянину певну соціальну допомогу, а той у свою чергу зобов'язується відповідно до програми соціальної адаптації виконувати весь комплекс заходів, спрямованих на подолання складної життєвої ситуації. Органом соціального захисту спільно з громадянином створюється вищезгадана програма, що містить види, обсяг, а також регламент реалізації наданих заходів. Можна сказати, сутність соціального контракту полягає в стимулювання громадянина на активні дії щодо подолання важкої життєвої ситуації. Також в процесі цифровізації актуальним для економіки України будуть смарт-контракти. До можливих підходів щодо застосування смарт-контрактів у сфері державних послуг можна віднести проведення процедури голосування на основі смарт-контрактів (у даному прикладі токен виступає у вигляді права голосу, який можна віддати за певного кандидата чи певне рішення), організацію зберігання електронних документів, у тому числі нормативно-довідкового характеру. У перспективі застосування смарт-контрактів дозволить підвищити прозорість роботи державного сектору, знизити ризики корупції та спотворення інформації, збільшити ефективність взаємодії із державними органами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціальна політика. Інформаційно-довідковий сайт «Україна» URL: http://proukraine.net.ua/?page_id=759 (дата звернення: 12.11.22).

2. Вереітін С. В. Окремі проблеми правового регулювання трудової правосуб’єктності роботодавця як сторони контракту. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2021. № 3. С. 49-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2021_3_7 (дата звернення: 12.11.22).

УДК 332.363

ОБОСНОВАНИЕ СТРАТЕГИЙ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА ДЛЯ ПРОЕКТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫМ РАЗВИТИЕМ СОВРЕМЕННОГО МЕГАПОЛИСА

Никольский Андрей Алексеевич
аспирант
Пакулина Анна Сергеевна,
аспирант
Харьковский национальный университет
строительства и архитектуры
г. Харьков, Украина

Аннотация: Авторами обоснована целесообразность использования в сфере управления проектных организаций, занимающихся территориальным развитием современного мегаполиса, методологии риск-менеджмента. Доказана необходимость перехода к интегрированному риск-менеджменту, который предусматривает охват всех направлений деятельности проектных организаций.

Ключевые слова: мегаполис, землепользование, застройка, риск-менеджмент, управленческое решение, стратегические неожиданности.

В сфере управления проектных организаций, занимающихся территориальным развитием мегаполиса, целесообразно использовать методологию риск-менеджмента. В современных условиях существует настоятельная необходимость применения методологии стратегического управления и самый передовой опыт риск-менеджмента [1, с. 188]. При принятии управленческих решений по использованию земельных участков мегаполиса в условиях стратегических неожиданностей для проектной организации возникают существенные риски, обусловленные динамичными изменениями правил землепользования и застройки [2, с. 824] и другими факторами.

Производственная деятельность крупных проектных организаций связана с наличием широкого спектра рисков, носящих политический, финансовый, технологический, технический, юридический, социальный, репутационный характер. Наличие и возможность реализации перечисленных угроз не должны заметно влиять на устойчивое функционирование организации. Поэтому международная практика управления крупными организациями демонстрирует у многих из них наличие системы управления рисками [3].

Использование корпоративной методологии риск-менеджмента в сфере управления проектными организациями уже давно стало практикой в развитых странах мира. Риск-менеджмент стал основой модернизации организациями Великобритании, Канады и Соединённых Штатов Америки, поэтому изучение их опыта является важным для адаптации к национальным реалиям других стран.

С точки зрения наиболее полного отражения специфики риск-менеджмента управленческой деятельности в разного рода инструктивных, консультационных и отчетных документах, имеющихся в свободном доступе в сети «Интернет», особое внимание следует уделить опыту правительства Великобритании.

Программа усовершенствования государственного управления и повышения качества услуг, предоставляемых органами власти, так называемая «Белая книга модернизации правительства Великобритании», была принята в 1999 году. Одним из аспектов программы было усовершенствование управления рисками и поощрение использования инновационных подходов, заимствованных из разных источников — общественных и частных — для улучшения деятельности. Именно с принятия «Белой книги» началось использование риск-менеджмента в государственно-управленческой деятельности Великобритании (Supporting Innovation, 2000) [4].

Анализ развития академической базы риск-менеджмента в настоящее время выявил, что ведущие университеты придают большое значение изучению риск-менеджмента. Так, Гарвардский, Торонтский, Токийский университеты и

Австралийский национальный университет ввели отдельные учебные дисциплины в программы бакалавриата, магистратуры или дополнительного образования. При этом Университет Копенгагена предлагает отдельную магистерскую программу по риск-менеджменту – «Магистр наук в области управления рисками безопасности», а Кембриджский университет, Швейцарский федеральный университет технологий и Национальный университет Сингапура имеют собственные исследовательские центры, изучающие вопросы риска.

Однако статус риск-менеджмента и риск-менеджера как специалиста в некоторых странах сегодня недостаточно высок, о чем свидетельствует отсутствие специальности риск-менеджера в квалификационных справочниках должностей. Вследствие этого актуальным становится вопрос создания общепринятых профессиональных стандартов управления рисками, а также разработки основных профессиональных компетенций, что в будущем даст возможность сформировать образовательные программы и планы повышения квалификации (Belousova, 2010) [5, с. 17].

Рассмотрение определений понятия «риск», представленных в зарубежных стандартах, позволяет сделать вывод, что большинство из них рассматривают риск с точки зрения неопределенности и связанных с ней отклонений от ожидаемых результатов, придерживаясь, таким образом, неоклассической теории (Knight, 2003) [6]. И только авторы двух документов, -Национальный стандарт Канады, Стандарт Комитета спонсорских организаций Комиссии Тредвея (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, COSO), придерживаются классической теории определения риска, согласно которой он рассматривается с точки зрения опасности и связанных с ней потерь. При этом никто из авторов не рассматривает риск с точки зрения возможности достижения более значимых результатов в соответствии с кейнсианской теорией (Keynes, 2012) [7]. Представленные определения риск-менеджмента можно укрупненно разделить на два основных подхода: 1) риск-менеджмент определяется как

скоординированные действия для того, чтобы направлять и контролировать организацию в отношении угроз посредством систематического применения политик, процедур и практик для анализа, оценки, контроля и информирования о рисках (национальные стандарты Великобритании, Австралии и Новой Зеландии, Канады); 2) риск-менеджмент определяется как центральная часть стратегического управления организацией, направленная на эффективное управление рисками для достижения максимальной эффективности деятельности и целей организации (национальные стандарты Великобритании, стандарт Федерации европейских ассоциаций риск-менеджеров, стандарт Комитета спонсорских организаций Комиссии Тредвея, ISO 31000). Таким образом, управление рисками – это стратегическая деятельность, которая состоит не только в модели, алгоритмах, чек-листах или программах (Corvellec, 2009) [8]. В соответствии с первым подходом риск-менеджмент является отдельной управленческой системой проектных организаций наряду с планово-бюджетной, а также с управлением активами и другими системами. Однако он находится в тесном взаимодействии с ними посредством систематического сбора и анализа информации о рисках и представления обратной связи для принятия управленческих решений. В соответствии со вторым подходом риск-менеджмент определяется как часть стратегического управления проектными организациями, являясь, таким образом, системой более высокого уровня.

Что касается классификации этапов управления рисками, то большинство авторов сходятся на следующем перечне: оценка риска (включающая в себя идентификацию, анализ и ранжирование); обработка (выбор методов управления рисками); мониторинг (контроль); информирование и коммуникация (отчет о рисках).

При этом Стандарт Федерации европейских ассоциаций риск-менеджеров в качестве отправной точки управления рисками определяет стратегические цели организации, а национальные стандарты Австралии и Новой Зеландии, Великобритании, а также ISO 31000 и Стандарт Комитета спонсорских

организаций Комиссии Тредвея выделяют такой подготовительный этап риск-менеджмента, как постановка целей управления рисками. Кроме того, в представленных документах различается внутренняя разбивка этапа оценки рисков – от укрупненной (стандарт Великобритании и ISO 31000), когда выделяются только этапы идентификации, анализа и ранжирования рисков, до более детализированной (Стандарт Федерации европейских ассоциаций риск-менеджеров), когда анализ рисков детализируется до описания и количественной оценки.

Необходимо заметить, что в национальных стандартах Австралии и Новой Зеландии также выделяются этапы идентификации, анализа и ранжирования рисков, однако они не объединяются в единый этап оценки. Особняком стоят национальные стандарты Канады, которые предлагают в качестве этапов риск-менеджмента: начало (определение команды, ответственных, ресурсов и заинтересованных пользователей); предварительный анализ; количественная оценка; ранжирование риска по степени значимости; контроль; действия (мониторинг).

Все это в целом повторяет процесс риск-менеджмента других стандартов по содержанию, но не по форме (разделению на этапы). В итоге сравнительный анализ зарубежных стандартов риск-менеджмента позволяет сделать вывод о том, что характеристика этапов управления рисками в международном сообществе идентична (Koutsoukis, 2010) [9].

Следует отметить, что мировая и национальныя практика демонстрирует активное развитие как теоретических, так и практических аспектов риск-менеджмента. В современной практике управления рисками наблюдаются систематизация на основе национальных и международных стандартов, а также активное внедрение дисциплин риск-менеджмента в учебный процесс университетов.

С внедрением риск-менеджмента проектные организации должны переориентироваться на стратегию принятия риска. При этом появляются барьеры: несклонность организационной культуры проектных организаций к

принятию риска; недостаток опыта применения рассматриваемого подхода; недостаточность информации о рисках и отсутствие определенного уровня приемлемого риска; недостаточность формальных систем, процессов и процедур риск-менеджмента; неопределенная ответственность за управление рисками; ограниченность рисков, которые возникают при предоставлении продукции и услуг, статусом и деятельностью уменьшение возможностей для инноваций из-за временных и финансовых ограничений и страха провала проектов. Особенности риск-менеджмента в проектных организациях заключаются в том, что стратегические решения относительно влияния на риски часто распространяются на разные организации и программы. Очевидно, что данный фактор создает необходимость интегрированного подхода к риск-менеджменту, который предусматривает мультиорганизационный фокус и рассматривается на государственном уровне как кросс-организационный, т.е. такой, что объединяет все системы и организации, ответственные за установление целей, сбор информации и определение норм и правил. Это сложно достичь, поскольку риски реализации государственной политики возникают на разных институционных уровнях. Вот почему особое внимание следует уделять системному риску, влияющему на деятельность проектной организации.

Риск-менеджмент помогает достигать эффективного управления изменениями, способствует рациональному использованию ресурсов, совершенствованию проектного менеджмента, минимизации потерь и мошенничества, а также поддержке инноваций.

В 2001 году государственное казначейство Великобритании выпустило консультационный документ «Управление рисками — стратегический обзор» ((*Orange Book: Management of Risk. A Strategic Overview*). Позднее он получил название «Оранжевой книги» и содержал несколько ключевых вопросов для органов государственной власти относительно оценивания собственного управления рисками, а также определял главные составляющие эффективной системы риск-менеджмента. «Оранжевая книга» стала руководством для

внедрения процесса риск-менеджмента в органы государственной власти. Учитывая опыт применения риск-менеджмента за предыдущие годы, «Оранжевая книга» была пересмотрена в октябре 2004 года и переименована - «Оранжевая книга. Управление рисками: принципы и основные положения» [10]. Особенностью данного документа является то, что в нем подчёркивается необходимость совершенствования риск-менеджмента на основе «периодического сканирования». Это позволяет изменять профили рисков организации, внутренние процессы риск-менеджмента и рассматривать риск-менеджмент конкретного органа управления.

Развитие риск-менеджмента в Великобритании подтверждает его эффективность и важность для успешной реализации государственной политики в разных сферах.

В 2004 году было выдано «Руководство по внедрению интегрированного риск-менеджмента». Краеугольными камнями интегрированного риск-менеджмента (IRM) стали три важных понятия: 1) риск-неопределенность, которая сопровождает будущие события и их следствия; 2) риск-менеджмент - системный подход к установлению лучшего курса деятельности в условиях неопределенности путем выявления и оценки рисков, проведения определенных мероприятий и выбора коммуникационной стратегии относительно рисков; 3) интегрированный риск-менеджмент — беспрерывный, проактивный и систематический процесс для понимания рисков, управления ими и коммуникации относительно рисков в рамках всей проектной организации. Речь идет о принятии стратегических решений, которые содействуют достижению общих организационных целей.

Интегрированный риск-менеджмент акцентирует внимание на четырех связанных элементах: разработке корпоративного профиля риска; создании функции; практическом применении и обеспечении беспрерывного обучения. Корпоративный профиль риска определяет основные зоны рисков, в которые попадает проектная организация (результаты, функции, программы, системы), а также отдельные события, мероприятия или проекты в разных направлениях

деятельности, которые могли бы существенным образом повлиять на общие приоритеты управления, осуществление деятельности и достижение корпоративных целей. Учет рискованной среды позволяет обнаружить и оценить ключевые риски высокого уровня для проектной организации. Интересы и степень толерантности к риску основных внешних заинтересованных сторон также являются важными факторами в развитии профиля.

Особую пользу для использования канадского опыта применения риск- менеджмента в государственном управлении имеет также «Руководство для таксономии рисков» (Guide to Risk Taxonomies) 2009 года. Таксономия рисков — это всесторонний, общий и стабильный набор категорий рисков, который используется в проектной организации. Всесторонний набор означает охватывание всех типов рисков, которые могут повлиять на организационные цели; под общим набором понимается то, что риски влияют на всю организацию, а стабильный набор обеспечивается периодическим компаративным анализом рисков. В данном руководстве приводятся категории рисков по сферам деятельности.

Риск-менеджмент в качестве одного из главных компонентов современного управления в Канаде применялся уже больше десяти лет, поэтому со временем возникла необходимость пересмотра основных инструктивных материалов.

В августе 2010 г. Советом казначейства Канады была выдана «Структура для менеджмента рисков» (*The Framework for the Management of Risk*), которая заменила предыдущие руководства и определила принципиальный подход к управлению рисками. Документ является ключевым элементом обновленной политики Секретариата Совета казначейства Канады. «Структура» объединяет основные принципы и подходы к риск-менеджменту, которые использовало правительство Канады с 2001 года, и положения международных и национальных стандартов, связанных с управлением рисками, включая международный стандарт риск-менеджмента ISO 31000:2009.

Подход, предлагаемый «Структурой» и учебные ресурсы позволяют руководителям ведомств: определять виды рисков на всех уровнях организации и применять методы управления ими; устанавливать уровень толерантности к риску и принимать решения на основе осведомленности и стратегий смягчения его следствий, в том числе определять, кто из ответственных руководителей должен быть привлечен; поддерживать возможности обучения неформальным и формальным методам управления рисками, которые отвечали бы культуре организации; служить примером для других при внедрении принципов и практики риск-менеджмента; приводить практику риск-менеджмента в соответствие с другими методами управления и политикой казначейства.

Большинство развитых стран модернизировали управление путём внедрения методологии риск-менеджмента, адаптированного к своим особенностям. Причём использование риск-менеджмента прошло этапы внедрения, становления и развития.

Риск-менеджмент нуждается в изменении организационной культуры, является динамичным и должен постоянно пересматриваться, чтобы отвечать изменениям внешней и внутренней среды деятельности. Первоначальное применение инструментов риск-менеджмента постепенно привело к осознанию необходимости перехода к интегрированному риск-менеджменту, который предусматривает охват всех направлений проектной организации.

Применение передовой практики внедрения системы управления рисками позволит использовать преимущества интегрированного риск-менеджмента для достижения целей проектной организации на всех управленческих уровнях.

В сфере управления проектных организаций, занимающихся территориальным развитием современного мегаполиса, целесообразно использовать методологию риск-менеджмента.

Научно обоснованные и выверенные меры позволят сформировать систему интегрированного риск-менеджмента, обосновать его стратегии и быстро принимать оптимальные управленческие решения по использованию земельных участков мегаполиса в условиях стратегических неожиданностей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Nikolskii A. A., Pakulina H. S. (2022) Riski pri prinyatii upravlencheskix reshenij po ispol`zovaniyu zemel`ny`x uchastkov megapolisa v usloviyax strategicheskix neozhidannostej [Risks in making managerial decisions on the use of land plots of a metropolis in the context of strategic surprises]. *Science and technology: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference (Osaka, Japan, November 16-18, 2022).* Osaka: CPN Publishing Group, pp. 181-191.

2. Nikolskii A. A., Pakulina H. S. (2022) Ispol`zovanie upravleniya proektami pri prinyatii upravlencheskix reshenij po ispol`zovaniyu zemel`ny`x uchastkov megapolisa v usloviyax dinamichny`x izmenenij pravil zemlepol`zovaniya i zastrojki [The use of project management in making managerial decisions on the use of land plots of the metropolis in the context of dynamic changes in the rules of land use and development]. Proceedings of the *Scientific research in the modern world. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference (Canada, Toronto, November 9-11, 2022).* Toronto: Perfect Publishing, 2022, pp. 821–830.

3. Arit, M. (2010).Portfolio risk management: gamble or safety net? Paper presented at PMI® Global Congress 2010 – North America, Washington, DC. Newtown Square, PA: Project Management Institute.

4. Supporting innovation: Managing risk in Government departments / Report by the Comptroller and Auditor General, National Audit Office, 2000. URL: http://www.nao.org.uk/publications/9900/managing_risk_in_gov_depts.aspx/ 9900864.pdf.

5. Belousova, L. V. (2010). Problema gosudarstvennogo regulirovaniya i podderzhki risk-menedzhmenta v Rossii: issledovanie i analiz sostoyaniya otrasli [The issue of State regulation and support of risk management in Russia: studying and analyzing the industry]. Lizing. Tekhnologii biznesa = Leasing. Business Technologies, 2010, 9, 12–25.

6. Knight, F. H. (2003). Risk, neopredelennost' i pribyl' [Risk, Uncertainty and Profit]. Moscow, Delo Publ., 360 p.

7. Keynes, J. M. (2012). Obshaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg [The General Theory of Employment, Interest and Money]. Moscow, Gelios ARV Publ., 2012, 352 p.

8. Corvellec, H. (2009). The Practice of Risk Management: Silence is Not Absence. Risk Management, vol. 11, iss. 3-4, 285–304.

9. Koutsoukis, N. S. (2010). Risk Management Standards: Towards a Contemporary, Organization-Wide Management Approach. International Journal of Business Policy and Economics, vol. 3, no. 1, 47–64.

10. The Orange Book: Management of Risk — Principles and Concepts. Her Majesty's Treasury. 2004. URL: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/orange_book.pdf.

УДК 336.71

ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Олійник Андрій Володимирович,
старший викладач
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна

Анотація. Одним із найактуальніших завдань банківської діяльності є мінімізація кредитного ризику при одночасному отриманні достатніх прибутків з метою збереження коштів вкладників і підтримання фінансової стабільності банку.

У той же час кредитний ризик – є невід'ємною складовою процесу існування банку на ринку банківських послуг. Саме тому кредитний ризик є для банку особливим об'єктом аналізу та управління, оскільки дохід від банківської діяльності є залежним від ефективності управління кредитним ризиком.

Більш того, зростаючий кредитний ризик трансформується у головне джерело банківського ризику загалом.

Тому, дослідження інструментів управління кредитним ризиком, зокрема в системі забезпечення фінансової стабільності банку, набуває особливого значення.

Ключові слова: банк, банківські ризики, кредитний ризик банку, фінансова стабільність банку, лімітування, комплаєнс-контроль, хеджування

У вітчизняній економічній літературі сьогодні відсутній єдиний погляд щодо поняття «управління кредитним ризиком» банку, що пояснюється неоднозначністю трактування самого «кредитного ризику» як об’єкту такого управління.

З огляду на багатоаспектність сутності економічної категорії «ризик» виділяються декілька підходів щодо визначення сутності поняття «управління ризиком» (таблиця 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «управління ризиком»

(складено за [1; 2])

Підхід	Визначення поняття
Управління ризиками як процес зменшення фінансових втрат	– дії із зниження витрат, пов’язаних з ризиком; – діяльність, що дозволяє з найменшими витратами передбачати фінансові ресурси, необхідні і достатні для зменшення вірогідності появи несприятливих результатів і локалізації негативних наслідків схвалюваних рішень; – процес пошуку компромісу, який націлений на досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику і необхідними для цього витратами, а також ухвалення рішення про те, які дії для цього слід здійснити, а від яких слід утриматися
Управління ризиками як сукупність методі впливу на рівень ризику	– розробка і реалізація економічно обґрунтованих для даного банку рекомендацій і заходів, направлених на зменшення початкового рівня ризику до прийнятного допустимого рівня; – багатоступінчатий процес, який має за мету зменшити або компенсувати збиток для об’єкту при настанні несприятливих подій
Управління ризиками як процес, що складається із впорядкованої послідовності етапів	– мистецтво і формальні методи визначення, аналізу, оцінки, попередження виникнення, вживання заходів по зниженню ступеня риски впродовж життя проекту і розподіл можливого збитку від ризику між учасниками проекту; – складний багатоступінчатий процес ідентифікації, оцінки, управління, моніторингу і контролю за ризиками, що охоплює весь внутрішньо організаційний процес ухвалення рішень, виконання рішень і контролю за виконанням
Системний погляд на проблему управління ризиками	– стратегічне управління підприємством, яке, з одного боку, припускає можливість криз і катастроф, а з іншої – оперує з конкретними ризиками і реалізує такі стадії управління ризиками, як ідентифікацію рисок, ухвалення рішення і проведення заходів; – система підтримки ухвалення рішення, головне завдання якої полягає в тому, щоб у максимальному ступені понизити невизначеність, що має місце при ухваленні рішення господарюючим суб'єктом

На наш погляд, вказані позиції носять досить загальний характер, що не дає змоги зрозуміти повністю сутність визначення, адже увага акцентується

лише на окремих аспектах управління ризиками загалом, а не кредитного конкретно.

Аналізуючи підходи науковців до визначення поняття управління банківським ризиком, робимо висновок, що спільною рисою в таких визначеннях є надання переваги заходам щодо управління ризиком. Вказується й кінцева мета, на яку спрямований процес управління ризиком – мінімізацію негативних чи максимізацію позитивних наслідків його реалізації, зменшення збитку при настанні несприятливої події, тощо, але не зазначається за допомогою яких саме заходів поставлена ціль може бути досягнута.

У загальному аналіз особливостей трактування сутності поняття «управління кредитним ризиком» дозволило специфіку даної категорії сформувати у вигляді таких базових принципів [1; 3; 4; 5]:

- усвідомленість прийняття кредитного ризику з метою отримання доходу як результату кредитної операції та врахування масштабності його наслідків;
- необхідність управління кредитним ризиком, що проявляється в можливості застосування методів його мінімізації;
- індивідуальність управління із врахуванням комплексності системи-менеджменту через вплив кредитного ризику на інші банківські ризики;
- рівень прийнятого кредитного ризику має відповідати рівню дохідності, адже коли втрати від нього більші ніж очікувані доходи, то від здійснення кредитної операцію краще відмовитись;
- прийнятий кредитний ризик має бути адекватним фінансовим можливостям банку та обсягу його власного капіталу;
- витрати на зменшення негативних результатів внаслідок дії кредитного ризику не мають перевищувати можливі втрати від нього;
- врахування фактору часу, адже чим більший термін кредитної операції, тим вищий ризик, що потребує забезпечення додаткового доходу банку;
- управління має відповідати стратегії та кредитній політиці банку;
- визначення можливості передачі ризику або його страхування.

Ми вважаємо, що практична реалізація зазначених принципів дозволить не лише ефективно управляти кредитним ризиком, а й знизити втрати в разі його реалізації.

Виокремлення даних особливостей дало змогу сформулювати власну позицію до сутності управлінням кредитним ризиком банку як «сукупності інструментів і методів, застосування яких банківським менеджментом дає можливість для виявлення, оцінки, впливу та контролю за кредитним ризиком з метою отримання запланованого доходу від здійснення кредитної операції, недопущення виникнення ризикової події і зменшення ризику до прийнятного рівня для забезпечення фінансової стабільності банку».

Позитивним моментом у запропонованому нами визначенні є акцентування уваги на меті кредитної операції, а саме на отриманні прибутку не нижчого за запланований рівень та на тому, що управління кредитним ризиком є одним із методів забезпечення фінансової стабільності банку.

З метою формування комплексного уявлення про інструментарій управління кредитним ризиком, необхідно, насамперед, враховувати їх особливості відповідно до прийнятого часового горизонту управління. У найширшому розумінні можна розрізняти специфіку стратегічного і тактичного управління кредитним ризиком. При такому розмежуванні стратегічне управління полягає в розробці стратегії управління кредитним ризиком банку як складової загальної стратегії управління банківськими ризиками, що передбачає, перш за все, встановлення базових принципів, прийнятних якісних і кількісних параметрів загального та індивідуальних кредитних ризиків, визначення допустимих способів їх досягнення. У свою чергу, тактичне управління зводитиметься до обґрунтування та обрання комплексу методів та інструментів щодо управління певним різновидом кредитного ризику.

При здійсненні кредитних операцій банк виходить із пріоритетності розміщення коштів у якісні кредитні активи, які забезпечують достатній рівень дохідності навіть при негативних змінах макроекономічних умов і зміні умов ведення бізнесу клієнта. Базою створення якісних кредитних активів є

інструменти управління кредитним ризиком.

Усі інструменти управління кредитним ризиком слід розділити на ті, які є обов'язковими для банку та ті, які він може здійснювати як додаткову складову задля можливості мінімізації ризикової події. До обов'язкових інструментів управління кредитним ризиком відносять [1]:

- лімітування – застосовується для операцій, які можуть знаходитись в зоні катастрофічного та критичного ризику, тобто рівень кредитного ризику по яких виходить за межі припустимого для даного банку. Ліміти встановлюються для позичальників; відповідальності щодо сум кредитування; об'єм кредитного портфелю; галузеве лімітування. Ліміти відповідальності застосовуються для кращої диверсифікації кредитного портфеля та підвищення відповідальності кредитних фахівців за свої рішення. Ліміти для них мають бути встановлені як для кредитування одного позичальника так і суми кредитів на філію;

- самострахування здійснюється через резервування шляхом створення загальних та спеціальних фондів для покриття можливих втрат за кредитними операціями. Однак страхові фонди відволікають значний об'єм коштів банку у вигляді «заморожених» активів. Це може призвести до неефективного застосування капіталу й до значної залежності від зовнішнього фінансування;

- диверсифікація здійснюється за допомогою розпорошення кредитного ризику для уникнення концентрації, проте не зводить його до нульової позначки в результаті дії зовнішніх чинників, які не залежать від вибору конкретних клієнтів за операцією чи галуззю, а ресурси мають бути розподілені між активами із слабкими кореляційними зв'язками. Диверсифікація здійснюється у розрізі позичальників; забезпечення за кредитами, кредитного портфелю за галузевою та регіональною належністю, за цілями кредитування, застосування різноманітних процентних ставок й способів нарахування і сплати процентів по кредиту.

Застосування диверсифікації має обмежений характер, однак, являється одним із найдієвіших методів мінімізації ризику кредитного портфелю.

До додаткових інструментів управління кредитним ризиком відносяться:

- хеджування здійснюється через похідні фінансові інструменти типу опціонів, ф'ючерсів, форвардів, свопів з метою мінімізації кредитного ризику. Використовують мікрохеджування (по певних визначених статтях балансу), макрохеджувння (всього балансу), природне хеджування (форма відповідності статей балансу одна одній – за термінами, за валютою, тощо), синтетичне хеджування (застосовується небалансові інструменти). Використовується як превентивний інструмент мінімізації кредитного ризику;

- страхування від неповернення кредиту, відповідальності банку за його непогашення, застави якщо вона виражена в речовій формі здійснюється через залучення страхової компанії. Даний інструмент відволікає частину грошових ресурсів, що призводить до зниження ефективного функціонування позичальника і застосовується тоді, коли неможливе управління кредитний ризиком;

- комплаєнс-контроль – забезпечує контроль за дотриманням банком нормативних актів України, внутрішніх процедур, правил, політик і основних морально-етичних принципів ведення банківського бізнесу;

- розподіл ризику між іншими контрагентами (консорціумне кредитування). В якості результатів цього етапу виступають рішення щодо мінімізації кредитного ризику; його перерозподілу і передачі чи прийняття. Рішення оформляються у протоколах колегіальних органів управління, рішеннях і розпорядженнях виконавчих органів [1; 3].

Інструментами контролю виступають система внутрішнього контролю, прийняті нормативи, ліміти, регламенти, тощо. Загалом система кредитного контролю складається з таких елементів [3]:

- контролю достовірності наданої в експертному висновку інформації (Департаменти: відповідних бізнес-процесів корпоративного бізнесу; кредитування та координації роботи з корпоративними проектами; роздрібного бізнесу);

- контролю якості проведення комплексної експертизи позичальника або поручителя (Департаментом ризиків банку за наданими висновками

(ініціюючих підрозділів): Департаментів корпоративного бізнесу; кредитування та координації роботи з корпоративними проектами, роздрібного бізнесу; та допоміжних підрозділів: Юридичний департамент, Відділ моніторингу заставного майна, департамент безпеки та захисту інтересів банку, тощо);

- контролю рівня кредитного ризику за кожним проектом (супроводжуючі підрозділи (Департаменти: корпоративного бізнесу; кредитування та координації роботи з корпоративними проектами; роздрібного бізнесу), та інші підрозділи, які задіяні у процесі підготовки документів і технічного надання кредиту);

- контролю цільового використання кредитних коштів (якщо кредитні кошти надавалися за цільовим призначенням);

- контролю коректності оформлення кредитних угод та договорів забезпечення (Департаменти: корпоративного бізнесу; кредитування та координації роботи з корпоративними проектами; роздрібного бізнесу; казначейства та фінансових ринків);

- контролю виконання рішень уповноважених органів банківської установи (відповідальні працівники Департаментів: корпоративного бізнесу; кредитування та координації роботи з корпоративними проектами; роздрібного бізнесу; казначейства та фінансових ринків, а також внутрішнього аудиту);

- контролю коректності та повноти формування кредитної справи (підрозділи Департаментів: корпоративного бізнесу, кредитування та координації роботи з корпоративними проектами; роздрібного бізнесу, а також внутрішнього аудиту та безпеки та захисту інтересів банку);

- контролю стану і порядку зберігання кредитних справ (підрозділи Департаментів: корпоративного бізнесу, кредитування та координації роботи з корпоративними проектами, роздрібного бізнесу, внутрішнього аудиту і безпеки та захисту інтересів банку);

- контролю коректності і повноти формування резервів на можливі втрати за кредитними операціями;

- контролю і виявлення юридичної та економічної пов’язаності

позичальників (Департамент ризиків);

- контролю лімітів (Ризик-менеджмент банку);

- контролю роботи кредитних підрозділів (Заступники Голови Правління банку, за якими закріплені відповідні кредитні підрозділи, Департамент внутрішнього аудиту).

- контролю роботи Департаменту ризиків банку (Спостережна рада, Правління банку та Департамент внутрішнього аудиту).

Таким чином, до рівнів контролю у частині проведення кредитних операцій належать:

- 1 рівень – самоконтроль (поточний) контроль, який проводиться під час здійснення кредитної операцій банком і включає контроль за дотриманням внутрішніх документів та порядку прийняття рішень щодо їх здійснення, коректності внесення даних, за своєчасним і достовірним відображенням операцій в бухгалтерському обліку та звітності, за збереженням банківського майна;

- 2 рівень – подальший контроль, який проводиться після здійснення кредитних операцій банком і полягає у перевірці обґрунтованості та правильності проведених операцій за період (портфельний підхід до аналізу й контролю операцій), відповідності документів встановленим формам і вимогам щодо їх оформлення, відповідності виконуваних працівниками обов'язків їх посадовим інструкціям, виявлені причин порушень і недоліків та визначенні заходів щодо їх усунення, коригуванні планових і прогнозних показників, перевірці повноти та достовірності даних статистичної звітності, сформованої банком;

- 3 рівень – інституційний контроль, що передбачає проведення планових перевірок Службою внутрішнього аудиту для незалежної оцінки ефективності роботи, впровадженої системи управління та контролю кредитного ризику банку, а також якості організації процесів та здійснення операцій учасниками процесів.

Моніторинг кредитного ризику. Головною метою моніторингу

кредитного ризику є регулярний аналіз кредитного процесу та показників кредитного ризику задля можливості виявлення недоліків, упущень недієвості процедур управління кредитним ризиком з метою їх перегляду та оптимізації.

Отже нами встановлено, що в процесі управління кредитним ризиком економічна мотивація банку знаходиться в рамках максимізації прибутку при мінімально можливому ризику, що відбиває подвійну природу економічного ризику в цілому. Саме раціональний управлінський вплив на чинники формування кредитного ризику забезпечує можливість його оптимізації, відповідно рівень такого ризику безпосередньо пов'язаний із ефективністю системи управління процесом банківського кредитування. З метою підвищення ефективності управління кредитним ризиком банку, найбільш доцільно будувати систему управління ним на основі ідентифікації кредитного ризику за етапами процесу кредитування.

Таким чином, в системі управління кредитним ризиком банку визначають інструменти, що спрямовані на вплив суб'єктів на об'єкт управління при прийнятті ними рішень щодо обмеження кредитного ризику – ліміти кредитного ризику, внутрішні моделі управління і оцінки, організаційна структура, система повноважень з прийняття рішень по ризикових операціях; виявлення пов'язаних позичальників, бек-тестування міграції внутрішніх рейтингів, власний капітал, обмеження на кредитні операції, компенсації (застава, гарантія, поручительство), штрафи, пеня, неустойка, процентна ставка, тарифи, резерви. Способи управління кредитним ризиком, у залежності від характеру впливу на нього, поділяють на активні (прямі) та пасивні (опосередковані), які, в свою чергу, структуруються на ті, що застосовуються для управління індивідуальним кредитним ризиком та ті, що використовуються для управління кредитним ризиком портфеля.

До активних інструментів, що обов'язкові до застосування на рівні окремого кредиту є обмеження кредитного ризику (лімітування, продаж забезпечення), добровільною виступає передача ризику (переуступка права вимоги), розподіл (страхування). Для кредитного ризику портфеля

обов'язковими активними інструментами є лімітування, добровільними - диверсифікація та робота із проблемними кредитами. До пасивних інструментів управління індивідуальним кредитним ризиком слід віднести процент за кредит; для кредитного ризику портфеля – обов'язковими є резервування, дотримання нормативів капіталу і кредитного ризику, добровільними – моніторинг якості кредитного портфеля. У сукупності вони становлять економічний інструментарій, спрямований на зміну стану об'єкта управління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзюблюк О. В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку: монографія / О. В. Дзюблюк, Л. М. Прийдун. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2015. – 295 с. ISBN 978-617-7331-17-8 –6

2. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком банку : [монографія] / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 86 с.

3. Спеціальна А. О. Вплив системи управління кредитним ризиком на стабільність банків / А. О. Спеціальна, А. В. Олійник // Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика : Збірник наукових праць молодих вчених та студентів. Том 2 / ред. кол. : Н. А. Хрущ, Р. С. Квасницька, І. В. Форкун та інші (відп. ред. Н. А. Хрущ). – Хмельницький : ХНУ, 2018. – 180 с. – С. 117-119.

4. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями // Постанова Правління Національного банку України 30.06.2016 № 351 – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16

5. Михайловська І. М. Банківські операції. Кредитно-модульний курс. / І. М. Михайловська, А. В. Олійник / Навчальний посібник. – Львів: "Магнолія 2006", 2011. – 625 с.

УДК 336.143.2

СТАН ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ

Остропольський О. Р.
студент магістратури другого року навчання
ДВНЗ "Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника"
м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація. Стаття спрямована на дослідження формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні в умовах війни, ініційованої росією. Здійснено порівняння виконання місцевого бюджету за аналогічні періоди попереднього та поточного років. Досліджено зміни в період війни у надходженні коштів та їх використання у територіальних громадах. Аналіз таких змін дав змогу оцінити наслідки у формуванні фінансових ресурсів бюджетів різних рівнів. На прикладі однієї з міських територіальних громад проаналізовано стан наповнення фінансами місцевого бюджету. Внесено пропозиції щодо покращення процесу формування фінансових ресурсів місцевого бюджету.

Метою статті є дослідження впливу російської повномасштабної війни на формування фінансових ресурсів місцевих органів управління та оцінка здатності розширення їх фінансової автономії; аналіз основних положень формування фінансових ресурсів; визначення проблем та перспектив подолання труднощів у формуванні місцевих бюджетів. В процесі досліджень використано методи аналізу та синтезу, порівняння, логічного узагальнення, експертного прогнозування.

З’ясовано, що в результаті російського вторгнення в Україну відбулись зміни джерел наповнення місцевих бюджетів та їх видатків в порівнянні із довоєнним періодом; проаналізовано введені податкові послаблення для

платників податків та визначено вплив даного факту на наповнюваність місцевих бюджетів.

Ключові слова: фінансові ресурси, місцевий бюджет, доходи, видатки, податки, війна.

Російське вторгнення в Україну спричинило руйнівний вплив на життя як держави, так і кожної людини зокрема. Велика кількість громадян були змушені покинути свої домівки та вирушити у пошуки більш безпечного життя, що спричинило внутрішню та зовнішню міграцію та зупинку бізнесу. Це був перший момент у необхідних змінах використання місцевих бюджетних коштів та подальшого наповнення фінансами бюджетів.

Наступним моментом стало руйнування агресором вже налагоджених ланцюгів економічної діяльності. Усе це сприяло необхідності перегляду наявних фінансових ресурсів та пошуку шляхів їх поповнення.

Яким чином виживали та виживають громади сьогодні? Перш ніж дати відповідь на дане питання, слід зауважити, що фінансова ситуація в громадах істотно залежить від регіону розташування. Так, кожна четверта громада, яка зазнала вторгнення росії, отримала наполовину менше доходів від довоєнних прогнозів. Серед територіальних громад, яких не торкнулись бойові дії, 2/3 відчули падіння доходів. Проте, є й такі громади, які навіть в сьогоднішніх воєнних умовах показують виконання бюджету більш, ніж на 100%.

Однією з таких територіальних громад є Нововолинська міська територіальна громада, яка знаходиться у Волинській області на кордоні із Республікою Польща. Цей фактор географічного розташування сприяв збільшенню чисельності населення з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну. Якщо до війни населення складало близько 60 тис осіб, то в перші місяці 2022 року воно збільшилось на 10 тис за рахунок внутрішньо переміщених осіб.

Також до громади було релоковано й деякий бізнес з територій, де відбуваються активні бойові дії.

Звичайно, це сприяло збільшенню надходженню до місцевого бюджету. Тому, з початком повномасштабної війни бюджет Нововолинської МТГ показує позитивні результати. Це пов'язано, насамперед, з тим, що дана громада знаходиться у відносно безпечному регіоні, навіть зведений показник виконання дохідної частини бюджету за 9 місяців поточного року є кращим за аналогічний період минулого року. Так, у 2022 році вже надійшло податкових надходжень 77,2% річного плану. За відповідний період 2021 року даний показник складав 76,6%.

Першою причиною такого зростання податкових надходжень стало збільшення нормативу зарахування ПДФО до місцевих бюджетів із 60% до 64% з початку 2022 року. Другою - зростання виплат військовослужбовцям, чисельність яких суттєво зросла. Від початку війни надійшло до місцевого бюджету значно більше коштів: 709,1% від запланованих! Хоча у попередньому році за даним видом доходу було лише 59,5%.

У липні 2022 року внесено зміни до українського законодавства (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», прийнятого Верховною Радою України 01.07.2022 р., № 2352-IX) [1], згідно яких роботодавець зобов'язаний зберігати лише робоче місце й посаду за працівниками, які були призвані на військову службу. Таким чином, розмір надходжень від ПДФО зменшився в зв'язку із відміною обов'язкової сплати середньої зарплати мобілізованим.

На території громади є підприємства, які з початком війни змінили свій звичний режим роботи. Наприклад, одне з підприємств з німецькими інвестиціями, яке виготовляє трансформатори для електронної промисловості, відтепер працює у три зміни й, відповідно, збільшилися його виплати податку на доходи фізичних осіб (з восьмого місця на третє по Нововолинській громаді) [6].

В зв'язку із приїздом внутрішньо переміщених осіб, ливарний завод, на який прибули технологи з великих корпорацій Харкова та Маріуполя, наростив виробництво, що забезпечило збільшення кількості працівників та ПДФО.

Стан наповнюваності місцевого доходу помісячно у 2022 році зображено на рис. 1 та рис. 2:

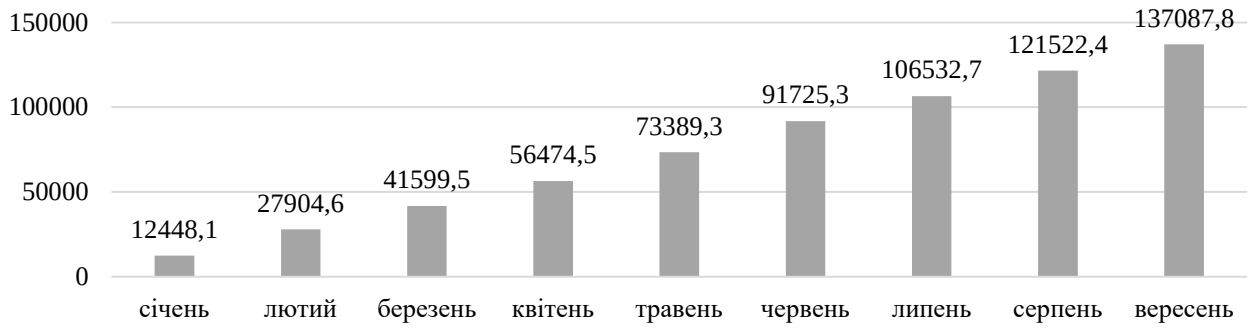

Рис.1. Надходження ПДФО до місцевого бюджету за 9 місяців 2022 року, тис грн

Складено автором на основі [5]

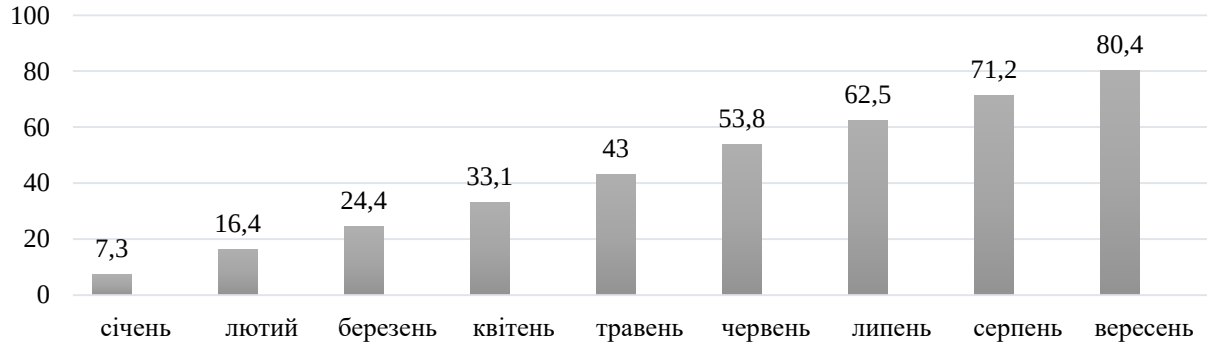

Рис.2. Надходження ПДФО до місцевого бюджету за 9 місяців 2022 року, %

Складено автором на основі [5]

В перші місяці повномасштабного вторгнення росії спостерігалось й зменшення надходжень із доходів платників податків у вигляді зарплати. Тільки у липні даний показник почав зменшувати своє від'ємне значення до запланованих показників [5]. Поясненням такого статистичного зменшення є міграція закордон мешканців громади у перші місяці війни та поступове їх повернення влітку.

Також на доходи місцевого бюджету мали вплив прийняті до законодавства зміни у відповідь на нові виклики: запровадження нульової ставки акцизу з пального, яку вимушено прийняли для стабілізації ситуації на ринку палива. Нульова ставка почала діяти з середини березня (раніше частка цього податку надходила до бюджету громади). Тому станом на

01.10.2022 року акцизного податку з виробленого пального виконано лише 13,5 %, а на ввезене на митну територію 16,0 %.

21.09.2022 року Президентом був підписаний Закон України «Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану» [2], яким відновлюється оподаткування нафтопродуктів та встановлюються нові ставки на акциз із нафтопродуктів:

- на бензин 100 євро за 1000 літрів;
- дизель 100 євро за 1000 літрів;
- біопаливо 100 євро за 1000 літрів;
- газ 52 євро за 1000 літрів.

В результаті цього, відбудеться нарощування даного виду надходжень в наступні місяці.

З червня йде помісячні недовиконання запланованих надходжень по податку на майно. На 01.10.2022 року фактично отримано 72,2 % плану. Зокрема, спостерігається негативна ситуація (від'ємні показники) по податку на нерухоме майно та земельному податку.

Показники по сплаті за землю також дещо відстають від прогнозованих. У серпні та вересні податку сплачено менше, ніж було заплановано. Але від початку 2022 року всі податки отримувались згідно плану. Подібна ситуація зберігається в загальному по місцевих бюджетах в Україні. Поясненням цього є внесені зміни у законодавство, зокрема, у Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», прийнятого Верховною Ради України 15.03.2022 року за № 2120-IX) [3], згідно яких з березня по 31 грудня 2022 року, наступного за роком в якому припинено або скасовано воєнний стан, не нараховується та не сплачується плата за землю (земельний податок та орендна плата) на територіях, де ведуться (велися) бойові дії. Важливим моментом є те, що Кабінет Міністрів України й досі не надав перелік таких територій, а це, відповідно, не дає змоги чітко визначити підстави стягнення плати за землю.

Можливо, саме така невизначеність сприяє несплаті даного виду податку, яка мала б бути. Тому за 9 місяців їх сплачено лише 71,7 % [5].

Варто відмітити, як позитивний момент, сплату єдиного податку з юридичних та фізичних осіб. За 9 місяців 2022 року юридичні особи сплатили податку 82,8% від річного плану (в порівнянні до аналогічного періоду 2021 року було лише 63,3%), а по фізичних особах за 9 місяців отримано 78,1% доходів від річних показників (у порівнянні з 2021 роком даний показник склав 75,3%).

Причиною такого пожвавлення у збільшенні єдиного податку є внесені зміни до податкового законодавства, які врегульовані Законом України від 24.03.2022 року № 2142-IX "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану" [4]. Суб’єкти господарювання, які отримують значні доходи, отримали можливість перейти на спрощену систему оподаткування. Тобто, вони сплачуватимуть 2% єдиного податку (раніше було 5%) замість податку на прибуток (18%). В результаті таких змін, чимало суб’єктів господарювання перейшли на спрощену систему оподаткування та сплачують Єдиний податок замість Податку на прибуток, що, в свою чергу, призвело до приросту даного виду надходжень. Відбулись зміни й у термінах сплати зазначеного податку: якщо раніше сплата була поквартальною (протягом 50 днів після закінчення звітного кварталу), то тепер сплата Єдиного податку помісячна (протягом 30 днів після закінчення звітного місяця). Отже, регулярно відбувається помісячний приріст даного виду надходжень.

Слід зауважити, що для фізичних осіб-підприємців, які є платниками єдиного податку I та II групи, з 1 квітня 2022 року та на період дії воєнного стану, згідно Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», прийнятого Верховною Ради України 15.03.2022 року за № 2120-IX [3], що сплата єдиного податку стала добровільною [8]. Проте, це не вплинуло на дохід у бюджеті, а навіть навпаки, перевищило очікуване. Отже,

нововолинці, отримавши пільги від держави щодо єдиного податку, все одно продовжували його сплачувати, тим самим підтримуючи громаду у самостійному фінансуванні видатків для вирішення соціально-економічних питань та для забезпечення функціонування об'єктів інфраструктури.

Сплата єдиного податку з сільськогосподарських товаровиробників до липня включно поступала регулярно, виконуючи заплановані показники, а в серпні доходи від даного податку стали дещо меншими від запланованих (становили всього 50,8%)[5], проте це суттєво не змінило загальний стан по єдиному податку. Загалом, від сільгосптоваровиробників поступило до бюджету 355,4 тис грн [7].

У підсумку станом за 9 місяців єдиного податку до міського бюджету надійшло доходів, виконавши заплановане на 104,3 %.

Ситуація з неподатковими надходженнями у Нововолинській міській територіальній громаді в цілому є позитивною. Виконання плану по їх наповненості місцевого бюджету станом на 01.10.2022 року складає 103,9 %, що означає сплату запланованих податків вже за 9 місяців.

В загальному, по місцевих бюджетах в Україні неподаткові надходження скоротилися майже вдвічі – з 6,68 млрд грн до 3,5 млрд грн.

Найбільше вони поступали від власних надходжень бюджетних установ (у період війни надійшло лише 50% від обсягу за аналогічний період минулого року) та плати за надані адміністративні послуги (61%). Причиною такого спаду є ненадання адміністративних послуг у місцевостях, які постраждали від бойових дій, а у відносно безпечних – ненадання послуг у зв'язку із тим, що з безпекових причин багато реєстрів були закриті. Таким чином, адміністративний збір не поступав до місцевих бюджетів, і відповідно скоротились доходи по даних статтях.

Ситуація з даними видами податків у Нововолинську досить оптимістична. Хоча й доходи від власності та підприємницької діяльності і скоротились та виконані лише на 47%, проте плата за надання адміністративних послуг становила 168% від передбачуваних планом.

Протягом року плата за адміністративні послуги завжди перевищувала прогнозовані дані, але з травня по теперішній час відбувається особливе збільшення у таких платежах.

Інші неподаткові надходження так само як і адміністративні збори та платежі станом за 9 місяців виконали річний прогноз. У відсотках відповідно це становить 120,2% та 116,7%[5].

У відсотковому відношенні можна підвести підсумок щодо виконання місцевого бюджету за 9 місяців: податкових надходжень отримано 77,2%, неподаткових 103,9%.

Розглянемо як військові дії вплинули на трансферти. Суттєві зміни відбулись у їх структурі: помітно скоротились старі субвенції та з'явились нові. Для прикладу, освітню субвенцію, яка була основною за обсягом, скоротили на 10%.

Таке зменшення її розміру відбулось з червня, тому за період червень-грудень вона скоротиться. Проте, на 1 червня 2022 року на рахунках місцевих бюджетів були залишки невикористаних коштів освітньої субвенції, які місцеві ради тримали для більш великих проектів, знаючи, що їх не повернуть назад до бюджету.

Відповідно до змін, які було внесено до законодавства, стало можливим використання «освітніх» коштів на інші цілі: територіальну оборону, на продовольчі потреби, облаштування бомбосховищ, евакуацію населення в разі потреби, придбання лікарських засобів, пального тощо.

Таким чином, у вересні вперше було використано кошти, які передбачались на освіту, у розмірі 3,6% для надання підтримки внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану.

У 2022 році за 9 місяців відзначаються зміни у пріоритетності видатків місцевого бюджету в порівнянні з відповідним періодом минулого року (рис.3):

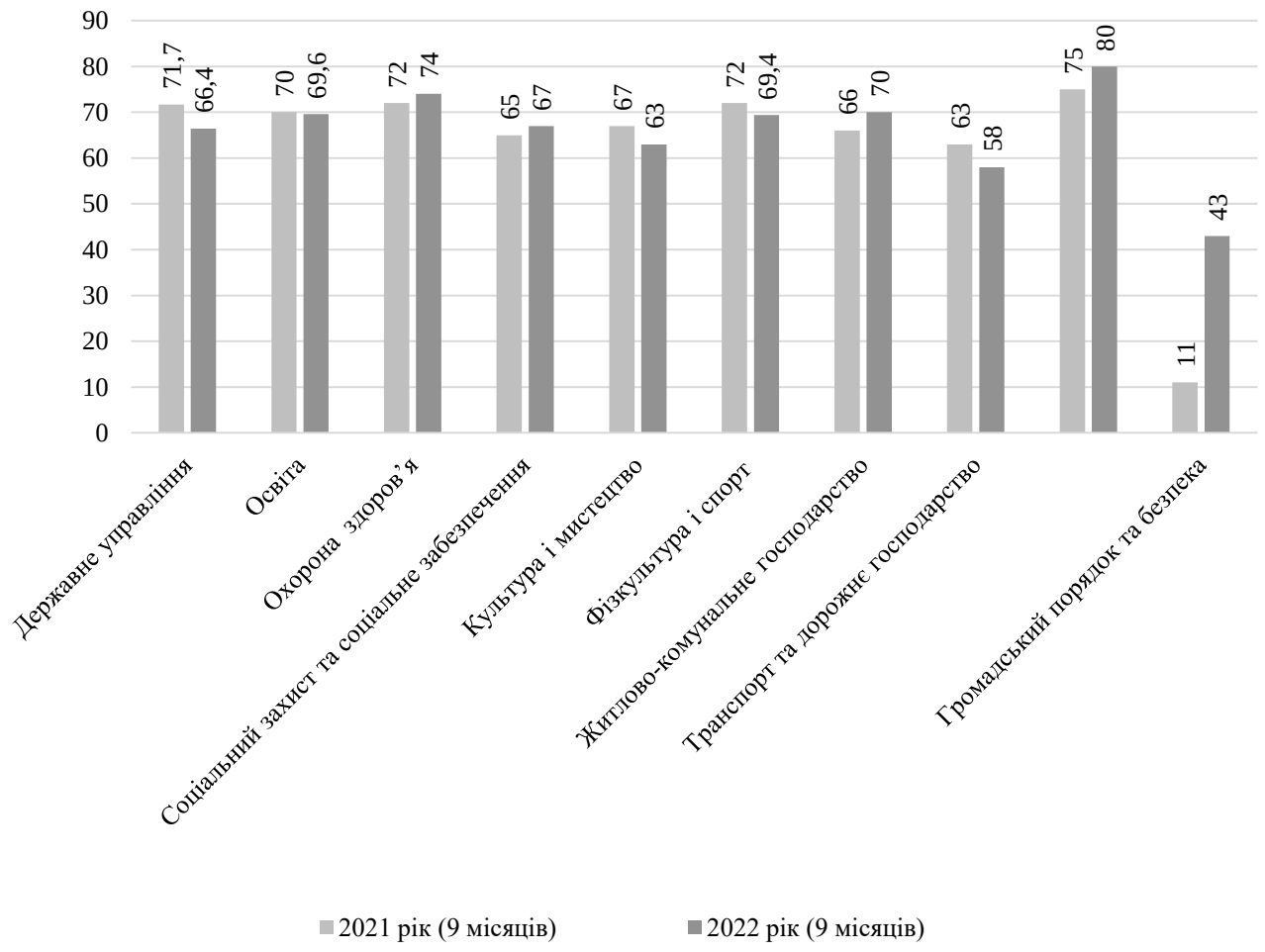

Рис.3. Видатки місцевого бюджету Нововолинської МТГ за 9 місяців 2021 та 2022 років,%

Складено автором на основі [5]

Як видно з рис.3, перевагу склали витрати на охорону здоров'я, соціальний захист, соціальне забезпечення, на житлово-комунальне господарство, захист від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, громадський порядок та безпеку.

Підсумовуючи проаналізовані показники, слід відмітити, що навіть у складних умовах воєнного часу та певними особливостями бюджетного процесу, бюджет Нововолинської МТГ виконано та забезпечено на 105,8 % до помісячного розпису доходів та на 104,2 % до річних бюджетних призначень.

Надходження ж власних доходів за 9 місяців 2022 року склали 77,9 % (при плані 75,0%) до затверджених річних бюджетних призначень з врахуванням внесених змін. У порівнянні з аналогічним періодом попереднього

року доходи загального фонду збільшились на 19,3%.

Звичайно, кожна людина нашої держави вірить у найскорішу перемогу над російськими загарбниками, але, нажаль, ніхто не може сказати коли це відбудеться. Тому необхідно шукати можливості покращення стану формування фінансових ресурсів місцевого бюджету шляхом залучення додаткових резервів коштів. Це можуть бути нові джерела або економно та раціонально використані вже наявні кошти.

Для економного та раціонального використання коштів слід уважно проаналізувати доходи та видатки місцевого бюджету. Варто звернути увагу на видатки, застосування яких не призведе у майбутньому до економії, та запланувати заходи, що матимуть позитивне значення для економії коштів.

Необхідно розробити конкретний план дій. Наприклад, встановити обмеження грошових видатків, мінімізувати використання енергії, тимчасово зупинити проведення та фінансування урочистих заходів тощо. Обов'язково ввести щомісячні контроль, аналіз та коригування проведених заходів. Слід опрацювати питання по залученню коштів з позабюджетних джерел: благодійну допомогу, гранти тощо.

Серед резервів для наповнення коштами місцевих бюджетів варто звернути увагу на наступне [9]:

- залучення відокремлених підрозділів юридичних осіб до сплати ПДФО, в тому числі підрозділів Збройних Сил України, створення нових робочих місць, працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, залучення інвестицій;

- виведення комунальних підприємств із збитковості та проведення роботи над усуненням недоліків в їх управлінні;

- запровадження податків за лісові землі, встановлення податків на нерухомість, збір за паркування та туристичний збір;

- удосконалення управління земельними ресурсами: проведення інвентаризацій, огляд діючих договорів оренди, систематизація обліку земель, робота над своєчасністю внесення орендної плати, систематизація даних про платників податків за землю тощо.

Висновки. Військове вторгнення в Україну змусило переглянути вже налагоджену систему формування та використання як державного так і місцевих бюджетів.

Місцеві бюджети через масову міграцію та зупинку роботи бізнесу зазнали значних ударів: деякі громади ледь отримали 50% запланованих до війни доходів, в деяких відбулось незначне падіння доходів, інші – зуміли отримати доходи більші, ніж передбачалось.

Такі різні показники залежать від місця розташування громад. Громади, які знаходять у близькості до зони проведення бойових дій або в самій зоні - показують від'ємні доходи бюджетів (східні та південні області). Громади західної частини країни навпаки: отримують заплановані, а іноді навіть більші, доходи. Така позитивна тенденція відбувається в результаті збільшення населення за рахунок внутрішньо переміщених осіб та релокації підприємств.

Сьогодні оборонні видатки вимагають все більше коштів, а це означає, що збільшити фінансування місцевих потреб ближчим часом не вдасться. Тому місцеві громади повинні переглянути й скоротити свої видатки та, по можливості, звертатись із запитами про пряму фінансову допомогу до центральної чи регіональної влади, оскільки вона має більший доступ до міжнародних позик та грантів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», прийнятий Верховною Радою України 01.07.2022 року, № 2352-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text (дата звернення 05.11.2022).

2. Закон України «Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану» прийнятий Верховною Радою України від 21.09.2022 року, № 2618-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2618-20 (дата звернення 06.11.2022).

3. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», прийнятий Верховною Ради України 15.03.2022 року, № 2120-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text (дата звернення 05.11.2022).

4. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану" прийнятий Верховною Радою України від 24.03.2022, № 2142-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text (дата звернення 10.11.2022).

5. Нововолинська міська рада. Сайт. URL: https://nov-rada.gov.ua/vykonannia-biudzhetu-u-potochnomu-rotsi/ (дата звернення 10.11.2022).

6. Бугайчук А. Сила правди. Нововолинськ в умовах війни: розмова із міським головою Борисом Карпусом. 2022. URL: https://sylapravdy.com/novovolynsk-v-umovah-vijny-rozmova-iz-miskym-golovoyu-borysom-karpusom/ (дата звернення 09.11.2022).

7. Сайт Головного управління ДПС у Волинській області. Міський бюджет Нововолинська отримав 28,8 мільйона гривень єдиного податку. 2022. URL: https://vl.tax.gov.ua/media-ark/local-news/619991.html. (дата звернення 09.11.2022).

8. Маркуц Ю., Задорожня Л. Місцеві бюджети – що з виконанням за перші три місяці повномасштабної війни? Вокс Україна. 2022. URL: https://voxukraine.org/mistsevi-byudzhety-shho-z-vykonannyam-za-pershi-try-misyatsi-povnomasshtabnoyi-vijny/ (дата звернення 05.11.2022).

9. Наповнення місцевих бюджетів під час воєнного стану: виявлення резервів та залучення додаткових джерел фінансування. Громадський простір. 2022. URL:https://www.prostir.ua/?news=napovnennya-mistsevyh-byudzhetiv-pid-chas-vojennoho-stanu-vyyavlennya-rezerviv-ta-zaluchennya-dodatkovyh-dzherel-finansuvannya (дата звернення 08.11.2022).

УДК 339.9

РОЗВИТОК ЕКСПОРТУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОДУКЦІЇ - ШЛЯХ ДО ВІДБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ (НА ПРИКЛАДІ М'ЯСНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ)

Остропольський О. Р.
студент магістратури другого року навчання
ДВНЗ "Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника"
м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація. Стаття спрямована на дослідження шляхів відбудови національної економіки, яка зазнала катастрофічних збитків в результаті повномасштабної війни з росією. Проаналізовано динаміку ВВП у країні у 2018-2022 роках. Обґрунтовано які види м'ясної продукції є найбільш перспективними для експорту. Досліджено напрямки відновлення економіки під час війни та після її завершення. Запропоновано шляхи виходу України з економічної кризи.

Метою статті є дослідження впливу російської повномасштабної війни на економіку України та міжнародні економічні відносини; пошук шляхів відбудови економіки на прикладі експорту м'ясної продукції. В процесі досліджень використано методи аналізу та синтезу, порівняння, логічного узагальнення, експертного прогнозування.

З'ясовано, що показники ВВП України під час війни значно знизились, але завдяки вдало налагодженому експорту вітчизняної продукції існує вірогідність покращення стану національної економіки.

Ключові слова: економіка, міжнародні економічні відносини, експорт, агропромисловість, м'ясо, війна, внутрішній валовий продукт.

Сьогодні можна з впевненістю сказати, що останні роки є надскладними як для України, так і світу загалом. На це є дві причини: пандемія

коронавірусної інфекції та війна, яку безжалісно розпочала росія. Якщо епідемія мала планетарний масштаб, то війна стала найболючішою проблемою саме для нашої країни. Економіка України зазнала неймовірно великих збитків, які наразі навіть важко оцінити. До завершення поточного року Міністерство економіки України прогнозує падіння національної економіки на 30%. Зрозуміло, що без підтримки міжнародних партнерів Україна не зможе подолати економічну катастрофу, але й самі українці повинні докласти максимум зусиль для відбудови економіки.

Планів на відбудову країни у післявоєнний час є безліч, проте вже й сьогодні ми маємо деякі можливості запустити процес відновлення економіки та наповнення її фінансами. В першу чергу, слід використовувати ті можливості, які ми завжди мали і маємо зараз. Мова йде про українське лідерство у експорті агропродукції на світовому ринку. Саме тому необхідно скористатися сприятливими географічними умовами та розвивати даний напрямок.

Науковці, аналітики, економісти, політики активно вивчають економічну ситуацію, яка виникла в результаті військового нападу росії на Україну, та аналізують усі можливі шляхи її стабілізації та покращення. У своїх дослідженнях та прогнозах вони впевнені у таких негативних наслідках для України, як: падіння ВВП на 35%, ріст інфляції, бюджетний дефіцит тощо. При цьому зазначають, що російське військове вторгнення матиме вплив й на світову економіку, який проявиться, насамперед, глобальною інфляцією [1]. Тому міжнародні економічні відносини, як і будь-які інші відносини, потребують детального вивчення та вироблення стратегій для повернення до звичного довоєнного життя.

Мета статті полягає у з’ясуванні впливу війни на економіку і міжнародні економічні відносини як для України, так і в цілому для світу; пошук шляхів відбудови української економіки. Досягнення визначеної мети можливе за допомогою вирішення наступних питань:

- розглянути фактичний стан національної економіки;
- проаналізувати сучасний стан агропромислового сектору (м’ясна

промисловість);

- окреслити перспективи відновлення та розвитку національної економіки.

При написанні статті були використані методи аналізу та синтезу, порівняння, логічного узагальнення, експертне прогнозування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останні роки виявились надто важкими для України та її населення. Тільки почало налагоджуватись життя після пандемії коронавірусу, як українців чекало нове випробування - військовий напад її територіального сусіда – росії. Як результат - безробіття, зростання бюджетного дефіциту, інфляція, скорочення ВВП (рис.1). Причому, за результатами розрахунку НБУ, відновлення ВВП розпочнеться не раніше другого кварталу 2023 року [2]. І це тільки початок. Як стверджують експерти - економічна ситуація ще довго залишатиметься складною.

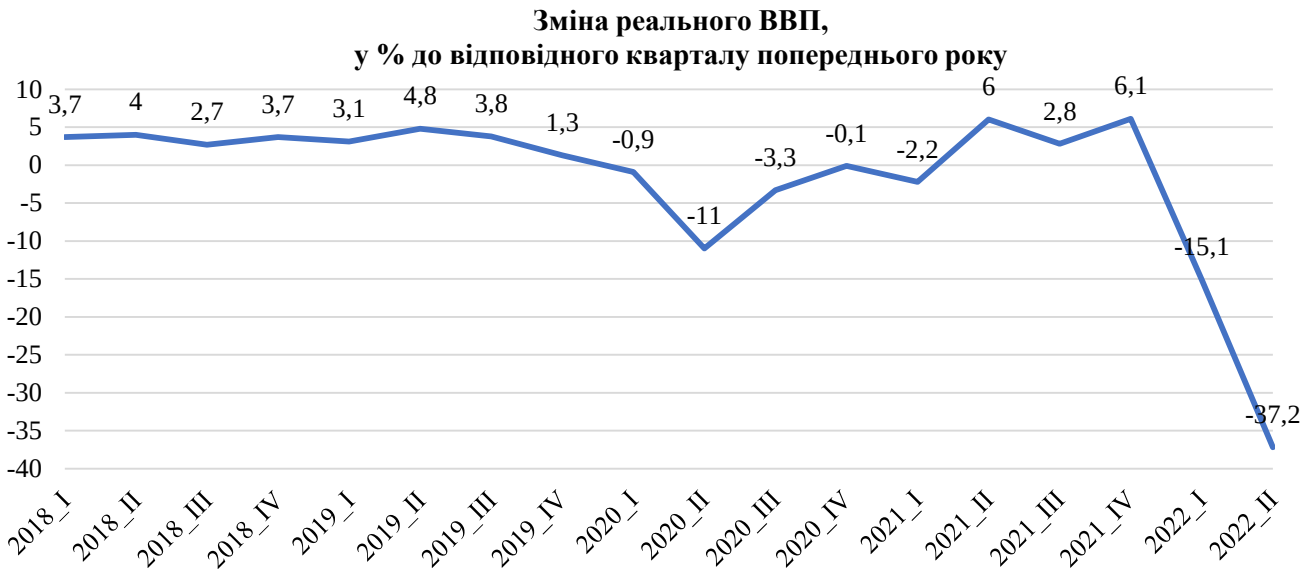

Рис.1. Зміна реального ВВП

Як відомо, Україна завжди була вагомим учасником світового продовольчого ринку. Окрім зернового сегменту, вагомим для неї є й тваринництво. Важливим моментом стала зацікавленість Китаю у споживанні протеїну, що зумовило перелаштування його ринку на яловичину. Таким чином, відбувся ріст попиту на яловичину. Скажімо, у 2020 році Китай імпортував яловичину з Білорусії (6266 т), Сербії (1245 т), Нідерландів (577 т), Угорщини

(466 т), Франції (328 т) та України (239 т). Китайці завжди були зацікавлені м'ясом українського виробництва. І не тільки яловичиною, а й свининою та м'ясом птиці. Навіть більше, китайці, через велику кількість свого населення, здатні спожити увесь експорт української м'ясної продукції. Білорусь тривалий час була основним постачальником яловичини у Китай, але, оскільки вона підтримала росію у війні з Україною, то потрапила під ряд санкцій. Отже, ми отримали можливість замінити білоруський експорт до Китаю українським.

Особливу увагу слід звернути й на країни Африки та Азії. Фактично вони позбулися статусу «країн третього світу» та постійно потребують чималого обсягу харчових продуктів. Тому наша українська дипломатія повинна звернути увагу на ці країни та розвивати економічні відносини. Сподіваємось, що результати такої діяльності ми побачимо вже невдовзі, адже у жовтні 2022 року відбулось перше турне Африкою керівника МЗС України Дмитра Кулеби.

За допомогою статистичних даних Українського клубу аграрного бізнесу проаналізуємо ситуацію з експортом окремих видів м'яса (рис.2, рис.3, рис.4) [3]:

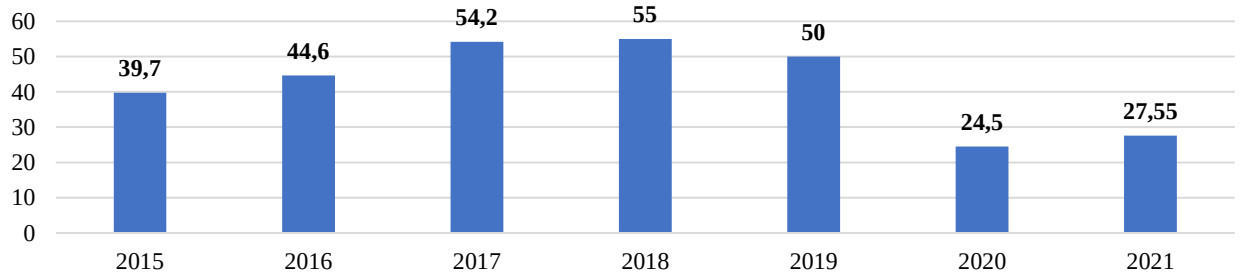

Рис.2. Експорт яловичини, тис. т

Протягом останніх років основними покупцями української яловичини були Китай, Азербайджан, Казахстан, Грузія, Білорусь, Узбекистан. У зв'язку із військовими діями на території України показник експорту яловичини за період січень-серпень 2022 року значно знизився: всього 7,2 тис. тон, що становило 36% від аналогічного періоду 2021 року.

Причина такого спаду криється у захоплені українських територій росією та закриттям українських портів. Це зумовило необхідність оновлення вимог ввозу та транзиту товарів через територію Європейського Союзу. В результаті

перемовин було погоджено з Єврокомісією та країнами-членами Європейського союзу транзит яловичини та свинини через територію країн ЄС для подальшої торгівлі [4]. Зокрема, тепер шлях пролягає за допомогою паромного сполучення через румунський пункт пропуску Ісакча-Орлівка. Транзит м’яса можливий тільки через даний пункт пропуску, оскільки Україна не авторизована на такий вид товару в Європейському Союзі у частині проходження аудиту країни зі здоров'я тварин. Тобто, це є виключення під час військового стану та на період, коли відбудеться деблокада українських портів. Також не слід забувати, що вантажі повинні мати всі необхідні документи (наприклад, міжнародний ветеринарний сертифікат) та виконані погоджені умови транспортування.

Експорт свинини, як видно з рис.3 не є головним експортним м’ясним продуктом для України, оскільки через статус АЧС-позитивної країни (Африканська чума свиней – збудником захворювання свійських та різних видів диких свиней є вірус, який дуже стійкий) є певні незручності у активній участі в світовому ринку свинини. Проте, згідно статистичних даних, у 2021 році експорт свинини збільшився на 32,5% у порівнянні з попереднім, що склало у грошовому еквіваленті $7,3 млн (на 15,2% більше, ніж у 2020 р.).

Основними покупцями української свинини у 2021 році були ОАЕ ($3,9 млн), Китай ($1,4 млн), Грузія ($507,4 тис.). Згідно останніх досліджень ринку свинини, перспективними для українського виробника є сусідні країни, країни Азії, Океанії та Африки.

У випадку експорту свинини, як і у випадку з яловичиною, Україна опинилась у проблемному становищі із логістикою через окупацію росією українських територій та закриття морських портів. Але завдяки міжнародній співпраці, окрім транзиту через Румунію, було домовлено й про спрощення експорту та імпорту аграрної продукції між українською та польською сторонами. Так, Польща створила умови для цілодобової роботи ветеринарних і санітарних служб на українсько-польському кордоні та спростила контрольні процедури. Відтепер, лабораторні дослідження можна буде робити в місті призначення, а не на кордоні, як було раніше, що зменшить час перетину

кордону [5].

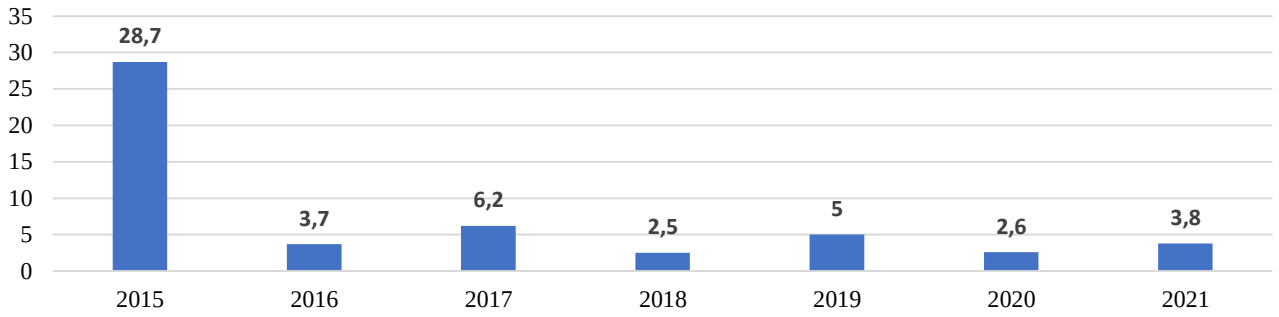

Рис.3. Експорт свинини, тис. т

Експорт м'яса птиці – найбільш цікавий серед м'ясного напрямку. Кількість даної експортної продукції зростає щороку. Так, у 2021 році було поставлено абсолютний рекорд: 459тис. т, що склало в грошовому еквіваленті $716 млн. І це незважаючи на те, що в деяких регіонах України було виявлено пташиний грип, що зумовило накладення заборони на поставки курячого м'яса з зазначених регіонів до країн Європейського Союзу.

Основними причинами такої затребуваності курятини є:

- невисока ціна, в порівнянні з іншими видами м'яса;
- швидкий ріст курей;
- рекламування корисності курячого м'яса;
- відсутність релігійних обмежень;
- ефективне виробництво [6].

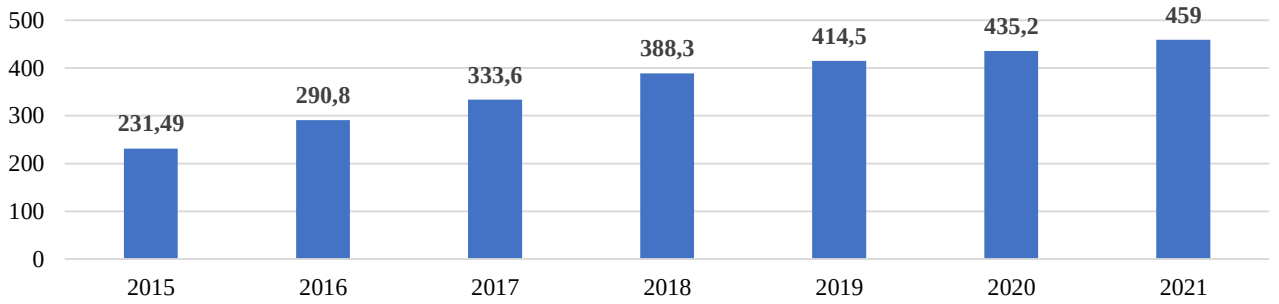

Рис.4. Експорт м'яса птиці, тис. т

Враховуючи, що Україна сьогодні знаходиться в стані війни та не може працювати на повну потужність, показники січня-серпня 2022 року говорять про ріст експорту українського м'яса в порівнянні до аналогічного періоду минулого року. Зокрема, відзначається збільшення отриманого доходу від

продажу з $519 млн до $624 млн.

Найбільшу частку у такій динаміці займає експорт курятини - $586 млн. (на 33% більше, ніж у минулому році), хоча за загальним об’ємом поставленої продукції відбулось скорочення на 10% і становило 264тис. т. Таке зростання доходів відбулось за рахунок підвищення цін на світовому ринку.

Згідно прогнозів Міністерства сільського господарства США, Україна у 2022 р. збільшить експорт курятини ще на 10 тис.т, в порівнянні до попереднього року [7].

Сьогодні Україна посідає п’яте місце серед найкрупніших експортерів курятини. Передують їй лише такі країни, як: Бразилія, Європейський Союз, Таїланд і Туреччина. В той же час Україна займає третю позицію серед експортерів м’яса птиці в країни Європейського Союзу.

Основними споживачами м’яса птиці вже декілька років є Саудівська Аравія, Нідерланди, ОАЕ, Китай, Казахстан та Словаччина.

Отже, проаналізувавши статистичні дані щодо обсягів експорту українського м’яса, однозначно приходимо до висновку, що найбільш перспективним є постачання курятини на міжнародний ринок.

Тому, цей напрямок необхідно розвивати, створюючи нові виробничі потужності та стимулюючи залучення інвестицій, оскільки попит на таке м'ясо у світі постійно зростає.

Як відомо, Україна робить велику ставку на експортну модель зростання економіки. Якщо до війни з росією вітчизняний експорт складав 35% ВВП, то сьогодні уряд та Міністерство економіки планують збільшити його до 50%. З цією метою запущено програму безповоротних грантів на створення й розвиток переробних підприємств [8].

Також держава прийняла рішення про компенсацію ставки за експертними кредитами, які надаються на від 2 до 12 років та становлять не більше 85% вартості зовнішньоекономічного контракту. Як ми бачимо, держава зацікавлена допомогти вітчизняним експортерам стати конкурентноздатними та вийти на зовнішній ринок, при цьому очікується зростання валютної виручки,

що в подальшому стане гарантією макроекономічної стабільності в країні.

Висновки. Україну на міжнародному ринку завжди цінували за її якісну продукцію, особливо сільськогосподарську. Тому попит на м'ясо вітчизняних виробників був завжди, щороку збільшуючись.

В результаті повномасштабного вторгнення росії, раніше налагоджений Україною експортний процес знизив свої темпи. Завдавши негативних наслідків українській економіці військовими діями, росія (в тому числі й білорусь) отримала декілька пакетів санкцій, серед яких була втрата міжнародних ринків.

Тому, звільнивши світ від російської (та білоруської) продукції, Україна має можливість заповнити ці ніші своїм товаром.

Держава за допомогою міжнародних партнерів, навіть під час війни допомагає національним виробникам у розвитку експорту, адже вбачає у цьому можливість збільшення надходжень до бюджету, залучення валюти в економіку і, відповідно, зміцнення української гривні.

Відновлення національної економіки після війни триватиме ще довгий час, тому ми повинні бути готовими багато працювати над її відбудовою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. МВФ погіршив прогноз світової економіки на 2023 рік через війну в Україні. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/10/11/ novyna/ekonomika/mvf-pohirshyv-prohnoz-svitovoyi-ekonomiky-2023-rik-cherez-vijnu-ukrayini (дата звернення 24.10.2022).

2. Падіння ВВП у 2022 році буде найглибшим за всю історію держави: Нацбанк оприлюднив інфляційний звіт. URL: https://prm.ua/padinnia-vvp-u-2022-rotsi-bude-nayhlybshym-za-vsiu-istoriiu-derzhavy-natsbank-opryliudnyv-infliatsiynyy-zvit/(дата звернення 26.10.2022).

3. Український клуб аграрного бізнесу. Аграрні ринки. URL: https://ucab.ua/ua/doing_ agribusiness/agrarni_rinki/myaso (дата звернення 26.10.2022).

4. Commission implementing regulation (EU) 2020/429 of 14 February 2020. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32020R0429 (дата звернення 24.10.2022).

5. Польща спростить контрольні процедури для імпорту та експорту агропродукції, зокрема свинини. Свинарство в Україні та світі. URL: https://pigua.info/uk/post/polsa-sprostit-kontrolni-proceduri-dla-importu-ta-eksportu-agroprodukcii-zokrema-svinini (дата звернення 26.10.2022).

6. Осадчук В. Є., Шайдецька В. О., Дроботюк О. В. Тенденції китайського ринку м’яса птиці: перспективи для українських експортерів. Китаєзнавчі дослідження. 2021. №2. С. 93-102. URL: https://doi.org/10.51198/chinesest2020.02.093 (дата звернення 25.10.2022).

7. Лепеха Я. Україна залишиться у п'ятірці світових постачальників курятини - прогноз мінсільгосп США. Суспільне. Новини. 2022. URL: https://suspilne.media/193623-ukraina-zalisitsa-u-patirci-svitovih-postacalnikiv-kuratini-prognoz-minsilgosp-ssa/ (дата звернення 26.10.2022).

8. Уряд запускає програму безповоротних грантів до 8 млн грн на створення й розвиток переробних підприємств. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zapuskaye-programu-bezpovorotnih-grantiv-do-8-mln-grn-na-stvorennya-j-rozvitok-pererobnih-pidpriyemstv-premyer-ministr#:~:text=%D0% (дата звернення 26.10.2022).

УДК 658.51

КРЕАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Плахотнік Олена Олександрівна
д. е. н., професор,
професор кафедри менеджменту організацій та адміністрування
Жордочкін Вадим Вадимович
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 073 «Менеджмент»
за освітньо — професійною програмою «Менеджмент»
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Україна

Анотація. У роботі доведено значущість застосування інструментів креативного менеджменту як ефективного важеля щодо розв'язання складних задач, прийняття нетрадиційних і оригінальних управлінських рішень на підприємствах в умовах інноваційної економіки. Визначено, що в умовах невизначеності для досягнення цілей і результатів, вирішення завдань, що стоять перед організацією, дієвим є застосування механізму креативного менеджменту.

Його спрямованість за розробку й впровадження нововведень в управлінській діяльності в питаннях планування, організації, мотивації, контролю, комунікацій і технологій ухвалення управлінських рішень, саме організаційно – управлінських новацій, надає можливість підприємствам просуватися вперед й досягати певного рівня конкурентоспроможності.

Ключові слова: система управління підприємством, управлінські рішення, інноваційна діяльність підприємства, організаційно-управлінські інновації, конкурентоспроможність.

В останнє десятиліття спостерігається тенденція постійного зростання масштабів і частки організаційно-управлінських новацій у загальному обсязі

інноваційної діяльності підприємств.Цьому значною мірою сприяє формування і розвиток у системі управління підприємств підсистем креативного менеджменту. Креативний менеджмент на підприємстві являє собою управління розробленням, прийняттям і реалізацією нестандартних управлінських рішень та організаційно-управлінських новацій в умовах невизначеності.

Креативний менеджмент відображає специфічний аспект управління організацією в умовах непередбачуваності, нестандартних і кризових ситуацій. Сьогодні креативний менеджмент є ефективним інструментом розв'язання складних завдань, прийняття ефективних нетрадиційних і оригінальних управлінських рішень та управлінських новацій.

Об'єктивна необхідність креативного менеджменту в діяльності підприємств нині зумовлена низкою обставин:

по-перше, постійно виникаючих у різних сферах діяльності підприємств проблем, що важко розв’язуються;

по-друге, в умовах невизначеності, турбулентності зовнішнього і внутрішнього середовища на підприємствах дедалі частіше виникає необхідність пошуку оперативних нестандартних рішень;

по-третє, у сучасних умовах лідером бізнесу стають, як правило, ті підприємства, чий управлінський апарат здатний мислити і діяти креативно, породжувати й ефективно реалізовувати нові незвичайні та оригінальні ідеї;

по-четверте, добре відомо, що новаційні переваги швидко тиражуються конкурентами. У результаті цього підприємство, щоб зберегти свої конкурентні переваги, повинно систематично вдосконалювати та відтворювати нові оригінальні продукти та ефективні управлінські рішення;

по-п'яте, постійні зміни в усіх сферах суспільства, надзвичайні ситуації та кризи, що регулярно проявляються, вимагають пошуку нетрадиційних рішень, обґрунтування нетрадиційних рішень, обґрунтування ефективних шляхів розвитку підприємств [3, с. 18].

Однак головною обставиною, що зумовлює об'єктивну необхідність формування креативного менеджменту на підприємствах в умовах інноваційної економіки, є формування у суспільстві креативного класу як головної продуктивної сили суспільного виробництва [1, с. 22].

Креативний менеджмент, як інструмент науково-обґрунтованого управління, використовується, як з метою стратегічного розвитку, так і для подолання надзвичайних і кризових ситуацій, що постійно виникають, коли потрібно здійснити пошук і реалізацію принципово нових шляхів виживання, просування вперед, досягнення конкурентоспроможності підприємства на ринку[4, с. 33].

За своїм змістом креативний менеджмент на підприємствах являє собою креативно-інноваційну діяльність з управління творчим процесом розроблення та реалізації оригінальних управлінських новацій. Це діяльність із висунення нестандартних, оригінальних ідей, їх практичної реалізації та комерціалізації.

Креативний менеджмент спрямований на розроблення та впровадження нововведень в управлінській діяльності в питаннях планування, організації, мотивації, контролю, комунікацій і технологій ухвалення управлінських рішень, іншими словами, організаційно-управлінських новацій.

Організаційно-управлінські інновації являють собою зміни, нововведення в інструментах, методах, технологіях і механізмах процесу управління підприємством, що принципово відрізняються від попередніх аналогів, упроваджені в управлінську практику і спрямовані на підвищення ефективності діяльності підприємства.

Організаційно-управлінські новації на підприємстві є специфічним об'єктом управління, особливості якого зумовлюються такими обставинами:

- спрямованістю стратегічного управління підприємств на постійне інноваційне зростання, оперативне освоєння в діяльності підприємств новітніх досягнень науки і техніки, що забезпечують інтенсифікацію поточної

господарської діяльності та створення радикальних за характером нових виробничих і ринкових можливостей;

- зростанням значення фінансових механізмів у діяльності підприємств з метою забезпечення їх фінансової стійкості, оздоровлення, зниження витрат;

- підвищенням ролі нематеріальних активів підприємств (збільшення їх ринкової вартості); створення продуктових інновацій, що користуються підвищеним попитом;

- посиленням впливу людської складової в організаційній системі підприємства у сфері ефективності прийняття рішень, забезпечення активності, адаптивності та гнучкості його поведінки в нестабільному ринковому середовищі тощо;

- зростанням конкурентної боротьби, що зумовила необхідність для підприємств розробляти та реалізовувати принципово нові, нестандартні бізнес-ідеї та перетворювати їх на прибутковий продукт.

Таким чином, механізм креативного менеджменту являє собою комплекс застосовуваних специфічних інструментів, методів і засобів управління, взаємодія яких забезпечує розроблення та реалізацію нестандартних управлінських рішень і управлінських новацій в умовах невизначеності. Інструменти креативного менеджменту - це сукупність принципів і методів розроблення та реалізації нестандартних управлінських рішень та управлінських новацій в умовах і невизначеності для досягнення цілей і результатів, вирішення завдань, що стоять перед організацією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецька К. В. Засади формування креативного лідера як менеджера нового покоління. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* 2015. № 4. С. 58–64. URL: https://economic-journal.ideil.com/ content/files/1g/aj/1gajnap1sv71u5edmgsmr1j881j2im7g.pdf.

2. Задорожнюк Н. О., Беноєва М. Х. Дослідження ключових понять креативного менеджменту. *Науковий вісник Мукачівського державного*

університету. 2016. Вип. 1(5). С. 132–135. URL: http://www.msu.edu.ua/visn/wp-content/ uploads/2016/05/1-5-1-2016-21.pdf.

3. Зінкевич Д. К. Сутність креативного менеджменту і його місце в системі управління машинобудівним підприємством. *Науковий вісник ЛНТУ України*. 2009. Вип. 19.2. С. 182–187. URL: http://nltu.edu.ua/nv/ Archive/2009/19 2/182 Zinkiewycz 19 2.pdf.

4. Продіус О. І. Креативний менеджмент як запорука сучасного ефективного управління. *Економка: реалії часу.* 2012. № 3–4(4–5). С. 67–72. URL: http://economics.opu.ua/ files/archive/2012/No3-4/67-72.pdf

УДК: 338.245.2

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІКИ У КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ НАТО

Потетюєва Марина Володимирівна,
д.е.н., доцент
Управління взаємодії з вищим органом та ревізійною комісією
Акціонерне товариство «Українська залізниця»
м. Київ, Україна

Анотація: Мобілізації економіки, як і будь-якого методу управління, відповідає група завдань, які необхідно вирішувати найбільш ефективно. На основі проведеного аналізу мобілізаційної підготовки економіки у країнах-членах НАТО виокремлено відповідні заходи щодо її вдосконалення.

Ключові слова: мобілізація, країни-члени НАТО, приватний сектор, держава, економіка.

Мобілізація економіки – один з інструментів подолання екстремальних або кризових етапів історії будь-якої країни. У моделі національної економіки має бути враховано стабільний і мобілізаційний режими функціонування, які будуються відповідно до цілей розвитку держави та бачення її місця в майбутньому світі [1].

Щодо питання мобілізації економіки країн–членів НАТО, то перш за все необхідно зазначити, що головним завданням НАТО є захист свободи й безпеки його членів в Європі та Північній Америці відповідно до принципів Статуту ООН. Для досягнення цієї мети Альянс використовує як свій політичний вплив, так і військову потужність, залежно від характеру проблем безпеки, що постають перед країнами – членами НАТО. Відповідно до змін, що відбулися в стратегічному середовищі, змінилися й засоби реагування НАТО на нові проблеми безпеки. Нині Альянс забезпечує стабільність в євроатлантичній зоні і продовжує трансформуватися з метою адекватного реагування поза межами

його традиційної зони відповідальності на нові ризики й загрози, такі як, тероризм і проблеми у сфері безпеки, що постають у країнах, які зазнали кризи державної влади [2, с. 6; 20, с. 16-18.].

У зв'язку з цим досвід організації мобілізаційної підготовки економіки у Франції є найбільш представницьким серед країн – членів НАТО. Так, у нормативно-правових актах визначено комплекс заходів, які мають проводитися для мобілізаційної підготовки країни (зокрема економіки) в мирний час, і встановлено порядок переходу на військовий стан. До основних з них належать такі: Закон від 11.07.1938 «Про загальну організацію нації на період війни», указ Президента Французької Республіки від 07.01.1959 № 59-63 «Про реквізиції майна і послуг», декрет Президента Французької Республіки від 29.06.1962 № 62-729 «Про мобілізаційну підготовку економіки» та інші [3].

Аналіз організації мобілізаційної підготовки економіки у Франції показує, що фінансове забезпечення виконання робіт (послуг) здійснюється шляхом реалізації механізму критеріального відбору підприємств, серед яких територіальні органи розподіляють доведені до них відповідними міністерствами центрального уряду фінансові ресурси на конкурсній основі, що призводить до більш ефективного виконання заходів мобілізаційної підготовки економіки країни і відповідно до ефективного і раціонального проведення державних витрат, передбачених у державному бюджеті Франції на відповідні цілі.

Організаційно-правові основи мобілізаційної підготовки економіки США, а також порядок фінансового забезпечення виконання робіт (послуг) визначено у сукупності федеральних законів і указів президента країни.

Найбільш важливим нормативно-правовим актом виступає Президентський указ № 12742 «Мобілізаційна готовність економіки», який надає президенту країни необмежені можливості щодо залучення під час війни всіх економічних ресурсів країни для задоволення потреб національної оборони [4]. Іншими словами, президенту країни даються права і повноваження видавати будь-якій юридичній або фізичній особі замовлення на виготовлення і

поставку тих зразків озброєння, військової техніки та військового майна, які ця особа виробляє або здатна виробляти з дотриманням позачергових вимог виконання цього замовлення за певними цінами.

Безпосередньо пов'язаним з питанням мобілізаційної підготовки економіки країни є Закон про національну безпеку, згідно з яким передбачено певні повноваження директора Федерального агентства щодо дій у надзвичайних умовах, який є радником президента з координації мобілізації збройних сил, цивільних відомств і економіки. У кодексі США про військово-промисловий резерв передбачено збереження державних заводів, резерв верстатів та іншого виробничого обладнання, здатних у разі необхідності бути задіяними для забезпечення потреб збройних сил, але цей резерв має бути розраховано на мінімально необхідні потреби [5]. Важливо наголосити, що законодавчо передбачається забезпечення військового виробництва приватним сектором.

Особливістю американської системи мобілізаційної підготовки промисловості (що підштовхувала до відмови від утримання резервних потужностей) є добровільний характер підтримання мобілізаційних потужностей з боку приватного сектора.

Головним є те, що в американській системі мобілізаційної підготовки промисловості США були величезні масштаби і високі темпи виробництва в період Другої світової війни деяких видів бойової техніки (наприклад, танків і літаків), завчасна розробка спеціальних так званих мобілізаційних зразків озброєння, технологічно орієнтованих на масовий випуск у разі мобілізації в цивільному секторі економіки. Завдання створення таких зразків було покладено на мобілізаційні органи армії (тобто сухопутні війська), ВМС і насамперед – на державні арсенали збройних сил [6].

Особливістю мобілізаційної підготовки економіки Німеччини є те, що використовується спеціальне законодавство, згідно з яким держава організовує і координує проведення як мобілізаційної підготовки, так і мобілізаційних заходів у разі виникнення надзвичайної ситуації, контролює діяльність

приватного сектора, перерозподіляє фінансові, матеріальні та трудові ресурси з метою забезпечення розгортання військового виробництва. У разі надзвичайної ситуації починають діяти положення Конституції країни, спеціальні закони та урядові постанови. Мобілізаційну підготовку економіки країни регламентують такі закони: «Про функціонування промисловості і кредитно-грошової системи в надзвичайних умовах», «Про забезпечення продуктами харчової промисловості, сільського та лісового господарства» та інші. У звичайних умовах мирного часу ці закони діють лише частково і використовуються в основному для організаційно-підготовчих заходів.

Переважання приватного сектора (в ньому зосереджено до 90 % військового виробництва) вкрай обмежує можливості державного регулювання економіки. У цих умовах підготовка і здійснення економічної мобілізації в Німеччині неможливі без використання системи спеціальних взаємодоповнюючих законодавчих та фінансово-кредитних важелів, основа для використання яких у надзвичайних умовах створюється ще в мирний час. Характерною рисою законодавства Німеччини є те, що всі закони містять положення про обов'язок підприємців і всіх громадян країни надавати до відповідних органів необхідну довідкову інформацію про виробничі потужності, обладнання, що випускається, транспортні засоби і об'єкти транспортної інфраструктури. Особливістю спеціального законодавства Німеччини є наявність основ широкомасштабного державного регулювання економіки, без якого неможливе розгортання військового виробництва. Іншими словами, згідно з цим законодавством можна у разі потреби використовувати заборонені в мирний час адміністративні методи впливу на економіку країни. Відповідно до законів про завчасну підготовку економіки передбачено прийняття необхідних постанов уряду в частині регулювання, наприклад, щодо обсягів і номенклатури товарів, щодо проведення банківських і біржових операцій, щодо порядку отримання і використання фінансових ресурсів тощо.

Таким чином, якщо правильно оптимально організувати мобілізацію економіки будь-якої країни, яка веде війну або готується до неї, то її можна не

тільки не програти, але і виграти.

Виходячи з досвіду країн-членів НАТО та з урахуванням проведеного аналізу можна виокремити наступні заходи для вдосконалення системи мобілізації економіки:

- визначення показників та критеріїв, які впливають на діяльність системи мобілізаційної підготовки;
- розробка мобілізаційних планів економіки в частині визначення обсягів постачань озброєння та військової техніки, майна і продовольства з урахуванням невідкладних потреб економіки вцілому;
- створення і розвиток мобілізаційних потужностей для виробництва озброєння та військової техніки;
- формування державних та мобілізаційних матеріальних резервів;
- удосконалення організації мобілізаційної підготовки економіки, включаючи мобілізаційне планування і проведення науково-дослідних робіт із мобілізаційної тематики;
- забезпечення фінансування заходів щодо мобілізаційної підготовки економіки тощо;
- організація взаємодії з державними громадськими інститутами, що вирішують завдання організації мобілізації (громадські або комерційні структури, які виконують частину функцій мобілізації під керівництвом держави (у США і Великобританії в період Другої світової війни);
- забезпечення адміністративного спрямування ресурсів приватних осіб і організацій програми, які визнані пріоритетними під час організації мобілізації економіки;
- формування громадської думки на підтримку мобілізації, включаючи волонтерський рух;
- залучення наукового співтовариства до розробки і виробництва проривних технологій. Це дозволить сформувати нову парадигму стратегічного управління на мезо- і макрорівнях російської економіки, що виражається в залученні синергетичного взаємозв’язку мікро-, мезо- і макропроцесів

економічного розвитку інноваційного типу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Филин С. А., Якушев А. Ж. Формирование условий и стратегического инструментария мобилизации экономики. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность.* 2016. № 9. С. 61-74.

2. Артьомов І. В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції : навчальний посібник. У 2-х кн. Ужгород : Ліра, 2008. кн. 2. 324 с.

3. Баятова И. М. Зарубежный опыт финансового обеспечения работ по мобилизационной подготовке и государственной поддердке организаций, которым установлены мобилизационные задания. URL : https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-finansovogo-obespecheniya-rabot-po-mobilizatsionnoy-podgotovke-i-gosudarstvennoy-podderzhke-organizatsiy-kotorym/viewer.

4. Executive Order 12742 of January 8, 1991 : National Security Industrial Responsiveness. URL : file:///D:/User/Downloads/463152.pdf.

5. 10 U.S. Code § 2535 Defense Industrial Reserve. URL : https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/2535.

6. Чеканова І. В., Лисенко О. І., Ткач І. М. Аналіз досвіду мобілізаційних економік в провідних країнах світу. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2014. № 1(50). С. 20-27.

УДК 330.338

ВЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РОЗВИТОК СВІТОВОЇ АВТОМОБІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ СТРУКТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ГАЛУЗІ

Прушківська Емілія Василівна,
д.е.н.,професор
Ставицький Володимир Тихонович,
магістр
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

Анотація: В статті дослідженно стан світової автомобільної галузі в умовах пандемії COVID-19. З'ясовано, що структурні зрушень, які відбуваються в галузі пов'язані із четвертою промисловою революцією, а пандемія слугує підсилювачем цих зрушень. На основі діалектичного методу виявлено суперечності розвитку світової автомобільної галузі в сучасних умовах. Обгрунтовано необхідність координації соціально-економічних процесів з боку міжнародних та національних інституцій, задля мінімізації безробіття та зниження доходів працівників цієї галузі. Виявлено, що автомобільна галузь має потенціал та обєктивну необхідність до впровадження новітніх технологій Індустрії 4,0.

Ключові слова: автомобільна промисловість, світове господарство, пандемія COVID-19, міжнародні інституції, структурні зрушення, новітні технології, фірма

Світова автомобільна промисловість є однією із основних галузей у структурі світового господарства. Її річний оборот можна порівняти з шостою за величиною економікою світу. У 2019 році кількість безпосередньо зайнятих у світовому автомобілебудуванні оцінювалась у 14 млн осіб. На сучасному етапі автомобільна промисловість переживає процес серйозної трансформації.

Прийдешні зміни вплинуть не тільки на саму галузь та світову економіку в цілому, а й на інші сфери життя. Важливо розуміти, що є драйвером цієї трансформації та які тенденції домінуватимуть на ринку.

На даний момент експерти виділяють такі ключові фактори, що мають найбільший вплив на розвиток світової автомобільної промисловості: політика вуглецевої нейтральності; пандемія Covid-19; досягнення у створенні безпілотних автомобілів; технології індустрії 4.0 та створені на їх основі нові бізнес-моделі.

Незважаючи на відновлення рівня зайнятості після глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр., роботодавці та працівники, зайняті у глобальних системах постачання для цієї галузі, знову опинилися у ситуації великої невизначеності.

Світова пандемія COVID-19, як одна з гібридних загроз сучасності, що спалахнула в Китаї, спочатку вплинула на автомобільну промисловість в Азії, а потім боляче вдарила по підприємствах у всіх інших частинах світу [1].

Автомобільна промисловість стикається з різким падінням попиту та інвестицій. Їй доводиться долати різке, повсюдне припинення економічної діяльності в умовах, коли від працівників вимагають залишатися вдома і коли зупиняється робота систем постачання та закриваються заводи. Наприклад, у першій половині лютого 2020 року у Китаї продажі нових автомобілів різко впали приблизно на 92% і, згідно з прогнозами, скоротяться як мінімум на 2,9% у 2021 році. Враховуючи значення Китаю як основного глобального постачальника комплектуючих для виробничих компаній за кордоном, скорочення виробництва є суттєвим. За даними Європейської асоціації автовиробників (ACEA), загальний обсяг продажів нових автомобілів у Європейському союзі (ЄС) у січні-лютому 2020 року скоротився на 7,4% порівняно з тим самим періодом попереднього року. У 2020 році попит упав на кожному з чотирьох основних ринків ЄС: падіння становило 9,0% у Німеччині, 7,8% у Франції, 7,3% в Італії та 6,8% в Іспанії.

За даними Національної асоціації автовиробників Південної Африки (NAAMSA) [2], автомобільний експорт з Китаю безпосередньо впливає на

автомобілебудування і цього континенту. Для багатьох автомобільних компаній обмежений обсяг запасів і сильна залежність від виробництва призводять до непостачання, що негативно позначається на їх виробничих потужностях, ланцюгу поставок та загальному обсягу експорту.

Пандемії посилила режим віддаленої роботи, в результаті зріс попит на обчислювальну техніку, побутову електроніку, сучасну медичну техніку, обладнання для хмарних сервісів, тощо. Зростання попиту відбулося і на новітні технології в автомобільній галузі, оскільки сучасні автомобілі оснащуються великою кількістю електронних систем під управлінням мікрочіпів (механізм спрацьовування подушки безпеки, система автоматичного гальмування, круїз контроль, системи навігації та мультимедіа, асистенти для паркування тощо). Ці теоретичні постулати підтверджує частка електроніки у вартості автомобіля. Зокрема, вона зросла з 18% у 2000 р. до 40% у 2020 р.

В період простоїв автомобільних заводів, попит на мікрочіпи з боку автомобільної галузі був наближений до нуля, але водночас виробники обчислювальної техніки суттєво наростили свої замовлення. В період відновлювання діяльність автоконцернів, потужності виробників мікроелектроніки перевантажили замовлення інших клієнтів з комп'ютерної галузі. До того ж, в автомобілях використовуються мікрочіпи «попереднього покоління», для яких потужності не нарощуються. Варто зазначити, що компанії, які виробляють мікроелектроніку, цікавіше інвестувати у виробництво новітньої продукції, яка використовується у обчислювальній техніці. Автомобільна галузь займає вкрай малу частку у прибутку виробників мікрочіпів серед інших клієнтів. Наприклад, частка автомобільної галузі в прибутку компанії TSMC, яка є найбільшим гравцем з часткою ринку в 54%, становить лише 3%, а частка смартфонів та обчислювальної техніки складає 48% та 33% відповідно [3]. Це свідчить про те, що клієнти з автомобільної галузі на сучасному етапі не є пріоритетними для компаній, що виробляють мікросхеми. Фірми автомобільної галузі створюють додаткові ризики для галузі мікроелектроніки в цілому, тому що автоконцерни змушені конкурувати не

тільки між собою, а й з компаніями з інших галузей за отримання обмежених ресурсів.

Крім цього, пандемія значно прискорила розвиток онлайн-продажів. Навіть до пандемії у споживачів була можливість збирати та вибирати різні комплектації автомобіля на сайті, але покупка все одно відбувалася у дилерському центрі. Із введенням обмежень компанії були змушені закривати свої дилерські центри та переходити на онлайн-продажі, що прискорило тенденцію, яка з'явилася ще до пандемії на перехід OEM виробників до прямих продаж в обхід дилерських центрів.

За оцінками, пандемія згубно вплинула приблизно на 42% усіх працівників, безпосередньо зайнятих в автомобілебудуванні в країнах ЄС. Це стосується лише працівників, які безпосередньо беруть участь у виробництві легкових та вантажних автомобілів, фургонів та автобусів. Однак пандемія торкнулася всіх 13,8 млн працівників, зайнятих у широких системах поставок для автомобілебудування в країнах ЄС. Не отримуючи нової виручки, багато компаній у короткостроковій та середньостроковій перспективі зіштовхнулися із серйозним браком ліквідності.

У Сполучених Штатах Америки пандемія торкнулася не менше 150 000 працівників, які є членами профспілок, і сотні тисяч не перебувають у профспілки працівників цієї галузі.

Слід зазначити, що пандемія COVID-19 відбувається у той час, коли автомобільна промисловість вже зіткнулася зі значними викликами та звільненнями через зміну клімату, технологічні досягнення, демографічні зрушення, турбулентність торгівлі та невизначеність. Ще до її початку у виробництві нових автомобілів спостерігався застій, спричинений низькими обсягами продажу. В одній тільки Німеччині прогнозувалося, що перехід на електромобілі призведе до втрати 400 000 робочих місць.

Першочерговим завданням є захист працівників та роботодавців автомобільної промисловості та їх сімей від ризиків для здоров'я, пов'язаних з COVID-19. Надаючи додаткову допомогу в захист населення від пандемії,

провідні автовиробники у всьому світі переорієнтують виробництво на випуск апаратів штучної вентиляції легень (ШВЛ), дезінфікуючих засобів та масок для обличчя. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки фірми General Motors і Ford Motor виробляють медичне обладнання, включаючи апарати ШВЛ, маски та засоби захисту, що використовуються у боротьбі з інфекцією. У Європі автомобільні фірми Volkswagen, FCA, Škoda Auto та багато інших компаній також перелаштували виробництво на випуск масок та захисних екранів для обличчя, якими користуються медичні працівники та пересічні громадяни.

Переважно в усіх країнах, які є великими автовиробниками, уряди та центральні банки вживають заходів бюджетного та грошового стимулювання на захист підприємств та їх працівників. До них відносяться активна бюджетно-податкова політика, особливо заходи в галузі соціального захисту, адресні виплати та автоматичні стабілізатори, такі як допомога по безробіттю, а також державні інвестиції та податкові пільги для працівників та МСП.

Уряди всіх країн світу приймають соціально-економічні заходи задля того, щоб обмежити вплив пандемії COVID-19 на населення та економіку. Міжнародний валютний фонд (МВФ) склав перелік заходів економічного характеру, які на сьогодні були реалізовані у 193 країнах.

МОП консультує уряди [4] з питань розширення соціального захисту для всіх і щодо заходів, що сприяють збереженню зайнятості, скороченню робочого часу, наданню оплачуваних відпусток та інших субсидій, з тим щоб економіка, ринки праці та окремі галузі ставали сильнішими, більшими стійкими та здатними протистояти шокам у міру ослаблення пандемії.

Навіть в даний час немає чіткого розуміння, які з цих заходів у галузі макроекономічної політики мають вплив на автомобільну промисловість, зокрема, чи зможуть МСП, які беруть участь у системах поставок, скористатися фінансовою допомогою та чи зможуть основні країни-виробники отримати вигоду з цих заходів [5].

У багатьох частинах світу автомобільна промисловість виграє від проведення дієвого діалогу між урядами, організаціями роботодавців та

профспілками на рівні країни, галузі та підприємства. Серед прикладів того, як тристоронні учасники МОП використовують соціальний діалог для пошуку рішень, можна назвати такі дії: уряд Японії спільно з Асоціацією автовиробників Японії (JAMA) заснували особливий орган – Рада представників автомобілебудування з вивчення шляхів протидії новому коронавірусу. Цій інституції доручено відслідковувати вплив епідемії на системи поставок в автомобілебудуванні та забезпечувати обмін необхідною інформацією між автовиробниками та постачальниками запчастин й комплектуючих.

МОП запропонувала чотиристоронній підхід до протидії пандемії, що передбачає захист працівників на виробництві, підтримку підприємств, робочих місць та доходів, стимулювання економіки та попиту на робочу силу. Ці дії підкріплюються практикою соціального діалогу, який дозволяє зміцнювати довіру між урядами, підприємствами та працівниками й підтримують їхню незмінну відданість заходам, які необхідно вживати у сфері політики та сфері праці.

Міжнародні трудові норми [1] мають вирішальне значення під час кризи. Вони безпосередньо націлюють уряди, підприємства та профспілки на розробку заходів у таких галузях, як безпека та гігієна праці, боротьба зі стигматизацією та дискримінацією, тривалість робочого часу, захист заробітної плати працівників підприємств, що припиняють виробництво, звільнення, проблема безробіття та рекомендації про відповідальну ділову практику в автомобілебудуванні.

Водночас галузь все ще перебуває під великим впливом пандемії коронавірусу, яка всупереч багатьом прогнозам затягнулася і стає новою реальністю для всіх автовиробників. Внаслідок пандемії на ринку спостерігається загальне уповільнення розвитку автомобільної промисловості, що прямо впливає на соціально-економічний стан країн, дефіцит мікроелектроніки, а також посилення тенденції на розвиток прямих продажів в обхід дилерських центрів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. COVID-19 and the automotive industry. URL: https://www.ilo.org/sector/Resources/publications/WCMS_741343/lang--en/index.htm

2. Dr. Amvrosios Prodromou. The Impact of Covid-19 on the Global Automotive Industry - Future Challenges. URL: https://www.aijssnet.com/journals/Vol_10_No_1_March_2021/1.pdf

3. Amine Belhadi, Sachin Kamble, Charbel Jose Chiappetta Jabbour, Angappa Gunasekaran, Nelson Oly Ndubisi, and Mani Venkatesh. Manufacturing and service supply chain resilience to the COVID-19 outbreak: Lessons learned from the automobile and airline industries. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7836947/

4. Шевченко, І. Ю., Дмитрієв, І. А., & Дмитрієва, О. І. (2021). Вплив пандемії COVID-19 на виробництво та продажі автомобілів у світі. Автомобільний транспорт, (49), 63–70. URL: https://doi.org/10.30977/AT.2019-8342.2021.49.0.06

5. Зара А. Є. Розвиток автомобілебудівної індустрії в умовах пандемії: основні чинники та перспективи. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/32_2020ua/5.pdf

ВПЛИВ КОРОНАКРИЗИ ТА ВІЙНИ НА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ УКРАЇНИ НА РИНКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

Рудевська Вікторія Ігорівна
д. е. н., доцент
Суляєв Валентин Вікторович
магістр іі курсу
Львівський національний університет
імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Анотація: досліджено динаміку та сучасні проблеми діяльності вітчизняних банків на ринку споживчого кредитування України. Огляд сучасного стану споживчого кредитування та тенденції розвитку є актуальним питанням сьогодення.

Ключові слова: споживче кредитування, банк, кредит, українська економіка.

Незважаючи на високу життєстійкість, яке продемонстровано банківською системою у перші місяці широкомасштабного вторгнення та воєнного стану і швидке пристосування банківських установ до нових невизначених умов, все таки посилення макроекономічних шоків та дисбалансів може мати суттєвий негативний вплив на діяльність українських банків і стан споживчого кредитування. На кінець 2021 року в Україні працював 71 банк (з них 33 – з іноземним капіталом), що на 2 менше, ніж на початок року. Протягом 2021 року було визнано неплатоспроможним та ліквідовано банк «Земельний капітал». ПАТ «Розрахунковий центр» припинив банківську діяльність без припинення юридичної особи. Станом на 1 жовтня 2022 року з 67 платоспроможних банків 44 установи були прибутковими та отримали чистий прибуток у розмірі 25.6 млрд грн, 23 – збитковими, зі збитком 18.2 млрд грн [5]. Розглянемо динаміку діючих банків на рис. 1

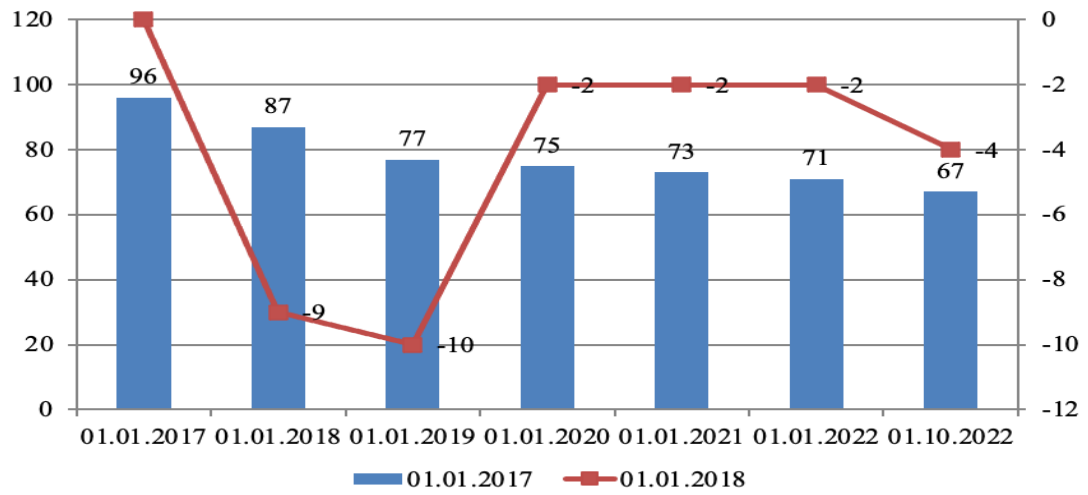

Рис. 1. Динаміка кількості діючих банків за 2017 - 9 міс 2022

Джерело: складено автором на основі [3, 5].

Починаючи із 01.01.2019 року на 20 банків припадає понад 90% чистих активів банківської системи, що можна побачити на (рис. 2)

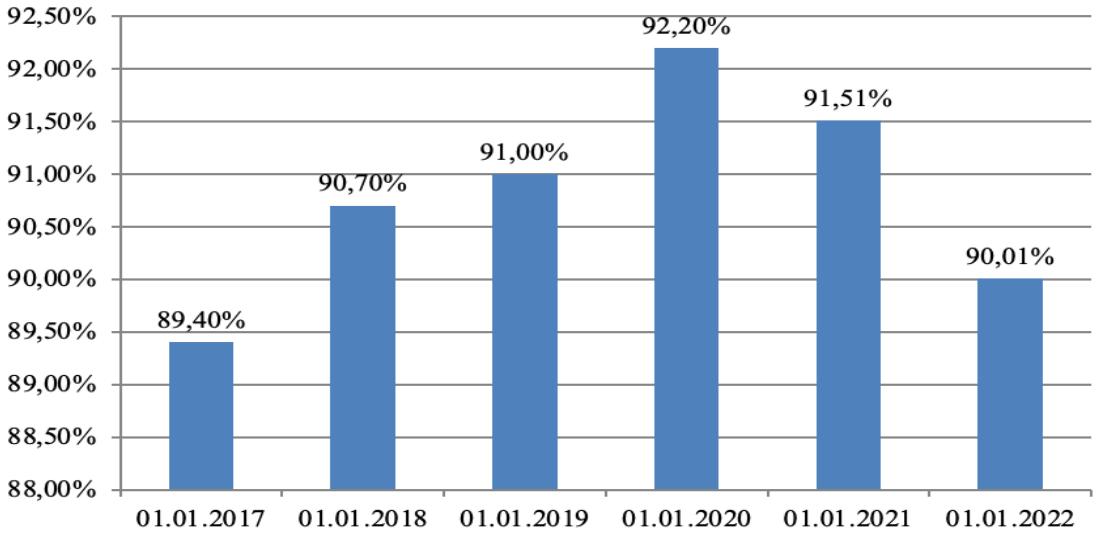

Рис. 2. Частка чистих активів у ТОП-20 банків банківської системи за 2017-2021 роки

Джерело: складено на основі [3, 5].

Особливо у складному стані перебуває ринок високомаржинального ритейлового кредитування: чистий роздрібний кредитний портфель скоротився. При цьому автокредитування наразі перебуває взагалі у замороженому стані. В умовах війни вперше почав зростати загальний рівень недіючих кредитів

(NPLs), який за підсумками 2 кварталу збільшився з 27,1% до 29,7%. У майбутньому варто очікувати значно більшого росту цього показника, адже не всі банки з однаковою швидкістю і доброчесністю визнають свої очікувані збитки у формі відповідних витрат на резервування. Тому справжній стан справ може відобразитися у балансах та фінансових показниках банків лише через певний час після спливання 90-денного терміну невиплат від позичальників [1].

Задля мінімізації даного негативного впливу НБУ, прийнято рішення про внесення змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 року № 368 (зі змінами) [4], щодо зниження зі 150% до 100% ваги ризику (RWA) за споживчими незабезпеченими кредитами. Це надасть банкам можливість використати накопичений капітал на часткове покриття збитків, спричинених військовою агресією рф.

За результатами 2021 року портфелі за всіма видами споживчих кредитів фізичним особам продемонстрували зростання. Значне зростання спостерігалось за автокредитами та за кредитами на товари. Динаміка та структура кредитного портфеля споживчих кредитів представлена у (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка та структура споживчих кредитів фізичних осіб

Дата	Кредити на товари	Автокредитування	Інші кредити	Всього
01.01.2018				
Обсяг, млн. грн.	111634	10432	3848	125914
Питома вага, %	88,66	8,29	3,06	100,00
01.01.2019				
Обсяг, млн. грн.	138464	13161	5019	156644
Питома вага, %	88,39	8,40	3,20	100,00
01.01.2020				
Обсяг, млн. грн.	159036	14666	6203	179905
Питома вага, %	88,40	8,15	3,45	100,00
01.01.2021				0
Обсяг, млн. грн.	155859	14860	6828	177547
Питома вага, %	87,78	8,37	3,85	100,00
01.01.2022				
Обсяг, млн. грн.	194866	19268	11691	225825
Питома вага, %	86,29	8,53	5,18	100,00
01.10.2022				
Обсяг, млн. грн.	201991		11549	213540
Питома вага, %	94,59		5,41	100,00

Джерело: складено автором на основі [3, 2].

Питома вага непрацюючих кредитів за 2021 рік знизилась, а покриття їх резервами зросло. В тому числі, суттєво скоротилась питома вага непрацюючих кредитів в державних банках, які активно здійснювали списання безнадійної заборгованості.

Протягом досліджуваного періоду споживче кредитування у банківському секторі України зростало до початку 2022 року, що представлено на (рис. 3).

Протягом 2018 року кредитний портфель споживчих кредитів банківської системи України збільшився на 24,41%, впродовж 2019 року ще приростив +14,85%. Протягом 2020 року внаслідок пандемії відбулося скорочення обсягів кредитного портфеля споживчих кредитів на -1,31%, із наступним відновлення протягом 2021 року. Річний приріст кредитного портфеля споживчих кредитів банківського сектору протягом 2021 року склав +27,19%.ї

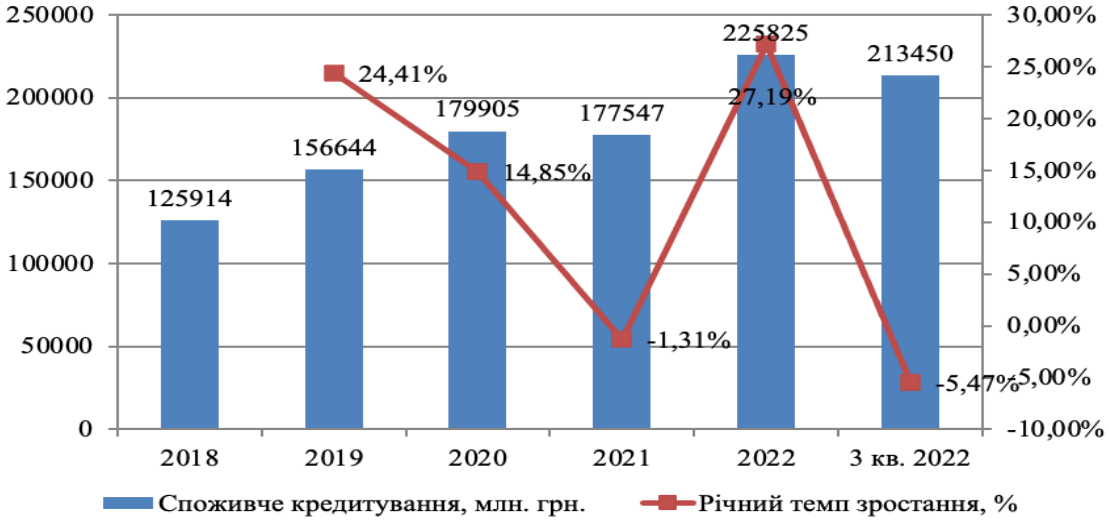

Рис. 3 Динаміка зростання обсягів споживчого кредитування банківської системи України за 2018-9 міс. 2022 роки

Джерело: складено на основі [3, 2].

У результаті дослідження узагальнено наступні висновки, що у перші місяці війни банківська система показала високу життєстійкість та стабільність. У той же час посилення макроекономічних шоків та дисбалансів має суттєвий

негативний вплив на діяльність українських банків і стан споживчого кредитування. Наразі у складному стані перебуває споживче товарне кредитування, автокредитування наразі практично заморожено. Відбувається зростання недіючих кредитів (NPLs) із подальшим негативним прогнозом. Від початку повномасштабного вторгнення росії роздрібний кредитний портфель банківського сектору України скорочується. Скорочення темпів кредитування стрімко знизило процентні доходи від роздрібного кредитного портфеля. Це може призвести до негативних фінансових результатів діяльності банківського сектору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корнилюк Р. У центрі тайфуну: банківські тренди першого півріччя 2022 року. Що відбувається у банківському секторі останні пів року та які установи є найбільш надійними? Економічна правда. 25.08.2022. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/25/690817/
2. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України). НБУ. Статистика. Фінансовий сектор. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial#1ms
3. Основні показники діяльності банків. НБУ. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1
4. Постанова НБУ «Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 № 368. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text
5. Фінансовий результат банківського сектору за 9 місяців 2022 року. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/pributok-bankivskogo-sektoru-za-9-misyatsiv-2022-roku-stanoviv-74-mlrd-grn

УДК 65.011.3:658

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Савченко Марина Василівна,
д.е.н., професор
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна
Вишневський Віталій Юрійович
заступник директора технічного (з розподілу електроенергії)
АТ «Хмельницькобленерго»
м. Хмельницький, Україна

Анотація. У роботі визначено два підходи до системи ризик-менеджменту електроенергетичного підприємства можна розглядати з двох точок зору: як системи управління та як процесу управління. Наосчно представлені системи ризик-менеджменту за обома підходами з обгрунтуванням складових. На засадах аналізу виділено чотири групи інструментів ризик-менеджменту: ухилення, локалізація, дисипація, компенсація.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, система ризик-менеджменту, принципи ризик-менеджменту, інструменти

В сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності діяльність суб’єктів господарювання зазнає впливу низки ризиків, що суттєво знижує ефективність прийняття господарських рішень і, як наслідок, конкурентоспроможність підприємств. Необхідність мінімізації впливу ризиків зумовлює виникнення потреби у створенні відповідних механізмів оцінки та управління ризиками.

Вагомий внесок у дослідження проблем ризик-менеджменту зробили іноземні та українські науковці: С. І. Наконечний, О. Л. Устенко, Е. А. Уткін,

В. В. Черкасов, Г. В. Чернова, О. Б. Шевчук, Д. А. Штефанич, О. І. Ястремська, А. П. Альгін, І. Т. Балабанов, І. Р. Бузько, В. П. Буянов, В. В. Вітлінський, Л. В. Временко, І. В. Гончаров, В. М. Гранатуров, С. З. Жизнін, М. Г.Лапуста та інші. Аналіз опублікованих праць свідчить про те, що механізм впровадження та функціонування систем ризик-менеджменту на підприємствах електроенергетичної галузі, зокрема розробка алгоритмів управління ризиками, відображено не в повному обсязі.

Ризик-менеджмент електроенергетичного підприємства є багатоступеневим процесом, який складається з виявлення, оцінки, аналізу й управління ризиком, кінцевою метою якого є запобігання або зменшення ризику.

Метою ризик-менеджменту електроенергетичного підприємства є підвищення конкурентоспроможності шляхом зменшення впливу ризику.

Ризик-менеджмент електроенергетичного підприємства включає ***стратегію*** і ***тактику*** управління. Під стратегією управління трактується напрям і спосіб використання засобів для досягнення поставленої мети. *Стратегія* дозволяє сконцентрувати зусилля на декількох варіантах рішення. *Тактика* – це конкретні методи і прийоми для досягнення поставленої мети в конкретних умовах. Завданням тактики управління є вибір оптимального рішення і найбільш прийнятних у даній господарській ситуації методів і засобів управління. Систему ризик-менеджменту електроенергетичного підприємства можна розглядати з двох точок зору: як систему управління і як процес управління. Відповідно до першого підходу система ризик-менеджменту складається з двох підсистем: керованої підсистеми (об'єкта управління) і підсистеми, що управляє (суб'єкта управління) (рис. 1). Процес взаємодії суб'єкта та об'єкта управління, тобто сам процесс управління, може здійснюватися лише за умови циркуляції певної інформації між підсистемами. Слід виділити такі основні ***принципи ризик-менеджменту*** для підприємств електроенергетичної галузі:

1. *Принцип масштабності* – електроенергетичне підприємство повинно

прагнути до найбільш повного охоплення можливих сфер виникнення ризиків.

2. *Принцип адекватної реакції* – електроенергетичне підприємство має відповідно і швидко реагувати на внутрішні і зовнішні зміни, які виражаються в реалізації ризику, тобто в тих ситуаціях, коли він стає реальністю.

3. *Принцип мінімізації* – електроенергетичне підприємство намагається мінімізувати, по-перше, спектр можливих ризиків, а по-друге, ступінь їх впливу на свою діяльність. Дії по зниженню ризику ведуться за допомогою різних заходів. Ще однією важливою обставиною є те, що жоден із них не є універсальним. Досягти оптимального співвідношення між рівнем досягнутого зниження ризику і необхідними для цього додатковими витратами можливо лише при комплексному використанні різних методів обмеження ризику.

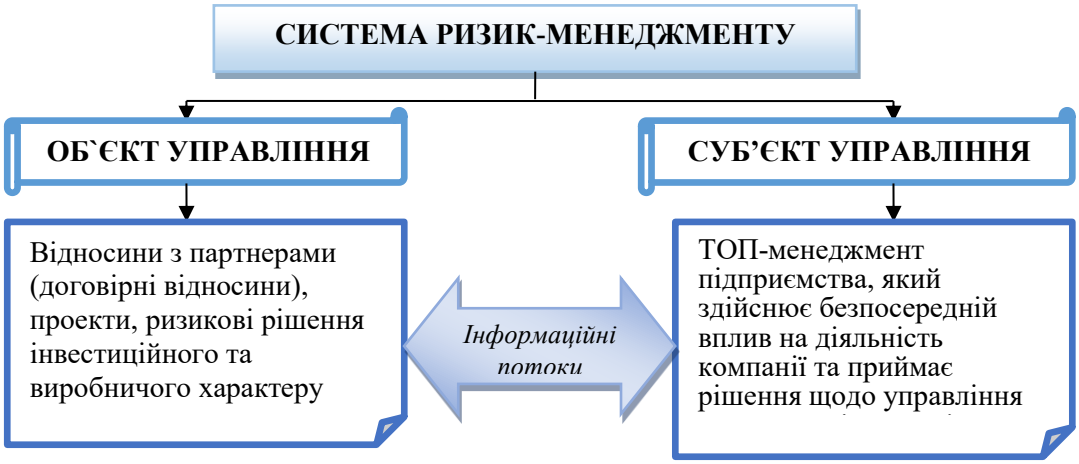

Рис. 1. Ризик-менеджмент як система управління

Джерело: побудовано автором

Сутність ризик-менеджменту як процесу управління відображено на рис. 2. На схемі для спрощення збір та обробка інформації за аспектами ризиків подані на першому етапі.

Але в дійсності зазначена робота здійснюється протягом усього періоду прийняття рішень. В міру переходу від одного етапу до іншого може уточнюватися потреба у додатковій інформації.

Система ризик-менеджменту електроенергетичного підприємства є науково-методичним комплексом заходів відносно управління підприємством, націлених на виявлення та оцінку ризику, використання специфічних прийомів

і методів з метою створення умов для стійкого функціонування електроенергетичного підприємства, задоволення потреб клієнтів, виконання вимог партнерів та забезпечення прибуткової діяльності.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що система управління ризиками є складовими забезпечення фінансової стійкості. Тому можна стверджувати, що ризик-менеджмент виступає однією із складових в системі стратегічного управління фінансовою стійкістю електроенергетичного підприємства, так як він передбачає систему, яка охоплює усі сфери діяльності підприємств та використовує комплекс методів управління ризиками (ідентифікація, оцінка, управлінський вплив та контролінг).

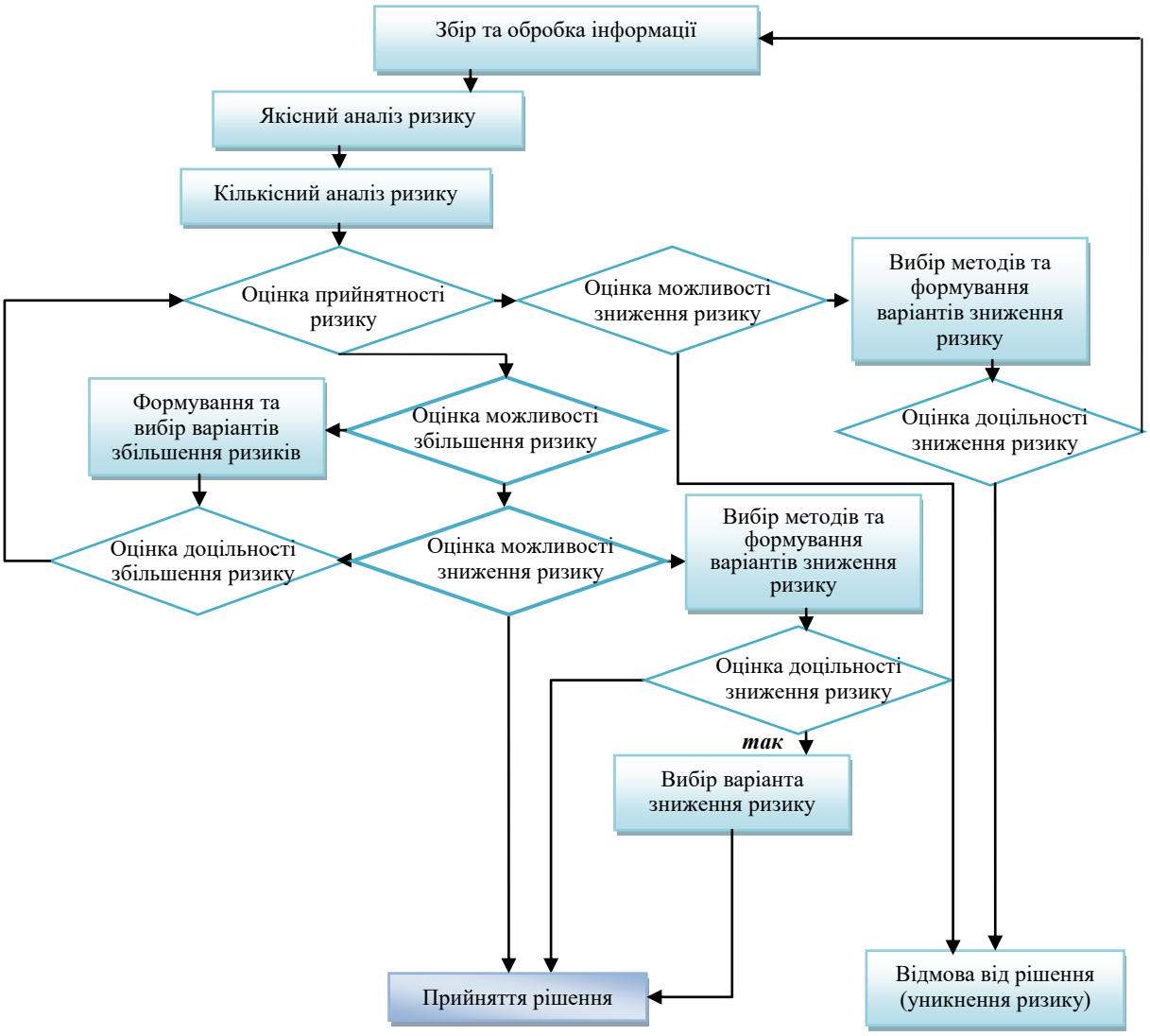

Рис. 2. Ризик-менеджмент як процес управління

Джерело: побудовано автором

Слід зазначити, що в Україні зарубіжні методології та моделі ризик-менеджменту вимагають перегляду позицій щодо прив'язки їх до існуючих економічних реалій. Тому можна сказати, що ризик-менеджмент має результативність тільки при комплексному, системному підході до виявлення та мінімізації ризиків, що впливають на фінансову стійкість.

Система ризик-менеджменту повинна включати процес прийняття рішень, подальший моніторинг ризикових позицій, порядок взаємодії суб'єктів, які сприяють забезпеченню фінансової стійкості електроенергетичного підприємства та контроль за прийнятими ризиками.

При аналізі ефективності системи ризик-менеджменту електроенергетичного підприємства доцільно використовувати як основний методологічний інструмент системний підхід – він являє собою всебічний підхід, який фокусує увагу не тільки на досліджуваному підприємстві, а і на його навколишньому середовищі. При цьому центральним поняттям системного підходу є поняття «система», яка являє собою множину елементів, що знаходяться у взаємодії, відносинах, зв'язках та завдяки цьому є цілісною. Можна сказати, що системність – це нова якість ризик-менеджменту, яка виникає завдяки зв'язкам у системі, які здійснюють перенесення властивостей кожного елемента системи до усіх інших елементів. Зазначені зв'язки мають назву інтегральних або системних. Ефективність системного підходу у формуванні положень ризик-менеджменту полягає в ефективній взаємодії між частинами системи.

Таким чином, система ризик-менеджменту являє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, кінцевою метою існування яких є мінімізація ризиків. Система ризик-менеджмент електроенергетичного підприємства має охоплювати весь внутрішньо-організаційний процес ухвалення рішень, виконання рішень і контролю за виконанням. За останні роки в галузі були розроблені спеціальні механізми управління ризиками. Проведений аналіз дозволив об'єднати підходи до управління ризиками в чотири групи і виділити в рамках кожної з груп інструменти

ризик-менеджменту (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до ризик-менеджменту електроенергетичного підприємства

Ухилення	Локалізація	Дисипація	Компенсація
Відмова від ризикованих проектів, інвестицій, ненадійних партнерів та клієнтів	Система лімітів, встановлення межі ризику	Диверсифікація, розподіл ризиків за часом (фінансове планування)	Аналітична робота, страхування, система контролю та моніторингу ризиків
Об’єкти ризик-менеджменту			
	– Фондовий ризик – Валютний ризик – Ризик невиконання з боку контрагентів	– Ризик концентрації – Ризик ліквідності	– Валютний ризик – Процентний ризик – Фондовий ризик – Ризик ліквідності

Джерело: побудовано автором

Поширеним інструментом ризик-менеджменту на українських підприємствах є система обмежень (лімітів), що дозволяє істотно підвищити рівень фінансової безпеки. Сутність встановлення лімітів полягає в обмеженні схильності до ризику визначеного об’єкта, наприклад, при управлінні портфелем фінансових інструментів можливе встановлення лімітів на обсяг портфеля, структуру портфеля в розрізі ринків, інструментів та емітентів.

Слід зазначити, що створення системи ефективного ризик-менеджменту електроенергетичного підприємства можливе лише із застосуванням всіх описаних інструментів у сукупності. Існує також низка методів мінімізації ризиків, що трактуються нами як процеси, що побічно впливають на якість організації ризик-менеджменту і управління підприємством у цілому. Одним з таких методів виступає підвищення ефективності використання кадрового потенціалу електроенергетичного підприємства.

Узагальнюючи попередній аналіз наукових підходів до побудови процесу ризик-менеджменту, можна побудувати блок-схему алгоритму системи ризик-менеджменту електроенергетичного підприємства, що відображає всі

складові (етапи) цього процесу (рис. 3).

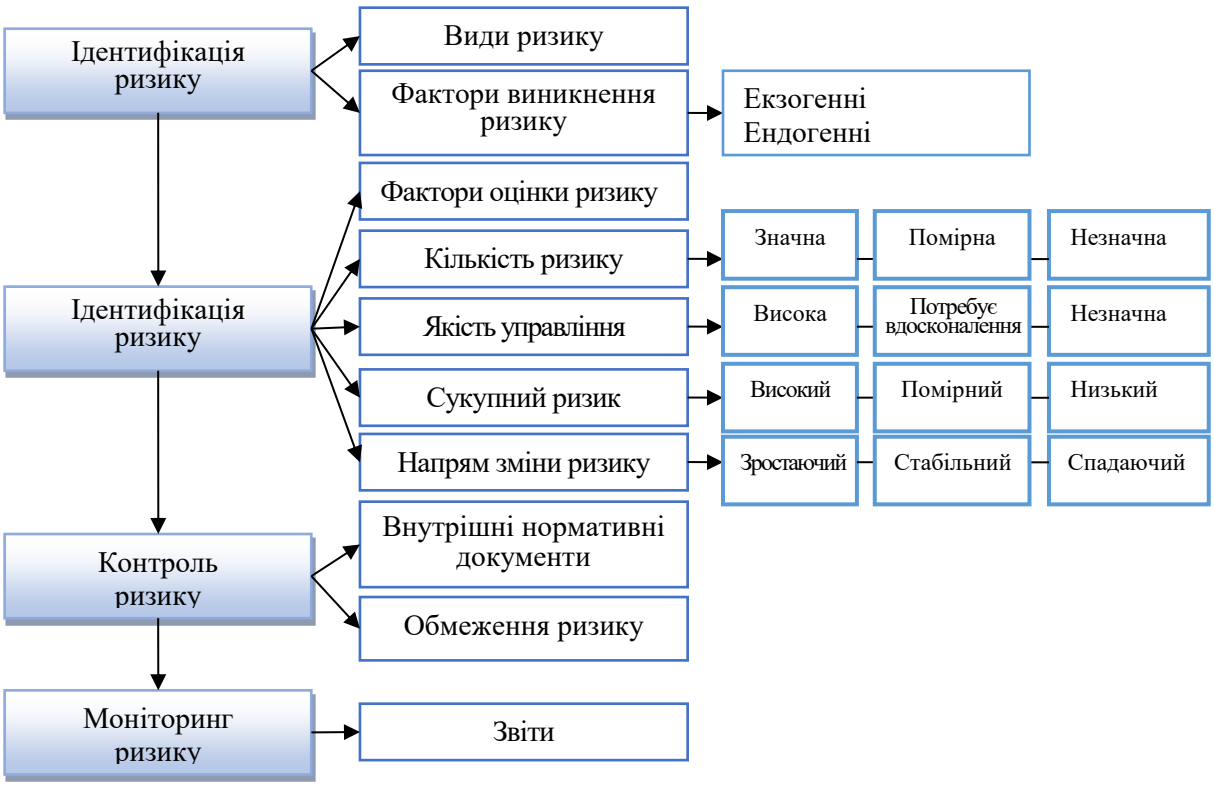

Рис. 3. Система ризик-менеджменту електроенергетичного підприємства

Джерело: побудовано автором

Наведена блок-схема розмежовує структурні елементи ризик-менеджменту та чітко відображає місце оцінки ризику електроенергетичного підприємства (предмета дослідження) у загальній системі його ризик-менеджменту.

Основною функцією системи ризик-менеджменту електроенергетичного підприємства є його захист від невиправданого ризику. Особлива увага при формуванні та впровадженні стратегії має приділятися спостереженню за параметрами потенційного ризику до розробки і прийняття рішення, а також в ході реалізації прийнятого рішення, і швидкому реагуванню у разі можливості підвищення ризику.

Висновки. Ефективність ризик-менеджменту може бути оцінена на основі співставлення значень максимально можливого, найбільш ймовірного та очікуваних збитків до і після впровадження системи ризик-менеджменту. Однак вагомого зниження ризику неможливо буде досягти без постійного використання підприємствами таких внутрішніх способів обмеження ризику, як

забезпечення якості виготовленої продукції, перевірка партнерів по бізнесу, бізнес-планування, ретельний підбір кадрів, організація захисту комерційної таємниці підприємства.

Використання запропонованого алгоритму впровадження системи ризик-менеджменту дозволить суб’єктам господарювання суттєво знизити вплив ризиків виробничого, фінансового та макроекономічного характеру і, як наслідок, – підвищити свою конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках збуту.

УДК 33

УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СКВИРСЬКОЇ РАЙОННОЇ ФІЛІЇ КИЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ЦЕНТРУ ЗАЙНЯТОСТІ)

Славінська Оксана Вікторівна
Білоцерківський національний аграрний університет,
економічний факультет, спеціальність
«Публічне управління і адміністрування», магістр
м. Біла Церква, Україна

Метою дослідження є комплексний огляд стратегії управління розвитку та удосконалення державних механізмів, органів та установ на прикладі Сквирської районної філії Київського обласного центру зайнятості.

Актуальність теми дослідження зумовлюється першочерговими цілями сучасного суспільства та держави, а саме: створення повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Об'єктом дослідження є теоретичні та практичні аспекти реалізації планування та стратегічного управління органів публічного управління та адміністрування.

Предметом дослідження є стратегія управління Сквирської районної філії Київського обласного центру зайнятості.

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні органу, що є територіальним за своєю сутністю, тому новим є зародження тенденції на подальший розгляд публічного управління та адміністрування на прикладах територіальних органів.

Використано методичні методи: аналізу й узагальнення науково-методичної літератури; метод порівняння та зіставлення; метод аналізу та

синтезу.

Виявлено основні проблеми у стратегічному плануванні органів публічного управління та адміністрування, такі, як: нестача фінансування процесу стратегічного планування, необхідність розширення спектру послуг, залучення додаткових фінансових ресурсів, забезпечення соціальної захищеності, зміцнення зв'язків з органами місцевої влади.

Зроблено висновок, що Сквирській районній філії необхідно удосконалити стратегічний план розвитку шляхом розвитку електронних послуг, розробки дієвої системи ключових показників ефективності, навчання персоналу, співпраці з органами влади, роботодавцями та населенням.

Одержані результати можуть бути використані при розробці Стратегії розвитку Сквирської міської територіальної громади і Київської області в цілому.

Ключові слова: державна служба зайнятості, стратегічні цілі Державної служби зайнятості, Стратегія розвитку Держслужби зайнятості.

На сьогодні наша держава досі перебуває в процесі формування та становлення себе, як правової держави. Україна інтегрує законодавство до рамок сучасності та рамок Європейського союзу. Актуальність теми дослідження зумовлюється першочерговими цілями сучасного суспільства та держави, орієнтирами, принципами і змістом державної політики у сфері модернізації процесу регулювання взаємовідносин між інститутами громадянського суспільства та державною владою, у тому числі, удосконалення стратегії управління розвитку державної служби зайнятості з метою створення повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад. В Україні процес децентралізації розпочато 2014 року з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Закону України «Про співробітництво територіальних громад», Закону України «Про

добровільне об’єднання територіальних громад», змін до Бюджетного і Податкового кодексів.

Стратегія взаємодії влади та громадянського суспільства в Україні має базуватися на усвідомленні владою та інститутами громадянського суспільства взаємної відповідальності перед громадянами для налагодження партнерства та щоденного виконання кожною стороною своїх завдань, які, власне, мають бути спланованими.

Враховуючи наведене, досить важливе місце займає стратегія управління державними органами, службами, установами та й стратегія публічного управління та адміністрування в принципі. Це пояснюється тим, що держава розвивається, а відтак потребує і розвитку в усіх своїх механізмах. Тому доцільним є не лише планування розвитку та діяльності, але й їх постійне удосконалення. При цьому аналіз існуючих стратегій повинен відбуватися не лише державними органами, але й компетентними стейкхолдерами, серед яких безумовно важливе місце займає наука. Саме науковий підхід дає змогу повноцінно проаналізувати існуючі теоретичні напрацювання та надати вектори удосконалення стратегічних планів.

Вагомий внесок у дослідження проблеми стратегій управління розвитку державних органів та й в цілому публічного управління та адміністрування таких науковців, як А. С. Даниленка, І. О. Дехтярьової, М. І. Козюбри, Ю. В. Ковбасюка, А. М. Колодія, О. Л. Копиленка, В.О. Котюка, В. В. Копейчикова, М. В. Кравчука, М. А. Міненка, В.І. Панасюк, І. М. Паски, Т. В. Сокольської, С. М. Серьогіна, М. В. Цвіка, Ю. С. Шемшученка, П. І. Юхименка, О. Н. Ярмиша та інших.

В умовах сучасного розвитку суспільства та розвитку демократії в нашій державі одним із критеріїв подальшого розвитку та вдосконалення окремих державних механізмів та органів є досконалість управління. Стратегічний менеджмент - один із способів ефективного управління підприємствами.

Стратегія управління включає безліч функцій та підрозділів. Саме слово "стратегія" прийшло з теорії воєнної справи. «Стратегос» у перекладі з грецької

означає «мистецтво генерала». Стратегія - це програма, план, генеральний курс суб'єкта управління з досягнення ним стратегічних цілей у сфері діяльності [1].

Існує велика кількість визначень поняття «стратегія». Наприклад, у праці з теорії ігор Фон Неймана і Моргенштерна, стратегія розглядається як повний план, який вказує на те, які вибори (ходи) буде робити гравець у кожній можливій ситуації [2]. На думку Штейнера і Майнера, стратегія - це формулювання місії організації, її намірів та цілей, політики, програми та методів їх досягнення [3]. Дослідники К. Хаттен та М. Хаттен пояснюють стратегію як шлях досягнення цілей організації. У своєму дослідженні ми спиратимемося на тлумачення Г. Мінтцберга. Він розглядає "стратегію" як комбінацію п'яти "П": плану, принципу, позиції, перспективи, прийому [4].

На перший погляд, здається, що ці поняття незалежні одне від одного і можуть існувати окремо. Але насправді вони взаємопов'язані. Кожне попереднє визначення додає щось важливе до наступного, формуючи таким чином розуміння основних принципів стратегії. Словосполученням «стратегічне управління» нині вільно оперує практично кожен менеджер. Протягом останніх трьох десятиліть теми стратегії та стратегічного управління активно досліджуються у науковій спільноті.

Стратегічне планування розвитку публічної сфери спрямоване на визначення перспективних пріоритетів та напрямів розвитку в умовах обмежених ресурсів з боку влади, бізнесу та суспільства. Стратегічний план є документом, який включає формулювання місії органів публічного управління та адміністрування, їх цілей, аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища, вироблену стратегію, послідовність дій з її реалізації.

Перш, ніж перейти до огляду питання стратегічного планування Сквирської районної філії Київського обласного центру зайнятості, розглянемо питання стратегічного планування у сучасному публічно-правовому регулюванні в принципі. Стратегічне планування не тільки забезпечує збільшення рівня узгодженості окремих складових механізму публічно-правового регулювання, а й підвищує ступінь скоординованості

зусиль суб'єктів, що беруть участь у регулюванні суспільних відносин, а також дозволяє їм враховувати одночасно велику кількість факторів, здатних істотно «коригувати» результати впорядкувального впливу на суспільні відносини, у тому числі фактор правової культури.

В основі стратегічного планування розвитку Сквирської районної філії Київського обласного центру зайнятості закладено основні напрями Стратегії розвитку Київського обласного центру зайнятості, яка своєю чергою, враховує визначальні пріоритети Стратегії розвитку Київської області на 2021 - 2027 роки [5]. На початку року Сквирська філія вносить пропозиції до загального плану та подає їх до Київського обласного центру зайнятості. Сквирська районна філія формує свої пропозиції з розвитку, враховуючи звіти з ефективності розвитку та планування попередніх періодів та співставляє їх із завданнями, що були поставлені. Нереалізовані завдання оптимізуються та, при їх актуальності, вносяться у нові пропозиції. Загалом план філії включає в себе пункти, характерні для неї, враховуючи специфіку розташування, контингенту, бази вакансій, внутрішніх елементів (персонал, рівень заробітних плат) та зовнішніх (кількість підприємств, із якими співпрацює філія, локалізовані кризові моменти, сезонність).

У Київській обласній службі зайнятості, та, відповідно, у Сквирській філії Київського обласного центру зайнятості, планують підвищити стандарти та вийти на новий рівень забезпечення підприємств кадровим потенціалом, зокрема, створити електронний кабінет роботодавця, запровадити рекрутинг з метою підбору персоналу під замовлення роботодавця оперативно та з індивідуальним підходом [6]. Також ведеться щоденна інформаційно-консультаційна підтримка роботодавців. Заходи проходять у вигляді семінарів, скайп-конференцій, виїзних заходів в ОТГ, на яких інформують про новини трудового законодавства, можливості отримання мікрогрантів на розвиток бізнесу; порядок надання компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування ВПО; важливість легалізації зайнятості тощо. «Найважливішою характеристикою нового публічного менеджменту в

новому інституціональному середовищі є зміна ролі населення, громади, які перестають бути об'єктом впливу, а стають клієнтом-користувачем, якому нові публічні інститути надають суспільні послуги» [7, с.13].

Для стимулювання розвитку підприємництва, підтримки малого та середнього бізнесу заплановано надавати повний спектр послуг для започаткування власної справи – консультації та тренінги з профорієнтації, надання консалтингових послуг у сфері бізнес-планування, ведення та розвитку власної справи, інвестиційна та кредитна підтримка, сприяння у пошуку партнерів, надання консультацій та допомоги від соціальних партнерів – і все це на безоплатній основі. Єдиний бізнес-простір – Центр розвитку підприємництва - дозволяє отримати підприємцям не тільки поради та консультації, а й сприяє у пошуку необхідних приміщень, устаткування, надає допомогу в оформленні всіх необхідних дозволів та документів.

Роботодавці мають можливість самостійно розміщувати вакансії на сайті Державної служби зайнятості, через: чат-бот Державної служби зайнятості, через заповнення форми. Одразу після модерації вакансія з'явиться на сайті і почнеться підбір кандидатів.

Сквирська районна філія Київського обласного центру зайнятості населення працює за єдиною схемою надання послуг. Клієнти мають змогу відвідати центр зайнятості та звернутися для отримання соціальних послуг передбачених законодавством, пов'язані з працевлаштуванням. Центр зайнятості створив інтегровану оперативну базу вакансій, претендентів та можливостей професійного навчання по всій країні.

За допомогою цього зона пошуку роботи розширюється і тому кожен громадянин може знайти собі роботу не тільки в межах свого місця прописки, а й в межах держави в цілому. Проаналізуємо дані щодо кількості зареєстрованих та працевлаштованих осіб; кількість громадян, які проходили профнавчання, брали участь у громадських роботах та роботах тимчасового характеру; середній розмір допомоги по безробіттю та кількість людей, які її отримували (табл. 1).

Таблиця 1

Дані Сквирської районної філії обласного центру зайнятості щодо кількості зареєстрованих безробітних та надання їм послуг

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	(січень-липень) 2022 р.
Кількість зареєстрованих безробітних	674	703	679	302
Працевлаштовано осіб	299	422	465	180
Проходило профнавчання	93	105	46	1
Брали участь у громадських роботах та роботах тимчасового характеру	172	65	11	0
Середній розмір допомоги по безробіттю	3 834	5 163	5 806	5 960
Отримували допомогу по безробіттю	225	328	347	259

Отже, бачимо, що кількість осіб, які потребують допомоги центру зайнятості має тенденцію до збільшення (проте після початку російської воєнної агресії, з 24 лютого 2022 року, кількість зареєстрованих безробітних зменшується за рахунок працевлаштування на службу у ЗСУ за контрактом). Бажання безробітних проходити професійне навчання та брати участь у громадських та тимчасових роботах з кожним роком зменшується, що можна пояснити пандемією COVID-19 з 2020 року, повномасштабним вторгненням російської федерації з 24 лютого 2022 року (постійними терористичними атаками нашої країни). Допомога в грошовій формі по безробіттю зростала протягом аналізованого періоду. Роботодавці дають можливість влаштуватись на роботу і пропонують різний спектр вакансій. За сферою діяльності найбільше зареєстровано заяв з переробної промисловості, освіти, охорони здоров’я та оптової і роздрібної торгівлі.

В основі стратегічного планування розвитку Сквирської районної філії Київського обласного центру зайнятості закладено основні напрями Стратегії розвитку Київського обласного центру зайнятості, яка своєю чергою, враховує визначальні пріоритети Стратегії розвитку Київської області на 2021 - 2027 роки [5].

У Київській обласній службі зайнятості, та, відповідно, у Сквирській філії

Київського обласного центру зайнятості, планують підвищити стандарти та вийти на новий рівень забезпечення підприємств кадровим потенціалом, зокрема, створити електронний кабінет роботодавця, запровадити рекрутинг з метою підбору персоналу під замовлення роботодавця оперативно та з індивідуальним підходом [6]. Також ведеться щоденна інформаційно-консультаційна підтримка роботодавців. Заходи проходять у вигляді семінарів, скайп-конференцій, виїзних заходів в ОТГ, на яких інформують про новини трудового законодавства, можливості отримання мікрогрантів на розвиток бізнесу; порядок надання компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування ВПО; важливість легалізації зайнятості тощо.

З 2017 року в Державній службі зайнятості відбувалися процеси реорганізації структури, під час яких більшість базових центрів зайнятості втратили статус юридичної особи та перетворилися на філії. Таке перетворення зазнав і Сквирський районний центр зайнятості. На сьогодні у Сквирській районній філії Київського обласного центру зайнятості більшість адміністративних функцій передано на обласний рівень.

Надаючи пропозиції із стратегічного плану розвитку Сквирської районної філії Київського обласного центру зайнятості неможливо обійти увагою роботу Київського обласного центру зайнятості, який визначає головні напрями діяльності філії. У Сквирській районній філії Київського обласного центру зайнятості існує чіткий та достатньо уніфікований поділ на відділи (відділ надання соціальних послуг Сквирської районної філії Київського обласного центру зайнятості та відділ взаємодії з роботодавцями Сквирського районної філії Київського обласного центру зайнятості), проте в рамках конкретних відділів розподіл функцій часто дублює виконання завдань та зони відповідальності. Через відсутність впевненості в стабільності функціонування Єдиної інформаційно-аналітичної системи в сучасних умовах воєнного стану, усі документи, пов’язані з клієнтом та роботою з ними, дублюються в електронному та паперовому варіантах.

Працівники Сквирської районної філії Київського обласного центру зайнятості є високо вмотивованими, мають значний потенціал до виконання завдань та потенційного перенавчання відповідно до нових потреб ринку праці і вимог до центру зайнятості. Проте мотивація працівників здебільшого зорієнтована на процес та виконання процедур, аніж на результат діяльності, що є наслідком відсутності розробленої чіткої преміальної системи на основі конкретних результатів. Робота працівників відбувається в умовах чіткої вертикальної структури з директивним способом внутрішньої комунікації. Більшість працівників мають високу мотивацію до подальшого кар'єрного розвитку та виявляють бажання пройти як технічні тренінги, так і тренінги з розвитку м'яких навичок: управління конфліктами, комунікація, професійне вигорання, стресостійкість, вміння організовувати та працювати з різними категоріями населення та проведення тренінгів.

Працюючи над удосконаленням стратегічного плану розвитку Сквирської районної філії Київського обласного центру зайнятості скористаємося пропозиціями, наданими за результатом Комплексного аналізу діяльності Державної служби зайнятості на національному, обласному і місцевому рівнях, проведений компанією «Сівітта Україна» у тісній співпраці із представниками Державної служби зайнятості України в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Європейського Союзу [8].

Отже, досліджуючи теоретичні аспекти формування стратегії управління в органах публічної влади, ми проаналізували теоретичні основи формування базової стратегії в органах публічної влади, охарактеризували етапи стратегічного управління для публічних установ та особливості використання інструментів стратегічного управління в публічній сфері.

На сучасному етапі, що характеризується високим ступенем невизначеності, слабкою детермінованістю та нестійкістю геополітичного, політико-правового, економічного, екологічного, соціального простору управління процесом розвитку не задовольняє вимогу вчасності виявлення та обліку факторів, що негативно впливають на виконання програм та планів що

знижує ефективність управління загалом. Отже, нагальною необхідністю є розробка нових (модифікованих) методів управління процесом розвитку, які дозволять оцінювати зміни у зазначеному різнорідному просторі з метою запобігання їх небажаному впливу на розвиток органу, що піддається стратегічному плануванню та управлінню.

Сквирська районна філія Київського обласного центру зайнятості є важливою ланкою державної служби зайнятості у Сквирській територіальній громаді. Філія створена для допомоги із працевлаштуванням та здійснення функції населення Сквирщини. Найбільш важливу роль у формуванні структурних елементів взаємодії із громадянами у Сквирській районній філії Київського обласного центру зайнятості відіграють місцеві органи праці та зайнятості. Велика кількість підприємств Сквирської громади завдяки плідній співпраці із Сквирською районною філією створили позитивну та динамічну ситуацію на ринку праці.

Загалом можна зробити наступні висновки: у процесі діяльності Сквирської районної філії Київського обласного центру зайнятості відбувається формування та професійна підготовка населення Сквирської громади для галузевої та територіальної систем господарювання. Територіальна система створює умови для формування та використання праці кожного громадянина відповідно до його спрямованості, освіти, прикладних або практичних навичок та надає як прямий, так і непрямий вплив на ефективне використання трудового потенціалу. У Сквирській філії Київського обласного центру зайнятості планують підвищити стандарти та вийти на новий рівень забезпечення підприємств кадровим потенціалом, зокрема, створити електронний кабінет роботодавця, запровадити рекрутинг, також ведеться щоденна інформаційно-консультаційна підтримка роботодавців. Заходи проходять у вигляді семінарів, скайп-конференцій, виїзних заходів в ОТГ, на яких інформують про новини трудового законодавства, можливості отримання мікрогрантів на розвиток бізнесу; порядок надання компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування ВПО; важливість легалізації зайнятості

тощо.

Сквирській районній філії Київського обласного центру зайнятості необхідно удосконалити стратегічний план розвитку шляхом: розвитку електронних послуг; вдосконалення інформування потенційних клієнтів; розробки дієвої системи ключових показників ефективності; навчання персоналу; активізації співпраці з органами влади, роботодавцями та населенням (ефективну співпрацю між Сквирською районною філією Київського обласного центру зайнятості та третіми сторонами пропонуємо налагодити за допомогою наступних ініціатив: підписання угоди між Сквирською районною філією Київського обласного центру зайнятості та Сквирською міською радою, Білоцерківською військовою адміністрацією для співпраці в рамках навчання співробітників, співпраці у пошуках роботи, розробки спільних програм місцевого розвитку на рівні міської та районної рад; прогнозування показників служби зайнятості на основі інформації отриманої від місцевих закладів профтехосвіти та вишів (Сквирське ВПУ, профтехучилища та коледжі міста Біла Церква, Білоцерківський національний аграрний університет); проведення опитувань роботодавців щодо якості послуг, отриманих від служби зайнятості. запрошення обласних служб зайнятості та представників ВНЗ і ПТУ на щорічні заходи для оцінки та аналізу сучасної ситуації на ринку праці тощо).

Органи публічного управління та адміністрування при здійсненні процесу планування мають орієнтуватися на концепцію сервісної держави, як основоположної концепції у нинішньому публічному управлінні не тільки в Україні, а й у світі.

В цілому сервісне управління передбачає вибудовування найбільш тісних політико-правових зв'язків, що характеризуються особливою специфікою взаємодії, які визначають форми і методи державного управління та засновані не тільки по вертикалі, але і по горизонтальним засобам зв'язку як з окремим індивідуумом, так і з суспільством (соціальними групами, інститутами, соціальними мережами).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Передмова. Стратегія, https://lektsii.com/1-122479.html
2. Теорія ігр і економічна поведінка, Дж. фон Нейман, О. Моргенштерн, «Наука», 1970, 983 с.
3. Beckhoff N. Erfolgswirkungen strategischer Umweltmanagementmass-nahmen («Методи стратегічного управління довкіллям та їх вплив на успіх»), Wiesbaden, 2000. p. 53.
4. Schendel D.E., Hatten K.J. "Business Policy or Strategic Management: a view for emerging discipline". In Academy of Management Proceedings, 1972, p. 56.
5. Стратегія розвитку Київської області на 2021-2027 роки, https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-kyyivskoyi-oblasti-na-2021-2027-roky.pdf
6. Київський обласний центр зайнятості звітує про свою роботу: Звіт директор Київського обласного центру зайнятості за І квартал 2022 р. https://koda.gov.ua/kyyivskyj-oblasnyj-czentr-zajnyatosti-zvituye-pro-svoyu-robotu/
7. Інституціоналізація публічного управління та адміністрування у контексті інноваційного розвитку сільських територій: теорія і практика: монографія / А. С. Даниленко, П. І. Юхименко, Т. В. Сокольська та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора, академіка НААН України Даниленка А. С . К.: Центр учбової літератури, 2018. 320 с.
8. Комплексний аналіз діяльності Державної служби зайнятості на національному, обласному і місцевому рівнях (на прикладі Донецької, Луганської та Запорізької областей), 30 жовтня 2020 р., підготовлений компанією «Сівітта Україна» у співпраці із представниками ДСЗУ в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Європейського Союзу, https://www.undp.org/uk/ukraine/publications

УДК: 657

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Слєсар Тетяна Миколаївна
к.е.н., доцент
Соляник Дмитро Олегович
студент
Національний університет
біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна

Анотація: Розглянуто основи організації обліку основних засобів на підприємствах України. Висвітлено існування різних підходів до існуючої термінології та визначення економічної сутності основних засобів в сучасних умовах. Досліджено потребу удосконалення змісту і складу носіїв інформації з обліку основних засобів. Вивчено проблеми удосконалення обліку і контролю основних засобів на пвдприємствах.

Ключові слова: основні засоби, організація обліку основних засобів, автоматизація основних засобів, первинний облік основних заасобів, переоцінка основних засобів, оцінка основних засобів

Постановка проблеми. Основні засоби займають вагоме місце в господарській діяльності підприємств. Успішне вирішення завдань управління основними засобами та обґрунтування інвестиційної політики в їх частині вимагає ефективного обліку та різнобічного використання інформації, яка надається. Надзвичайної актуальності організація обліку та управління основними засобами набувають у зв’язку з широким розповсюдженням застосування прикладних програм з обліку, аналізу, аудиту та контролю ефективності їх використання.

Одним з основних завдань обліку основних засобів є надання повної, правдивої та достовірної інформації про них. Проте інформація, яка міститься у фінансовій звітності стосовно основних засобів, не завжди є такою через

недосконалість вітчизняного законодавства та постійні зміни в ньому, саме тому питання організації та обліку основних засобів потребують подальшого дослідження.

Функціонування суб'єктів господарювання в умовах жорсткої конкуренції та економічної нестабільності робить актуальним питання раціональності організації і методики обліку та аналізу основних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема удосконалення організації обліку та контролю основних засобів є однією із найбільш досліджуваних останніми роками багатьма науковцями та практиками. Значний внесок у розвиток організації і методології бухгалтерського обліку та контролю основних засобів зробили українські та зарубіжні вчені: О. С. Бородкін, Ф. Ф.Бутинець, Б. І. Валуєв, А. М. Герасимович, М. В. Кужельний, В. Г.Линник, Ю.І.Осадчий, Н. В. Потриваєва[1], І. М. Святенко [2], В. В. Сопко, М. Г.Чумаченко, В. Ф. Мец, Є. В. Мних, Л. В. Нападовська, Ю. С. Цал-Цалко та інші.

Віддаючи належне науковим напрацюванням вчених, слід відзначити, що окремі питання удосконалення організації обліку, аналізу та контролю основних засобів в умовах переходу до міжнародних стандартів якості інформації потребують подальшого науково-практичного дослідження та уточнення.

Метою дослідження є розкриття організації та методики бухгалтерського обліку і контролю основних засобів та ефективності їх використання.

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі поняття «основні засоби» представляються, як засоби праці, що використовуються у виробництві протягом тривалого періоду. Але визначення даного поняття в трактуванні різних авторів має певні відмінності.

Крім того існують розбіжності між НП(с)БО 7 «Основні засоби» та міжнародними стандартами. Відповідно до НП(С)БО 7 «Основні засоби», «основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів і послуг,

надання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких становить більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік)» [3]. Разом з тим у Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку (IAS) 16 «Основні засоби», надане визначення: «Основні засоби – це матеріальні об'єкти, які утримують для використання у виробництві або постачання товарів чи надання послуг, для надання в оренду іншим, або для адміністративних цілей; використовуватимуть, за очікуванням, протягом більше одного звітного періоду» [4].

Варто також відмітити, що важливу роль в організації обліку основних засобів відіграє податкове законодавство. Відповідно до ст.14 Податкового кодексу України, «основні засоби являють собою матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (окрім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, автомобільних доріг загального користування, вартість яких перевищує 6 тис. грн., невиробничих основних засобів та нематеріальних активів), що призначаються платником податків для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6 тис. грн., та поступово зменшується у зв'язку з фізичним і моральним зносом і очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких із дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік») [5].

Але в нормативні документи час від часу вносять зміни і Законом України від 16.01.2020 р. №466-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» з 23 травня 2020 року змінено вартісний критерій визначення основних засобів з 6 до 20 тис. гривень [6]. Цей критерій застосовується до основних засобів, що вводяться в експлуатацію після 22 травня 2020 року.

До основних завдань організації обліку основних засобів відносять:

– правильне і своєчасне відображення в облікових регістрах придбання, внутрішнє переміщення та вибуття;

– контроль за зберіганням основних засобів;

– контроль витрат на модернізацію та ремонт основних засобів;

– достовірні розрахунки та відображення в обліку нарахованих сум амортизації;

При організації обліку основних засобів прослідковуються певні недоліки, які спричиняють негативний вплив на ефективність управління підприємствами.

І виявляються ці недоліки в процесі документування і організації, тому необхідно поліпшити первинний облік та оптимізувати ряд форм первинних документів. Форми первинних документів і реєстри аналітичного обліку основних засобів на сучасному етапі потребують введення додаткових показників, які дозволять підвищити інформативність і достовірність їх. В діючих формах первинних документів з обліку основних засобів та інвентаризаційних описах спостерігається дублювання.

Для забезпечення контролю за рухом основних засобів всім об’єктам при введенні їх в експлуатацію привласнюється інвентарні номери.

Аналітичний облік основних засобів ведеться по кожному об’єкту в розрізі:

– інвентарних об’єктів;

– видів основних засобів;

– місць їх експлуатації;

– матеріально-відповідальних осіб.

Основні засоби при багаторазовому використанні виробництва передають свою вартість на продукцію частинами в міру зносу. Для відображення зносу слід систематично проводити розподіл вартості основних засобів протягом терміну їх корисного використання на вироблювану продукцію.

Для нарахування амортизації підприємства застосовують методи, які передбачені НП(с)БО 7 «Основні засоби»: прямолінійний метод, метод

зменшення залишкової вартості, метод прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний метод і виробничий метод.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості передбачає визначення шляхом множення норми прямолінійного методу на встановлений коефіцієнт для прискорення. Для прикладу в США і Україні прийнято єдиний коефіцієнт прискореної амортизації – 2,0.

У Франції застосовують три рівні коефіцієнтів прискореної амортизації - залежно від термінів експлуатації основних засобів:

1. 1,5, якщо термін експлуатації 3-4 роки;

2. 2, 0, якщо термін експлуатації 5-6 років;

3. 2,5, якщо термін експлуатації перевищує 6 років.

При організації обліку основних засобів варто чітко організовувати процеси:

– організації обліку руху основних засобів;

– організації обліку наявності основних засобів;

– організації обліку зносу (амортизації) основних засобів.

Для цього з метою відповідального і якісного виконання робіт необхідно розробити робочу інструкцію, де чітко визначити перелік робіт і порядок їх здійснення, функції та завдання всіх членів комісії та їх відповідальність.

Також на кожному підприємстві доцільно розробити зведені графіки руху документів з обліку основних засобів. Крім того варто розробити графіки для кожного окремого документа та графіки роботи бухгалтерів з обліку основних засобів, що сприятиме ефективності організації облікової роботи.

Висновки. Бухгалтерський облік і контроль основних засобів потребує удосконалення методико-організаційних аспектів, а також узгодженості законодавчо-нормативних актів.

Першочерговими шляхами удосконалення організації обліку основних засобів є: введення додаткових показників в ряд форм первинних документів і реєстрів аналітичного обліку основних засобів, здійснення внутрішньої перевірки основних засобів уповноваженими особами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Потриваєва Н.В. Сучасні проблеми обліку основних засобів в системі діючого законодавства. Інноваційна економіка. 2014. № 3. С. 228–232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_3_34 (дата звернення: 10.10.2022).

2. Святенко І.М. Формування облікової політики підприємства відносно обліку основних засобів. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2014. № 1. С. 143–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ piprp_2014_1_34 (дата звернення: 10.10.2022).

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92. Дата оновлення: 05.01.2018. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/ laws / show/z0288-00 (дата звернення: 08.10.2022).

4. Міжнародний (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби»: Наказ Міністерства фінансів України від 01.01.2012. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_014 (дата звернення: 08.10.2022).

5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Відомості Верховної ради України. Дата оновлення: 19.04.2018. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=2755-17 (дата звернення: 10.10.2022).

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 р. № 466-IX (в редакції від 01.01.2022, № 1539-IX). Голос України від 22.05.2020. № 84

УДК 338:711.4(043):332.35.01

ВІДКРИТІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТІЙКОГО (РЕЗІЛЬЄНТНОГО) РОЗВИТКУ МІСТ У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Тарасевич Олена Вікторівна,
д.е.н., доцент, завідувачка відділу
економіко-правових проблем містознавства
Градобоєва Єлизавета Сергіївна
к.е.н., старший науковий співробітник відділу
економіко-правових проблем містознавства
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна

Анотація: Узагальнено теоретичні засади стійкого (резільєнтного) розвитку міста, проаналізовано трактування відповідних ключових термінів, включаючи співвідношення дефініцій «стійкий розвиток», «резільєнтний розвиток», «сталий розвиток». Обґрунтовано важливість та нагальну необхідність забезпечення відкритості міста у процесі його стійкого (резільєнтного) розвитку у воєнний та повоєнний періоди із визначенням відповідних позитивних економічного, соціального та екологічного ефектів.

Ключові слова: відкритість, місто, стійкий (резільєнтний) розвиток, воєнний і повоєнний періоди, повоєнне відновлення.

Проблематика забезпечення як сталого, так і стійкого (резільєнтного) розвитку міст України є на часі, про що свідчить низка стратегічних і програмних державних і місцевих документів, включаючи зокрема, Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 695, Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 «Про Цілі Сталого розвитку України на період до 2030 року» (згідно п. 11 ч. 1 якого забезпечення *відкритості,* безпеки, життєстійкості й екологічної *стійкості міст* визначено одинадцятою

ціллю сталого розвитку України на період до 2030 року), Стратегії і Програми економічного і соціального розвитку українських міст.

Дослідження проблематики розвитку українських міст має здійснюватися з урахуванням значних змін умов їх функціонування, внаслідок негативного впливу збройної агресії Російської Федерації проти України, що призвели до погіршення рівня показників соціально-економічного та екологічного стану низки міст країни до критичної межі та значно ускладнили процеси забезпечення їх розвитку необхідністю попереднього усунення руйнівних наслідків російського вторгнення. Так, згідно даним, оприлюдненим Київською школою економіки (KSE Institute), обсяг прямих збитків економіки України, спричинених наслідками збройної агресії Російської Федерації (які призвели до масового порушення ланцюжків економічної діяльності, масштабного руйнування інфраструктури, житлових і нежитлових будівель у низці зачеплених збройною агресією українських міст і населених пунктів, що, у свою чергу, спричинило виникнення загроз їх екологічній безпеці (внаслідок забруднення річок, ґрунтів, повітря тощо), завдавши шкоду соціальній, екологічний та економічній сфері міст, регіонів і країни в цілому), станом на 1 серпня 2022 р. у грошовому еквіваленті склав 108,3 млрд. дол. або 2,9 трлн. грн. і ця сума щодня зростає. Найбільшою у загальному обсязі є сума задокументованих збитків від пошкоджень та руйнувань щонайменше 129,9 тис. житлових будівель – 42,3 млрд. дол. прямих збитків через руйнування багатоповерхівок, та ще 5,4 млрд. дол. збитків завдані власникам приватних будинків; на другому місці – сума збитків від пошкоджень та руйнувань сфери інфраструктури, яка оцінюється у 31,6 млрд. дол.; збитки, завдані промисловості країни оцінюються вже у 8,8 млрд. дол. При цьому загальна потреба у фінансуванні відновлення та модернізації економіки України, за оцінками Уряду, складає 750 млрд. дол. [1].

Щодо трактування ключових термінів дослідження – *«стійкий розвиток»* і «*резільєнтний розвиток*», та співвідношення цих понять з поняттям «*сталий розвиток*», то, зокрема, за визначенням ООН, стійке місто – це місто, у якому:

досягнення у суспільному, економічному і фізичному розвитку постійні. Стійке місто, по перше, постійно забезпечене природними ресурсами, від яких залежить стійкий розвиток; по друге, підтримує довготривалу безпеку мешканців, у тому числі й від природних катастроф; по-третє, – досягає високого рівня життя при збереженні природного середовища, ресурсів і екологічної рівноваги усієї економічної й громадської діяльності городян [2]. Отже, *стійкість* розуміється як властивість або якість, що визначає здатність територіальної (регіональної) системи перебувати у стані динамічної рівноваги за наявності зовнішніх і внутрішніх впливів. Із терміном стійкості пов'язане поняття живучості, що визначається як здатність системи пристосовуватися до заданої області значень параметрів і адаптації, які зумовлюють пристосованість до змін у зовнішньому середовищі на основі зміни структури або функції системи. Критерії адаптації системи характеризують не тільки пристосованість до зміни своєї структури або до постійно змінних умов, але й наявність резервних ресурсів для таких перебудов [3].

В той час як «*сталий розвиток*» (у контексті розвитку територіальних (регіональних) систем) – це процес забезпечення функціонування територіальної (регіональної) системи із заданими параметрами в певних умовах, протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища [4].

Тобто, якщо «*сталий розвиток*» передбачає процес забезпечення функціонування територіальної (регіональної) системи в певних відносно незмінних умовах, спрямований не тільки на забезпечення оптимального розвитку галузей економіки, повну зайнятість населення і зростання рівня його життя на основі раціонального використання природних ресурсів з дотриманням екологічних обмежень, спрямованих на збереження природних комплексів країни та її регіонів і міст для майбутніх поколінь, а й на систематичне покращення результатів у динаміці, то «*стійкість»* як

специфічна якість досягається в результаті подолання дії різних факторів і не є даністю територіальної системи на тривалий період часу. При цьому як поняття «*сталий*», так і «*стійкий*» розвиток передбачають єдність трьох його складових – економічної, екологічної і соціальної – та досягнення відповідних ефектів в процесі забезпечення як сталого, так і стійкого розвитку.

Проаналізувавши різні підходи до визначення поняття «резільєнтність», можна стверджувати, що, залежно від фокусу та предмету дослідження, резільєнтність може розглядатися і як певна характеристика особистості, притаманна тій або іншій людині, і як динамічний процесс. Для цілей дослідження найбільш прийнятним є визначення понятя «резільєнтність», наведене у науковій праці А. Мастена, згідно якому *резільєнтність* – це здатність (потенційна або проявлена) динамічної системи успішно пристосовуватися до порушень, які загрожують функціонуванню системи, життєздатності або розвитку; позитивна адаптація або розвиток у контексті негативного впливу [5].

Отже, *резільєнтний розвиток міста* можна визначити так*:* це потенційна або проявлена здатність міста успішно пристосовуватися та адаптуватися до негативного впливу чинників зовнішнього середовища (на кшталт, збройні агресії, воєнні конфлікти, стихійні лиха, пандемії та інші кризові явища руйнівної дії), утримуючи, стабілізуючи та / або покращуючи показники розвитку усіх сфер життєдіяльності та міської економіки (промисловість, будівництво, сфера житлово-комунальних послуг, соціальна сфера, сільське господарство тощо) у динаміці.

Тобто, поняття «*стійкий розвиток*» і «*резільєнтний розвиток*» є в певному ступені тотожними та характеризують так би мовити ситуаційний розвиток міста, його потенційну або проявлену здатність утримувати стан, що не погіршується, і досягати позитивної динаміки показників розвитку усіх сфер життєдіяльності та міської економіки, наскільки це представляється можливим за умов негативного впливу.

Таким чином, з введенням в Україні воєнного стану в умовах триваючої

збройної агресії Російської Федерації проти України та спричинених цим значних масштабів руйнівного мілітарного впливу на українські міста в даний час нагальним завданням постає забезпечення їх стійкого (резільєнтного) розвитку.

Процеси забезпечення стійкого (резільєнтного) розвитку міст України у воєнний і повоєнний періоди потребують певних змін і перетворень на державному, регіональних і міських рівнях, спрямованих на досягнення стабілізації соціо-еколого-економічної ситуації в зачеплених збройною агресією Російської Федерації українських містах, та забезпечення стійкого (резільєнтного), а в перспективі й сталого розвитку решти міст та України в цілому, і мають ґрунтуватися на принципах відкритості. Адже, *прозорість, підзвітність та верховенство права* (*Transparency, accountability and rule of law*), а також *прозорість публічних даних* виступають одними з найголовніших принципів повоєнного відновлення як українських міст, так і країни в цілому, згідно відповідно підсумкової Декларації, ухваленої в Лугано (за результатами Міжнародної конференції (4-5 липня 2022 р., Швейцарія)) [6], та Плану Відновлення України «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій», спрямованого на прискорення стійкого економічного зростання [7].

Відкритість міста являє собою його стан, який характеризується здатністю забезпечувати прозорість і підзвітність процесу міського управління та урядування зі створенням передумов залучення громадян до участі у політичному та соціо-еколого-економічних процесах у місті (включаючи партицитипаторне бюджетування, громадський контроль, електронне урядування); доступність міських послуг із використанням смарт-технологій, цифровізації, діджиталізації; інклюзивність міського простору (в т.ч. формування безбар’єрного середовища для людей (мешканців та відвідувачів міста) з обмеженими можливостями), що сприятиме підвищенню рівня та комфортності життя населення, зростанню ефективності діяльності суб’єктів господарювання міської економіки та поліпшенню якості послуг, що надаються

у місті.

Отже, забезпечення відкритості, що виступає в даний час важливою ознакою сучасного міста, створюватиме передумови якомога скорішого відновлення зачеплених збройною агресією Російської Федерації українських міст і стійкого (резільєнтного) розвитку решти міст та України в цілому і таким чином дозволить усім стейкхолдерам (органам державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання та мешканцям міст) отримати від цього позитивні ефекти:

соціальний: з одного боку, забезпечення відкритості міст справляє безпосередній вплив на формування довіри городян і позитивне ставлення членів територіальної громади до представників міської влади як на регіональному, так і на місцевому рівнях, а з іншого, – сприяє зростанню добробуту, якості та комфортності життя мешканців міст, завдяки поліпшенню умов життєдіяльності за рахунок підвищення доступності та якості міських послуг (житлово-комунальних, соціальних, адміністративних, освітніх, медичних тощо), поліпшення екологічного стану міст і дотримання екологічних прав населення, а також зростання результативності управлінських рішень, прийнятих місцевою владою на засадах відкритості, прозорості, підзвітності, зрозумілості та публічності;

економічний: підвищення ефективності міської економіки, завдяки запровадженню політики відкритості міст, за рахунок налагодження результативної співпраці громадян і органів місцевої влади, запровадження інноваційних механізмів участі мешканців міст у вирішенні місцевих проблем, забезпечення прозорості місцевих бюджетів (доступність інформації щодо виконання бюджету, формування та витрачання бюджетних коштів), бюджетів участі або партисипативних бюджетів (можливість для мешканців міста подати власні проєкти та отримати фінансову та іншу підтримку з метою втілення ідеї), зменшення нерівності, структурної перебудови та відродження слаборозвинутих міст і регіонів, поширення інноваційних рішень і smart-технологій в усіх сферах господарювання та управління містом;

екологічний: забезпечення відкритості міст справляє безпосередній позитивний вплив на поліпшення стану довкілля та зміцнення екологічної безпеки міст, завдяки прозорості місцевої екологічної політики (включаючи доступність інформації щодо міських екологічних проблем та стану їх вирішення, щодо результатів здійснення оцінки мілітарного впливу на довкілля міст та його майбутнього повоєнного відновлення тощо), публічності та оперативності владних управлінських рішень екологічної спрямованості, а також підзвітності відповідних міських органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування шляхом запровадження системи електронного врядування та автоматизованих інформаційних систем екологічних даних.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальна сума прямих задокументованих збитків зросла до $108.3 млрд, мінімальні потреби у відновленні зруйнованих активів — $185 млрд. *Київська школа економіки*. *Офіційний сайт*. 2 Серпня 2022. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-zrosla-do-108-3-mlrd-minimalni-potrebi-u-vidnovlenni-zruynovanih-aktiviv-185-mlrd/?fbclid=IwAR2nxH_ROIZswTJe1qEp1vVuQoJ9Evlu7eiXC1Vmvb55bOgATdRoNkr_OlI (дата звернення: 22.11.2022).

2. ООН – ХАБИТАТ – Программа ООН по развитию населенных пунктов. *United Nations. Official website*. 2022. URL: http://www.un.org./ru/ga/habitat (дата звернення: 22.11.2022).

3. Жученко А. М. Поняття сталого розвитку в сучасній економіці. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського.* 2016. Вип. 13. С. 431–434. URL: http://global-national.in.ua/archive/13-2016/86.pdf (дата звернення: 22.11.2022).

4. Радишевська З. М. Поняття та структура принципу сталого розвитку. 10.06.2016. URL: http://www.polukr.net/uk/blog/2016/06/ponjatja-ta-struktura-principu-rozvitku/ (дата звернення: 22.11.2022).

5. Masten A. Ordinary magic: resilience in development. New York: The Gulford press, 2014. 308 p.

6. В Лугано затвердили сім принципів процесу відновлення України. *Дзеркало тижня. Офіційний сайт*. 05.07.2022. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/v-luhano-zatverdili-sim-printsipiv-protsesu-vidnovlennja-ukrajini.html (дата звернення: 22.11.2022).

7. План відновлення України «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій». *Офіційний сайт*. 2022. URL: https://recovery.gov.ua (дата звернення: 22.11.2022).

УДК-33

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА ТОВ "ДІФЛОН"

Штогрін Владислав Андрійович
студент
Українська інженерно-педагогічна академія
м. Київ,Україна

Організаційний прогрес виявляється у вдосконаленні діючих та застосуванні нових методів та форм організації виробництва та праці, елементів господарського механізму. Для здійснення виробничого процесу необхідне його матеріально-технічне забезпечення та відповідна організація – правильне та ефективне поєднання живої праці (працівників) із речовими елементами виробництва (гарматами та предметами праці) та нематеріальною складовою (енергія та інформація). На нашу думку, організаційні аспекти розвитку організації виробництва доцільно розглядати диференційовано на макрорівні, мезорівні та мікрорівні. На думку більшості дослідників, у сучасних умовах матеріальною базою реформування організації виробництва у розвинених країнах є зміна технологічного устрою. Розвиток організації виробництва, у Росії насамперед зумовлено становленням інноваційної економіки. Сучасні дослідники сходяться на думці, що найбільш пріоритетними тенденціями розвитку організації виробництва на макрорівні в сучасних умовах є [4], [6], [7], [9]:

1. Модернізація та випереджальний розвиток високотехнологічного сектора. Найпрогресивнішими напрямами розвитку є біотехнології, нанотехнології, фотоніка, оптоелектроніка.

2. Реструктуризація енергосектору, перехід до енергозберігаючого типу відтворення, освоєння принципово нових технологій генерації, передачі та використання енергії. Пошук, дослідження та розробка напрямів впровадження нетрадиційних джерел енергії становлять науково-практичну базу розвитку

організації у сучасних умовах [7], [4].

3. Розвиток споживчого сектора промисловості з урахуванням CALS-технологій (Computer Aided Logistic Support – комп'ютерна підтримка поставок), що становить єдину стратегію уряду та промисловості, що концентрується на перебудові існуючих бізнес-процесів у високоавтоматизований і інтегрований процес управління життєвим циклом. Головною метою CALS є скорочення часу просування ринку, скорочення вартості і підвищення якості протягом усього життєвого циклу виробів [7].

Особливості формування нового технологічного укладу та інноваційної економіки на мезорівні визначили такі тенденції розвитку організації виробництва.

1. Основною сучасною тенденцією організаційного розвитку промислових підприємств є прискорення темпів розвитку окремих суспільних форм організації виробництва, заснованих на децентралізації, кооперуванні, конверсії, диверсифікації та переході на нові форми взаємодії із зовнішніми контрагентами, що визначає подальший розвиток організації виробництва на мезорівні.

2. Інтеграція держави та промислового сектора.

Як показує досвід промислово розвинених країн, високотехнологічні галузі, особливо оборонні, можуть існувати лише за підтримки держави [1]. Практична реалізація організаційних взаємозв'язків «підприємство - держава» під час переходу до інноваційної економіки та мережевого виробництва потребує створення політико-правових стандартів у галузі інноваційної, інвестиційної та господарської активності підприємства.

3. Перехід до мережевої економіки.

Однією з характерних рис техніко-економічного розвитку в сучасних умовах є перехід до мережевої економіки, що характеризується ключовою роллю знань та інформації як продуктивних сил, розвиненою конкуренцією, просторовим та тимчасовим стисненням та наявністю "мережевого ефекту". Таким чином, одним із напрямків розвитку машинобудівної промисловості є

утворення виробничих мереж. Базовою одиницею галузі має стати мережне підприємство – організація, в основі якої лежить безперервне взаємне спілкування всіх учасників бізнес-процесу, юридично та економічно самостійних одиниць [6].

4. У межах початку мережного виробництва відкриваються широкі змогу об'єднання сфер виробництва та НДДКР як лише на рівні окремого підприємства, а й у рамках галузі. Найбільш поширеним інструментом досягнення цієї мети в сучасних умовах є створення галузевих інноваційних інститутів, науково-технологічних центрів та інжинірингових фірм.

Особливості формування нового технологічного устрою та інноваційної економіки на мікрорівні визначили такі тенденції розвитку організації виробництва.

1. Підвищення безперервності та гнучкості виробництва, перехід до гнучких виробничих систем, що забезпечують пристосування виробничої інфраструктури до інноваційних проектів, змін вимог ринку та зовнішньої кон'юнктури.

2. Підвищення узгодженості в тривалості та продуктивності всіх взаємопов'язаних підрозділів виробництва та поєднання їх за потужністю.

3. Раціоналізація організації потоку та використання засобів виробництва на основі застосування логістичних принципів в організації виробничих процесів.

4. Раціоналізація елементів господарського механізму - планування, прогнозування, матеріально-технічного забезпечення, науково-технічного обслуговування виробництва на основі сучасних інформаційних технологій та прикладних програмних продуктів.

5. Однією з найважливіших проблем у сучасних умовах є досягнення для підприємства принципу конструктивності, який забезпечує орієнтацію виробництва на інновації. Наявність достовірної зворотної інформації за кінцевими результатами виробництва, що досягаються, дозволяє виробити конструктивні пріоритети безпосередньо в процесі виробничої діяльності і тим

самим забезпечити замкнуту систему управління за схемою: інновації - інвестиції – виробництво – моніторинг кінцевих результатів - інновації [9].

6. Збільшення самостійності, автономності підрозділів, що забезпечує зростання зацікавленості зрештою.

Техніко-технологічні аспекти розвитку організації виробництва є основою технологічного прогресу та технічного переозброєння виробництва, орієнтованих на кінцеві результати господарської діяльності за рахунок техніко-технологічних нововведень. Розвиток технічної сфери виробництва одна із найбільш затребуваних напрямів і включає у собі найбільше тенденцій вдосконалення організації виробництва:

1. Забезпечення мобільності щодо застосування нових досягнень науки і техніки, новітньої технології та обладнання, самооновлення.

2. Поглиблення технологічної спеціалізації виробництва, скорочення серійності, індивідуалізація продукції, що випускається.

3. Забезпечення найкоротшого виробничого циклу виготовлення виробів.

4. Забезпечення малого енергоспоживання, високого коефіцієнта використання сировини та машин на основі використання концепції ощадливого виробництва.

5. Забезпечення високої надійності роботи машин, обладнання та всього підприємства шляхом використання самодіагностики, що попереджає вихід обладнання з ладу або забезпечує відтворення. оновлення його роботи у найкоротші терміни.

6. Постійне ускладнення конструктивно-технологічних характеристик виробів, що випускаються, та їх функціональних параметрів.

7. Прагнення до забезпечення високого ступеня гнучкості переходу на виробництво нової продукції та пристосовності до постійно мінливої продукції та зростаючої багато номенклатурності на основі розвитку системи комплексної підготовки виробництва.

8. Перехід до імітаційного моделювання випробувань зразків виробів та

виробничих процесів з метою скорочення термінів технологічної підготовки виробництва та підвищення гнучкості переходу на нову продукцію [1].

До технологічних аспектів розвитку організації виробництва належать:

1. Використання ресурсозберігаючих технологій.

У сучасних умовах першочергового значення набуває дотримання концепцій ощадливого виробництва та гармонійного виробництва, що дозволяє використовувати на машинобудівних підприємствах інструментарій, що поєднує досягнення маркетингу, логістики, реінжинірингу та сучасних інформаційних технологій при вирішенні організаційних проблем раціонального використання всіх видів ресурсів [9].

2. Перехід до використання безвідходної технології, повної утилізації відходів шляхом перетворення стружки на вихідний матеріал, вироблення вторинної сировини або побічної продукції.

3. Відмова від диференціації обробки деталей та збирання виробів у декілька операцій та перехід до централізації обробки та збирання в одну операцію, на одному верстаті, на одній обробній або складальній системі.

4. Впровадження CALS – технологій.

Технології, стандарти та програмно-технічні засоби CALS забезпечують наступні переваги машинобудування:

• можливість паралельного виконання складних проектів кількома робочими групами (паралельний інжиніринг) на стадіях проектування та виробництва, що суттєво скорочує час розробок;

• різке зменшення кількості помилок та втрат, що призводить до скорочення термінів реалізації проектів та суттєвого підвищення якості виробів;

• поширення засобів та технологій інформаційної підтримки на післявиробничих стадіях життєвого циклу виробів;

• розширення та вдосконалення коопераційних зав’язків між підприємствами, що беруть участь у процесах життєвого циклу виробів [7].

5. Використання мікроелектроніки та наноелектроніки у технологіях

машинобудування. На даний момент відбувається заміщення механіки електронікою у всіх галузях виробництва. У свою чергу механіка набуває все більш "електронних" рис: високу зносостійкість, мікроскопічні розміри і низькі ціни в розрахунку на один елемент. Проекти, що орієнтуються досягнення мікромеханіки, відрізняються надзвичайно високою ефективністю у відношенні з відносно низькими цінами, хоча розміри конструктивних елементів залишаються відносно великими, якщо їх порівнювати з об'єктами нанотехнологій [6].

Соціальні аспекти розвитку організації виробництва загалом спрямовані на підвищення використання особистого трудового потенціалу:

1. Розвиток системи соціально-професійної адаптації новоприйнятих працювати осіб з урахуванням застосування сучасних соціально-психологічних методик.

2. Встановлення прямої відповідності результатів та оплати праці, використання коефіцієнта трудової участі.

3. Перехід до використання концепції якості трудового життя: покращення соціально-побутових умов життя працівників для задоволення всіх вимог збереження здоров'я людини, безпеки та гігієни праці, організація вільного часу.

4. Ліквідація у межах можливої фізичної праці та максимальна комп'ютеризація. Електронізація виробництва та праці насамперед передбачає розвиток засобів зв'язку та інформатизацію виробництва, що також забезпечує підвищення оперативності та результативності зворотного зв'язку з керівництвом.

5. Відмова від принципу вузької спеціалізації та глибокого поділу праці, перехід на поєднання професій та делегування повноважень.

6. Передача працівникам частини функцій з управління виробничим та трудовим процесами для підвищення мотивації, зацікавленості у результатах праці.

7. Розвиток культури праці.

Економічні аспекти розвитку організації виробництва у сучасних умовах пов'язані з управлінням витратами на виробництво та результатами виробничої діяльності.

1. Економічний розвиток організації виробництва в сучасних умовах, на думку дослідників, ґрунтується на переході до народногосподарського підходу: при впровадженні інновацій на підприємстві повинні враховуватися результати не лише за місцем застосування нововведень, а й у суміжних галузях з позиції їх впливу на кінцеві показники розвитку економіки у галузі та в країні в цілому.

2. Найважливішим аспектом економічного розвитку організації виробництва стає перехід на сучасні форми організації внутрішньовиробничих економічних відносин. Використання госпрозрахункових відносин між підрозділами підприємства або між окремими підприємствами виробничої мережі дозволяють організувати виробництво в рамках центрів прибутку з формуванням самостійного балансу. Передача функцій оперативного управління виробництвом у центри прибутку дозволить спростити систему управління виробництвом та фінансами загалом та забезпечить матеріальну зацікавленість підрозділу.

3. У сучасних умовах в Україні на першому плані виходять проблеми інвестиційного забезпечення організації виробництва, і з основних тенденцій у цій галузі є створення інвестиційних консалтингових центрів і розробка інвестиційної політики у сфері організації виробництва. Як показує практика промислових підприємств, недостатньо висока віддача на інвестиції та незначний вплив на продуктивність часто мають місце тому, що ці інвестиції спрямовуються на скорочення витрат на робочу силу, хоча ці витрати становлять у багатьох галузях вже менше 15%. Непрямі, матеріальні витрати та витрати на використання обладнання відіграють значно більшу роль.

У сучасних умовах виділяють такі екологічні аспекти розвитку організації виробництва:

1. Забезпечення безпеки довкілля.

2. Однією з основних тенденцій екологічного розвитку організації

виробництва є перехід до концепції «зеленого товару», що передбачає скорочення витрат сировини та упаковки, використання вторинних матеріалів, зменшення витрат дефіцитних природних ресурсів, збільшення терміну життя товару, можливість переробки, ремонту та утилізації товару.

3. Впровадження екологічного моніторингу виробництва є найважливішим напрямом розвитку організації виробництва у сфері екології. На шкідливих виробництвах здійснюється перехід до безвідходного виробництва або мінімальних обсягів відходів, величина яких чітко контролюється фахівцями з охорони навколишнього середовища та інженерами-екологами [8]. На основі вищевикладеного слід зазначити, що зазначені напрями та тенденції розвитку організації виробництва у сучасних умовах зумовлюють отримання, відтворення та реалізацію інновацій у різних сферах організаційної діяльності, викликаючи прогресивні та якісно нові зміни та, отже, характеризують матеріально-технічну базу техніко-кономічного розвитку на сучасному етапі та новий технологічний уклад.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базюк В. Р., Лагдан А. В. Фінансова політика України: сутність та проблеми розвитку. URL: http://ukrlogos.in.ua/documents/18_04_2018_169.pdf.

2. Гудзь О. Є. Діагностика та управління фінансовим потенціалом підприємства. *Облік і фінанси*. 2015. № 1. С. 71-76.

3. Гудзь Ю. Ф. Фінансовий потенціал переробних підприємств АПК та методи оцінки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_11/65.pdf. (дата звернення: 28.04.2022).

4. Клімова С. М. Розвиток наукової думки щодо сутності фінансів. *Держава і ринок*. Харків, 2019. с. 112-119.

5. Когут Ю. М. Сучасні проблеми та шляхи вдосконалення фінансової системи України. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Випуск 28, частина 1, 2019. с. 153-158.

6. Корнійчук Г. В. Характеристика фінансового потенціалу підприємства

як економічної категорії. Економіка АПК. 2016. № 11. С. 44-49.

7. Радіонов Ю. Д. Фінансова політика та проблеми ефективності її реалізації в Україні. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Npndfi_2014_4_4%20 .pdf.

8. Рубаха М. В., Брездень Н. І. Фінансова політика держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів. URL: http://global-national.in.ua/archive/21-2018/108.pdf.

9. Саух І. В. Фінансовий потенціал підприємства: принципи та особливості його формування. Бізнес-Інформ. 2015. № 1. URL: http://www.businessinform.net/ (дата звернення: 28.04.2022).

10. Селіверстова Л. С., Адаменко І. П. Фінансова політика в умовах інституційної економіки. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2018/5.pdf.

11. Сіташ Т. Д. Фінансова політика держави: прагматика та проблематика. URL: http://acadrev.duan. edu.ua/images/stories/files/2015/6.pdf.

12. Танклевська Н. С. Удосконалення державної фінансової політики. URL: http://dspace.nbuv.gov. ua/bitstream/handle/123456789/5896/06Tanklevsjka. pdf?sequence=1.

13. Тарасова О. В. Фінансова політика і бюджетна безпека України. URL: file:///C:/Users/user/ Downloads/869-2208-1-PB.pdf.

14. Формування фінансового потенціалу підприємства / Г. О. Партин та ін. Ефективна економік. 2016. № 1 URL: http://www.economy.nayka.com.ua/. (дата звернення: 28.04.2022).

15. Чобіток В. І., Астапова О. В. Розробка стратегії управління фінансовим потенціалом підприємств. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2015. URL: http://btie.kart.edu.ua/article/view/51137. (дата звернення: 28.04.2022).

16. Череп А. В. Проблеми визначення фінансового стану підприємств в умовах фінансової кризи / А. В. Череп, Л. А. Кириченко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6. – С. 233–236.

УДК 339.1

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

Ярема Олег Романович
к.е.н, доц.
Яковець Ірина Вікторівна
Студент
Львівський національний університет
ім. Івана Франка
м. Львів, Україна

Анотація: Логістична діяльність у сфері електронної торгівлі спирається на інформаційні технології, що забезпечують реалізацію замкненого комерційного циклу, включаючи замовлення товару, здійснення платежів, контроль та участь підприємства торгівлі у ланцюзі поставки товару і здійснюються на основі електронного документообігу та обумовлюють перехід прав власності чи прав використання від однієї юридичної особи до іншої

Ключові слова: електронна торгівля, ефективність, логістика.

В сучасному світі електронні технології набувають стрімкого розвитку та активно розвивається новий напрям бізнесу – електронний. У сучасних реаліях успіх електронної логістики є однією з найважливіших областей у всьому світі для здобуття конкурентної переваги та швидшого зростання бізнесу. Оскільки логістика є стратегічно важливою для більшості галузей, вона є ключовим фактором для досягнення конкурентних переваг та досягнення успіху в конкурентному середовищі.

Враховуючи активний розвиток міжнародної електронної торгівлі актуальним постає питання системного дослідження розвитку міжнародної електронної торгівлі та механізмів її логістичного забезпечення [1].

Питаннями логістичної діяльності у сфері електронної торгівлі займалися вітчизняні та іноземні науковці, як Батрименко В. В., Бергер А. Д., Галета А. С.,

Ільченко Н. Б., Фреюк О. В., Омельченко О. В., Тертичний Я. С., Яценко О. М., Грязіна А. С., Шевчик О. О. та інших.

Електронна комерція вже не є новим явищем у більшості країн світу, що активно розвиваються, але в Україні вона ще не набула такого рівня розповсюдження. Окрім того, в умовах сучасних реалій електрона комерція тісно пов'язана з електронною логістикою, яка фактично забезпечує її ефективність, завдяки застосуванню сучасних методів комунікації, розповсюдженню інформації за різними каналами зв'язку, застосуванню надійних служб доставки тощо. Тому доцільним є розгляд сутності електронної комерції та її взаємозв'язок з е-логістикою у сучасних умовах розвитку інформаційних технологій [3].

Існує декілька визначень поняття електронної логістики:

- Е-логістика - ефективне управління інформацією та співпраця усіх учасників ланцюга на підставі швидкого і докладного передавання інформаційного потоку з пунктів роздрібної торгівлі, які пересилають дані в узгодженому інформаційному стандарті до постачальника - виробника вихідної сировини
- Е-логістика - процеси що забезпечують доставку товарів, придбаних через інтернет до покупців.
- Е-логістика – це одна із форм е-бізнесу, яка концентрується на таких питаннях: постачання товарів, необхідних для належного функціонування компанії, складування та транспортування, розподілу готової продукції для визначених торговців і споживачів, просування і пропозиції певного асортименту продукції, обслуговування замовлень, пошуку нових постачальників і клієнтів, оплати замовлень.
- Е-логістика – це механізм автоматизації, який забезпечує інтегрований комплексний підхід в управлінні ланцюгом поставок серед учасників логістичних процесів.

На теперішньому етапі розвитку логістичної діяльності доречно оцінити ефективність логістичних ланцюгів, використавши при цьому такі показники:

- показники ефективності функціонування та управління логістичною діяльністю (логістичні витрати, тривалість логістичного циклу, оборотність об'єктів, ступінь ризику, пов'язаний з потоками руху, ефективність системи, рівень використання фінансових ресурсів);
- показники, що визначають ефективність окремих логістичних ланок роботи ланцюга поставок (склад, управління запасами, тощо);
- показники оцінки ефективності управління логістикою з точки зору споживача (швидкість замовлення, надійність продавця, можливість зміни параметрів придбаної продукції, можливість задовольнити попит, повернення).

Зважаючи на те, що сучасний ринок є ринком споживача, то варто вивчати ефективність управління логістичною діяльністю, починаючи з учасника, який найближчий до кінцевого споживача. Ефективність ланцюжка поставок виражається в двовимірній системі показників − якість логістичних послуг і ціна логістичних послуг. Врахувати взаємний вплив часткових показників логістичних послуг на загальний рівень можна із використанням мультиплікативної моделі комплексного показника рівня логістичних послуг споживача компанією електронної комерції [2].

Характерними підходами до оцінки ефективності діяльності є:

- цільовий підхід – ступінь досягнення мети.

Цільовий підхід дає змогу порівняти отримані результати з поставленими завданнями; орієнтує на досягнення цілей; вказує на доцільність отриманих результатів. До недоліків можна віднести: наявність складної системи цілей, що ускладнює процес вимірювання ступеня їх досягнення; можлива суперечливість та неузгодженість поставлених цілей.

- еталонний підхід – ступінь відповідності еталону.

Даний підхід допомагає визначити сильні та слабкі сторони підприємства; націлює на досягнення еталонного рівня. Недоліками є складність у використанні через обмежений доступ до інформаційного потоку; неможливість врахування змін зовнішніх явищ.

- баланс інтересів – досягнення балансу інтересів зацікавлених

сторін.

Переваги: націлений на досягнення взаємовіддачі сторін; враховує інтереси сторін. До недоліків можна віднести: ускладнення в досягненні балансу інтересів через різноплановість; складність оцінити задоволеність; не включаються витрати ресурсів; не враховуються отримані результати.

- вартісно-орієнтований підхід – підвищення вартості підприємства.

Дає змогу вартісно оцінити досягнення; орієнтується на досягненні мети. Недоліки: складність визначення пріоритетів в напряму діяльності, що дозволило б підвищити вартість підприємства; необхідність врахування фактору часу; складно визначити та виокремити витрати в ході роботи.

- операційний підхід – співставлення результатів та витрат.

До переваг можна віднести: орієнтація на найбільш ефективне використання ресурсів; дає змогу співставити витрати, які понесені на досягнення. Недоліками є необхідність врахування фактору часу та складність виокремити витрати в ході роботи.

- системний підхід – результативність підприємства як системи.

Перевагами є: дає змогу відобразити багатогранність управління в цілому; враховує взаємини підприємства з зовнішнім середовищем; акцентує увагу на об’єкті управління, що може бути представлений послідовністю «вхід- процес–вихід»; враховує зв’язки між складовими підприємства як системи; дає можливість оцінити ефективність за допомогою узагальнюючого показника, що охоплює різні аспекти управлінської діяльності. Недоліками є: відсутність єдиного погляду на виокремлення складових ефективності; зміна критеріїв при зміні часу за якими відбувається оцінювання.

У якості оціночного критерію виділяють рівень логістичного обслуговування за параметрами:

- гарантія поставки;
- загальний час від отримання замовлення до поставки;
- гнучкість;
- актуальний резерв;

- можливість надання кредиту;
- кваліфіковані та компетентні працівники.

Рівень кожного параметра визначається у порівнянні з еталонним значенням.

Також найпоширенішім критерієм ефективності є мінімізація логістичних витрат. Орієнтація на мінімізацію витрат є актуальною за умовою досягнення необхідного рівня логістичного сервісу.

Фактична величина витрат, пов'язаних з виконанням певних логістичних операцій, найбільшою мірою відображає результати логістичної діяльності. Метод аналізу логістичних витрат забезпечує встановлення вартісного критерію функцій на підприємстві. Для визначення міри розходження за кінцевим результатом необхідно зрівняти загальні витрати з витратами окремих напрямів.

При значному відхиленні вводять необхідні доповнення та поправки у логістичну діяльність. Ускладнення в оцінці ефективності логістики пов'язані, головним чином, з існуючими методами обліку витрат на підприємствах, що не дають змогу виділяти і контролювати логістичні витрати і оцінювати результативність відповідних функцій, здійснюваних підприємством.

Сучасні реалії свідчать про те, що електронна комерція, цифрові технології у сфері логістики є потужним рушієм економічного зростання і підвищення якості життя. Компанії, які стежать за трендами і швидко адаптуються до мінливих обставин, зможуть управляти ситуацією, створювати затребувані послуги та посилювати свої позиції в бізнесі. Особливо важливо, що галузь логістики згуртувалась та об'єдналась для вирішення спільних проблем.

Здійснення аналізу підтверджує існування інструментів оцінки ефективності логістичного управління. Оцінку ефективності логістичних витрат слід розглядати як початковий етап дослідження результатів логістичної системи підприємства та посилений методом оцінки рівня логістичного сервісу [4].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільченко Н. Б., Фреюк О. В. Логістика електронної комерції моделі B2C. Innovative scientific researches: European development trends and regional aspect. 2nd ed. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2020. P. 86–107.

2. Кочубей Д. В., Лиса С. С. Формування системи показників ефективності логістичної діяльності в електронній торгівлі // Науковий вісник Полісся. Чернігів. № 1 (13). Ч. 2. 2018. С. 170–174.

3. Методичні основи оцінювання логістичних показників у сфері електронної комерції. Режим доступу: https://www.researchgate.net/profile/Alla-Nekos-2/publication/358701503_Innovacijni_napramki_rozvitku_miznarodnoi_elektronnoi_komercii_ta_gotelno_-_restorannoi_spravi_kolektivna_monografia_za_zag_red_N_I_Danko_V_O_Babenko_Harkiv_HNU_imeni_VN_Karazina_2021_364_s/links/620fa01d6c472329dcf2385b/Innovacijni-napramki-rozvitku-miznarodnoi-elektronnoi-komercii-ta-gotelno-restorannoi-spravi-kolektivna-monografia-za-zag-red-N-I-Danko-V-O-Babenko-Harkiv-HNU-imeni-VN-Karazina-2021-364-s.pdf#page=340

4. Оцінювання ефективності логістичної діяльності підприємства електронної торгівлі. Режим доступу: http://sb-keip.kpi.ua/article/view/123040

РОЛЬ КРЮЇНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА МОРСЬКОМУ РИНКУ ПРАЦІ

Яцкевич Інна Володимирівна
професор кафедри менеджменту,
фінансів і бізнес-технологій
Алієва Єлізавета Октаївна
Гордіюк Олеся Михайлівна
студенти
Національного університету «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

Вступ / Introductions. На початку 90-х на морському ринку праці вперше виникло таке явище, як ринок крюїнгових послуг. Появі цього ринку насамперед сприяло зникнення національного флоту і, як наслідок, хвиля безробіття серед плавскладу. Саме це сприяло виникненню перших агентств, що займалися посередницькою діяльністю з працевлаштування моряків на судна закордонних судноплавних компаній та продовжують свою роботу і зараз.

Основне завдання, що стоїть перед крюїнгом, полягає у забезпеченні судна високопрофесійним та досвідченим екіпажем тієї національності (громадянства), яка влаштовує судновласника, для здійснення безпечної та ефективної експлуатації судна відповідно до національних та міжнародних конвенцій, правил та кодексів.

Питанням щодо проблем та розвитку крюїнгової діяльності на морському ринку праці займалися такі фахівці як О. Буй, О. Данченко, В. Жихарева, І. Загороднюк, А. Кирилюк, О. Логінов, І. Ніякий, О. Пилипко, та інші [1...8]. Однак актуальність даного питання зростає й набирає обертів, а особливо у сучасних умовах. Таким чином, розглянемо більш детально проблеми та напрями розвитку крюїнгової діяльності.

Ціль роботи / Aim. Метою роботи дослідження ролі крюїнгової компанії на морському ринку праці.

Матеріали та методи / Materials and methods. Україна — морська держава. Під цією констатацією враховуємо берегову лінію країни, порти і кораблі, що виходять і заходять в наші гавані. Але на міжнародному ринку праці, пов'язаному з морем, Україна славиться зовсім не цим. Щороку близько 80 тисяч фахівців займають свої місця у рубках і технічних відділеннях суден усього світу. За рівнем професійної підготовки, комунікабельності і дисципліни українські моряки займають другі, треті місця в світі, поступаючись лише філіппінцям, інколи китайцям. Причому 75 % усіх найнятих кадрів - командний склад [3].

Крюїнг — це своєрідний посередник між судновласником і моряком. Компанія, яка отримала ліцензію від держави на даний вид діяльності, займається підбором морських кадрів і представляю інтереси судновласника або групи судновласників. Пошук спеціалістів, оформлення візи та паспортів, співдіяльність у проходженні медкомісії, страховка, покупка квитків на літак і трансфер до аеропорту та назад, підтримка моряків під час роботи на судні, оформлення під прапорних документів та ін. Всім цим займається крюїнг. За кожного працевлаштованого спеціаліста агентство отримує гроші від судновласника.

Крюїнг відіграє дуже суттєву роль у системі міжнародної торгівлі, адже індустрія міжнародних перевезень відповідає за перевезення близько 90% світової торгівлі. Морські перевезення с джерелом життя світової економіки. Без судноплавства міжконтинентальна торгівля сировини та імпорт/експорт доступних продуктів харчування були б просто неможливі. Морська торгівля продовжує розширюватися, приносячи переваги споживачам у всьому світі завдяки конкурентоспроможній вартості фрахту. Через зростання ефективності морських перевезень як виду транспорту та посиленню економічної лібералізації - перспективи подальшого зростання галузі залишаються хорошими. Правильно підібраний екіпаж покращує та спрощує роботу судна, а отже і судноплавства в цілому.

Крюїнгові компанії класифікуються за різними ознаками [5; 7]:

- «чистий» крюїнг, під яким розуміють посередництво між моряками і судновласниками, яке обмежене терміном пошуку моряка та моментом укладання контракту між ними;

- крю-менеджмент, який знаходиться в співробітництві між самостійними суб'єктами підприємницької діяльності в питанні часткового (обмежений крю-менеджмент) і іноді повного (повний крю–менеджмент) крю-оперування суден;

- представництво судновласника, тобто структурний підрозділ судноплавної компанії, який здійснює повне крю-оперування флоту цієї судноплавної компанії.

Працевлаштування на морському ринку праці дозволяє знизити соціальну напруженість в країні. Також, зароблені гроші моряки ввозять в Україну, тим самим, інвестуючи їх в економіку. Це в інтересах і крюїнгових компаній, і моряків, і держави. Дві третини від загальної кількості трудових мігрантів в Україні працюють у сфері міжнародного морського торгового флоту.

Послуги, що надають крюїнгові компанії [1]:

1. Пошук та підбір найбільш відповідного фахівця для роботи на судні клієнта. Сюди входить тестування професійних навичок, знання англійської мови, перевірка досвіду роботи, відгуків та рекомендацій про моряків у попередніх компаніях, оцінка моряка, як особистості.

2. Також фірмою-посередником здійснюється допомога в організації необхідних віз, оформленні підпрапорних документів, замовлення авіаквитків, інформаційна та консультаційна підтримка.

3. Крюїнг проводить тренінги та навчання моряків, направляють кандидата на посаду на медичне обстеження, займається постачанням та пошиттям робочого одягу, підтримує зв'язки з профспілками та громадськими організаціями.

4. Складати та підтримувати графік змін плавскладу.

5. Оформлення документів, зокрема підпрапорні, професійні та конвенційні. Підпрапорні документи - це національне підтвердження до

диплома, та національний паспорт моряка тієї країни, під прапором якої знаходиться судно.

Крюїнгові агентства на морському ринку праці повинні враховувати під яким судно їде прапором. Так, більшість суднів у світі працюють під «зручними» прапорами. Судно під таким прапором – це судно, яке зареєстровано під прапором не тієї країни, яка є країною справжнього володіння судном, а під прапором країни з нерозвиненою економікою, що живе за рахунок постійного потоку коштів із реєстрації суден.

Найпоширеніші «зручні» прапори - Ліберія, Панама, Мальта, Антигуа, Маршаллові острови та прапори багатьох інших офшорних зон. В країнах Європи, наприклад, політика, бюрокартичний апарат і суворі перевірки зводяться до того, що сума за реєстрацію Шенгенського прапору значно більша за вище указані країни. Низька плата за реєстрацію, низькі податки або їхня повна відсутність, можливість використання дешевої робочої сили – всі ці фактори схиляють судновласника до ухвалення рішення зареєструвати судно в країні «зручного» прапора [1].

Крюїнгові компанії у своєї діяльності зіштовхуються з ярдом проблем, які стримують розвиток крюїнгової сфери в Україні.

Основною проблемою - є шахрайство при працевлаштуванні, поряд із самим працевлаштуванням, є однією з сучасних проблем українського крюїнгу та моряків. Схеми, які використовують недобросовісні посередники у працевлаштуванні а метою наживи, бувають як украй витонченими, так і дуже примітивними і очевидними. До початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, у ЗМІ з'являлося все більше інформації про компанії, які обіцяли морякам працевлаштування та не виковували обіцянок. Найчастіше прикриваючись ім'ям відомого судновласника, шахраї шукають наївних моряків, просять певну суму за підписання контракту та навіть пропонують конкретне судно у конкретному порту. Проте, за фактом виявляється, що компанія не має жодного відношення до іменитого клієнта та й до морського працевлаштування загалом.

Однією з найбільших проблем у працевлаштуванні моряків крюїнговими компаніями є хабарництво. Проте, можна відокремити такі проблеми як: корупційні схеми між підприємствами, проблеми комунікації, упереджене ставлення до моряків, дисбаланс у внутрішній структурі крюїнгу тощо.

Загалом, питання щодо хабарництва, урегульована більш ніж 20 законами України і самі компанії зацікавлені дотримуватись усіх розпоряджень. Так, за даними Міністерства праці та соціальної політики України, до 1 січня 2008 року в Одеській області на обліку стояло 217 посередницьких підприємств і вони постійно піддаються систематичним перевіркам [2]. Проте дуже часто в ЗМІ з'являється інформація про закриття окремих крюїнгів через хабарництво і позбавлення волі окремих осіб.

Висновки / Conclusions. Отримані результати досліджень будуть використані під час планування кадрових можливостей крюїнгових компаній. Ринок праці моряків України є істотним фактором зовнішнього впливу на систему управління персоналом крюїнговими компаніями. Даний вплив можна аналізувати за допомогою моделі попиту на ринку праці моряків і використовувати під час розроблення управлінських рішень кадрової служби компанії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кирилюк А.В. Правове регулювання діяльності крюїнгових компаній в Україні. *Актуальні проблеми держави і права.* 2008 р. URL: http://www.apdp.in.ua/v39/59.pdf (дата звернення: 20.11.20222).

2. Ніякий І. М. Українські моряки привозять до країни до $4 млрд щороку. Але війна закрила їм виїзд. Чому їх потрібно випустити, щоб витіснити російських?. *Forbes Ukraine.* URL: https://forbes.ua/company/ukrainskie-moryaki-privozyat-v-stranu-do-4-mlrd-ezhegodno-no-voyna-zakryla-im-vyezd-pochemu-ikh-nuzhno-vypustit-chtoby-vytesnit-rossiyskikh-27042022-5698 (дата звернення: 20.11.20222).

3. Прилипко О. Національний крюїнг: від сірого до білого. ТОВ

«УКРАЇНСЬКА ПРЕС-ГРУПА». URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika /nacionalnyy-kryuying-vid-sirogo-do-bilogo (дата звернення: 20.11.20222).

4. Логінов О. В., Буй О. С. Окремі аспекти державного регулювання діяльності крюїнгових компаній. *LEX PORTUS.* 2018. № 4 (12). С. 89 - 98. URL: https://lexportus.net.ua/vipusk-4018/lohinov_o_v_bui_o_s_okremi_aspekty_ derzhavnoho_rehuliuvannia_diialnosti_kriuinhovykh_kompanii.pdf (дата звернення: 20.11.20222).

5. Конкурентоспроможність морської транспортної інфраструктури україни в умовах євроінтеграції. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/konkyrs_stud/ES/3_3.pdf (дата звернення: 20.11.20222).

6. Danchenko O. (2019). Вплив змін на глобальному ринку праці моряків на роботу крюїнгових компаній в Україні. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*, (2(67), 102-119. URL: https://doi.org/10.31375/2226-1915-2019-2-102-119 (дата звернення: 20.11.20222).

7. Жихарева В. В. Глобальный рынок труда моряков: проблемы и решения. *Економічні інновації*. 2012. Вип. 47.С. 53-62.

8. Ширяєва Л. В., Онешко С. В., Загороднюк І. О. Сучасні тенденції розвитку крюїнгового ринку. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті.* 2018. 4(65). С. 112-124 (дата звернення: 20.11.20222).

УДК 330

СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Яцкевич Інна Володимирівна,
доктор економічних наук, професор
Мартиненко Аліна Борисівна
студент
Національний університет «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

Анотація: В даній статті розглянуто дві системи мотивації працівників, які можливо застосувати у повоєнний період. А також соціально-економічну основу активізації зусиль персоналу підприємства, що спрямовані на підвищення результативності їх трудової діяльності — мотивацію праці. У сучасному світі ефективне управління організацією, створення її майбутнього — це праця людей, які в ній працюють і складають її людський капітал. Ресурси які використовуються організацією, їх доцільність, якість, їх вплив і ефекти залежать від людей, які використовують їх для створення продуктів і послуг, які набуває консумент.

Ключові слова: мотивація, система мотивації, організаційна структура, війна, персонал

У сучасному менеджменті все більшого значення набувають мотиваційні аспекти. Мотивація праці персоналу є ключовим засобом забезпечення мобілізації кадрового потенціалу, а так само оптимальне використання ресурсів. Основною метою процесу мотивації є отримання максимальної віддачі від використання наявних трудових ресурсів, що дозволяє збільшити загальну ефективність і прибутковість діяльності підприємства. Постійні зміни в економічній і політичній сферах нашої держави, в той же час створюють великий потенціал і серйозні загрози для кожної особистості і вносять значний рівень невизначеності в життя практично кожної людини. Тому, тільки лиш

дієвий мотиваційний механізм , що відповідає сучасним умовам і є гнучким до швидких економічних змін, забезпечить ефективне використання трудових ресурсів. Розробка і впровадження ефективних мотиваційних моделей сприяє підвищенню конкурентоспроможності, продуктивності і ціни. в кінцевому результаті, прибутковості підприємства. Найголовніше, використання ефективної мотиваційної моделі на підприємстві свідчить про уважне і дбайливе ставлення керівництва до власних працівників, до їх матеріального і соціального становища. Імідж будь-якого підприємства чи організації визначається на один перед належним ставленням до всіх членів трудового колективу, а успіх підприємству гарантований, якщо є зацікавленість його працівників в підвищенні продуктивності праці та в повній реалізації свого творчого потенціалу.

Дослідженню проблем мотивації персоналу в теоретичному і практичному аспектах присвячені роботи відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, А. Маслоу, Ф. Геруберга, Л. Портера, С. Бандура, Д. Богині, М. Генкша, Г. Дмитренко, В. Жигалова, С. Занюка, А. Кибанова, А. Колот, М. Мартиненко, В. Никифоренко, В. Онікієнко, М. Самікіноі, В. Шинкаренко та ін.

Мотивація, за думкою одного з відомих вчених А. М. Возкюк — це усвідомлене і ціленаправленне спонукання робітника до праці шляхом стабільного впливу на його потреби, інтереси та цілі. Мотивація - управлінська діяльність, яка забезпечує процес спонукання себе та інших працівників на дії, спрямовані на досягнення особистих цілей або цілей організації. Мотивація є складовим елементом управління та однією з функцій менеджменту. Оскільки в основі трудової діяльності лежить її потреби та інтереси людини, головними з яких є матеріальні, то створення тривалих мотивів людини до праці необхідно впливати на розвиток її потреб особистого інтересу та сприяти розкриттю творчих здібностей [1, с. 48].

Вночі 24 лютого, після початку повномасштабного наступу країни-агрессора в Україну — тема мотивації стала дуже актуальна, тому що

людям завжди складно адаптуватися до нових змін, а коли вони настільки кардинальні особливо.

На жаль, вже понад п’ять місяців у нашій країні триває війна, і бізнес скорочує витрати на програми підтримки персоналу. Це може бути великою помилкою, адже команда зараз як ніколи потребує турботи та підтримки.

Війна кидає нам нові виклики. Тому потрібно навчати лідерів роботі у недзвичайних умовах, налагоджувати релокації та роботі в екстремальній обстановці, а також підтримувати сім’ї працівників.

Щоб допомогти командам працювати в умовах війни, варто розвивати резильєнтність. Резильєнтність — це запозичений термін з фізики, а означає він те, що здатність твердих та пружних тіл відновлювати свою форму після механічних деформацій чи пошкоджень. Саме тому психологи вважають, що це здатність людини успішно функціонувати та відновлюватись в умовах різних стресів та потрясінь. Резильєнтність надихає надією, оптимізмом, адаптивністю [2, с. 16–17].

Резильєнтність складається з кількох елементів:

- надія — пов’язана із впевненістю в тому, що ми можемо пройти через складнощі та «вийти до світла»;

- оптимізм — у контексті війни це не про веселощі, а про віру в те, що перемога буде;

- адаптивність — здатність пристосовуватися до змін, у військовий час - дуже швидко;

- стійкість — здатність не опускати руки навіть попри трагічні обставини.

Також є теорія мотивації А. Маслоу. він вважає, що психічні (фізіологічні) потреби середнього громадянина задовольняються на 85%, екзистенційні — на 70%, соціальні — на 50%, престижні — на 40%, самовираження — на 10%. А. Маслоу — відомий американський психолог і психіатр, один із засновників гуманістичної психології був першим, хто усвідомив конституцію та закони побудови людських потреб. Він зрозумів, що не сама по собі потреба рухає людиною, а міра її незадоволення, а також

визначив критерій, завдяки якому потреби складаються у певну ієрархію — це домінування незадоволених потреб над задоволеними [3, с. 364].

Відповідно до теорії Маслоу, існує п’ять основних типів потреб:

- фізіологічні потреби (рівень 1);
- потреба у безпеці (рівень 2);
- соціальні потреби (рівень 3);
- потреба у пошані і самоствердженні (рівень 4);
- потреба у самовираженні (рівень 5) [4, с. 23].

Внутрішня опора людини в складних життєвих обставинах стає слабшою. І тому важливо шукати опори зовні, щоб спиратися на них. Наприклад в американському футболі є квотербек — гравець атакувального складу, і гравці лінії захисту. В команді ми повинні бути «лінією захисту» одне для одного. Людьми, на яких можна розраховувати. Створити «острівці» безпеки, де кожний працівник може мати підтримку, адже це надто важливо зараз. Підтримувати важливо так, щоб не нашкодити працівнику, адже це буде відображатись на його роботі. Людям важливо відчувати, що їх чують, приймають, визнають їхні почуття, розуміють складність їхньої ситуації, без оцінок, звинувачень та очікувань. Але, щоб бути поряд із людиною в її ситуації — нам треба мати сили на це. Не можна віддавати свою «кисневу маску» іншим, якщо сам не можеш дихати — спочатку потрібно подбайте про себе. Ми маємо прийняти, що наш світ змінився. І навіть після нашої перемоги все буде дещо по-іншому. Проте це не означає, що виключно гірше. Йдеться не про те, щоб здатися та згаснути. Проте немає сенсу протидіяти тому, що вже відбувається. Замість того, щоб битися з обставинами, варто прийняти їх як є - і зробити їх поштовхом до руху та змін. Це зберігає внутрішні сили, допомагає видихнути та зрозуміти, що саме робити далі. Попередні пункти надзвичайно важливі — тільки коли люди змогли проявити все, що відчувають (страх, біль, злість) і їх у цьому підтримали, тільки коли команда відчула землю під ногами — є сенс переходити до наступних кроків:

1. Встановлення цілей. Це дуже складно. Але командам необхідно

розуміти цілі. Це підтримує енергію, адже зрозуміло, що життя й робота тривають. Усім непросто, проте команда і кожен у ній здатний адаптуватися до будь-яких умов. Коли люди бачать картинку майбутнього, до якої йдуть, відчувають, що керівники в це щиро вірять, — це мотивує та надає сенс. Наша надія та «лінія захисту» нам у поміч.

2. Готовність до рішучих дій. Якщо ми віримо в перемогу, знаємо, що команда нас підтримає — ми відчуваємо в собі ресурси для перемоги навіть у найскладніших обставинах.

3. Розвиток впевненості в собі та вміння навчатися в минулого. Ми з командами все проходили крізь кризи (наприклад, під час пандемії) — проте вистояли та стали сильнішими. А тому зможемо перемогти й цього разу.

4. Ми по-різному сприймаємо світ та реагуємо на події. Ми різні, але можемо бути емпатійними одне до одного. Ми повинні пам'ятати , що саме зараз команда як ніколи потребує підтримки й впевненості, що компанія, дбає про неї. Завдяки прозорій, реальній системі мотивації моральний дух, а відповідно і результативність працівників буде вищою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базалійська, Н. П. Стан системи мотивації персоналу на вітчизняних підприємствах. *Науково–виробничий журнал «Інноваційна економіка». 2013*. № 5 (43) С. 48.

2. Аршава, І. Ф. Аспекти імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини: моногр. / І. Ф. Аршава, Е. Л. Носенко. 2008. 17–18 с.

3. Дубовик, О. В. Нові підходи до управління персоналом банківських установ : «знаннєвий контекст». *Вісник університету банківської справи НБУ*. 2011. № 2. С. 364.

4. Кушнерик, О. В. Оцінка мотивації праці персоналу підприємства з переробки сільськогосподарської продукції : інноваційний підхід. *Інвестиції: практика та досвід.* 2013. № 22. С. 23.

УДК 339.138

БРЕНДИНГ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ПРОТИРІЧЧЯ

Яцкевич Інна Володимирівна
д.е.н., проф.
Медведєва Анастасія Олександрівна
студентка
Національний університет «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

Анотація. У роботі окреслено тенденції розвитку брендингу в Україні та роль позиціонування при формуванні бренду. Визначено основні проблеми та протиріччя щодо позиціонування бренду на українському ринку. Зазначено перспективи розвитку брендигу як на вітчизняному так і на світовому рівнях.

Ключові слова: бренд, маркетинг, маркетолог, проблеми, протиріччя.

Сучасне підприємницьке середовище вимогає нового погляду від представників усіх спеціальностей, зокрема і маркетологів. Особливої значущості у зв'язку з цим набуває наявність знань, пов'язаних з розробкою маркетингової стратегії у напряму розвитку брендів. Це пов'язано з тим, що проблема збільшення кількості марок та зниження суттєвих відмінностей між ними, добре відома споживачам товарів (послуг) і сьогодні набуває актуальності для України.

Брендинг – це те, що спонукає споживачів продукції бажати отримувати відповідну продукцію, що сприяє підприємству отримувати прибуток та бути конкурентоспроможним на ринку.

Дослідження деяких аспектів щодо сутності брендингу висвітлювалися у роботах таких авторів, як С. Азізов, В. Арестенко, М. Багорка, І. Білоткач, О. Булкакова, О. Богоявленський, І. Струтинська та ін. [1...8]. Водночас, не в повному обсязі розглядаються проблеми й протиріччя бренду на українському ринку.

Метою роботі є дослідити зміст брендингу та визначити проблеми й протиріччя щодо позиціонування бренду на українському ринку.

Бренд — це своєрідна обіцянка, основна ідея, репутація та очікування, які формуються у свідомості людей щодо товару / підприємства в цілому [1; 4]. При цьому до переваг брендингу можна віднести досягнення плану продажу, підвищення пізнаваності товару та марки, можливість стати сильнішими порівняно з конкурентами, розробка та використання власних, більш сучасних методів та засобів виробництва та просування продукції / послуг.

У роботі з брендом дуже важливим є його позиціонування на ринку. Отже, позиціонування - це управління думкою споживача щодо місця (позиції) бренду серед різних марок цієї або суміжної товарної групи [1]. Позиціонуючи марку, підприємство пропонує споживачеві сформувати певний образ товару (послуги) у своїй свідомості.

Основною метою позиціонування є створення у споживачів такого враження, що перед ним - унікальний, єдиний у своєму роді товар, що для цієї марки немає рівноцінної заміни. При цьому позиція торгової марки розвивається роками через рекламу, чутки та досвід використання товару. Завданням позиціонування є полегшення продажу товару, що сприяє спрощенню процесу покупки товару тієї або іншої марки для споживача. Водночас позиціонування марки є невід'ємною частиною цілісного образу, який формується у свідомості споживча та формує бренд.

Позиціонування базується на тому як споживач сприймає та оцінює призначення, користь, вигоду, якість, переваги, недоліки та інші характеристики товару. Тобто, позиціонування — це створення марки такого контексту, у якому пов'язаний із нею вибір сприйматиметься як найкращий серед конкурентних товарів [2...6].

Водночас, при формуванні бренду, слід приділити особливу увагу його ідентичності. Будь-який бренд, щоб вважатися таким, повинен відрізнятися від своїх конкурентів, за рахунок елементів, які характеризують його ідентичність - імідж бренда (як марку сприймає споживач), позиція бренда на

ринку (яким чином марка контактує з цільовою аудиторією та демонструє свою перевагу над конкуруючими брендами), зовнішня перспектива на ринку (що змушує людей купувати товари саме цієї марки), концентрація уваги на головних особливостях товару (на якості або довговічності тощо).

Створення ідентичності та визначення переваг бренду — це один із перших кроків до його створення та є однією з ключових процедур, але можливе лише в тому випадку, якщо компанія чітко визначить цільову аудиторію свого продукту і не заощаджуватиме на дослідженнях та аналізі ринку. Це одна з основних проблем в українському брендингу. Без зазначених заходів не можна випустити на ринок товар, очікуючи при цьому високих результатів.

Зауважимо, що брендинг в Україні відстає від зарубіжного. Така ситуація пов`язана з такими проблемами та протиріччями як:

1. Немає чіткого розуміння цільової аудиторії бренду. Кожне підприємство повинно завойовувати свого покупця.

2. Погано визначені основні цінності бренду. Вкрай важливо, щоб бренд щось символізував. Не менш важливо, щоб кожен на підприємстві випромінював ауру основних цінностей бренду.

3. Бренд нічого не обіцяє. Обіцянка бренду – це відданість підприємства своїй аудиторії.

4. Непослідовна ідентичність. Візуальна ідентичність - це зовнішній вигляд бренду. Важливо, щоб він послідовно відображав цінності бренду.

5. Підприємства втомлюються від бренду, тому занадто часто його змінює. Важливо дозволити новому бренду створити певний престиж, а не просто гнатися за тенденціями.

6. Першими скорочуються бюджети на рекламу. Дослідження показують, що на підприємства, які скорочують рекламу у важкі фінансові часи, зазвичай спостерігається падіння продажів та доходів на 20-30 відсотків протягом наступних двох років. Як висновок, – не жертвувати майбутнім заради короткострокових прибутків. Реклама не тільки допомагає генерувати негайні

продажі, вона допомагає зміцнити довіру до бренду у довгостроковій перспективі що, у свою чергу, створює частку ринку, яка у підсумку пов’язана з прибутком.

7. Розширення бренду змінили основні цінності бренду у негативному світлі. Багато разів, коли бренд росте, він розширює свої пропозиції послуг, щоб отримати частку ринку за допомогою розширення бренду. Однак у деяких випадках ці розширення не обов’язково відображають цінності основного бренду.

8. Бренд більше не актуальний. Ця проблема виникає, коли бренд застаріває, і з цим нічого не робиться. Успішні бренди постійно адаптуються та розвиваються.

9. Нове керівництво хоче залишити свій слід. Новий власник бере на себе команду, і раптом навколо з’являються нові логотипи та уніформа.

10. Немає емоційного зв'язку. Зазвичай це побічний продукт проблеми №1. Якщо керівництво не до кінця розумієте, як поводяться покупці то бренду буде важко вловити їхні емоції. Бренд повинен завоювати серця своєї аудиторії

На вітчизняному ринку майже немає сильних національних брендів, а це означає, що вихід на світовий ринок – перекритий. Багато українських підприємств взагалі не мають уявлення про те, навіщо потрібен брендинг. Найчастіше цей термін можна порівняти з вивіскою магазину чи логотипом на пакетах.

Проведені дослідження щодо сутності бренду дає змогу зазначити, що бренд охоплює всі сфери товару, починаючи з його якості та закінчуючи шляхами просування, PR, рекламою та збутовими стратегіями. Аналізуючи українську практику бренд-менеджменту, можна стверджувати, що найслабшим місцем для українських виробників є розробка грамотної та ефективної бренд-стратегії, у якої присутній взаємозв`язок між філософією бренду, неймінгом, логотипом, фірмовим стилем і стратегією просування.

Більшість брендів що розробляються, утворені всередині підприємства, не залишаючи кабінетів маркетолога і не знаходячи відгук у серцях клієнтів.

При розробці бренду маркетологи часто припускаються грубої помилки на перших етапах проєктування бренду, яке полягає у визначенні цільової аудиторії споживачів.

На українському ринку існує дефіцит талановитих та креативних кадрів у сфері маркетингу. Ця ситуація пов'язана з освітою, яка не відповідає сучасним вимогам та не відображає справжні тенденції з просування товару. Водночас інтернет-технології з кожним днем набирають обертів, а інтернет-маркетинг став величезною багатомільярдною індустрією, яка дуже затребувана як спосіб просування, але цьому не приділяють особливої уваги. Бренгінг як інструменту маркетингу потребує подальшого удосконалення, з урахуванням світових тенденції та українського менталітету. Маркетологи можуть брати досвід світових компаній, оскільки їх ринок дуже добре розвинений у цьому напряму, мають великий досвід у проведенні досліджень у цій сфері, створення та просування брендів. Водночас, підходи щодо просування бренду у різних країнах різний, що залежить від наукової школи, культурної, мовної, соціальної та економічної різницею. Український менталітет не дозволяє застосовувати вже існуючі світові тенденції з брендингу через не адаптованість стратегії просування та інші методки на сучасному ринку. Спираючись на вже існуючий світовий досвід, українські компанії здатні вивести свої бренди на світовий рівень при використанні комплексного підходу (якість, дизайн, зручність, чітке визначення цільової аудиторії та свого ринку збуту), значних фінансових вкладень, регулярному спостережені за сучасними тенденцій та конкурентним середовищем та виокремленні «родзинки» товару, яка здатна вразити споживачів на світовому ринку та змусити їх повірити у бренд.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Азізов С. П. Використання концепції управління іміджем підприємства у підвищенні його конкурентоспроможності. *Проблеми інноваційно–інвестиційного розвитку*. Серія: Економіка та менеджмент. 2018. № 15. С. 74–81.

2. Арестенко В. В. Маркетингові дослідження: сутність, стан та перспективи розвитку сталий розвиток економіки. *Міжнародний науково-виробничий журнал.* Вип. 2 (27). 2015. С. 290— 296.

3. Багорка М. О., Білоткач І. А. Особливості моніторингу процесів формування попиту й стимулювання збуту на продовольчому ринку. *АгроСвіт.* 2015. № 6. С. 5–10

4. Богоявленський О. В. Національний брендинг як шлях підвищення конкурентоспроможності української продукції. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 17. С. 11–17.

5. Струтинська І. В. Бренд–менеджмент: теорія і практика: навч. посібник. Тернопіль: Прінт–офіс, 2015. 204 с

6. Булкакова О. В. Бренд–імідж підприємства на споживчому ринку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 13. Ч.1. С. 31–36.

7. Вардеванян В. А. Методи оцінки іміджу фірми та їх застосування. Вісник Чернівецького торговельно–економічного інституту. *Економічні науки*. 2010. Вип. 2. С. 137–142.

8. Гайворонська І. В. Брендинг дестинації у процесі відтворення регіонального турпродукту. *Бізнес Інформ*. 2019. №2. С. 121–132.

LEGAL SCIENCES

УДК 340.1

THE IDEA OF A REVIVAL OF NATURAL LAW IN THE 20TH CENTURY

Varava Iryna Pavlovna
doctor of Philosophy,
associate Professor
department of theory and history of the state and law
Gokoyeva Anna Dmitrivna
student of higher education
first (bachelor) level,
Faculty of Law
National Aviation University,
Kyiv, Ukraine

Legal positivism interprets law as the formation of the state, which depends on the state power and is subordinate to it. Everything that is not a law, a legal norm, does not have any force. Such a worldview does not take into account the eternal, natural principles of law. This teaching to a certain extent opens the door to arbitrariness and despotism, from which no constitution, no, even the most democratic form of government, can protect against.

20th century marked in the entire world philosophy of law by the revival of natural law, as a protest against the dominance of positivism in philosophy and jurisprudence. Any direction of anti-positivist legal thought develops its idea of natural law, its origins and meaning, forms of its manifestation, justification methods, tasks and functions, principles and norms, properties, as well as its ontological, epistemological and axiological characteristics. The logic and mechanism of its relationship with positive law, etc., are studied.

The search for natural law is a search for universal concepts, their main goal is a guiding ideal, not a specific prescription that is realized in history. Therefore,

natural law provides for constantly changing legal norms. The first foundations of natural-law thought were laid down in the political-legal teachings of ancient historical times, developed during the Middle Ages, during the Renaissance.

At the turn of the XIX and XX centuries. within the limits of natural-legal thinking, evaluative and explanatory approaches to legal phenomena especially strengthened, which caused the beginning of a real revival of natural-legal thought. However, the theory of natural law reached its highest development after the end of the Second World War [1].

This particularly active process of the revival of natural law in European legal philosophy became a kind of response to the dominance of positivism in philosophy and jurisprudence, which did not get used to the previous totalitarian government, which trained lawyers to blindly obey the legislative decrees of the government. The mechanism of natural law worked in the exact opposite way: human rights determine the rights of government, not the other way around. The recognition of the existence of higher norms and principles independent of the state, embodying God's reason, justice, and wisdom, was affirmed.

Over the past few decades, many new theories have been born that focus on the concept of natural law. In the formation of the concept of law, natural law thought determined that "law" is correct in content, not in legal form, therefore not every law contains a right. The law is considered here to be a political phenomenon, i.e. one that allows the possibility of arbitrariness in its establishment. Law is the force that opposes arbitrariness, it is a phenomenon that arises "naturally" along with other basic attributes of human social existence. This led to an important position of natural law thought, such as: the content of the law should be critically evaluated from the standpoint of knowledge about proper natural law [2].

That is, the natural-law approach offers an essential and axiological analysis. It sets the task of clarifying and evaluating legal phenomena from the standpoint of knowledge of proper law and from the point of view of normative values and ideals [3].

Therefore, the main form of distinguishing between law and law in the modern

philosophy of law is natural-legal thought with its evaluative and explanatory approaches to legal phenomena. The very specificity of the concepts of natural law was determined by their common method of understanding, explaining and evaluating legal phenomena or by the general methodological establishment of legal understanding, which is expressed in a critical juxtaposition of law and law, primarily from the standpoint of "natural" justice.

Modern proponents of natural-law European thinking reveal the essence of law as undetermined, unconditional, embodied in "nature" justice, as ideal, transcendental, existential, etc. Justice as a criterion for evaluating the law and the essence of the law is connected with relations and requirements - extra-positive principles and norms, the identification of the formal requirement of justice in individual situations, the transcendental imperatives of the human mind, which critically perceives the law in changing socio-historical conditions [3, 4].

LIST OF REFERENCES

1. Khodanych Yu. M. The concept of natural law of modern representatives and Franz von Zeiller. The RIGHT series. Issue 28. Volume 1. P. 56-61

2. Mashkov A. Problems of the theory of state and law. Basics: a course of lectures. - K.: The Fourth Wave, 2008. - 464p.

3. Kostenko A. N. "Naturalistic" jurisprudence is a progressive basis of the national and international legal order. Questions of law. - 2010. - №2. - P.10-23.

4. Shemshuchenko Yu. S. Legal encyclopedia [in 6 volumes]: Ukrainian encyclopedia named after M. P. Bazhana, 1998. - Vol. 1 - P. 578.

УДК 349.6

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Барабаш А. Г.,
канд. юрид. наук, доцент
доцент кафедри публічного та приватного права
Костюченко Н. Д.,
студентка юридичного факультету
групи КЮ-202
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна

Актуальність теми. Проблеми у сфері охорони довкілля, забезпечення екологічних потреб людини наразі набувають важливого значення. Інтерес політичних діячів, наукових співробітників та пересічних громадян до проблеми пояснюється незадовільним станом довкілля, значним антропогенним впливом на природні ресурси. На сьогодні питання екологічної безпеки постає не лише в Україні, а й в інших країнах. Оскільки Україна прагне інтеграції до Європейського Союзу, вона повинна дотримуватись норм цього співтовариства у сфері захисту і використання природних ресурсів. Загальновідомо, що екологічна політика ЄС має на меті збереження та покращення стану довкілля, охорону здоров'я людини, раціональне та безпечне використання природних ресурсів. Здійснюючи адаптацію екологічного законодавства України до законодавства ЄС, вітчизняний законодавець зобов'язаний враховувати основні напрямки екологічної політики ЄС.

Метою дослідження виступає аналіз правового забезпечення екологічної безпеки в Україні.

Виклад основного матеріалу. Першим нормативним актом, де було визначено загальні принципи екологічної безпеки в Україні стала Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. В розділі «Екологічна безпека» зазначається, що Україна самостійно встановлює порядок організації охорони природи та використання природних ресурсів на своїй території, дбає

про екологічну безпеку громадян та генофонд народу, про молоде покоління, має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, які становлять загрозу екологічній безпеці [1].

Прийнята в 1996 році Конституція України містить дві норми про екологічну безпеку. Так, у ст. 16 закріплюється виключний обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу. А ст. 50 зазначає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [2].

Легітимне визначення екологічної безпеки міститься в ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Екологічна безпека трактується як такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [3]. У науковій літературі існують різні тлумачення даного терміну. А. П. Гетьман та М. В. Шульга визначають екологічну безпеку як правову категорію сутність якої полягає в захисті людини і навколишнього природного середовища від шкідливого впливу; умовах збереження здоров'я людей і забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку; балансі розвитку екосистем; діяльності із захисту життєво важливих екологічних інтересів. Вчені наголошують, що екологічна безпека держави є складовою частиною міжнародної екологічної безпеки [4]. Цікавою є думка В. І. Андрейцева. Він визначає, що екологічна безпека є складовою частиною національної і транснаціональної безпеки, тобто це такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за якого системою правових норм, інших державно-правових і

соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності і запобігання погіршенню стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя і здоров'я особи, суспільства і держави [5, с. 250]. З характеристики вищезазначених визначень екологічної безпеки слідує, що вона має мету – збереження життя і здоров'я людини. Також обов'язковою ознакою екологічної безпеки є її здійснення шляхом комплексу державно-правових і соціальних засобів.

Екологічна безпека може розглядатися в двох аспектах. По-перше, як суб'єктивна категорія, зокрема, у процесі реалізації суб'єктивного права громадян на екологічну безпеку шляхом регулятивного й охоронного методів. По-друге, як об'єктивно існуюча система правового забезпечення екологічної безпеки, за допомогою якої регламентується екологічно небезпечна діяльність, режим використання природних ресурсів, охорони довкілля, попередження погіршення екологічного стану й виникнення небезпеки для природних об'єктів і населення [6, с. 118].

На міжнародному рівні екологічна безпека визначена як складова міжнародної безпеки. Основним координатором правового забезпечення екологічної безпеки необхідно вважати Організацію Об'єднаних Націй. 5-16 червня 1972 року у Стокгольмі відбулася Конференція ООН із проблем оточуючого людину середовища, результатом роботи якої стало прийняття трьох документів: Декларації з проблем оточуючого людину середовища, Плану дій, спрямованого на об'єднання зусиль держав у сфері охорони довкілля; Резолюції про організаційні та фінансові заходи. Серед найбільш важливих, на наш погляд, норм Декларації є визнання міжнародною спільнотою взаємозв'язку та взаємозалежності людини, природи та економіки. В документі йдеться про те, що в процесі еволюції людством була досягнута можливість масштабно впливати на природу. За таких обставин, збереження та покращення якості оточуючого людину середовища є важливою проблемою, яка впливає на благополуччя народів та економічний розвиток всіх країн

світу [7].

Свідченням наявних проблем у екологічній безпеці є прийняття Генеральною Асамблеєю ООН низки документів: резолюції ГА ООН про створення всеохоплюючої системи міжнародної безпеки від 5 грудня 1986 р. та від 7 грудня 1987 р., резолюції «Всеохоплюючий підхід до зміцнення міжнародного миру і безпеки відповідно до Статуту ООН» від 7 грудня 1987 р. У статті 10 резолюції закріплюється, що взаємодія в екологічній сфері має стати невід'ємною частиною всеосяжної системи міжнародної безпеки [8].

На Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, яка відбулася 14 червня 1992 у Ріо-де-Жанейро, була прийнята Декларація щодо навколишнього середовища й розвитку. Декларація закріпила головні принципи у сфері забезпечення екологічної безпеки, а саме: 1) сталий розвиток і охорона навколишнього середовища взаємопов'язані; 2) піклування про людину займає головне місце в умовах забезпечення сталого розвитку; 3) держави приймають ефективні законодавчі акти в галузі охорони навколишнього середовища; 4) війна неминуче руйнує процес сталого розвитку. Тому держави повинні поважати міжнародне право, що забезпечує захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів; 5) захист навколишнього середовища на благо нинішнього й майбутніх поколінь [9].

Важливим нормативним актом у сфері правового забезпечення екологічної безпеки є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, де у главі 6 (статті 360-366) визначаються гарантії та умови забезпечення екологічної безпеки, а також важливі питання співробітництва у цій сфері [10]. Враховуючи те, що екологія та економіка розвинутого суспільства конкурують між собою, в Угоді йдеться про реалізацію довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки. З точки зору вчених-економістів «зелена економіка» базується на альтернативних джерелах енергії і палива, технології екологічно чистого виробництва, чистих технологіях у веденні сільського господарства, «зеленому будівництві», а також

програмах очищення повітря, води та ґрунту від забруднень, перероблення та утилізації відходів і т. д. [11, с. 75-83].

На наш погляд, зелена економіка – це така економіка, яка не створює негативного впливу на життя та здоров'ю людини, не погіршує стан довкілля та потребує постійного моніторингу з боку держави впливу економічних відносин на стан довкілля. Економіку слід вважати «зеленою» за умови, що вона не шкодить екологічній безпеці.

Висновки. Екологічна безпека має за мету збереження життя і здоров'я людини. Обов'язковою ознакою екологічної безпеки є її здійснення шляхом комплексу державно-правових і соціальних засобів.

Екологічна безпека регулюється на рівні законів України та міжнародних нормативних актів, які ратифікувала Україна.

Екологічна безпека пов'язана зі сталим розвитком та «зеленою економікою».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Декларація про державний суверенітет України : Декларація від 16 липня 1990 р. № 55-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#n50 (дата звернення: 10.11.2022).

2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.11.2022).

3. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.#Text (дата звернення: 10.11.2022).

4. А. П. Гетьман, М. В. Шульга. Екологічне право України: підручник. Харків: Право, 2005. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/getman_ekopu/part7/701.htm (дата звернення: 10.11.2022).

5. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ.

посіб. Київ : Знання-Прес, 2002. 332 с.

6. Екологічне право: підручник / [А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.] ; за ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2021. 552 с.

7. Декларація ООН із проблем оточуючого людину середовища. Прийнята Конференцією ООН із проблем оточуючого людину середовища, Стокгольм, 5-16 червня 1972 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml (дата звернення: 10.11.2022).

8. Про всеосяжну систему міжнародного миру і безпеки: резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/42/93 від 7 грудня 1987 р. URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/517/83/IMG/NR051783.pdf?OpenElement (дата звернення: 10.11.2022).

9. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. Прийнята Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку, Ріо-де-Жанейро, 14 червня 1992 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml (дата звернення: 10.11.2022).

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 10.11.2022).

11. Боровик Ю. Т., Єлагін Ю. В., Полякова О. М. «Зелена економіка»: сутність, принципи, перспективи для України. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2020. №69. С. 75-83.

УДК 351: 327.39 (4+477)] (043.3)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Биконя Артур Сергійович,
студент
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
Биконя Оксана Павлівна,
доктор педагогічних наук, професор
Академія Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна

У статті розглянуто процес європейської взаємодії у системі міжнародних взаємовідносин. У результаті дослідження наведена низка прикладів європейських регіональних організацій та визначено їх роль у реалізації політики європейської взаємодії, яка базується на *політичному* та *економічному* принципах. Зазначено, що досвід політики реалізації європейської взаємодії має свою правову історію становлення європейських співтовариств. Акцентовано увагу на тому, що Європейський Союз володіє компетентністю регулювати процеси європейської взаємодії з європейськими країнами, та брати активну участь у міжнародних відносинах з країнами Європи.

Ключові слова: європейська взаємодія, політика, Європейський Союз, європейські регіональні організації.

Процес європейської взаємодії (ЄВ) посідає особливе місце у системі міжнародних взаємовідносин. Політика ЄВ має історично складний та тривалий процес, що забезпечує можливість переходу до більш високого рівня міжнародного об’єднання.

За А. А. Мережко, реалізація політики ЄВ полягає в наявності взаємодії європейських країн для впорядкування міждержавних та інтеграційних відносин із дотриманням найбільш видимого втілення міжнародно-правових

цінностей, як один із основних принципів міжнародного права [15].

Науковий та практичний інтерес – це дотримання основоположних прав у Європейському Союзі (ЄС), тобто правового порядку та успішності ЄВ та інтеграції [20]. Регіональне наднаціональне інтеграційне об'єднання європейських держав має автономний якісно новий правовий порядок з єдністю та цілісністю, що підтримує певний взаємозв'язок. Кожній європейській країні та, передусім ЄС притаманні унікальні юридичні конструкції й інструменти їх реалізації, включаючи екстратериторіальну дію норм права ЄС. За Л. Г. Фалалєєвою, у деяких випадках ЄС зумовлює правові наслідки у рамках внутрішніх правопорядків третіх країн і має правовий вплив на ці країни, на фізичних або юридичних осіб, які перебувають під їх юрисдикцією [21].

Досвід політики реалізації ЄВ має свою правову історію становлення європейських співтовариств.

Дослідження показує, що в Європі виникли три основні концепції правової природи права європейських співтовариств: *федерація, міжнародна регіональна організація та об'єднання особливого характеру (sui generis) з автономним правопорядком* [9; 12].

Проблемі європейської співпраці у системі державного управління, процесам європейської інтеграції та євроінтеграційної політики України і створенню та функціюванню Європейського Союзу (ЄС) присвячені вітчизняні та закордонні дослідження (C. Ehlermann, L. Metcalfe, J. Shaw, A. Stubb (1998); B. Hall, F. Milner та A. Kölliker (2000); W. Wessels (2001); J. A. Usher (2002); E. Philippart (2003); Є. Кіш (2004); A. Warleigh (2005); М. Калини (2008); Л. Пісьмаченко (2008); М. Гнатюк, М. Бойцун, Я. Малик, Я. Мудрий, О. Рудік, Л. Прокопенко, В. Стрельцов (2009, 2011); І. Грицяк, Ю. Сурмін (2011); В. Копійка (2002-2012), Т. Шинкаренко (2012); М. Назаренко (2014); Т. Середа (2017); О. Пащенко (2018); О. Овчара (2020) та інші.

Проте, на сьогодні у вітчизняній та закордонній науковій літературі не знайшли висвітлення питання, пов'язанні з реалізацією політики ЄВ та взаємодії України з країнами Європи.

Мета статті – проаналізувати зарубіжний досвід щодо реалізації політики ЄВ.

Процеси розширення ЄС є результатом того, що правова політика реалізації ЄВ поступово і закономірно впливає на політику взаємовідносин суміжних держав (кандидатів у члени ЄС і, які вступають у все більш тісне і перспективне співробітництво з ЄС). ЄС володіє компетентністю регулювати процеси ЄВ з державами-членами ЄС та, зокрема європейськими країнами і брати активну участь у міжнародних відносинах з країнами Європи. Політика взаємодії європейських держав відбувається завдяки ухвалених установчих договорів та рішень Суду ЄС. Спільна компетентність ЄС з державами-членами ЄС та європейськими країнами означає, що у визначених установчими договорами сферах відповідно до ст. 4 Договор функцінування ЄС можуть ухвалюватися обов'язкові акти [5].

Зауважимо, політика ЄВ передбачає створення різних програм щодо наукових досліджень, співробітництво заради розвитку цих програм та здійснення гуманітарної допомоги (стаття 423 Договір функцінування ЄС); здійснення діяльності з підтримки, координації доповнення діяльності держав-членів, не підмінюючи при цьому їх компетентність у відповідних сферах [18].

Реалізація політики ЄВ охоплює широке коло діяльності та заходів соціального управління та поділяється на *внутрішню (*між його європейськими державами-членами, громадянами та юридичними особами) і *зовнішню* (між ЄС із державами, що не входять до ЄС, та міжнародними організаціями).

Реалізація політики ЄВ враховує вимоги щодо релігійних обрядів, культурних традицій та регіональної спадщини; охорони довкілля, захисту прав споживачів, догляду за тваринами; спрямовує увагу на боротьбу проти дискримінації; сприяє розвитку досліджень (технологій, космосу тощо), внутрішнього ринку, рибальства, сільського господарства, транспорту тошо.

Відповідно до *Положення про посилену співпрацю* європейських держав (Розділі IV (ст. 20) Договір про функціонування ЄС) зафіксовано, що група

держав може реалізовувати інтеграційні проєкти без участі усіх країн-членів ЄС, продовжувати тісну співпрацю у певних галузях та не перешкоджати іншим європейським країнам реалізовувати свої проєкти [3].

До *основних ознак* посиленої співпраці європейських країн (Розділ III частина 6 Договору про функціонування ЄС у ст. 326-334) віднесено, що *вона* є відкритою та крайнім заходом для усіх держав-членів ЄС; покликана сприяти досягненню цілей ЄС, охороняти і забезпечувати його інтереси; сприяє інтеграційному процесу; поважає засновницькі договори ЄС, єдиний інституціональний механізм ЄС та компетентність, права і обов'язки держав-членів, які не беруть участь; дотримується досягнень ЄС і заходів, вжитих на основі інших положень засновницьких договорів; не завдає збитку внутрішньому ринку й економічному та соціальному об'єднанню; здійснюється на основі інститутів, процедур і механізмів ЄС у рамках спільної компетениності ЄС та об'єднує як мінімум третину держав-членів ЄС.

Рішення щодо посиленої співпраці приймає Рада ЄС за участю усіх держав-членів ЄС. Усі європейські держави-члени можуть приєднатися до обговорення питань про посилену співпрацю. Акти про умови посиленої співпраці мають обов'язковий характер і підлягають безпосередньому застосуванню на території тих європейських країн, що беруть участь у цій співпраці. Рішення та договори щодо посиленої співпраці європейських країн мають відповідати нормам права ЄС.

Під час взаємодії європейських країн діє механізм співробітництва між ЄС та державами-членами, вони мають певну свободу дій. Відповідно до сфери послуг у Світовій організації торгівлі (з 1994 р.) установлено внутрішній кодекс поведінки. Доречі, Комісія запропонувала також ухвалити загальний кодекс поведінки.

Аналіз досліджень щодо співпраці європейських держав показує, що в Європі існують такі інтеграційні об’єднання: *Центрально-європейська угода про вільну торгівлю* (Central European Free Trade Agreement), *Європейська асоціація вільної торгівлі* (European Free Trade Association), *ЄС* (European

Union) та *Угода про економічну інтеграцію, Європе́йський економі́чний про́стір* (European Economic Area), *Закордонне об'єднання країн та територій* (Overseas Countries and Territories), *Економічний та монетарний союз* (Economic and Monetary Union)[1; 6; 10; 17; 24; 27; 30-32].

Важливими зовнішньо-економічними партнерами інтеграційних об'єднань Європи є такі країни, як Німеччина, Нідерланди, Франція, Німеччина, Велика Британія, Бельгія, Італія, Австрія, Іспанія, Польща [14; 17]. А більшу частку країн, що взаємодіють з іншими європейськими державами, складають Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія та Нідерланди.

Дослідження показують, що взаємодія країн Європи має свої зовнішньо-економічні пріоритети: *торговельно-експансіоністську*, для забезпечення контролю над товарними та ресурсними ринками, суттєва для Австрії, Бельгії, Великобританії, Данії, Ірландії, Іспанії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Фінляндії, Франції та Швеції; *інвестиційно залежну стратегію*, для реалізації цілей сталого розвитку, проведення економічних реформ та покращення бізнес-середовища, стосується таких європейських країн, як Болгарія, Греція, Хорватія, Угорщина, Румунія [17; 19; 28-29].

Прикладами європейських регіональних організацій можуть бути такі організації, як:

- *Європейське регіональне бюро Всесвітня організація охорони здоров'я* – спеціалізоване агентство Організації Об'єднаних Націй (1948 р.), до якого належать 48 країн Європи, вирішує міжнародні проблеми охорони здоров'я і охорони здоров'я населення [7; 33]. Ця організація сприяє реформуванню системи охорони здоров'я, спрямовує зусилля європейських країн на виконання ключових завдань, які є дуже важливими для держав-членів цього об'єднання, і для яких наявність широкого висвітлення і політичної волі на високому рівні можуть мати вирішальне значення;
- *Північна рада (Рада міністрів північних країн)* (1952) – організація для координації політичної та економічної співпраці між парламентами та урядами країн Північної Європи (Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія та

Швеція) [*13*];

➢ *Центрально-європейська ініціатива* (1989 р.) – регіональна організація європейських країн, діяльність яких пов’язана з налагодженням багатостороннього співробітництва у політичній, соціально-економічній, науковій та культурній сферах та сприяє зміцненню стабільності й безпеки в цих країнах Європи. До її складу входить 17 країн (10 країн ЄС), в тому числі і Україна [22];

➢ *Балтійська асамблея* (1991) – організація, що координує дії, консультує парламенти Естонії, Латвії та Литви і декларує узгоджені позиції у вигляді резолюцій, рішень і рекомендацій щодо питань міжнародних відносин та безпеки, економічної та соціальної політики, юриспруденції, бюджету та аудиту, зв'язку та комунікацій, охорони навколишнього середовища та енергетики, освіти, науки та культури [23].

Таким чином, реалізація політики ЄВ базується на *політичному* принципі, згідно з якими політично продвинуті країни і регіони мають забезпечувати солідарність з не досить розвиненими країнами і регіонами, а також на *економічному* принципі, згідно з якими обсяги виробництва в бідних країнах-учасниках і регіонах нижчі, існує високий рівень безробіття є втратою потенціалу та можливості для ЄС у цілому.

Дослідження європейського досвіду політики взаємодії показує, що важливими є міжнародна співпраця, економічні рамкові умови; сильна інституціональна підтримка; економіка агломерацій та урбанізація; роль невеликих і середніх міст та місцевих центрів; інвестиції та інновації; стабільні бюджети і узгоджене складання програм; місцева зайнятість та формування потенціалу; створення ефективних транспортних мереж [2; 4; 8; 11; 16; 26].

Підсумуємо вищезазначене. Досвід політики реалізації ЄВ має свою правову історію становлення європейських співтовариств (*федерація, міжнародна регіональна організація та об’єднання особливого характеру (sui generis) з автономним правопорядком)*. ЄС володіє компетентністю регулювати процеси ЄВ з європейськими країнами, та брати активну участь у міжнародних

відносинах з країнами Європи.

Під час взаємодії європейських країн діє механізм співробітництва між ЄС та державами-членами. Політика ЄВ та ЄС передбачає здійснення діяльності з підтримки, координації або доповнення діяльності держав-членів, не підмінюючи при цьому їхню компетентність у різноманітних сферах. Реалізація політики ЄВ враховує вимоги щодо релігійних обрядів, культурних традицій та регіональної спадщини; охорони довкілля, захисту прав споживачів, добробуту тварин; спрямовує увагу на боротьбу проти дискримінації; сприяє розвитку досліджень (технологій, космосу тощо), внутрішнього ринку, рибальства, сільського господарства, транспорту.

Відповідно до *Положення про посилену співпрацю* європейських держав (Розділі IV (ст. 20) Договір про функціонування ЄС) зафіксовано, що група держав може реалізовувати інтеграційні проєкти без участі усіх країн-членів ЄС, продовжувати тісну співпрацю у певних галузях та не перешкоджати іншим європейським країнам реалізовувати свої проєкти.

Аналіз досліджень щодо співпраці європейських держав відповідно до сфери послуг у Світовій організації торгівлі показує існування таких інтеграційних об'єднаннь, як *Центрально-європейська угода про вільну торгівлю*, *Європейська асоціація вільної торгівлі*, *ЄС* та *Угода про економічну інтеграцію, Європе́йський економі́чний про́стір, Закордонне об'єднання країн та територій*, *Економічний та монетарний союз.*

Дослідження показує, що більшу частку країн, що сприяють взаємодії з європейськими державами, є Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія та Нідерланди.

У результаті дослідження наведена низка прикладів європейських регіональних організацій (Європейське регіональне бюро Всесвітня організація охорони здоров'я; Північна рада (Рада міністрів північних країн); Центрально-європейська ініціатива, Балтійська асамблея) та визначено їх роль у реалізації політики ЄВ, яка базується на *політичному* та *економічному* принципах.

Дослідження європейського досвіду політики взаємодії показує, що важливими умовами співпраці європейських країн є міжнародна співпраця, економічні рамкові умови; сильна інституціональна підтримка; економіка агломерацій та урбанізація; роль невеликих і середніх міст та місцевих центрів; інвестиції та інновації; стабільні бюджети і узгоджене складання програм; місцева зайнятість та формування потенціалу; створення ефективних транспортних мереж.

Подальші майбутні розвідки пов'язані з вивченням проблеми європейської співпраці у системі державного управління, процесам європейської інтеграції та євроінтеграційної політики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. База даних СОТ з регіональних торговельних угод. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm.
2. Вплив регіональної політики у 2004-2009 роках. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/impact/pdf/legacy_2009_en.pdf
3. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1.01. 2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text.
4. Додаткові статистичні показники і тренди. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/ interim6_en.htm
5. Європейский Союз. Консолідовані Договори /Під ред. В. І. Муравйова. Київ: Port-Royal, 1999. 206 с.
6. Європейська асоціація вільної торгівлі // Митна енциклопедія. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2013. Т.1. 472 с.
7. Європейська програма роботи на 2020–2025: Спільні дії для міцнішого здоров'я. Копенгаген: Європейське регіональне бюро ВООЗ, 2021. 64 с.
8. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? Застосування принципів та обмін досвідом. URL:

https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf

9. Європейське право: право Європейського союзу.Кн. перша/В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун. Київ: Ін Юре, 2015. 312 с.

10. Загальна інформація про Світову організацію торгівлю. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94872f60-5734-4e7c-bcee-7873ffb2076d&title=ZagalnaInformatsiiaProSvitovuOrganizatsiiuTorgivliu&isSpecial=true

11. Історія регіональної політики. URL: http://ec.europa.eu/regional_polic

12. Мартинов А. Ю. Міжнародні регіональні організації. К.: Наукова думка, 2009. Т. 6 : Ла Мі. 784 с.

13. Матвієнко В. М., Ковтун О. Ю. . Північне співробітництво. *Українська дипломатична енциклопедія.* К.: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.

14. Матюшенко І. Ю., Беренда С. В., Рєзніков В. В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 504 с.

15. Мережко А. А. Введение в философию международного права. Гносеология международного права. Киев: «Юстиниан», 2002. С. 170.

16. Огляд сучасної регіональної політики – «Працюючи для регіонів». URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/working2008/work_ en.pdf

17. Пащенко О. В. Інвестиційні стратегії країн в умовах регіоналізації міжнародної торгівлі. Дис. на здобуття наук. ст. канд. екон. н. за спец. 08.00.02 світове господарство і міжнародні економічні відносини. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2018. 335 с.

18. Перепьолкін С. М., Самотуга А. В., Філяніна Л. А. Конспект лекцій з дисципліни «Право європейського союзу». Дніпро: Дніпропетровський Державний Університет Внутрішніх Справ, 2016. 160 с.

19. Сіденко С. В. Модернізація економіки країн в умовах глобальних

трансформацій. *Стратегія розвитку України*. К.: НАУ, 2018. №1. С. 12-17.

20. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.

21. Фалалєєва Л. Г. Права людини та екстратериторіальна дія права ЄС: еволюція практики застосування юрисдикційних моделей. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнар. відносини.* 2017. Вип. 1 (46). С. 91.

22. Центральноєвропейська ініціатива. Від 23 жовтня 2019 р. URL: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/centralnoyevropejska-iniciativa

23. Baltic Assembly. URL: https://www.baltasam.org/

24. CEFTA: Introduction. URL: https://globaledge.msu.edu/trade-blocs/cefta

25. COUNCIL DECISION (EU) 2021/1764 of 5 October 2021 on the association of the Overseas Countries and Territories with the European Union including relations between the European Union on the one hand, and Greenland and the Kingdom of Denmark on the other (Decision on the Overseas Association, including Greenland). Official Journal of the European Union. L 355/6. від 7.10.2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021D 1764&from=EN

26. DG REGIO – сайт, присвячений міжнародним справам. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/international/index_en.htm

27. European Free Trade Association. URL: https://www.efta.int/about-efta/the-efta-states

28. FDI Statistics. United Nations: UNCTAD. URL: www.unctad.org/ fdistatistics

29. Forbes Global 2000: найбільші компанії світу. Forbes Media LLC, 2016. URL:http://forbes.net.ua/ua/business/1416864-forbes-global-2000-najbilshi kompaniyi-svitu#10

30. Overseas Countries and Territories. URL: https://international-partnerships.ec.europa.eu/countries/overseas-countries-and-territories_en

31. Services: rules for growth and investment. World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm6_e.htm

32. What is the Economic and Monetary Union? (EMU). URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-and-monetary-union/what-economic-and-monetary-union-emu_en

33. World Health Organization Regional Office for Europe. URL: www.euro.who.int

УДК 340.1(37):378

СУДОВІ ПРОЦЕСИ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Варава Ірина Павлівна,
доктор філософії, доцент
кафедри теорії та історії держави і права,
Юридичний факультет
Плис Наталія Вікторівна
студент
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна

Анотація: В статті проаналізовано діяльність давньоримського суду та судових процесів. Розвиток та становлення судових засідань, а також описано кожен із видів судових процесів.

Ключові слова: суд, судові процеси, цивільний, процес, легісакційний, справа.

Захист суб'єктивних прав у Стародавньому Римі здійснювався, як правило, через суди — державні установи, які встановлювали справедливість і відновлювали права, які були порушені. Як стверджував Ульпіан: «Правосуддя є незмінна і постійна воля надавати кожному його право». Діяльність суду яка розглядає конкретні життєві обставини називається судовим процесом. Під судовим процесом розуміють діяльність суду з розгляду конкретної справи; це – певні послідовні дії, які розпочинаються з пред’явлення позову і які завершуються судовим рішенням.

Залежно від характеру справи, що розглядається, в Римі розрізняють кримінальний і цивільний процеси. У свою чергу, цивільний процес поділяється на двостадійну (справи поділяються на дві стадії - спочатку у претора, потім перед суддями) і одностадійну, тобто справа розглядалась у претора.

Цивільний процес являє собою систему правових норм, які

застосовуються до засобів і дій, які використовує носій предмета права для залучення органів державного примусу та для захисту своєї юрисдикції у випадку, якщо сторони не бажають добровільно виконувати покладені на них зобов'язання певним судом. У порядку цивільного судочинства відновлювалися форми захисту дійсних прав.

У Римській державі захист порушених суб'єктивних прав відбувався у формі трьох історично мінливих процесів: легісакційному (законодавчий), формулярному (наказовий) та екстраординарному (спеціальний) [1, с. 112-113].

Легісакційний процес (legisactiones) був вперше розроблений в історії. Він існувало в епоху квіритського (римського) права, а за постановкою римської правової історії відноситься до першого - античного періоду. Для цього процесу характерна сувора і урочиста форма. Це складний обряд, що складається з ритуальних дій [2, с. 81]. Легісакційний процес підпорядковувався декільком правилам: 1) обов’язкова участь позивачів і відповідачів; 2) судові процеси були публічними, відкритими та відбувались просто неба і лише в римських судах; 3) обов’язком позивача було забезпечити присутність відповідачів. Легісакційний процес складається з двох етапів: підготовка до рішення та винесення самого рішення. Перший етап — подання позову до магістрату (канцлера). Діяльність преторів включає визнання права на суд і призначення суддів. Завершальною стадією першого етапу є підтвердження спору і передача спірної справи на розгляд судді, для подальшого винесення рішення. Друга стадія — формальний розгляд справи, а основним органом судового процесу є суддя, арбітр і рекупаратори [1, с. 114].

Суворість і консерватизм античних законів, які стосувалися лише римських громадян, стали перешкодою для розвитку римського правопорядку. У другому столітті до н. д. Заклав правову основу для нового типу цивільного процесу. 160 р. до н.е. е. Прийнятий закон Ебутіо. Закон запровадив нову юридичну процедуру під назвою формула [3, с. 36].

Формулярний процес виникає внаслідок нових соціально-економічних умов, що склалися наприкінці республіки, і пов’язаний з розвитком

державності, поширенням комерційних відносин і розширенням сфери торговельних відносин. . Формула, по суті, є дуже гнучким процедурним інструментом, який персоналізує формулу позову шляхом введення конкретних даних про конфлікт особи до заздалегідь встановленої претором формули захисту [2, с. 81]. Існували різні види судових рішень: 1) декларaторний, який встановлює наявність будь-якого права; 2) кондемнаторний (звинувачення), якщо позов приймається; 3) абсолютарний (невинуватість), коли в позові відмовлено [1, с. 115].

Екстраординарний (extra ordinem), або когніціонний, процес (cognitio extra ordinem) - Надзвичайний порядок розгляду правових спорів, що є результатом безпосередньої діяльності консула щодо забезпечення правового захисту. Він був встановлений Конституцією 294 р як єдина форма процесу [2, с. 81]. Екстраординарне судове провадження має нові процесуальні особливості:

-По-перше, характеризується принципом змагальності (суд сам не збирає матеріали справи, а виступає обов’язковим посередником);

- По-друге, судовий процес став більш закритим, а гласність розгляду обмежена, оскільки розгляд ведеться в адміністративних місцях, які не відкриті для рядових підданих імператора;

- По-третє, було встановлено письмове керівництво та об'єднання основного судового процесу (важливою частиною судового процесу стало складання судових угод).

- По-четверте, спеціальні процедури передбачають обов'язкові судові збори для національних судів, які беруть участь у приватних справах [4, с.34].

Якщо обвинувачений не з'являється в суді, то, згідно з правом Юстиніана, справа може бути розглянута і винесено вирок, а слухання проходить за закритими дверима. Присутніми можуть бути лише сторони, свідки, помічники магістрату та особливо поважні особи. У додатковому порядку вперше було введено апеляцію (appellatio), тобто рішення судді могло бути повторно оскаржено у справі вищого рівня. Право оскаржити мають не лише сторони

судового процесу, а й будь-яка зацікавлена сторона [1, с. 117-118].

Отже, судові процеси Стародавнього Риму пройшли багато процесів формування та розвитку. Задля захисту юридичних прав історично сформувалися нестійкі процеси. Кожен із процесів характеризується своєю унікальністю, а також мають свої особливості, види та форми. Варто зазначити, що саме судові процеси Давнього Риму стали початковою стадією для розвитку судових процесів України. Також саме в Римі було вперше вжито термін апеляція, що набув широкого вжитку у сучасному правовому житті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Калюжний Р. А., Вовк В. М.К-17 Римське приватне право : [підруч. для вищ. навч. закл.]. – К. : «МП Леся», 2014. – 240 с.
2. Римське право (в схемах) : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. М. Г. Поліщук. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. – 108 с.
3. Калюжний Р. А., Ящуринський Ю. В. К17 Основи римського приватного права: курс лекцій / Р. А. Калюжний, Ю. В. Ящуринський. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал»2011. — 184 с. — Бібліогр. : с. 182–183
4. О. А. Гавриленко, О. М. Куракін, А. М. Шульга, Слинько Д. В. С 47 Юридичний процес: історія, теорія, практика : монографія. – Харків : Вид-во «НТМТ», 2017. − 415 с. ISBN 978-617-578-283-5

УДК 340.1(37):378

ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК ПРАВОВІ СУБ'ЄКТИ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Варава Ірина Павлівна
доктор філософії, старший викладач
кафедри теорії та історії держави і права,
Юридичний факультет
Шинкаренко Анна Олександрівна
здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна

Анотація: В статті проаналізовано діяльність фізичних осіб. Чинники, які впливають на належність до міської общини, а також суб'єкти права Стародавнього Риму та правоздатність осіб Стародавнього Риму. Розглянуто правове життя фізичних осіб.

Ключові слова: Суб'єкт права, правоздатність, фізична особа, вільний римський громадянин, перегрин, латин, вільновідпущеник, колон.

У Римському праві широко використовували термін «persona» для позначення людей взагалі. У юридичному сенсі – це людина, яка має права і може бути суб'єктом права. Суб'єктом права може бути як окрема людина(фізична особа), так і об'єднання людей, тобто юридичні особи. Для того, щоб людина була повноправним суб'єктом права, необхідно було два чинника: людина повинна бути людиною з точки зору природного права, також мала представляти особу з позицій цивільного права [1, с. 25]. У цивільному праві центром суб'єкта прав є громадянин Риму, так звана фізична особа. Такими особами були тільки вільні люди, зокрема римські громадяни, перегрини, латини, вільновідпущеники та колони. А раби ж були навпаки, об'єктами права, тобто тим, через що суб'єкти права вступають у правовідносини. Згідно з головним принципом римського права, тільки римські

громадяни могли володіти повним обсягом цивільних прав. Вони мали право вступати в шлюб та навіть мали право брати участь у народних зборах, обіймати найвищі виборні посади. Громадянська рівноправність включала сукупність певних прав і обов’язків. Найбільш суттєвими правами громадянина були право на свободу та особисту незалежність від будь-якої іншої людини; право на земельну ділянку на полісній території. Тільки civis Romanus міг бути членом римського суспільства і суб'єктом прав. Кожного негромадянина, кожного іноземця найперше вважали ворогом, який стоїть поза правовим спілкуванням і якого можна захопити в полон і перетворити в раба [2, с. 80-82].

Іноземці, які опинилися на території Риму – це перегрини. Вони не були підданими Риму та не мали ні статус латина, ні громадяном Риму. Ця категорія населення були фактично безправними. Правове становище перегринів визначалося в основному за місцем їх проживання. Завдяки цьому, розрізняли формально незалежні общини та общини, які позбавлені автономії(підвладні). Автономні общини жили за власним правом, а населення підвладних общин було під владою римського намісника. Перегрини могли ставати римськими громадянинами унаслідок нагороди за заслуги перед Римською державою на підставі акту влади [3, с. 90-92]. Правове становище латинів значно відрізнялося від римських громадян. Вони користувалися певними правами в публічно-правовій сфері. Латини мали лише право голосу, але не могли обіймати виборні посади магістратів. Але вони мали ті самі права на торгівлю та шлюб, що й римські громадяни. Колоніальні латини мали право лише торгувати, а вступати у шлюб – тільки в тому випадку, якщо воно було надано окремим особам або цілій общині. Громадянство надавалося тільки деяким латинам(зокрема колоніальним), а саме тим, які займали певні виборні посади у своїх общинах. Також при бажанні латини могли легко придбати римське громадянство [3, с. 88-90]. Правовий статус рабів міг змінюватися шляхом викупу та шляхом відпущення на волю. Раб, якого відпустили на волю називався вільновідпущеником. Правовий статус вільновідпущеник набував залежно від того, хто був його попереднім власником. Тобто, якщо це латин, то

й вільновідпущеник набував статуса латина. Вільновідпущеники, хоч і були вільними, але були обмежені в своїй правоздатності. Вони по суті залежали від своїх господарів. Були зобов'язані за необхідності надавати всілякі послуги , повинні були виплачувати матеріальну підтримку не тільки своїм колишнім покровителям, а й їхнім дітям та батькам, не мали права бути викликаним до суду, тим самим був повністю позбавлений судового захисту від свавілля. Вільновідпущеник обмежувався в праві служити в римських легіонах, та втратив право брати участь у роботі народних зборів та голосувати [3, с.98-99].

В Стародавньому Риму за часів республіки почала зароджуватися нова форма поневолення – колонат. Колони були дрібними орендарями землі. Вони були особисто вільними селянами, які вели своє господарство на землях орендованих у землевласників. Колон є дуже близькою за своїм соціальним становищем до раба. Деякі колони мали право вступати в шлюб, мати власне майно. У багатьох випадках колони були не в змозі платити за оренду, що призвело до того, що вони потрапляли в залежність від багатих землевласників. У результаті колони ставали кріпаками та рабами [3, с. 99-100]. Отже, можна зробити висновок, що тільки вільні люди могли бути суб'єктами права. Правоздатність у римському праві різна для всіх суб'єктів права. На неї, впливали такі чинники, як належність до міської общини та місце проживання, стан громадянської честі та віросповідання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Калюжний Р. А., Ящуринський Ю. В. К17 Основи римського приватного права : курс лекцій / Р. А. Калюжний, Ю. В. Ящуринський. - К : ДП «Вид.дім «Персонал», 2011 – 184с. – Бібліорг : с. 182 – 183

2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. К-17 Римське приватне право : [підруч. для вищ. навч. закл.]. – К. : «МП Леся», 2014. – 240 с.

3. Козуб І. Г., Боднарук М.І. К-592 Основи римського цивільного права : навч. посібник / І. Г. Козуб, М.І. Боднарук . – Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. – 488с.

УДК 347

ДЕРЖАВА ЯК УЧАСНИК КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН. СУТНІСТЬ ТА ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ДЕРЖАВИ

Іванова Ольга Мирсандівна,
Ст. викладач кафедри "Цивільне та трудове право"
Шмиговський Олексій Ігорович
Студент 4-го курсу
Спеціальність "Право"
Одеський національний морський університет
Навчально-науковий морський гуманітарний інститут
м. Одеса, Україна

Анотація: Проведено аналіз чинного законодавства України, яке регулює питання управління корпоративними правами держави, їх охорони та захисту. Зроблено висновок про те, що захист корпоративних прав держави, на відміну від захисту корпоративних прав суб'єктів приватного сектору економіки, має певну специфіку, яка проявляється не лише в особливих способах захисту, а в особливому характері організаційно-майнових заходів захисту. Розглянуто ефективність існуючого механізму охорони та захисту корпоративних прав держави. Виявлено недоліки, існуючі у чинному механізмі охорони та захисту корпоративних прав держави. Запропоновано низку заходів щодо підвищення ефективності механізму охорони та захисту корпоративних прав держави.

Ключові слова: закон, законодавство, держава, участь держави, корпоративні відносини, корпоративні права, корпоративні права держави, охорона прав, захист прав.

Ця робота присвячена розгляду питання змісту та значення поняття "корпоративні права держави", авторами звернено увагу на особливості сутності, охорони та захисту прав і їх здійснення. Актуальність теми дослідження підтверджується ступенем нерозкритості цієї теми і полягає в тому, що чинне корпоративне законодавство недостатньо містить гарантій,

спрямованих на забезпечення корпоративних прав учасників корпоративних відносин. Спробуємо довести, що у наш час, в контексті реформування нашого законодавства під рівень європейського та тим, що є факт зниження еффективності інституційного механізму, тому цьому питанню треба приділяти увагу та його вдосконалювати.

Питанням дослідження правової природи сутності й аналізу практичної сторони на основі судової практики присвятили свої праці багато вітчизняних науковців, зокрема: Головінов О. М., Погрібний Д. Г., Бігняк О. В., Шкільняк М. М. та інші [1, с. 48].

Однакове визначення поняття «корпоративні права» міститься у ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України [2], а також у Податковому кодексі України та у Законі України “Про акціонерні товариства”, згідно з чим корпоративні права знаходять своє вираження у низці правомочностей, які є незмінними і для громадянина, і для юридичної особи, і для держави, в особі її органів, а саме: правомочності на участь в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, отримання інформації про діяльність товариства і т.д. [3, с. 7].

Виходячи з цього, з’являється питання, чи правильно законодавство дає визначення та утотожнює корпоративні права усіх осіб, а саме корпоративні права держави та корпоративні права суб’єктів приватного сектору економіки . На нашу думку, це не зовсім правильно, тому що є певні фактори, які зовсім відрізняють та розмежовивають ці поняття, наприклад: націоналізація, як підстава виникнення; особливості управління; розподіл прибутку; охорона та захист цих прав тощо.

В юридичній літературі надається класифікація корпоративних прав держави за різними критеріями, а саме залежно від: суб'єкта управління, ступеня корпоративного контролю держави у господарських товариствах, ступеня закріплення за державою часток (пакетів акцій) [3, с. 14].

Основними суб’єктами управління об’єктами державної власності та її

корпоративними правами є: Кабінет Міністрів України; Фонд державного майна України; органи виконавчої влади, що уповноважені Кабінетом Міністрів України, відповідно до галузевої належності суб'єктів в процесі корпоратизації [4, с. 42].

Таким чином, після наведених фактів, чи можливо далі вважати та стверджувати, що це правильно не розмежовувати для всіх осіб поняття в законодавстві “корпоративні права”?

Виходячи з цього, питання захисту прав теж відрізняється. Тому, не всі способи та форми цього інституційного механіхму, що нам пропонує 29 глава Цивільного кодексу України, можуть застосовуватися при захисті корпоративних прав держави [5].

Проблематика захисту прав держави є дуже важливою та актуальною, особливо через свою високу ціну та відповідальність. Корпоративні відносини держави за своєю юридичною природою наближені до зобов’язальних відносин, оскільки інтерес носія права може бути задоволений лише шляхом вчинення або утримання від вчинення певних дій уповноваженою особою з управління корпоративними правами держави [1, с. 79]. Основний прояв принципів охорони та захисту прав міститься в управлінні, узгодженні планів санації, мирових угод, відчуження активів у провадженні справ про банкрутство, проведення аукціонів, що передбачається низкою Постанов Кабінету Міністрів у справах про банкрутство державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків [6].

Отже, доцільно буде більш звертати увагу, розвивати та покращувати механізм регулювання корпоративних прав держави, тому що, на жаль, в законодавстві України є прогалини в цьому плані. А також більш приділяти уваги до питань охорони та захисту корпоративних прав держави тому, що на відміну від захисту корпоративних прав суб’єктів приватного сектору економіки, є певна специфіка, яка проявляється не лише в особливих способах захисту, а в особливому характері організаційно-майнових заходів захисту. Це

дуже важливий момент, який постійно потрібно вдосконалювати.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бігняк О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук - цивільне право і цивільний процес, Одеса, 2018. 474 с.

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144.

3. Погрібний Д. Г. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації: автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12.00.04 - господарське право; господарсько-процесуальне право. Харків, 2008. 20 с.

4. Шкільняк М. М. Управління державною власністю: теоретична концептуалізація та практичні аспекти. Тернопіль : Фірма Синтез-Поліграф, 2004. 319 с.

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст.356.

6. Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави: Постанова Кабінету Міністрів від 11 лютого 2004 р. №155. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/155-2004-%D0%BF (дата звернення 15.11.2022)

УДК 342

КОРИСНА МОДЕЛЬ ЯК ОБ'ЄКТ ОХОРОНИ ПАТЕНТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Кисляк Дмитро Миколайович
Студент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Аннотація: робота присвячена одній з найактуальніших та найперспективніших для розвитку в царині права інтелектуальної власності - корисної моделі, як об'єкту охорони патентного права в Україні. Це обмовлено широким спектром об'єктів, які в процесі своєї діяльності людина виготовляє, адже ми постійно розвиваємось, і бажання творити щось нове рухає нами, проте не потрібно забувати, що у будь-якій справі повинно бути надійне правове регулювання відносин. Свою увагу зосередив на національному аспекті визначення поняття та особливостей, умов патентноздатності, а також проаналізував історичний розвиток корисної моделі аж до сучасності.

Ключові слова: корисна модель, право інтелектуальної власності, пристрій, технології, патентоздатність.

Вперше патент на корисну модель винахідники змогли отримати у 1891 р. в Німеччині. Тоді для реєстрації корисної модель і отримання патенту достатньо було, щоб вона відповідала мінімальному рівню «новизни». Строк патентів становив три роки, з можливістю одноразового продовження на шість років. Таким чином, 1891 р. в Німеччині почали співіснувати дві процедури видачі патентів – експертиза (для винаходів) і реєстрація (для корисних моделей). З того часу зміст та суть поняття «корисна модель» значно розширились та змінились, не говорячи про те, що в правовій системі кожної країни викристалізувались певні особливості цього поняття.

Паризька конвенція про охорону промислової власності в п. 2 ст. 1 серед об'єктів права інтелектуальної власності визначає корисні моделі. Саме цей міжнародний договір встановлює для країн-учасниць можливість здійснювати правову охорону таких результатів інтелектуальної творчої діяльності людини, як корисна модель, у будь-якій сфері технології. Словник-довідник, підготовлений Постійним комітетом інформації у сфері промислової власності Всесвітньої організації інтелектуальної власності, надає тлумачення поняття корисної моделі. Корисна модель – це об'єкт промислової власності, передбачений деякими національними законами для того, щоб охороняти «другорядні винаходи» шляхом простої реєстрації у патентному відомстві. Дещо ширше пояснення щодо цього об'єкта права інтелектуальної власності надає Г. Боденхаузен: «Корисні моделі, що визнаються об'єктами правової охорони лише невеликою кількістю країн можна розглядати як «малі винаходи» (винаходи другого класу). Йдеться про правову охорону промислових новинок, що не такі значні як патентоздатні винаходи (з деякими можливими обмеженнями стосовно виду новинок на які ця правова охорона поширюється). Правова охорона надається в цьому випадку на значно коротший термін, ніж при видачі патентів на винаходи».

Таким чином термін «корисна модель» (utility model) можна розглядати як узагальнюючий щодо термінів «малий винахід» (Австралія), «корисне нововведення» (Малайзія), «свідоцтво про корисність» (Франція) чи «короткостроковий патент» (Бельгія, Нідерланди), що використовуються в національних законодавствах країн світу для визначення менш значних винаходів, зокрема в галузі механіки (пристроїв інструментів побутових виробів тощо).

Історія поняття «корисна модель» у законодавстві України відносно нова, адже правова охорона таких об'єктів за законодавством Радянського Союзу не була передбачена. Після розпаду СРСР новоутворені незалежні країни проголосили курс на створення ринкової економіки. Найважливішим стимулом активізації господарської діяльності повинна була стати конкуренція,

направлена на включення в цей процес результатів інтелектуальної діяльності, зокрема об'єктів прав промислової власності. Для цього всім країнам СНД необхідно було вносити зміни в патентне законодавство. Ці зміни торкнулися і сфери правової охорони нового для цих країн об'єкта прав промислової власності – корисної моделі. Усі країни СНД на той час впровадили на своїй території правову охорону корисної моделі. Не стала винятком і Україна [1, с. 84].

Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 року надається спільне визначення поняття винаходу та корисної моделі. Так, згідно зі ст. 1 названого Закону винахід (корисна модель) є результатом інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології [2]. Це визначення поняття винаходу (корисної моделі) не є дуже широким, тому що всі об'єкти права інтелектуальної власності, зазначені в ч. 1 ст. 420 ЦК України, є результатом інтелектуальної діяльності людини. Крім того, жодне з визначень терміна «технологія», наведене в тлумачних словниках, енциклопедіях або інших джерелах інформації, повною мірою не придатне для визначення поняття винаходу (корисної моделі) у сфері їх правової охорони. У такій ситуації, визначення, наведене в згаданому Законі, не вносить жодної ясності щодо того, який об'єкт права інтелектуальної власності можливо вважати винаходом (корисною моделлю), а який ні [3, с. 31].

В свою чергу об'єктами корисної моделі згідно з ч. 2 ст. 459 та ч. 2 ст. 460 ЦК України можуть бути пристрій або процес у будь-якій сфері технології [4].

Пристрій як об'єкт технології — це матеріальний об'єкт як результат діяльності людини. Він повинен містити такі елементи: певну потребу, на задоволення якої спрямована діяльність; предмет діяльності; дії з предметами; засоби діяльності; результат діяльності.

Процес як об'єкт технології — це дія чи сукупність дій, виконуваних щодо продуктів та інших матеріальних об'єктів за допомогою принаймні одного продукту та спрямованих на досягнення певного технічного результату. Таким процесом, зокрема, є виготовлення, обробка, переробка продукту та

контролювання його якості, перетворення речовини, енергії, даних, вимірювання параметрів, діагностування, лікування, керування процесом, який є об'єктом технології [5, с. 11].

Правова охорона згідно з цим Законом не поширюється на такі об'єкти:

- сорти рослин і породи тварин;
- біологічні у своїй основі процеси відтворення рослин і тварин, що не належать до небіологічних та мікробіологічних процесів, а також продукти таких процесів;
- компонування напівпровідникових виробів;
- результати художнього конструювання;
- хірургічні чи терапевтичні способи лікування людини або тварини, способи діагностики організму людини або тварини. Дія цього положення не поширюється на продукти (речовини або композиції), що застосовуються в діагностиці або лікуванні;
- процеси клонування людини;
- процеси змінювання через зародкову лінію генетичної ідентичності людей;
- використання людських ембріонів для промислових або комерційних цілей;
- процеси змінювання генетичної ідентичності тварин, які можуть спричинити їх страждання без будь-якої істотної медичної користі для людей або тварин, а також тварин, виведених внаслідок такого процесу;
- людський організм на різних стадіях його формування та розвитку, а також просте виявлення одного з його елементів, зокрема послідовності або частини послідовності гена. Дія цього положення не впливає на надання правової охорони винаходу, об'єктом якого є елементи людського організму поза організмом або одержані в інший спосіб, із застосуванням технічного процесу, включаючи послідовність чи часткову послідовність гена, якщо навіть структура цього елемента ідентична структурі природного елемента;

- продукт або процес, який стосується рослини чи тварини, використання якого обмежується певним сортом рослин чи певною породою тварин;
- продукт або процес, який стосується природного біологічного матеріалу, не відокремленого від свого природного середовища, або що не є продуктом технічного процесу.
- відкриття, наукова теорія, математичний метод;
- схема, правила і метод проведення ігор, конкурсів, аукціонів, фізичних вправ, інтелектуальної або організаційної, зокрема господарської, діяльності (планування, фінансування, постачання, облік, кредитування, прогнозування, нормування тощо);
- комп'ютерна програма;
- форма представлення інформації (наприклад, у вигляді таблиць, діаграм, графіків, за допомогою акустичних сигналів, вимовляння слів, візуальних демонстрацій, зокрема на екрані комп'ютерного пристрою, аудіо- та відеодисків, умовних позначень, зокрема дорожніх знаків, схем маршрутів, кодів, шрифтів тощо, розкладів, інструкцій, проектів або схем планування споруд, будинків, територій);
- зовнішній вигляд продуктів (зокрема виробів, споруд, територій), спрямований на задоволення виключно естетичних потреб [6].

Отже, корисна модель — нове технічне рішення, що не випливає із існуючого рівня техніки і є промислово придатним. Аналізуючи умови патентоздатності та строки дії патенту, можна стверджувати, що вони є менш жорсткі в порівнянні з строками й умовами патенту на винахід.

Також, згідно з українським законодавством корисна модель вважається придатною для набуття права інтелектуальної власності на неї, якщо вона, відповідно до закону, є новою і придатною для промислового використання. Об'єктом корисної моделі може бути продукт (пристрій, речовина тощо) або процес у будьякій сфері технології. Законом можуть бути встановлені продукти та процеси, які не є придатними для набуття права інтелектуальної власності на

них як на корисну модель. Корисна модель користується різними видами захисту, що робить цю категорію дуже поширеною в сфері права інтелектуальної власності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1) Т. В. Романюк – Суть та зміст поняття «корисна модель» в Україні та світ / Часопис Київського університету права 2013/4. – С.258.

2) Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text

3) Луценко Ф. – Сучасний погляд на проблему визначення патентоздатних об’єктів в Україні // Інтелектуальна власність. 2014. № 3. С. 38.

4) Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

5) Людмила Работягова – ВИНАХІД І КОРИСНА МОДЕЛЬ ЯК ОБ’ЄКТИ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ// Теорія і практика інтелектуальної власності 4/2018 Київ – С.64

6) Винахід (корисна модель)// [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ukrpatent.org/uk/articles/inventions

УДК 343.1

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ОСКАРЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРОРА ЗА КПК УКРАЇНИ

Костак Станіслав Ярославович
студент 2-го курсу ОР магістр
заочної форми навчання
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
юрисконсульт

Анотація: інститут оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора є однією з найважливіших частин КПК України – запорукою реалізації основних прав осіб кримінального провадження, зокрема сторони захисту на стадії досудового розслідування. Ключовою особою, яка здійснює розгляд скарг щодо даних осіб, КПК встановлює слідчого суддю місцевого суду, а щодо справ підсудних ВАКС України - слідчого суддю ВАКС України. КПК також встановлює достатньо «швидкі строки» розгляду слідчим суддею відповідних скарг, що в свою чергу кореспондує до принципу розумних строків і дає змогу якнайшвидше відновити порушені права й законні інтереси та задовольнити вимоги особи, яка подає таку скаргу.

Крім того, КПК дає можливість, в окремих випадках, особі, права чи законні інтереси якої порушуються, оскаржити рішення слідчого, дізнавача чи прокурора безпосередньо до прокурора вищого рівня.

Проте незважаючи на визначену законодавцем дієвість даного інституту для дотримання верховенства права і законності у кримінальному провадженні, законодавче унормування і практична реалізація забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності супроводжуються низкою проблем.

Ключові слова: оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора, проблемні питання, досудове розслідування, скарга.

Ч. 1 ст. 303 КПК України встановлює вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. У ч. 2 ст. 303 КПК України передбачено, що скарги на інші рішення слідчого, дізнавача або прокурора під час досудового розслідування не розглядаються і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді. Водночас деякі слідчі судді приймають до розгляду скарги, предмет яких виходить за межі, визначені у приписах ч. 1 ст. 303 КПК України, та за наслідками розгляду таких скарг постановляють ухвали, якими зобов'язують слідчого, дізнавача або прокурора вчинити ті чи інші процесуальні дії або прийняти певні процесуальні рішення. При цьому, задовольняючи клопотання, слідчі судді, оскільки не визначений процесуальний спосіб їх розгляду та вирішення, зазначають, що їхня ухвала з цього питання оскарженню в апеляційному порядку не підлягає, бо у наведеному в ст. 309 КПК України переліку ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, ухвали такого виду не зазначені [1].

Однак такий підхід законодавця є дещо неточним, уявлення, що зазначені рішення оскарженню в апеляційному порядку не підлягають, створюється лише через неправильне розуміння норм інституту оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.

Бездіяльність, яка підлягає оскарженню відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, передбачає наявність трьох обов'язкових ознак: 1) слідчий або прокурор наділені обов'язком вчинити певну процесуальну дію; 2) така процесуальна дія має бути вчинена у визначений КПК України строк; 3) відповідна процесуальна дія слідчим чи прокурором у встановлений строк не вчинена. Цим ознакам відповідає бездіяльність, що виникає внаслідок невиконання вимог ст. 220 КПК України, відповідно до якої клопотання сторони

захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

При цьому така бездіяльність може бути зумовлена не лише невчиненням процесуальної дії в межах встановлених зазначеною нормою строків, а й неналежним розглядом клопотання, зокрема залишенням його без процесуального реагування або неналежним на нього процесуальним реагуванням. Таким чином, лише у випадку залишення прокурором або слідчим клопотання захисника без реагування або без належного реагування (наприклад, не було розглянуто або було розглянуто в частині) оскарження такої бездіяльності є правомірним відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, що не охоплює ситуацію, яка аналізується, адже клопотання про закриття кримінального провадження розглянуто слідчим по суті, постанова, винесена за його розглядом, оскарженню не підлягає, заперечення проти неї можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді [2].

У КПК України не закріплено обов'язок прокурора повторно розглядати клопотання захисника, яке вже розглянуто по суті, проте його повторний розгляд не є порушенням закону. Обов'язковому розгляду підлягає лише дублікат такого клопотання, який надійшов після надання відповіді - надіслання рішення (постанови) скаржнику. Незважаючи на те, що у чинному КПК України відсутня норма, що прямо передбачає можливість та порядок оскарження рішення слідчого судді про зобов'язання сторони кримінального провадження вчинити певні дії, деякі прокурори оскаржують такі рішення в апеляційному порядку, а апеляційні суди відкривають провадження за такими скаргами,

розглядають їх по суті з постановленням відповідного рішення.

Також однією з суттєвих проблем інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора є те, що чинним кримінальним процесуальним законодавством України не встановлено жодних вимог до змісту та форми скарги, що викликає певні складнощі у правозастосовній практиці. Відсутність форми скарги є важливою гарантією свободи оскарження. Однак для правильного та оперативного вирішення скарги, вона має містити мінімум інформації, що є достатнім для ідентифікації скаржника та для розгляду цієї скарги; так, наведення причин, у зв'язку з якими принесено скаргу, включаючи вказівку на конкретні права та інтереси, порушені оскарженим рішенням або дією, все ж таки є необхідним. У протилежному випадку скаргу може бути визнано безпредметною.

На користь необхідності закріплення формальних вимог до скарги свідчить й практика, що склалася за останні роки. Аналіз судової практики надає підстави виокремити такі недоліки скарг, що подаються на рішення, дії чи бездіяльність: 1) відсутність відомостей щодо слідчого, дізнавача чи прокурора рішення якого оскаржується та дати прийняття таких рішень; 2) відсутність відомостей щодо рішень, які оскаржують, не зазначення конкретних протиправних дій працівників органу досудового розслідування та у чому вони полягали; 3) відсутність копій оскаржуваних рішень; 4) відсутність підпису скаржника; 5) відсутність доказів щодо дати отримання копії оскаржуваного рішення [3].

Зазначені недоліки скарг призводять до зниження ефективності засобу захисту та нераціонального використання процесуальних ресурсів, що негативно позначається як на забезпеченні прав та законних інтересів особи, так і на ефективності досудового розслідування в цілому. У зв'язку з чим вбачається, що вимоги до скарг що подаються на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування мають бути передбачені в КПК [4]. Шляхом подолання даної проблеми могло б бути закріплення законодавцем у Главі 26 КПК необхідного мінімуму інформації, що забезпечувало б здійснення

ефективного судового контролю та оперативне відновлення порушених прав та законних інтересів особи.

Задля подолання проблемних моментів правової регламентації інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування законодавцю варто звернути увагу на окремі аспекти, які стосуються детальнішого нормативного регулювання задля уникнення на практиці зловживання правами сторонами кримінального провадження, а також уточнення процедурного моменту – встановлення необхідних реквізитів скарги.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI.

2. Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування: узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 січня 2017 року № 9-49/0/4-17.

3. Шаренко С. Л. Проблемні питання розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. № 5.

4. Коробко Ю. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому розслідуванні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ю. В. Коробко. – К., 2016.

УДК 347

ПРАВО ДИТИНИ НА СІМ'Ю В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІНОЗЕМЦЯМИ

Кузь Валерія Олександрівна
студентка навчально-наукового інституту права
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація: розглядається процес влаштування дітей сиріт до іноземних сімей. Наведені проблемні аспекти механізму міжнародного всиновлення в Україні. Наведені аргументи щодо доцільності внесення змін в національне законодавство, важливість ратифікації Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництва з питань міждержавного усиновлення та перспективи розвитку інституту усиновлення іноземцями громадян України.

Ключові слова: міждержавне усиновлення, правове регулювання, дитина, усиновитель, ратифікація Конвенції.

Одним з основоположних прав дитини, що регламентуються нормами як національного, так і міжнародного законодавства є право на піклування батьків. Порушення цього права стало найбільш помітним під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації, що розпочалось 24 лютого 2022 року. За цей час понад 3 тисячі дітей залишилися без батьківського піклування [1] і ця цифра дедалі зростає. З огляду на зазначене, проблема влаштування дітей-сиріт поглиблюється. Це питання є частиною Нацстратегії реформи деінституалізації, що розпочалась у 2017 році. Відповідно до неї, головною метою є зростання дітей у комфортних умовах з сімейними цінностями, тобто подарувати їм сім’ю. Згідно з нею, повинні зникнути інтернати, а на противагу ним розвиватись дитячі будинки сімейного типу та соціально-реабілітаційні центри.

Але, не зважаючи на це, усиновлення або удочеріння все рівно має пріоритетність серед форм влаштування дітей, що позбавленні батьківського піклування. З огляду на це, можна розглянути концепт міжнародного усиновлення - один з інститутів міжнародного приватного права, головним завданням якого є надання дітям, що залишились без батьківського піклування, сімейних умов та довгоочікуваних батьків. Тобто, міждержавне усиновлення є підставою для виникнення сімейних відносин як юридичного акту за участю іноземного громадянина [2]. Документом, що визначає основні положення даного явища є Європейська конвенція з усиновлення дітей, що була ратифікована Україною у 2009 році. У ній висвітлені основні тези, положення та принципи процедури усиновлення з метою уніфікації пріоритетних аспектів даного механізму. Міжнародне усиновлення відносно важке та дискусійне питання у сучасній практиці українського законодавства. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, а саме статті 21, міжнародне усиновлення розглядається як альтернативний варіант для влаштування дитини в сімейну форму виховання [3].

Законодавство України визначає певний перелік вимог, за якими можливий варіант розгляду іноземного усиновлення:

1) Можливе лише після вичерпання варіантів влаштування дитини в Україні (відповідно до статті 24 ЗУ «Про охорону дитинства) [4];

2) Перевага в усиновленні надається зазвичай родичам дитини, або подружжям з країн, з якими Україна укладала договір про надання допомоги;

3) Неможливе всиновлення дітей віком до 1 року;

4) Для можливості іноземного усиновлення дитина повинна не менше року перебувати на обліку в уповноваженому органі з приводу усиновлення та захисту прав дитини.

Проте у даному контексті можна виділити винятки:

1) Усиновителів – родичі;

2) Наявність у дитини тяжкої хвороби, що знаходиться у переліку Наказу Міністерства охорони здоров’я;

3) Відбувається комплексне усиновлення з урахуванням принципу нероз'єднуваності, якщо один з них відповідає вищезгаданим вимогам;

4) Відбувається опіка над братом/сестрою дитини, яку іноземці всиновили раніше.

Обов'язковою вимогою для даного процесу є дотримання досудової процедури, що складається з декількох етапів: збір документів в країні свого проживання, реєстрація для подачі документів. подання до Мінсоцполітики пакету документів, постановка на облік кандидатів в усиновителі, отримання запрошення на співбесіду для ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновленими, співбесіда в Департаменті захисту прав дітей та усиновлення Мінсоцполітики. Ознайомлення з інформацією про дітей, які можуть бути усиновленими, отримання направлення для знайомства та встановлення контакту з дитиною, знайомство з дитиною за місцем її проживання, подання до служби у справах дітей заяви про бажання усиновити дитину, отримання в службі у справах дітей висновку про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини, подання документів до Мінсоцполітики для отримання згоди на усиновлення дитини, отримання згоди Мінсоцполітики на усиновлення дитини, подання заяви і документів до суду. [5]. Аналізуючи, бачимо, що процедура всиновлення дуже довга та кропітка і з огляду на це, ведуться дискусії про доцільність спрощення даного механізму, проте, як на мене, воно не буде доцільним. Це пов'язано з певними ризиками, які можна мінімізувати маючи достатньо затратний процес по часу. Починаючи від банальної втрати бажання батьків стати всиновителями, взагалі визначення моменту чи дійсно дитина може відповідати критеріям міжнародного усиновлення, перевірки самих іноземців на відповідність їх вимогам усиновителів, мінімізація злочинів у сфері міжнародного усиновлення (корупція, торгівля дітьми, рабство і тд).

Не варто забувати також про негативні сторони міжнародного усиновлення, що так чи інакше залишають відбиток на психіці дитини:

1) Зміна мовленнєвого середовища, необхідність певної

«акліматизації» у новому суспільстві;

2) Недостатньо регламентований механізм нагляду з боку держави над особами та сім'ями, що їх всиновили;

3) Неможливість вилучення таких дітей з сімей та повернення їх в Україну в разі набуття ними іншого громадянства.

Найголовніше те, що вирішити проблеми, вищезазначені у пунктах 2, 3 найлегше за допомогою ратифікації Гаазької конвенції про захист дітей і співробітництво з питань міждержавного усиновлення. Її намагались ратифікувати 7 разів, але жоден не був вдалим. Це пов'язано з твердженням, що просувають чимало депутатів: «іноземне усиновлення стане пріоритетнішим ніж національне». Але це суперечить статті 24 Закону України «Про охорону дитинства, що визначає перспективність міжнародного усиновлення після вичерпання наявності умов для національного влаштування дитини. Ця теза безпосередньо прописана і в самій Конвенції. Також спірним є питання про наявність комерційних, посередницьких агенції, що передбачені у Конвенції (стаття 32) та прямо заборонені статтею 219 Сімейного кодексу України [6]. З цього приводу, як на мене, можна ввести розмежування на законодавчому рівні щодо категорій «посередницька», «комерційна» та «діяльність, що передбачає надання послуг у сфері усиновлення» - повинна представляти інтереси усиновителів перед державними органами.

А з приводу саме переваг ратифікації Конвенції можна виділити наступні:

1) Запевнення, що всиновлення – найоптимальніший варіант влаштування дитини;

2) Комунікативна робота з біологічними батьками (за їх наявності) - роз'яснення наслідків всиновлення;

3) Забезпечення конфеденційності інформації стосовно дитини та її біологічних батьків;

4) Аналіз та оцінка майбутніх усиновителів;

5) Знаходження найбільш гідної іноземної пари, що виявила бажання стати батьками;

6) Чіткіша регламентація діяльності органів державної влади та уніфікація національного законодавства до тенденцій та принципів міжнародного усиновлення в інших країнах;

7) Співпраця з акредитованими організаціями, що отримали відповідний дозвіл та повноваження відповідно до Гаазької конвенції;

8) Перевірка неправомірної фінансової вигоди, запобігання корупції у питаннях влаштування дітей;

9) За випадків, передбаченими Конвенцією, призупиняти або повністю скасовувати угоду про усиновлення.

Перспективи у розвитку напряму міжнародного усиновлення я також вбачаю у використанні іноземного досвіду для покращення механізму в Україні. У цьому аспекті можна розгледіти декілька варіантів прив'язки до різних законів. В міжнародній практиці виділилось 3 моделі: усиновлення регулюється виключно законами країни походження всиновителя (Швейцарія, Німеччина); усиновлення відбувається відповідно до вимог країни усиновлюваного (у Великобританії потрібно отримати дозвіл суду, відповідно до Європейської конвенції про усиновлення 1967 року). Останньою моделлю є використання законодавства як дитини, так і потенційних батьків (Франція, Фінляндія) [7]. Щодо даних моделей можна виділяти як позитивні, так і негативні сторони. З одного боку, використання законодавства іншої держави не завжди буде відстоювати позиції дитини. Найоптимальнішим варіантом є врахування положень закону обох держав, але з пріоритетністю того, що більше захищає та відстоює права та можливості дитини. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що процедура всиновлення дітей іноземцями є довготривалою та сповнена підводними каменями. Підкріплюючи думку Губанової О.В [8], можна навести перелік проблем, з якими стикаються усиновителі: відсутність представництв у низці країн, що унеможливлює ведення відповідного обліку всиновлених дітей, неможливість консульських установ згодом перевіряти умови життя дитини, внаслідок недостатньої кількості кадрів. Міжнародне усиновлення виступає можливо єдиним варіантом

для влаштування дитини, що не має шансів бути влаштованою в сім'ю в Україні. Тому ратифікувавши Гаазьку конвенцію про захист прав дітей і співробітництво з питань міждержавного усиновлення, деталізувавши механізм контролю протягом всієї процедури всиновлення та подальшої долі дитини закордоном, ми дамо дитині можливість отримати зростання в здоровій сімейній атмосфері, що здатна дати їм гідне майбутнє.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сайт: Суспільне Новини. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://suspilne.media/270649-vid-pocatku-vtorgnenna-rf-ponad-3000-ditej-zalisilisa-bez-batkivskogo-pikluvanna/

2. Сайт: Міністерство закордонних справ України. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://mfa.gov.ua/consul/forua/int-adopt

3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

4. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

5. Сайт: Міністерство закордонних справ України. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://hamburg.mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/mizhnarodne-usinovlennya

6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

7. Глиняка Катерина Михайлівна Проблеми правового регулювання усиновлення дітей іноземними громадянами в сучасних умовах. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.jes.nuoua.od.ua/archive/2_2019/13.pdf

8. Губанова О.В. Організаційно-правове регулювання усиновлення в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07/ О.В. Губанова. – К., 2011. 20с.

УДК 346

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Матющенко Валерія Борисівна
Студентка
Пузанова Галина Йосипівна,
к.ю.н., доцент
Одеський національний морський університет
м. Одеса, Україна

Анотація: З прийняттям у 2018 році Кодексу України з процедур банкрутства однією з найбільш обговорюваних тем дотепер є тема відновлення платоспроможності суб’єктів в Україні, а точніше нововведень, які набули чинності разом із цим законом. Найбільш революційною для національного законодавства стала можливість банкрутства фізичної особи, яка не є підприємцем. У зв'язку з цим нововведенням у юридичної спільноти, арбітражних керуючих та у звичайних громадян виникло багато питань, що стосуються особливостей списання боргів фізичної особи за кредитними зобов'язаннями. Також актуальність даної теми полягає у тому, що банкрутство юридичних осіб та фізичних-осіб підприємців є достатньо висвітленою у законодавстві та у правовій науці, а ось проблематика банкрутства фізичних осіб є на сучасному етапі обговорюваним питанням.

Ключові слова: банкрутство, Кодекс України з процедур банкрутства, підстави відкриття провадження у справах про банкрутство, боржник, фізична особа, неплатоспроможність, реструктуризація боргу

Перш за все, слід визначитись із тим, що таке банкрутство взагалі. Відповідно до ст.1 Кодексу України з процедур банкрутства (далі-КУзПБ), банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та

реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури [1]. Ю.О. Сушицька та І.А. Світлишина визначають банкрутство таким чином, що воно є встановленням факту неплатоспроможності, тобто неможливості особи відповідати за своїми зобов'язаннями [2].

Взагалі інститут банкрутства фізичної особи не є нововведенням у міжнародному праві. Так, наприклад, процедура банкрутства фізичних осіб в США регулюється Федеральним кодексом про банкрутство. Згідно зі статистикою, за останні шість років зазначену процедуру пройшли близько 8 мільйонів осіб, що становить приблизно 2 % населення країни. Процедура банкрутства фізичних осіб також активно застосовується у Німеччині, Великій Британії, Франції, Канаді та інших країнах. Причому в кризовий для Німеччини період, у 2009 році, з власної ініціативи заяву про визнання банкрутами подали понад 3 мільйони громадян [3].

На нашу думку, введення новели про банкрутство фізичної особи у законодавстві України пов'язано, по-перше, із закордонним успішним досвідом, який показав результативність та ефективність застосування такого виду процедури банкрутства, а також із тим, що постало нагальне питання щодо вирішення таких справ, оскільки фізична особа, так само, як і юридична особа чи фізична особа-підприємець, може опинитися у скрутному становищі і потребувати заходів, які здатні вплинути на її фінансове оздоровлення. Серед подібних тимчасових фінансових труднощів, що можуть трапитися у кожного громадянина, Д. Мандичев виокремлює втрату роботи, розлучення, надання матеріальної допомоги дітям, втрати родичів чи годувальників і, нарешті, свого здоров'я [4, с. 89]. Такі труднощі є особливо нагальними та гострими у наш час, в умовах воєнних дій в Україні та під час воєнного стану. Зараз багато українців зазнали великих збитків від країни-агресора, що значно погіршило їх економічне положення і вимагає якісного та фундаментального правового регулювання щодо підтримання, відновлення платоспроможності, а також визнання неможливості такої платоспроможності фізичної особи.

Такі юридичні науковці як Д. Мандичев, С. Жуков зауважують на тому, що проведення процедури банкрутства фізичної особи повинно містити послідовні та сукупні процесуальні, а також позапроцесуальнії дії учасників процесу, що мають супроводжуватися наданням доказів та пояснень [4, с. 92; 5]. Розглядаючи питання застосування та змін процедури банкрутства фізичних осіб, слід детально проаналізувати КУзПБ. Так, у деяких моментах банкрутство фізичних осіб збігається з процедурою, що передбачена для юридичних, але є низка особливостей.

Положенням КУзПБ, а саме ст. 115, визначено окремі підстави за якими фізична особа може ініціювати процедуру власного банкрутства (тобто кредитор не має юридичного права самостійно ініціювати банкрутство боржника-фізичної особи) [1]. Також можливо визначити наступні особливості щодо: а) розміру прострочених зобов'язань – вони мають становити не менше 30 розмірів мінзарплати; б) строку, протягом якого боржник не здійснював виконання грошових зобов'язань – він становить два місяця; в) ухвалення постанови про відсутність майна, на яке може бути звернено стягнення; г) реальної наявності загрози неплатоспроможності.

Наступним, після подання фізичною особою заяви про відкриття провадження у справі про її неплатоспроможність у разі відсутності підстав для відмови такої заяви, є етап відкриття господарським судом провадження у справі про неплатоспроможність. Відповідно до ч. 5 ст. 119 КУзПБ господарський суд постановляє ухвалу, в якій він затверджує введення процедури реструктуризації боргів фізичної особи, введення мораторію на задоволення вимог його кредиторів, а також призначає керуючого реструктуризацією [1]. Таким чином, зазначена юридична норма встановлює ще одну особливість процедури банкрутства фізичної особи. Як влучно зазначає І. А. Бутирська, реструктуризація боргів фізичної особи співвідноситься із процедурою санації юридичної особи, а процедура погашення боргів боржника-фізичної особи відповідає процедурі ліквідації юридичної особи [6, с. 240].

Серед способів, які сприяють розв'язанню проблем заборгованості при розробці плану реструктуризації, О. М. Бірюков зазначає наступні: зменшення вимог, прощення боргу, а також припинення зобов'язання шляхом заміни первісного зобов'язання іншим [7, с. 62]. В свою чергу, план реструктуризації має бути затверджений господарським судом виключно після того, як фізична особа-боржник сплатила аліменти, відшкодувала шкоду, завдану каліцтвом, та погасила інші борги, які є вичерпними і встановлені у ч. 3 ст. 125 КУзПБ. Також план реструктуризації, згідно із ст. 124 КУзПБ, може містити положення про виконання зобов'язань боржника третіми особами, шляхом укладення цивільних договорів: договору поруки, гарантії та інших правочинів [1].

Фізична особа визнається господарським судом банкрутом у тому випадку, коли протягом 120 днів з дня відкриття провадження, збори кредиторів не прийняли рішення про схвалення плану реструктуризації або якщо ними було прийнято рішення про перехід до процедури погашення боргів боржника (ч. 1 ст. 130 КУзПБ) [1].

Відповідно до статті 131 КУзПБ все майно боржника складає ліквідаційну масу, але є певні виключення [1]. Так, із складу ліквідаційної маси виключається житло, яке є єдиним місцем проживання сім'ї боржника, а також кошти, що перебувають на рахунках боржника у пенсійних фондах та фондах соціального страхування. Слід також звернути увагу на те, що на майно, набуте подружжям у період шлюбу також може бути реалізоване стягнення. Необхідно зауважити й на тому, що на якісну та кількісну характеристику ліквідаційної маси фізичної особи-банкрута може вплинути фактор наявності утриманців у такої особи, наявність офіційної роботи, стабільного заробітку, об'єм майнових прав та ін.

Б. П. Ратушна та Я.З. Гаєцька-Колотило наголошують на тому, що фізична особа, яка була визнана банкрутом у порядку, встановленому КУзПБ, має бути доброчесною, та визначають гарантію, яка дає змогу запобігти зловживанню процедурою оголошення банкрутом. Такою гарантією та важелем є використання особою права на визнання її банкрутом лише раз на п'ять років

та повідомлення нею про свій статус своїм контрагентам під час укладання будь-яких договорів, що також відбивається й в КУзПБ [8, с. 93].

Серед негативних наслідків визнання фізичної особи банкрутом є те, що вона не може вважатися такою, яка має бездоганну ділову репутацію, протягом трьох років після закриття провадження у справі про банкрутство.

Отже, процедура банкрутства фізичної особи є непростим процесом, який потребує чіткого відмежування від проведення процедури банкрутства фізичної особи-підприємця і, особливо, юридичної особи. Резюмуючи вищевикладене, слід зауважити, що регулювання банкрутства фізичної особи є прогресивною ідеєю, яка має на меті покращити ефективність врегулювання проблемної заборгованості фізичних осіб.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Кодекс України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII: станом на 12 січ. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text (дата звернення: 28. 10. 2022).

2. Сушинцька Ю. О., Світлишина І. А. Банкрутство фізичної особи, з врахуванням особливостей етики в сфері банкрутства. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична* 2022. № 32. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/517/478 (дата звернення: 29.10.2022).

3. Гончаренко Е. Банкрутсво та реструктуризація. *Юридична практика*. 2018. № 16. URL: https://pravo.ua/articles/opyty-na-fizike/ (дата звернення: 28.10.2022).

4. Мандичев Д. Судовий контроль у процедурі банкрутства фізичних осіб. *Публічне право*. 2021. Т. 43, № 3. С. 88–95. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/files/43/pdf/9.pdf (дата звернення: 29.10. 2022).

5. Жуков С. Процедури банкрутства: можливості для боржників та кредиторів. *Юридична газета online*. 2020. 13 квіт. URL: https://yur-

gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/proceduri-bankrutstva-mozhlivosti-dlya-borzhnikiv-ta-kreditoriv.html (дата звернення: 30.10.2022).

6. Бутирська І. Судові процедури, що застосовуються до неплатоспроможної фізичної особи *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали V Міжнар. науково-практ. конф., м. Суми, 20 трав. 2021 р. Суми, 2021. С. 239–242. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/801/Sudovi_protsedury.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 28.10.2022).

7. Бірюков О. М. Банкрутство громадян: за і проти. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. No 11. С. 60–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_11_12 (дата звернення: 30.10.2022)

8. Ратушна Б. П., Гаєцько-Колотило Я. З. Правове регулювання банкрутства фізичної особи на підставі Кодексу України з процедур банкрутства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 92–94. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/25.pdf (дата звернення: 31.10.2022).

УДК 343

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

Мусієнко Олег Леонідович
к.ю.н.,доцент
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Анотація: Розкрито питання застосування спеціальних знань під час розслідування злочинів у фінансовій сфері. Розглянуто теоретичні аспекти застосування таких знань у кримінальному провадженні. Крім того, розкрито вимоги законодавства України з питань використання спеціальних знань. Загалом визначено головні особливості застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних проваджень у сфері фінансових злочинів та узагальнено, які саме дослідження необхідно проводити в цих випадках.

Ключові слова: спеціальні знання, фінансові злочини, судова експертиза, ревізія, консультації.

Переважна більшість розслідувань кримінальних правопорушень у фінансовій сфері потребує використання спеціальних знань шляхом залучення спеціалістів або проведення судових експертиз. Це зумовлено перш за все тим, що слідчі з об’єктивних причин не можуть володіти такою сукупністю знань, яка б цілком задовольняла потреби тривалого процесу розслідування злочинів. Тому кримінальним процесуальним законодавством України передбачена можливість звертатись за допомогою до осіб, які володіють спеціальними знаннями у тій чи іншій сфері. Завдяки використанню останніми своїх професійних навичок стає можливим отримання певних доказів або іншої інформації, необхідної для швидкого, повного й об’єктивного процесу розслідування та розкриття кримінальних правопорушень.

Фінансові злочини це узагальнене поняття, що поширюються на різні види незаконних дії, пов'язаних з отриманням, використанням та розподілом фінансових ресурсів, а саме: відмивання коштів злочинного походження, шахрайство з фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання, підроблення грошових коштів та цінних паперів, порушення податкового та банківського законодавства тощо, які створюють загрозу фінансовій безпеці держави. Під фінансовими розслідуваннями можна розуміти процес вивчення фінансової звітності та моніторингу фінансових операцій, який спрямований на виявлення порушень з фінансовими ресурсами та злочинів. Розслідування фінансових злочинів є досить складним процесом. Такі злочини є досить різноманітними і «вишуканими» і проблемним є те, що не існує єдиної методики для їх розслідування. Однак подібність за рядом ознак дає змогу розглядати їх як криміналістично однорідну групу злочинів. В основі планування розслідування фінансових злочинів лежать злочинні технології збагачення, що означає вчинення таких злочинів організованими групами з використанням легальних суб'єктів господарювання та за допомогою зацікавлених осіб в контролюючих і правоохоронних органах [1, с. 155].

При розслідуванні правопорушень у фінансовій сфері іноді складно розібратися в тонкощах та особливостях бухгалтерського обліку, фінансово-господарських питаннях, аудиту, а тому для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування виникає необхідність застосування спеціальних знань. Метою їх застосування є безпосереднє виявлення, фіксація, попереднє вивчення, оцінка і використання доказів, вирішення питання про їх наявність і допустимість, правильна кваліфікація вчиненого, визначення предмета і меж доказування, якісне проведення процесуальних дій, організація взаємодії зі спеціалістами, експертами, у процесі розкриття і розслідування злочинів.

Статтею 242 КПК України передбачена можливість залучення експерта, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Крім того, стаття 1 Закону України

«Про судову експертизу» визначає її як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів із метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Тобто необхідність залучити фахівців не юридичного профілю виникає в тому випадку, коли слідчому власних можливостей, знань та навичок недостатньо для встановлення обставин справи та доведення конкретних фактів.

Загалом спеціальні знання використовують у різних формах: під час експертизи, консультації, участі спеціаліста (фахівця) у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях. Таким чином, залучення спеціаліста в разі проведення процесуальних дій та застосування його спеціальних знань є одним із засобів забезпечення повноти доказів із метою встановлення істини в кримінальному провадженні та захисту осіб, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, а також із метою охорони прав, свобод і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження [2, С. 285].

Необхідність спеціальних знань під час розслідування злочинів у фінансовій сфері зумовлена, насамперед, специфікою предмета злочинного посягання й способом скоєння злочинів у справах цієї категорії. У зв'язку з цим слідчий об'єктивно вимушений залучати вузьких спеціалістів для допомоги в розслідуванні таких злочинів.

Спеціальні знання слідчий може застосовувати як у процесуальних, так і в непроцесуальних формах. Практика свідчить, що найбільш ефективними формами їхнього використання у розслідуванні злочинів у фінансовій сфері, є: а) отримання консультацій обізнаних осіб із різних питань; б) проведення ревізії; в) призначення експертиз; г) залучення спеціаліста для участі в проведенні окремих слідчих дій [3, с. 102]. Окрім того, при розслідуванні злочинів цього виду в окремих випадках проводять допити експертів, ревізорів та інших обізнаних осіб.

За консультаціями до осіб, які володіють спеціальними знаннями у різних галузях, слідчі частіше за все звертаються для:

а) роз’яснення положень нормативних актів, що стосуються фінансової сфери (з цією метою доцільно звертатися до фахівців у галузі фінансового права);

б) ознайомлення зі спеціальними питаннями – особливостями порядку виділення та використання бюджетних коштів, бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в державному органі чи установі (надати таку консультативну допомогу можуть ревізори, які проводили ревізію, а також службові особи Державної казначейської служби України або фінансових органів);

в) консультація стосовно акту ревізії та допомога в оцінюванні висновків ревізорів. Безумовно, якщо слідчий володіє основами бухгалтерського обліку, то він і сам спроможний проаналізувати узагальнену інформацію. Крім того, може виникнути потреба одержати додаткові відомості в галузі будівництва (якщо злочинці використовували бюджетні кошти для фінансування витрат на будівництво), банківської справи (при розслідуванні фактів порушень бюджетного законодавства з кредитними коштами) тощо;

г) допомога при підготовці до окремих слідчих дій (для консультації залучають різних спеціалістів, зокрема, інженерів, економістів, бухгалтерів, криміналістів). Наприклад, при вирішенні питання призначення ревізії або судово-бухгалтерської експертизи фахівець у галузі бухгалтерського обліку може надати допомогу слідчому у правильному формулюванні запитань ревізору чи експерту. Крім того, спеціаліст іноді може підказати слідчому послідовність проведення слідчих дій у справі та допомогти з вибором тактичних прийомів, які доцільно застосувати при проведенні певної слідчої дії.

Ревізія як непроцесуальна форма використання спеціальних знань застосовується фактично в усіх випадках розслідування фінансових злочинів. Документальна ревізія є однією з найважливіших форм фінансово-економічного контролю за господарською діяльністю підприємств, установ та організацій, які повністю фінансуються з бюджету або одержують бюджетні кошти. Без цієї форми документального контролю жодне

кримінальне провадження про злочинні порушення бюджетного законодавства не тільки не може бути успішно завершена, а й у більшості випадків не може бути взагалі розпочате.

Проведення ревізій та перевірок в установах бюджетної сфери має свою специфіку, втім, на практиці значення належної підготовки до проведення ревізії часто недооцінюється. Нерідко слідчі зовсім не формулюють конкретних запитань ревізорам, сподіваючись на те, що вони самостійно знайдуть якісь порушення бюджетного законодавства. У подальшому це може призвести до необхідності додаткових ревізій, втрати доказів, затягування часу розслідування [4, с. 70].

Під час розслідування фінансових злочинів переважно досліджують фінансово-господарські документи, з'ясовують питання виробничого характеру. Зокрема, призначають і проводять такі види судових експертиз: судово-економічні (планово-економічну, фінансово-економічну), судово-бухгалтерські (експертизи бухгалтерських операцій на промислових підприємствах, у бюджетних організаціях, на підприємствах торгівлі, у будівельних організаціях тощо); судово-товарознавчу; судовотехнологічну; криміналістичні (наприклад, почеркознавчу, техніко-криміналістичну експертизу документів, трасологічну); інженерно-технічні; судово-агропромислові. За потреби дослідження питань з інших галузей знань, зумовленої певною слідчою ситуацією, слідчий може призначити й інші судові експертизи. Використання спеціальних знань під час розслідування фінансових злочинів у їх широкому розумінні – це досить складний, багатоплановий процес, зумовлений кваліфікаційною, доказовою та криміналістичною характеристиками певної категорії злочинів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Комишнюк Ю. О. Проблеми розслідування фінансових злочинів/Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття. Харків, 2020.- С. 155-157.

2. Кочура О. О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: Матеріали науково-практичної конференції (8 листопада, 2017 р., м. Харків). С. 284–286.

3. Степанюк Р. Л. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів у бюджетній сфері України / Р. Л. Степанюк // Криміналістичний вісник: [наук.-практ. зб. / голов. ред. Коваленко В. та ін.] / ДНДЕКЦ МВС України ; НАВС. – К.: ТОВ «Еліт Прінт», 2012. – № 17. – С. 102–108.

4. Бондаренко О. О. Оцінювання та використання матеріалів ревізії при розслідуванні злочинів, пов’язаних із порушеннями бюджетного законодавства / О. О. Бондаренко, Р. Л. Степанюк // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник наукових праць. Вип. 10. – Х.: Право, 2010. – С. 68–73.

УДК 343.125

ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ ПРИ ОБРАННІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Солдатенко Олена Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
Жовтяк Ярослав Ігорович
курсант 4-го курсу ННІППФПНП
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ

Анотація: Стаття присвячена актуальним питанням забезпечення процесуальних гарантій прав, свобод та законних інтересів особи при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні. Зазначено, що незважаючи на винятковість та суворість тримання під вартою, застосування цього виду запобіжного заходу у кримінальному проваджені залишається на досить високому рівні, що й обумовлює пильну увагу науковців щодо дотримання процесуальних гарантій прав особи при його обранні.

Ключові слова: процесуальні гарантії, запобіжні заходи, тримання під вартою, права, свободи та законні інтереси.

Актуальність теми обумовлена тим, що такий запобіжний захід як тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, який безпосередньо пов’язаний з обмеженням особистої свободи громадян. Зважаючи на цей факт, забезпечення законності під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є предметом повсякденної уваги. Проблематика контролю за дотриманням законності обрання даного запобіжного заходу завжди була предметом для досліджень вітчизняних вчених-процесуалістів, але все ж таки ця тема є невичерпною і потребує постійного дослідження з урахуванням сучасних тенденцій та умов сьогодення.

Застосування такого запобіжного заходу як тримання під вартою під час

кримінального провадження досить детально врегульоване як на міжнародному, так і на національному рівнях. В Конституції України, а саме у ст. 29 гарантується право кожної людини на свободу та особисту недоторканність. Що стосується міжнародного рівня, право людини на особисту свободу та недоторканість передбачено в ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також Резолюцією (65) 11 Комітету міністрів Ради Європи від 09.04.1965 року та низкою рішень Європейського суду з прав людини та інших міжнародних документів. Основною і ключовою ідеєю, яка втілена у наведених документах, є виключний характер запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [1].

Враховуючи світові тенденції, в кримінальному процесуальному законодавстві України втілені міжнародні стандарти, тому запобіжний захід у вигляді тримання під вартою у вітчизняному законодавстві розглядається як найсуворіший запобіжний захід, що в свою чергу може бути застосований лише за виняткових обставин [2].

Згідно ч. 1 ст. 183 Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту - КПК України) тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м’яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України [4]. Що стосується підстав застосування цього запобіжного заходу, вичерпний перелік наведено у ч. 2 ст. 183 КПК України, де все досить чітко деталізовано та розтлумачено.

Якщо проаналізувати статистичні дані в умовах дії нового КПК України та порівняти із старим кодексом, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою скоротилося приблизно в півтора рази, але все ж таки слід зазначити, що глобального скорочення випадків взяття особи під варту не відбулося і на жаль на практиці все ще трапляються випадки невиправданого обрання даного запобіжного заходу.

Підстави для застосування такого запобіжного заходу як тримання під вартою науковці класифікують на кримінально-процесуальні,

кримінально-правові та фактичні. На етапі розгляду клопотання про застосування даного запобіжного заходу слідчий суддя, суд має керуватися та аналізувати всі наявні критерії, а саме: наявність судимості у підозрюваного, обвинуваченого, його посткримінальна поведінка (за наявності судимості), категорія вчиненого кримінального правопорушення (у співвідношенні виду і міри покарання). Саме на основі наведених критеріїв і має формуватися переконання слідчого судді, суду щодо можливості застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [3].

Слід звернути увагу на той факт, що слідчий суддя, суд в обов'язковому порядку має дослідити всі вказані в клопотанні слідчого чи прокурора обґрунтування про доцільність і неможливість застосування будь-якого іншого, менш суворого запобіжного заходу. В свою чергу слідчий чи прокурор в своєму клопотанні мають обґрунтувати чому більш м'який запобіжний захід не зможе забезпечити належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого.

Слід зазначити, що існують певні альтернативи тримання особи під вартою, а саме: застава або домашній арешт. Застава спрямована на стимуляцію підозрюваного, обвинуваченого до виконання певних обов'язків під загрозою певної втрати, яка має майновий характер. В свою чергу домашній арешт спрямований на забезпечення виконання відповідних обов'язків підозрюваним, обвинуваченим шляхом ізоляції його від суспільства в домашніх умовах [1].

Слід звернути увагу, що застава є певною альтернативою для підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, оскільки слідчий суддя, суд при обранні даного запобіжного заходу забов'язаний визначити розмір застави, окрім випадків передбачених в ч.4 ст. 183 КПК України.

Відповідно до ч. 4 ст. 183 КПК України слідчий суддя, суд має право не визначати розмір застави при винесенні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою якщо:

- кримінальне правопорушення вчинено із застосування насильства або погрозою його застосування;

- кримінальне правопорушення спричинило загибель людини;
- особа, стосовно якої у провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, але особа його порушила.
- за кримінальні правопорушення передбачені статтями 255-255^{-3} КК України;
- за особливо тяжкі злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [4].

Отже, такий запобіжний захід як тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві, тому його обрання є надзвичайно відповідальною процедурою, адже слідчий суддя, суд при вирішенні питання щодо обрання даного запобіжного заходу має прийняти рішення щодо тримання під вартою підозрюваного або обвинуваченого. Саме тому для прийняття такого рішення суду, прокурор повинен довести, що жодний запобіжний захід, який є більш м'яким не зможе запобігти ризикам, що передбачені в ст. 177 КПК України, а питання що стосуються дотримання законності під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є надзвичайно важливим, оскільки права та свободи громадянина не можуть бути обмежені без обґрунтованих і вагомих на те підстав.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 жовт. 2019 р.) / редкол.: В. В. Фєдосєєв, О. В. Косьмін. – Харків : Право, 2019. – 142 с.
2. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
3. Гультай П. М . Деякі аспекти прокурорського нагляду за застосуванням запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / П. М Гультай // Актуальні проблеми реформування

кримінально-процесуального законодавства та удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (20 квітн. 2012 р., Луганськ) / редкол.: М. Й . Курочка, О. І. Левченков, В. І. Г алаган та ін.; МВ С України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е .О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е . О. Дідоренка, 2012. С. 475-479.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384 (дата звернення: 27.10.2022)

5. Конституція України : Конституція від 28 червня 1996 року № 254к/96 ВР.URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2% D 1% 80#Text (дата звернення: 27.10.2022).

6. Європейська конвенція про захист прав людини : Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.10.2022).

УДК 343.1

ЕКСПЕРТ ЯК УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Солдатенко Олена Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
Радельчук Крістіна Олександрівна
курсант 4-го курсу ННІППФПНП
Дніпропетровський державний
Університет внутрішніх справ

Анотація. У даних тезах розглядається права та обов’язки такого учасника кримінального процесу як експерт. Було визначено проблеми, які необхідно вирішити задля вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: експерт, висновок експерта, докази, суб'єкти судово-експертної діяльності.

Насамперед неодмінно необхідно наголосити на тому, що експерт у кримінальному провадженні істотно впливає на здатність сторін кримінального провадження збирати, перевіряти та оцінювати докази з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду.

Висновок експерта, наданий особою, яка не зацікавлена в результатах кримінального провадження, з посиланням на фундаментальні наукові положення та апробовані методи дослідження, які у разі необхідності можуть бути перевірені, а також показання експерта є процесуальними джерелами доказів [2, с.290].

За умов цього знання вони можуть бути загальновідомими і загальнодоступними, що тягне за собою перехід відповідних протилежних ознак на другий план.

Але при цьому незмінною залишається вимога до осіб, які володіють спеціальними знаннями – отримання таких знань у результаті здобуття

спеціальної освіти, професійної підготовки, набуття практичного досвіду та навичок у відповідній галузі.

До суб'єктів судово-експертної діяльності належать:

1) особи, які приймають процесуальні (владно-вольові) рішення (за дорученням слідчого судді, суду) або за клопотанням сторони кримінального провадження сторони захисту чи обвинувачення про призначення експертизи та її проведення;

2) особи та установи, які беруть участь в організації та забезпеченні проведення експертиз;

3) особи, які безпосередньо проводять експертизи та оформляють їх результати.

Безпосередньо, основним процесуальним обов'язком експерта є проведення повного дослідження з використанням сучасних досягнень науки і техніки та формулювання об'єктивного висновку по всіх поставлених питаннях у суворій відповідності з науковими положеннями і наданими йому матеріалами.

Слід зазначити, що експерт також несе відповідальність за надання неправдивих результатів у висновку судової експертизи (матеріальної, дисциплінарної тощо) [1, с.133].

У висновку повинно бути зазначено, що експерта попереджено про відповідальність у разі подання завідомо неправдивого висновку або невиконання інших обов'язків.

Також важливо, щоб висновок був підписаний експертом, який проводив судову експертизу. Відтак, роль висновку експерта полягає в тому, що він унеможливлює прийняття необґрунтованого рішення суддею, прокурором чи слідчим.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що експерт є важливим допоміжним учасником кримінального провадження, який бере участь від сторони кримінального провадження та дає авторитетний висновок і показання, які є процесуальними доказами.

Проте існує низка проблемних питань щодо:

- визначення механізму реалізації права експерта на апеляційне оскарження;
- складність порядку збирання стороною захисту доказів шляхом проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які передбачають залучення експерта;
- встановлення переліку підстав для залучення експерта;
- визначення порядку залучення експерта (вид і форма процесуальних документів), а також з можливістю залучення експерта з правових питань.

Ці проблемні питання потребують вирішення шляхом цілеспрямованого вдосконалення кримінально-процесуального законодавства у відповідному напрямку. В результаті участь експерта у кримінальному провадженні стане більш врегульованою та ефективнішою діяльністю.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Дудич А. В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України / А. В. Дудич. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – №30. – С. 132 – 136.

2. Молчанова В.П., Молчанов В.І. Проблеми, пов’язані із залученням судового експерта до участі у кримінальному провадженні. Молодий вчений. 2020. № 2. С. 289-294.

УДК 343.1

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЧАСТИНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Солдатенко Олена Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
Черкас Олександр Володимирович
курсант 4-го курсу ННІППФПНП
Дніпропетровський державний
Університет внутрішніх справ

Анотація. У статті проаналізовано впровадження рішень Європейського суду з прав людини в кримінальне процесуальне законодавство України. Досліджено проблемні аспекти використання рішень Суду на практиці. Надано пропозиції щодо вирішення окремих ситуацій стосовно реалізації рішень Європейського суду з прав людини (далі по тексту - ЄСПЛ) в Україні.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, кримінальне процесуальне законодавство України, використання рішень та практики ЄСПЛ

Для нашої держави та чинного законодавства України зараз є вкрай важливим процес внесення змін в законодавство України та інтегрування його в європейський простір, адаптуючи та узгоджуючи з міжнародними нормами національне законодавство. В даному аспекті важливого значення набуває питання процесуального аспекту виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК України) визнає практику ЄСПЛ джерелом кримінального процесуального права, про що сказано не лише у статті 1, де говориться про міжнародні договори, згода на обовязковість яких надана Верховною Радою України, а і у статті 8, де зазначається, що практика ЄСПЛ визначає собою одну із складових реалізації принципу верховенства права [1]. Згідно з чим, такі рішення визначаються, як частина національного законодавства та є джерелом кримінального

процесуального законодавства в Україні.

Питання поширення практики ЄСПЛ на Україну в особі її повноважних державних та правоохоронних органів розглядалися у наукових дослідженнях Л. Б. Архипова, Н. Є. Блажівської, В. Г. Буткевича, В. Н. Денисова, В. Д. Завгороднього, Е. Л. Трегубова, С. В. Шевчука, В. Д. Юрчишина та ін.

Метою дослідження є визначення рішень ЄСПЛ як джерела національного кримінального процесуального законодавства та застосування їх у кримінальному процесуальному законодавстві України.

З кожним роком зростає кількість звернень населення до ЄСПЛ, у разі порушення їх основоположних прав та свобод. Україна зберігає третє місце серед країн-членів Ради Європи за кількістю позовів до Європейського суду з прав людини. Згідно з актуальними даними, станом на 31 жовтня 2020 від України у Європейському суді зареєстровано 10100 позовних заяв, що становить 16,5% від загальної кількості [2]. Кожна особа має право на звернення до даного суду. Україна ратифікувала Конвенцію 11 вересня 1997 р. і тим самим визнала Європейський суд з прав людини як одну з головних юрисдикцій з усіх питань, що стосуються тлумачення Конвенції та її правозастосування державою в особі її уповноважених державних і правоохоронних органів.

В чинному кримінальному законодавстві визначається, що в кримінальному судочинстві є доречним застосування практики ЄСПЛ. Такий обов’язок покладено на судові органи. Згідно з положеннями кримінального законодавства практика ЄСПЛ, визначається, як джерело. Із чого можна дійти висновку, що прецедентність рішень ЄСПЛ має вплив на розгляд справи під час кримінального судочинства.

Як зазначає В. М. Тертишник, правові позиції та прецедентна практика Європейського суду з прав людини стають не тільки європейськими правовими стандартами, але й наповнюють правову систему України цілісними й важливими принципами, дефініціями, гарантіями, нормами, які мають гармонізувати національне право і правосвідомість, унормувати наявні

прогалини зако-нодавчого регулювання [3, с. 8]. Безумовно в плані усунення прогалин законодавства та його гармонізації практика ЄСПЛ представляє собою унікальний і багатоплановий пласт цікавих позицій та концептуальних моделей юридичних рішень

Але в той же час, під час практичної реалізації застосування рішень ЄСПЛ, характерним є її хаотичність, так як в Україні вже ніхто не сперечається з важливим фактом, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод підлягає обов'язковому застосуванню, але в цей же час кожен юрист, використовує її за власним бажанням, так як вважає за необхідне.

При цьому, на практиці більшість із посилань на практику ЄСПЛ немає жодного смислового навантаження, а здійснюється для «галочки». Частина посилань на практику ЄСПЛ є доречною, тоді як інша частина використовується вітчизняними судами для обґрунтування порушень прав людини [4, с. 235].

Так як, на сьогоднішній день відсутні чіткий алгоритм правил та рекомендацій, для використання рішень та практики ЄСПЛ, юристи часто використовують принцип « чим більше судової практики, тим краще» [5, с. 41]. Натомість, правила застосування рішень ЄСПЛ досить прості і не обов'язково кожне речення у клопотанні, скарзі чи ухвалі доповнювати рішенням Європейського Суду.

Аби якісно донести свою позицію, під час кримінального судочинства, потрібно правильно розуміти та орієнтуватися в рішенні ЄСПЛ, а також визначити які саме порушення Конвенції є констатованими та аргументованими.

Для того щоб якісно донести свою позицію у справі, потрібно розуміти суть рішення ЄСПЛ і його характер, які саме порушення статей Конвенції констатовані і яким чином аргументовано рішення.

На нашу думку, сучасна ситуація застосування практики ЄСПЛ вказує на некоректне застосування таких рішень, а також маніпуляції з боку сторін кримінального провадження у кримінальному процесуальному законодавстві

України.

Аналізуючи застосування рішень ЄСПЛ, на жаль, можна дійти висновку, що національне кримінальне процесуальне законодавство довело свою неспроможність самотужки вирішити проблемні питання запровадження і правильного використання практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні. Саме тому рекомендовано звернути увагу на міжнародний, зарубіжний досвід та запозичити його.

Не менш важливим кроком держави на шляху до досягнення європейського рівня є підвищення якості національного захисту громадян. Тобто чим вищим буде рівень довіри до судів та суддів України, тим нижче місце посідатиме наша країна у рейтингу за зверненнями зі скаргами до ЄСПЛ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 10 верес. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: -01.11.2022).

2. Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3138440-ukraina-treta-za-kilkistu-zvernen-do-espl.html#:~:text=%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BC%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%20%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%8F,%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B1%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%8E%D1%82%D1%8C%2061%20250%20%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2 (дата звернення: 01.11.2022)

3. Тертишник В. М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв’язанні проблем кримінально-проце-суального права України. Правова позиція. 2016. № 1 (16). С. 7-13.

4. Розумовський О. С. Європейський Суд з прав людини як частина кримінального процесуального законодавства України / Олександр Сергійович Розумовський, Олександра Олександрівна Кочура // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. - 2020. - № 3 (90). - С. 235. DOI:https://doi.org/10.32631/v.2020.3.23.

5. Завидняк В. І. Впровадження судового преце-денту у кримінальний процес України: монографія. Ірпінь: Ун-т ДФС України, 2019. 41 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗРАЗКОВИХ СПРАВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ В УКРАЇНІ

Сторожук І. О.
аспірант,
Університет сучасних знань, м. Київ
Науковий керівник:
Ведєрніков Ю. А.
кандидат юридичних наук (доктор філософії, PhD)

Аннотація: необхідність створення ефективних механізмів судового захисту зумовила оновлення процесуальних норм та стала підставою для прийняття Закону України від 03.10.2017 № 2147 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [3]. На наш погляд, цей закон не просто змінив редакцію процесуальних кодексів, а став позитивним імпульсом для дієвого подолання численних колізій та прогалин у законодавстві, які, з часом стали справжньою загрозою ефективному захисту прав, свобод та інтересів громадян. Однак, очевидно, що, керуючись винятково законодавчими формулюваннями, неможливо загалом встановити специфіку зразкових справ в адміністративному судочинстві, адже норми законодавства про адміністративне судочинство розкривають лише окремі аспекти досліджуваного інституту.

Ключові слова: зразкова справа, специфіка, класифікація, правозастосовна практика, теоретичні прогалини, кількісний критерій.

З першого дня вторгнення в Україну Росія порушує правила ведення війни і масово чинить воєнні злочини. Крім того, російська влада веде активну інформаційну війну та застосовує пропаганду. Очевидно, що після перемоги України буде подано безліч однотипних адміністративних позовів. Водночас дотримання виключно кількісного критерію не достатньо для розгляду

адміністративної справи по суті як зразкової. Правовій оцінці підлягає, насамперед, критерій типовості. Справа не має ознак типової за умов: спору щодо правильності застосування норми матеріального права немає; у випадку постановлення судом рішення по суті позовних вимог буде вирішено спір між позивачем і відповідачем у конкретній справі. До розгляду не приймаються справи, у яких предмет спору є суто індивідуальним і не може вважатися типовим. У конкретних випадках різність обставин залежить від обставин справи (зарахування пенсіонеру пільгового стажу, виплата винагород за участь у війні).

На нашу думку, велика кількість адміністративних справ стосуватимуться виплати винагород за участь в війні, виплати грошового забезпечення родинам загиблих військовослужбовців, оскарження рішень військово-лікарської комісії щодо придатності до військової служби у воєнний час, виплати винагороди за виконання завдань на передовій та нульовій позиціях, відшкодування шкоди за незаконне притягнення до кримінальної відповідальності за ст.402 КК України тощо. Не зважаючи на індивідуальні особливості вказаних категорій справ, судова система адміністративного судочинства повинна сприяти не лише оперативному їх вирішенню, а й визначенню їх зразковості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV[Електронний ресурс]. – Режим доступу http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show

3. IV. Відомості Верховної Ради України. 2005 р. № 35. 35–37. С. 1358. Ст. 446.

4. Адміністративне судочинство України: теорія та практика: монографія / кол. авт.; за заг. ред. О.М. Нечитайла. Київ : ВАІТЕ, 2015. 288с.

5. Зразкові справи: веб-ресурс «Верховний Суд». URL :

https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/ (дата звернення 03.06.2022 року).

6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. [Архівовано 6 березня 2016 у Wayback Machine.] — 5-те вид., допов. — Х.: Право, 2013.

7. Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. – Харків: Право, 2019. – 500 с. [Архівовано 17 квітня 2021 у Wayback Machine.]

УДК 342

НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Фролов Олександр Олександрович,
к.ю.н., доцент
Національного юридичного
університету імені Я. Мудрого
м. Харків, Україна

Анотация: Сучасну систему нормативно-правових актів держави неможливо уявити без актів місцевого самоврядування. Їх питома вага зростає у зв’язку з підвищення ролі місцевого самоврядування в суспільному житті.

Вирішення питань місцевого значення здійснюється територіальними громадами, їх органами і посадовими особами у формах та способами, що визначені Конституцією і законами України. Ці рішення оформлюються у вигляді відповідних актів уповноважених органів чи посадових осіб. В актах, що встановлюють, змінюють, скасовують або вирішують юридичну справу, те чи інше конкретне питання, реалізується компетенція відповідного владного суб'єкта [9, с. 66]

Ключові слова: нормативно-правових акти; система нормативно-правових актів; місцеве самоврядування; органи місцевого самоврядування; акти органів місцевого самоврядування.

Акти місцевих рад і їх органів відіграють важливу роль у механізмі правового регулювання суспільних відносин, виступають головним правовим засобом здійснення місцевим самоврядуванням влади на відповідній території і реалізації їх функцій та компетенції. Завдяки правовим актам місцевого самоврядування забезпечується комплексний соціально-економічний і культурний розвиток територій, організовується процес виробництва, розподілу й охорони матеріальних благ, надання послуг. Органи місцевого

самоврядування видають акти, якими організовується процес виконання делегованих повноважень органів виконавчої влади, доводяться до відома населення, підприємств, організацій, установ владні приписи державних органів, плани економічного і соціального розвитку України [10, с. 253].

Метою роботи є визначення рис, які притаманні актам органів місцевого самоврядування, дослідити їх юридичні властивості, аналіз основних стадій нормотворчого процесу органів місцевого самоврядування, вивчення проблемних питань здійснення контролю за нормотворчістю органів місцевого самоврядування.

Характеризуючи природу актів місцевого самоврядування, слід зазначити, що вказане поняття є родовим, оскільки включає в себе як правотворчі (нормативні) акти місцевого самоврядування так і правозастосовні (ненормативні) акти. У теорії права критерієм для їх поділу є ознака нормативності (узаконені правила поведінки загального характеру, тобто такі, що діють безперервно в часі щодо невизначеного кола осіб і застосовуються до необмеженої кількості випадків).

Численною групою актів місцевих рад є саме нормативно-правові акти, за допомогою яких встановлюються норми права, обов’язкові для виконання громадянами, що постійно або тимчасово проживають на відповідній території, а також розташованими на ній органами виконавчої влади, об’єднаннями громадян, підприємствами, установами й організаціями [10, с. 253; 11, с. 63].

Нормативно-правові акти місцевого самоврядування – це прийняті в установленому порядку підзаконні владні рішення суб'єктів місцевого самоврядування, що містять норми права, за допомогою яких самостійно вирішуються, безпосередньо територіальною громадою або через органи самоврядування, питання місцевого значення.

Актам місцевого самоврядування властиві наступні ознаки:

- спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері місцевого самоврядування;
- приймаються уповноваженим органом, посадовою особою;

- мають чітко визначену структуру;
- обов'язково породжують певні юридичні наслідки;
- розробляються та ухвалюються з дотриманням встановленої процедури;
- мають обов'язковий характер для суб'єктів відносин у сфері місцевого самоврядування;
- є формою управлінської діяльності – містять владний припис;
- забезпечуються захистом на випадок їх невиконання, неналежного виконання чи можливого порушення;
- є офіційними письмовими документами [10, с. 256; 11, с. 63-64; 14, с. 133; 15, с. 98].

Для впорядкування наявної великої кількості актів, визначення місця й ролі цих актів у регулюванні суспільних відносин потрібна їх класифікація. Поділ нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування на групи за певними критеріями, встановлення основних закономірностей і суттєвих ознак дозволяє глибоко й всебічно їх досліджувати і вивчати, допомагає виробляти і формулювати вимоги, заходи і рекомендації щодо вдосконалення їх обґрунтованості, процесу прийняття, реалізації та контролю за їх виконанням [10, с. 253-254]. Акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування поділяються на такі види: статут, регламент, положення, рішення, накази, розпорядження, висновки і рекомендації. Відповідно до Конституції України і Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» рішення приймають: 1) територіальні громади на місцевому референдумі (ч. 4 ст. 7), 2) загальні збори громадян (ч. 2 ст. 8), 3) ради (ч. 1 ст. 59), 4) виконавчий комітет сільської, селищної міської, районної в місті ради (ч. 6 ст. 59). Сільський, селищний, міський голова, голова районної, обласної, районної в місті ради видають розпорядження (ч. 8 ст. 59). Постійні комісії рад готують висновки і рекомендації (ч. 10 ст. 47), за результатами громадських слухань вносяться пропозиції (ч. 3 ст. 13) [1; 2]. Разом із тим, не всі види актів органів і посадових осіб місцевого самоврядування належним чином нормативно закріплені.

Зокрема, в системі місцевого самоврядування існують накази керівників виконавчих органів, які поряд із рішеннями виконавчих комітетів можуть встановлювати норми права, розпорядження секретаря сільської, селищної, міської ради, першого заступника сільського, селищного, міського голови, рішення постійних комісій тощо.

Реалізуючи компетенцію, суб'єкти місцевого самоврядування, їх посадові особи впливають на учасників суспільних відносин шляхом прийняття актів нормативного, індивідуального та змішаного характеру. За характером та призначенням акти місцевого самоврядування поділяються на: розпорядчі; організаційні; контрольні; інформаційні; комплексні. За змістом регульованих суспільних відносин класифікувати акти дуже складно через різноманітність питань місцевого значення, які належать до відання органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Це можуть бути акти, які приймаються в галузі соціального, економічного, культурного розвитку, планування, обліку, бюджету, фінансів, цін, житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту, зв'язку, будівництва, освіти, охорони здоров'я, фізкультури, спорту, земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища. За часом дії нормативні акти місцевого самоврядування можна поділити на постійні (мають необмежену в часі дію) і тимчасові (діють певний період часу.

За колом осіб – на акти загальної дії, які поширюються на всіх суб’єктів права, акти спеціальної дії, що розраховані на певне коло осіб, які мають спеціальний статус, та акти виняткової дії, що встановлюють винятки із загальних правил для обмеженого кола осіб [10, с. 254-255; 11, с. 64-65; 13, с. 200; 15, с. 100]. Актам суб'єктів місцевого самоврядування властиві певні юридичні властивості. Владний характер правових актів місцевого самоврядування проявляється в тому, що вони є формою реалізації повноважень, безпосереднім виявом волі громадян або їх представників у відповідних органах. Правові акти місцевих рад і їх органів регулюють відносини в різних галузях життя суспільства, встановлюють, змінюють та

скасовують норми права і конкретні приписи, створюють юридичну базу діяльності підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб, забезпечують реалізацію та захищають права, свободи і законні інтереси людини і громадянина. Акти органів та посадових осіб не потрібно плутати з іншими документами, що не мають відповідних юридичних властивостей [10, с. 255]. До юридичних властивостей актів місцевих рад і їх органів належить сфера їх дії, під якою розуміються визначені уповноваженим органом межі можливостей застосування приписів у часі, просторі та серед певного кола осіб. Межі дії актів не залежать від розсуду окремих осіб, вони можуть бути зумовлені особливостями відносин, на які здійснюється владний вплив, встановлюються в приписах органів державної влади або визначаються залежно від виду відповідного акта.

Дія правових норм у часі може бути визначена як забезпечувана державою формальна можливість використання або формальна необхідність виконання (дотримання) юридичної норми, обмежена календарними та фактичними часовими юридичними рамками. Саме часові виміри дають можливість визначати чинність припису, обов'язковість реалізації встановлених правових норм у поведінці учасників суспільних відносин [10, с. 256]. Під дією акта в часі розуміється період з моменту набрання ним чинності і до моменту припинення його дії. Акти місцевих рад і їх органів можуть набирати чинності: а) з моменту прийняття; б) із моменту, зазначеному в акті; в) з моменту опублікування. Межі дії актів у часі можуть бути зумовлені строком повноважень органів місцевого самоврядування, календарними строками - роком, кварталом, певними датами, обставинами, умовами, а в багатьох випадках взагалі не визначаються. Відсутність чіткого зазначення в актах місцевого самоврядування терміну їх дії може бути причиною конфліктів і непорозумінь у взаємовідносинах з органами державної влади, підприємствами, організаціями, установами і громадянами[10, с. 256, 11, с. 64]. Часові межі діяльності акта пов'язані з моментом набрання ним чинності. Так, відповідно до ч. 5 ст. 59 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»

рішення ради нормативно-правового характеру набирають чинності з дня їх офіційного оприлюднення, якщо радою не встановлено більш пізній строк введення цих рішень у дію. Щодо інших актів органів місцевого самоврядування, то не визначено часових меж введення їх у дію, і, як правило, вони набирають чинності з моменту їх прийняття [2; 10, с. 256].

Законодавець правомірно використовує термін «оприлюднення» для рішень ради, адже в іншому випадку - через опублікування - набрання чинності мало досить ускладнений характер. Зобов'язати місцеву раду мати власний друкований орган є нереальним, як і вимагати друкувати рішення в інших ЗМІ є недоцільним і недемократичним. Оприлюднення, наприклад, через дошку оголошень біля місцевої ради є на сьогодні юридичним фактом набрання рішенням чинності [10, с. 256, 15, с. 100]. Значною проблемою щодо початку дії акта місцевого самоврядування в часі є необхідність підписання останнього певною посадовою особою. Вітчизняна нормотворча практика передбачає для всіх владних колегіальних інституцій із метою забезпечення персональної відповідальності підписання акта певною посадовою особою. Так, для місцевої ради та виконавчого комітету набрання актом чинності пов'язується із підписом сільського, селищного, міського голови, голови районної в місті, районної, обласної ради. Зрозуміло, що в разі незгоди ця посадова особа може заблокувати набрання актом чинності. На сьогодні не розроблено механізмів для попередження зловживання своїм правом відповідної посадової особи [10, с. 257-258]. Що стосується просторової дії актів органів місцевого самоврядування, то вони поширюють свою дію на певну адміністративно-територіальну одиницю. Тобто вони є обов’язковими для жителів певної територіальної громади і обмежуються певною територією. У ст. 73 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплюється просторова гарантія діяльності органів місцевого самоврядування. Норми таких актів вирішують питання, які не врегульовані чинним законодавством про місцеве самоврядування, усуваючи наявні прогалини у сфері правового регулювання, а також впорядковують нормативну базу, спрощуючи її

застосування. У межах юридичної ієрархії такі правові акти можуть містити додаткові приписи, що не повинні суперечити чинному законодавству держави [2; 10, с. 258; 11, с. 64-65].

На жаль, в Україні на сьогодні так і не прийнято законодавчий акт, що визначає адміністративний і територіальний поділ держави. Як результат, межі населених пунктів та регіонів визначаються містобудівним законодавством, що здатне забезпечити лише технологічний бік делімітації кордонів населених пунктів. Залишаються невизначеними питання діяльності територіальних громад, що разом існують на одній території (село в місті, місто в місті тощо), та сільрад. Саме в проблемних із цього погляду адміністративних одиницях і виникатимуть складності в реалізації актів органів місцевого самоврядування [книга]. Визначення меж дії актів у просторі тісно пов'язане з установленням кола осіб, на яких вони поширюються. Визначення меж дії актів місцевого самоврядування за особами - це встановлення суб'єктного складу (державних органів, підприємств, організацій, установ, об'єднань громадян, посадових осіб, жителів), які є учасниками регульованих відповідними актами відносин і зобов'язані виконувати їх приписи. Важливо звернути увагу, що на конституційному рівні закріплено обов'язковість виконання на відповідній території рішень органів місцевого самоврядування прийнятих у межах їх повноважень, визначених законом, і будь-яких винятків із цього правила ні для кого не встановлено. Юридична сила нормативно-правових актів завжди проявляється під час зіставленні їх один з одним. Щодо актів місцевого самоврядування - їх юридична сила зумовлена місцем органів, посадових осіб, що їх видають, у системі місцевого самоврядування, роллю, яку вони відіграють у вирішенні питань місцевого значення. Зокрема, рішення виконавчого комітету ради з питань, віднесених до компетенції виконавчих органів ради, можуть бути скасовані відповідною радою. Виконавчий комітет ради має право скасовувати акти підпорядкованих йому відділів, управлінь, інших виконавчих органів ради, а також їх посадових осіб. На жаль, у чинному законодавстві відсутні положення, які б чітко закріплювали ієрархію всієї системи актів суб'єктів

місцевого самоврядування, що деколи породжує конфлікти й непорозуміння [10, с. 259-260]. У загальній теорії права відсутній єдиний підхід до визначення складу стадій нормотворчого процесу. Зумовлено це тим, що в юридичній науці виокремилися два основні розуміння нормотворчості. Як відомо, в широкому трактуванні "нормотворчість" починається з моменту правотворчого задуму і до практичної реалізації правової норми, у вузькому ж – нормотворчість сприймається лише як процес створення правових норм відповідальними, уповноваженими на це (компетентними) органами [24, с. 104].

М. Петришина вважає, що потрібно виокремити такі загальні стадії нормотворчого процесу як:

1) ініціювання необхідності розроблення і прийняття нормативно-правового акта (визначення предмета його регулювання, постановка цілі правового регулювання);

2) прийняття рішення про підготовку проекту нормативного акта;

3) розроблення проекту правового акта;

4) попередній розгляд проекту акта;

5) офіційний розгляд радою проекту акта з дотриманням установлених процедур;

6) прийняття НПА, його оформлення, опублікування, набрання чинності [23, с. 49].

Слід зазначити, що науковці пропонують велику кількість варіантів стадій нормотворчого процесу в органах місцевого самоврядування. Однак, важливим на практиці є не максимально повне перерахування стадій прийняття рішень, а їх змістовне наповнення [15, 102]. Ефективність актів місцевого самоврядування багато в чому залежить від ретельності роботи органів і посадових осіб на етапі їх розробки і прийняття. Для підготовки найбільш важливих та складних проектів, як правило, органи місцевого самоврядування створюють комісії (робочі групи). У разі необхідності до розробки проекту залучаються вчені та кваліфіковані спеціалісти-практики. Однак слід відзначити, що підготовка, прийняття та реалізація актів місцевого

самоврядування не завжди здійснюється з дотриманням таких загальних принципів як законність, демократизм, широке залучення громадян, гласність і врахування громадської думки, колективність і колегіальність, гуманізм і справедливість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: станом на 21 лютого. 2019 р. / Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Про місцеве самоврядування в Україні: станом на 20 жовтня 2019 р. / Закон України / Верховна Рада України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80
3. Про комітети Верховної Ради України: станом на 11 січня 2019 р. / Закон України / Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80
4. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: станом на 04 листопада 2018 р. / Закон України / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80
5. Про Рахункову палату: станом на 04 лютого 2019 р. / Закон України / Верховна Рада України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19
6. Про Кабінет Міністрів України: станом на 25 вересня 2019 р. / Закон України / Верховна Рада України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18
7. Про відходи: станом на 01 травня 2019 р. / Закон України / Верховна Рада України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80
8. Про захист економічної конкуренції: станом на 25 вересня 2019 р. / Закон України / Верховна Рада України. - [Електронний ресурс]. - Режим

доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14

9. Петришина М. О. Акти органів і посадових осіб органів місцевого самоврядування: сутність та особливості / М. О. Петришина // Питання конституційного права. - 2012. - № 1 [68]. - 248 с.

10. Муніципальне право України: навч. посіб. / П. М. Любченко. Харків: Видавництво “ФІНН”, 2012. - 496 с.

11. Наумова К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування: поняття та види / К. І. Наумова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2014. - № 26. - 102 с.

12. Калиновський Б. В. Нормотворча діяльність місцевих рад в Україні / Б. В. Калиновський, Т. О. Кулик // Аспекти публічного управління. – 2018. Т. 6. № 5. – 214 с.

13. Кравченко В. В. Муніципальне право України: навч. посіб. / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. - К. : Атіка, 2003. - 198 с.

14. Коваленко А. А. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні: питання теорії та практики / А. А. Коваленко. - К. : Довіра, 1997. - С. 131-132.

15. Скакун О. Ф. Нормативно-правовий акт органу (посадової особи) місцевого самоврядування України: загальнотеоретичні аспекти / О. Ф. Скакун // Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні: матеріали Міжнар. наук.-прак. конф., м. Харків, 25 трав. 2004 р. / за ред. Ю. П. Битяка. - Х.: Ін-т держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2004. - 345 с.

16. Монастирський Г. Статут територіальної громади як основа організації муніципального управління. - 2012. - 213с.

17. Батанов О. В. Питання розробки та прийняття статуту територіальної громади // Юрид. журнал. - 2004. - № 3. - 145 с.

18. Лялюк О. Ю. Статут територіальної громади як один із елементів правової основи місцевого самоврядування в Україні // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. - Х.: Нац. юрид. акад. України,

2005. - Вип. 75. - 278 с.

19. Петришина М. О. Нормотворча діяльність в органах місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / М. О. Петришина. – Харків, 2010. – 282 с.

20. Горбунова Л. М. Принципи законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади / Л. М. Горбунова. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. 240 с.

21. Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії / В. І. Борденюк. Київ: Парламентське видавництво, 2007. – 576 с.

22. Петришина М. О. Нормотворчі повноваження органів місцевого самоврядування / М. О. Петришина. - Державне будівництво та місцеве самоврядування. - № 15. - 2008. - 318 с.

23. Петришина М. О. Загальна характеристика нормотворчого процесу в органах місцевого самоврядування в Україні / М. О. Петришина // Право України. – 2010. – № 4. – 213 с.

24. Шпак Ю. А. Стадії нормотворчого процесу в органах місцевого самоврядування: теоретико-прикладний аспект. - 2012. - 159 с.

25. Процедурні питання організації роботи органів місцевого самоврядування // Практичний посібник з питань організації роботи органів місцевого самоврядування. Асоціація міст України. – Київ, 2015. – 480 с.

26. У Концепції Статуту територіальної громади столиці передбачено запровадження муніципального омбудсмена / Офіційний портал Києва [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://kyivcity.gov.ua/news/u_kontseptsi_statutu_teritorialno_gromadi_stolitsi_peredbacheno_zaprovadzhennya_munitsipalnogo_ombudsmena/

УДК 342

ПОНЯТТЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ЗАЗНАЧЕННЯ. ГЕОГРАФІЧНЕ ЗАЗНАЧЕННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНОГО АСПЕКТУ. РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ЗАЗНАЧЕННЯ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ

Шевчук Роман Володимирович
Студент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Аннотація: робота присвячена одній з найактуальніших та найперспективніших для розвитку в царині права інтелектуальної власності - географічного зазначення. Це обмовлено постійним використанням продуктів природного, мінерального, ремісничого, а також промислового та сільськогосподарського походження для позначення яких використовується географічне зазначення, багато з яких мають не тільки регіональне , але й національне , або навіть міжнародне значення. Також потрібно пам’ятати , що у будь-якій справі повинно бути надійне правове регулювання відносин. Свою увагу зосередив на дослідженні законодавчого підгрунтя відносно особливостей та умов для використання географічного зазначення, а також проаналізував історичний розвиток географічного зазначення аж до сучасності.

Ключові слова: географічне зазначення, право інтелектуальної власності, законодавство, правова охорона, продукт, товар, термін.

Розвиток права інтелектуальної власності у сфері географічного зазначення є досить актуальним особливо у контексті інтеграції України до Європейського союзу та подальшої економічної активності у межах СОТ.

На сьогоднішній день, географічні зазначення широко використовуються в усьому світі для позначення найрізноманітніших продуктів природного,

мінерального, ремісничого, а також промислового та сільськогосподарського походження і має відношення до величезної кількості виробників. Багато з цих позначень мають не тільки регіональне, але й національне і навіть міжнародне значення (тут варто згадати вина, сири, мінеральні води та міцні алкогольні напої.) Саме через ці фактори охороні географічних зазначень протягом століть приділяється значна увага не тільки на національному рівні, а і на міжнародному.

Також варто зазначити, , що значний вплив на еволюцію міжнародного та національного законодавства у сфері правової охорони прав на географічні зазначення мали як умови історичного та економічного розвитку певної країни, так і наявність певних товарів з відповідними характеристиками, що залежали від їх географічного походження.

Використання в якості індивідуалізованого засобу зазначення місця походження товару почалося на багато раніше, ніж використання комерційного найменування чи товарного знаку. Як показують дослідження, використання місця походження товару почалося з суспільного поділу праці і виникненням товарообігу. Для найбільш повної характеристики властивостей товару було прийнято вказувати, із якої місцевості виник товар або, в якій місцевості знаходиться виробник товару. Існують відомості про те, що в античний період використовувались зазначення, які вказували на походження товару. Так, наприклад, досить відомими є родоські вина, сицилійський мед, єгипетські фініки та ін. На початку XVIII століття з'явилися зазначення, які використовуються на даний час і є відомими для сучасного споживача [1, с. 387].

Очевидно, що велику популярність мають вина Анжу, Бордо, Шампані, шовкові вироби Персії та Китаю, оливкове масло Провансу. Серед відомих зазначень походження товарів також виділяють шотландський віскі, ямайський та кубинський ром, бельгійське і баварське пиво, китайський і цейлонський чай, апельсини Іспанії, Марокко, грейпфрути і авокадо Ізраїля, французькі парфуми, коври Китаю, Пакистана та ін. [1, с. 388].

Як зазначає А. О. Кодинець, у період Середньовіччя для таврування продукції ремісників застосовувались цехові знаки. Цехові організації об'єднували за професійно-галузевою ознакою всіх працюючих у даному регіоні чи місті працівників, що вказувало не лише на цехову належність майстра, але й про походження товару з місцевості, де функціонував цех. Тому правова охорона зазначень походження товарів періоду Середньовіччя забезпечувалась системою регламентації таврування продукції цеховими клеймами [5, с. 25].

Місце виготовлення товарів може вказувати на їх особливі унікальні якості, на особливу майстерність людей певної місцевості. У цілому все це впливає на позитивну репутацію товару на ринку, попит серед споживачів та ціну. Право на географічне зазначення — це порівняно новий цивільно-правовий інститут для нашої країни, хоча як об'єкт прав інтелектуальної власності географічне зазначення розглядалося ще Паризькою конвенцією про охорону промислової власності 1883 р. В Україні правове регулювання відносин, пов'язаних з географічним зазначенням місця походження товарів, передбачено ЦК України (статті 501-504) та Законом України «Про охорону прав на зазначення походження товарів». Коло питань щодо даної сфери відносин регулюється також законами України «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про захист прав споживачів», «Про рекламу» тощо. Слід зауважити, що у країнах світу правова охорона «зазначень походження», «географічних зазначень», «найменувань походження» здійснюється цілою низкою законодавчих актів, в тому числі й укладеними міжнародними угодами щодо їх охорони [2, с. 86].

Термінологічні проблеми характерні як для українського так, і для законодавства інших країн. Це зумовило введення Світовою організацією торгівлі (СОТ) терміна — зазначення географічного походження з метою використання його в документах організації [2, с. 86].

16 червня 1999 року Верховна Рада України прийняла Закон України

«Про охорону прав на зазначення походження товарів». Цей Закон визначає правові засади охорони прав на зазначення походження товарів в Україні та регулює відносини, що виникають у зв'язку з їх набуттям, використанням та захистом [3].

Відповідно до вказаного закону зазначення походження товару – поняття, що охоплює два терміни: просте зазначення походження товару та кваліфіковане зазначення походження товару [4, с. 127].

Просте географічне зазначення – це будь-яке словесне або зображувальне (графічне) зазначення, яке прямо або опосередковано вказує на географічне місце походження товару (наприклад, «Зроблено в Україні»). Просте зазначення не підлягає державній реєстрації, а правова охорона надається на підставі його використання і полягає у недопущенні використання зазначень, що є помилковими або такими, які можуть ввести в оману споживача [2, с. 88].

У поняття «кваліфіковане зазначення походження товару» входять:

– назва місця походження товару – назва географічного місця, яка вживається для позначення товару, що походить із зазначеного географічного місця та має особливі властивості, виключно або головним чином зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами

– географічне зазначення походження товару – назва географічного місця, яка вживається для позначення товару, що походить із цього географічного місця, який має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора, або поєднанням цих природних умов з характерним для даного географічного місця людським фактором [4, с. 127].

Таким чином, «зазначення походження» є загальним терміном, який охоплює: «прості зазначення походження товару» та спеціальні об’єкти, що підлягають охороні на підставі державної реєстрації, як: «назви місця походження товару» і «географічні зазначення походження товару» (названі як «кваліфіковані зазначення походження товару») [4, с. 128].

Незважаючи на певні термінологічні розбіжності, у ЦК України використовується термін «географічне зазначення» (ст. 501), а в закон - «зазначення походження товару» (ст. 6). Під географічним зазначенням походження товару розуміють назву країни, населеного пункту, місцевості чи іншого географічного об'єкта, що використовується для позначення товару, особливі властивості якого винятково чи головним чином визначаються характерними для даного географічного об'єкта природними чи людськими чинниками або тими й іншими чинниками одночасно [2, с. 86].

Незважаючи на різницю в термінології, Закон не встановлює суттєвих розбіжностей у механізмі правової охорони назви місця походження товару та географічного зазначення походження товару. Результатом чого стала відсутність потреби у подальшому збереженні диференціації термінологічного апарату в даній сфері, що дістало вияв у формулюванні положень про охорону географічного місця походження товару у ЦК України. Тому кваліфіковане зазначення походження товару слід тлумачити як поняття однопорядкове з передбаченим ЦК України географічним зазначеням [6, с. 913].

Правами інтелектуальної власності на географічне зазначення є:

1) право на визнання позначення товару (послуги) географічним зазначенням;

2) право на використання географічного зазначення;

право перешкоджати неправомірному використанню географічного зазначення, в тому числі забороняти таке використання [2, с. 89].

Право інтелектуальної власності на географічне зазначення є чинним з дати, наступної за датою державної реєстрації, і охороняється безстрокове за умови збереження характеристик товару (послуги), позначених цим зазначенням. Реєстрація найменування місця походження товару здійснюється за заявкою одного чи кількох юридичних або фізичних осіб до Установи. Якщо найменування вже зареєстроване, будь-яка особа, яка перебуває в тому самому географічному місці, що і перший заявник, і виробляє товар з тими самими властивостями, може подати до Установи заявку на надання йому права

користування зареєстрованим найменуванням. Реєстрація в установленому порядку є підставою для видачі відповідного свідоцтва [2, с. 90].

Правова охорона не надається кваліфікованому зазначенню походження товару, пов'язаному з географічним місцем в іноземній державі, якщо права на це зазначення або інше позначення, що за своїм змістом відповідає поняттю кваліфікованого зазначення походження товарів, не охороняються у відповідній іноземній державі (відсутня угода з іноземною державою про взаємну охорону цього виду зазначень походження товару) [7].

Обсяг правової охорони географічного зазначення визначається характеристиками товару (послуги) і межами географічного місця його (її) походження, зафіксованими державною реєстрацією права інтелектуальної власності на географічне зазначення. В Україні існує безліч товарів, які відрізняються своєю якістю, характеристиками, репутацією залежно від їх географічного походження (кримські вина Масандри, коростенська порцеляна, мінеральні води «Моршинська», «Трускавецька», «Поляна квасова»), але досі вони не мають відповідної правової охорони. На сьогодні до Державного реєстру знаків для товарів і послуг занесено кілька десятків знаків призначених для води, які містять позначення «Трускавецька», «Миргородська». Кожний знак має свого власника, яким може бути як особа, яка видобуває відповідну воду, так і особа, яка взагалі не має виробничих потужностей у даному географічному місці [4, с. 128].

Отже, охорона та розвиток географічних зазначень на національному рівні зарубіжних країн характеризується різноманітністю правових концепцій. Крім того, кожна окрема концепція правової охорони даних об'єктів інтелектуальної власності розвивалась відповідно до національної правової традиції. Саме під упливом міжнародного законодавства була розроблена національна система нормативної регламентації географічних зазначень в Україні, щоправда не без термінологічних проблем.

Так, Цивільний кодекс України передбачає право інтелектуальної власності на географічне зазначення, яке регулюється нормами глави 45

(статті 501–504) ЦК України.

Відповідно до ст. 501 ЦК України право інтелектуальної власності на географічне зазначення виникає з дати державної реєстрації цього права, якщо інше не встановлено законом. У свою чергу закон «Про правову охорону географічних зазначень» визначає термін «зазначення походження товару» шляхом простого зазначення походження товару і кваліфікованого зазначення походження товару.

Під простим зазначенням походження товару розуміють будь-яке словесне чи зображувальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару, а під кваліфікованим – найменування місця походження товару й географічне зазначення походження товару.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Близнец И. А. Право интеллектуальной собственности: учеб. / И. А. Близнец, Э. П. Гаврилов, О. В. Добрынин и др.; под ред. И. А. Близнеца. – М.: Проспект, 2010. – С. 960.

2. Інтелектуальна власність: Навчальний посібник / А. В. Аксютіна, О. В. Нестерцова-Собакарь, В. В. Тропін, О. М. Тропіна. – К. : Дніпро, 2018 – С. 86- 90.

3. Закон України від 16.06.1999 р. № 752-XIV «Про охорону прав на зазначення походження товарів».

4 Актуальні проблеми права інтелектуальної власності: Навчальний посібник / В. К. Матвійчук, С. А. Пилипенко, Т. П. Устименко та ін.; За ред. І. С. Тімуш, Ю. В. Нікітіна, В. П. Мироненко. – К. : Національна академія управління, 2014. – С.127-129.

5. Кодинець А. О. Право на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг: Монографія. – Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2007. – С. 312.

6. Кодинець А. О. Цивільне право України. Загальна частина : підручник /

За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданчика. – 3-тє вид., переоб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – С. 976.

7. Смертюк А. В. Правова охорона географічних зазначень та проблеми правозастосування в Україні / Правова охорона комерційних позначень в Україні: проблеми теорії і практики: Збірник наук. праць / Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького – Міжнародний центр прав. проблем інтелектуальної власності – Київський ун-т права НАНУ; За заг. ред. Ю. С. Шемшученка, Ю. Л. Бошицького. – К. : Юрид. думка, 2006. – С. 413.